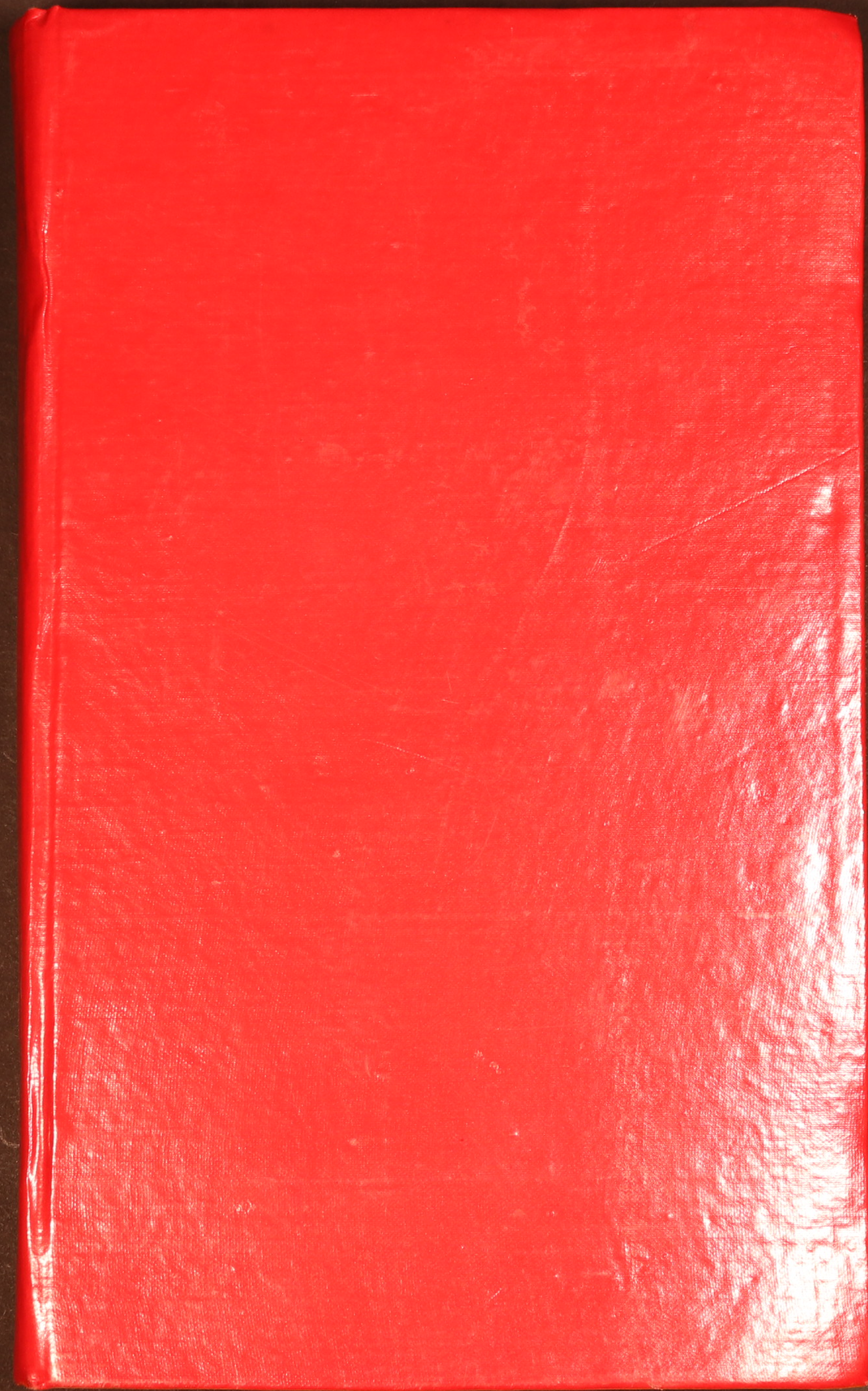
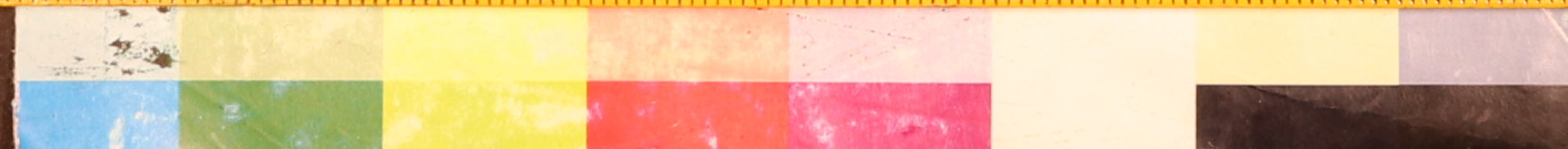
नं. ४९५ (क)(ख)(ग)(घ)
Title — राघवपाण्डवीय
Extent ३२+४५+३९
पत्र-१३३
Subject = काव्यम्

नं० ५९५

[illegible]

[illegible]

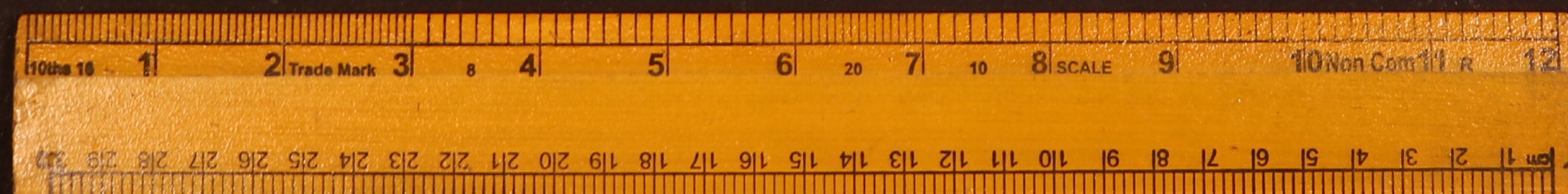
१३३ पत्राणि

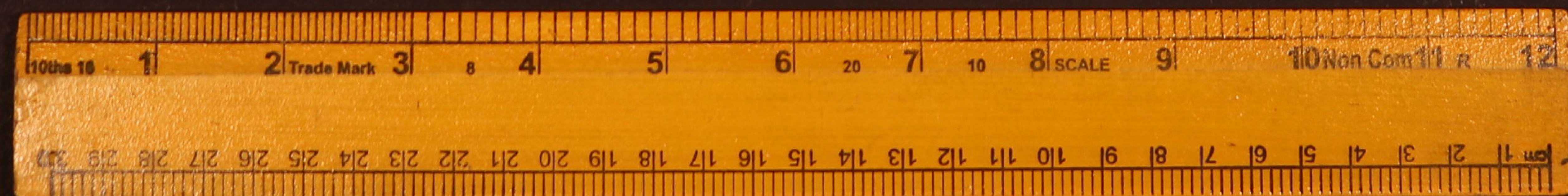
[illegible]

No —— 495

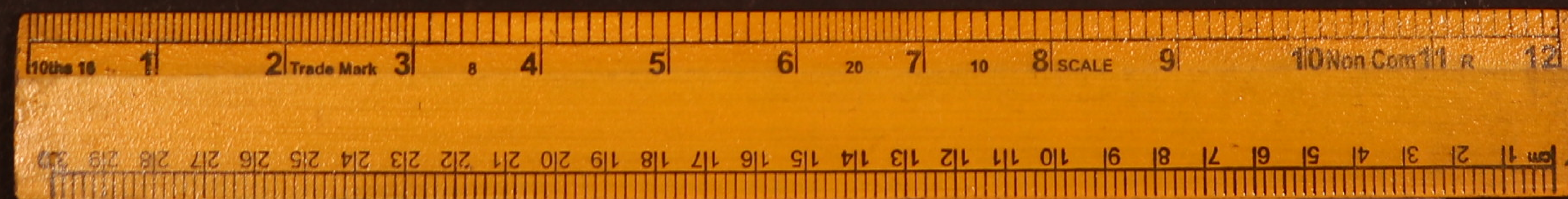
Extent = 133.

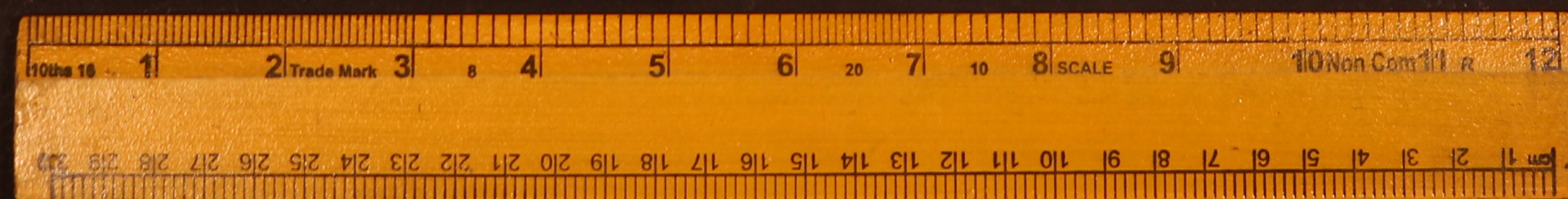

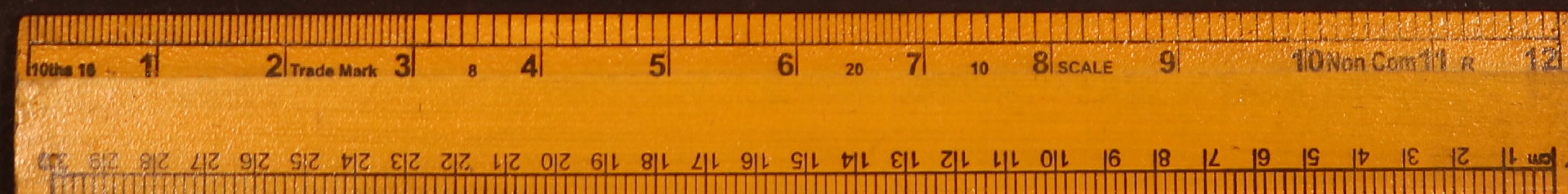

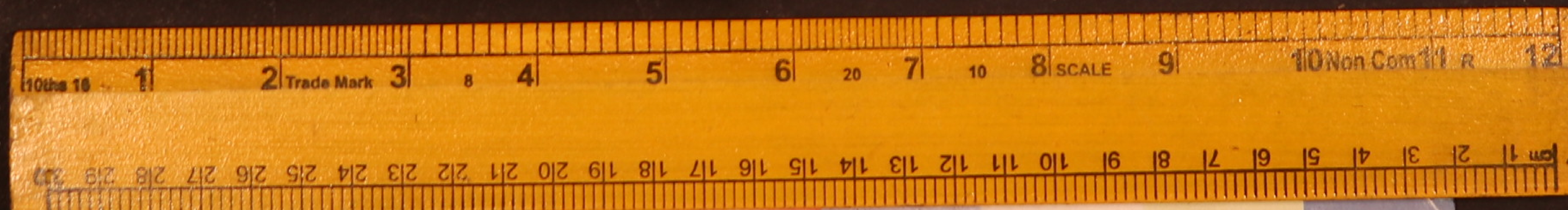

पंचु.
पावी.
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ नमः सरस्वत्यै ॐ नमो वेद-
व्यासाय ॥ ॐ स्वाधिष्ठानाम्बुजरजः प्रोज्जपिंजरमू-
र्तये इक्ष्वादीनजगत्सृष्टिकर्मणे ब्रह्मणे नमः ॥
श्रीगणेशं रमानाथं नत्वा गुरुपदाम्बुजम् रघुपा-
णुमये काव्ये मया टीका प्रतन्यते ॥ १ ॥ तत्रादौ क-
विरस्य ग्रन्थस्य समाप्त्यर्थमिष्टदेवतानमस्काररूपं
मंगलं कुर्वन्नाह स्वेति तस्मै ब्रह्मणे नमोस्तु ।
ब्रह्माणं नमामीत्यर्थः कीदृशं स्वमधिष्ठानमासनं
यदम्बुजं पद्मं तस्य रजः परागः परागसमूहः तद्वत् पिं-
गा मूर्तिः शरीरं यस्य तस्मै अधिष्ठानं दैवप्रभावे
ध्यासनेपि चेति मेदिनीकारः पिंजरो स्त्रवर्णे पीते ज्ञो
वे स्वर्णे च पिंगलरतिच मूर्तिः काठिन्यकाययोरित्य-
मरः पिंजरो रक्तपीते इति विश्वः ब्रह्मणो रक्तत्वेपि
पीतत्वं रजोगुणाख्यापनाय इक्षोति इक्षुरस्वकांक्षा
तदधीनं स्वायत्तं जगतो विश्वस्य सृष्टिकर्म सृष्टिक्रि-
या यस्य तस्मै सृष्टिकर्त्रे नतिः काव्यसामर्थ्याय ॥
भूयात्तवः सरस्वत्या विलासपिशुकः शुकः करांशु-
मयमाणिक्यपंजरान्तरगोचरः सरस्वत्या विलासपि-
शुकः शुकोसौ कल्याणं भूयात् सरस्वत्याः विलासा-
य क्रीडायै पिशुको बालकः शिशुरिव पिशुकः ।
रूपेति प्रतिकृताविति कः प्रशंसायां वा प्रत्ययः
शिशुः शिशुकः एवं पदत्रयं सरस्वत्या विलासपिशुकः
विलासो हावभेदे स्याल्लीलायामपीति मेदिनीकारः पि-
शुकः पिशुः शुकौ स्याद्बालकद्रुमयोरपि शुकोव्या-
सपुत्रे कीरे इति विश्वः कीदृशः शुकः सरस्व-
त्याः करस्य हस्तस्य ये अभीशवः किरणास्तद्विकार-
स्य माणिक्यपंजरस्य यदन्तरं मध्यं तत्र गोचरः स्था-
नं यस्य करस्य रक्तत्वात् करमध्यवर्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

ब्रह्माण्डमण्डपस्तम्भा पद्मकुङ्मलदीर्घिका जायतां
जगतः शान्त्यै शाम्भवी पाक्षिकैकला ॥ २ ॥ भवानीक-
विः स्मरति एषेमा दिव्यशांभवी पाक्षिः जगतो विश्वस्य शा-
न्त्यै विरूपद्रव्याय जायतां भवतु कीदृशी एकलानी-
ति एकला अद्वितीया एकोन्यकेवलाश्चेष्टसंख्या इ-
ति निकोशः तथा ब्रह्माण्डमण्डपस्य स्तम्भे स्तम्भनाकापटे
न यस्य पद्मकुङ्मलं कमलकलिका तस्य दीर्घिकावा-
पी कमलस्य वाप्याभावः जगदाधारभूतेत्यर्थः ॥
२ ॥ श्रीललितालिंगितांगस्यावित्तकल्पद्रुमस्य वः श्र-
वतारमहापाला उसन्तफलमीप्सितम् ॥ ३ ॥ वि-
रुरेव कल्पद्रुमः तस्य वः तावाजत्स्यादय एवं महापा-
ला वः यः धाकं वांछितफलं प्रसूत प्रसूयतु ।
पाला वाङ्मोशाखे दोःशो भुजेपलां नवोरन्विके इति विश्वः ।
कीदृशस्य श्रीरेव लता तयालिंगितांगः तस्य तरुः लता-
श्लिष्टः रूपकालंकारः ॥ ३ ॥ कांतिः श्रीकण्ठकण्ठ-
स्य जयत्यालिंगनोत्सुका स्कंधारूढेव कालिंदी मौलि-
मन्दाकिनीर्ष्यया ॥ ४ ॥ श्रीकण्ठकण्ठस्य कान्तिः
जयति उत्कर्षेण वर्तते कीदृशी मौलौ शिरसि या मंदा-
किनी तस्या ईर्ष्यया अमर्षेणालिंगनोत्सुका अत एव
स्कंधमारूढा कालिंदी यमुनेव स्कंधारूढामालिंगनवि-
षयेपि ॥ ४ ॥ तनः करोतु विघ्नानां वारणं वारणाननः
मदधाराभिराबद्धभोगावलिविलासिभिः ॥ ५ ॥ स-
वारणाननो गजमुखः नः अस्माकं विघ्नानां वारणं नि-
षेधं करोतु विघ्नवारणत्वेन प्रसिद्धः कीदृशः मदधा-
राभिराबद्धो भोगानां सर्पशरीराणामावलिः श्रेणिर्य-
त्र भोगः सर्वेस्यादिभूतावहेस्य फणकाययोरित्यम-
रः कीदृशीभिः मदधाराभिः उत्प्रेक्ष्यते अलिभिर्भ्र-
मरैरिव मदधाराया आस्वादार्थं भासितरूपत्यर्थः ५॥

जगतः प्रदीपयोर्वंशो सूर्याचंद्रमसोरपि ययोरुद्दीपितो
वाग्भिस्तौ वन्दे कविपुंगवौ ॥ १ ॥ तौ प्रसिद्धौ कविपुंग
वौ कविश्रेष्ठौ वाल्मीकिव्यासौ वन्दे नौमि कवीपुं
गवाविति वा उपमितंव्याघ्रादिभिरितिसमासः पुंगवो गवि भे
षजे प्रधाने चोत्तरस्थ इति विश्वः तौ कौ जगत्प्रदीप
योः विश्वप्रकाशकयोः सूर्याचंद्रमसोः वंशौ ययोः
वाग्भिरुद्दीपितौ वंशौ प्रकाशितौ रामायणभारतरू
पेण वर्णितौ दीपोपि वस्तुप्रकाशकः ॥ १ ॥ ब्रह्मेव वि
धाता वाल्मीकिरादिकाव्यकमण्डलुः रघुनाथकथा
गंगा नया पूता जगत्त्रयी ॥ २ ॥ वाल्मीकिरन्यो द्विती
यो विधा ब्रह्मा आदिकाव्यं रामायणं कमण्डलुः रघु
नाथकथागंगा नया पूतं पवित्रितं जगत्त्रयम् ब्रह्मक
मण्डलुस्था गंगा जगत्पुनातीति प्रसिद्धम् ॥ २ ॥ द्वैपा
यनो परो ब्रह्मा तत्सृष्टिर्भारतार्णवः सद्भक्तयो दिवारत्ना
नि त्रैलोक्ये नैव लेखनम् ॥ ३ ॥ द्वैपायनो वेदव्यासः
अपरो द्वितीयो ब्रह्मा भारतरूपः अर्णवः तत्सृष्टिस्तत्
सूक्तिः सूक्तयः सद्वचनानि दिव्यरत्नानि तैस्त्रै
लोक्यमलंकृतं शोभितम् ॥ ३ ॥ निःश्रेण्यो ब्रह्मलो
कस्य वाग्देव्याः कर्णकुण्डले धर्मद्रुमस्य महामूले वाल्मी
किव्यासयोः कृती ॥ ४ ॥ वाल्मीकिव्यासयोः कृते
रामायणभारते कीदृशे ब्रह्मलोकस्य निःश्रेण्यौ ब्र
ह्मलोकारोहसाधने वाग्देव्याः सरस्वत्याः कर्णकुण्ड
लस्थानीये धर्मरूपद्रुमस्य महामूले तयोः श्रवणाद्धर्मो
वर्धते ॥ ४ ॥ भारतादिपुराणानि श्रीरामचरितानि
च विशेषं सद्वचनान्येव सर्वेसाधारयामहः ॥ ५ ॥
भारतादीनि पुराणानि रामचरित्राणि च विशेषं सद्वच
नानि विद्वद्वनानि एष सर्वोपि जनः सर्वसाधारणः सर्वेषामे
तच्छ्रवणात् ५ ॥ पुराणरामायणभारतादिनी

णानि संयोजितभक्तिवत्सैः पुरातनैर्याः दुदुहे कवीर
न्द्रैः सा भारती कामदुघा ममास्तु ७ ॥ सा भारती सर
स्वती मम कामदुघा अभिलषितदात्री अस्तु कामा
न् दोग्धे कामदुघा कामधेनुर्भवतु सा का या प्राची
नैः कवीन्द्रैः वाल्मीक्यादिभिः पुराणानि मत्स्यादीनि
रामचरितं भारतमित्यादीनि त्रीणि पयांसि दुदुहे दु
ग्धा द्विकर्मकः कीदृशैः संयोजिता भक्तिरेव वत्साः
यैः भारतीभक्तिं कृत्वा पुराणादीनि कृतानीत्यर्थः ७
अस्ति कादंबसंतानसंतानकानकोकृताः कामदेवः
समादेव कामधेनुर्नेश्वरः ८ ॥ कामदेवो नामजै
नेश्वरो राजा अस्ति कीदृशः कादंबसंतानः कादंबसं
तक राजवंशः स एव संतानकः कल्पतरुः तस्य नवो
अंकुरो नूतनपल्लव अस्थितः अंकुरो रुधिरे लोम्नि सलि
ले भिनवोद्गमे तथा तस्मादेवानां विप्राणां कामधेनु
रभिलषितदाता द्विजात्यग्रजन्मभूदेववाडवा इत्य
मरः ८ ॥ कामः पुरातनो येन नूतनेनाभिभूयते भा
र्गवो राघवेनेव रामो रामेण संगरे ९ ॥ येन नूतनेन का
मदेवेन पुरातनः जीर्णः कामदेवः अभिभूयते तिरस्क्रि
यते नूतनं जीर्णपराभवकारि प्रसिद्धम् यथा रामे
ण भार्गवो रामो परशुरामोभिभूयत ९ ॥ दक्षयः कीर्तय
श्चैव यदीयाः कर्णमार्गगाः कांताभ्यश्च कविभ्यश्च र
कामदं यस्य दर्पणम् १० ॥ यदीयाः यस्य संबंधिन्यो
दक्षयः दानानि कीर्तयो यशांसि च कर्णगामिन्याः अ
वणपर्यन्तगमनशीला इत्यर्थः कर्णो राधेयस्तद्गा
मिन्यो वा तस्य दानं कीर्तयश्चेत्यर्थः यस्य पुनर्द
र्पणं कांताभ्यो रमणीभ्यः कविभ्यश्च कामदं रतिभाव
जनकं अभिलषितदं च यस्येमाः यदीयाः त्यागादीनि
चेति वृद्धिसंज्ञायां छः भावः १० ॥ दधानोपि पनर्वि

राघ.
पांडवी.
३
3

यां वैशारद्यात्किरीटिवत् अंगनापांगबाणानां यः
लक्ष्यं यातिलक्ष्यताम् ९ ॥ यः कामदेवनृपः अंगना
याः अपांगबाणानां लक्ष्यतां ग्राह्यतां लक्ष्यं याति गच्छति
अपांगेन कटाक्षालोकनमक्ष्णम् तेनांगनानामपांगा
लोकनमेव बाणाः तेषामिति वा अपांगो नेत्रप्रान्तः स
एव इति वा किंविशिष्टः किरीटवदर्जुन इव विद्यायाः
धनुर्वेदस्य वैशारद्यं विशारदत्वं विज्ञत्वं दधानोपि धाव
यन्नपि अपि विरोधे योर्जुन इव धनुर्विद्यापरगास्त
स्त्रीणामपांगबाणानां लक्ष्यः कथं स्यादिति विरोधः
अथवा लक्ष्यमपांगबाणलक्ष्यतां याति न शत्रूणामि
ति भावः केचित्तु अर्जुन लक्षवद्धि शत्रूणां बाणलक्ष्यः अ
यं तु नहि लक्षणा इतिन ह्यतिरेकः ९ ॥ यद्यशो राज
हंसस्य श्वेत्यात्पंचतां यते यासत्त्वीरायते कासरुक्ष्मा
त्वीरवारिधिः ९ ॥ यस्य राज्ञो यशो राजहंसस्य पंचता
यते पंचत्वं भवति पंजरमिवाचरति यावत्काइत्याह १
ब्रह्माण्डं जगदित्यर्थः अन्योपि राजहंसः पंजरे निष्ठ
ति अमेदं यशः सकलं जगदुदरे निष्ठतीति भावः अ
स्य यशो राजहंसस्य प्रत्यानात् घर्मस्थितः त्वीरवा
रिधिः त्वीरसमुद्रो ग्रासत्वीरायते ग्रासत्वीरमिवाच
रतीति अतएवोक्तम् विहाय नीरमादत्ते त्वीरं हंसो
यथा तथेति जलाशिस्मिन् त्वीरे जलं परित्यज्य त्वी
रं हंसो गृह्णातीति तज्जानिं जगद्व्यापकत्वेन तद्य
शः सम्यक् इति यशसा ब्रह्माण्डव्याप्तिः ९ ॥ उ
श्रीविद्यापराभिनो यस्य श्रीनृजादियनीभिदा धाराप
तिरसावासीद्यंतावद्भूपतिः ९ ॥ श्रीकक्ष्मान्मल
त्वीकान्तं जात्राजविशेषादस्मात्तः कामदेवस्य यनी
भिदा पताचानेवभेदः किं विशिष्टस्य श्रीविद्याशोभि
न इति श्रीश्च विद्या च श्रीविद्या ताभ्यां शोभितेस्मि

लेयस्य श्रीविद्याशोभिन इत्युभययोगित्वादेकस्य
श्रीकक्ष्मस्य मुंजस्य मस्मादिष्टत्वमन्तं को भेद इत्याह १
अयं मुंजो राजा धारापतिरासीत् धारानगरी अत्यति
लत्वामीत्यर्थः अयं तु कामदेवो धरापतिः पृथ्वीपतिः
अतएव नगरीपतेर्मुंजात् सोविलक्षण इति सैन्याद्यकंद
मेनत्यो धारास्वगानि पंचके इव इव पुष्पमपाने त्वीनिविष्टः
९ ॥ धर्मार्थकामान्भजतां यथावदनुबोधिनः अवंध्या
येन नीयंते सज्जना इव वासराः ९ ॥ येन वासरा दिव
साः अवंध्यासफलानीयंते सज्जना इवेति सहोपमेय
सज्जना अपि सफलानीयंते इत्यर्थः किंविशिष्टेन धर्मा
र्थकामान्भजता अपवर्गसहितपुरुषार्थचतुष्टयानसे
वंत इत्यर्थः विघ्नन तिक्रमेत्यर्थः अनुबोधिनः अन्यावः
रोधिनः परस्परसंबंधारूत्यर्थात्सज्जना इवेति निदर्शनो
क्तिरिके चन ९ ॥ दृष्ट्वण ध्वंस दक्षेणापणसेन्म प्रवर्ति
ना रामेणेव कृतं येन जनस्थानमकण्टकम् ९ ॥
येन जनस्थानं जनपदः अकण्टकं कण्टकशून्यं कृतं तेन वि
धते कण्टकाश्च तनया रामेणापि जनस्थानं दण्डावि
पोषसकण्टकं कृतमस्ति भयविशिष्टेन दृष्ट्वणास्य दोष
स्य निराकरणे दक्षेण अपालेन पक्षे धूषणास्य राक्षस
ध्वंसे दक्षेणेति पुण्यायः सेतुबंधनस्य प्रवर्तकेन पुण्य
विशमनोज्ञं स्यात्क्रीडे रक्तन धर्मयोगिति विष्टः पक्षेस
मुद्रबंधप्रवर्तकेनेति ९ ॥ भूमिवसाभारभूतामिज
यार्जितसंपदा भूमेस्तनवानपाल्येन यस्तस्याधर्मजन्मना
१० ॥ योयं राजा धर्मजन्मना कधिष्ठिरेण तल्यस्तहपः
उभयत्रेत्यर्थः उभयत्र समानविशेषणमाह भूमीनित्सा
कांतिः पृथ्वी वा तस्या भूरिर्महान्योभारः तस्य साधके
नस्थितिः तान्योः दृत्येमयमतः विशिष्टेन जयेना र्जुनेन
वा अर्जितासंपदयेन भूमेस्त्रित्वानः पाल्यावशिष्टेन १

पत्ते शल्यो राजविशेषो येन भूमेरिति पंचम्यंतं इतिके
चन तिथिभेदागिन्नज्ञानशीलप्रश्रीमालीश्च जय॰
न्तोचास्त्रि प्राक्रान्तनयेजयनेजयइतिविग्रहः १९ ॥ यथास
र्वेष्वदेवेषुकामदेवोजगत्प्रियः तथामनुष्यदेवेषुका
मदेवोजगत्प्रियः २० ॥ जगतांप्रियोजगत्प्रियः जग॰
तांप्रियइतिवा श्रुतिस्वरत्वात्सर्वेषुदेवेषुकामदेवः
कन्दर्पोयथा तथैवमनुष्यदेवेषुराजसुकामदेवना॰
मान्द्रपोजगत्प्रियइति २१ ॥ आदित्यस्यान्ववायोजय
तिरघुपतेर्जन्मनोत्कृष्टमिव श्रीलक्ष्मास्यसोमवंशः प्रय॰
स्तैरभितःपाण्डवानांयशोभिः धवलितस्तास्यमयसवह
धरणीसंभवोप्यन्ववायोयस्मात्मलंकारभावंभजतिकृ॰
तधियाकामदः कामदेवः २२ ॥ आदित्यस्यान्ववा॰
योवंशः सूर्यवंशोजयति उत्कर्षेणवर्त्ततां किंविशिष्टो
रघुपतेरामस्यजन्मनोत्कृष्टंबिना वधिनाप्रकाशिता
श्रीर्यस्य तथासोमवंशोपितत्सूर्यवंशात्कल्पनोत्प्रय॰
ति पांडवानांयशोभिःप्रयानःस्वरहृदयधरणीसंभवोपिवं
शः कादंबवंशः श्रुयतन्ताम्य तयोरायूवर्णवंशयो
स्तानूर्णंधत्रेधारयति तयोधिमितिपादांतरं तयोर्वो॰
धिकाधिकामित्यर्थः यस्मात्मलंकारभावं अलंकारत्वं
कामदेवोनामराजाभजति इतिकृतधियां पंडितानां
२३ ॥ केचिद्दानेषुधीराः समरभुविपुनःकेचिदन्येदया॰
यां कर्णाद्याः पार्थमुख्याः खचरपतिमुखाः पूर्वमास॰
न्युगेषु तेषांतेषांवनेषां नापिवहतिधुरं साम्प्रतंनावद॰
स्यामेकः श्रीकामनामाजलनिधिलहरीस्त्रग्धरायां॰
धरायां २४ ॥ एवंभूताराजानएवमासन् अभूवन् तं॰
यादि केचित्कर्णाद्यादानेषुधीराः अतकृष्णासमर्थाइति
यावत् केचित्पार्थप्रभृतयः समरभुवि संग्रामभूमौ॰
प्रवीराः अन्येखचरपतिमुखाग्रहराजादयोदयायां॰

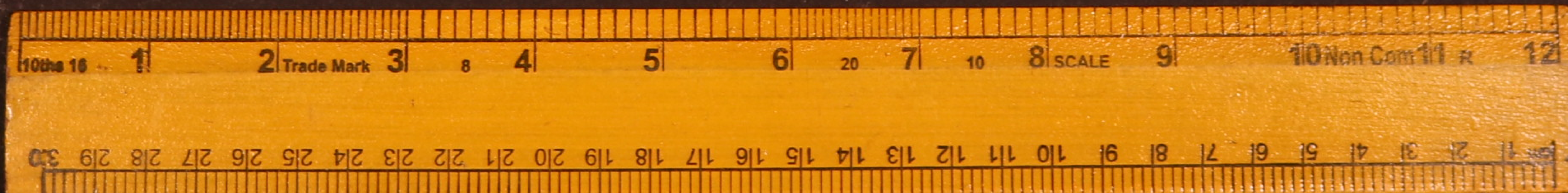
करुणायां प्रवीराइति यद्वाकेतेइत्याह केचिद्राजा
नोदाने धनादिवितरणेप्रवीराः प्रवीणाः प्रकर्षदा॰
नेनखण्डनेनवा दोश्रवखण्डनेवा इतिधात्वः न्त्रसा॰
रात्रमुखाद्यपहंतारइत्यर्थः केचित्समरभुविप्रवी
राः अन्येपुनर्दयायां करुणायामिति कर्णाद्याः॰
धेयप्रभृतयः पार्थमुख्याः फाधष्ठिरप्रभृतयः केचिद
तिविवरणं खचरातिमुखाइति विद्याकाशेचरंति ख
चरग्रहा नक्षत्राणि वानेषां पतिः सूर्यः चंद्रोवानेो
मुखे अग्रेयेषां तेतथः सूर्यवंशसोमवंशोइत्यादत्य
र्थः सांप्रतमिदानीं तस्यांधरायांपृथिव्यामेकएव॰
कामदेवनामानृपश्रेष्ठाकर्णादीनां राज्ञांधुरंवहति
धारयति दानदयासंग्रामेषु यएकएवप्रवीराइतितै
भ्योविवक्षणोयमितिभावः जलनिधीतिजलनिधिः
समुद्रस्तस्यलहरीतरंगमालासैवस्रक् पुष्पमाला
तांधारयति बिभर्त्तियासातथोक्ता आनेनामप
देशात्मवचनेविरुद्धा सोमपाल्लगणानांसाहोद्ध
मत्येष्ट्रयोस्वपतिसद्दोमसमाहृतेसानवत्याः जेता॰
भूमेर्जयंतीभरद्वमध्यनश्रीपद्वोभोजभूपः सोपिद्ध्मा
पश्चिनेन्द्रः खज्गलज्गलमितियोलेभेतपोभिः सो॰
पिक्ष्मापःपृथ्वीपालः त्रिनेत्रः महादेवस्यानेत्रयवा
न् अथवात्रिनेत्रइतिएकाकरदेवोनिलिप्रापमेयमितिके
चित् साहृष्टप्रतिपादकंहेतुमाह यदिति योयंत
पोभिः खज्गलज्गलमिति अत्रलेभे अनुप्रापयस्य
खज्गलेज्गलमितिविमिव केलासमिव खज्गलमेव॰
ज्गलमितिविमिवा ज्गलेजनपदे गेहे सजातीयगणोपिवे
तिमोदिनीकारः तेविशिनष्टि आनेनेति मधुदेषणा॰
ऽंगायक्तनयोनतवैदिदेवपादानेना आनयनकर्तव्यके
क्षमित्याह ब्राह्मणानामितिप्रवचनविरुद्धांवेदना॰

नो अथप्रवचनं वेदे प्रकृष्टवचनेपि चेति मेदिनीका
रः सोमपां कृतसोमलतापानां कृतज्योतिष्टोम
त्वात् अवोछति मत्यभूत्यां अत्र उपरूथेण स्वरपति
सदसः इंद्रसभायाः आरोछा आरोहणकर्त्री योग्य
त्वात् मानवत्याः मनस्विन्या मण्डनमलंकारः भूमे
र्दिग्विजयेनेति शेषः जयंती धुवेन गरेयः पुरमथनदे
वः हरतस्य श्री पुत्रं यत्पदारविंदं तस्य भृंगाः स्वा
पातीति स्वापः २५ ॥ त्वंचत्कांचीमनोज्ञाः स्फुलि
तमधुराः कुंतले कलहंसत्याः अभंत्योहारपो भाभृत
कावकटकाः कांतिमहेदिमध्याः अंगयष्टीभद्रिभाजः
परिमिलदलकाः प्रोल्लसत्कामरूपाः सेवंते तमनो
ज्ञाः प्रतिदिनमबलाश्रेणयः श्रोणयस्य २६ ॥ अत्र
दिने प्रत्यहे समनात्सर्वतः अबलाश्रेणयः अंगनापंक्त
यः श्रोणयो भूमयस्तु तं राजानं सेवंते भजंते उभयविशे
षणमाह त्वंचेति त्विंजनी चलंती लाकांची लक्षचरि
कादेशविशेषो वा नवा मनोज्ञा मनोहराः स्फुलिते
न क्षोभनेन ललितेन विलासेन मधुरा मनोहराः पक्षे
ललितामधुरानगरी यत्र ललितं हावभेदस्यात् ललितं
वेष्टितेति विश्वः तथा कुंतलैः केशविन्यासैः उल्ल
सेन्वः पक्षे कुंतलाः देशविशेषः कुंतलाः स्युर्जनपदे
हेक्षेवालस्य कुंतल इति विश्वः पुनः उभयहाराः हारेण
मुक्ताहारेणाशोभंत मस्तन्यो वर्धयंताः पक्षे हारस्वदेश
विशेषस्वरूपो भाभाति हारो मुक्तावलीदेशादि इति मेदि
नीकारः ध्रुवकरेण हस्तेन कटकं वलयं यासिः पक्षे
ध्रुवः कटो लक्ष्म शाभागो यत्र एवं विधं कटकं सानुरं
चेति तत्परं ते [illegible] कटकं वलये सानावि
त्यमरः कवर्येपक्षे पर्वतो [illegible] भत्तश्चेति
विश्वः कांतिमदिति कांतिमत्कांतियुक्तं वेदि विल्विम

विशेषवन्मध्यं यासामिति पक्षे कांतिमत् वेदिम
ध्यमेतद्वेदिर्यत्र तथावेदिर्यत्र तथावेदिः परिष्कृता
भूमिमेध्य मध्यदेशः वेदिः क्लिमिविशेषे स्यात् हेष्टे संस्क्रि
तभूतलइति विश्वः अंगयष्टि अंगश्रियः अंगलक्ष्म्याः
भंगिं भजंते यास्ताः तथा पक्षे अंगदेशविशेषः पक्षी
ति परितोमिलंत अलकाः शोभनकेशविन्यासः प
क्षे परिमिलंती अलकानगरी यत्र प्रोल्लसदिति प्र
कर्षेण उल्लसत्कामं मनसि प्रियतनकामनाविषयं वा
सौंदर्यं यासां तास्तथा पक्षे देशविशेषः कामरूपः
२६ ॥ कूर्माकारे चरणयुगले भातदिग्दंतिपुष्टा
दृष्टाबाहू भुजयुगमपिव्यक्तनागेंद्रशोभम् अयः ह
ष्टीचरणविषयेनन्समर्थान्यदार्थानेकीकृत्य त्रिभुवन
स्रष्टानिर्मिता यस्य मूर्तिः २७ ॥ कूर्माकारेति यस्य
चरणयुगले कूर्माकारे कूर्मसदृशे पुष्टोच्चतमित्य
र्थः तदुक्तं सामुद्रिके कूर्मोन्नतौ च चरणौ मनुजेश्व
रस्येति केचित् कूर्मस्याकारो यत्र रेखादिना कूर्मा
कारत्वं योगादिति यस्य ऊरू भातदिग्दंतिपुष्टाह्वा
विति भातो निरस्तो दिग्दंतिनः [illegible] ययोस्तौ
तथायस्येति सर्वत्रानुषज्यते भुजयुगलमपि बाहु
द्वयमपि व्यक्तनागेंद्र व्यक्तानागेंद्रस्य हस्तो भाययस्तत्र
थात्त सदृशमित्यर्थः आजानुलंबित्वेन देव्याँ हा
स्तिसमानं यद्वा नागेंद्रस्य हस्तिनः शुण्डादण्डे
लक्ष्यते तदुक्तं सामुद्रिके करिकर सदृशो वृत्तावा
जानुलंबिनो पीनो बाहू पृथिवीश्वराणां धर्मिणो वे
मधोरु स्वावेति आयो वा अन्येन यस्य मूर्तिः शरीरं त्रि
भुवनस्रष्टा ब्रह्मणा स्रष्टा दृष्टी चरणविषये अर्था
र्थं तत्समर्थान्यदार्थानेकीकृत्य विभक्तानि वा
तत्तत्रआद्यभ्यवर्तलीकृत्य निर्मिता स्रष्टेति कार्य

एपेनविशिष्टेनकारणविशेषमानादिति कुमारीदि॰
ग्वारणनागराजानांत्रयाणांदृष्टीधारकत्वादिति
२७ ॥ कस्मात्काकामदेवः समरविजयिनांकोवशीका
मदेवः कल्याणीकामदेवः सरसकविगिरांकियद्द॰
कामदेवः कस्सेव्यः कामदेवः श्रितभरणविधौकः
कृतीकामदेवः प्रश्नानामेकएवप्रतिवचनमहो राम
वत्कामदेवः २८ ॥ कइति पर्वविधानांप्रश्नानांप्रति
वचनमुत्तरमेकः कामदेवएवनान्यः इतिरामवत् १
रामदेवतितेनतुल्यं क्रिया प्रश्नरूपमाह
कस्मादित्यादि त्रातापालकः कः कथ्यतेप्रश्नेकाम
देवएवोत्तरंज्ञायते नान्यदिति यथाकस्मात्इति॰
प्रश्ने रामदेवस्तत्रंकश्चिद्रक्षतीति एवंसमरेषुविजय
नामिति संग्रामिकानां मध्येवशीकइति प्रश्नेकाम
देवएवोत्तरं कल्याणी त्यागवानिति दातेति नान्यः
यद्यपित्यागदानयोरौपाधिकभेदस्तथापि सामान्ये
नोपन्यासः तमभेदंस्वामिति त्यागस्वरूपपरस्वत्वाप
त्तिर्नविवक्षितादानेचपरस्वत्वापत्तिर्विवक्षितेति एवं
यागहोमपूजादावपिविशेषोस्ति तदत्रविस्तरभया
न्नालिखितः नहिदेकाभिकामएवनहिवरणमिति १
सरसकविगिरामिति सरसानांशृंगारादिरसकत्वा॰
नांकविवाणीनांपरंस्थानंकइतिप्रश्नेकामदेवइति
मच्चसेवनीयः सेवायोग्यः कइतिप्रश्नोत्तरंकामदेव
इत्युत्तरं श्रितइतिश्रितश्चाश्रितः सेवकादिः तस्यभ
रणविधौकः कृतीतिप्रश्नेकामदेवइत्युत्तरंकृतिनौ द
लपतिताविति विस्मयः २९ ॥ जित्वाशत्रून्स्वमभिवि
शतोधामहर्म्याग्रलग्नाभावोद्रेकाद्गलितगतयोलो
लमालायताक्ष्याः प्रागसेवित्वापरकनकस्तंभयो॰
र्भेर्निजोयोसीमंतिन्योविदधतिहठं यस्यमीनध्वज

त्वम् ३० ॥ सीमंतिन्योविलासिन्यो यस्यमीनध्व
जत्वंकन्दर्पत्वंहठंविदधति प्रसभमिति मीनरूपोध्व॰
जोयस्ययौगिकंनाममीनरूपध्वजस्यभावामीनध्वज
त्वमस्यैतिगौणत्वादिति कोसावित्याह निजोरंगेरिति १
स्वशत्रूरिविरित्यर्थः किंविशिष्टः प्रांतसमीपे प्रांतेवत्र
वलन्त्र शाकरोमत्स्यविशेषोयत्रएवंभूतोयः कनक॰
स्तंभः तद्वद्धोभां येषांतेरिति अन्योपिध्वजः कनक
दण्डेनिबध्यते मीनोपिकनकदण्डध्वजः सएवनद्यो
ति तात्पर्यवस्तुतः कन्दर्पसादृश्यमत्राम कृतएवमि
त्याह हर्म्याग्रलग्नाइति हर्म्याग्रेहर्म्यशिखरेलग्नाः
स्थिताः सीमंतिन्योइति तस्यकिंविशिष्टस्यशत्रून्जित्वा
स्वंधामगृहमभिविशतः अतएवभावोद्रेकाद्गलितगत
यः तद्दर्शनसंजातसात्विकभावान्मन्थराः स्तंभोपमाः
स्थिराइति स्वेदः स्तंभोथरोमांचः स्वरभेदोथवेपथुः
वैवर्ण्यमश्रुपतनमित्यष्टौ सात्विकागुणाः इतिभर
तोक्तम् अङ्गलितगतयइतिपाठान्तरम् भावोद्रेकेन अ
गलितागतयोयासामिति लोलेचपलेमालायते स
शिवायते दीर्घमालिन्यातासांतास्तथोक्ताः लोलमाला॰
निचंचलानिदीर्घाणिचक्षूंषियासामितिवालोलमानेति
पाठः चक्षुषोमीनतुल्यत्वंतात्रदर्शनसंजातस्तंभानां
तासामंगानां यष्टिसाम्यमितिस्फुटात्रमीनध्वजेनेति
उत्प्रेक्ष्यमिति ३१ ॥ येषामादेशोविविधधारहृदंकेषा॰
मोलौ बुगर्भः शाश्वयानः पावकशिविरपोबन्त्वाहृचोलः
पात्रेणाशाखाकवेविधवीरणकरदांभ्यां यद्गृहाणा॰
भवतिभुवनेजीवनोपायवर्गः ३२ ॥ भुवनेलोकेयस्य॰
पादाणांहिद्यांजीवनोपायवर्गः कार्पण्यसमूहः परमते॰
नप्रकारेणभवतीतिनान्निर्दिशति येषांयावेशालेकारण
श्वाकारोवाययोपावेषाः स्त्रीरूपधारित्वंस्त्रीणांवा

त् अवध्यास्त्रियो राजंस्तिर्यग्योनिगतेष्वपि दोषायाः
वेशो यत्रेति गाविषधरगृहं पातालं तत्प्रवेशाद्भीरुत्या
ल्पित्वात् इति शेषः यद्वा विषधरगृहं क
लत्रं मम स्वामिव यदि त्वया कर्तव्यं तदा विषमतां स्त्री
वधं दास्यामीति विषधरत्वाद्देवरूपत्वमिति गृहं गृ
हाश्रुपभूम्निकलत्रेषु च सद्मनीति मेदिनीकरः विषधर
वद्गृहं वा शनिसंगमत्वाद्विलवद्गृहमिति विषधरगृहं
कं वा रहमरणप्रवासित्वात् केशमोक्षु इति केशस्यक
चस्य मोक्षः मोक्षणं त्यागो यत्रेति मुण्डनेवाक्रमादि धारा
णालिगारूढधात्वा स्थापनमिति वृत्तिनेक्ष्य वध्यत्वादिति
केशमोक्षः केशावंधनामितिवा मुञ्जुगर्भ इति जलप्र
वेशा इत्यर्थः प्राण्यग्रास इति प्राणिनं वा तृणं ग्रासः क
वलं मुखेन तत्र ग्रहणमिति पशुरूपत्वात् स्थापनमि
वा पुत्रवसिप्लिविशमिति नत्वेषा इति शेषः शावरः पर्वत
वासी तस्याभिषविशेषवस्थानमिति यथा शावरः पर्वते
वसति तथा सो पर्वतवासीत्यर्थः यद्वा शवरः चण्डिकाप
तिः शिविशमिति न पत्नीरूपत्वाज्जटाधारणादिति च
ण्डालभेदे पानीये शवरश्चण्डिकापतौ इति मेदिनीकारः
पोत्रवत्वागिति पोत्रः सप्तगविशेषस्त्वत्वक्र चर्मनिचो
लः पोत्रि हृदये यस्य सतथा पोत्रवत्त्वं इंडे चोले वा सीवनो
पायवर्गी इति पोत्र वौ दैत्यं हरिणमत्स्यपोतनगञ्च इति
मेदिनीकारः तद्वाचरोन व्याधरूपत्वप्रकाशनात् विवे
णाम बधत्वेन तद्रूपा इति वो पाणिविचितिपाशिणः ह
स्लोगः प्रात्वा शः अंगुल्याः कवलनाविधिः कवलनवि
धानं यथा वेदुलीप्रक्षेपणमिति कण्ठेगलेच दान्वां वल्ल
नो धारणमात्रे परित्राणमात्रत्वम् ॥ ४९ ॥ विशिष्टगी
तात् सुनवपादीमिः स्मृति प्रतिपाद्यरूपार्थ इति सन्मा
र्गेति लाववती कुन्मात्तिर्यभा भ्रली श्रीर्भजते भिरामा ५०

यं राजानं भारत्यश्रीर्भजते सेवते स्थभारतस्य व्यासोक्तस्य
न्यविशेषस्य भरतापत्यविशेषस्य वा यदि विष्णुरिदं वी
भारतस्य भारतवर्षस्य वा व्यासर्षि भारत ग्रन्थे जम्बू
द्वीपे च भारतम् साधारणानि विशेषणान्याह विशि
ष्टगीतेति विशिष्टा गीता उपनिषद्विशेषो यत्र पक्षे
विशिष्टेन सज्जनेन गीता प्रशंसिता सौ विशिष्टगीतेति
राजलक्ष्मीरपि विशिष्टेन महत्तरेण गीतेत्वि गीतेन शा
स्त्रितगायने इति विश्वः विशेषेणाशिष्टाः श्वाचार
वान् गीतः स्थाने यच्छवा वेदप्रमाण्यस्वीकर्तारोपि
ष्ट इत्युच्यते वृधैरिति विशिष्टा श्रुत्येभ्य उत्कृष्टा गी
ता व्याता चेति वा धृतेति धृतावेषास्य वंशात्तच्चरित
स्पदीप्तिर्यत्र पक्षे धृत वेशा स्व निजावयवस्य वा दीप्तिर्य
या सा तथोक्ता अयमपि स्ववंशप्रकाशक इति पु
त्रिवंशः कुले वेणौ च पृष्ठावयववर्गयोरिति मेदिनीका
रः धृतावंशेन वेणुना दीप्तिर्यया भरतलक्ष्म्या सा तथा
धृता वंशप्रकाशमेण दीप्तिर्यत्रेति श्रुतिप्रतिष्ठेति
श्रुतौ वेदे प्रतिष्ठा ख्यातिर्यस्याः सा तथा उपनिषद्विशे
षत्वात् श्रुतौ श्रवणे प्रतिष्ठा इति येन वा रूपरूपत्वा
त् पक्षे श्रुतौ वेदे प्रतिष्ठा यस्याः हिरण्यवर्णत्वादिक
वेदेन यो क्तिः राजापि श्रुत्या वेदेन प्रतिष्ठितः प्रति
ष्ठा गौरवे स्थितावितिविश्वः श्रुतिः श्रोत्रे च तत्कामेण
स्नाय वार्तयो रिति मेदिनीकारः श्रुतावायतीनेन प्र
तिष्ठा यस्या इति पक्षे तेव प्रकृतार्थस्य धर्मादिचतुष्ट
यस्य सुस्किरुत्पत्तिर्यस्मा तथा यदा कोर्तिधर्मार्थ
त्वात् पक्षे प्रकृतार्थस्य प्रकृतस्य प्रयोजनस्य वा सूति
रुत्पत्तिर्यस्या स्तानतया पो वृषजनकत्वमित्यर्थः पक्षे प्र
कृताणामर्थस्य धनस्य सूतिरर्थस्या स्तानतया पात्वाना
मभियोपि निवृत्तेचप्रयोजने सार्द्धः प्रतिविधे

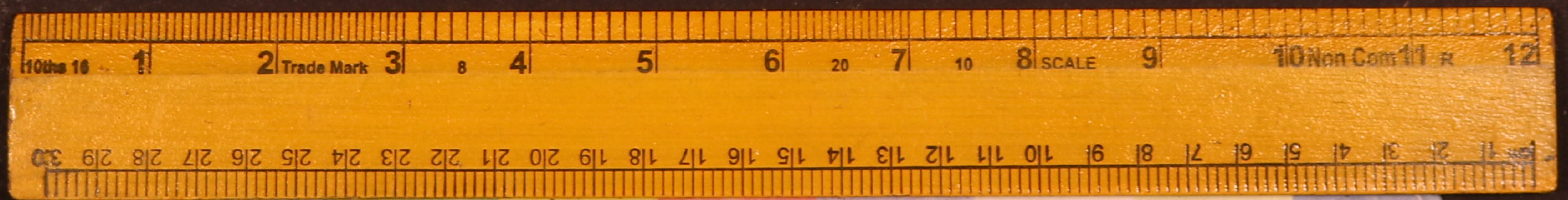
ङ्कारणाद्वस्तुस्थितिविस्तरः ७ कष्टविषयस्य स्थितिर्य-
त्रेति वा कर्मभूमित्वाज्ञानत्वादस्येति सन्मार्गविस्ता
रवतीति सन् श्रेष्ठोयोमार्गस्तस्य विस्तारोयत्रेत्यादृशी ।
पक्षेसतः सदाचारस्ययोमार्गस्तत्वर्त्मतद्विस्तारवती मा
र्गोमृगमदे मास्त प्रभेदत्वेषणा ध्वनोविति विस्तरः स्वजातिः
शोभनाजातिर्ब्राह्मणत्वादिर्यत्र शोभनानां शूद्रादी-
नांजातिर्जन्म पक्षेस्वजातिस्वत्वाहवंशवती पक्षेशो
भनाजातिर्यतः स्वजातिः स्त्राक्षेप्रागल्भीसूरीबुद्धिमान्
अभिरामेति अभिः भयस्तन्योरामो रामभद्रोयत्रेति वा
पक्षे अभिरमतीत्यभिरामः रामोयत्रेति वा अस्तावत्य
भिरामोस्तीति अथवाभाप्रभादीप्तिः रतेसंभोगः स्त्री
लक्ष्मीः संततंसेवतेइति द्वंद्वसमासेपरवल्लिंगतया
भावेस्त्रीरितिरूपंविधानेपि विशेषतः शिष्टेनमान्ये
नसाधुजनेनवागीता पक्षेविशिष्टागीतिर्गानंयत्रेत्यन
याल्लिंगव्यत्ययेनविशेषणं पक्षे विशिष्टेनपण्डितेनगी
तास्तुतेति भूतेति भूताविश्वस्यदीप्तिर्यया पक्षेसंश-
स्तावायविशेषसप्तदीप्तिर्यत्र पक्षेधनवेशस्यान्ववायस
दीप्तिः प्रकाशोनंदयतेति स्तुत्येति श्रुत्यैवश्रवणमा-
त्रेणप्रतिष्ठायस्याः सातथा पक्षेश्रुत्यैकवेदेनप्रतिष्ठाय
त्र श्रूयतेपवनपरोक्षेणापिइयपनः इतिलिंगव्यत्ययः प-
क्षे श्रुतौवेदेप्रतिष्ठायस्याइति षट्पदेति षट्पदार्थस्य
षट्पदप्रयोजनस्यस्थितिर्यत्रेयसा तथाषट्पदार्थ
स्यकामसत्त्वस्थितिर्यत्र पक्षेषट्पदानामंशस्यपोषणस्यवा
स्थितिर्यत्रेति सन्मार्गेति सतः श्रेष्ठस्य मार्गस्याध्वनोवि
स्तारोयत्रेति पक्षेसतः श्रेष्ठस्य मार्गस्य मृगमदस्यवि-
स्तारोयत्र पक्षेसतां मार्गस्यविस्तारोयत्रेति स्वजातिः
रितिशोभनाजातिस्तत्यविशेषत्वाः इतिवा पक्षेशोभना
जातिः पुष्पविशेषोयत्र शोभनाजातिः पद्मिनीया

दि स्त्रीजातिविशेषोवायत्र पक्षेशोभनजातिः वंशो
यत्रइति अभिराममनोहरेत्यर्थः पक्षेअभिरामेत्यत्रे
तिलिंगव्यत्ययः पक्षेअभिरामयतिसौन्दर्यादिशोभि
अपरंविस्तारभयान्नलिखितम् २० ॥ छत्रचंद्रमसि
यस्यनिर्मलेलोकतापमपहृत्यगच्छते कुड्मलीभवति
वैरिभूभृतां मानपद्मशतपत्रसंहतिः २१ ॥ यस्यराज्ञः
छत्रचंद्रमाः छत्रचंद्रमाः तस्मिन्निर्मलेस्वच्छेलोका
नांतापसंतापंनिवारयित्वगच्छते सति वैरिभूभृतांवि
पक्षराज्ञां मानपद्मशतपत्रसंहतिः पद्मसमूहपङ्क्तिः छत्र-
पंक्तिः कुड्मलीभवति संकुचिताभवति चंद्रोदयेनप
द्मानांसंकोचोजायते इत्यर्थः पुनस्तच्छत्रे उदितेसति
विपक्षाणांपराजयोभवति कुतः संग्राममनमिति प्रता
पातिशयार्थमक्षमिति २१ ॥ गौदार्येरघुनाथधर्म
स्तनयोस्तनसोदराणांपुनः सोध्याचेपतिदेवतानवविधो
पृथ्वीस्तनाकुलयोः श्रीरामायणभारतार्णवहतोपा(?)
ख्यानवर्त्तेषति सेयान्सेप्रतिकामदेवान्दपतिः कौतू-
हलीवर्त्तते २२ ॥ अयंकामदेवनृपतिरिदानीं कौ
तुकवान्वर्त्तते इतिगौदार्येइति रघुनाथस्यरामभद्र
स्यधर्मस्तनस्य युधिष्ठिरस्य गौदार्येउदारत्वे नहरोन
इतिभावः उदारस्यभावः कर्मवा गौदार्यमिति अन्य-
त्रापि च तत्सोदराणां भरतादीनां भीमादीनां च सौभ्रा-
त्रेसौहृदेच तथापृथ्वीसुतायाः सीतायाः कुन्त्या
द्रौपद्याश्चपतिदेवताव्रतस्यविधानेकरणे
तयोर्विवाहेवा तथारामायणवाल्मीकिचरितेभा-
रतेव्याससंहिते इत्युक्तात्वेनमे सदशाविव तत्र[illegible]
तेषुप्रतिपादितेषु आख्यानरूपेषु कथारूपेषु आ
तिशयान् स्वेषोन्नृपतिविशेषणम् २२ ॥ ज्ञाने
ज्ञेभयतिश्रियंविपादयद्यानन्दमुत्सेपय न्याधनेमति

रा.व.
पोथी
५
9

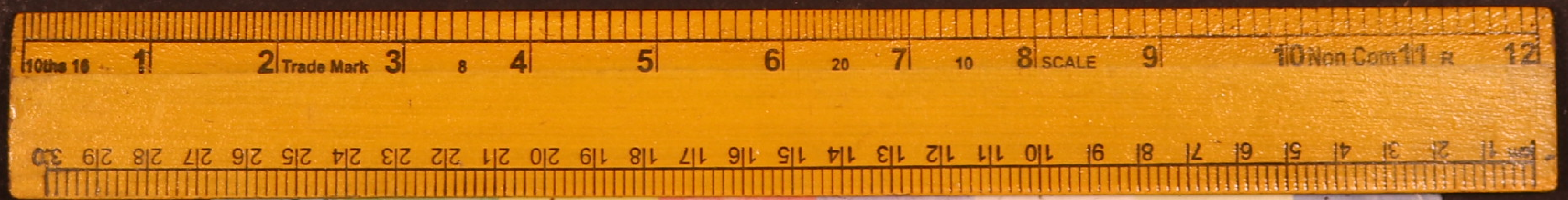
पाठं वितनुते वाचां समीचीनतां प्रत्यर्थीकुरुते पा
दार्थनिवहं ख्यातिं प्रतिष्ठापय त्वन्यः कोऽत्र नृपतेर्वि
नोदविभवः सत्सूक्तिगोष्ठीरसात् ॥ २३ ॥ सतां सूक्तिः
श्रेष्ठवाणी सती वा सूक्तिः तया या गोष्ठी संलापः प
रस्परालापः तत्ररसात्तद्वादाति प्याद्यास्तंपादिति
यावत् नृपतेर्विनोदस्य उद्वेगापनयनस्य सुखविशे
षस्य विभवः प्रभुत्वमन्यः कोऽस्ति अपितु न कोपि तस्मा
दित्यर्थः गोष्ठी सभासंलापयोः स्त्रियामिति मेदिनीका
रः रसोऽनुरक्तो मात्सर्ये इति विश्वः कृतप्रवमित्याह द्रा
ग् जृम्भयति वर्धयति विशिष्टतां प्रापयतीत्यर्थः सद
सद्विवेकात्स्वचेत गोष्ठीरसस्यैव कार्यत्वमिति श्रियं
मिति श्रियं लक्ष्मीं वाणीं च विशदयति विशदां करो
ति प्रकाशोत्कर्षप्रापणात् आनन्दमुद्दीपयति उज्ज्व
लं करोति स्वावहे तज्जननात् सतिपादं च वृद्धिं कोपालं
माधत्ते प्रहेलिकाबोधनात् पदार्थनिवहं शास्त्राणा
मभिधेयसमूहं प्रत्यक्षीकुरुते ज्ञापयति वाच्यवाच
कावगमात् ख्यातिं प्रसिद्धिं प्रतिष्ठापयति प्रतिष्ठा
विधाता यद्वा गुर्वीकरोतीति प्रतिष्ठा गौरवे स्थितावि
ति विश्वः श्रोतृणां वचनाशोभाभावतो गुरुं च संपादीति प्र
लापः कोविदत्वात् नेहयोग्यादेव विवेकवृद्धिं विजृम्भ
यति प्रस्तारयति ननु श्रियं शोभां कान्तिं तेजो विश
दयति राजादीनां फलीकरणात् श्रियं लक्ष्मीमिति
वा ननु आनन्दमुद्दीपयति वा निःश्रेयसाधिगमनेता
न कर्मणोद्देशत्वेन सूत्रः ननु सुमतिपाटवमादत्ते
मतेर्जानतन्त्वमर्थासूक्ष्मादधाति आत्मविषयान्
मिति हेतुत्वात् वाचां समीचीनतां सत्यतां वितनुते
करोति मौनिस्तवात् ननु चनिदर्शनापशब्दादीनां पदार्थनि
वहं प्रमाणादिपदार्थान्साक्षात्कुरुते ननु ख्याति

मात्मनः साक्षात्कारं प्रतिष्ठापयति स्थिरीकरोतीत्य
र्थः पार्थ्यं च तत्प्राप्यावगमोऽप्यत एव भवति ॥ २३ ॥ तस्मा
वदातैः कविसूक्तिरत्नैः संस्यूतनानागुणगर्भनाभेः
विनोदहेतोः कविराजसूक्तिनिबंधनं हंहमिदं विधत्ते
२४ ॥ कविश्चासौ राजा चेति कविराजः सूक्तिः पसि
तविशेषः कविराजेषु सूक्तिरिति वा पूर्वोक्तमवतस्य
मासः सद्वंशमग्रेवद्यमाणां निबंधनं हं हं निबंधयकामे
रामायणभारतरूपकथाद्वयमेकरूपेण वाक्येन भास
मानं विधत्ते विदधाति किमर्थमित्याह तस्य राज्ञः का
मदेवस्य विनोदाय प्रीत्यर्थं किं विशिष्टस्य कवीनां सू
क्तिरत्नैः शोभना सूक्तिरूपैः रत्नैरवदातैर्विशुद्धैः संस्यू
तासंबद्धा ग्रथिता नाना गुणाः काव्यालंकाराः
श्लेषाभयएव रत्नरागोपायोऽस्य सतथापूर्वं गुणाद्य
ति च सूत्रं तन्तुव्यवस्थयोरिति विश्वः सूनः खसैव
कृ इति मेदिनीकारः सीवनं ग्रथनं सूत्रे गोवक्रियते
इतियावत् ॥ २४ ॥ श्रीरामायणमाणिक्यं भारत
स्वर्णखचितं न कस्य कुरुते लोके विस्मयोल्लासिमान
सम् ॥ २५ ॥ श्रीरामचरितं माणिक्यमिव भारतेन पाण्ड
वचरितेन स्वर्णमिव तेन खचितं संबद्धं सत् रामायण
माणिक्यं कर्णे कस्य मानसं चित्तं विस्मयोल्लासि
आश्चर्योल्लासितं न कुरुते अपितु सर्वस्यैव कुरुते इति
इति अयं च माणिक्यं स्वर्णखचितं हि रामायणचरितं स्वर्णा
ङ्गलीयसंगतं वा मानसं सर्वस्यैव विस्मितं करोतीति के
चित् श्रीरामायणमाणिक्यभारतस्वर्णखचितमिति
समस्तपाठः तत्र श्रीरामायणमाणिक्येन भारतस्व
र्णेन खचितं संबद्धं यन्निबंधनमिति पदच्छेदेन लभ्यते
न कस्य मानसमेव न कुरुत इत्यर्थः सर्वथोपादेयता
मयैतन्निबंधस्य भविष्यतीति भावः प्रायः प्रकाशोके

नविशेषणविशेष्ययोः परिवृत्त्यान्तिकचिन्नह्युपमानो
पमेययोः प्रायइति अग्रिमश्लोकेन महान्वयः म॰
याक्रमकं काव्यं विधास्यते विधातुमारभ्यतेइतित॰
त्प्रकारमाह प्रायइति क्वचित्प्रकरणस्य प्रस्ताव॰
स्यैक्येन ... प्रकरणात्प्रस्तावादैक्येन वर्णनइति॰
वा विशेषणविशेष्ययोः परिवृत्त्या परिवर्त्तनेन क्वचि
त् एकत्र यद्विशेषणं तस्य विशेष्यत्वमपरस्य विशेष्य
स्य विशेषणतेति क्वचिदुपमानोपमेययोः परिवृत्त्या॰
येदेवान्यत्रापि उपमेयम् ३४ ॥ क्वचित्पदैश्च नानार्थैः
क्वचिद्वक्रोक्तिभंगिभिः विधास्यते मया काव्यं श्रीरामा
यणभारतम् ॥ ३४ ॥ क्वचिच्च नानार्थैः पदैरित्यन्या
न्यकार्यवाचकैरित्यर्थः क्वचिद्वक्रोक्तिभंगिभिः वक्रो
क्तीनां विवर्त्तनैरिति वा एवंप्रकारेण रामायणभारतं तव
ववर्णनीयकाव्यं मया विधास्यते ३५ ॥ परमेक॰
मपि श्लिष्टं वक्रं भूयान्परिश्रमः कथाद्वयैकनिर्व॰
ढुः किं पुनरधिपतेरधिकम् ३६ ॥ परमिति परं वाक्य
मिदं नेवाश्लिष्टं श्लेषालंकारयुतं वक्रमभिधानं
महान्परिश्रमो भवति अतो दुष्करं तेनडीत्यर्थः धाराप
तिः पृथ्वीपतेः कामदेवात्किमधिकमपि न तस्यापि
कं न किमपि धाते महापरिश्रमो भवति अतो दुष्करं
तन्द्रीत्यर्थः इति कथा कथाद्वयैक निर्वोढुरिति हे॰
तुगर्भविशेषणं कथाद्वयस्य रामायणभारतरूपस्य
क्येन एकवाक्येन निर्वोढुर्निर्वाहकस्य तत्तस्मादधिक
मित्यर्थः कथाद्वयैकनिर्वाहे महान्परिश्रम इति भावः
वितर्कहीनप्रश्नकर्त्तात्तेनापि दैवचकिम् इति पाठ
मकाशुः कार्त्तभावोऽत्र श्लेषलक्षणं एकरूपेण वाक्ये
नद्वयोर्नैवेणायत्त्र संबंधः श्लेषस्याभिधाहितः मह
तिप्रत्यये याहि विभक्तिवचना श्रोया परेभाष्यउभयोर्व

तिष्ठान्नसेपाभवति घरिति उदाहरणं तत्र व्यक्तीभवि॰
ष्यति ३७ ॥ श्रीमद्रामायणगंगाभारतसागरो महान्
तत्संयोजनकार्ये तौ कविराजभगीरथो ३८ ॥ श्रीम॰
दिति श्रीमद्वाल्मीकिकृतं रामायणं श्रीरामचरितं गंगेव भा॰
गीरथीव पवित्रहेतुत्वात् भारतं व्यासवचरितं समुद्र इव न॰
गाश्रयत्वात् उभयत्रोभवसाम्येनेमेल्यादिगुणेन वा अस्म
द्रूपकमिदं तयोः संयोजनकार्ये तौ संमिश्रणकार्ये ऽत्र
तौ कविराजभगीरथोऽयमिति रामायणभारतयोः संमि॰
लनकर्त्ता कविराजः गंगासागरयोः संमिलनकर्त्ता भगीर
थइति क्रियासाम्यमत्रेति कविराजो भगीरथइत्यर्थः
३८ ॥ सुबन्धुर्बाणभट्टश्च कविराज इति त्रयः वक्रो॰
क्तिमार्गनिपुणाश्चतुर्थो विद्यते नवा ४० ॥ सुबन्धुर्वा
सवदत्ताग्रन्थकर्त्ता बाणभट्टः कादंबरीकारः कवि
राजो ग्रन्थकर्त्ता चेति त्रयः कवयः वक्रोक्तिमार्गे श्लेषा
लंकारकुशलो निपुणाः नान्यश्चतुर्थ उपपद्यते नवक्र
पालो नान्य इत्यर्थः ४० ॥ रामायणीये या भारती
सैव भारती अर्धनारीश्वरमयी मूर्तिरेकेव शोभते भा॰
रा भारती वाणी रामायणरूपा सैवैकास्य मनोहारि॰
णी भारती वाणी भारती भारतरूपा अर्धनारीश्वरमयी उभ
यत्र घटिता एकामूर्तिः शरीरमिव शोभते राजताभि॰
त्यर्थः अर्धनारीश्वरीमयी तत्तुल्यत्वाच्च नाथ्यामिति २
उभयमेव तेन साम्यमिति ४१ ॥ एकत्र चैव स्यान्तमपराकृत्वन्द॰
स्य पक्षेऽपरस्मिन्सुदुस्सभाल्तुः अथवा मेरोरत्र याति
नीलां कथाद्वया स्फूर्तिमयः प्रबंधः ४२ ॥ अथ प्रबन्धः
कविराजकृत ग्रन्थविशेषः सुमेरोः पर्वतस्य नीलाम
नयाति अत्रपक्षेति किंविशिष्टः कथाद्वयेन रामायण
भारतरूपेण आस्फूर्तिमयः आस्वर्येन्देहः इतरूपाइयेक
त्र एकस्मिन्प्रदेशे अस्य पर्वतस्य काश्यपावा वेदान

रा॰भा॰
पा॰टी॰
१०

नविशेषणविशेष्ययोः परिहृत्याक्वचिन्नह्य उपमानो
पमेययोः प्रायइति अग्रिमश्लोकेनमहान्वयः सं
याकम्मकंकाव्यंविधास्यते विधातुमारभ्यतेइतिन
त्रप्रकारमाह प्रायइति क्वचित्प्रकरणस्यप्रस्ताव
स्यैक्येन ··· प्रकरणान्यश्लोकादैक्येनवर्णनइति
वा विशेषणविशेष्ययोः परिहृत्यापरिवर्तनेनक्वचि
त् एकत्रयद्विशेषणंतस्यविशेष्यत्वमपरस्यविशेष्य
स्यविशेषणत्वेनेति क्वचिदुपमानोपमेययोः परिहृत्या
येदेवान्यत्रापिउपमेयम् ३४ ॥ क्वचित्पदैश्चनानार्थैः
क्वचिद्वक्रोक्तिभंगिभिः विधास्यतेमयाकाव्यंश्रीरामा
यणभारतम् ॥ ३५ ॥ क्वचिच्चनानार्थैःपदैरित्यन्या
न्यकार्यवाचकैरित्यर्थः क्वचिद्वक्रोक्तिभंगिभिः वक्रो
क्तीनांविवर्तनैरितिवा एवंप्रकारेणरामायणभारतंस
ववर्णनीयकाव्यंमयाविधास्यते ३६ ॥ पदमेकं
मपिश्लिष्टं वक्रंभूयान्परिश्रमः कथाद्वयैकनिर्व
न्धः किंधराधिपतेोधिकम् ३७ ॥ पदमितिपदंवाक्यं
वामिदंनैवाश्लिष्टंश्लेषालंकारयुतंवक्रमभिधातुं
महान्परिश्रमोभवति अतोदुष्करंतदित्यर्थः धराप
तिनः पृथ्वीपतेः कामदेवात्किमधिकमपितुनतोधि
कं नकिमपि धातुंमहापरिश्रमोभवति अतोदुष्करं
तदित्यर्थः इतिकथाकथाद्वयैकनिर्वाह इतिहे
तुगर्भविशेषणं कथाद्वयस्यरामायणभारतरूपस्य
क्येन एकवाक्येननिर्वाहनिर्वाहकस्यतत्सामासिक
वेतिनार्थः कथाद्वयैकनिर्वाहेमहान्परिश्रमइतिभावः
वितर्कहीनप्रश्नकृत्तस्यापारिवेचकिम् इति पाद्म
प्रकाशः कादाभगलिश्लिष्टलक्षणंयकव्रूपेणवाक्ये
नद्वयोस्तेरणस्य सर्वैः श्लेषहृत्याभिधाहितः मह
तिप्रत्ययंयोहोविभक्तिवचनाश्रयपदेभाष्यउभो वे

तिपाठ्यश्लेषोभवति षडिति उदाहरणंतत्रव्यक्तीभवि
ष्यति ३७ ॥ श्रीमद्रामायणगंगाभारतसागरोमहान्
तत्संयोजनकार्येत्रौकाविराजभगीरथो ३८ ॥ श्रीम
दिति श्रीमद्भीयुक्तंरामायणं श्रीरामचरितंगंगेवभा
गीरथीव पवित्रहेतुत्वात् भारतंपाण्डवचरितंसमुद्रोनव
गाह्यत्वात् उभयत्रोभवसाम्येनेमेल्यादिगुणेनवा उभ
यरूपकमिदं तयोःसंयोजनकार्येत्रौसंमिश्रणकार्येऽत्र
लोकाविराजभगीरथ्याविति रामायणभारतयोः संमि
लनकर्ता कविराजःगंगासागरयोः संमिलनकर्त्ताभगीर
थइति क्रियासाम्यमत्रेतिकविराजोभगीरथइत्यर्थः
३९ ॥ सुबंधुर्बाणभट्टश्चकविराजइतित्रयः वक्रो
क्तिमार्गनिपुणस्तुर्योविद्यतेनवा ४० ॥ सुबंधुर्वा
सवदत्ताग्रन्थकर्ता बाणभट्टःकादंबरीकारः कवि
राजोयंग्रन्थकर्ताचेतित्रयःकवयः वक्रोक्तिमार्गेश्लेष
वक्रोक्तिनिपुणः नान्यश्चतुर्थउपपद्यते नचक
श्चिन्नान्यइत्यर्थः ४० ॥ रामायणीयेवाभारती
सैवभारती अर्धनारीश्वरमयीमूर्तिरेकेवशोभतां भा
याभारतीवाणीरामायणरूपासैवेकारस्यामनोहारि
णीभारतीवाणी भागीभारतरूपा अर्धनारीश्वरमयीउभ
यरूपघटिताएकामूर्तिःशरीरमिवशोभतांराजतामि
त्यर्थः अर्धनारीश्वरीमयीतनुःलावण्यपनाययितिर
उभमेवतेनसाम्यमिति ४१ ॥ एकत्रवंशजानपरान्वं
स्यपश्चेपरस्मिन्सुतरस्यभावः अयेकमेकोत्यनुयाति
नीलांकथाद्वयस्वर्थमयःप्रबंधः ४२ ॥ अयंप्रबंधः
कविराजकृतग्रन्थविशेषः ह्यमेकःपर्वतस्यलीलाम
नुयाति अनुगच्छति किंविशिष्टः कथाद्वयेनरामायण
भारतरूपेणस्वर्थमयः अस्वर्थेतः ऊनेह्यादेएक
त्र एकस्मिन्नादेशो अस्यपर्वतस्यकाव्यस्यवा वंशान

पश्चान्द्रस्य चंद्रस्यान्तकिरणस्यातपेन मयूखेन सं
दूरस्य पदे चंद्रस्य सोमवंशोद्भूतस्य राज्ञ आतपेन प्रता
पेन सचंद्रस्य अपवर्ग्ति न्यायेन प्रकाशवद्भस्यभासः स्फुर
दादित्यस्य पदे प्रकाशितसूर्यवंशादिप्रभवस्य तत्कु
सराज्ञ इति वा स्फुरन्नुस्यभाः सूर्योयत्रेति ॥ ५३ ॥
मनोज्ञरामायणभारताख्याभागीरथी सागरसन्निपा
ते सतः प्रजावरावगाहलीलामसिन्व यच्छेद्दिनिका
मतीर्थे ॥ ५४ ॥ अस्मिन्काव्येतीर्थसदृशे सतः स
ज्जनाः अवगाहलीलामध्यापनादिसज्जनक्रीडां कुर्वन्तु
किंभूते अघस्य कलुषस्य छेदिनि हारिनादिनि वा रके
अघं तत्व्यसनेदुःखे इति हरिनेचनपुंसकामिनि मेदिनीकरः
मनोज्ञस्य रामायणभारताख्यस्य तन्नामकस्य भागी
रथी सागरस्य सन्निपातो मिलनं यत्र तस्मिन्निति पाप
नाशकत्वेन गंगासागरसंगमाख्यानमिति तीर्थं याग
त्राध्वरस्तेत्रपापनीरजस्तु च अवतारर्षिजुष्टांबु
पात्रोपाध्यानेष्विपिति मेदिनीकरः ॥ ५५ ॥ विस्ता
रिताणाडिण्डिमावनां तांसन्दर्शितेन्दुर्कदिनप्रशोभा
सृष्टिं कविः सूक्तिमयीवितन्वन्प्रजापतेः किं न समा
महः ५६ ॥ विस्तारितेति शोभनाऽत्र निपायिता उक्ति
वचनं सूक्तिः तन्मयीं सृष्टिं सर्गवितन्वन् विस्तारय
न् अयं कविः नाचवपाद्वेविधकर्ता प्रजापतेः स्रष्टुः
समानमहः किं न अपितु तुल्यमहा एव उभयोर्वि
शिनष्टि विस्तारितेत्यादि अगः पर्वताः अब्धिः सम
द्रः पुरी नगरी वनं ताता वनेयत्रेति सप्रकारा पर्व
तादि सृष्टिः सर्वपदार्थस्या विश्वस्य कार्येत्यादि च
ग्रन्थे नैशां वर्णनात् सन्दर्शितेति सन्दर्शिता प्रका
शिता वनिता वा रेडो रत्नस्य तद्द्वेषस्य वा अर्कस्या
दित्यस्य तद्द्वेषस्य वा दिनस्य वा अत्र तयोर्वा प्रशोभाय

त्र प्रजापतिनोत्पादनेन चेन्द्रादयः प्रकाशिताः क
विना वर्णनेनेति श्लेषः ॥ ५७ ॥ दोषांधकारव्य
पसारणेन गुणांबुजोन्मीलननित्यदक्षाः सन्तः प्र
बंते मम पोषयन्तु लोकं मयूखा इव चण्डरश्मेः
५८ ॥ देवेति सन्तः साधवो मम प्रबंधं मत्काव्यं का
शोधयन्तु स्फुटं कुर्वन्तु चण्डरश्मेः गादित्यस्य मयू
खा इव चण्डरश्मेः किरणा लोकमिव स्फुटं प्रकाशि
तं कुर्वन्तीत्यर्थः कीदृशा इत्याह दोषेति अंधकारव
त्यस्य दोषस्यापि पापस्यापसारणेन दूरीकरणेन
पक्षे दोषा रात्रयः तासामंधकारस्यापसारणेन दो
षः स्यादूषणे पापे दोषा रात्रौ भुजेति च इति मेदिनी
करः दोषस्य पापस्यान्धकारस्य तमसश्चेति वा
आदित्यदयेकर्मविधाना तत्रादिना पापापनोद
नवशादिति गुणेति अंबुजानां पद्मानां सदृशा
नां गुणानामुन्मीलने प्रकाशने दक्षाः प्रवीणा इ
ति हेतुगर्भविशेषणम् सूर्यकिरणा अपि पद्मं
प्रकाशयन्ति सज्जनास्तु गुणान्प्रकाशयन्ति ॥
५९ ॥ अनध्यन्याः काव्येषु खलसंगतयः प्रागनु गह
ने षड्दुः ख्यातवाचां परिणति स्फुटकाः परगुणे वि
दग्धानां गोष्ठीषु प्रह्लादपरिचर्या स्वावल्ये भवेयु
स्तैः किं कविभणितिकाष्ठा इति निकषाः ॥ ६० ॥
तेता दृशा जनाः कविभणितिषु काव्येषु काष्ठा इति
निकषाः काव्यपरीक्षकाः किं भवन्ति अपि तु न भव
न्ति हिरण्यस्यापि परीक्षा कषाभावेन भवतीति भा
वः तेकाइत्याह अधीनमलं गच्छतीति अधन्याः
अस्खलगामित्यधिकारस्य अधनार्थेन वाचिति प
तयभावकर्मणीति प्रतिवङ्गावः तेनानञ्समा
सः अनधन्याइति काव्यमार्गाज्ञा इत्यर्थः अल

सगतेइति पाण्डुमिवगाहनं पाण्डुगहनं नचाल
सगनयाः अप्रतिभत्वादनभिज्ञाइत्यर्थः अंडः खे॰
ड्डाइतिवाचांपरिणतिषु परिपाकेषु अंडः खेड्डाः
काव्यादिकरणे चिंतादिनायदुःखंजायतेनतदभि॰
ज्ञाः मूकाइतिपरगुणेअन्यस्यगुणकीर्त्तनेमूकाः
असमर्थाः स्वातिरिक्तानांगुणस्वारणविमुखा
उदासीनाइतियावत मूछाइतिपाठांतरं तत्रप
रगुणेअष्टगुणेमूछाः अज्ञाः विदग्धानांविशिष्ट
नांकवीनांगोष्ठीषु समाजेषुन कृतापरिचयोऽभ्य
जीवनेयैस्तेतथा ॥ ५४ ॥ असद्भिरारोपितदू॰
षणापिनसूक्तिरार्यैरवधीयतेमे पीत्वोज्झितांरा
हुमुखेनचांद्रीनकिंसुधांनाकजुषोजुषंते ५५ ॥
असद्भिरसज्जनैः दुर्जनैरारोपितदूषणापिममसू॰
क्तिः काव्यमार्यैः सज्जनैः नावधीयंते नावधीरणी
यानोपेक्षणीया अस्या अवधीरणात्तु सद्भिस्तुना
वधीयते अत्रनिदर्शनमाह पीत्वेतिराहुनामुखे॰
नवापीत्वा उज्झितांत्यक्तां चांद्रींचंद्रसंबंधिनीं
सुधांपीयूषंनाकजुषोदेवाः किंनजुषंते किंन॰
सेवंते किंनोपभुंजतेइतियावत अपितुजुषंतए
व तेनातिस्तुत्वाद्दूषितत्वेल्पतास्यग्रन्थस्यभव॰
त्यतइति ॥ ५६ ॥ रत्नावतंसइवभारतमण्ड॰
लस्यकाम्बोदिशोदशपारथः स्फुटवीरलक्ष्मीः राजा
सुमंत्रविहिताभिरतिर्बभूव पाण्डुर्यशोभिरभिरं॰
जितसर्वलोकः ॥ ५७ ॥ इदानींकाव्यस्वरूपं
दर्शयन्नाह रत्नावतंसइति सूर्यवंशोदयपारथो॰
नामराजाबभूव अभूत् किंविशिष्टोभारतमंडल
स्यभारतवर्षस्यरत्नावतंसः रत्नरचितकर्णाले॰
कारः शिरोलंकारोवा प्रेक्षतेसावतंसोहोकर्ण

सूर्यवंशोद्भवेइति जंबुद्वीपादेर्महागिरिभिरवच्छि॰
न्नानिदेशाभागानिवर्षाण्युच्यंते तत्रायंलोकोभा
रतंवर्षमिति तथाचागमः उत्तरंयत्समुद्रस्यहि
माद्रेश्चैवदक्षिणम् वर्षंतद्भारतंनामभारतीय
स्यसंततिरिति पुनः किंकुर्वन् काम्यन् प्रभुशक्त्या
दिगवस्थितान्नृपान्स्वायत्तान्कुर्वन् स्फुटेति स्फु॰
टाप्रकाशिता वीरलक्ष्मीः वीरसंपद्यस्यजितापो॰
षरिपुत्वादिति सुमंत्रेति सुमंत्रोस्यसारथिः मंत्री
च तत्रविहिता अभिरतिः प्रीतिर्येनसः पाण्डुपक्षे
सुमंत्रविहिताभिरतिरितिसुमंत्रेणबृहन्महिमय॰
तेनमंत्रेणदुर्वासोदत्तेनविहिताभिरतिः सुरतंपु॰
त्रोत्पत्तिर्येन सपाण्डुरुत्पाद्येनस्वर्थेनपुत्रा उत्पादि
ताइत्यागमः तथायशोभिः कीर्तिभिः पाण्डुरव॰
दातः अभिसर्वतोभावेनरंजितः अनुरक्तीकृतः स
र्वेलोकोयेनसतथा पाण्डुः कुंतीपतौसिते इति॰
विश्वः एषपरेविसर्जनीयस्यलोपोवक्तव्यः इति॰
दर्शरथस्फुटेत्यत्रविसर्जनीयलोपः भारतपक्षे सो
मवंशोपाण्डुः नामराजाबभूव भरतोनामसोमवंशो
इवतस्यापत्यंभारतस्तस्यराजमंडलस्यतत्रिवह
स्यरत्नावतंसइवशोभाजनकत्वात् रामात्रजेषा
ह्वभेदेदोष्णतेभरतोनटेइतिविश्वः दर्पादिशोदश॰
शोभिः वपुषः काम्यन् रथ्येनहेतुभूतेनस्फुटावी
रलक्ष्मीर्यस्ययद्वारथोऽस्यास्तीतिरथोरथ्यवान् म
त्वर्थीयः सुमंत्रेति शोभनाश्चमंत्राश्चतेषांविहिताअ
भिरतिः प्रीतिर्येनसतथा शोभनोमंत्रोयस्यतस्मि॰
न्नमात्येभिरतिर्यस्येतिवालोकान्रंजनाद्रंजितसर्व
लोकोयशोभिर्वा ५७ ॥ मातः श्रियेसन्दधदिन्दु
मत्याः स्लाघ्यः पार्वकालइवोदयेन्दोः अंशोमजा॰

वाच·
पाबो·
१३
13

पालनदक्षभावादजस्य चक्रे मनसः प्रमोदम्
४७ ॥ मातरिति अजो दशरथः अजस्यात्मना-
त्मजः स्वपितुः मनसः प्रमोदं हर्षं चक्रे अकृत रघो-
रजः अजाद्दशरथ इति पुराणम् अत्र हेतुमाह ।
प्रजेति प्रजानां पालने दक्षभावः कुशलत्वं तस्मा-
त् इन्दुमती भोजभगिनी साम्यमानेति तस्या मातुः
इन्दुमत्याः श्रियं शोभां मन्दधत् धारयन् स रागप्रस्त
तगुणातिरेकारोपणादिति भावः पार्थ्वकाल इवेति ।
यथेन्दुमत्या स्वन्दयकन्याया उडुपङ्क्तेः नक्षत्रश्रेण्याः
श्रियं पार्थ्वकालः सन्दधाति तद्विदिति स्वाप्यः स्वा-
त्मविषयः अर्थाल्लोकानामिति पक्षे अत्रोपाध्या-
त्मः अजस्य ब्रह्मणो मनसः प्रमोदं चक्रे कुतः
त्याह प्रजानामिति नत्विह प्रजानां रक्षणे दक्ष-
भावात् कुशलत्वात् पक्षे प्रजापालनेन दक्षभा-
वाद्दक्षप्रजापतिसमभावाद्दक्षादयो हि प्रजापाल-
का अतो मापि तत्पालकत्वाद्दक्षत्वं पक्षमेव मात-
जेन्दुमत्या श्वेविकायाहेतोरिन्दुमत्या स्वकन्याया-
उडुपङ्क्तेः श्रियं शोभां सन्दधत धारयन् मातुः स्वे-
नेष्टतो जात इत्यागमः तन्मातृकाशिराज दुहिता
अश्विकानाममावलत्वया भूस्वनाग लुब्धां हत्वा
त्या समविघ्नुतवतीति पुराणं अजस्य हीमस्य
तिव्याख्यानेन तराकुलावलतोनासीदिति पुरा-
णाविरुद्धम् नत्वत्र हेमन्तरागारकाण्डुइवोहिय
मित्यमरः ॥ ४८ ॥ विचित्रवीर्यस्य दिवंगतस्य
पितुः स राज्यं प्रतिपद्य बाल्ये पुरीपयोध्यां धृतरा-
ष्ट्रभङ्गोसहहस्तिशोभां स्वावमध्युवास ॥ ४९ ॥
सदशरथः अयोध्यापुरीमध्युवास अधिवसति-
स्म किंविशिष्टां सह हस्तिशोभां या अत्रास्तीति ह-

स्तिशोभायकन्यामित्यर्थः तथाभूतराष्ट्रस्य भङ्गेक-
ल्याणाय यस्या तथापि तेजेन कस्य राज्यं बाल्ये प्र-
तिपद्य दिवंगतस्येति धर्मविधिना स्वर्गप्राप्तस्य
किंभूतस्य विचित्रं नानाप्रकारमाश्चर्यहेतुकं वा
वीर्यं पराक्रमो यस्येति वीर्यं शुक्रे प्रभावे च तेजः
सामर्थ्ययोरपि इति विश्वः पक्षे स पाण्डुः हस्तिशो-
भाख्यां हस्तिनापुरमध्युवास अयोध्यामिति न
यते योध्यायोधनीयो यस्यास्ता धृतराष्ट्रः पाण्डु
ज्येष्ठभ्राता तेन भङ्गं शोभितां भङ्गः शिवे विजयेऽटे
ष्वचोत्तरकृते ब्बके कारिज्जातिविशेषे च स्त्री वेमग
लेमल्लयोरिति विश्वः विचित्रवीर्यो नाम शान्तनुपु-
त्रस्तस्य राज्यं बाल्ये प्रतिपद्य बाल्ये दिवंगतस्येति ।
विचित्रवीर्यस्तनपस्यपव स्वतस्तिपुराणं बाणश्रे-
णिकरालकार्मुकभूतानेन ज्वलाविद्धिघः स्याभार-
स्य यज्ञभिनोरगपतिप्रारब्धेनानाशिवा सर्वोर्वीप
तिकल्पितामयचतुर्दिक्यालवर्जैनिजामाज्ञा-
स्थापयतास्त्रिलोकवलये दोर्मण्डलेमण्डितम् ॥
बाणश्रेणीति तेन राज्ञा दशरथेन पाण्डुना दोर्म-
ण्डलेबाहुप्रकाण्डेमण्डितेन भाषितं दोर्बाहुभुज-
ज्ञाभुज इत्यमरः किंविशिष्टेनेत्याह बाणानां
पात्राणां श्रेण्या पङ्क्त्या करालं दन्तुरं यत्कार्मुकं ध-
नुस्तद्विभर्ति धारयति बाणश्रेणिकरालकार्मुकं
कभूतानेन करालदन्तुरप्रोक्तो भीषणो चाभिधेयवत्
इति विश्वः विद्विषोरिपून् ज्वलतामारयताकार्मु-
कधारणं शत्रुमारणे हेतुरिति अतएव शत्रुनाशात
स्माभारस्तेन पृथ्वीभारापगमनेन जात सो ख्या-
ज्ञे स्मितोयउरगपतिः शेषस्तेन प्रारब्धानानाविधा
आशिषो यस्य स तादृशेन ज्ञे स्मितेकरणे ह्रीणामी

रघु॰
पाठी
१४
14

हास्फुरितयोरपीतिमेदिनीकारः त्रिलोकवल
येत्रिभुवनेपि निजामाज्ञांस्थापयतापूर्वैः प्राची॰
नैवतेऽभयंवृषेरुर्वीपतिभिः भूपालैः कल्पितेनद॰
ग्रमभयंयत्रैवंविधचतुर्दिक्पालान्वजेयित्वेति
क्रियाविशेषणम् पूर्वोर्वीपतिभिः कल्पनमभ
यंयेष्ठतेचतेचतुर्दिगीशास्तैरितिविशेषणसमासो॰
वा पूर्वनरपतिरविनाचारात्रबोधादनेनापितद्वा
ज्ञाक्रान्तेतिभावः यद्वात्रिलोकवलयेदोर्मण्डले॰
मण्डितमितियोजनाभुजमण्डलमपिवलयैरले॰
क्रियतेतिसामर्थ्यम् ॥ ५॰ ॥ वितिमस्यप्रतिनल्पकु
लेराजशाहस्यलोके तेनात्मानेनियतविषयंकृतं
तातेजसस्व पादन्यासः शिरःसिरीशिनाः सर्वपृथ्वी
धराणां छत्रच्छायामपगमयताचर्मभासाचतल्प
५॰ ॥ विशिषिसेति तेनदशरथेनपाण्डुनावासर्वे॰
षांपृथ्वीधराणांराज्ञांपर्वतानांवाशिरस्युत्तमांगेपि
त्विरेवापद्मानांचरणानांरश्मीणांवान्यासस्त्रारोप॰
लोरवितः चरणार्पणमाचरितं तेजोर्पणेवादित्वि
जयादिनापर्वतेष्वपिचरणार्पणं ˇˇ तद्वतेना॰
मपिराज्ञोपराजयादत्रापि पादन्यासः चर्मभासा
तुल्यसदृशंतद्वदिति तत्सदृशेनेति यथातेनपा
दन्यासःक्रियतेपर्वतादौ तथातेनापीतितात्पर्यं
यद्वातेनराज्ञाराजद्वयेनचर्मभासाचेति व्यस्तरू
पकंतत्तुल्यमेकमेवेतिव्याख्याने यद्वातेनोभयेन॰
राज्ञाचर्मभासासूर्येणच तुल्यमेकदैवपर्वतानां
शिखरेरश्मिन्यस्तः राज्ञांशिरस्सुत्तमांगेपादन्यासो
प्याचरितः राज्ञाचरणार्पणंचकृतमिति पादैर॰
श्मिस्तत्वयोपाडुन्यमतः छत्रच्छायेति छत्रच्छा॰
याव्यपगमनेनेचराणभविरामे प्रायेणाच्छत्राणांच्छे॰

दनात् संग्रामेषुत्यक्तत्वात् किंभूतेनोभयेन
प्रतिनल्पकुलेसर्वेषांनृपाणांकुलेवितिमस्य॰
विपर्यस्तस्यराजशाहस्यतेजसास्वेनियतविषये
मार्ग्यस्वमात्मानंकुर्वता स्वनिष्ठराजशाहे॰
राजशाहेतेजस्वकुर्वतेत्यर्थः तेजोदीप्तौप्रभावेच
स्यात्पराक्रमेरेतसीतिविश्वः शिरःप्रधानेसेना
ग्रेशिखरेचमस्तकेपिचेति पूर्वंसकलराजकुलेरा
जशाहस्तेनसहसाधारणोभूत् तत्सर्वाधीन्या॰
पितेजोसिसाधारणान्यासन् तेनोभयेनसकल
राजकुलविषयाद्राजशाहस्तेजोभरस्वस्वविषयः
स्वमात्रनिष्ठःकृतइत्यर्थः राजशाहत्वंग्रहराज
त्वे तेजसोदीप्तेस्वनियतविषयमात्मानंस्वकुर्व॰
ताचर्मभासाचेति संबध्यतेराजशाहस्वैश्वर्या॰
सीत् चेद्भावइतितेजस्वित्वात्स्वत्वंस्येति ॥ ५१ ॥
करग्रहात्कोसलकैकयेन्द्रभुवाग्रजस्त्रीर्विनम॰
स्तमित्रः प्रथ्यावरोधस्त्रमवेजितारिर्गोमाहिमा
द्रीश्वरतामलेभ ॥ ५२ ॥ करग्रहादिति स
दशरथोहिमाद्रीश्वरतांलेभेप्रापहिमाद्रिहि॰
मवान्पर्वतः तद्रूपेश्वरोबभूवेतिभावः गो
मा ˇ ˇ ˇ कइत्यर्थः गृहश्रीरधिकालक्ष्मीभ
कःश्रीधिकशोभोवाकुतइत्याह करग्रहादि॰
ति कोसलेन्द्रः कोसलाधिपतिः कैकयेन्द्रः
कैकेयाधिपतिपतिः राजविशेषः तोउभौभूः
उत्पत्तिःस्थानेययोःकौसल्याःकैकेय्यास्तद्दु
तदुहित्राः करग्रहात्पाणिग्रहणादित्यर्थः वि
नमतरितिति विनमन्तीप्रणमन्तीसमित्रात्स्वीया
पत्नीयस्यतथाप्रथामहति समवेक्ष्यरोधःपत्नीका
न्तेकापरोधरहितःनविद्यतेरोधोयस्यसतथा को

रघु.
टी.
१५
15

रवर्षोपलेरुपमो पाणोः प्रत्ययरहायोरिति विग्रहः
जितानुरागः पाञ्चवेयेन मनसा भूः स्थानमात्रेका॰
र्थिता धरण्या मयि योषितीति मेदिनीकारः भारत
पक्षे स पाण्डुः माद्री मद्रदेशो माद्री पतित्वे लेभे माद्री
मद्राधिपस्तत्तनकुलसहदेवमाता अत्रहिपाह्नः
पारतूरली कोमलके कयेन्द्रयोः द्वयो राज्ञोः भुवोः
भूम्याः करयहाइराजग्राह्यभागग्रहणात्तस्थ्री
रथिकसंपत्तिः विनमतिं शोभनानि मिश्राणि॰
यस्य तथा मित्रं संहरतिर्वा इत्याक्तौ नौश्र वबोधः
पत्नीयस्य स इत्यावरोधः अवरुध्यन्ते इत्यवरोधा
दाराः अवरोधो राजदारेषु तत्रं इह हन्तीति विग्रहः अ॰
न्यत्समानम् ५२ ॥ ततः प्रजानां परिपालनेन॰
कृतात्मकृत्यः क्षितिपः कदाचित् प्रियानुयातो
मृगयानुरोधात् सयौवनश्रीः प्रययौ वनान्तम् ॥
५३ ॥ तत इति क्षितिं पातीति क्षितिपः राजा र॰
घुः कदाचिद्वनान्ते वने प्रययौ गतवान् अतः कु॰
त्याह मृगयानुरोधात् आखेटकारम्भात् किं
विशिष्टः सह यौवनश्रिया वर्तते यः स यौवनश्री
रिति प्रजानां परिपालनेन सर्वतो रक्षणेन कृता॰
त्मकृत्यः कृतमात्मनः कृत्यं येन स तथा प्रजानां॰
पालनं राजधर्म इति स्मृतेः किं विशिष्टः स इत्थं
यौवनेनितैः रनुयातः कृतानुगमनः कदाचित्स
परिनिष्ठितकालोपलक्षणार्थं पक्षे स क्षितिपः पा॰
ण्डुः वनान्ते कानने यः प्रियानुयात इति प्रियाभ्यां
कुन्तीमाद्रीभ्यां कान्ताभ्यामनुयातः कृतानुगमनः
सयौवनश्रीर्यतः इति अतः सकिल पाण्डुः पत्नी॰
भ्यां सहैव वनगामेति अन्यत्समानम् ॥ ५३ ॥
शाखानुयातहरिणीरमिततोलपानां कोलावली

दलितबालकशेरुकाणाम् दन्तावलोन्मथितप
ल्वलमल्लकानां राजाभवद्वनभुवामुपकात्ववर्ती
॥ ५४ ॥ सावेति मदपारथ्यः पाण्डुर्वा वनभुवामुपक
त्ववर्ती समीपस्थो बभूव कानन भूमिसमीपमागत
तवानित्यर्थः कान्तागले मन्निधाने ध्वनो मदनपाद॰
पे इति मेदिनीकारः तासां किं विशिष्टानां शावेति शा॰
वेन शिशुना तन्यार्थं कृतानुगमनाया हरिण्यास्तया
लक्षितत्वात् आस्वादित उत्पलपत्त्रलाविशेषो यत्र तासां
तालव्यादिरयं शावश्चाह कोलेति कोलानां स्तू॰
कराणां आवलीभिः पंक्तिभिः दलितानि खण्डितानि॰
नि बालानि कशेरुकानि यासां तथा दन्तावलेन ह
स्तिना उन्माथितपल्वला विलोडितपङ्का मल्लकीलता
विशेषो यासां मल्लकीप स्तुहस्तयोरिति विग्रहः अ॰
न्यत्समानम् ॥ ५४ ॥ पांकुव्याकीर्णरेकाङ्कुतानि
शितशरदसस्तदीयमन्नरन्तं ज्यथोपस्तस्तकादी॰
रवरवचकितव्यक्तमानेनयूथं त्वङ्गुरुयालनेन॰
त्वङ्गुत्तमूलकलकलकलपतनकाजलङ्गुतं भल्लाध॰
त्याहु भर्त्तृवनभुवि हुगया कर्मतेन प्रतेने ५५
श्रेणीति तेनरुभयेन राज्ञा वनभुवि वनस्थाने मृग
या कर्म आखेटकव्यापारः हातः पांशुनांकेनेना
लु विशेषेण व्याकीर्णा विदिक्षो रेकः मृगविशे
षो यत्र तत्तथा पांशुः सव्याख्याः प्रोक्तोभिः कलहे॰
कोलकापि चेति विग्रहः विशेषेणाकीर्ण इति क्वाचि
लेप इति धात्वनुसारात् ध्रुतेति ध्रुतेनक्षिप्रेण ती॰
क्ष्णेन तीक्ष्णानशरेणाङ्कसः खण्डिताः अनपव
दीक्ष्यन् भ्रमन् तरस्त्वयैर अनेतरं निशितपादेना
लुसा इति वा तरस्तेस्तम्बगोदन इत्यमरः ज्या॰
घोषेण ज्याशब्देन त्रस्तः त्रोभधारको वायः कारी

रवः सिंहस्तस्यरवेणचकितंभीतंव्यस्तमिनस्ततो
गतेमातंगयूथंहस्तिसमूहोयत्र लोभनेस्तब
संपदादित्वात्क्विबन्तः स्तवंदधातिधारयतीति
स्तवः स्तवैरित्यादिनिपातनस्तवेनमन्यानदृष्टा
नितिकेस्तोभितइतिस्यात् सिंहःकाण्ठीरवः पौलः
पारीन्द्रःकेसरीहरिरितिशब्दार्णवः खड्गेणकृपाणे
नलूनः छिन्नः खड्गिणागण्डकोयत्र तमुलेनकल
लेनध्वनिनासेनाहृतकोलाहलेनप्रांतेएकदेशात्
जेतः शाखायमानाः शकुंताः पक्षिणोयत्रभल्लेना
स्त्रविशेषेणध्वस्तः अच्छभल्लोभल्लूकोयत्र अच्छ
भल्लस्तुभल्लूकोनाममालाविभीतकइतिविश्वः
६७ ॥ एवंसतेनाहर्दिनेवनेप्रतिनिषेव्यमानोमृगया
विहारः समीरणोत्सेकइवाप्तनावंसमांगविंता
न्यपतेर्जहार ॥ ६८ ॥ एवमितिसमृगयाविहारः
आखेटकरूपाक्रीडान्तःपतेरेशारस्यसपारोवा
समांगविंतो त्वाममात्यस्वहस्ताकोशावागुगव
लान्तसंधानेजहारहृतवान् अन्नदिनेप्रत्यहेतेनो
भव्येनवासानिषेव्यमानः अतोमृगयापरवशःस
इतिराज्यचिंतांविस्मृतवानित्यर्थः समीरणोत्से
कोनावमिवयथावायोरुत्सेकः उद्रेकःअपकृजः
लेषुनावं नौकांहरति देशान्तरंनयति एवंपूर्वो
क्तप्रकारेणेतिनिषेव्यमानइत्यनेनसम्बध्यते ६९
मृगाक्षुद्भिरितसमीपकाण्डेविवर्तमानेगतनभीरु
भीरुकम् सत्वामृगमार्गणालक्ष्यभूतमनुप्रजन्मान
मृषिंचकार ॥ ७० ॥ सइतिदशरथः अनुप्रज
न्मानेकरुद्रेरुहिंसामार्गणास्यलक्ष्यभूतं वेधंचका
रकृतवान् ईदृशोपकश्चिदस्तीति सत्वावगत्यआ
शायाः प्रभावोमृगाइति अग्रेप्रत्ययमतः त्वमियाय

पेक्षयाजन्मप्राप्तिर्यस्य सोग्रजन्माब्राह्मणः ततो
नञ्समासः अनग्रजन्मानमिति द्विजात्यपेक्षया
अनुपत्यादिति तमसानदीविशेषः तस्याउपकण्ठे
समीपेतमसोपकण्ठे विवर्तमानेविशेषेणावस्थि
ते सकिंविशिष्टः गाढाभुद्भिर्यस्यसतथा गाढबा
ढहस्तानिचेस्यमरः तथागताभीर्भयंयस्य सतः
किंविशिष्टं अभीकंभयशून्यमिति भावसपक्षे
सपाणः अनग्रजन्मानंब्राह्मणं मृगरूपधरं अभी
केकामुकंमेघुनासक्तंमृषिंवाणलक्ष्यभूतंचकार
नअग्रजन्माज्येष्ठोयस्मात्सअनग्रजन्मावर्णज्येष्ठा
दृगपवर्त्यायमृगरूपधरइति मत्वानमस्मामोहेनगाढा
अवगाढाविलोलाभुद्भिर्यस्यसतथाउपकण्ठे अन्त्यनसमी
पेस्थितमृषिमिति गाढेति गाहूविलोडनेइतिधात्वनुसा
रात् अभिकःकामकेस्तुत्वेनिर्भयेत्विषितिमेदिनीकरः
केनचिच्छापेनमृगरूपस्यकस्यचिन्मुनेर्मिथुनासक्तस्य
महारः हृतःपोहुनेतिच्छायाः ७१ ॥ तपस्विनश्छन्ननतनो
ःशरेणविभिन्नमूर्तेर्जनकात्महार्थेः शापंस्ततापायनिव
ष्टमस्तंप्रियात्मजत्रौजशलोपमवाप ७२ ॥ तपस्विनइति
सदशरथःशापमवापप्राप्तवान् मुनेराक्रोशविषयोभूदि
त्यर्थः कुतइत्याह जनकात्मितः कस्यतपस्विनः सुतस्य
नेः तपस्विनइतिषष्ठ्येकवचनं किंभूतस्यविभिन्नेति वि
शेषेणभिन्नाविदारितास्तनता............दितास्मूर्तिःशरीरंय
स्यसतथा किंभूतस्यशरेणदशरथप्रेरितेनच्छन्नतनोर्व्या
प्रदेहस्यकेचिन्नुशरेणविभिन्नमूर्तिरित्यपिपठंति तत्र
छन्नतनोरितिभिन्नपदं अर्थान्तरमूर्तिः शरीरं शापस्व
रूपमाह सतेति सुतस्यापायेनविश्लेषेणनियतोत्स्य
येत्रस्त्रतावियोगेनत्वमपित्यक्तमवाप्स्यसीत्यर्थः किंभू
तान्महार्थेःमहानाधिःमानसीव्यथायस्यसताहृशात्

रा॰
पा॰
१२
17

प्रियस्य परमेष्ठ्यस्यात्तु दृष्टो कुवलोपि सावधानोपि अतः पर
मादादेवसभृदिनिस्वचिते भारतपदे समोड्स्तपस्विनः
सकाशात् शापमवाप किंभूतात् छवस्तोसंगद्वपेण
गमनत्वपदेहात् कस्मैस्तनापाय स्वभूतापाय मस्तूात्रा
पाय तपस्विनः पुनरपिकिंभूतात् शरेण विदारितनेनाः
शापं कथंविधंप्रियायाद्दृष्टो निबद्धमस्तसंप्रियायाः कांता
या अत्तद्दृष्टोसंभोगकालेनिवद्धोनियतोमस्त्यर्थ तत्राह
शं नद्यातमस्विनः कीदृशात् जनकात् उत्पादकात्
महायेःबकुमनःपीडायाः नद्याऊ शालोप्यवहितोपि दूर
दृष्टादेवमवाप ९ ॥ विघट्टुमस्यव्यसनाद्धयस्य फलेमल
ब्धासहसानिहृत्तः कांतोपभोगेषु पराङ्मुखात्मानिनाय र
कालेनिवपत्पड्ःखी १० ॥ विघेति सदशारथःकालेसम
येनिनायनियतिस्मा प्रतिवाहयामासेत्यर्थः निरमन्यास
त्नुड्ःखीडःखवान् अमत्यसुन्यत्वात् पुनःकिंभूतःकांतः
कमनीय उपभोगो विषयाद्धयोभोगस्तत्रपराङ्मुखोनि
स्पृह आत्मायस्यसतथा यद्वाकांताया उपभोगेषुविला
सेषुपराङ्मुखआत्मायस्यसतथाभवनिस्पृहइत्यर्थः
सहसानिहृत्तः हठात्परावृत्तः अर्थादादावेदादिति किंकृ
त्वाव्यसनात्मकस्याविघटुमस्यरागयातुमस्याविषहृत्
स्यसहाधिजनकस्यापदरूपफलमाप्येति यद्वेष्णपमयादे
वकांतोपभोगेषुप्रियाया उपभोगेषुविसृवःपांडुविति
शेषसमाने ११ ॥ असंततेःसंतिकृतःसालोनीत्यसोचि
वित्यप्रतिपन्नमन्युः समेखदादेनियतःसियतार्थेराजा
सरप्रार्थनतत्परोभूत् १२ ॥ असंततेवितिसराजादशर
थःपांडुवा खदारैःसपत्नीभिःसह संतार्थे सरराणांदेवा
नांप्रार्थनतत्परोभूत् नियतःकृतनियमःपुत्रार्थेदेवान्
द्दिष्यवल्लचकारेत्यर्थः किंकृत्वाइतिपराम्रष्यकिनोद
त्याह असंततेनअपत्यस्यइहलोकेपरलोकेचनास्तिसाव

मिति तथाचस्मृतिः पुत्रेणलोकांजयतिपौत्रेणानंत्यम
श्नुते अथपुत्रस्यपौत्रेणब्रध्नस्याप्नोति विष्टपमिति सर
किंभूतःप्रतिपन्नमन्युःप्रतिपन्नःप्राप्तोमन्युःशोकोयेन
सतथा मन्युशोकौतुशुक्स्त्रियामित्यमरः यद्वाप्रतिप
न्नः अंगीकृतोमन्युःक्रोधोयेनसतथाशापकर्तृकंमु
नेरित्यर्थः एतस्मिन्प्रियतेनोभयेनराज्ञापुत्रार्थेदेवता
प्रार्थनाकृता १२ ॥ एतस्मिन्नेतिसमयेविपत्तभीताः
क्षीराब्धेस्तटभुवसेत्यशाक्रमुख्याः गीर्वाणाःकृतनति
सत्क्रियास्त्रिधाम्नेलोकानामुदितमुपप्लवंशशंसुः १३ ॥
एतस्मिन्निति एतस्मिन्काले शक्रमुख्याःगीर्वाणाः ई
न्द्रादयोदेवालोकानामुदितंजातमुपप्लवमुद्वेगंशशं
सुःकथयामासुः क्षीराब्धेःक्षीरसमुद्रस्यतटभुवमेत्या
गत्यविपत्तेभ्योदानवेभ्योभीताःकस्मैशशंसुःत्रिधाम्ने
त्रीणिधामानिगृहाणिस्वर्गमर्त्यलोकपातालरूपाणि
यस्मैविष्णवेकृतनतिसत्क्रियःइतिकृतानतयोनमस्का
राःसत्क्रियःस्तवाद्यैःकृतनमस्काराःकृतस्तोत्रास्तेगा
भयत्रसमाने १३ ॥ सन्दिश्यपतिस्त्रिदशाजनेयथानुरूपंने
जोंशैर्भुविजननाययत्नत्र दैत्यारिस्तदनुसमोनुदोन्व
वायेस्वेंशैरवतरितेचतस्रभिरेक्ष्वाकु १४ ॥ सन्दिश्येति
तदनंतरदैत्यारिःश्रीविष्णुःतमोनुदःसूर्यस्यान्ववायेवं
शे स्वैस्वकैःचतुर्भिर्विभागैरामादिरूपैरवतरितुमैच्छत् इच्छा
तिस्म दशरथगृहे विष्णुनावताराःकृतः किंकृत्वेत्याह
त्रिदशानांदेवानांसमूहमिति संदिश्यसमादिश्यकिमि
त्याह यथानुरूपमिति यथायोग्यंनिजैःस्वैस्तेजोशैस्तेजो
भागैर्यत्नतत्र भुविजननाय जननार्थमिति यथायोग्य
रूपेणाभवद्भिरपिपृथिव्यामवताराःक्रियतामिति रामा
यणेरुद्रावतारोहनूमान् सूर्यावतारःसुग्रीवः भारतप

ग॰
पा॰
१८
18

ते तमोगुणस्थं रुद्रस्यवंशे चतुर्भिरंशैरिति सहार्थे तृती
या तेऽस्महदैत्यादिः अवतरितमेऽस्मादिति धर्मवायवीन्द्र
अश्विरूपैरिति चतुर्भिः विस्ववनारः श्रीकृष्णः अभिमन्यु
रुद्रावतारः चंद्रात्मकालमोतरुद्रस्यमवः १४ ॥ ततो
मुनिव्याहृतमंत्रयज्ञात्तदीयपत्नीपरिचर्याय भोक्तृ
पसत्यांचन्द्रस्यजन्मपिंडोपलब्धिर्विबुधप्रसादात् इय
ततइति तदनंतरंन्दमस्यदशरथस्यविबुधप्रसादात् दे
वताप्रसादात्पिंडोपलब्धिः जन्तेजाता पुत्रलाभोजातइ
त्यर्थः देहमात्रेनिवासेचदेहागारैकदेशयोः पिंडः पु
मान्वलेसांद्रेऽल्लीवमाजीवनायसोरितिविश्वः देहप्रद
शः पुत्रप्रवोमलादिनः अंगादंगात्संभवसिइतिश्रुतेः
कथमित्याह मुनीत्यादि मुनिनाऋष्यशृंगेनव्याहृता
यामंत्रयज्ञक्रियायेनितत्पत्नीनां कौसल्यादीनां परिचा
र्यायदेवानांभक्त्याउपसत्याउपासनाप्रकारेणेति ऋष्य
शृंगेनदशरथः पुत्रेष्टिकारितः पते न्लपस्यपांडोः मुनि
नादुर्वाससाव्याहृतामंत्रयज्ञक्रिः कुंत्यैतेनमंत्रोदत्तः तत्प्र
त्या विबुधानां धर्मपवनेन्द्राश्विनानां प्रसादात् कुंत्याकि
लधर्मेणधर्मादयोयेप्राहूतास्तेभ्यः देवेभ्योजाताः युधिष्ठिराद
योजाताः माद्र्याचाश्विनीकुमारावाहूताविति ताभ्यां न
कुलसहदेवौ देवजौजाताविति पुत्राणामुत्पत्तिः मंत्रोवेद
विशेषस्याद्देवतानांचसाधने गुह्यवादेपिचपुमानिति मे
दिनीकरः १५ ॥ स्कंद ऋष्यशृंगवितताध्वरात्तव्यात्वहंसव
नोतरात्रणापि यतोमहीपतिः चतुरोपिपंचमरावभास्कर
श्रियासतेनयानवापहविदस्वतेजसः ॥ १६ ॥ स्कंदोद
तिस्रथानंतर्येमहीपतिः दशरथः चतुरः चतुः संख्याका
न्पुत्रानवापप्राप्रामादीनित्यर्थः किंभूतान् पंचविस्त
तेमुखेयस्यसपंचमुखः सिंहस्तद्वत्साहसादीप्रा श्रीर्येषां
तेनतथा यद्वा पंचमुखोहरः तद्वत्साहसाश्रीः शोभायेषां

ते तथापिचविस्तारेइतिधात्वनुसारात् हविरिन्द्रादस्याव
श्विनीकुमारौतद्वत्तेजोयेषांतेनतथा अन्वहंप्रतिदिनंसवन
स्ययज्ञस्यांतराणिसावादीनि अधिगतः प्राप्तइति महीप
तिविशेषणं किंविशिष्टानिस्फुरतादेदीप्यमानेन ऋष्य
शृंगेनमुनिविशेषेणवितताति विस्तारितानि ऋत्विजांहा
रेणेत्यर्थः सोमानिर्मलनेपुत्रिरुक्तोवेसवनमध्वरइतिवि
श्वः पक्षे समहीपतिः पांडुः पंचपंचसंख्याकांस्तनया
न्युधिष्ठिरादीनवाप अस्मिन्पक्षेहरिदश्वतेजसइ
तिपंचम्येकवचनेहरिदश्वतेजसः सकाशादित्यर्थः ह
रिश्वहरिश्वहरिश्वर हयः तद्रूपाणामेकशेषः हरयः
श्वदश्वाचनेहरिदश्वाः तेषांतेजसाः अंशादिति धर्मात्
युधिष्ठिरः वायोः भीमः इंद्रादर्जुनः अश्विनीकुमाराभ्यां
नकुलसहदेवाविति हरिवानार्कचंद्रयमममरीचिषिर
तिशास्वतः चतुरोपीतिमहीपतिविशेषणं चतुरोदक्षः
तनयान्किंविशिष्टान् मुखेनवक्त्रेणभास्वराश्रीर्येषांस
किंभूतः वनांतराणिवनमध्यान्यधिगतः प्राप्तः कथंभूता
निस्फुरत् ऋषेर्भल्लनोकयत्रपर्वभूतानियानिशृंगाणि
पर्वताग्रशिखराणितत्रविस्तीर्णानि ऋष्यस्यपर्वताविशे
षस्यशृंगेवितताविति वा ऋष्यः पर्वतभेदेस्यादुल्लके
प्रोणाकेपुमान् कृतवेधन्यलिंगंतनत्वेपुंनपुंसकमि
ति मेदिनीकरः अयंचकर्षसंयोगवान्नृपकारांतरप्रक
रणेमेदिनीकरः यद्वास्फुरदृष्यसशृंगप्रभृत्वंयत्रतानि
विततानिचेतिद्वंद्वसमासः शृंगप्रभृत्वंशिखरेचिह्नंक्री
डांबुयंत्रके विषाणोत्कर्षयोस्त्रायस्त्वष्यान्यथोषकइति
विश्वः १६ ॥ कृतार्थतांकीदृगहोन्द्रपस्यपदेनमालवि
नपुत्रमूर्तिः देवः स्वयंधर्मभयः सिषेवेमहात्मजन्मा गु
रुभक्तिनम्रः १७ ॥ कृतार्थतेति कृतार्थः प्रयोजनम
र्थोजन्मादिनाकृतार्थस्तस्यभावः कृतार्थतात्मान्त्रपस्य

रा॰
पा॰
१९

19

ज्ञोदशरथस्यपांडोर्वा कीदृक् अहोवक्तुमशक्यत्यर्थः अ
निर्वचनीयाद्भुतार्थतेतितात्पर्यं अहोपिगर्थे शोकेचकरु
णार्थविषादयोः संबोधनेप्रशंसायांविस्मयेपादपूरणे इ
तिमेदिनीकरः कुतइत्याह यदेति यतोहेतोर्धर्ममयोध
र्मरूपीदेवोविष्णुःरामरूपेणालंबितपुत्रमूर्तिःपुत्रशरीरः
पुत्ररूपोवास्वयमात्मनायदेनंदशरथंमिषेवेसेवितवान्
सकिंभूतोगुरौभक्त्यानम्रःगुरुभक्तिमान् महात्मजन्मासक
निष्टःभरतादिसहितः पक्षेधर्ममयोयुधिष्ठिरोधर्मजन्मे
तियावत् महात्मजन्माभीमादिसहितःअन्यत्समान् १७ ॥
सलक्ष्मणोन्नीतसमृद्धिरुपचछ्रेयसम्पद्भवनेधितश्रीः
ज्यायान्विरेजेक्रमशोभिरामःकौमारमासाद्यवयःकुमारः
१८ ॥ सइतिज्यायान् ज्येष्ठःकुमारोरामःशुशुभेराजने
स्मकौमारंयौवनंवयआसाद्यप्राप्यवयःपदेनबाल्या
दौवयोयौवनमात्रकेइति शाश्वतःनविद्यतेभीर्यस्यतत्
अभिभयस्तन्यमिति वयोविशेषणयद्वाकिंविशिष्टःक्र
मशःक्रमेणउदिनेअभिरामोमनोहरः क्रमेणशोभतेक्र
मशोभिरितिवयोविशेषणंवाकिंभूतोलक्ष्मणेनअनुजेन
भ्रात्रा उन्नीतासमृद्धिःराज्यसम्पत्तिर्यस्यतथाउपेतो भ्रातृ
त्वात्सम्पदस्य उपेतो भ्रातृत्वात्सम्पदस्यच भवनेनानुजा
त्मनाप्रथितावर्धिताश्रीर्यस्यसतथा पक्षे ज्यायान् कुमा
रःयुधिष्ठिरः लक्ष्मणेनराजचिह्नेनचक्रादिनाउन्नीतास
मृद्धिर्यस्यउपेतोभ्रातृत्वाभ्रातृहश्रीसम्पदस्यभवनेनभरत
कुलोत्पन्नेनराज्ञाप्रथितश्रीःकुमारंयौवनंसममित्यमरः
लक्ष्मणेनांकनेनाभिरामभ्रानरिलक्ष्मणइतिविश्वः १८ ॥
युधिष्ठिरेभीमधनंजयाभ्यांसमंदधानेनकुलेनलक्ष्मीं स
माद्रवासंसहदेवनिष्ठेज्येष्ठेसुतेतीव्रपतन्तोषतातः १९ ॥
युधिष्ठिरमिति तातोदशरथःज्येष्ठेसुतेरामेवीक्ष्यहृष्टा
तुष्टोबभूव किंभूतंयुधिष्ठिरं संग्रामेस्थिरं अपलायन

मित्यर्थः भीमेनशिवेन धनंजयेनाग्निनावासमंतल्पं भीमोभु
वेनसेधांभीचोरेचापिवृकोदरेइतिविश्वः धनंजयोर्जुनेवह्नौर
नागभिदेहमारुतेइतिमेदिनीकरः कुलेलक्ष्मीनदधानं अपित
दधानमेवसहमायालक्ष्म्यायःसमःसलक्ष्मीकःनस्मादवाने
प्रामं सहदेवनिष्ठयादेवभक्त्यावननेयःसहदेवनिष्ठइतिभार
तमहे तातःपांडुःज्येष्ठेसुतेयुधिष्ठिरेप्रापभीमो भीमसेनः
धनंजयः अर्जुनः नकुलेनमाद्रीपुत्रेणसमं सहदेवोपिमाद्रीसु
तएव अन्यत्समानं १९ ॥ संतानलाभादनृणःपितॄणांहर्षा
दसंभावितसर्वपापः सार्थस्तथावैरवशश्रुतकामःसपञ्चतोषक
रनिर्व्यपोभूत् २० ॥ संतानेनेति सन्नृपःदशरथःशक्रतोषक
तिःबभूव इंद्राराधनतत्परोभूत् स्वदारैरनुभूतकामःअभिलषि
तपदार्थमनुभूतवान् संतानलाभात्पुत्रप्राप्तेःपितॄणामनृणः
ऋणशून्यःप्रजयापितृभिरितिश्रुतेः अतएवहर्षादसंभवीतो
विस्मृतःसर्वपापःसुखदुःखनिशापःयेनसतथा संतानःसंततो
गोत्रेस्यादपत्येहरद्रुमेइतिविश्वः पक्षे सन्नृपःपांडुःस्वदारैः
समममनुभूतकामःसम्भोगवान्सन् तस्मिन्काले परलोकगम
नाभ्युपारोधनतत्परोभूत् इतियोज्यं हर्षःकामोद्रेकःसर्वपा
पविस्मरणेहेतुःपरलोकएव शक्रसेवापरोबभूवेत्यर्थः अ
न्यत्समानं २० ॥ विद्यागृहाणिनिलयादवाप्यकालेकुमाराधु
नराष्ट्रमेत्य ववंदिरेभूमिपतिंजनानांविलोचनालीरनिमेषयं
तः २१ ॥ विद्येति कुमारारामादयःभूमिपतिंदशरथंववंदिरे
तस्यप्रणतिंकुर्वतिस्मकालेवंदनोचितसमये आगत्यसमीप
मितिशेषःकिंविशिष्टं धृतराष्ट्रंयेनतंधृतराष्ट्रं धृतराज्यमि
ति धृतराष्ट्रःस्वराज्यस्यात्रागतेविषयभेदयोरितिमेदिनीकरः
गुरूणांविनेयाद्विद्याखर्वदर्शाविद्याअवाप्य गुरूणांनिलयादि
तिपाठांतरं तत्रगुरूणामुपाध्यायानांनिलयाद्गेहाद्विद्याअवा
प्येतिजानानांनिरीक्षकानांविलोचनालीःस्वदृक्परंपराअनि
मेषयंतोनिमेषशून्याःकुर्वंतः अंगानिवेदाश्चत्वारोमीमांसा
न्यायविस्तरः पुराणंधर्मशास्त्रंचविद्याह्येताश्चतुर्दशेति पक्षे

ग. मा. २०
20

कुमारयुधिष्ठिरादयः पश्च आगत्य अर्थाद्धस्तिङ्गपर्वतनात् का
लेखागमनसमयेधृतराष्ट्रं प्रज्ञाचक्षुषं पितृव्यं ववंदिरे ऋषिभि
रानीयधृतराष्ट्रायसमर्पिताः सन्त्यसमानं ११ ॥ गुणैरुपेतागुरु
भीष्मस्यधैः तत्रोत्तरूपैर्वचनैर्विनीताः कृपाश्रयास्तेकुलाः शक
लास्त्रप्रमाणकोटिप्रवणाविजहुः १२ ॥ गुणैरितितेकुमारायामा
दयः विजहुः विहारंचक्रुरित्यर्थः किंविशिष्टगुणैः प्रकृष्टगुणैः दा
नादिभिर्विद्यादिभिर्वा उपेताः युक्ताः कृताध्ययनाइत्यर्थः कीदृ
शैः गुरुभीष्मस्यधैः गुरुभिर्नवगाहनीयैः भीष्मैः भयानकैः स्व
धैर्मनोहरविभिः द्वेष्टसतिगुरुभीष्मस्यधैरितिरूपं तत्रस्यतानिय
स्यात्तत्रूपैर्योग्यैर्वचनैर्विनीताः यद्वावचनैरितिलक्षणात्तनीया
विनीताश्चेतिभिन्नमेव वाक्यलिंगोविनीतः स्याद्दमनीतेजितेंद्रिये
वलनेनिभृतेचापिविनयग्राहितेपिचेतिविश्वः कृपाकरुणात
दाश्रयास्तत्रयुक्ताः सकरुणाइत्यर्थः कलाशकलाः सकलाशस्त्र
शालाः प्रमाणस्यशास्त्रीयज्ञायाः कोटावग्रेप्रवीणास्तत्परायणाः
प्रमाणंशास्त्रमर्यादाशास्त्रीयज्ञाप्रमात्रमित्यमरः कोटिः स्त्री
धनुषोग्रेसंख्याभेदप्रकर्षयोरितिविश्वः प्रवणः क्रमनिम्नो
र्व्याप्रह्वेनातचतुष्पथेइतिविश्वः यद्वातेकुमारायुधिष्ठिराद
यः तत्राविद्गुणैरुपेताः पैर्योग्यैर्वचनैर्वाक्यैर्विनीताः शिक्षिताः इ
तियावत् तत्राशास्त्रंज्ञातव्ययज्ञेप्रतीहारेचसारथौ भुजिष्यान
नयेत्तज्ञानिकस्त्रेचप्रजास्त्रजेतिविश्वः गुरुभीष्मस्यधैरितिव
चनाविशेषणंगुणविशेषणंवा गुरुः द्रोणाचार्यः भीष्मोगांगे
यः तयोर्हृद्यैः हृदयंगमैः प्रमोदजनकैरितियावत् कृपः कृ
पाचार्यः तदाश्रिताइति प्रमाणकोटिः कौरवाणांक्रीडाभूमि
स्तत्रप्रवणास्तत्परमन्यत् प्रमाणमियत्तामर्यादावाकोट्यग्रंध
नुषोयस्याः साप्रमाणकोटिः धनुषः शिक्षाभूमिरिति १२ ॥
तेस्निग्धगंभीरगिरः कुमारास्त्रैलोक्यतापप्रशमैकदक्षाः
नवांबुवाहाइवधार्तराष्ट्रानुद्वेजयंतिस्मविपक्षसस्यान् १३ ॥
तइतियुधिष्ठिरादयः कुमाराः स्निग्धविपक्षानुद्वेजयंति उद्विग्नान्कु

र्वन्तिस्मेतिस्वरः स्मेदृत्तिभूतेपि लट् नवांबुवाहाइवेति यथानवमे
घाः धार्तराष्ट्रान्सितचंचुचरणहंसानुद्वेजयंति विपक्षानिति उ
भयेविशिनष्टि स्निग्धेति स्निग्धाः सस्वरागंभीराघोषवंत्योगिरो
वाचोयेषामितितथा पक्षे स्निग्धाः श्रवणसुखदागंभीराबहु
देशव्यापिन्योगिरः शब्दायेषामिति त्रैलोक्यस्यलोकत्रयस्यताप
नामुद्वेगानांसंतापानांवाप्रशमेनिराकरणेदक्षाः कुशलाः ध
नादिदानाद्भयप्रशमनाद्वालोकस्तुभुवनेजनेइतिशाश्वतः
पक्षोबलेपतत्रेचपार्श्वेसाध्यसहाययोरितिविश्वः विशिष्टः
पक्षोयेषामितिविपक्षानिति धार्तराष्ट्रोपितुसंज्ञिहंसकौरव
योः स्मृतः इतिमेदिनीकरः भारतपक्षे तेकुमारायुधिष्ठिराद
यः धार्तराष्ट्रान् धृतराष्ट्रसुतान्विपक्षान्दुर्योधनादीन् विपक्षा
न् विशिष्टपक्षान्महायसहितान् चिरमुद्वेजयंतिस्म धनादि
दानात् त्रैलोक्यतापप्रशमनदक्षान्नवांबुवाहाइवजलसेचने
नेतिसन्त्यसमानं १३ ॥ कृतकृपोपनतायधविद्यायासमधि
कंपरिबृंहिततेजसः पवनसंगतपावकसन्निभान्पसन्नाः प
रभीषणतांदधुः १४ ॥ गुरुकृपेतिन्दपपसनागमादयः परा
णांशत्रूणांभीषणतांभयंकरत्वंदधुः दधतिस्म अत्रहेतुविशे
षणमाह पवनेनवायुनासंगतोयोवह्निस्तत्सन्निभास्तत्तुल्या
स्तद्वत् दुःसहाइत्यर्थः कुतएवमित्याह गुरुणामध्यापकानांविश्वा
मित्रवशिष्ठादीनांकृपयाउपनतायाप्राप्तधनुर्विद्यायाधनुर्वेदस्तया
समधिकमत्यर्थंपरिबृंहितंतेजोयेषांतेतथा बृहिबृद्धाविति धा
तुस्मरणात् पक्षेन्दपवस्तायुधिष्ठिरादयः गुरुः द्रोणाचार्यः
कृपाकृपाचार्यः ताभ्यामुपनीताप्राप्तधनुर्विद्यायैस्तेशेषंस
मानं १४ ॥ रसप्रसंगैरपराजितानांद्विजिह्वमौर्वीनवशीकृता
नां तीव्रप्रतापप्रज्वलनेनतेषांभाव्यंभयंशात्रवगणोनुमेने १५
रसेति तेषांरामादीनां भाव्यंभयं भाविभयं शत्रुगणोनुमेने
प्रवसातिस्म स्वीचकारेत्यर्थः कर्तृकरणयोः कृतीतिषष्ठी
तत्कर्तृकंभयमित्यर्थः अत्रहेतुमाह तीव्रेति तीव्रोभिनवो

ग॰
पा॰
४१
21

यःप्रतापः सएवज्वलोनवह्निस्तेनभाव्यंभयमतिशौर्यशालि॰
त्वादित्यर्थः तेषांप्रतापज्वलनेनहेतुनाशत्रुगणेनभाव्यभय॰
मनस्तेनइतिवा किंविशिष्टानांरसस्पृङ्गारादेःप्रसंगेप्यपरा
जितानामवशिष्टानामित्यर्थः द्विजिह्वेति द्विजिह्वस्यखलचक
स्यावलस्यमार्गैर्वचनादिभिरवशीकृतानांदुर्जनकर्मभिरना
कृष्टानामित्यर्थः पक्षे तेषांफणिधिष्टिरादीनांशत्रुगणोदुर्योध
नादिभाव्यंभविष्यद्भयं श्रुतमेने तेषांभयंकर्तृकमितिवा ती
व्रप्रतापज्वलनेन तीव्रःप्रतापोभितापोयस्यतादृशोज्वलनो
वह्निस्तेनलालाटहवतिनेत्यर्थः तथारसस्यविषस्यप्रसंगे
प्यपराजितानांनष्टतानामितियावत् द्विजिह्वेतिद्विजिह्वमार
गैर्वामिकृतनदंशादिनामार्गैरपिनवशीकृतानांनव्यापादितानां
मित्यर्थः द्विजिह्वयकर्मार्गैर्वा स्पृङ्गारादौविषेवीर्येतिक्रादौ
द्रवरागयोः दाहप्रभेदेचतथाप्राक्वेवादयेरसइतिविश्वः द्वि॰
जिह्वखलखलेसर्पेइतिमेदिनीकारः केचित्तु तीव्रप्रतापज्वल
नेनलालाटहवर्तिनावह्निनातेषांफणिधिष्टिरादीनांभाविभयम
नुमेनेपरस्परंस्वीचक्रेजनदृहानलेनामीषांमारणंविधीयता॰
मिति परामर्शंचकारेत्यर्थः श्रतएवरसप्रसंगेविन्यादिहेतुग
र्भविशेषणद्वयं ३५ ॥ एवंकालेयातिभग्नारिरहोदीक्षस्तेनो
वाधितंगाधिजन्मा भीमद्वेषीभूमिपालंययाचेदायादस्यप्रेष
णंधर्मयोनेः ३६ ॥ एवमितिपूर्वोक्तप्रकारेणकालेगच्छतिस
ति गाधिजन्माविश्वामित्रःभूमिपालंराजानंदशरथंदायादस्य
सुतस्यप्रेषणंप्रस्थापनंययाचेयाचितेस्म दुहियाचीति द्विक॰
र्मकत्वं दायंविभाज्यंधनमादत्तेइतिदायादःसुतः दायादौसु
तबांधवावित्यमरः धर्मयोनेर्धर्मस्योत्पत्तेःकारणभूतस्यस्त्री॰
पुंसयोःस्त्रुयोनिःस्यादाकारेस्मरमंदिरे इतिविश्वः धर्मयोनेरि
तिहेतुगर्भंचमर्थंतवा तथाचगीतायां यदायदाहिधर्मस्यग्ला॰
निर्भवतिभारत अभ्युत्थानमधर्मस्यतदात्मानंसृजाम्यहं १
गाधिजन्माकिंभूतःभीमस्यभयंकरस्यद्वेषीकिंकर्तृययाचे

रक्षःशास्त्रसंयज्ञविघ्नोत्पादकंवाधितुंत्रातितुमिति ज्ञातावेकव
चने रक्षःकिंविशिष्टं भग्नारिःभग्नःश्ररिःशत्रुर्येनतत् भग्नारिः
अन्यस्तु किंविशिष्टं दैत्यःपोतःदीक्षत् सोत्साहंचेतोहृदयंय
स्यपक्षे भीमद्वेषीदुर्योधनःभूपालंधृतराष्ट्रं धर्मयोनेर्युधिष्ठिर॰
रस्यदायादस्यसुतानेःप्रेषणंप्रस्थापनंवनायप्रेषणंययाचे स॰
किंविशिष्टःभग्नाविदारिताश्ररिरुत्पाशत्रुरक्षणंयेनसः अन्य
स्तुकिंविशिष्टः दीक्षस्तेनोवाधितुंगाधिजन्मादीक्षत् सोत्सा
हंप्रकृर्षंचतत् तेजःदैत्यस्तुतःवाधितुंशीलमस्यदीक्षस्तेनोर
वाधीतामुखेल्वेणिनिः तादृशोयस्तुंगःमहानाचिः मनःपीडा
तस्यजन्मयस्मिन् पुंस्याधर्मानसोव्यथेत्यमरः ३६ ॥ धर्मा
त्मानंप्रेषयामासविश्वामित्रप्रीत्यासानुजंभूमिपालः तद्वा
क्यांतोदत्तकर्णानुमोदःपुत्रप्रीत्याजानकश्लाघ्यःकुमारं ३७ ॥
धर्मात्मानमिति भूमिपालोदशरथःकुमारंरामंविश्वामित्र
स्यप्रीतयेसानुजं सलक्ष्मणंवनंप्रस्थापयामासकिंविशिष्ट
धर्मात्मानंधर्मप्रसवंसाकिंभूततस्यमुनेःवाक्यांतेवाक्याव
साने दत्तकर्णःदत्तानश्रवणविषयेनमोहः वाग्यादिनादे॰
नानुमोदनंयस्यपक्षेदत्तकर्णोस्याद्विश्वामित्रस्येति श्रनुमो
दोहर्षेइतिवा राजवचनान्नुतस्यकर्णोनुमोदइतिभावः प
क्षे भूमिपालोधृतराष्ट्रःधर्मात्मानेधर्मपुत्रंकुमारंयुधिष्ठि
रं सानुजंवनेप्रेषयामास किमर्थंविश्वामित्रेति विश्वेषाम
मित्रोदुर्योधनः तस्यप्रीतयेप्रेमार्थेद्वेषादस्यप्रेषणांक्रियता
मिति दुर्योधनवाक्यांतेदत्तकर्णोनुमोदःस्वीकारोयस्यतथा
पुत्रप्रीत्याफणिधिष्टिरप्रीत्याजानकश्लाघ्यःजानकःश्लाघ्यः यद्वापुत्र॰
प्रीत्यापुत्रस्यदुर्योधनस्यप्रेम्णाकरणेनयुधिष्ठिरत्यागेनजा
नकश्लाघ्यःवाजपेयस्यपूपइतिवत्परस्परसंबंधषष्ठी पुत्रप्री
त्याधर्मात्मानेप्रेषयामासेतिवोज्यं श्रजानकश्लाघ्यइति श्रका
रप्रश्लेषाद्वा तत्रपुत्राद्दुर्योधनादीनांप्रेम्णाजानकश्लाघ्यइदयेन
तसकष्ठएवेतिभावः ३७ ॥ मात्रासमंसावरजःसरामःप्र॰

रा॰
पा॰
११
22

प्रस्थापितोथामततपोधनानां स्थानांतरं विद्धिषुनां वरेण्यस्समर्थ
कोदंडधरः प्रतस्थे १८ ॥ माभेति स रामः स्थानांतरमयोध्यायाः
देशांतरं प्रतस्थे प्रस्थितः विश्वामित्रतपोवनं प्रति जगामेत्यर्थः
किंविशिष्टो मात्रा समं रामजनन्या कौसल्यया सह रात्ताद्दृष्टावष्टे
ततपोधनानांनृपाश्विनोधामसृहं प्रस्थापितः कौसल्यासहिते
नदूषारण्येन वनं प्रस्थापितमित्यर्थः सार्थसाफ समानेष्वसम
स्याद्भिधेयवदिति विश्वः तथा सावरजः सकनिष्ठो लक्ष्मण
सहितः विद्धिषितामिति शत्रूणां वरेण्यस्समर्थकोदंडधरः सम
र्थः सन् धनुर्धरः समर्थो वा यः कोदंडं तु धारयतीति प्रदे ।
स एव पिहितः स्थानांतरं देशांतरं प्रतस्थे मात्रा समं कौसल्या सहसा
वरजो भीमादि सहितः वाल्लाशृतराष्ट्रेण अन्यत्समानं १८ ॥
परिकल्पितकामदेहदाहं विषयं प्राप्य सवारणावनं सः अ
विशंकमुवास तत्र भास्वदुन्निलालाभवने प्रदोषकद्रुः १५ ॥
प्रदेति स रामः तत्र स्थानांतरे अविशंकं शंकाशून्यं यथाभव
ति तथा उवास उषितवान् प्रदोषेण रात्रिमुखेन कद्रुः संध्या
कालस्य रक्तत्वात् तत्र स्थानांतरे किंविशिष्टे भास्वदिति भा
स्वतः आदित्यस्य दीप्या लालालाभं लालाभं सहृशं लोहितं वनं यत्र
यद्वा मदनाश्रमावस्थित्या सदेव नदवास्थितेः सदा पल्लववल्ला
लोहितत्वेषालालाभवनं यस्येति रणावनं सह इति रणावनं स
हवशोभाकारः वाशादृशार्थे भिन्नक्रमः विषयं वा विषयदे
शं प्राप्येति स किंभूतं तं परमत्यर्थं काल्पितो जनितो यो वि
वेनकामस्य कंदर्पस्य देहदाहो यत्र तथाविधेपि भयजनक
स्थानेति निःशंकमुवासेति शौर्यातिशयप्रकटनार्थं कामदेव
दाहकेनाग्निना वा लालाभवनत्वमिति प्रदे स एव पिहितो
वारणावनं नगरप्रदेशं तेन सह वर्ततेयस्त सवारणावनं न
गरप्रदेशं तेन सह वर्ततेयस्तं सविषयं देशं प्राप्य अविशंकं नि
र्भयं यथा स्यात्तथा उवासेति भास्वतीदीप्ता यकतिर्यं तत्र पवंश्च ते
लालाभवने लालाणि मितरहे ज्वलिते लाटादाहहस्त्यर्थः प्र

दोषैः मद्रहेवीवीरकैर्वाप्ररोचनादिभिर्दुर्योधनसेवकैरत्रकद्रुः
परेण शत्रुणा कल्पित आकोपितः कामेन इच्छया देहदाहोय
त्रेति दोषः स्यात् रक्षणो पापिदोषाराद्रोभुजेपि चेति विश्वः परेणा
शत्रुणा कल्पितः समर्पितः काममत्यर्थं देहदाहोयत्रेति वा
यथा शिवेन कंदर्पदेहदाहः कल्पितस्तथायमपीति १५ ॥
उपनतजनलक्ष्मसत्मालक्ष्ममार्गेचतस्मिन्विडरवचनमात्रादाम
भावेनसृप्तोएवन् अनयत्रपि कियंतं कालमालोच्य कार्यमक
दितगरुभाक्तिः सानुजो राजसूनुः ८॰ ॥ उपनतेति सानुजः
सलक्ष्मणो राजसूनुः रामस्तत्रानेगततपोवने कियंतमपि का
लमनयद्गमितवाहितवान् कार्यं गुरोराज्ञापरिपालनमुपमा
लोच्य विमृशन् दत्तो धेनेत्यर्थः देवताकार्यं रावणवधरूपं
वा किंविशिष्टे उपनेतानुरागतेन जनेन लक्ष्मीनिर्मितः सत्सायं
नीयो मार्गो वर्त्म यत्र विडरेति विडरस्य ज्ञातेर्नागरस्य विश्वा
मित्रस्य वा वचनमात्र भावेन सूप्त एवन् आकलयन् आराद्वरस
मीपयोरित्यमरः प्रदे राजसूनुः स एव पिहितः सावरजः स भी
मः भाविकार्यं वैरादिरूपमालोच्य कियंतमपि कालं तत्रा
लोकयत् तत्र लालातारहे उपनेन नक्निन्नेनभी मास्त्रियेन जन
नेच्छ्रूपोभूमेवधस्तां मार्गे निर्गमणमार्गो यत्र आश्वासकोर
वमंत्रिणो वचनेसृप्तोएवन् अनपवमकटता गुरुभाविर्थेन
तनया निर्गमनमार्गोपि विडरेण वनस्योपादिष्ट इति स्फातिः
विडरे नागरे धीरे कौरवाणां च मंत्रिणि इति विश्वः ८॰ ॥ स्व
यमेधितचित्रभानुहेतिस्फारितानां तांवसतिं विहाय भूयः सवा
नांतरमुपनतारिभीमः स्वगरुभूतफलवधः प्रपेदे स्वयमिति
स रामः वनांतरं प्रपेदे प्रपन्नस्ततोन्यत्र जगामेत्यर्थः तां वस
तिं विहायत्यक्त्वा इति किंभूतां स्फारितां शोभायकां किंभूत
तः एधितः समुपस्थितानां ज्ञानानाविधाहेतयो यासां तां दृशा
हेतयो ज्वाला यस्य स तथा एधितचित्रभानुहेतिः खर्परीविस
र्जनीयस्य लोपो वक्तव्य इति विसर्जनीयलोपः तथा नयना: स

श्यामायोषिताये प्रवयः श्राद्धवत्तेषांभीमोभयंकरः स्वगर्व्याश्च
तफरः श्रवनाद्वपायाधावकोवोध्येति प्रदेसस्यफाथिम्बिरः स्व
यमात्मनेवप्रथितोवार्थितास्त्रिग्रभाववर्षाङ्गितस्पहेतिज्वालाः
नयास्फारिनांदह्यमानांतामिति लाहृात्रूहद्दूपांवसतिंविडं
रोमदेशाद्धिहायावनांतरंप्रपेदेविनिशेषसमाने हेमिनः स्पादा
फयेज्वालेहेनिमित्तरणानेजसीतिविश्वः चित्रभानुःस्वेगेनले
८२ ॥ विलंघ्यगंगांव्रजतः स्वदूरमाम्लानदेहस्यबलात्प्रभा
वात् तस्याग्रतः स्फुरंदतीज्वलांगीनिशाचरीप्रादुरभून्मदांधा
८२ ॥ विलंघ्येति तस्यरामस्याग्रतोनिशाचरीताटकाभिधा
नावादसौप्रादुरभूत्प्रकाशंगता प्रकाशंप्रादुराविःस्याविस्त
मवः किंविशिष्टामदांधेति मदेनमत्तत्वेनगर्वेणवा अंधावि
वेकशून्यादर्पांधेत्यर्थः तथाम्लदेहानवविशेषेस्वामिनिवना
अत्रबज्ञामस्फुरंदता उज्वलांगीज्वलतीतिज्वलः ज्वालाउद्गता
ऊर्ध्वंगताज्वालायस्याईदृशमंगंयस्याःसाउल्केवेनोल्कावत्यागेऊ
र्वेतीत्यर्थः बलायाः विश्वामित्रदत्तायाविद्यायाः प्रभावा
त् अंम्लानदेहस्य अंम्लानशरीरस्यगंगांविलंघ्यगतिवासह
वनानि दूरंदेशांतरंव्रजतः भारतमदे तस्यफाथिपिबस्यब
लात्प्रभावात् बलस्यप्रातेबलभावात् अंम्लानदेहस्यहिडिंबा
नामानिशाचरी मदांधाकामोन्मत्ताकामुकीतस्यारंदबृस
भावःस्फुरंदरतानया उज्वलांगीबस्यागीतकल्पमन्यत् मदोवे
तस्यकक्ष्ययोंगर्वेहर्षभदानयोरितिमेदिनीकारः अंधंवति
मिरेक्लीवेवदृष्टहीनेत्नवाद्वति ८३ ॥ स्ववेगचलितोच्छ
लत्तरंगमालाहाडिंबावलीनिरंतरंदलशेदशीकनकदर्ददक्षिणा
साद्रुणात् निपीतत्त्वपनंदनस्मरवरंकौशिकेकानने दृशां
तरमुपागमत्किमपिकामचारोद्धुरं स्ववेगेति सानतकानि
शाचरी किमप्यनिर्वचनीयंदर्शनांतरमवस्थांतरमसोम्यह
पत्वमुपागमत् उपागतादुणात्रिमेशाहानतकानने स्वप
नंदनंराममंनिरीक्ष्यादृष्टेति किंभूतेकानने सालवःसघाहोमहा

स्तनवान् कौशिकः विश्वामित्रोयत्रदशांतरंकिंभूतंकामचा
रेणस्वेच्छयाकारणेनोद्धुरं स्वेच्छयाजनितं साकिंभूता स्ववे
गेनचालिताःचंचला अतएवोच्छलंतोयेखगाःपक्षिणस्तगा
श्चारण्याःपशवःअहयःसर्पाः तेषांयाडिंबावली कालावं
डावलीतयानिरंतरमत्यर्थं व्याप्तमुदरंयस्याःसातया यद्
वास्वेवशालिताः उच्छलत्खगमृगाहयोययासातादृशी
चडिंबावलीनिरंतरतोदरीचेतिद्वंद्वसमासेरूपं स्ववेगच
लितोच्छलत्खगमृगाहयोयत्रएवंभूतयाडिंबावल्यानिरं
तरंतरमुदरंयस्याइतिवा डिंबोभयध्वनावर्णेभ्रूणप्लीहनि
स्त्रवद्दनिमेदिनीकारः तथाक्रांतकोकपदेदक्षिणादत्ताः
यद्वाक्रांतकाकुविमोदक्षिणःसव्योवामादिवीयस्याःसा
तथादक्षिणःसव्योवामःपरिक्षिप्तात्महृतिष्ठ त्रिषुपार
दौभवेमित्रेयाच्यदानप्रतिष्ठयोरितिविश्वः कौशिकोपि
नलेव्यालग्राहेगुग्गुलशक्रयोः कशोज्ञोलूकयोःस्तुस्या
द्विश्वामित्रमुनावपीतिमेदिनीकारः पंचे साहिविवाना
मपादतोल्पप्रसृतंभीमंनिरीक्ष्य किमप्यनिर्वाच्यंदर्शां
तरंमन्मथसंचारेणाद्भुतमवस्थांतरमुपागता तद्दर्शने
नमन्मथविकारवतीबभूवेत्यर्थः अथवोन्यर्थं स्पशोद्वः
कौशिको उल्लूकोयत्रताद्दशेवनेकथंभूता स्ववेगचालि
तअतएवोच्छलंखगोस्वगाश्चयस्याःसास्ववेगचालितोच्छ
लत्खगमृगा तथावल्लीभिहिंवल्लीभिःनिरंतरमनवका
शांतलंयत्रताद्दशमुदरंयस्याःसातद्देति वलयोरैक्यात्
दशावस्थादीपवर्तिवस्त्रांतेकृशस्त्रियोषितीतिमेदिनीकारः
तल्लस्वरूपेणद्धेक्लीकीवेज्याघातवारणेइति ८३ ॥ विष
मेषुप्रहारार्त्तांकृत्वातांपततोद्धुरं सहिडिंबस्यशकलैर्व
पुस्माशिताशिनः विषमेति सरामःपततःपक्षिणः प
तत्यनद्रिपतत्रीत्यमरः पिशिताशिनःमांसाहारान् डिंबस्य
कालखंडस्यशकलैः खंडैस्तर्पयामासताडकायाः अग्रसात् हिःपा

ददृवणे इतं षीघ्रं नाटकोविघ्नमस्यानिषितस्य इषोबाणास्य प्र
हारेण आर्तांपीडितांकृत्वासंपाद्य कृतीक्ष्ददने स्मक्षेग्ले
शानाशांदिशातीन्यादिवर्नकारस्याद्धित्वेप्यत्रश्लेषेनदोषः तस्मा
उवः स्थलेंबाणेनानिषितेनसंपाद्येत्यर्थः पक्षेसभीमः आपत
तो आगच्छतः हिडिंवस्यरात्तसविशेषस्यशाकुलेदेहावेडेः
पिषितान्नाशिनोरुद्राद्दीत्यादिणः अप्रुत्मात् तांहिडिंबांविघ्न
मेषुः पंचबाणः कामः तस्यप्रहारेणातांकृत्वाविधायस्वको
येनदर्शनेनसस्वबाणाखिन्नांकृत्वेत्यर्थः ५४ ॥ प्रतीपदर्शि
नीसैषाविचचारास्ययत्याथ ततोगुरुणागिरातस्याजीवितेशो
बभूवसः ५५ ॥ यतोहेतोर्दस्यरामस्यपथिमार्गेसैषानाटर
काप्रतीपदर्शिनीविपरेताचरणानिकामंद्वेषिणीविचचार
ववभ्राम ततोहेतोःगुरुणागिराविश्वामित्रवचनेनतस्याताट
काया जीवितेशोयमः सरामोबभूव पक्षे अस्यभीमसेनस्य
सैषाहिडिंबापथिमार्गेप्रतीपदर्शिनीवनिताविचचार संजा
तानततोहेतोःगुरुणागुरोःज्येष्ठभ्रातुःयुधिष्ठिरवचनेनत
स्याहिडिंबायाजीवितेशःस्वामीबभूव प्रतीपदर्शिनीवामा
वनितामहिलातथेत्यमरः जीवितेशोयमेप्युक्तोवित्तिषुस्याजी
वितेश्वरेइतिविश्वः ५४ ॥ वचनमात्मगुरोर्व्रतिष्ठतान्प्र
तेनसमेत्यनिशाचरी अनुपततापिशिताशिचदोल्कचासमय
यज्ञमपायमवापसा ५२ ॥ वचनमिति सानिशाचरीता
टकासमयेयज्ञंमामपायंमरणमवापस्तनवती किंकृ
त्वाल्पसहितेनरामेणसंगत्यमार्गेमिलित्वेति किंविशिष्टेन
आत्मगुरोःविश्वामित्रस्यवचनेंऊर्दता साकिंविशिष्टा अ
नुपस्थात् पतंतीपिशितांशितचवापिशितापिनांरुद्रादीनां
चटासमदेनीयत्रताहृशी उत्कचा उद्धतकेशाच अनुपतत्
पिशिताशिघटोत्कचाभिन्नंवापदद्वयमेतादिति पक्षे सानि
शाचरीहिडिंबासमयशुक्र व्यवस्थासमयस्तंहितममायंवि
श्लेषमवापसारणसमयेसमागमिष्यामिइतिव्यवस्थासमः

यः आत्मगुरोर्युधिष्ठिरस्यवचनमनुतिष्ठताऽल्पसत्वेनभीमे
नसमेत्यस्वामिभावेनसमागममेत्यस्वामिभावेनसमागम
मेत्य अनुपस्थात् भीमसमागमादनुपतत् बाहिर्भवत् उ
दृशादित्यर्थः पिशिताशीमांसभक्षकोराक्षसोघटोत्कचोना
नामपुत्रोयस्याःसा ५२ ॥ महामुनेःप्राप्यवनंतपोवनेन
रेंद्रसूनोरथधर्मजन्मनः सद्भावनप्रस्यपराशरोद्भवप्रसा
दलाभेनबभूवनिर्वृतिः ५७ ॥ महामुनेरिति नरेंद्रसूनो
रामस्यपराश्रेष्ठानिर्वृतिः स्वास्थ्यंबभूवेति ज्ञातइत्याह आ
रान्द्रणाउद्भवः उत्पत्तिर्यस्यएवंभूतस्यप्रसादस्यलाभात् अ
र्थोऽन्ननिभिःकृतस्यशरेणाताटकाव्यापादनादिनायोधनानांभ
यहानिर्जातेति संतोषात्प्रसादोजातइति धर्मजन्मनोधर्मो
त्पत्तिस्थानस्यमहामुनेःकौशिकस्यतपोवनंप्राप्यवतः पक्षे
नरेंद्रसूनोःराजपुत्रस्यधर्मजन्मनोयुधिष्ठिरस्यपराशरोद्भ
वप्रसादलाभेन पराशरात्मुनेःउद्भवोयस्यसःव्यासःतस्यय
प्रसादः इंद्राराधनायतनपस्यांकुर्वित्येवंरूपः उल्लाभेनमहा
मुनेःशालिहोत्रस्यतपोवनंप्राप्तवतइति निर्वृतिःस्वास्थ्य
तावस्थ्येसमानेगाञ्जोवोहियामिति अन्यत्समानं ५७ ॥
तेनैवकेनगुरुणासनिर्दृत्तप्रयोजनः एकचक्राहितगति
भीस्वानिवतदर्धभी ५५ ॥ तेनैवेति सरामः तदार्धभी १
स्युरुभे किंभूतस्तेनैव एकेनाद्वितीयेनगुरुणाविश्वामित्रे
णनिर्वृत्तंसंपन्नंप्रयोजनंयस्यसतथा एकचक्रोश्वेश्वर
जेय आहितागतिर्येनसतथा कइवभास्वानिवेति भास्वा
निवेति भास्वानिव एकचक्रेणएकरथांगेनाहितगतिरि
ति पक्षे सयुधिष्ठिरःगुरुणाव्यासेन एकचक्रेणनगरवि
शेषेणोआहितागतिर्येनेति चक्रः कोकः पुमान्स्त्रीवंवज्रे
सैन्यरथांगयोः राष्ट्रदेशांतरेकुंभकारोपकरणाहयोरिति
विश्वः ५७ ॥ तस्मिन्प्रदेशेकौशिकवनेन्द्रपस्नूनोःरामस्य
शालतायभावंसरलकत्वंप्रपन्नेगतेसतिमुनीनांतपोवनवा

तस्मिन्प्रदेशेल्पमहत्त्वसंगात्सनाथभावं सहसा प्रपन्ने क्रतुक्रि
यासक्तधियां मुनीनां रक्षोनिमित्तं भयमुद्दिदीपे ८८ ॥ तस्
मिन्निति तस्मिन्प्रदेशे कौशिकवने ल्पमहतोः रामस्य सं
गात्सनाथभावं सरक्षकत्वं प्रपन्ने गते सति मुनीनां तत्तपोव
नवासिनां रक्षोनिमित्तं रावणजनितं भयमुद्दिदीपे उद्दीप्तं ने
ष्टां किंविशिष्टानां क्रतुक्रियायज्ञक्रियासक्ता धीर्बुद्धि
र्येषां तथा सहसा हठात्तत्किंनिमित्तमित्यर्थः पक्षे तस्मिन्प्रदे
शे शालिहोत्रतपोवने रक्तोवकनामा दैत्यः तन्निमित्तं उत्
पन्नेल्पमहत्तवः फाधिप्सिरादयः अन्यत्समानं निमित्तं हेतु
लक्ष्मणोरिति मेदिनीकरः ८९ ॥ रक्षोहितद्विजायत्तदृष्टि
मात्राभिनोदितः मरुदानंदनो यत्नमानस्योल्पनंदनः ९०
रक्षइति ल्पनंदनो रामः यत्नमानस्यो रक्षोवधाय सावधा
नो बभूवेत्यर्थः कथंभूतः मरुतां देवानामानंदः आनंदजन
कः आनंदयतीत्यानंदः तथा किंविशिष्टः रक्षसामहिताव
रोहिताः द्विजाः ऋत्विजास्तैरायत्तात्तदभिमुखं त्वहिमायाइ
ष्टयस्तस्मात्तेणोभिनोदितः प्रेरितः तुष्टिसंज्ञया रक्षसां वधा
येनेति फलाइति रक्षांसि अहितानि येषां ते रक्षोहिताइति
वा आयत्ते नेजिनेति मेक्षिपिते जपितेपि चेति मेदिनीक
रः पक्षे मरुद्वायुस्तस्यानंदनो मरुदानंदनः ल्पमहतो भी
मः यत्नमानस्याविति किंविशिष्टः मात्राजनन्याञ्जनया अ
भिनोदितः प्रेरितस्तर्पकदैत्यं जहीति कथं रक्षोहितद्विजा
यत्तदृष्टि रक्षोहितद्विजेरायत्ता दृष्टिर्येनेति क्रियाविशेष
णं ९० ॥ मारीचेष्टमनिष्टकारिणमसौ सिद्धाश्रमस्यायि
ते विप्राणामभयार्थमस्य विधौ भीमारवो रात्तया सद्यःसा
त्रुचरं निशाचरपतिं भीमः सुबाहुं रणे रोदीर्येण जघान वीर
पदवीमारुह्य घोरां बकं ९१ ॥ मारीचेति अथौ रामः सुबा
हुं सुबाहुनामानं निशाचरपतिं राक्षसमुख्यं जघान हतवा
न् भीमो भयानकः गुरोः कौशिकस्याज्ञया अस्याविधेर्यज्ञ

क्रियायागो मारुताकः सुबाहुं किंभूतं मारीचस्य तद्भ्रात
राक्षसस्येष्टमिष्टं मारीचेष्टं तथा सानुचरं ससैन्यं रणे सं
ग्रामे अनिष्टकारिणमर्थान्मुनीनां द्विषामिति रोदीर्येण
बाहुबलेन वीरपदवीं वीरमार्गमारुह्य घोरां बकं अथवा
बका माता ताटका निशाचरी चेत अथ बकायस्य नाइघो
घोरे अथवकेनेत्रेयस्येति वा किमर्थमित्याह सिद्धाश्रमे
तस्मिंस्तपोवने स्थायिनामवस्थितानां विप्राणामभया
र्थमिति भारतपक्षे अथो भीमः निशाचरपतिं बकं बक
नामानं जघान किंभूतं सुबाहुं शोभनभुजं घोरं कठिनां
वीरस्य पदवीं रस्य पदवीमारुह्य गुरोः फाधिप्सिवस्याज्ञया
कथंभूतं बकं मारीचेष्टं मारीजनस्तया तत्र चेष्टायस्य त
मिति मारीचस्याज्ञनस्तयेइति मेदिनीकरः ९२ ॥ भूच
रद्विजगणाशिनं द्विषं खेचरद्विजगणाशनेन सा तं विचा
यज्ञलमग्रजन्मनां राक्षसत्यकरो रघूद्वहः ९३ ॥ भूच
रेति रामः अग्रजन्मनां विप्राणां जले समूहं रघूद्व पक्षे
मानां त्रयंकरो नीतिराक्षसभयकरः तं द्विषं सुबाहुं खे
चरद्विजगणाशनं खेचरंतीति खेचराः आकाशचारिणो
द्विजाः पक्षिणो गरुडादयस्तेषामशनेभोजनेयं कृत्वा तं
कथंभूतं भूचरेति भुविचरंतीति भूचराः ये द्विजा विप्रा
स्तानश्नातिं भक्षितं शीलं यस्यैवंविधं पक्षे सभीमः द्विषं
बकं जलेजनपदे गेहे सजातीयगणेपि चेति विश्वः दंत
विप्राण्डजा द्विजाइत्यमरः भूचरद्विजगणाशनेनभोजने र
यस्येति भूचरद्विजगणाशनः ताडयांवा ९४ ॥ द्विजरा
जगवीभिः संवर्धितश्रीर्नृपात्मजः जगदानंदयन्साक्षा
त्कामदेवइवाबभौ ९५ ॥ नृपात्मजो रामः कामदेवः कं
दर्पस्तद्वद्बभौ शुशुभे द्विजराजो ब्राह्मणश्रेष्ठः कौशिक
स्तस्य गवीभिर्वाणीभिः संवर्धिता श्रीर्यस्य स तथा कंदर्प
स्यापि द्विजराजस्य चंद्रस्य गवीभिः किरणैः संवर्धिता श्रीर्भव

रा॰
पा॰
२६

नीति यद्वा एतत्काव्यकारयितान्यः कामदेवनामातद्
भो सोपि ब्राह्मणाशीर्वादैः संभृतश्रीर्द्विजराजस्य चन्द्रस्ये
ति द्विजराजगवीरित्यत्र गोशब्दितलक्ष्मीनिवर्तनमाभातः
गाविशात्रुोपीनिकोचित् एतेन्द्रपात्मजो भीमसेनोद्विजरा
जगवेभिः शालिहोत्रतपोवनवासि ब्राह्मणाशीर्वादैः संर
भृतश्रीः शत्रोः धंकदेशस्य विनाशनादिति गोशब्दः मस्त्र
भूमिस्त्रवागर्थ इति शेषः

॥ इतिश्रीहलध
राणीमहनकाटंबकुलतिलकचक्रवर्तिश्रीकामदेवप्रो
त्साहितकविराजपंडितविरचिते राघवपांडवीयकाव्ये
कामदेवांके महाकाव्ये श्रीरामकथाश्रिते नाम प्रथमः स
र्गः ॥ समस्तप्रक्रियाविराजमानविप्रराजकं सद्ब्रह्मीम
न्नारायणपरायणराजाधिराजश्रीमदनसिंहकारितश्री
शाधिपरकृतौ राघवपांडवीयप्रकाशे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

ओं श्रीगणेशाय नमः ॥ ओं न्द्रपेण कन्याजनकेनदत्तितनाम
योनिजां संभयितेत्स्वयंवरे द्विजप्रवर्षेण सधर्मनंदनः महाप्र
जस्ताभुवमभ्यनीयत १ ॥ द्विजप्रवर्येण ब्राह्मणश्रेष्ठेन कौ
शिकेन सधर्मनो रामस्तां भुवि भुवं भूमिं जनकराजधानीमि
थिलामनीयत नीतः धर्मेण नंदयति लोकान् धर्मनंदनः
धर्मं नंदयतीति वा धर्मप्रधानादित्यर्थः किंभूतः सहानुजः स
लक्ष्मणः किमर्थमित्याह कन्यामिति अयोनिजानाम
योनिजां स्वयमुत्पन्नां कन्यां लंभयितुं प्रापयितुं किंभूतां
जनकेन जनकनाम्ना नृपेण दत्तिनां परस्मै दातुमिष्टां
स्वयंवरेणेति शेषः सीतया रामविवाहनिमित्तेन तत्रनीत
इत्यर्थः पक्षे शापि भिन्नक्रमे द्विजश्रेष्ठेन शालिहोत्रतपो
वनवासिना सोपि धर्मनंदनो युधिष्ठिरस्तां भुवं द्रुपदनग
रीमनीयत न्टपेण द्रुपदेन जनकेन द्रौपदी पित्रा अयो
निजां यज्ञकुंडोत्पन्नां कन्यां द्रौपदीं लंभयितुं सहानुजो भीमा

दिसहितः १ ॥ मार्गेषु यो दीर्घेन मन्मथेन तस्य कलत्रकृच्छ्रप्र
तिमोचनेन श्रृंगारपर्णस्य जितात्मनोपि चकार तोषं नरदेव
जन्मा २ ॥ नरदेवो राजा तस्माज्जन्म यस्य स नरदेवजन्मा प्रस्था
वाद्रामो दीर्घेन तमःस्यूतस्य तोषं प्रीतिं चकार कृतवान् कुतः इ
त्याह मार्गेष्विति वर्त्मनीत्यर्थः कुतः इत्याह कलत्रस्येति प
त्न्या अहल्यायाः कृच्छ्रस्य कष्टस्य शिलात्वरूपस्य प्रतिमोचने
न तस्माद्योगेन किंविशिष्टस्य जितात्मनः श्रीयायात्मसंयतस्येत्यर्थः
श्रृंगारवर्णस्यानि तेजस्वित्वात् अथोनेतरार्थे जितेंद्रियो
सावितिपाठोनेर नत्रासौ रामश्च्यस्य विशेषणं पुराकिल
गौतमपत्नी अहल्या शक्रेण सह संगतानेन ततः पाषाणम
यी भवेति शापाद्रामावतारस्य विश्लोरणेन नाश्वहः प्रा
स्यसीति शापांतमुक्तवान् इति पुराणोक्तिः पक्षे नरदेवज
न्माऽर्जुनस्तस्य श्रृंगारवर्णस्य गंधर्वविशेषस्य तोषं चकार मार्गेषु
वर्त्मसु किंविशिष्टेषु दीर्घेन तमोऽंधकारेण ये षु तेषु इति तत्कल
त्रस्य यत्कृच्छ्रेक कष्टं तेन यन्मोचनं तेन निमित्तेनेत्यर्थः वर्त्म
नि महांधकारे श्रृंगारवर्णो नाम गंधर्वाकांतया सह संभोगेऽ
र्वेणोर्जुनेन दृष्टस्ततोऽर्जुनेनोल्कायाव्यापादयितुमारब्धः
तत्पत्न्यस्तु कष्टाच्चरणे नप्रतिमुक्तः इति ३ ॥ सार्धं द्विजैः संह
तथाग्निजिह्वाकृपयेव कोपी व्यानकज्ञस्य वंश्यो नयज्ञस्तेनस्य
नयोपपन्नाराज्ञः पुरीभूमिपतिभिः प्रपेदे ३ ॥ राज्ञो जनकस्य
नयोपपन्नां नगरीं भूमिपतिभिः राजभिः प्रपेदे प्राप्तवान् व्या
नकञ्जस्य वंश्ये कञ्जस्य जलोत्पत्रव्यानेरामे उपेक्षवि
उपगते सति द्विजैः सार्धं महेति किंभूतेन तस्मिन् जिस्सौजय
न्पाले संवृत्ते धाम्नि संवृत्ते प्रकाशिते तथा मन्ते जो यस्य स नर
था तस्य किंभूतस्य नयज्ञस्य नस्येति नयज्ञानीति ज्ञास्तेनाय
स्य सतथा नयोपपन्नेति पुरीविशेषणं पक्षे राज्ञो यज्ञसेनर
स्य द्रुपदस्य नगरीं न प्रपेदे अपितु प्रपेदे शिवस्थालेननका
रा द्विजैर्ब्राह्मणैः सार्धं जिस्ला वर्जने उपगते सति कञ्जदराज

विज्ञो निष्टनिष्टनिकऊतस्य गव्यानः कऊनस्य वंशभवो ऽङ्गयोध
नस्य सतपव ब्राह्मणरूपेणान्नमध्येवस्थानात्सहतथाच्छिन्नम
स्त्रीयेतजस्त्वीति ३ ॥ आलोलचामरमरालविनानतालेखर
न्नोत्करैस्त्वकिनापृथिवीस्वराणां नानादिगंतरजुषां कम
लाकराणामेकालयत्वमिव सानगरी जगाम ४ ॥ सानगरी
पृथ्वीस्वराणां पद्माकराणां सरसामेकालयत्वमिव एकाश्र
यत्वमिव एकस्थानस्थितत्वमिव जगाम यया च्छिन्नस्य एवं न
गरी प्रवाशस्थित्वां गतेत्यर्थः कमला लक्ष्मीः करे हस्ते येषां ते
कमलाकराः सलक्ष्मीका इति विशेषणं वा एकस्यालय
स्य वसतेर्भावः एकालयसाधारणं विशिनष्टि चञ्चलोत्करे
तपत्रसमूहैस्तत्वकितं अरुणपृथिवीस्वराणामेवंद्यहलो
लाश्चमरा एव मरालाहंसालोः वितनंतवालमेषां तेन तथा य
द्वा कमलाकराणामेकालयत्वं जगाम सरसामनुकृष्टस्या
नेवभूव सानगरीति पृथ्वीस्वराणां चञ्चलोत्करैस्तवकिता
मकलाकराणामपि कमलमध्ये राजहंसाश्चवर्तिष्ठन्त इति
नानादिगंतरजुषामिति पृथ्वीस्वराणां विशेषणं नानादि
गामंतरजुषां तन्मध्यस्थितानां नानानद्यागतानां सरसामपि
विशेषणं भवति नानादिगंतावाकाशे वर्तिनामित्यर्थः उ
भयत्रापि समानं ४ ॥ सयोषिदाभरणकिरणैः दूरयंतोदि
गंतान्वीर्योत्कर्षादहमिहमिकाभूस्तोदूषीयंतः वैध्येवं
ध्यस्तवद्वनेपुष्पितानान्तभागां तत्रायनेविहितमनयः
शोभयंतिस्म तं गं ५ ॥ ते भूभृतो रंगस्थयं वस्थाने शोभयं
तिस्म अशोभयन्नित्यर्थः उभयत्र तुल्याः किंभूतास्ते सद्य
स्तत्काले महार्घानामाभरणानां किरणैर्दिशामंतान्दूरयंतो
वसुवानः वीर्याणां सामर्थ्यानामुत्कर्षादधिकादहमहमि
कां अहंकारान्मामेव वरिष्यतीत्येवं रूपं दर्शयंतः मयैवेय
या ग्राह्या इति अहमेवैषां मध्ये समर्थो नृपादिसमन्त्र इति प
रः स्फुरत्कानिवहो मयैव साध्य इति तत्राग्रायंतीति तां त्रयस्तं

ध्येविहितामात्तयैः येऽन्तानांतेनृणोन्त मयैव बलादियं हंतव
व्येतिभावः केकामिव शोभयंति वैषां तत्त्ववाविध्यात्पत्रात्वु
मावैर्ध्येविंध्यसंबंधिनं सानुभागमिव विंध्यभवा वैध्या विंध्य
स्यायं वैध्यस्तामिति पुष्पितारक्तमिता सं वशावा ५ ॥ अ
थानुरूपेण जनेन गम्या मनोज्ञवेषा मनुजेन्द्रकन्या उपाययो
लोचनवर्त्म राज्ञां साक्षेव मूर्ता मकरध्वजस्य ६ ॥ अथानंतर
मा राजकन्या सीतादौपदी राज्ञां लोचनवर्त्म लोचनमार्गमु
पाययौ उपगता सैस्ता दृष्टेत्यर्थः किंभूता अनुरूपेणायोग्
येन जनेन वर्तिना गम्या मनोज्ञवेषा मनोहरालंकारा सामा
मकरध्वजस्य कामस्य कृतशरीरपाणिग्रहाग्राहेवेति सर्व
चित्ताकर्षणादिति मनुजेन्द्रो जनकोद्रुपदो वा ६ ॥ सा तत
स्त्रयानाद्दवतीर्य तन्वी सौदामिनीवाम्बुदराजिमध्यात् स
मीपमासाद्य सपाणिकृतस्य चापस्य पुष्पायुधचापयष्टिः ७
सातन्वीः सीताद्रौपदी वा तत्र रंगे यानादवतीर्य चापस्य
धनुषः समीपमागतेति किंभूतस्य स्वस्य स्वकीयस्य विवाह
विधिपादनस्य पणीकृतस्य शुल्कीकृतस्य स्वेनात्मना पणी
कृतस्येति वा अम्बुधराजिमध्यान्मेघपङ्क्त्या अंतरतः सौदामि
नीव विद्युदिव यथा मेघाद्दवतीर्य शक्रचापस्य समीपं गच्छ
तीति मनुजेन्द्रकन्या कीदृशी पुष्पायुधस्य कंदर्पस्य चापय
ष्टिः धनुर्दंड इति ७ ॥ शक्तिर्मूर्तिमयी स्मरस्य जगतो ना
रीमयं मंडनं कांतानामुपमामकल्पनकलाकांतेः समुद्रे
जनं लक्ष्मीः संहृतिसागरस्य सरसी लावण्यपुण्यं भसा
सा राजव्रजचक्षुषां पुनरभूदानंदपुण्यस्थली ८ ॥ सासी
ताद्रौपदी वा राजव्रजानां राजलोकानां नेत्राणां चक्षुषा
मानंदपुण्यस्थली अभूत् नृणां आनंदस्यैव पुण्यक्षय
विक्रयं वा तस्य स्थली तत्स्थाने बभूव आनंदएव पुण्यं द्र
व्यं एवंभूता स्थलीति वा किंभूता स्मरस्य कामस्य मूर्तिमय
यी हतशरीरपरिग्रहशक्तिरस्त्रविशेषः सामर्थ्यं वा शक्तिर

रा०
पा०
१८

स्त्रांतरेषु यौर्यमुल्लाहाद्दौ बलेखियामिति विस्पः जगतः सं
सारस्य नारीमयस्त्रीरूपं मंडनमलंकरणं कांतानां स्त्रीणां
प्रमानकल्पनया साहश्यस्य कलातस्य यः कांतेः समुद्वेज
नै प्रकाशने कुलावेहि द्विषित्या दौ कलनाकालमानयोरि
ति प्रकाशः संसृतिः संसारः स एव सागरस्तस्य लक्ष्मीरि
व कमलेव लावण्यपुण्यं भसंसरसीव निलावण्यमेव पु
ण्यं भवति ८ ॥ सौंदर्यश्रीपताका निखिलयुवमनः स्तं
ख लालोकचक्षुः पक्ष्मस्पंदच्युदासः स्मरमुनिहृदयाक
र्षणः कामपाशः तारुण्योद्यानवल्ली प्रतिसहृन वाल्लाका
मुकोदंडमौर्वी वैजेनश्चोननताग्रे वरवरणकृते कल्पिता पुष्प
माला ९ ॥ तस्याः सीतायाः घोपघावाभुजलतायाः श्रश्र
स्थिता पुष्पमाला संवरणमाला देजे पुष्पमेव रस्तज्ञामा
तवैवरणार्थे श्रीकामार्थे कल्पितेति तां विशिनष्टि सौंदर्ये
ति लक्ष्म्याः पताका वैजयंती पताका वैजयंत्यां च सौभाग्य
नोटकांगो योविनिविस्पः निखिलयुवजनमनसां समलं
तहृणमनसां ख्वेलेवे दनखज्ञ विलोकचक्षुः पक्ष्मस्
दनस्य निमेषस्य च्युतासो निरासस्तत्र हेतुरिवेति स्मरमुने
र्देवर्षिगणस्य हृदयाकर्षणः कामपाशः कंदर्पास्त्रविशेषः
तारुण्यमेव मेवोद्यानं तस्य वल्लीवल्लनव पत्तुः सहृतस्य पु
ष्पस्य कलेव कामकोदंडस्य कामधनुषो मौर्वीज्येव ९ ॥
साङ्गरथसिंधौ कृदिने वल्लक्ष्मीलावण्यमस्यानियतं सुयैव
यदेतत्वापीयद्दृशा प्रपेदं मनुष्यलोके घ्यानिमेषभावः १०
सासीताङ्गोपदोवाङ्गरथसिंधौ कृदिता उत्थितालक्ष्मीरिव
श्रस्यालावण्यं निस्थितं निर्यतं सुपैवाम्रतमेव ज्ञनएवमि
त्याह यतो हेतोरेतल्लावण्यमेतयोः सीताङ्गोपयोः सौंदर्य
दृशा निपीय मनुष्यलोके घ्यानिमेषभावं निमेषस्तन्यत्वम
पेदे यतः देवानामघ्यनिमेषता सुधापानादिति भावः १० ॥
राज्ञां मनोदर्पणमंडलेषु प्रत्येकमेकाक्षयपस्फुरंती स्मरा

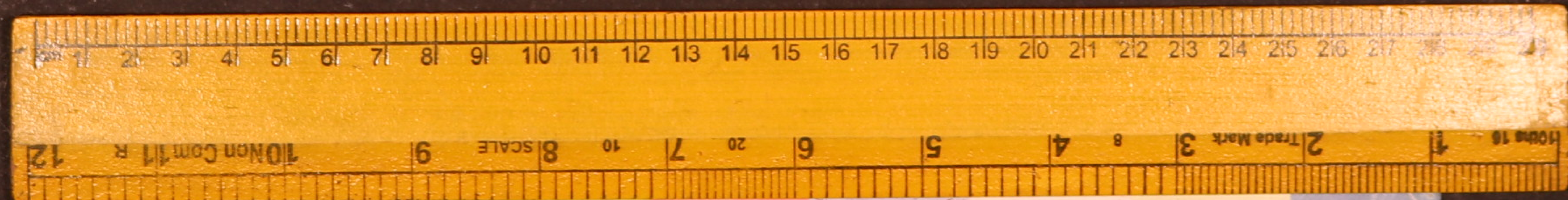
जवाला कुमुदाकरेषु रेखा हिमांशोः प्रतिबिंबितेव ११ ॥ बा
ला सीताङ्गोपदौ रणज्म्नुषु भेकोव कुमुदाकरेषु सरः सप्रति
बिंबिता हिमांशोरेखेव सार्कि विशिष्टा राज्ञां मनोदर्पणमंड
लेषु श्रादर्श सहृशेषु निर्मलेषु मनः कुमत्येकयक्षणापदेक
देवोदके पुस्फुरंती चेद्दरेखापि तस्येवेति साम्यं ११ ॥ पुष्प
विबिंबेयस्थिता विरेजे तस्याश्चनः ऊचितकेशपाशः तद्वक्त्र
पद्मोत्तमगंधलोभात् स्तातृभिभवद्भ्रमरस्य रेखेव १२ ॥ तस्याः सी
तायाङ्गोपघावा वक्त्राबुजस्य मुखपद्मस्योत्तमगंधलोभादुत्कृ
ष्टसौरभलोभात् स्तातृभवंती निविडाभ्यागमालाभ्रमरपंक्ति
रिवेति १२ ॥ वक्त्रस्य तस्याः प्रसमीक्ष्य शोभां तारापतिर्मंडल
माप भानोः तथापि नो साम्यमुपैति तस्मात् त्वस्ते तपः प्राप पुरा
रिमौलिं १३ ॥ तस्याः सीतायाङ्गोपघावा वक्त्रविस्यानस्य शो
भां कांतिं प्रसमीक्ष्य दृष्ट्वा ताभ्यां तारापतिश्चन्द्रो भानोरादित्य
स्य मंडलमापमाप एतयोर्मुखस्य साम्यप्राप्त्यर्थे तपस्तेर
सिवेति तत्कथापि साम्यं ताभ्यां न प्राप दैण्यात्पुरारेः शिवस्य
मौलिं शिरः प्राप किमर्थं तपस्तत्तेन पसानन्याप्यं भविष्यती
ति भावः १३ ॥ एतस्या नेत्रशोभां तुलयति नयदा खंजनः प्रा
प्तकीर्ति र्नूनं वानापि हृत्तः श्रयति प्रदमतो योगयुक्तस्तप
स्वी तद्वन्नीलोत्पलेन प्रतिदिवसमतो मग्नमापः प्रविष्टाः
कांतारं तद्वदेणः प्रथितमिह यतो नाप्य लभ्यं तपोभिः १४ ॥
प्राप्ता कीर्तिर्येनाघ्यात्सौंदर्येण स प्राप्तकीर्तिः खंजनपोति
विशेषः बानापि नामदेत्यविशेषकस्य हृत्तनोशोकस्या गत्य
स्य पदं तपोवनं श्रयति गच्छति तपस्वी योगयुक्तोध्यानवान्
तपश्चरणयानु भावः तद्वदिति यथा तन्नेत्रशोभामलब्धा खं
जनोदन्तिणाशा प्रति गतः तथा नीलोत्पलेन तपश्चरणाय
प्रतिदिनमप्सु मग्नं तन्नेत्रशोभा प्राप्तकीर्तिः खंजननीलोत्पले
तद्वदेणोपि हरिणस्तन्नेत्रशोभा प्राप्त्यर्थं तपश्चरणाद्वनं प्रा
सह नि कदेत्याह तयदेति यथा एतस्याः सीतायाङ्गोपघावाने

वृषोभां न तुलयति न सहस्रपाणीकरोति नूनमुत्प्रेक्षतायां जनप्रवेर
त्याह यत्सहस्रप्रथितमेव प्रसिद्धमेव तपोभिर्लभ्यमप्राप्यं ना
स्त्येव सर्वमेव तपसा प्राप्यत इत्यर्थः कांतारोपमहावृक्षमिति
विस्तरः १४ ॥ तद्दृष्टशोभामत्तकान्तमेघानाभृद्यनोदाडिमबीजप
ङ्क्तिः शङ्कात्तोस्याहृदयं विदुत्पत्तेनत्रपातमेभुवमीष्यैव १५ ॥
तस्याः सीताया ओष्ठपद्मा वादन्तशोभामत्तकान्ते सहस्रपाणीकान्तमेघाद्दा
डिमपङ्क्तिर्यतो हेतोः शङ्कासमर्थानाशक्ता नशक्ताभुवमुत्प्रेक्षते
ईर्ष्ययेवामर्षेण तत्रापनेन तत्तमसमफुल्लहृदयं विदीर्णमिति १५ ॥
तदीयसौंदर्यसरोरुहमृणालभुजद्वयवक्त्रकरांबुजाद्य विकासना
र्थं रविरश्मितुल्या नखांशवो ये प्रसरन्ति शोणाः १६ ॥ वक्त्राभ्यां
करांबुजाभ्यां पार्श्वयुक्तं तस्या भुजद्वयं तदीयसौंदर्यमेव सर
स्तत्र मृणालमिवेति तद्विकासनार्थमिवयेन खांशवः शोणालो
हिताः प्रसरन्ति रविकिरणतुल्या इति तस्या हस्ताद्दृत्यर्थः प्रत्ये
कमपि सूर्यकिरणैरंबुजं प्रकाशमिति १६ ॥ नत्वेतेभ्यः स्फुटम
ङ्गुलिशोभाङ्कुशकोशांजलेभ्यः सांगुष्ठाग्रानिजं कविलशोदीयतामे
बुजेभ्यः इत्यनेऽस्याः प्रतिपदमिवव्याहरङ्घ्रिपदान्ते पाददन्दुल
लितचक्रत्वेरेनूपुराभ्यां मुपात्रं १७ ॥ एतस्याः पादद्वयं चरणयु
गलेनूपुराभ्यां मुपात्रं ग्रहीतं तत्सन्निधानमागतयावत् प्रति
पदं पदान्ते चरणाद्देपणाइतिव्याहरङ्घ्रामिवकुवाङ्घ्रामिव किं
तदित्याह नान्वितिसंबोधने एतेभ्यः सांगुष्ठाग्रसांगुष्ठकं पयपा
प्यादेवं निजकांतेर्लवमेकदेशोदीयतामिति किंभूतेभ्यः वृत्ति
शोभितानि यावदङ्कोशांजालियैरेवंभूतेभ्यः ललितेन चरणं मनो
हं ललितचरत्वमित्यविन पादकमले स्फुटमुत्प्रेक्षतायामि
ति १७ ॥ गमनमलसयानेः जंभललक्ष्मीऊरुचाभ्या मविवलक
रशोभामूरुकांडद्वयेन तदियमहवदेशोहेतुना तेन त्वं नैति
जवज्ञविकरीन्द्राः प्रांशुप्रवर्हितिपंति १८ ॥ तेनहेतुना तेवका
रणेन करीन्द्रा हस्तिश्रेष्ठानिजेखेव पुष्पविशरीरं प्रांशुप्रवर्हंधूलि
निवहं क्षिपंति तेनकेनेत्याह यदितित्वमनुत्प्रेक्षते यद्यस्मादे

तोरियं सीताङ्गोपदीवा पक्षांकंरीङ्गाणां गमनं गतं अलयानैर्मंदया
नैलहार पद्मोरुभयोर्गंडस्थलयोर्लक्ष्मीशोभां ऊरुचाभ्यां स्तनाभ्या
मभ्यहरत अविकलं च संपूर्णां करशोभां स्थलहस्तकांतिमूरुका
उद्वयेनाहरदिति अन्योपि सर्वस्वहरणेन दंशवेन शरीरधूलिं क्षिप
तीति उत्प्रेक्षा व्यंजनकारोऽष्टविशङ्कोपिनाङ्घ्रौविति १८ ॥ एवं नरे
न्द्रेषु वितर्कयत्सु तत्तोवलोक्यावयवं तदीयं उत्पत्य पाणीनिपु
णेन वाणीं मध्येसभं केनचिदित्यभाणि १९ ॥ केनचित्रिपुणेन कु
शलेन नाधिक्रतेन पाणी हस्तावुत्क्षिप्योत्तल्या मध्येसभं सभाम
ध्ये इत्यग्रे वत्स्यमाणां वाणीं वचनमभाणि उक्ता तदीयं सीताङ्गो
पदीसंबंधं वा पूर्वोक्तमवयवाशरीरावयवं विलोक्य दृष्ट्वा नरे
न्द्रेषु राजसु एवं पूर्वोक्तक्रमेण वितर्कयत्सु इति उभयत्र प्रधानं १९
द्वारान्सं धनुरिदमीश्वराहृतेनिजौजसा कालितगुणं विधाय यः
प्रदर्शयेत्त्वरितमिदं लवलतां जयश्रिया सहलभीनसकन्यकां
२० ॥ किं तदित्याह इमां कन्यां सीतां झोपदीवा लभीत प्राप्नुयात्
जयश्रिया जयलक्ष्म्या सहेति स कइत्याह य इति परिषदि सभा
या यद्दंधनुः कलितगुणं दत्तज्यार्क दर्शयेत्प्रकाशयेत् लवल
ऌतां सीताया मित्यत्र लज्जोल्लद्यो हृदयस्यो.... योयासांतधे
ति एतानवेकालितगुणं विधायलवलऌतां राजचक्रावेधंप्र
काशयेदिति केनकालितगुणमित्याह निजतेजसा बलेन
किं विशिष्टं तत् ईश्वराहृतेन महादेवं विहायान्येन डरानमं ड: खे
नानमनं यस्य तत्तथा २० ॥ इतिवचसितधानीमन्यमात्रेन तेषाः
पृथक्तनरुभजदर्पास्तूर्णमुत्थायपीठात् उत्तरमभिपेत्तसउत
भीमरूपं फणिपतिमिवभोगिग्राहिणोग्रंगृहीतं २१ ॥ इति
पूर्वोक्तप्रकारेण वचसि उक्तमात्रे सति तदानीं तत्क्षणेहितका
ले.... नरेन्द्राः स्वयंवरस्था राजानस्तूर्णं शीघ्रं पीठात्सिंहासना
दुत्थाय उत्पदं यथास्यादेवं तर्पणीभूतं धनुर्गृहीतमभिपेतुः
धनुषः समुत्पेतु जग्मुरित्यर्थः कीदृशं धनुर्वचनं भीमरूपं भ
यानकमिति किं विशिष्टः पृथक्ततो महान्भुजदर्पो येषां ते अ

तिवलिष्ठा इत्यर्थः भोगिग्राहिणः सर्पग्राहकाजांगलिकागरुत्मा
नो वा फणिपतिं सर्पश्रेष्ठमिव तेष्वौषधादिना वलिष्ठास्तमपि भी
मरूपं भयानकमिति ११ ॥ कन्यानिधानकलशीमिव कांचनकं
च भीमभुजंगमिव तत्प्रतिबंधभूतं दृष्ट्वा विलोलमनया कानिचि
त्क्षितीशाननावान्नभग्नजिह्मनमपिहृतमनामवाङ्मुखः १२ ॥ कानिचित्क्षि
तीशा राजानस्तद्दुरादात्गृहीतभग्नजिह्मितस्पष्टो वानतमनामवा
ङ्मुखानसमर्थावभूवुरित्यर्थः किंविशिष्टा विलोलादोलामतिर्ये
षां तेन तथाप्युनर्नमनेनास्यालाभस्तत्रमनेवाधाकयमतोयदि तत्र
स्यात्तदा कथं तल्लाभस्तस्य भयद्रूपत्वात्किंकृत्येत्याह कन्यामिति
सीतां द्रौपदीं वा निधानकलशीमिव निधिकलशवल्लभ्यां धनु
र्नमनेनैतल्लाभ इति अजितेनतमाः कार्मुकं च भीमं भुजंगमिव
कालसर्पवदुग्रमाकारं प्रतग्राहादानतमाः तत्प्रतिबंधभूतं
तल्लाभप्रतिबंधकं दृष्ट्वा विलोक्य केचित्तु कन्यानिधानकलशी
मिवनादात्तेनवात्यक्तेत्तमतामवाङ्मुखीति योजयंति तत्प्रतिबं
धभूतं भीमं भुजंगमिव धनुर्विलोकयेति निधिकलशसाम्याद्
दाने .... तत्प्रतिबंधकभुजंगदर्शनान्मागवेति भुजंगस्यापि
बलत्वाद्दन्यत्रागमनेन नत्वप्रतिबंधोपगमात्तल्लाभः स्यादिति
पराक्रमस्य स्थानस्थितत्वाद्बभूवुरिति भावः १२ ॥ साभिमान
मनसो नराधिपाः केचिदादवितनवाङ्कसाहसाः केपि चापनति
वाङ्कविक्लवाः ऊर्ध्वतेस्म निजमानसानतं १३ ॥ केचिद्राजानो
निजमानं चित्तसमुन्नतिमाननतं नम्रं ऊर्ध्वतेस्म शक्ताः मानहननवा
द्धधुर्वितीत्यर्थः किंविशिष्टाः चापस्य ग्रहणेन नतौ नमने वाङ्कवि
क्लवो येषां ते चापनमनासमर्था इत्यर्थः मनस्विनः समुन्नतोग्रह
हीन मेदिनीवराः केचिदाचरितं वाङ्कसाहसं यैः कृतावाङ्म्मा
साभिमानं मनो येषां ते साहसकारा इत्यर्थः १३ ॥ दूरात्केचन
केचिदीक्षणपथादेन्यकारस्पर्शनादेकेषारणातः सगर्वमितरेषु
द्धोनलस्फालनात् भ्रानमीकरणात्येकतिपये जीवाटनीयुह
नात्कोदंडेनयशालिनी वल्लमत्तो वंधमस्समास्तेभवान् १४ ॥ ते

राजानस्तास्मिन्कोदंडे धनुषि बंधमस्मानिष्फलप्रयासा
प्रभूवन् बभूवुः किंविशिष्टेतास्मिन् नयशालिनिन्द
पतोनीतियकन्नेराजनिश्रमवेत्यतयोनयवंतोबंधमस्र
माभवंतीति कथमित्याह दूरादिति केचिद्दूरादुत्रयह
ष्टुवेत्यर्थः केचिदीक्षणपथादुद्रष्टुमागनिवेदाइत्यर्थः
अनव्यवसायादिति अन्येकरस्पर्शनादिति दृष्ट्वागत्वा
हस्तस्पर्शनं कृत्वा तत्रारणान व्यवसायादिति एकेधा
रणादिति सगर्वं यथास्यादेवं मुष्टौ धृत्वेति तदपिमव्या
पारानव्यवसायादित्यर्थः नितरांपरे इतरेकरस्फाल
नाद्धनुषस्फालनादिति परेभ्रानमीकरणमीषन्नमीक
रणं तस्मादित्यर्थः कतिपये जीवाटनीधनुःकोदुप्रोत्तर
यर्ज्ञहृतास्फालनात् शरसंधाने सामर्थ्यादिति भावः १४
मद्यांगचेदिमगधेशाङ्गः स्मबंधुत्वज्ञायराजमुजलमन
सादथस्तु जिष्णुद्विजेंद्रनिकटाद्धरिवंशकेतुर्गांडिवा
ग्निरुकणिहदगातकुमारः १५ ॥ कुमारोर्जुनोद्विजेंद्र
निकटाद्विप्राश्रमिवसमीपादुदगादुत्थितः मल्लाविन्र
ज्ञुत्र्यहरणायेति जिष्णुर्जयनशीलः हरिवंशस्यहृ
र्यवंशस्यकेतुध्वजवःशोभमानः अरणेरग्निर्मथनका
ष्ठाद्गर्भाग्निरधिरिवोदगात् मद्यांगचेदिमगधादे
शाधिपाषास्तेषामीश्वरास्तेषामधिपतयस्तेषुपरस्परात्र
यगमनीयायेषांतत्संभ्रमेतिनृपराजकस्तत्स्वरायस्मतकल्या
यहारोवियाय .... जलदलास्तसत्त्विति तत्रायत्तनि
यधर्मायेतिवामनसैतिवाल्मीकिरितिमनसाकृत्वेति
पतेजिष्णुःकुमारोर्जुनो ब्राह्मणसमीपादुदगात् ह
रिवंशकेतुरिति हरिर्वानरस्तस्य वंशोवर्गः सवृहोह
नुमान् सेनापतित्वात् यद्वाहरिर्हनूमान् वंशोवेणोय
स्येति विभक्ति बहुव्रीहिः हरेरिंद्रस्य वंशस्य केतुर्ध्वजो
वा तस्य त्वत्वादर्जुनस्येति हरिवंशार्कवानास्य सुकभे

कथमाह। उ कर्मोसिंहेषु शार्ङ्गे चेति मेदिनीकारः वंशो
वर्गोऽकुले वेणौ पृष्ठस्यावयवेऽपि चेति विश्वः १५ ॥ वीर
श्रीमानन्तेगाचलतनलतूलादंडमुर्वीपतीनां गीर्वाण
द्वेषिगर्वाब्धिपिपथनमहारंभमन्थाचलेंद्रं । स्नावानिः
प्राणकार्णं जगदुदयमहाहृष्टिमाहेंद्रचापं चापं दोर्वि
क्रमाग्नेः समिधमिव निजस्याददे राजसूनुः १६ ॥ राजे
सूनुः नरपतितनयो रामस्त्वापं चेत्याददे जग्राह कीदृशं
वीरस्य शूरस्य श्रीलक्ष्मीमानन्नखिलस्य सत्रिलोकीतेगाव
टलाविव महत्यदंताविव नयोस्तुलने तुलादंडमिवर
स्वर्णकारतुलामिवेत्यर्थः तुला साहृश्यमानयोरिति
मरः गीर्वाणेति गीर्वाणा देवास्तद्द्वेषिणो दैत्यानां योग
र्वाब्धिर्गर्वसमुद्रः तस्य मंथनस्य विलोडनस्य महारंभो
मंथाचलं मंथनपर्वतेनेन्द्रवं मथना स्नाये निःस्वाणेवा
घविशेषस्तस्य कोणं वादनदंडमिव स्नाण्यास्त्रियां प्रशंसा
यां परिचर्याभिलाषयोरिति मेदिनीकारः कोणो वीण
दिवादनमित्यमरः जगतामुदयार्थं याम हती वृष्टिस्त
त्रमहेंद्रचापमिव इंद्रधनुरिव दोर्विक्रमाग्नेर्भुजपरा
क्रमस्य समिधमिव होमद्रव्यमिव समिधं दीपकं केचिर
हिति एतेराजसुतेरर्जुनस्तुल्यमन्यत् १६ ॥ हृष्टः
सोभिसरंधनुः परिषदा बाल्याहृदवज्ञोत्तरं दृष्टत्वेथच
सायनिस्थूलानयास्त्वाच्छदत्तोत्तरं उत्क्षिप्यानमय
न्नुजाय न वसासांद्रीभवद्विस्मयः ज्यालेखामदनीग्र्वे
नवदय नकेनापिनालोकितः १७ ॥ सबालः सजुनो
वापधनुर्गृहीतमभिसरन् धनुषाभिज्ञाविगच्छन् वा
लोयमस्य शाखाद्यानिर्वाहो न भविष्यत्यवज्ञोत्तरं मा व
तेय यास्यास्त्वया परिषदा सभया दृष्टो वलोकितः त
तो धनुर्गृहीत्वा ग्रथ्यवसायनिमूलनयास्त्वाच्छमसगौ
रवंदत्तोत्तरं प्रतिवचनं यस्यास्त्या क्रियायां यथा स्यादे

वं दृष्टः अनेन प्रतिज्ञानिर्वाहः स्यादिति भावः भुजे नततो भ
जायत वसाहस्त्रबलेनोत्क्षिप्योत्तल्यानमयत् धनुःसांद्री
भवद्विस्मयं यथा स्यादेवं दृष्टः निविडीभवन्विस्मयो यत्र
अहोस्य वयः अहो ब्राह्मणस्य बलमित्यादिना विस्मयः
अटनीति ततोदनीगुर्वेन ज्यालेखेगुणं चटयन्केनापि
न दृष्टो न चावलोकितो लज्जयेति भावः एतच्छीघ्रकार
वितयावेत्यर्थः १७ ॥ तस्मिन्गुणाकर्षणकर्मधीवेरा
जात्मजे शंकरकार्मुकस्य वंशवभंगः पार्थिवीस्तुताणां
कर्णव्यथाधायिकटुस्वनस्य १८ ॥ तस्मिन्नृपात्मजे राम
गुणस्य धनुर्ग्रहणस्याकर्षणकर्मणि धीवे धैर्यशालिनि
सति शंकरकार्मुकस्य भंगो विधारणं बभूव नादिधाभा
वो हृदन्त इत्यर्थः राज्ञां कर्णयोर्व्यथादायी कटुस्वनो यस्येति
एवंभूतस्य एते अथ अकल्याणं यथा स्याज्ज्ञाभंगो बभू
वेतियोज्यं राजात्मजे र्जने करकार्मुकस्य हस्त धनुषो गु
णकर्षणकर्मणि धीवे ......लाभात्तस्य कल्याणकाविन्न
मिति भेदरोगनरंगेषु भंगो जयाविपर्यये इतिमेदिनीका
रः १८ ॥ साकं नृपैर्मानभंगं प्रपन्ने चापेन सिन्निर्वृत्ताल
त्समसिद्ध्या ब्रीडानम्रासाद्दं राजपुत्री कीर्त्याराम प्राप हृ
द्याकुमारं १९ ॥ राजपुत्री सीताकुमारं रामं प्राप हृद्या
हृदयानंदजननी कीर्तिस्त्याकीर्तनीया ब्रीड्यानत्रा तलज्जा
इत्यर्थः लब्धस्योद्देशस्य समीचीनवरस्य सिद्ध्या प्राप्त्याति
हृद्या त्वस्याकीर्तिस्त्वलब्धाणेवाह्नतीया तस्मिन्स्नापे नृ
पैः साकं मानभंगं प्रपन्ने सति धनुषो नमनेन प्रक्षातिमान
भंगः राज्ञां चनमनाशक्या मानहानिरभूदित्यर्थः मानो
माने च प्रच्छादो मनस्वित्रोत्रतो ग्रहह्वनि विश्वः एते रा
जपुत्री डोपदो कुमारमर्जुनं कीर्त्यावरसमभिरामं तस्मि
न्स्नापे लब्धासिद्ध्याराधाचक्रवेधरूपस्य लक्ष्यस्य सिद्ध्याति
वेहणोननिर्वृत्ता स्वास्यता शेषसमानं १९ ॥ धंगवनेनेर

गसौरभमल्लब्धैः कृत्स्नातन्वीहृष्यमानात्तनेव स्नातं भेजेरा
जवंशप्रदीपं पूर्वाबोधिसत्त्वैः स्तवंतीवसीता २९ ॥ भृंगा
ब्रातैर्भ्रमरसमूहैर्लीढानि सामीतानि तेषां मराजकुलस्यल
प्रवंशस्य प्रदीपं प्रकाशकत्वात् भेजेसिषेवे किं विशिष्टे
रंगसौगंध्यल्लब्धैः स्वपार्श्वेसौभलब्धैर्विन्यर्थः कीदृशी
सीतानाकृतस्नाप्यमानानन्वीक्ष्य प्रालतेवहृष्यमानाभवाति
भृंगब्रातैर्वाहृष्यमाना पूर्वसमुद्देशैः स्तवंतीगच्छंतीस्व
नेही गंगेव पूते कृत्स्नाद्रौपदीनमर्जुनेस्त्वैः स्तवंतीसी
गंगेव सीता च गंगाभेदइतिविस्मृत्य पुराणे विस्मयादुसमु
द्भूता स्नावयंतीः स्वमंडले समंताद्धस्यणः पुण्या गंगाप
तानितैर्दिवः स्नानत्रपतितादि दुग्धचन्द्रवर्णापतिपद्यते सी
ता बालकनंदात्त्ववज्रभेदेतिवैक्रमात् भृंगलमैर्भ्रमर
समूहैर्लीनेवहृष्यमानाराजचंद्रस्तद्वंशप्रदीपसोमवंश
प्रकाशकं शोधमसमानं ३० ॥ राज्ञालज्जाः कलंकः खिल
पुवशाखिशाखिश्यामितः कार्मुकेण दोपिष्टंतस्यकोटौनि
ड्डाणापुम्रहिता राजपुत्रेण मौर्वी न्यस्ता नद्दाज सूलेनिजव
राणस्नायी मंत्रमालाकुमार्यां मालायां साधुवादैः सहस
कलजैनेर्वार्पितानेत्रमाला ३१ ॥ कार्मुकेन धनुषा राज्ञा
पुत्रविशाखिनिवक्रचंद्रे लज्जारूपः कलंकः स्थापितस्तस्य
धनुषः कोटौ वक्रे दोपिष्टं शीघ्रं यथास्यादेवं निपुणाय था
स्यादेवं राजपुत्रेणार्जुनेन वा मौर्वीज्या उपाहितानिहिता
तद्दाजमूले राजपुत्रत्वाजमूले राजपुत्रत्वाजमूले राजपु
त्रेवाजमूले स्कंदे तद्वारणमाली तद्भयचरणस्वहस्त
राणमालाकुमार्यां सीतया द्रौपद्या वा मंत्र शीघ्रन्यस्ता
श्रारोपिता नस्यां च मालायां साधुवादैः सह सकलजैने
र्नेत्रमालाश्रर्पिता इतिमालादीपकः ३१ ॥ भग्नोत्साहेग
तित्वनितः सर्वतो राजलोके राज्ञा तेन स्वमथभवनं प्रा
पितानामसहर्षं निर्दिष्टानां मुनिगुरुणा विश्वामनेदानात्मजा

नां सर्वेषामप्यज्ञानिपकगपत्तत्रवैवाहिकश्रीः ३२ ॥ त
त्रजनकेन सर्वेषां मानवेंद्राणां दशरथपुत्राणां यकगम
देव वैवाहिकश्रीः विवाहसम्पद्विवाहोपयकत्वसंवि
धानं श्रज्ञानिज्ञाना विवाहज्ञानेनवा किंभूतेनसहर्षंय
थास्यादेवं तेनराज्ञाजनकेननिजभवनं प्रापितानां क
स्मिन्सतीत्याह भग्नउत्साहोयस्मात्तस्मिन्राजलोके सर्व
तो गतवति सति स्वकीयगृहं गतवतीत्यर्थः मुनियो
गुरु विश्वामित्रस्तेन गिरा निर्दिष्टानां अज्ञातानां पदे
तेषां यकधिष्ठितादीनां तत्रद्रौपद्यावैवाहिकश्रीः समज
नि सेवपरिणातेत्यर्थः मुनिर्विश्वामित्रो गुरुः कौतानयोगिरा
वचनेनतेन राज्ञा द्रौपदेन निजभवनं नीतानामिति शेषः
समानं ३२ ॥ तेनत्रसर्वेसमकालमेव संप्राप्यदारान्स्त
न्महर्षणाद्विरेजुः त्रैलोक्यसंशोधनजागरूकानां गावि
भागानिवासिरुनाथाः ३३ ॥ तेसर्वेरामादयस्तत्रसम
कालं तुल्यकालमेवयो व्याकूलास्वाकन्यानां द्रौपदीवाप्राप्य
विरेजुः बभुः त्रैलोक्यस्य संशोधने सम्पादने जागरूका
न्सावधानान्विस्मृज्ञानिनियावत् संगाविभागान्वग
तदंगान्याप्ययथा समुद्राः शोभंते इति ३३ ॥ सवैधा
न्यादिना लग्नानां निजपदं प्राप्तमनः ऊर्ध्वनो दिक्कुंजेषुनि
वेनरं प्रकिरनो न्हात्रं प्रदीप्तमहः तेषां विक्रमवान वैष्णि
तनिजक्रोधानलप्रेरितः साक्षात्कालजवोदितोम्बु
पतिर्दुर्योधनोभ्यागमत् ३४ ॥ तेषां रामादीनां श्रभिमु
खं भृगुपतिः परशुरामश्रागतः किंभूतोदुर्योधनोदुःखे
नेयो दुर्शक्यः पुनः किंभूतो विक्रमोधनुर्भंगादिरूपः
स एव वातस्तेन वेल्लित उद्दीपितो योनिजश्रात्मीयः क्रो
धानलस्तेन प्रेरितः प्रेरितस्तर्षककृत्यानियावत् साक्षा
त्त्वरीरमधिग्रहाः प्रत्यक्षकालोपमइवेति तेषां किंभूता
नां संबंधाद्विवाहादिनाकन्यालाभात्त्वदिनात्मनां निज

रा॰
पा॰
३३

पदंनिर्गच्छतांगतेमनःकर्षतां ह्लादंतात्रियसंबोधिनिज्ञं
महस्तेजोदि कञ्जेष्वदिगंतेष्वनिरंतंवद्विपनाविकिरतो
पते इर्याधनोभिश्रावमागमत यथाश्चिवादीनांसाक्षा
द्रष्टप्रातिविवप्रयाणेभिश्रावस्थितः श्रभिश्रवः सुक्रः
प्रयाणेनिष्टफलद श्रतएवकालोपपद्वेतिनेषांयथा
थिष्ठादीनांविक्रमपववाक्तिलेनेत्यादि सर्वसमाने
३४ ॥ स्तदानमश्वत्रमध्यचापंत्वाणकंइतिमवेडयत्र
तोस्य परलोकजिगीषयैवसाकंनरपनेकौशिकनंद
नःकुमारः ३५ ॥ ल्पतेदशरथस्यपुत्रोरामःकौशि
कनंदनोविश्वामित्रहर्षजनकः अस्यपरस्वरामस्यवु
णकंइतिरणविकर्षं श्रवेडयत वेडशब्दकार श्रर्था
दनेनदानमंचापंधनुदानमथ्यानेनंकृत्वा परलोक
जिगीषयैवसाकामिनि परलोकस्वर्गलोकस्याम
नयाक्रिलस्यासीत्सापिवेडितेत्यर्थः स्वर्गमार्गस्यतेनग
तिरुद्धइतिभावः पते कौशिकसंइतस्यस्वर्गलोक
स्ययागमनयात्रिकास्यद्वयोर्धनस्यरणाकड्रमवेडयत
परलोकस्यशत्रुलोकस्याजिगीषाजयेच्छोनस्यचेत
सिवर्तते तथासाकामितिशेषंसमाने ३५ ॥ श्रथपुत्र
वपयातेनत्रसंवध्यसायं पद्मातिगृहस्वहृद्भिःप्रोज्झितैः
कांतमाणाः वधिरितभुवनानाभूरिभेरीविरावै रुदीथ
मिमपयोधासांगुरीतेभिजग्मुः ३२ ॥ श्रथानंतरं तेरा
मादयःस्वांपुरीमयोध्यामभिजग्मुःगताःपयोदामेघाः
समुद्रमिवभूरिभेरीणांविरावैःशब्दैर्वधिरितभुवनांता
व्याप्तभुवनांतरालः मेघाश्रपिघाहैःदंसीप्रवयंतीति
तस्मिन्स्वरूपरामेसंधिंसंधानेसंवध्यविधायायाप्रयाते श्र
पगतेसति स्वस्यानंगतेसतीत्यर्थःपद्मातिःशिष्टगृह
मान्यसुहृत्स्मितंव पभिःप्रोचितैविशेषयक्तैर्दर्शनार्थ
माकांतमाणाइति श्राकांतमाणैरितिपाठेसहयजोत

ए॰
पा॰
वृ॰
३४

ष्वष्वभे किंभूतैः प्रकर्षेणतिष्ठन्त्यत्र प्रस्थो वंशो हरिवादि
त्यप्रस्थो यत्र सहहरिप्रस्थः स्वर्यवंशस्तेन भूषितैरिति य
द्वा हरिः स्वर्यः प्रस्थो मानं प्रमाणं यस्य सहहरिप्रस्थाः स्व
र्यवंशास्तत्र भूतन्यतिर्येषां तैः सहउषितैर्विनिप्रस्थस्य स्व
र्यवंशस्य भुवि भूषितैर्वा यद्वा विष्णो र्भूविस्थानैर्मंदरादि
भिः पर्वतैः स्वमेरुः शोभते सहहरिणा सिंहेन वनेन सह
विवःप्रस्थः सानुस्तेन भूषितैः विष्णो र्भायोगभेदस्याद्रि
स्तारप्रतिबिंबयोरिति मेदिनीकारः सानौमानेस्थियां
प्रस्थो इति विश्वः पतैस्त्वतर्गभीमादिकमारैराजायुधि
ष्ठिरो हरिप्रस्थभूषितैर्वानि इंद्रप्रस्थस्य भुवि भूषितैः इंद्र
प्रस्थस्य भूषामलंकारमितैरोनैर्विनिर्वा इंद्रप्रस्थेन भूषि
तैर्यकैर्विनिर्नात्पर्यं इंद्रप्रस्थेन भूषितैर्यकैर्विनिनात्य
र्यं इंद्रप्रस्थे नगरे भूषिते भूषागतैर्विनिवा ३४ ॥ मुनी
ष्वरिष्टसमयेनिविष्टैर्बाधितानां भ्रष्टानामदावैः दिनेदि
नेपार्थिवनंदनानां पवस्यं प्रेमभवोमुस्त्वच्छ ४० ॥ पार्थिव
नंदनानां रामादीनां दिने प्रतिदिने पवस्य रमत्यान्यं प्रेमभवो
मुस्त्वच्छं वहूपे शासैः दावैः पत्नीभिरामदावैर्वांध्यशासत्य
ष्टेमा वाधितानां मुनीन्द्रेण वसिष्टेनादिष्टउपदिष्टसमीपे
निविष्टैःस्थितैः पतिमुस्त्वघापरैरित्यर्थः पदे पार्थिव
नंदनानां कपिष्टिरादीनां मुनींद्रेणा रदसमयः क्रियाका
लोव्यवस्थितोनियावत यथानुरूपव्यवस्थाउपभोगाव्यव
स्थापंचानामपिद्रौपदी विषयेप्रानिनैवमणीतेति श्र
न्यसमाने ४१ ॥ दृष्टावलोकं जननी गृहणानेजोतिभा
स्विद्भ यनंदथानं राजासशात्रुघ्नसनीलसत्तिमास्थापयंती
र्थनिषेवणाय ४२ ॥ राजादृष्टवयः शत्रुघ्नसहितं भव
नेनाम स्वएवकैकेयंतीर्थनिषेवणायउपायनिषेवणा
यविधाभ्यासार्थं मातामहनिषेवणायमास्थापयत प्रे
षयामासतीर्थं प्रासद्धवर्त्तेव षापनानीत्यजः स्वच प्रव

तारर्षिसेष्टां वृ पाशोपाध्यायमंत्रिमुख्य इति मेदिनीकारः प्र
तिष्ठातेतोभास्वानादित्योयेन पवनेजोदधानं धारयंतंज
ननीगृहणं पित्राहीनामिष्टावलोकं इष्टमाकंदितं प्र
वलोकनेयस्यतं अनीलः समिलस्थायस्यतं पदे सवा
ज्ञायुधिष्ठिरा शत्रुघ्नं शत्रुहंतारं अनीलसमिस्थेतास्त्रम
र्जुनं तीर्थानिषेवणाय नृपस्यस्थं प्रास्थापयत भरतेभ
रतकुलोत्पन्नमन्यत्समाने ४३ ॥ सर्वांसिशैलासरितस्त्र
तीर्थ्यागछन्नहीनात्मजयैधितश्रीः वीरः किरीटीस्वभु
जोपगूढाच्छ्रिया गहात्सातिशयं विरेजे ४४ ॥ सर्वीरोभवत
स्मातिशयमत्यर्थं विरेजे अशोभत किंविशिष्टः किरीट
वान्वद्धमौलिः स्वभुजेनोपगूढमालिंगितं चिह्नं नानारूप
मंगदबाहुकटकं येन नतेस्वरः प्रभूतीनि तीर्थं संतीर्थयात्रा
स्त्रोत अहीनेनाधिकेनात्मजयेनैरिनाश्रीर्यस्यतामिति
यद्वा नहीनश्चात्मायस्यसाधीनात्मासाभिमानः श्रुमान्
तस्यजयेनैधितश्रीर्यस्यतं पदे किरीटीअर्जुनः स्वभुजो
पगूढाचित्रांगदा पाण्ड्य जुत्रीयेन सतथा अहीनां सर्पाणा
मीश्वरस्तस्यात्मजया उलूप्यानाम्न्यापृथिनाश्रीर्यस्यस
तथासमानमन्यत ४५ ॥ प्राप्यप्रभासप्रदेशमिष्टयोगि
मातामहस्यानरुपेत्यराष्ट्र संतोषितः द्रोणिभुजाच्युते
नलेभेसमुद्राधिरामोत्सवेः सः ४६ ॥ सभरतः सुभद्राधि
रामोत्सवं सुभद्राणां कल्याणानामभिरामोद्यत्र महोत्स
वं तं लेभे प्राप द्रोणिभ्यतारात्सताच्युतेनास्थिरेणसंतोषितः
मातामहस्यानेराष्ट्रं केकयराष्ट्रमुपेत्य प्रभाससदं प्राप्य
इष्टयोगि अभीष्टफंजो पदे अर्जुनोमातामहस्यानमा
गत्य यादवदेशंगत्वा सुभद्रायाअभियामेन परिणयरू
पेणोत्सवं संलेभे अच्युतेनकृष्णेन संतोषितः द्रोणीभृ
ता भूमिभर्त्ता प्रभासस्य पदं प्रभायादीसेः सस्पदं प्राप्य पोषस
माने ४७ ॥ प्रहृत्यापारिजातस्यपरः तीरं कुबेरिव वेजे

सौभद्रसंतानलक्ष्म्या प्रीतकृचोन्वयः ४४ ॥ असावपी
तकृचः स्वर्यस्यान्वयोभवतोबैजेभद्रसंतानेकल्याणपरंप
रातस्यालाभोनेत्यर्थः प्राविज्ञातस्यप्रसन्न्यापुष्पेणाजीव
सभुद्रस्यप्रसूरद्रवेति पक्षेअसावर्ज्जुनोभद्रायाः सुभद्रायाः
संतानलब्ध्या अभिमन्युनामपुत्रलाभेनयद्वासुभद्राया
अपत्यंसौभद्रः संतानस्तस्यलाभेनप्रीतकृचस्सुद्रस्यान्व
योवंशाउत्पन्नःअन्यत्समानं ४४ ॥ कमनीयमयासुमन
दर्थंसर्वदेहिनां सराजनंदनोवेजेकामदेवइवापरः
४५ ॥ सराजनंदनोभवतोबैजे अपसाद्वितीयाः कामदे
वः कंदर्पइवसर्वेषांदेहिनांकमनीतयानंदधमानंद
प्रसन्नर्थयन् पक्षेराजनंदनोर्ज्जुनअपरः स्पष्टइति अन्य
त्समानं ४५ ॥ इतिश्रीराघवपाण्डवीयेमहाकाव्येसीता
द्रौपदीस्वयंवरोनामद्वितीयः सर्गः २ ॥ ॐनमोराघवे ॥
सराजाभिमतोलोकेविजयोजितविक्रमः हरिस्माराधि
ताभेस्पयाचितोभूद्दिवावने १ ॥ सराजाद्दशरथाहरि
द्रस्तस्माराधिनामातालिनाभ्येत्यागत्यदिवः स्वर्गस्यावन
त्वाएयाचितोभूत् बभूव सकिंभूतः विजयेनशत्रुजये
नोर्जितोमहान् विक्रमोयस्य सतथालोकेभिमतः स्वी
कृतः पक्षेहरिर्वोपकस्माराधिर्यस्यनेनाग्निनाभ्येत्यविजयो
र्ज्जुनः दिवः स्वर्गस्यवनेखंडवनामकंयाचितोभूद्दत्ताणये
त्यर्थः अर्जितोविक्रमोयेनलोकेवात्तोयथापिषस्याभि
मतः विजयः स्याज्जयेपार्थइतिविश्वः इंद्रचंद्रार्कवातास्य
शुकभेकयमाहिषु कपोसिंहेचविश्वोचहरिर्नाकपिले
त्रिषुनिविश्वः १ ॥ क्रमेदिवंकीर्तिभिरर्ज्जुनोधतन्त्रीन
वन्तोड्डविणावधेन नरः समासादितगाण्डिवेनचकारभी
तिंधनुषापरेषां २ ॥ ततोदशरथः परेषांशत्रूणांभीतिं
चकारकृतवान् रथेनदिवंस्वर्गंक्रामन् व्रजन् बाणैः की
र्तिभिरर्ज्जुनोधवलः तन्त्रीतन्त्वेनमातलिनीतत्वेनराजनी

तत्वेनवाबलात् गच्छन् हरिरस्तीयस्यसतथा किंभूतेनर
धनुषासमासादितंप्राप्तंगांडिवेनगांडिवसदृशेनेत्यर्थः यद्वानरद्
वार्ज्जुनदृवयथागांडिवधनुषाशत्रुप्रभीतिंचकारेति
अत्रपक्षेदृष्टांतसिद्धिदर्शनमाह पक्षेसोर्ज्जुनः गांडिवेन
धनुषापरेषांभयंचकार कीर्तिभिर्लाद्गितः रथेनदिवं
क्रामन् तेनाग्निनानीतोबलात् हरिर्हनूमान्यत्रतेन
सावात्रवरद्रवनारायणअर्जुनदृववनेमिषवासिनवद्वे
त्यर्थः अर्जुनः ककुभेपार्थेकीर्तिवीर्यमयूखयोः मनोरे
कमतेपिस्याद्धलिंगोधवलोपिचेतिमेदिनीकरः २ ॥
सदेवदत्तोद्भुतवीर्यसम्पद द्रौणवाणोज्वलरूपधारी १
द्विषद्धिजिहाश्रयवनंस्वबाहुप्रतापरूपेज्वलनेजुहाव २
सदशरथः स्वस्यबाहोः प्रतापरूपोज्वलनोवह्निः तत्र
द्विषतएवद्विजिह्वास्तेषामाश्रयंवनंसहसाजुहावजुहोति
स किंभूतोदेवेनेंद्रादिनादत्तः अतएवोद्भुतावीर्यसम्प
द्यस्य सतथा अक्षीणेनसमर्थेनवाणेनोज्वलोयः स्त्रीण
रूपधिसद्वारीधारकः अक्षीणः सन् वाणोज्वलत्वेणा
धारीवा पक्षे सोर्ज्जुनः द्विषन् शत्रुर्योद्विजिह्वस्तक्षकस्त
न उग्रवनंखांडवनामकं ज्वलनेनवाव स्वबाहुप्र
तापतलमेदेवदत्तेनशंखविशेषेणोदृतामकाशितावी
र्यसम्पद्यस्यतदेवद्रोणवाणानुपमामेसिद्धारीतिशेषतं
त्यं ३ ॥ निजविक्रमनिर्धूतपर्जन्यशर्रसंततिः सपत्र
गोत्ताहृर्यइवश्राववयामासदानवान् ४ ॥ सदशरथः दा
नवान् स्वरश्रिपोड्डावयामासविद्रावितपे विद्रावया
मासेत्यर्थः ताह्योगरुडः पन्नगान्सर्पान् यथानिजेन
विक्रमेनानिर्द्धूतोनिहतः पर्जन्योयथापवेशरसंतति
र्यस्य सतथेति ४ ॥ दिवः समेत्यामपियासकिमेवमेणी
नगग्रामहीहरिणाकृतश्रीः पुनः प्रपेदेनिजमेवराष्ट्रं रामा
ननालोकनलंपटात्मा ५ ॥ सदशरथोनिजमात्मीय

मेवराष्ट्रंदेशंप्रपेदेप्राप्तवान् किंभूतोरामस्याननस्यलक्ष्म्या
स्यालोकेननलभ्यस्तस्याभिलाषशालायस्यसतथा एवं
पूर्वोक्तक्रमेण दिवःस्वर्गस्यामयशान्तिंकृत्वामणिनाकृ
ताशामिःरक्षायनेसतथा हरिणाइन्द्रेणकृताप्रणीताश्री
र्यस्यसतथा पक्षेसोऽर्जुनोदिवःस्वर्गान्निजमेवराष्ट्रंप्रपेदे
प्राप रामायाश्चाननलोकेननलभ्यस्तस्मात्सहः स्वोर
इवदाहेमयानामकस्यदैत्यस्यशान्तिंकृत्वाहरिणाकृतसे
नप्रणीतशमिः ५ ॥ स्वर्गमार्गस्यमित्रंयासाभर्तृदेवरयो
गतः ततोपिदयिताभक्तिर्विनमन्तुमध्यमा ६ ॥ म
ध्यमादयिताराज्ञःपत्नीकैकेयीततोपतस्याबभूवकुत
इत्याह भक्तादृढोयौवशैतयोगतत्वात्मानेरिति भक्तयास्वा
मिभक्त्याविनमत्तत्ययथास्यादेवंसाकेत्याह स्वर्गमार्गस्य
यामित्रंस्वर्गगमनेसावद्याच्चरणात् दशरथेनतस्यैववरद्व
यंदत्तंरामस्यवनवासः द्वितीयेनभरतस्यराज्याभिषेकाद्दे
तिप्रसिद्धं पक्षे तस्यार्जुनस्यइन्द्रोपदीततोपसाकायास्वर्ग
मार्गस्यहिमालयगमनरूपस्यतत्रमित्रंभक्त्याविनमत्तत्ता
स्तत्तामध्यमंदेहभागोयस्यास्तातथाभर्तृदेवरस्यभर्तृरस्य
स्ययोगादिति ६ ॥ महार्हेमुक्तामयमंविधानप्रकामर
म्यामणिचारुचित्रा सभाऽमयधितानान्वयेणभेजेहस्थ
मेंवस्त्रधाधिपेन ७ ॥ त्वष्ट्राणाम्भवस्थेनसभाभेजेसेविता
ऽमरेणात्रामेणधिगताधिष्ठिताकानिकेयेनाधीष्टता
स्थमेवदेवसभवे यथा स्वराधिपेण इन्द्रेण महार्हेण
बाऽमूल्येनमुक्तामयेनतत्त्वरूपेणसंविधानकेनप्रका
ममत्यर्थरम्यामनोहरामणिमिर्हीरकभित्त्वानानारूपेषिचि
त्रानानारूपेति पक्षे सभान्त्वष्ट्राधिष्ठितेनार्जुनेनम
यदैत्याधिगताप्राप्ता महार्हमुक्तायतद्रूपंमयस्यदैत्यस्य
शिल्पिनोयत्संविधानकंशिल्परचनाविधानकंतेनाति
शयरम्या मयशिल्पिनिदैत्यानामिनिविश्वःत्वष्ट्रमन्य

त् ७ ॥ दृष्टावानिकृतोपायस्सदेवर्षिकृतादरः भीमो
यमपरःकालेजरासंधाविताममगात् ८ ॥ मदृशावव
त्तास्मिन्कालेजरयावार्धकस्यसम्यक् प्रकारेणधाव
कत्वंसंधारितात्ताममगात्तगामवृद्धोबभूवेत्यर्थः किंभू
तःदृष्टस्याकान्तिनस्यकार्यस्यवामोकृतोपायःकृत
साधनःदेवेन्द्रर्षिभिश्चकृतादरःभीमोभयानकोयउ
यमस्तस्यपरःशत्रूणांभयकरइति पक्षे सोऽर्जुनः ज
रासंधस्यमगधराजस्यारिर्नाशशत्रुत्वाममगात् तस्यहंता
बभूवेत्यर्थःभीमस्यभ्रातर्यउयमस्तत्परोभीमोयमेन
जरासंधोहतइति भीमोभयानकोयउयमस्तत्परः
भीमोजरासंधारिताममगादितिवा कालेराजस्त्वयेमम
येदेवर्षेर्नारदस्यकृतश्चादरोयेन दृष्टस्ययागस्यावा
मयेकृतउपायःजरासंधवधरूपोयेन श्रन्यत्समानं
८ ॥ वृद्धभावंगतस्यापिनस्यद्वीपपतेःपरैः दुष्प्रद
र्शामभूत्तेजोनैदाघस्येवभास्वतः ९ ॥ वृद्धभावंवृद्ध
त्वंगतस्यापिनस्यराज्ञोदशरथस्यतेजोदुष्प्रदर्शंदुष्प्र
दर्शनीयं प्रर्थान्वैरभूत् नैदाघस्यनिदाघसमीपव
र्तिनःसूर्यस्येतिवा पक्षेतस्यकाधिष्ठितस्यवृद्धस्ययो
भावःज्ञातिस्तंगतस्य श्रन्यत्समानं ९ ॥ अथास्यमे
धेनपुत्रामकृतत्सत्याम्भवयष्टाग्नियेषभूयः सराजस्य
नयथाचसर्वैराजाहरिश्चन्द्रउदारकीर्त्तिः १० ॥ अथानं
तरं सदशरथोभूयःपरंश्रेष्ठंयथास्यादेवमश्वमेधेने
ति तन्नामकेनयज्ञेनयष्टुमिवेषयेच्छत् पुरापूर्वंय
थामहत्ताश्चशतविष्णोपिष्णमेधेनेष्टवान् यथावाउदार
उद्गताकीर्तिर्यस्यसराजाहरिश्चन्द्रराजसूयेनेष्टवान्
पक्षे राजाकाधिष्ठितोराजसूयेनेष्टुमियेषयथामहेन्द्रो
श्वमेधेनेतिपोषंसमानं १० ॥ सर्वान्नरंगयत्नेवसञ्ज
ह्नीष्यामजवर्गमरूपपश्चदाकथं तितिपरिक्रमणाय

र॰ पा॰ २३

ततोभुजाकदृवनाधपरोनपराजितः ११ ॥ सदशारथःम
नुजवर्गराजकुत्रसमूहं विनेः पृथिव्याः परिक्रमणायम
सृजत महितवान् किंभूतं चतुरंगकृतं अश्वसहितं द्वि
पाशत्रुणाम्रहश्यमदर्शनीयं ततोऽभुनादचरथेनकद्रु
वशत्रुर्नपाजितोपितसर्वपवेति यद्वाततस्त्वाद्गमहर्षमी
मनुजवर्गेणाकः परोनजितइतियोज्यं आयादिभ्यस्तामि
तिनिसमस्यर्थेतसिः पक्षे सफाधिष्ठिरः मनुजवर्गं क
निष्टसमूहं भीमादिकं द्विगधूमिपरिक्रमणाय तद्वजया
येतियावत् चतुरंगकृतं हस्त्यश्वरथपादातरूपसेनां
गच्छतएयसहितं अदर्शनीयमधीत्यैः उपमायथंयं
नतं ततोनुजसमूहादभुनायफाधिष्ठिरेणकद्रुवपरोनप
राजितोपितसर्वपवेति ११ ॥ आप्राच्यात्तज्ञकन्याजल
भवजनितनाडंबरादंबुराशेराचप्रत्यग्रचैवानिलकलितनल
नास्पंदिनस्खलनानेः आपश्चात्यात्स्खलदर्पानिरचितनि
जावासकुद्रात्समुद्रा दाचस्वःसोतेभ्यस्तगहजघनह
दनेभ्यःकुरुभ्यः प्राचिभवःप्राच्यः आप्राच्यादंबुराशेः
समुद्रात्भूमिसंराज्ञानं दशरथं फाधिष्ठिरमजुघन अत्र
पूर्वयाप्यादेवमसेवन अमीणयतवा किंभूतं जङ्का
न्यागंगातस्याजलभवेणजनितनाडंबरात्सविनादिति आ
चंदनाद्रेर्मलयपर्वतात् भुवमजुघत नमिति प्रत्यग्रोभि
नवोयश्चैवानिलोवसंतपवनस्तेनकलितानालतानां
स्पंदनस्खलनंयस्य आचपाश्चात्यात्समुद्रात्भुवमजुघन
लक्ष्मीपतिनावचिताननिजावासस्यकुद्राद्यस्यनिर्यत्र
परिपाटिरितियावत् आच उन्नेभ्यः कुरुभ्यः भूतलमजुघ
घन सृसोतेभ्यः स्वर्गतुल्येभ्यः मेरोरुन्नरसज़कुलम
पुन्नरकुरुनामकंवर्षं दक्षिणसमुद्रलग्नभारतवर्षसक
लभूतोप्यधिपोवभूवेतिभावः १२ ॥ कुमारशाक्याकरदी
कृताया विनावपश्यमत्तभुजेनसार्धं अजातशत्रुर्नियमे

नयाजायन्नैर्दिवंजेतन्मुवाहदीनां राजादशरथोदीतामु
वाहरूढवान् यज्ञैर्दिवंजेतुंदीनां पृथिव्यांस्वभुजेन
त्वकीयेनवाकृतानां साध्यकर्तव्यममपश्यन् कुमारस्पशा
क्येवकरदीकृतायां राज्यशाक्यकीतायां भुवीति अनःस्व
र्गंजेतुंयज्ञैश्चकारेतिवाक्यार्थः नजातउत्पन्नः शत्रुर्यस्य
सतथानियमेनवाङ्निग्रहमादिनासहेति नियमेनवाङ्नि
यमादिनादीक्षामवाहेति वायोज्यं दीक्षायसा..... य
तिनिष्कृतेः पक्षे अजातशत्रुर्युधिष्ठिरःकुमारोभीमा
दिस्तस्यतुल्ये अत्रकरदीकृतेति अभूततद्भावेकृत्वस्ती
तायोगाद्वः अस्यचानित्याकारस्यइकारस्यवाचेतिदी
र्घत्वं १३ ॥ विविमतचरत्याखंडशास्यस्तथासमहीपति
व्यनवनहविर्धाराहुष्टिं त्रिविष्टपतृप्तये सलिलममल
कालेकालेयथाविसृजन्नपि भुवमन्नेणतापामोनाया
पसुघ्पसुरंदरः १४ ॥ महीपतिर्दशरथोयुधिष्ठिरोवा
हविर्धाराया आहुतधाराया वृष्टिं वर्षणंअनवरत विसृज
यामास विधिंयाजमानिकं कर्माचरमाणः आखंडशासो
हविर्गृहादिन्द्रमरः किमर्थं त्रिविष्टपानां देवानां तृप्तये
प्रीतये त्रिविष्टपमेषामवस्थानत्वेनास्तिलक्षणया वा
त्रिविष्टपपदस्य देवतायातात्पर्यं भुवमुत्पत्ते यथा
येनप्रकारेणापि पुरंदरइंद्रस्तयोर्वत्स्येणनि मन्दण्यं
नमामोनगतः कालेकालेसमुचितसमये अमलंसलि
लमधिकमत्यंतं विसृजन्नपि १४ ॥ संतर्पयामासदिवं
हविर्भिर्द्विजेंद्रमुख्यान् पितृदक्षिणाभिः वसुप्रदानेवस
धामशेषां यशोभिरच्छैर्भुवनानिसम १५ ॥ सदशरथो
युधिष्ठिरोवा दिवंदिविस्थंदेवगणं हविर्भिर्हुतादिभि
द्विजेंद्रमुख्यान्ऋत्विजो ब्राह्मणान् दक्षिणाभिरशेषांवसु
धांतत्रस्थंलोकंवसुप्रधानेवनदानेः समभुवनानिहुता
दीनि अच्छैर्निर्मलैर्यशोभिः संतर्पयामास तस्मानि चैका

र०
पा०
२५

द एतेषामाकांक्षितानारूपमाचरितवानितिभावः १५ ॥
निस्पृहास्वशरीरेपितथानेदमृत्विजः यथातेधन
संपन्ना ऊरवेरमवसेनिरे १६ ॥ सदक्षिणयोकथितिपेरो
वा तथाकृत्विजो याजकानानचोचितवान् दक्षिणा
भिरितिशेषः यथानेकृत्विजो धनसम्पन्ना बहुमन
ज्ञा ऊरवेरमवसेनिरे धनवनेयातस्मावज्ञां चक्रुः इति
णा या श्रानतिकारीत्वाघावताधनेनयस्मानतिलाव
न्नस्मे दत्तवानिति संप्रदायार्थः स्वकीयेपिशरीरेनिस्पृ
हः स्वभयन्दपविशेषणमिष्टतममपिवल्कृत्विक्
प्रार्थितं दत्तवानितिभावः १६ ॥ आराधितस्तेन प्रभावे
पुरखात्तान्मनुष्यसूर्यविहितावतारः जगत्त्रयस्याशि
शुपालकत्वं समादधे स्वेनबलेन विस्तः १७ ॥ तेन
दशरथेन भावेयते पुरखात्मन्य मनोमनुष्यसूर्यो राम
रूपेणाकृतावततोविस्तभवावानाराधितः सजितः सः
कः योविस्तः स्वेनबलेन समर्थेन जगत्त्रयस्याः समन्त
तः शिशुर्बालः पालको यस्य एवं योशिशुस्तं समादधे
समाहितवान् वयसा समशिशुः क्रियया अशिशुरेवे
तिभावः यद्वा अशिशुपालकत्वं जगतः समादधे स
मर्गारोपितं पक्षे तेनकथितिपेरोणपुरखात्मयमनो
विस्तःप्रजितः विस्तवेच्छंदत्तामित्यर्थः यादववंशोद्भ
वरूपेण विहितावतारो जगत्त्रयस्य अशिशुपालकत्वं
शिशुपालेन राजविशेषेणशून्यत्वं समपादधेचका
र तन्मारणाय शून्यत्वं १७ ॥ सर्वावसानेमचवस्तमा
नो यथोचितं योजितमानप्रजान् विषाम्पतिर्भूमिप
तीन्द्रित्तज्यपर्णातोपसर्गांधरणीं शशास १८ ॥ विशां
पतिर्दशरथोकथितिपेरोवा धरणीं पृथिवीं शशास रव
त कीदृशीं शान्ताउपशान्त उपसर्गो रोगादि यत्र सा तया
उपसर्गाश्च मात्रो रोगभेदोपलवयोरिति विस्तः तयोः प्र

भावादेवोपसर्गशान्तिः किं कृत्वा मावस्यय्ज्ञस्यावसा
नेनेसमाहृतान्निमंत्रितान् पार्थिवान्जनसम्यग्यथोचि
तं यथायोग्यं योजितो मानः पूजायेषां तेन तथा सकिंभू
तामचवनाइंद्रेणसमाणस्तुल्यः १८ ॥ तस्य भूलोकचं
द्रस्य समृद्धिरतिशोभा सैवा ज्योत्स्नेव चक्रवाकानामासी
त् दुःखायदुःखदा १९ ॥ भूलोकस्याह्लादकत्वाच्चंद्र इव भू
लोकचंद्रो राजा दशरथोकथितिपेरोवा तस्योभयस्यराज्ञः स
मृद्धिस्समस्पत् उहदंडुहृदयानां शत्रूणां दुःखाया सीद्
भूव तथा तेन प्रकारेण अतिवासवा अतिक्रान्तो वासवो य
या तथेति यद्वाय त्रदोनित्यसंबंधात्तस्यासमृद्धिरासी
त् यथा उहृदां दुःखाया भूदिति केषांकेवचक्रवाकानां
ज्योत्स्नेव कौमुदीवदुःखायभवति तेषां विरहात् अतप
व भूलोकचंद्रत्वेनो पन्यायोलकक्ष १९ ॥ अतकेंकृतेनपा
तस्यपयसेवप्रभावे तद्धिपदजनस्याभ्युद्यादिचिंताम
योज्वरः २० ॥ तस्यदशरथस्यविपोहृत्योजनः शत्रुस्तस्य
हृदि चिंतामयोज्वरस्यासीत् वधूपजश्रेष्यातर्क्यकिमाच
रितव्यमितिचिंता अत्रनिदर्शनंयथा अतर्क्ये तर्कशून्ये
प्रयति जलेकृतस्नानस्यशूभ्रः प्रभावेभिभवेसति अ
नेकविधाचिंताभवति पक्षे तस्यकथितिपेरस्य अतर्कि
ते प्रयासिद्धवप्रद्यः सत्हरोस्यलेकृतस्नानस्यततःप्रभवे
धर्षणायामतीवरोषोहृतदृतिराजस्तस्यसभायांमययेनदै
त्यशिल्पिनानिर्मिता याजलेस्थलभ्रमवन्यास्थलेचज
लभ्रमवत्या स्थलेजलबुद्ध्यागच्छन्पतितस्तोदुर्योधनोभीमा
दिभिरुपहासितस्थितामवाप्येतिकथानकं २० ॥ अभिदा
मप्रहृन्नापिऊलजेष्ठमपोह्नतं पृथकलाभवतेलक्ष्मीर्दुर्यो
धनमिवप्रसा २१ ॥ लालक्ष्मीसंभवनमियेषहृवतीकिं
भूतापृथकलामहतोदुर्योधनं दुःखेनयाप्तुमभिर्योधनं यस्य
तामसाभिलक्ष्मीकृत्य प्रहृन्नापि गतेसाभिलाषापि उपावशा

ए॰
पा॰
३८

ऽ एतेषामाकांक्षितानुरूपमाचरितवानितिभावः १५ ॥
निस्पृहा स्वधारिवेपितयानेदत्तऋत्विजः यथानेधन
संपन्नाऽकुवेरमवसेनिरे १६ ॥ सदृषम्ययोकधिष्ठितो
वा तयाऋत्विजो याजकानानवोचिंतवान् दक्षिणा
भिरितिशेषः यथानेकऋत्विजो धनसम्पन्ना वकसक्ष
ज्ञाऽकुवेरमवसेनिरे धनवत्तयात्मस्पावज्ञां चक्रुः दत्ति
णायाश्चानतिकारीत्या यावता धनेन यस्यानतिस्ता वा
नस्मै दत्तवानिति संप्रदयार्थः स्वकीयेयिपधावीनिस्पृ
हइत्यभयन्दपविशेषण मिष्टतममपिवस्तु ऋत्विक्
प्रार्थितं दत्तवानितिभावः १९ ॥ आराधितस्तेन शुवे
छरस्तान्मनुष्यमूर्त्यां विहितावतारः जगत्त्रयस्याधि
ष्णुपालकत्वं समादधे स्वेन बलेन विस्नः १७ ॥ तेन
दृष्टाश्वेनमवेयत्तेश्चरतात्मथमतो मनुष्यमूर्त्यावाम
नुरूपेणाकृतावतारोविस्नुभवावानाराधितः पूजितः सः
कः यो विस्नुः स्वेनबलेनसमर्थेन जगत्त्रयस्याः समंत
तः शिष्णुबालः पालको यस्य एवं योदो वत्ते समादधे
समाहितवान् वयसा सशिशुः क्रियया शिशुरेवे
तिभावः यद्वा अशिशुपालकत्वं जगतः समादधेस
म्यगारोपितं एव तेन कथिष्टिरेणाश्चरतात्मथमतो
विस्नुपूजितः विसवेच्युं दत्तमित्यर्थः यादव वंशोङ्गः
मनुरूपेण विहितावतारो जगत्त्रयस्य अशिशुपालकत्वं
शिशुपालेन राजविशेषेण शून्यत्वं सम्यगादधे चका
र तन्मारणाय इत्शून्यत्वं १७ ॥ मत्वावसानेमखवस्तुमा
नो यथोचितं योजितमानमज्ञान् विषाम्पतिर्दृष्टमिप्र
तीन्विसृज्यशांतोपसर्गोधरणीं शशास १८ ॥ विशां
पतिर्दैशारथो कथिष्टिरो वापराणीं पृथिवीं शशास रव
ह कीदृशीं शांता उपशांत उपसर्गो रोगादिर्यत्र सातया
उपसर्गोश्रुमात्रो रोगभेदोपसवयोरितिविश्वः तयोः प्र

भावादेवोपसर्गशांतिः किंकृत्वा मावस्यमखस्यावसा
नेंते समाहृतानिमंत्रितान्समान्विसृज्यसम्यग्ययथोचि
तं यथायोग्यं योजितो मानः पूजायेषां तेन तथा सकिंभू
ता मखवनादृढेणसमाणस्तल्यः १८ ॥ तस्य भूलोकचं
द्रस्य समृद्धिरासीत्सावासवा ज्योत्स्नेव चक्रवाकानामासी
दुःखायदुःहृदा १५ ॥ भूलोकस्याह्लादकत्वात् इंद्रवद्भू
लोकचंद्रो राजा दशरथो कथिष्टिरो वा तस्योभयस्य राज्ञः स
मृद्धिस्समृत् दुःहृदां दुष्टहृदयानां शत्रूणां दुःखाय स्ती द्ध
भूव तथानेन मकारेणानितिवासवा अतिक्रांतोवासवोय
यात्तयेति यद्वा यत्र द्रोनित्यसंबंधात् त्याप्तस्य समृद्धिरासी
त् यथा दुर्हृदां दुःखायाभूदिति केषांकेव चक्रवाकानां
ज्योत्स्नेव कौमुदीव दुःखायभवति तेषांविरहात् अतएव
भूलोकचंद्रत्वेनोपन्यायो यकः १९ ॥ अतर्कितं कृतपा
तस्य पयसेव पराभवे नह्विपत्जनस्याभूद्याधिचिंताम
योज्वरः २० ॥ तस्य दशरथस्य विपोतृयोजनः शत्रुस्तस्य
हृदि चिंतामयोज्वरश्चासीत् वभूव कः कथ्यात्तथ्यं किमाच
रितव्यमितिचिंता अत्रनिदर्शनं यथा अतर्क्यं तर्कशून्यं
पयसि जलेकृतमानस्य पुंसः पराभवे भिभवे सतिःअ
नेकविधा चिंता भवति एवं तस्य कथिष्टिरस्य अतर्कि
तेपयसि इवपयः सदृशोस्थलेकृतपानस्य ततः पराभवे
धर्षणायामतीववेशोद्धहृत्वदुतिराजसूयसभायांमयेन दे
त्यशिल्पिनानिर्मिता यातजलेस्थलभ्रमवत्या स्थलेवजः
लभ्रमवत्या स्थलेजलदुर्ज्ञागमस्थलानितौ दुर्योधनो भीमा
दिभिरुपहासितस्तिंतामवापेतिकथानकं २० ॥ अभिरा
मं प्रहत्रापि कुलज्योषमपोहत सुखलाभवतं लक्ष्मीं दुर्यो
धनमियेषसा २१ ॥ सालक्ष्मीः संभवतमियेषहवतीकिं
भूता सुखलाभमहतोदुर्योधनं दुःखेनयातुमियोंधनं यस्य
तामसमभिलक्षीकृत्य प्रहत्रापिषांतेसाभिलाषाषि उमावसा

हित्यर्थः तंकुलज्येष्ठमपोह्यनं परित्यज्य अभिरामाया
इतिकर्मप्रवचनीयत्वाद्द्वितीयाभिरामामिति पदे तंकु
लज्येष्ठं यथाधिष्ठिरमभिरामं मनोरमं गतं प्रवृज्ञापितमपो
ह्य दुर्योधनाविषय प्रवृत्तलोभवनं वनलोभ
वृतं इत्यलेतिपाठांतरे भवनं भवनकुलोत्पन्नमन्यत स्मा
ते २२ ॥ वर्तमानो वयस्यन्ते मज्ञातृगणश्च भूपतिः ज्येष्ठेनि
जस्तेने लक्ष्मीमाधातुमुपचक्रमे २३ ॥ भूपतिर्दशरथो
ऽन्ते वयसि वार्धके वर्तमानः ज्येष्ठे निजसुते रामे लक्ष्मी
राज्यलक्ष्मीमाधातुमाहितांकर्तुमतिं बुद्धिमाधत्ते चका
र रामाय राज्यं देयमिति मतिमासीदित्यर्थः मज्ञे वहुक
व्वदर्थस्य सतथा अस्मिन्वयसि इदमेव कर्त्तव्यकर्ममिति
भावः यद्वा मज्ञा विवेचनशीला इत्यर्थः पदे मज्ञातृक
श्रेथो भूतराजा ज्येष्ठे निजसुते दुर्योधने लक्ष्मीमाधातुं मतिं
चकार २३ ॥ स्थवीरसौ बलोद्योगाज्ञाद्देवनतः श्रियं
धर्मपुत्रे विना व्याजैः स्थिरां कर्तुं मनो दधे २४ ॥ स्थवी
बुद्धिर्यस्य सः बुद्धिरसौ राजा दशरथः धर्मपुत्रे धर्मात्म
के रामे श्रियं लक्ष्मीं स्थिरां कर्तुं मनो दधे आहितवान्
व्याजैः कपटैः विना निर्व्याजं यथा स्यात् देवेभ्यो नतः नम्रः
बलानां सैन्यानां उद्योगादिति पंचमी पदे राजा भूतराष्ट्रो
धर्मपुत्रे युधिष्ठिरे स्थिरां श्रियं न यथा लिल्वा निष्कम्पे ल
क्ष्मी व्याजैः कपटैर्विना कर्तुं उपाकर्तुं दूरीकर्तुं मनो द
दधे सौबलस्य शकुनेः उद्योगाद्ध्यमात् देवनतः द्यूतपा
शकात् शकुनिः कुदेवनाभिज्ञो ज्ञोयेनो द्योगः कृतः इत्यर्थः
गृहीत्वास्तदेवनाः पाशकास्तेनेत्यमरः २४ ॥ भवतज्या
यसोदीमाद्दायादजननीनया भूतकेल्यानलस्यैवल
क्ष्मीमंषवयाहृता २५ ॥ भारतस्य ज्यायानुजे भ्रातामल
स्य राज्यलक्ष्मीमन्यवस्याकैकय्याः परिवारिकयाहृता
अपहृता सर्वदन्नवरस्मरणादित्यर्थः कीदृशी दीमाप

कायाकृता नयाकीदृश्या दायादस्य भारतस्य भ्रातोः ज
नन्याकैकेय्याहृतया भ्रतिनया तत्कैकाया द्वाहृतयाप्र
मयेति दायादोस्तु नबाधवाविनिविस्त्रः यथाश्रुर्वेन
लस्यानिषिधाधिपतेः श्रीर्द्यूतकेल्या हृतेति पदे भवत
कुले ज्येष्ठस्य युधिष्ठिरस्य लक्ष्मीर्द्यूतकेल्या शकुनिकृ
तया हृतेति मंथो मंथनमुपतापः तेनानिदद्दानिसान
या अल्पयेव पश्यितया वा द्यूते युधिष्ठिरेण पणीकृता
लक्ष्मीः शकुनिना जितेत्यर्थः मंथरः कोपफलयोर्वी
धर्मथ्यानयोः पुमान् कुसंभ्यांनद्वयोन्मथस्वयावज्ञो
भिधेयवदितिविस्त्रः मंथरया मंदवेगेति श्रीविशेषणं
वा दायादजनेन दुर्योधनेनानीनयाकारितयेति तल्प
मन्यत २४ ॥ दुःशासनावलेपेन भवतानिष्टकारिणा
तस्य लक्ष्मीविपक्षेण कृष्णाकौनाकचेष्विव २५ ॥ त
स्य रामस्य विपक्षेण शत्रुणा कैकेयी दृश्मेण लक्ष्मीः कृ
ष्णा अत्र कृष्णाकचेषु केशेषु कौनेवेति किंभूतेन दुःशा
न शासनीति दुःशासनो रामस्य तस्यावलेपेनादरेण
राज्यत्यागादिना हेतुना भवता निष्टकारिणा अपाते
तो भवतस्य राज्यलाभादिष्टतमंन ततो निष्टमेव राम
वियोगेन भावि विश्वास्तविनाशः भ्रातृवियोगेन भवत
स्यानिष्टमितिभावः पदे तस्य युधिष्ठिरस्य विपक्षे
णदुर्योधनेन दुःशासनस्तद्भ्राता तस्यावलेपेनादरेण
हेतुना कौनाकचेष्विवेति सद्गोपमाकौनया सह ल
क्ष्मीः कृष्टेत्यर्थः भवतानिष्टकारिणा भवतकुलविना
शकेनेत्यर्थ भवतानिष्टकारिणीति पादे उभयत्र ल
क्ष्मीविशेषणं कौनयाश्चेति भवतकुलविनाशसौच
मूलमिति यद्वा विपक्षेण दुर्योधनेन दुःशासनावले
पेन लक्ष्मीविवतस्य कौनाकचेषाकृष्टेति योज्यं ल
क्ष्मीहरणस्य सर्वस्वकृत्वात् अवलेपस्तु गर्वः स्याले

पनोभूषणेपि वेत्ति मेदिनीकान्तः २६ ॥ नैव सम्पानगु
रवो न मित्रज्ञाति बांधवः तेन निवारयितुं शक्ताः क्रिय
माणं महानयं २७ ॥ सभायां साधवः सभ्याः सभासदः
गुरवस्तु वसिष्ठादयः द्रोणादयो वा ते महानयं सहंत
मनयं रामयुधिष्ठिरयोर्वनगमनरूपं द्रौपदेकेशाव
कर्षणं निवारयितुं निषेधं न शक्ताः तथान्ये बन्धुरि
त्यर्थः मित्राणि च ज्ञातयस्तु बांधवास्तु सम्बन्धयः २७ ॥
गुरुभिः कल्पितं सोऽथ वत्सरादा चतुर्दशात् आरण्य
कव्रतं धीरः सानुजः प्रतिपद्यत २८ ॥ स राममारण्य
कस्यारण्यवासिनो मुनेर्व्रतं जटाबंधनादिधारणं प्र
तिपद्यत स्वीचकार सानुजः सलक्ष्मणः गुरुभिर्दश
रथाभिः कल्पितं समर्पितं तथैव स्थापितं आचतुर्दशा
द्वत्सरात् चतुर्दशवर्षाणि व्याप्येति अवधीकृत्येति
वा पक्षे स युधिष्ठिरः सानुजो भीमादिसहितः २८ ॥
स राज्यमैन्द्रेण पदेन तुल्यं गुरोः प्रियार्थं त्यक्त्वा विहा
य आरण्यवासाय धृतप्रतिज्ञः प्रतस्थिवान्सावरजः
सदारः २९ ॥ स रामोऽरण्यवासाय प्रस्थितवान् प्रस्थि
तमैन्द्रेण पदेन स्वर्गेण समानं राज्यं त्यक्त्वा विहाय पि
तुस्त्यज्य गुरोर्दशरथस्य प्रीत्यर्थं प्रियार्थं तदा सत्याव
रणाय तत्सत्यरक्षणाभ्यां तस्य प्रीतिः धृतप्रतिज्ञः कृत
प्रतिज्ञः सावरजः सलक्ष्मणः सदारः सीतासहितः
पक्षे युधिष्ठिरः गुरोर्धृतराष्ट्रस्य प्रियार्थं सावरजो भी
मादिसहितः सदारो द्रौपदीसहितः शेषं तुल्यं २९ ॥
अपोढरत्नाभरणो रथेन निर्यातमेनं नगरान्निरीक्ष्य १
विमोक्षमश्रूणि चिरं जनानामासीन्न पर्याप्तमसिद्धिफ
मे ३० ॥ एनं रामं युधिष्ठिरं वा अपोढानि अपगतानि
रत्नाभरणानि रत्नालंकारा मुकुटादीनि यस्मात्तमलं
कारशून्यं रथेन निर्यातं गच्छंतं नगरादयोध्यायाः इन्द्रप्र

स्थन्त्वान्निरीक्ष्य दृष्ट्वा जनानां तन्नगरवासिनां अप्रतिक
र्मा चिरमश्रूणि परिमोक्षं पर्याप्तं समाप्तं नासीदिव
नाभूदिव अश्रुत्यागसमाप्तिस्तेषां न बभूवेत्यर्थः प
र्याप्तं नयच्छेदं स्याद्यामे शक्ते निवारणे इति विश्वः ३० ॥
राजेन्द्रवेषेण परमेण येनैनं सौभाग्यलक्ष्मीः श्रयत्यां बभू
व स्ववराज्वरैः संहृत्य रत्नराशितस्यापि रत्नाकरत्वमसि
द्धः ३१ ॥ एवं रामं युधिष्ठिरं वा सौभाग्यलक्ष्मीः स
भगत्वसम्पत् न श्रयत्यांबभूव न तत्याज राजेन्द्रस्य रा
जश्रेष्ठस्य यो वेषोऽलंकारणं जनितशोभा तस्यापग
मेपि त्यागेपि मुकुटादेस्त्यागेपि तथैव सुभगाः सुंदर
श्चासीदित्यर्थः सिंधुरेव यथा सुरासुरैर्देवदानवैरुद्धी
क्रिनरत्नराशिरुद्धीनरत्नसमूहोपि समुद्रो रत्नाकर
एव प्रतीयते ३१ ॥ स्थितेप्युदग्रेपि राजवंशे ज्यायां
समेनेन जहौ जनोच्चैः द्वारोपकंठस्थितशोकरोपि वा
णः किमासीद्भुवनस्य दृश्यः ३२ ॥ जनैस्त्यक्तो जनसमूहो
सचिवादिः एनं रामं न जहौ न तत्याज ज्यायांसं ज्येष्ठं पौ
नगरे उद्दृते राजवंशे दशरथकुलेपि द्वारस्योपकंठे स
मीपेऽस्थितशोकरोपि द्वारपालकस्तां गतशोकरोपि वा
णाश्रवः किं भुवनस्य दृश्य आसीदपि तु न बभूव न प्रव
स्थ्यमेयं पक्षे एनं युधिष्ठिरं शेषं समानं ३२ ॥ रा
ष्ट्रादितः कल्हकल्हाघ्नात्सचमानादिवाद्भ्रसल्लीला
लोकिसलयसद्भिनिर्गतात्पुष्पलताः भर्तुः प्रेमणा वन
भुवमभिप्रस्थिता राजकन्या शंभोर्जटेन वशाशकला
सेव्ययं नीवरेजे ३३ ॥ राजकन्या सीता द्रौपदी वा रेजे शु
शुभे भर्तुः रामस्य युधिष्ठिरस्य वा प्रेमणा वनभुवमर
ण्यभूमिं प्रस्थिता गच्छंती सभयत्रविशेषणं कुतो राष्ट्रा
त्रागतान्निर्गता कीदृशादेतरामनेकलहेन स्ववर्ग
कृतेन कल्लघाता कीदृशी तन्वी कृशा बाला नवयौव

ए॰ पो॰ धा

ना किसलयवन्नवदलवन्कङ्कोमला उज्वलमंग
यथास्मा तथातिदीप्तेत्यर्थः दीप्यमानाकेव यथा म
ध्यमानात्समुद्राउद्भुतानवशशिकलेव चंद्रप्रथम
कलेवशोभोषितवस्पज्जूटंजटाकलापेसंश्रयेतीशोभ
ते सापितन्वीकृशा उज्वलागोदीप्ता प्रथमकलात्वादे
ववाला ३३ ॥ निरस्तरत्नाभरणापिगेहाद्विनिर्गता
सानिजयैवभासा विद्योतयामास नरेंद्रमार्गंतडिल्ल
तामेवविनिर्गतेव ३४ ॥ सासीताद्रौपदी नरेंद्रमा
र्गंविद्योतयामासप्रकाशयद्यातिनिजयाभासातेजो
सा निरस्तंत्यक्तं रत्नाभरणं यया सापिगेहाद्विनिर्गता
वहिर्गता मेघाद्वारिवाहाद्विनिर्गता तडिद्विद्युल्लेव
३४ ॥ वाष्पांबुजंवालितराजमार्गैः सगद्गदंव्याहृतनसा
फवादैः व्यलोकितापौरजनैरसूर्यंपश्यापिमध्येनग
रंव्रजंती ३५ ॥ सासीताद्रौपदीवापौरजनैःपौरवर्गैः
व्यलोकिदृष्टा न सूर्यंपश्यतीत्यसूर्यंपश्यापि एवंभू
तापिमध्येनगरंनगरमध्यंव्रजंतीगच्छंती किंभूतैर्जनैः
वाष्पांबुभिर्जलैर्भालितः कर्दमितोराजपथोयैस्तेतथा
सगद्गदंयथास्यात्तथाव्याहृतउच्चारिताः फवादायैस्ते जं
वालेःशैवलेयकर्दमाद्गतिविश्वः ३५ ॥ कृतान्तयात्रा
ल्लहामित्रवंधुभिर्निवर्त्य भूयोनगरायनेगमात् सधर्म
जन्मानिजकीर्तिनिर्मलाद्राघवगोप्राप्य समंत्रसंगतः
३६ ॥ सधर्मजन्मारामः स्वरापगांगंगांप्राप किंभूतः स
मंत्रेणवाहिनः संगतः मिलितः निजास्वकीयाकीर्तिस्त
द्वन्निर्मलांत्रैगमात् नगरवासिजनात्रगरायनगमर्यादक
र्भोचनावत्री नगरंगंतं निवर्त्य परावर्त्य कृतान्तयात्रा
न् पश्चादागतानान् प्रवृगच्छतोमित्रबंधुभिः सहपक्षेधर्मजः
न्माकथिपिरः शोभनेनमंत्रेणसंगतः नयप्रपन्नत्वात
निगमः स्यादुपनिषद्वाणिजोनगरीपिचेतिविश्वः ३६ ॥

तोयत्रभूमिप्रभवांप्रबंधीफवंदधानंव्यसनाभिभूतो श्रा
म्यासयंतीवसहंसवाणीमस्यधौगंगालहरीसमीरैः ३७
तांसीताद्रौपदींवा गंगाभागीरथीलहरीतरंगास्तत्संग
तैःसमीरैःमस्पर्शस्पशानिस्महंसवाण्या महवनेनेति
सहंसवाणीतिगंगाविशेषणं आश्वासयंतीवसमाश्वा
सदधतीव यापिदुःखितानामाश्वासयतिसहंसवाण्या
दिनेति किंभूतांयत्रभूमिरुत्पत्तिस्थानं यस्याःभूमेरु
त्पन्नासीता आत्मिजाद्रौपदी प्रबंधीणांफवंदधानांसौ
दर्येणाश्रेकीर्तनीयो दुःखव्यसनाभिभूतामाक्रांतामिति ३७
गुहाप्रवेधाद्गहनेवनेसमाविश्यचीरीजटिलोजटालेः स
मीयवान्माववजोमुनीद्रैःसतोहिसंगोव्यसनार्णवेनौः
३८ ॥ सरामोमुनींद्रैर्मुनिश्रेष्ठैःसमीयवानंसगतोवधू
व गुहस्यनिषधाधिपस्यात्रवेधात्प्रवेशाद्गहनेवनेप्र
विश्य चीरीवल्कलधारीजटिलोजटावान् माववजःस
लक्ष्मणःहिहेतौव्यसनार्णवेव्यसनेकष्टंतदेवार्णवःस
मुद्रस्तत्रसतांसाधूनां संगमः समाजः सनौरवत्नावीनौःक
वे प्रेसर्यकथिपिरः गुहायाः कंधरायाश्रवेधात् कंद
रामार्गेण गहने विपिने गहने विपिने दुर्गेगहूरेकालले
पिचेतिविश्वः धाम्नानिषादेचगुहोगुहाचकंदरे इ
तिविश्वः ३८ ॥ वनं सलक्ष्म्यरवावाणेपनगरेनन्दुकजनैः
तद्वियोगपरिक्षेशात्क्रोयोस्त्वस्मन्यत ३९ ॥ तस्यवा
मस्यगुरुजनोदशरथःस्वर्गंमरणंश्रेयःकल्याणममन्य
त स्वीचकार क्रनकस्यरामस्यविश्लेषणायःपरिक्लेशः
कष्टंतस्मात्तदपेतयास्वर्गःश्रेयानिति भवन्नेनएणपि
नगरेतेनस्वन्येनतद्वियोगजनितेदुःखवर्न्यारण्यइवेति
पक्षे तेषांकथिपिराधीनांगुरुः कुंतीनेषांपाण्डादीनांवि
योगक्लेशान्मरणादपितेक्लेशमधिकमुद्वेगजनकं श्र
मन्यतशोकसमाने ३९ ॥ तदाप्रभावेनाचपश्चात्तान

तन्त्यपाश्रिया ऊलज्येष्ठोवनेतिष्ठेन्भजेतत्तद्योग्यतक्रमं ४१
यदादशरथोविपन्नस्तदाक्रुष्टाँद्रेऊलज्येष्ठोरामोभरते
नभेजे संगतोबभूव रामानुसंधानपरो वनमाजगाम प
स्वात्मना असंगुरवीकृत्वा अवीकृतान्तपश्रीयेनमः वने
तिष्ठत्ववस्थितइति ऊलज्येष्ठविशेषणं तद्योचितक्रमं
यथास्यात् तत्रियाणामयङ्कचितक्रमः ऽयज्ञाज्याहेज्ये
ष्ठेसति कनिष्ठस्यराज्यपरिग्रहइति अथानेनैव पद्ये ऊ
लज्येष्ठोयुधिष्ठिरः तत्राविदरेणसंगतः उचितक्रमंयथा
स्यात् अभेकमाणारतेनेतिविड्रवविशेषणं ४१ ॥ उद्दाम
धीरतनवलोभरतेनभीमसेनेनदूरमनुयानवनावनांतं रक्त
प्रजामपिनिजांनगरीमुपेतंसंप्रार्थितोनमनःशिथिलंच
कार ४२ ॥ सरामोमनःशिथिलंचकारायोध्यानवासपव
स्थिरंमनस्तुकारेत्यर्थः किंभूतःरक्तारक्ततरक्ताःप्रजायत्रप
वंभूतांनिजांनगरीमयोध्यामुपेतंगतंभरतेनसम्यक्प्रार्थि
तोपि उद्दामाउद्धताधीर्यस्यसः अतबलोचंचलःकिंभूतेन
भरतेनवनांतंवनपर्यंतमनुयानवतानुगमनेनभीमासे
नायस्यतेन पद्ये सयुधिष्ठिरःपुरीनगरीं भीमसेनेनभ्रात्रा
प्रार्थितोपिधीरतरः स्थिरतरोयोलोभास्तत्ररतेन शेषंतुल्यं
मनशिथिलंचकारेतिपादेतत्रभ्रात्राप्रार्थितोपिनिजांनगरीमु
पेतंगतंमनःशिथिलंचकारेतियोज्यं ४२ ॥ तंराजानंदूर
धानोपिविपुलांसंजयस्थिरं वनान्निवर्तयामासकथंचिदे
फरस्वधीः ४२ ॥ सधीरामःकथंचिद्भरतंवनान्निवर्तया
मासपरावर्तयत् स्तोदारयस्याःतांदधानोपिधारयत्रपि
किंभूतंविफरंधीरंविफरेनागरेधीरेकौरवानांचमराविणि
इतिविश्वः विपुलोस्थूलावंसोस्कन्दोयस्यतंजयोस्थिरंर
निस्थूलंसंजयंस्थिरमिनिवासम्यक् जयास्थिरमित्यर्थः
पद्येनेकौरवमनिणे विफरं संजयस्मारथिःमहतीराजा
ज्ञोस्थिरंवारंवनान्निवर्तयामासशेषंसमाने ४२ ॥ प

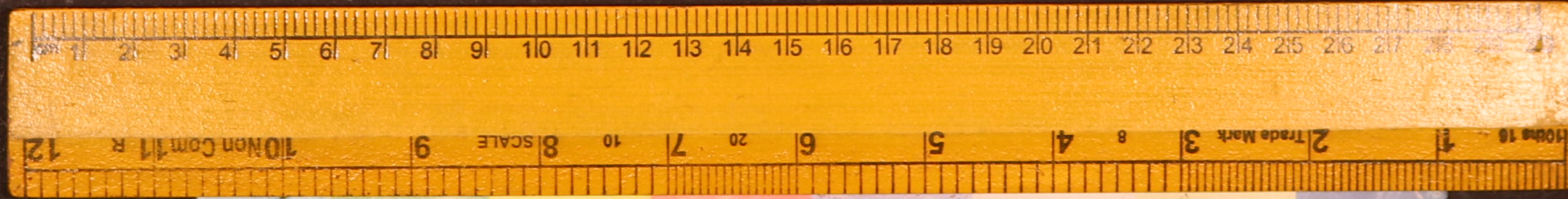
भ्रंशंकथमपिलंघितस्यदैवात्साभर्तुस्सयपरामंप्रतीक्षमा
णा छायादंतदनुनदीयमेवलक्ष्मीनाकश्रीरिवनहुषेणेव
वनेस्म ४३ ॥ सालक्ष्मीःराज्यलक्ष्मीस्तदीयंराज्यसंबंधिनं
युधिष्ठिरसंबंधिनंवाछायादंभरतंदुर्योधनंवा निषेवतेस्म
आश्रिश्रियत् तदनुतस्याश्चात् भर्तुःरामस्य युधिष्ठिरस्यर
वासमागमनं प्रतीक्षमाणादैवात्कथमपि प्रभ्रंशंप्राप्यागम
योज्ञराज्यलंघितस्यप्राप्तिनस्येति भर्तुर्विशेषणं यद्यपिरा
ज्ञो राज्यात्प्रविभ्रंशः तदपिदैवकारितमिति दैवादित्युक्तं
नाकश्रीःस्वर्गलक्ष्मीः नहुषेराजविशेषमिवेति ४३ ॥
तेचित्रकूटाचलपादभाजोसावित्रियालेकृतदंडकानां
क्रमेणभेजुःक्रमनाशनानितपस्विनामाश्रममंडलानि
४४ ॥ तेरामादयःक्रमेणतपस्विनांतापसानांमाश्रममंड
लानि तपोवनानिभेजुः सेवंतिस्म किंभूतानि क्रमस्यप
रिश्रमस्यनाशनानेयेषुतानि किंविशिष्टानां चित्रकूटना
मोचलस्यपादंप्रत्यंतवनंभजंति येषांतेतथामावित्रिया
यत्ततेयत्रालंकृतादंडकःदंडकवनविशेषायेस्ते पद्ये
चित्राणिकूटानिशिखराणि यस्यएवंभूतस्य पर्वतविशे
षस्यपादभाजामिति मावित्रियालमत्यर्थंनकृतानिदंड
कानि काम्यानि कर्माणियैस्तेतथा दंडकोदंडकारणेप
काम्यकर्माणिचस्मृतइतिशाश्वतः अलंकृतंकाम्यका
नामितिपाठे रामायणे अलमत्यर्थंनकृतंकाम्यमिष्टा
र्थकर्मयैस्तेभारतेतु अलंकृतंकाम्यकंवनविशेषयोः
४४ ॥ अवरोपितराज्योपिभर्त्तैर्यैकरमायतः तेननित्यप्र
रंम्भोभातद्भूतनमृगयया ४४ ॥ तस्यरामस्यवधूःसीता
अनमृगयया अविपन्नानेनहेतनापरामितिभायितोषोभा
मेगरागादिना नित्यनीता प्राप्तिनायतः सावरोहितराज्य
पिभर्तृति एकरसा एकाकारा पतिव्रतत्वात् पद्ये तद्द्रौ
पदी नग्नहृदयया अनस्तहृदयया अस्तयारहितं पदौर

रंघोभिर्भानिम्येपोषंतल्पं ५५ ॥ तृणेनतेषांतृणाद्याचरः
कश्चिद्विराधनामाख्यमहाकायः अरुंधयंध्यानमरुत्
दूसनोपुत्रायहाणामिवविंध्यभूधरः ५६ ॥ तेषांरामादी
नांपन्यानंवर्त्मकश्चित्प्रदेशोविराधोनामराक्षसः तृणेना
चरः अरुंधरुरोध तृणेन महाकायः महाशरीरःमार्न्
रवयन्कुर्वन् सतांसाधूनां अरुंतदः मर्मस्पृक् विंध्य
भूधरइव यथाअगस्त्यपूर्वंग्रहाणांमार्गविंध्योरुरोध पांति
पक्षेतृणेनावाचरोराक्षसः किंदीरनामा तेषांरुधिष्ठिरा
दीनांविराधनामारवयन् विगताराधनामेवायत्रसावि
राधानांकुर्वन्निस्यर्थः महाकथामहान्बलस्तल्पमन्यत्
५६ ॥ कथारत्नश्चंडदोर्दंडदध्यानैविन्दसांधिज्ञाविनि
द्विप्यभूमौ संरंभोचत्पाह्वकिंदीरसेनंरक्षोनाथंराक्षसा
रिर्मसाय ५७ ॥ रामपनंरक्षोनाथंविराधममायविलो
ड्रितवान् ज्ञाक् कृगिति भूमौनिक्षिप्यसंधिमर्थाहृहस्य
भिंदन् विदारयन् चंडैःप्रचंडैर्दंडस्यध्यानैःप्रहारैःआव
रंयेनसयकन्नारवत्रःआहितांध्यादिभिविनिपतनिपातैःयुः
द्धश्राववोयेनेनिवा किंभूतमेनंयकन्नरभक्तेन संरंभे
नउद्यतउत्थितोयःपांसुधूलिस्तेनकिंदीरितं किंदीरनो
गरंगेचकद्रुवेराक्षसांतरेतिविश्रुः पक्षे राक्षसारिर्भी
मः किंदीरनामानंरक्षोनाथंसमंय संरंभोद्यतपांसुः
यथास्यादेवंप्रोषंतल्पं ५७ ॥ रक्षसांभयदानेनतैरलं
कृतदंडकैः सतीत्वाद्यारभंगाद्यासहसावनभूभृतः
५८ ॥ सावनभूःकाननभूमिःतैरामादिभिर्हेतुभूतैःहु
तीक्ष्णानामाशारभंगनामाश्रृंगनिनाश्रापद्माभूत् स्वभावा
वभूव रक्षोवधाउत्साहवता तापसद्वयेनशाभिनेत्यर्थः
किंभूतैःरक्षसांभयदानेनहेतुनाअलंकृतं दंडकंदंडका
रण्यंयैरिति पक्षेअलमत्यर्थेनकृतदंडकैःकृतनकाम्यर
कर्मभिस्तैर्युधिष्ठिरादिभिःहारत्यर्थेन तीक्ष्णानाशार

णांवाणानांभंगेनविंदेनाप्याततत्रहृतयकन्नत्वात शोषंम
स्मितं ५८ ॥ तेमनिवरस्तन्नानिष्यंकेनयोमन्त्रजेस्मरं स्व
कालसंभवैःपुष्पैःकामदेवमिवाज्ञवः ५९ ॥ तंरामंयुधि
ष्ठिरंवाकुनयोरक्तह्वनस्याशानिष्येरनिध्यिमत्कारैःम
त्यर्स्तन्यानिरदहीतवंतः मत्रज्ञानमोप्स्मरंराज्ञानं ऋत
वइव यथा ऋतवोवसंतःदयःकालेमदेवंस्मरं स्व
कालसंभवैःपुष्पैःप्रतिरक्षंति पतन्काव्यकर्तारंका
मदेवंवा ५९ ॥ इतिश्रीकविराजपंडितविरचिते रा
घवपांडवीयेमहाकाव्येकामदेवांके समर्थाधिष्ठिरव
नप्रियाणांनामतृतीयःसर्गः ३ ॥ ॐश्रीरामायनमः
ॐअथारिवर्गेनरदेवसंभवोनिराकरिष्यन्स्वमाप्ततेजसा
उदयधन्वागुरुकार्यगुर्वहद्धुनोनरप्रापशिवोपलब्धये
अथानंतरंनरदेवसंभवोरामोमनोनरमन्यद्धनेप्रापज
गाम शिवस्यकल्याणस्योपलब्धयेप्राप्त्यर्थे परमात्म
स्यतेजसा अरिवर्गेशत्रुवर्गेराक्षसमसमूहंनिराकरिष्यन्
निराकर्तुमिच्छन् पतदेवनत्रगमनहेतुः गुरुश्चनिश्चा
यितेकार्यंराक्षसवधरूपं उद्वहन् धारयन् पक्षेनरदेवसं
भवोर्जुनः शिवस्यमहादेवस्योपलब्धये प्रत्यक्षीकरणा
य अर्थादिनपस्युरेणेनवनांतंप्राप तपःकरणायेतिभा
वः अरिवर्गेदुर्योधनादिकं गुरुयुधिष्ठिरादयःशोषम
मानं १ ॥ वराहवाधिरोपणेतप्राभिर्भाविलाप्रवः तेना
गास्तिरयहृष्टोवनेचरवपुःप्रभुः १ ॥ अगास्तिमुनिस्ते
नरामेणहृष्टस्तेनसमंतत्रसंदर्शनेबभूवेत्यर्थः किंभूतः
वनेचरशरीरवान् वानप्रस्थतपस्वीतियावत् प्रभुःप्र
भावयुक्तः तपोभिर्भाविततपोयुक्तः प्रकाशितोगत
इत्यर्थः प्रुरोप्रेवरःश्रेष्ठोयश्रावहः संग्रामस्तत्राधिरोप
णावष्टंभेनाथोद्धामस्यवयोयआहवस्तत्राधिकंरोपारो
पणंयस्येतिवा रोपारोपणावामयोरिति मेदिनीकारः अ

गतिः कुंभयोनोचवंगसेननतरौ पुमानितिच पद्येनेनार्जु
नेनवनेचरवपुषाकिरातरूपीप्रभुरीश्वरः शिवोदृष्टः आर
गोपराधः अर्जुनहतेनत्वतिरयच्छादयन् फड्ढेनेनहता
तापरायंहरीजर्वतित्यर्थः तपोभिरर्जुनहतेः पुरोभावि
तः अग्रेस्थितःप्रकाशनांगतः किंविशिष्टेनवराहस्यहत
कस्यवाधीवाथकर्ता भेदकोरोपणोवाणोयस्यतथा
पत्रीरोपीत्वलोहृथयोरित्यमरः २॥ निबद्धतृणः कवची
धनुष्मान्महर्षिणांस्यांसमृते प्रविष्टः असौमृगव्याधव
पुर्धरेणतल्योमुनिभिर्व्यलोकि ३॥ मुनिभिर्लब्धनसै
असौरामोहवेणतल्योव्यलोकिदृष्टः किंविशिष्टेनमृग
व्याधवपुर्धरेणदत्तयत्नभंगावसरे मृगव्याधस्ययद्वपु
स्तद्धारकेणयज्ञामृगंव्यधते मृगव्याधः व्यधताडनेचज्ञ
ताडृशंयद्वपुस्तद्धारकेणपशवोमृगाइति तद्रूपप्रका
शार्कंविशेषणमाह निबद्धापिनद्धस्तृणोयेनसबद्धेषु
धिरित्यर्थः कवचीकवचवान् धनंकंकटकंयेनधनुष्मा
न् सचापस्तस्मिन्नवसरेहरोप्येवमभूदितितेनसाम्य
महर्षिभिः प्रास्यांशास्त्रीयांसमितिं सभांप्रविष्टस्तत्सभा
गतइत्यर्थः भावनपदे असावर्जुनोमृगव्याधवपुर्धरेण
किरातरूपेणसदृशइत्यर्थः समितिःसमवायेस्यात्सभा
यां संगरेपिचेतिविश्वः ३॥ नमयतोदर्शितविग्रहं प्रभुं
कृतप्रसादंप्रणिपत्यमौलिना सकुंभजन्मानमवाप्यशं
करात्ततोधनुर्वेदमयंसमादधे ४॥ सरामः कुंभजन्मान
मगस्त्यंप्राप्य ततस्तस्मात्कल्याणकरादगस्त्यात् धनुर्वे
दंसमादधेजग्राह मौलिनाशिरसातंप्रभुं अगस्त्यंप्रणम
त्याकिंभूतंकृतःप्रसादोनुग्रहोयेनतं अथतः पुरस्तात्
दर्शितोविग्रहः शरीरंयेनसतथा पद्येसोर्जुनः शंकरात्कि
रातरूपिणोधनुर्वेदमादधे किंकृत्वामानंचिन्नोन्नतिम
वाप्य अर्थाच्छंकरात् कंपयिंत्वामौलिनाभजन् प्रभुमीश

रं प्रणिपत्यशोभंतस्य ४॥ इतिसविबुधविद्विड्ढुस्सराद्ब्रह्म
योने रधिगतपरमास्त्रोज्ज्वासितूणीकृपाणः अभिलषित
जयश्रीर्नाकधाम्नांनिकायै वनभुवि कृतवासः स्वस्थतांचार
प्रपेदे ५॥ सरामः स्वस्थतांस्वास्थ्यंप्रपेदेप्राप वनभुर
वितस्मिन्वनेकृतवासः सन् किंभूतस्सः पूर्वोक्तप्रकारे
णब्रह्मयोनेर्ब्रह्मोत्पत्तिकारणादगस्त्यादधिगतंप्राप्तमस्य
त्परमास्त्रंतेनोद्भासिनीतूणीकृपाणौयस्यतूणीतूण्यां
निषंगेचेतिविश्वः कृपाणः खड्गः छुरिकाकर्तर्योरपीर
ति नाकेस्वर्गेधामयेषांतेदेवानांनिकायैःसमूहैरभि
लषितानाकांक्षितायस्यसतथा ब्रह्मयोनेः कथंभूतात्
विबुधविद्विड्ढुस्सरात् असह्यात् पद्येसोर्जुनःस्वस्थ
तांस्वर्गस्थतांप्रपेदेप्रापसः निवातकवचस्यनाशनाद
तस्यवधायशक्रेणस्वर्गेनीतः अतएवनाकधाम्नांनि
कायैरभिलषिताजयश्रीर्यस्यसः ब्रह्मयोनेःशंकरा
द्विबुधविद्विड्ढुस्सरात् अंधकासुरनाशकात् शोभंस
माने ५॥ अर्जुनेनयशसानुलिप्यतातस्य विश्वजनिते
नदिक्कुटीः अध्यरोहिबलविद्विषःसभाविक्लवीकृ
तसरारियोषिता ६॥ तस्यरामस्यचरित्रेणव्यापारेण
जनितेनार्जुनेनधवलेनयशसाकीर्त्याबलशत्रोरिंद्र
स्यसभाध्यरोहि आधिरूढा किंभूतेनदिशांकुटीःभित्तीः
दिक्कुटीः अनुलिम्पतायवलिप्ताउलिमांकुर्वता
विक्लवीकृताः सुरारीणांयोषितोयेन पद्ये अर्जुनेन
बलविद्विषःसभाध्यरोहि तेनतादृशेन चरित्रेणपरा
क्रमेण सहस्रसंग्रामव्यापारेणजनितेनयशसानुलिप
ता तल्पसितरत् ६॥ तस्मिन्नुपप्लवसतःप्रदेशोल
ङ्कास्वजालस्यमनोभवौधा तस्यांवेशीतल्पविलास
वेशात्तपाचरीसन्निधिमाजगाम ७॥ तस्यरामस्य
सन्निधिंसमीपंतत्तपाचरीराक्षसीशूर्पनखाजगाम

र॰ पा॰ ५५

मनोभवेन मन्मथेन मनसिजविकारेणांधाविवेकशून्या
तस्मिन्प्रदेशे उरगामेवमतः कृतनिवासात् अगस्त्यालक्रम
स्वजालमसससूहोयेनसतेष्या साकीदृशी उर्वशी स्वर्व
श्यानयातल्पविलासवेशीयस्यास्सा उर्वशी तल्पसमा
नवेशेतिपाठांतरे उर्वशीया तल्पमानसहितावेशीयस्याः
पक्षे तस्याऽर्जुनस्य सन्निधिं तपाचरी रात्रिचारिणी अ
भिसारिका उर्वशीसमाजगाम तल्पावनद्रमोविलास
वेशीयस्यामनोभवाधाकामुकी लज्जास्वजालस्याथी
स्वेकरात् शोषसमानं ७ ॥ अकामचकमेसा ततः
ज्यायसीसती वैष्यस्योणहि पुनोर्यो वैदनात्सतजीवि
का ८ ॥ सातंराममर्जुनेनवाचकमे आचकांक्षे संभो
गायेतिशेषः किंभूतं तरुणं युवानं अकामं नहि विषय
काभिलाषिशून्यं एकपत्नीव्रतत्वात्कनिष्ठमत्वात्तु
ज्ञातः ज्यायसीसती ज्येष्ठासती हि यतः पुमांसं नारी
चतयोः पुन्नार्योर्वैषम्येण वयःकृतेन घटनायोजनात्स
तजीविका व्रतंमरणं तत्तुल्याजीविकाजीवनमित्य
र्थः स्वतजीविकास्ततोपायः मरणकारणमिति केचि
त् आजीवेजीविकास्ततीति विश्वः केचित्तु तरुणं तने
ज्यायसीवृद्धा एतयोस्तरुणयोर्वैषम्येणाधिक्यायोन्यूनतनवे
नपुरुषस्यज्येष्ठत्वेन घटनास्ततजीविका स्वतसंजी
विनी एतदन्याविपरीताघटनास्वतजीविकामरणका
रणमेव अतएव प्राणहानिकारिणी इत्येतिकामपा
हं ८ ॥ तु कोपसाभ्रष्टांत से प्रातिकूल्यानिराकृता
कर्णनासापनोदेयंत्रीणां यदवमानना ९ ॥ सा शू
र्पनखावानसेरामाय चुकोपकोपंचकार प्रातिकूल्या
त्प्रातिकूल्याच रामेणानिराकृता हरी कृताऽन्योहेतोः
कर्णनासापनोदः कर्णनासाछेदः स्त्रीणामवमान
नाअपमाननेनतस्याः कर्णनासाछेदनं वाकृतमिति

भावः एते सा उर्वशी तस्मै अर्जुनाय यतः स्त्रीणामवमानना
नादरः कर्णनासापनोदएवतत्तुल्यमित्यर्थः अपलोपइति
पाठे लोपः छेदनं लसिच्छेदने इति चान्वनुसारात् ९ ॥ सा
स्वर्गलोके रामपि उग्रदर्शी विलसन्ती प्राप्य नन्दादानदाहो तत
पौरुषस्य प्रतिबोधकानि व्याहृत्य वाक्यानि विनिर्जगाम १
सा राघवं तस्मात्प्रदेशाद्विनिर्जगाम निर्गता किंकृत्वा तत
स्य रामस्य पौरुषस्य पुरुषव्यापारस्य पराक्रमस्य प्रतिबो
धकानि विपरीतानि वाक्यानि व्याहृत्य उक्त्वा साकीदृशी
सर्वैरपि लोकैर्दिक्पालैर्भुवनत्रयवासिभिर्वा दुष्प्रदर्शा
अदर्शनीया एतावद्रूपं तस्यानकेनापि कृतमिति भावः
तदा तस्मिन्काले विलेहता सलज्जत्वं प्राप्य नदाहो नार
मा कर्णप्रनोदनाहो यो रूपा एते सा उर्वशी ततः स्थाना
न्निर्जगाम तस्य यत्पौरुषं पुरुषत्वं तत्प्रतिबोधकानि वा
क्यानि व्याहृत्य तपुंस्कत्वप्रतिपादकानि प्रोषं तल्प १० ॥
कृतवैरावलस्तेन खरदूषणसंगताः निवातकवचास्तल
र्णं तं जग्मुः शत्रुविद्विषः ११ ॥ ततोनंतरं वेहेतोर्वा इंद्रविद्वि
षो रावणसामंतं रामं प्रतिशीघ्रं जग्मुः गताः किंभूतास्तेनरा
मेण कृतवैराः शूर्पनखायाः कृतनासाछेदात् निवातक
वचायेषां ते निवातेऽदृढःसन्नाहः कवचःस्ततवृत्तयेऽपिवाश्रयनेति
विश्वः खरदूषणाभ्यां सेनापतिभ्यां संगता इति पक्षे निवा
तकवचा दैत्यविशेषाः खरेणातीक्ष्णेन दूषणेनापराधेन सं
गताः तेन रुद्रेण सह कृतवैराः ११ ॥ जनस्थाने विसृज्याध
तेचास्थाने कृतोद्यमाः रामस्याने जवाज्जग्मुर्यमस्यानोपकं
टगाः १२ ॥ नेखरदूषणादयो जनस्थाने दण्डकवनस्थाने न
गरं विसृज्य त्यक्त्वा जवाद्वेगात् रामस्थानं पंचवटीं जग्मुः ग
ताः रामेण सह संग्रामार्थाः अस्थाने अकारणरणमेव कृत
उद्यमाः अतः समराय अतएव यमस्थानोपकंठगाः यमस्था
नसमीपगामिनः सन्निहितमृत्यव इत्यर्थः एते भूलोकास्थ

चमोलोकोजनस्थानंतंविसृज्यानिवातकवचाः ग्रर्ज्जुनेनस
ह्वरणायजनस्थान····कोविजनोलोकोवा स्थानामिति
जनोलोकोमहल्लोकात्परोलोकेचवापरेइतिविश्वः तल्प
मन्यत १२ ॥ सोऽइस्पंदनवंशास्फिरथदात्तांधवेइन्धोज्ज्वले
त्विड्भ्ययकरायहेत्रिष्टननासम्यग्निविस्ताबासि नवीवंप्रति
यातिवैरिनिकरेकल्पांतकादंबिनी गंभीरेहृदरेऽभिभीरू
भयदैःसंग्रामभेरीरवैः १२ ॥ नवीनंरामसर्ज्जुनेवालहीवैर
निकरेशत्रुसमूहेप्रतियातिगच्छतिसति संग्रामभेरीरवैःस
मवडनुभिःशाहे हृदञ्जेऽभिञ्जेभित हृस्यितामितियावत् किं
विशिष्टेःभीषणांकातराणांभयदेस्त्रासजनकैः कल्पांतेप्र
ओतेयाकादंबिनीमेघमालासहशेभीरेलञ्जजेवन्महञ्ज
जेरित्यर्थः किंविशिष्टेसांद्रोनिविडःस्पंदनवंशोरथवंशः
सिंधुराणांगजानांच्चटासमूहः गंधर्वाणामश्वानांवृंदैनिक
रैस्तेनैदृग्ज्वलेदीमे त्विड्नेनयथंकरायस्यप्रवंयाष्टननासे
नात्स्याःसंपत्यासमग्रग्रावित्ताविराणिविस्ताबरफले वाजिवा
हार्वगंधर्वहयसैंधवसमयइतिविश्वः पत्तिर्नापमवरेस्त्रिया
मितिच १३ ॥ समंताद्धूणेत्याससमरपदहृधानमविरघया
सत्राःकल्पाद्रुमविरचनाविभ्रमहृताः नभोगर्भेचेकर्सधः
निहृतयोधाग्रहूपराःकपोलोद्यत्स्वेदप्रकरकाणिकादिव्या
गणिकाः १४ ॥ नभोगर्भेग्राकाशमध्येदिव्यगणिकाउर्व
शीप्रभृत्तयस्त्रुहृवभ्रमः दिविभवादिव्यागणिकाः स्वर्वेश्या
:कथंभूताःसंग्रामेनिहतानांयोधानांसमरश्राविस्तताना
ग्रहपराःस्वपतित्वेनात्मीयत्वकारणामन्यात् ग्रनपवर्गाद्धि
कभावोत्पत्तेःकपोलाद्युद्यंतीउज्ज्वलेती स्वेदप्रसरस्यचर्मज
लपवाहस्यकाणिकाछ्छाषाणांनाइतिसमंतात्सर्वतःसमर
पदहृस्यप्रद्युम्नसंग्रामवाद्यस्याधानंश्वाहृ्छारणेत्याःसद्योवि
राचरणस्यानुघासत्राःनयोर्द्वयोःसंग्राममभिक्रम्यसमागतर
त्यर्थः कल्पद्रुमस्यपारिजातवृत्तस्याविरचनातस्त्रम्यपार

णप्रकारस्तस्याविभ्रंसेविभ्रांतियास्तास्तथोक्ताः गर्भोऽर्भ्रणोर्भ
केकुक्षौमध्योपासनकंटकरानिमेदिनीकारः समानप्रुभय
त्र १४ ॥ जवनपवनपातैर्दिंह्वविस्तारिताया बहलसमरधू
लीवागुरायानिमग्नाः परिमिलिनितवक्त्रःशोचनीयामव
स्थामभजनपवित्रांर्णकहुपादःपतंगः १५ ॥ पतंगग्रादित्यः
शोचनीयामवस्थांदशामभजतगतः किंभूतःवहलाप्रचु
रायानयोःसमनोन्स्कलीसंग्रामभूमेरुस्थितरजःसैववागु
राजालविशेषोमृगवंधनीतस्यांनिमग्नःपतितः जवनस्य
वेगशालिनःपवनस्यपातैर्दिह्वविस्ताविनायांप्रसारिता
यामितिवागुराविशेषणमन्यापिवागुरादिह्वप्रसार्य्यते
तत्रपतंगःपततीति ग्रतएवपरिमिलिनितवक्त्रः म्लान
मुखःरजोवकहुत्वात् कहुमाहात्वकहुनेजाःराजसेवेति
शेषः ग्रन्योपिकहुपादोधूलिधूसरोम्लानमुखोभवतीति
पतंगस्तुलभेशालिप्रभेदेपारदेसूर्येयोरिविश्वः परित्त
णोशीतुसमानमुभयत्र पादरश्मित्रितुर्यांशाइत्यमरः
१५ ॥ ग्रथोस्थलकलकलघोषभीषणोनरागतेवलमव
लोक्यविद्विषां उपाददेनरपतिनंदनोधनुर्चनावनःऊ
लिपावशाकधंयथा १६ ॥ ग्रथानंतरंनरपतिनंदनोरा
मोऽर्ज्जुनोवा धनुरूपाददे जयाह विद्विषांविरूपाणां
निवातकवचादीनांवलंसैन्यंतदातत्कालेग्रागतंविलो
कयदृष्ट्वाकिंविशिष्टं उच्चलाद्वृत्थितैःकलकलघोषैः
महाबीररवैर्भीषणंभयानकं यथाचनायः नरेंद्रःऊ
लिशाद्रूपंवराकधंग्रयाष्टव्वरदृक्षानीति यथाद्वाथैश
ऋघानकमतेभवार्थकोवैचनाचनइतिविश्वः कोलाह
लःकलकलइत्यमरः १६ ॥ विनाविणीमपिजगतीन्त्र
नंदनोमहारथ्याक्रमणसमग्रविक्रमः कृरोधतांविवुध
विरोधिवाहिनीमहोदधेर्मलयइवोर्मिसंततिं १७ ॥
जगतीऽनंदनोरामोऽर्ज्जुनोवा तांविवुधवाहिनीदेवविद्वि

ग॰
पा॰
५०

षांवाहिनींसेनां खगादिसैन्यं निवातकवचसैन्यं वा कर्तृ बाधकं
इवान् महारथानामाक्रमणसमोग्रविक्रमायस्य मनया
रथेनैकेन शत्रून्यः साहकारोर्जेन्यल महारथः सविक्रे
यो यद्भ्यास्त्राविशारददृशानि किंविशिष्टानां विशारदाणांवि
स्त्रनां महतीमित्यर्थः मलयद्रुमहाहुधेस्त्रमुद्रस्य द्रुमिसं
ततिंकल्लोलप्रसरां मलयपर्वतो हणाडि विक्रमरूप
मान्क्रान्तिमात्रेस्याक्षोभितस्पन्दीतिविषः १७ ॥ नराख्विनां
हिरण्यरथास्यचारिणांसितदन्तौ महद्वर्णाःपङ्क्तिमुज्ज्वलां
विरोधिनामधिरणामेकलदन्तौबलेऽद्यौन्दपक्षेनपक्षप
वसः १८ ॥ सपक्षपर्वतस्य पक्षेनोरामोऽर्जुनो वा विरोधिनां
खगादीनां निवातकवचादीनां वा बलेऽधिरणं रणे सकल
दन्तो दधौ धारयति स्म सपक्षः अद्वितीयः सदृशो वेद्योयत्र सप
कलदन्तस्य भावः सकलदन्त इत्यर्थः विभक्तार्थे वा यो भावो
धिकरणमिति किंविशिष्टानां नराश्विनां बलवन्तां द्विरदैर्हे
लिभिः रथैः स्यन्दनैः अश्वैर्वाजिभिश्च चारिणां संचारशीला
नां उज्ज्वलां दीप्तां महद्वर्णां पङ्क्तिमश्वपरम्परां सितदन्तानां च
ष्टामिक्षूनामिति १८ ॥ नियन्तृभिर्योधिप्लवनैः प्रधाविताव
याः पुरः पवनमयीं शुश्राविङ्गितैः प्रदर्शयन्दिशामिव केतनां
सुकैः पराजयेऽपि पलायनोचितानां १९ ॥ नियन्तृभिः
सारथिभिः प्लवनोऽग्रे प्रधाविधाः प्रद्रुताः रथाः स्यन्दनाः के
तनांसुकैर्ध्वजवस्त्रैः पुरापवनैः संस्कखवाकभिः पराङ्मु
खीकृतैः पश्चात्कृतैः क्वचित् संग्रामे पराजये सति ऊडित
पलायितेनापि तांपश्चात् पलायनद्योतमानादिशामिवध्वादर्श
यन् दर्शयन्तिस्म प्रकारमिव निवेदयामासुरिति यावत् त
१९ ॥ अथापतन्त्यपतनयस्य सर्वतः प्रतिघ्नन्शरनिकस
हन्तिकाः अनादरादारेषुतनासु हृष्टयः सरोजिनीषिवर
जनी पतन्तेर्क्लिषः २० ॥ अथानेन तन्त्वपतनयस्यरामस्याऽर्ज्ज
नस्य वा हृष्टयो हन्तिका अरिपृतनासुखरादसेनासुनिवा

तकवचसेनासु सर्वतः आपतन् आपतितनाः प्रतिघ्नन्सु पा
रनिकरस्यानादरात् तमनाकृत्यपत्यर्थः रजनी पतन्तेर्क्लिषः
सरोजिनीषिव चन्द्रकिरणपातमनिरोधसैन्यानां संकोचोजा
तस्तृत्र्वकं अन्योन्यापि यद्युद्धं प्रतियानि सोऽपि प्रथमदृष्टप्रेषणं
करोतीति २० ॥ उदंचयन्ध्वजमिवविक्रमश्रियो विजृंभय
न्फणामिव रोषभोगिनः प्ररोहयन्विजयतोऽरिवीरं वरभा
व्यत भुजाटिमता क्लेनसः २१ ॥ सरामोऽर्जुनो वा भुजाटिम
तासंकोचयाङ्केन भावेनेव्यभाव्यत विभावितः उत्प्रेक्षितः
ततः स्वद्रूपतामाह ध्वजामिवेति विभ्रमश्रियाः पराक्रमल
क्ष्म्याः ध्वजामिवेति उदंचयन् उन्नोलयन् तथा रोषभोगिनः
क्रोधः सर्पस्य फणामिव विजृंभयन् विस्तारयन् रोषोभोगी
फणाद्वयोरित्यमरः तथा विजयतः अरोऽङ्कुरमिव प्ररोहयन्
उत्पादयन् भुजाटाक्षेपेनैव ललाटितइत्यर्थः उत्प्रेक्षालंकारः
२१ ॥ भुजेन तद्भुजगनिभेन भूष्णतलत्रं त्रिणा विहितविधून
तेथनुः अवबुबुधस्त्वरधिग्रहांनसायिनः स्वनिस्वनैरविसम
रायसायकान् २२ भृभृतोरामस्यार्जुनस्यवाभुजेनभुजगानि
भेन सर्पसदृशेन विहितं विधूननं विहिताक्षालनं तद्भनुः स्व
निस्वनैः स्वकीयशब्दैः शाराधिगृहान्तस्तूणीरकंदरान्तः अन्तः
ष्णाहुः स्वरूपेण क्षमातृश्शायकान् समराय अवबुबुधत् जागर
यति स्मेव तनुत्राणान्तरचयाङ्केन भुजरत्नकावमयदङ्केनेत्य
र्थः २२ ॥ विधीयतां किमधिसंधं विरोधिनां पराक्रमता कि
मुपरिभावपद्धता इतीवतं विभ्रमं त्रयोऽङ्कमुपधनाशशावलिः
श्रवणसमीपमागमत् २३ ॥ तस्यरामस्य अर्जुनस्य वा शर
रावलिर्वाणपरंपरा श्रवणसमीपं कर्णसविधमागमत् दाश्र
यति स्म अयं तच्छ्रावत्यागप्रकारः कर्णमूलं यावद्धलपाकृष्य
बाणात्यजनेइतिनतउत्प्रेक्षते तं विभ्रक्त्वामिनं अनुयोक्तुम
सृमिवोपतासाभिलाषैव प्रश्नानुयोगः पृच्छा चेत्यमरः इ
तिकिं अधिसंधं संग्रामे विरोधिनां शत्रूणां पराक्रमता अपगत

प्राणाभावनाप्राणस्मृत्यनाविधीयतां किंभूतप्रभावप्रभव
प्रभवमात्राविधीयतोंकिंभूतमस्त्राकिंभूतंभावनायोग्या
त् विमलेवापितृष्यतेदानिमेदिनीकावः २३ ॥ अथस्फु
रत्स्फुरणानादमेदुराद्धुरामनाडमहिनमंडलाकुलैः वि
निर्यत्कर्निशितशरावाःशिलीमुखाः त्वयार्णवादेववत्
वामिहेनयः २४ ॥ अथानंतरंनिघनशरावाः शिलीमुखा
स्तीक्ष्णाग्रावाणाःशरासनाडूनधनुर्योनिर्यत्कनिलसन्तः उ
महिनाकुलनाज्याकर्षणेनमंडलाकृतित्वदाकारत्वयस्य
तस्मात् पुनः किंभूतात् स्फुरन्नाग्रनर्णानिशाययनाग्राण
नादेनमेदुरादनिशायिनात् त्वयार्णवादिति यथात्वय
कालीनसमुद्राद्वडवाग्निहेनयःवडवानलशिखानिर्यां
निस्त्रयांत्संहराय २४ ॥ शरोदगाःस्वविमुसैन्यसागरं
जगाहिरेन्त्वप्रसूतचापनोदिताः विचहनस्फादिततनुत्र
निष्पतत्स्फुलिंगकप्रसरविषानलाकुलाः २४ ॥ प्राण
हरत्वेनउरगाःसर्पाःशरोदगाःस्वविमोःस्वस्यनिवात
कवचस्यवासैन्यमनवगाहनीयत्वात्सागरमिवजगाहि
रेविलोड्यामासुस्तत्कथंपतिनावभुंगितियावत् त्व
प्रसूतेनचापेणार्जुनेनचापात्रोदिताःप्रेरिताः पुनःकिं
भूताः विचहनेनाघातोहुपाणांयत्स्फादिततनुत्रेसन्नाहस्त
स्मात्निष्पततोयेस्फुलिंगकप्रसरायस्य एवंभूतोविषानलो
स्तेनाकुलाव्याकुलाः तल्लवेतिपादेतलत्रेज्यापातवार
णेतलेहस्तमंगुलीत्वहृपेवाताइयनेइति २५ ॥ परोज्झि
ताः महरणपंक्तयोपतन्नूपात्मजोहिमततनिवर्हिनापतनाः
अनेकधाविसस्तपुरस्यतेततमोरवेरिवप्रतिदिशमशव
शराः २६ ॥ परैः शत्रुभिःसवादिभिर्निवातकवचादिभि
वीरुज्झिताःस्यक्ताःप्रहरणपंक्तयोग्रस्तसहस्त्राः न्पात्मजेरा
मेजेनेवा अपतन्पतिताः रवेरादित्यस्यांशवाः किरणाः प्र
तिदिशमिवास्यचरामस्याजुनस्यवातेशराः क्षिमततं ते

त्यास्तशेषावपरंपरास्तहशणामहरणपंक्तीरसमंततीर्थिनाशप
प्रतिदिशंविसस्तःरवेरापिकराःतमोरसंततीर्नाशयंति
२६ ॥ रणोद्यतंप्रथमसमुदायकथावलिव्यलोकयन्त्रिदशा
जनेद्विषांबले अनंतरंकालिनकबंधबंधरंतनः त्वरणान्वि
तिनलसंस्तवायितं २७ ॥ त्रिदशाजनैः देवलोकैः संग्राम
दिदृक्षयासमागतैर्द्विषांशत्रूणांरवरादीनांनिवातकवचा
नांवातद्बलंसैन्यं रणोद्यतंसमवायसमुद्यतंप्रथमंतत्कृ
आयकथानाममहाणामावलिर्यत्रतत् अनंतरंव्यतीतका
लमेवतत्सैन्यंकालिनकबंधेनाशिरःस्कंधयोधकवलेनवं
धरमुद्रनव्यलोकयत बंधरंचोद्गतनानानिविस्मः व्यलो
कयतविलोकितः ततःत्वरणान्वितनलसंस्तवायितंकवं
धानांधानेसातादितिनलेसंस्तवत् प्राप्यवेजातंव्यलोकय
त संलवइवाचरनीति २७ ॥ कबंधभावान्पिशिताशना
नांप्रत्यंत्यनांकृतिमंत्रप्रविष्टाः विनिर्ययुःकंटपथेनते
षांमृत्तांइवप्राणगणाःखगेंद्राः २८ ॥ तेषांपिशिताशना
नांखरादीनांनिवातकवचानांवाकबंधभावाच्छिरोहीनत्वा
त्त्यन्तोत्यत्यंकृतनांकृतिमन्यंतरंपूर्वयेवखगेंद्राणावाग्र
तुप्रविष्टास्तेखगेंद्रास्तेषामेवकंटपथेनविनिर्ययुः विनि
र्गताः मूर्ताः संशरीराः प्राणगणाभावेसुत्येत्ता खगाःस्व
र्येशहदेवेमार्गणेचविहंगमेतिविश्वः ततनेहतेविभावय
ति संमुखेपतितेषाशरडानस्वामिकार्यमनेनकृतमितिवा
केचित्तुखगेंद्राःपक्षिणोयेद्विषांकृतिमंत्रप्रविष्टास्तएवकं
टपथेनविनिर्ययुरित्यर्थमाचख्युः २८ ॥ उत्क्रांतानपिवि
शिखैः सजीवशेषान्मूर्धानःशातदशानोत्कटाःपरेषां संस्का
रादभिनरवीरमापतंतःखेचरैःकालिनकचैरपाक्रियंत २९
कालिनागहीताः कचायैस्तैःखेचरैःतेषांखरादीनांनिवात
कवचानांवामूर्धानःशिरांसिअपाक्रियंतदूरंनीतानीत्यर्थः
लेखाकाशेकिंभूताःसजीवाजीवितेनसशेषाघोमूर्धास्थितेके

ना॰
पा॰
५५

विजीवितंनेनसहिताः संस्कारात्सर्वंजनितानादभिनवंवीरे
लत्तीकृत्यापतेनतः शिवेननीलेनानदशानेनउल्कया:भयं
करःशिवसोछेदंदशायामभिगंतन्मुघनात्तमेव स्वेदना
नेनरमापिसंस्कारवशाद्धछेतइत्यर्थः शिरेणछिन्नाग्रीप
क्रोपेनदष्टोष्टतयादंताभिव्यक्तिभिरिनिनान्यर्थे प्रवंप्रा
णाद्गतिप्रहेसमंजसं २९ ॥ शिरांसितान्द्धिशिवस्रावापि
तान्यलंविषादिनांनभसिनिस्यचंचुभिः पतत्रिणःत्वा
छानमंडलधमाःप्रदंदफःपरबलकेतुसर्वेस्व ३० ॥ प
वस्यशात्रोःख्वादेर्निवातकवचादेवीबलानांसैन्यानांको
तसूर्धस्वधजाग्रेष्टपतत्रिणःपत्रिणःप्रदंचरणदर्फानिहि
नवतःहत्वाप्यक्षतंमंडलद्रुमभ्रमणायेस्त्रे नभसिस्रा
काष्टानिषादिनांसारथिनांतस्यरामस्यार्जुनस्यवाविशि
खभावेपिंतानिचंचुभिर्निहत्यगृहीत्वेतिचंचुकोद्गारवि
यामिनिविस्त्रः ३१ ॥ रणाद्भिनोपरकाविणांशावतनेस्वि
दंकरैर्भिल्लकैभयंकरैः कुतंपतत्रवगपतितंदङ्खविडि
तभ्रमन्विहाविषयधोभगभंगिभिः ३२ ॥ रणाद्धिनोसंग्राम
भविपरस्यशात्रोःख्वादेर्निवातकवचादेवी करिणाहर
स्तिनांकरैरस्विरंस्रभिल्लदेल्लटितं किंभूतेस्त्रवतनैःबा
णहतेनेवर्थात्वयारितिभयंकरैःभयानकैःअंतःक्षुतमिति
हेतगर्भविशेषणंकुतंगच्छमत्यनतःख्वगपतेर्गरुडस्यते
डेनखंडितस्यभ्रमतोमहाविषयधरस्यभोगवक्षेरेवडंगि
येषांतैः ३३ ॥ शरावलीविदलितकुंभकुंभजाविरेजिरे
णाभविमोक्तिकोत्कराः प्रवर्तिताःप्रतिभावमस्यसम्पदा
जयश्रियात्वयमिवलाजवृष्टयः ३४ ॥ रणाभविसमति
भूमौमोक्तिकानामुत्करासमूहाविरेजिरेशुभिरेकिंभूत
ताःशरावल्याबाणपरस्परयाविदारितं यतकुंभकुंभज
लंहस्तिगंडस्थलंतस्माज्जाताउत्पन्नाःप्रशोभ्यमेदमुते अस्यरा
मस्यार्जुनस्यवाहर्षाज्जयश्रियाप्रतिभावंसम्भावंप्रवर्तिताः

लाजवृष्टयः ३४ ॥ कृतंत्रेषांरेर्विजविभिन्नस्यवारणादिविभ्र
मत्यवनवशात्प्रशोभत मनस्विनोमनस्वविक्रमोजितंस
विभ्रमंभुवनपरिभ्रमोघते ३५ ॥ विजविभिर्वेगशालिभि
हस्तवारणाञ्च्छत्रंकृतंत्रेषांरेस्छित्रंपवनवशादाकाशेभ्रमणा
णाप्रशोभत राजतेस्मयथामनस्विनांमनस्वमविभ्रमंय
छास्यादेवंयद्धासविभ्रममितिमनोविशेषणंसविलासमित्य
र्थः स्वविक्रमेणोर्जितंबलवत् उन्नतमितियावत् भुवना
नांलोकत्रयाणांभ्रमणायोद्यतंमनस्व ३६ ॥ नमीलिते
प्रतिभयमाहितोद्यमाविरोधिनःस्तिमितशिरसःतणाच्छेदैः
नभोगतास्समदिवांगनामालोक्यलोकयन्त्याविमनिमेष
दृष्टयः ३७ ॥ तेरामस्यार्जुनस्यवाप्रतिभावंसम्भावमीलितत्कृ
तोद्यमाविरोधिनःशात्रुवनस्वादयोनिवातकवचादयोवा
णादेवर्षिभिःस्तनशिवसमन्त्कालेनभोगताःस्वर्गस्थाः
अनिमेषदृष्टयोनिमेषशून्यलोचनाःभावंयथास्यात्तथा
लोकयन् अवलोकयामासुःसुरांगनादेवांगनाःसाधा
योयेषांते नानिमेषेलोचनेयेषांतेदेवत्वात्तथाभूताः ३८ ॥
दृष्टाविशंतस्त्वविनिर्गतास्त्वविपादयतोबलमप्रकाशाः
सतोयदेव्योमनिदृष्टनष्टास्त्वकृतमहोल्काइवतस्यबाणाः
३९ ॥ तस्यरामस्यार्जुनस्यवाबाणास्त्वकृतंगताः बलंविप
क्षसैन्यंविशंतःप्रविशंतोदृष्टाःविनिर्गताबहिर्गतास्त्वद
ष्टाः अतिवेगशालित्वादिति यथासतोयदेमेघयुक्तेव्यो
मनिदृष्टाःक्षणेननष्टाःमहोल्काइव ४० ॥ पक्षेक्षणाये
रिपवोविपन्नानेनेद्वितीयस्यशरव्यमासन् भिन्नंनिभानोः
प्रथमेतमोसिशेषाःकरालोकविलोकनाय ४१ ॥ अस्य
रामस्यार्जुनस्यवायेरिपवःख्वादयोनिवातकवचादयोवा
पक्षेक्षणेपकबाणेनविपन्नाविदारितास्तेद्वितीयस्यबाण
चरभ्यंवेध्यंनासन् नहताःअत्रदृष्टांतमाह भानोरादित्य
स्यप्रथमेकराःकिरणाःतमोसंधकारान् भिंदंतिधारयंति

ग०
पा०
५०

शोषाद्द्रतवेकवः लोकविलोकनायलोकस्यावलोकनमा
त्राय ३२ ॥ स्फुतानकप्रकटितमानडंबरासमंततोभूतब
ऋवत्तभूषिता प्रस्फुरयंत्याकक्रतानकल्पनावणाव
निर्विपणिविवभाव्यत ३३ ॥ सारणाविनिःवणागनभ
मिःविपणिविपणवीथिकेवभाव्यतलक्षिता विप
णिःपणवीथिकेत्यमरः किंभूताप्रतानेकेनध्रुकटि
तमपटहादिनाप्रकटीकृतोमानडंबरोमापनमात्रप्रपं
चोयत्रसातथा आनकःपटहभेर्यामितिविश्वः समंत
तःसर्वत्रभ्रतेनवर्त्तलेनवत्तसमूहेनभूषणायत्र साणा
क्रयःता णिकोयस्माटेवकृतीतेनसूत्रादिनाकल्पितास
मन्विता आनकःशिरस्त्रामितिकोचित क्लीवप्रमाणा
प्रस्यादौमानाश्वित्रोवृतायहेडतिमेदिनीकारः ३४ ॥
दानांभोभिजंभिनोपंकिलातावृद्ध्यानीमिसीमंति
ड्गी पादातानांराजवानाजिभूमिर्जं वालत्वंवक्रजेवा
लसाद ३५ ॥ साधाजिभूमिःसयाममहीपादातानाप
दातिसमूहानांजंबालपरिगमनशीलत्वंजवानहतर
वान् किंविशिष्टा जंभिनोहालिनांदानांभोभिर्मदजलैः
पंकिलीतामथोयस्याःसापंकयुक्ता अंतःशृंगःस्वड्गप
वाचीथावंतीयावध्यावयसमूहलेनमिश्रकंतयाकृते
नसीमांतेनविस्त्रोवृतेनयाडगाड्धेनमा डःसंचरावृक्तैन
जंबालपंकस्तेनसाटोवसादोयत्र जंबालःशैवलेपंके
इतिमेदिनीकारः ३६ ॥ समधिकतवमाजोराजस्त
विरेजे ध्रुकटितभटकंटप्रत्यियंत्रप्रजत्रैः लधिरकुस
लाधाराचक्रवालैर्वितन्वन्नभिनवजलकेलीविभ्रमंदि
क्सभूमः ३७ ॥ आजौवणेसमधिकमत्यर्थेराजस्तवमा
जोवाविरेजे राजतेस्म किंविशिष्टः दिक्सभूमः दिगंग
नाभ्यः अभिनवजलेनयाकेली नहिविभ्रमंवितन्वन् वि
स्तारयन् कैःलधिरमेवकुसुमं चंदनंतस्यधाराचक्रवा

लैःसमूहैः ध्रुकटितछिन्नैःसुभटानांयःकंटप्रान्थिःकंटवे
सप्रवयंत्रक्रोडाहेतैःतनत्रजत्रैःप्रविर्तैः ३८ ॥ स्तरविद्धप्रोत्ते
गतेरैःकबंधैःपतद्भिस्सवीमहाचिरंचकम्पे प्राकंबडितायैर
तकृत्तमूलैर्महाद्रुमाणामिवमध्यकाडैः ४० ॥ उर्वीभूमिः
महाचिरंचकम्पेचलिता कैःपतद्भिःपतनशीलैः तैगतैरक
स्त्रैःस्तरविद्धिया दैत्यानांकबंधैर्मूर्द्धहीनकायैःउत्प्रेक्ष्यते महा
द्रुमाणांमध्यकांडैर्मध्यभागशाकलैरिव कीदृशैःप्राकप्र
थमंखंडितान्यग्राणिउपरिभागायेषांतैः अत्रपश्चात्कृत्ता
निछिन्नानिमूलानियेषामीदृशैःखंडितैःभूःकम्पेइत्य
र्थःउपवास्ता ४१ ॥ बाणव्रातव्रणितवपुषांपत्रिणांकुंजरा
णामेनाद्गात्तकालिपादलितानांलेशाभृभृन्निभानां मघःस
सुःप्रतिदिशमसृक्सिंधवोमेकमूलाज्जंब्वंजंबूफलरस
सरित्स्पर्धसौभाग्यभाजः ४१ ॥ कुंजराणांगजानांमंगदेगा
त्यंगात्सघःप्रतिदिशंचवर्द्दिक्षु असृक्सिंधवोमहापिवन
घःसमुद्रःप्रसर्वत्निःसुकीदृशानांगजानांबाणव्रातव्रणित
वपुषांबाणानांव्रातैःसमूहैःव्रणितानिखंडितानिवपूंषि
शरीराणियेषां अतएवपेतुषांपतनशीलानां यथाजलि
ज्ञेनवज्रेणदलिताःखंडिताःयेउत्तंगाउच्चाभूधृतागिरय
स्तत्तुल्यानां कीदृशोनघःमेरुगिरिमूलात्त श्रवणत याजे
जंबूफलानांरसस्पसरित्सुवत्तसौभाग्यशोभाजनिताः स्वर्गे
जंबूवृक्षफलरसस्पजंबूनामनदीवहतीतिपुराणप्रसिद्धे
वकल्याणसाम्यं ४२ ॥ नीहारसंतिमिवाजवखंडकल्पान
लालीढमिवार्णवांभः शावन्मकृत्तमिवाभ्रवृंदंबलेका
शाशेषमभूत्परेषां ४३ ॥ परेषां शत्रूणांनरादीनांनिवा
तकवचादीनांबालंसैन्यंकथावशेषंश्रुत्त नष्टंसर्वमि
त्यर्थः तत्रदृष्टांतः नीहारसंदिनंप्रमाखंडमिव यथाहि
मदग्धंपद्मजालंकथावशेषंभवति कल्पानलःकल्पा
नाग्निस्तेनालीढदग्धमर्णवांभःसमुद्रोदकमिव शावन्म

रा० पा० ५१

51

कन्नृत्वंशघत्कालेनवाक्यनाप्रेवितमत्रहृदंयथाकथाशोषं
भवंतितथासर्वनाशोहृष्टांतः ४८ ॥ इतिसमभवद्दर्शोविद्धि
घांसेप्रमाथ्याहिचरतिगुरुभक्तिर्भूर्भुवःस्वस्वयस्य विबुधपक्ष
निनतश्रीःकथयन्त्यर्मधाराःकृतस्वरपतितोषःसोदराभ्य
र्णिमागात् ४९ ॥ सर्गान्तःसोदराभ्यर्णेलक्ष्मणःसमीपमाग
तः कीदृशःस्वभवद्दर्शोहृभवान् दृष्ट्वाविद्धिघांसेवादीनांसे
प्रमाथ्याहृथात् भूर्भुवःस्वस्वयस्यत्रैलोक्यस्यविरचिताक्षर
ता गुर्वीवज्रलाभक्तिर्येनसः विबुधैर्देवैर्मुनिभिर्ऋषिभि
र्नतास्तुताश्रीःशोभायस्यसः धर्मधाराःधर्मपरंपरावर्धय
न् कृतस्वरपतेविंद्रस्यतोषोयेनसः एते सोर्जुनःसोदरा
भ्यर्णेऽधिष्ठिरादिनिकटं प्रागात् विरचितागुरोरिंद्रस्यभ
क्तिर्येनदैत्यवधात् तल्पमन्यत् ५० ॥ सोथतीव्रविरह
व्यथाहरैःश्रुण्वतांश्रवणमार्गपावनैः श्रात्मवृत्तकथनैः
समाददेदारसोदरमनःप्रहर्षणं ५१ ॥ अथानंतरंसरा
मोर्जुनोवादारासीताङ्कोपदीवातस्याःसोदरस्यलक्ष्मण
स्ययुधिष्ठिरादेर्वामनसःप्रमोदंहर्षसमाददेकर्णेतिस
श्रात्मनोवृत्तस्ययुद्धस्यकथनैःकथानकैःकिंभूतैःतीव्रा
णांविरहव्यथानांदुःखविशेषाणांहारैःहारकैःवनवा
सादिनोत्कंठविरहजनितायाव्यथावदेनातस्याःअपहार
कैरित्यर्थः पुनःकिंभूतैःतत्कथांश्रुण्वतांश्रोतृणांश्रवणमा
र्गस्यकर्णविवरस्यपावनैःपवित्रजनकैः ५१ ॥ सोत्कं
ठयातीव्रवियोगखेदाद्भुजोपपीडंप्रिययोपगूढः नरेंद्रसू
नुस्तनवांबभासेवक्षेवयक्षोपिविकामदेवः ५२ ॥ सनरें
द्रसूनुःरामःस्तनवंबभासे शुशुभे सकिंभूतः भुजोपपी
डंभुजाभ्यां उपपीडंप्रिययासीतया उपगूढःश्रालिंगितः
समस्यांचोपपीडितेणमुल् कीदृश्यातयातीव्रस्यवियोग
स्यविश्लेषस्यखेदात्परिश्रमात् दुःखात्सोत्कंठयासोत्क
यायत्स्याघनः कामदेवइवकंदर्पइव यद्वातस्यामीत्याका

मदेवःपतत्काव्यकर्तावे पदे नरेंद्रसूनुवर्जनःप्रिययाङ्कोप
यात्तल्पमितरं ५५ ॥ इतिश्रीकविराजस्कन्तेराघवपांडवी
येमहाकाव्येकामदेवांकेचतुर्थःसर्गः ४ ॥ नमोगुरवे
तीर्थानामभिगमनादवेत्यैःस्रुणोवनोमुनिवादितःकथा
श्रुदिव्याः पशुप्रेत्तानगवननिम्नगाश्वकालंभ्रान्तिश्रष्टदिनाम
वनेसुखेननिन्युः १ ॥ तेरामादयोयुधिष्ठिरादयोवाश्च
शिष्टदीर्घकालमेकदिवसमिवसुखेननिन्युःनीतवंतः
किंभूताःतीर्थानांप्रयागादीनांगमनात्सेवनादघंपापमनुदं
तःस्फोटयंतःदिव्याःकथाःउपाख्यानानिश्रुण्वंतःश्राकर्ण
यंतःमुनिभिर्गदितानिनगानांपर्वतानांवनानांसुखहार
नामारण्यानांवासंवसतिन्यस्तवंतःपश्यंतःवनंनगमेकंनी
देप्रवासालयकाननइतिविश्वः १ ॥ स्वाध्यायैरतिथिज
नार्चनैःसुहोमैर्भूतानांबलिहरणैःस्वधाभवेस्तु संवास
स्थमहतांचतन्कथाभिस्तेनैकंदिनमपिवंध्यतामनैषुः
१ ॥ तेरामादयोयुधिष्ठिरादयोवाएकमपिदिनंवंध्यतां
निष्फलतांनानैषुःननीतवंतःपरिस्वफलत्वमेवानेषुः
कैःस्वाध्यायैःस्वशाखोक्तवेदाध्ययनैःअतिथिजनानामा
गतःकानामर्चनैःपूजनैःसुहोमैर्वैश्वदेवहोमसहितैर्भू
तानांबलिहरणैःबलिकर्मभिःस्वधाभवैर्नित्यश्राद्धादि
भिःमहतांमुनीनांचसंवासेषुवसतिषुनैकस्याःकथा
उपाख्यानानिताभिर्धर्मकथाभिरित्यर्थः १ ॥ महाजगार
सत्वद्भीमसेनाभयंकरात् राज्ञःप्रभावाद्गृधिरोमहर्षे
महर्षयः ३ ॥ महर्षयस्तत्वनवासिनःराज्ञोरामस्यप्रभा
वादनुभावाद्वोमहर्षेरोमांचोत्कर्षंदधिरेधृतवंतःकिंवि
शिष्टात् महतोजगरेणकंकटकोनसन्नद्धात्कृतशर्मियो
भीमाभयानकासेनातस्याभयंकरोतीतितस्मात् उपमुदः
कंकटकोजगरःकवचोस्त्रियामित्यमरः एतेनागजोयुधि
ष्ठिरस्यप्रभावात् महाजगरेणसर्पविशेषेणसमस्यप्रकावे

णानद्धोवेष्टितोयोभीमसेनस्तस्याभयंकराद्भयदायकात्
श्वासस्य प्राणवाद्जगरीभूतेन नहुषेणाभीमो युधिष्ठिरसेवा
दावेनमुक्तइतिपुराणं सन्नद्धोवर्मितोहृष्टोनिविस्मयः ३ ॥
सवदसांक्रोधवशेनसघोगणेन यद्धोयमसात्कृतेन स्क
न्तिप्रयातेन पुलस्त्यनप्तुर्डुष्टमनः क्षोभयतिस्मभीमः ४ ॥
सभीमः पुलस्त्यनप्तुः रावणस्यदुष्टमनः क्षोभयतिस्म क्षोभः
साहितंचकार किंभूतः भीमः भयानकः अतएव क्षोभकः
केनयमसात्कृतेनयमायदत्तेनविनाशितेनरक्षसां गण
समानांगणेनसमूहेनस्कन्तिप्रवणंप्रयातेनेति खरादिवद
ष्यत्वभेदइतिभावः पक्षे पुलस्त्यनप्तुः कुवेरस्यदुष्टमान
सं सभीमः क्षोभयतिस्म रक्षसांसरोवररक्षकानां राक्षसा
नांयमसात्कृतेनविनाशितेन गणेनसमूहेन कुवेरस्तत्रभी
मसेनेनसहयोद्धुमभवानाद्इतिपुराणं ४ ॥ निशाचरेषुदि
पितेषुतत्रमहन्नयत्नोत्सवद्युगप्यवोधे समंस्वनीडैः खगवम
धुवासमग्रस्पृष्टदाशावरजः सराजा ५ ॥ तत्रजातामस्तत्रव
नेस्थितंयथास्यात्तदेमधुवासाधिवसतिस्म पूर्वोक्तप्रका
रेणनिशाचरेषुराक्षसेषु दापितेषुसत्सुकिंभूतः अतएव
महन्नयोयत्नोत्सवस्तस्यगुणपक्षोवोधः शाहोथवेति मनोत्ते
नहितेनधर्मस्ययंगुणंपुदाहृतमितिविस्मयः सकिंभूतः प्रक
र्षेणास्पृष्टाहर्षितादाशासीता अवरजोलक्ष्मणोयस्यसतथा
दाराश्चासावरजश्चेतिदाशावरजो महत्त्वोदाशावरजोयस्मे
तिवा रक्षोवधादिविशेषः पक्षे राजायुधिष्ठिरः दाशेन्द्रो
पदी अवरजोभीमादिः निशाचरः सरोवररक्षकाइति ५ ॥
वनेपिसासंगतसत्यभामासंभाव्यमानामुनिदारवर्गैः १
सुष्टैरपूर्वैर्दयितोपनीतैः कृतावतंसाविरराजराज्ञी ६ ॥
साराज्ञीसीतादयितेनरामेणोपनीतैरपूर्वैः पुष्पैः कृताव
तंसाकृतकर्णालंकाराविरराजवभौ किंभूतामुनीनांदाराव
र्गैः पत्नीसमूहैः संभाव्यमानाकृतोपचारा संगतसत्यभामा

संगतासत्यंभादीप्तिर्मोलुक्ष्मीर्यस्याःसातथा सत्यंकृतेचशा
पथेतथ्येत्रिष्वृतेतद्वतीतिमेदिनीकारः पक्षे राज्ञीद्रौप
दी दयितेनभीमेन कुवेरसरसउपनीतैरपूर्वैः पुष्पैः स्वर्ण
कमलैः कृतावतंसा संगतासत्यभामाकृष्णपत्नीयस्यास्सा
तथेति ६ ॥ ततोरथव्याहृततोषयात्रास्तेरेंद्रसेनाकृतरो
षवंधः अजातशत्रुर्घमवत्तेनात्मामायीविप्रलब्धनगाच
रोभूत् ७ ॥ अनंतरंमायीमायावान् कपटवेषधारीवि
प्रःशत्रुः रावणः तद्वनगोचरोभूत् तद्वनमागतः सीताहर
णाय किंभूतः नजातः शत्रुर्यस्यसरामस्तस्याघोषात्तुघमा
त् रहितस्त्रात्मानंयेनसतथाव्याहृतः अप्रकाशितोघोषाय
स्यएवंविधः शाहेनरथेनयात्रागमनंतस्यसतथा रथस्यव्या
हृतघोषस्यनिःशब्दस्ययात्रायस्येतिवा सुरेंद्रस्यशक्रस्यव
लेसेनायांकृतोरोषस्यवंधनंयेनसतथा पक्षेविप्रर्योधनः
मायीमायावान् कपटीरथेनव्याहृत्याघोषयात्राव्याजेनत
थैः अजातशत्रुर्युधिष्ठिरस्तद्वचसेनरक्षिता आत्मायस्य
सुरेंद्रसेनायाः कृतोरोषेणवंधोवंधनंयेनसतथा तद्वनंग
र्योधनस्समागमत् ७ ॥ अथस्फुरच्छिद्रमपामलक्ष्मीरुहंग
गतेसावरजेनरेंद्रे तदाश्रमोपांतमवापलोभाज्जयद्रथः
स्तीव्रतरादशास्यः ८ ॥ अथानंतरंदशास्योरावणः तदा
श्रमस्यरामतपोवनस्योपांतेसमीपंप्रापत् सीतायाःलोभा
त् किंभूतः जयद्रथः जयनशीलोरथोस्यंदनोयस्यसतथा
रथारूढमानवयक्षस्यंदनेचेनसितचापीतिविश्वः कस्मिन्स
तिसावरजेसलक्ष्मणेनरेंद्रेन्द्रश्रेष्ठेरामेस्फुरच्छिद्रमृगस
स्वर्णाङ्गमृगरूपस्यमारीचिरात्तस्योमलक्ष्मीप्राप्त्यर्थेदूर
मतिभूमंगतेसति सकिंभूतः तीव्रतरोवेगोयस्यसः पक्षे
जयद्रथः सिंधुराजः तीव्रतरादतिवेगादतिलोभाद्रौपदी
चमी तदाश्रमोपांतंयुधिष्ठिरवनसमीपमवापप्राप अ
प्राप्यः अशासनीयः नरेंद्रेयुधिष्ठिरेसावरजे भीमादिसहि

नेविवशस्मरस्यहविणाविशेषस्यप्राप्यैरूपंगतेसति ८ ॥ स
नवप्रकाशाजितमीनलोचनानिरीक्ष्य भूतिं जनकान्वयाश्रि
याः वशंप्रपेदेवर्षाभिर्विगाहितेस्मरस्यमत्तोवृषवाङ्कव
त्ययं ९ ॥ सरावणस्तत्रवनेस्मरस्यकामस्यवशमायत्त
प्रपेदेप्रपन्नः किंकृत्वाजनकान्वयस्यजनकवंशस्यलक्ष्मी
इव तस्याःसीतायाःभूतिस्वरूपंदृष्ट्वा समजन्मनिस्माल
क्ष्मीःरामत्वेनभवेत्सीतेति यस्मात्दृष्टानथायतः सवक्ष
वेति समुदायार्थः किंभूताकमलकोशस्वरूपेकाजलेनवा
प्रोजितेमीनतल्येलोचने शफरसदृशेनेत्रेयस्याःसा कौ
तुकंवशं वर्षाभिर्जितेन्द्रियैर्विगाहितेनविशिष्टानन्दितं प
विणामत्वादि अथवावर्षाप्रदेउत्पत्यं अत्यर्थंस्मरस्य
स्येव यमस्यवशंप्राप अनेनप्रकारेणस्वस्वैवस्यादिति
भावः एते कृशांद्रौपदींजनकस्यपंचालस्य सजयद्रथः
शोकसमाने ५ ॥ अलोकसंभाव्यमसौविलोकयन्तदंगसौ
दर्यमनंगतन्त्रः एवंवितर्कमनसाचकारमहेन्द्रियैस्तन्मय
तांगतेन १० ॥ असौरावणोजयद्रथोवा एवमपैवस्मा
णप्रकारेणमनसाचित्तेनवितर्कनानारूपंतर्कंचकार अ
कस्मात् तर्कः कोनावितर्कोहहेतस्मात्हेसुकथ्यमानाइतिवि
स्यः किंभूतेनमनसा इंद्रियैश्चक्षुरादिभिःसहतन्मयतां
तद्रूपत्वंगतेनप्राप्तेन यत्रयत्रमनोयातिचक्षुस्तत्रसमवे
तीतितद्रूपत्वमस्य किंभूतस्सः तस्याःसीतायाःद्रौपद्याःवा
अंगस्यशरीरस्यसौंदर्यकांतिविलोकयदृष्ट्वा अनेनेनकामे
नतन्त्रःप्रेरितः किंभूतमसौंदर्यंनलोकेनजनेनसंभाव्यं
संभावनीयं अस्मिन्लोकेनादृशरूपंनभूतंनवाभावीति १०॥
धातापानानिमीलितादितिकरः कोऽस्विन्पदार्थैर्नवैःसृष्टे
मांतदवस्यपवनियतंयागहूमायामथात् यथुन्मीलित
दृष्टिरूपमनाकृष्येनदीयवक्षःकथ्यानेकानपःकृपास्
नियमःकुत्रस्यवादेवतिः ११ ॥ तंवितर्कमाह धाताप्रजा

पतिस्तदवस्थायवइमांसीतांद्रौपदींवा यागहमायां यत्र
भूमौ अथात् भूनवान् जनकस्यद्रुपदस्यवा यत्रभूमौस्था
पितवानित्यर्थः किंकृत्वानवैरनन्यसाधारणैःपदार्थैःरू
पादिभिःकोऽस्विदनिर्वचनीयैःनिर्वक्तुमशक्यैर्वाज्ञानरूप
त्वादितिशेषः ध्यानेनानिमीलितोमुद्रितोनादितिनिकरःइन्द्रि
यसमूहोयेनएवंसन् तांसृष्टेतिनिर्मायेत्यर्थःकथमेव
मित्याह यद्येवनस्याल्किंतउन्मीलितदृष्टियथाभवति
तथाअन्तनाकृष्येनदीयंरूपयोर्वपुर्ईदृशंस्यात्तदास्यात्रदृस्य
धातुःध्यानेकाजनःस्यादेवेत्यर्थः नपःकृपास्यात् कावनिय
मःसंयमःकुत्रकस्यवादेवानिक्षेमाक्षाध्यायःनामिति प
नदालोकनसमुद्भूतमानसविधावरोपात्तवेनेत्याप्रा
भवेयकरतानिमीलितादःध्यानस्य एतांनिर्मायत्रभू
मौस्थापितवानितिवितर्कः विशिष्टस्तकौवितर्कोनुमा
नपरिशोधकः नियमोयंत्रणायांचप्रतिज्ञानिश्चयेव्रते
इतिमेदिनीकारः ११ ॥ अभियोक्तुमात्मविशेषेवनाशि
वेयदिदृष्टमनेनदवलंव्यधुरा अयातिध्यानभुवमथकस्मक
रेणनूनमभविष्यदसावीदृशीति १२ ॥ अथकामशिरःपंचेषुः
कामःपुरापूर्वमेवतदूपमेतस्याःसीतायाःद्रौपद्याःवा
तादृशंरूपंसौंदर्यंस्वरूपंवा आत्मविशेषेणविकीयनवा
णेनशिवशंभुंध्यानास्थितंसमाधिस्थमभियोक्तुंयद्यनि
ष्यत यत्नमकरिष्यत् भुवंनिश्चयेनअसौरावणोनाभविष्य
त् अयंचाथारावणोभूतएतामवलव्ययत्नमकार्षीदितिवि
तर्कः अस्मादूपेणमोहनबाणःस्यादितिभावः नत्रप्रश्नेव
रक्षनावधिकारेचसंभ्रमे आमंत्रणोपात्तनये प्रज्ञानुज्ञा
वधारणेइतिविश्वः १२ ॥ सकामःकामोऽस्यासामपिनिज
वपुःकोपचाकितःप्रहत्तानोस्वेरंसरसजनचित्तप्रमथने
स्वयंलक्ष्मीभावंकिलनिजशरणांपरिहरन्ननंगत्वंगा
त्वाममहृदयदुर्गेनिविशते १३ ॥ अस्यांसीतायांद्रौपद्यां

ना॰
पा॰
५४
54

कामः कंदर्पः सकामस्याभिलाषोपि संभाव्यते यत्कंच
कथमेवमित्याह निजवधूकोपाद्वात्मपत्नीरोषात् चा
किनस्त्रस्तः सन् ममहृदयमेवड्गंनिविशति अनंगत्व
मशरीरत्वंगत्वापि अन्योपिवस्तोड्गंप्रविशतीतिनर्कः
किंकुर्वन् सरसानांशृंगारादियुक्तानांजनानांचित्तस्य
प्रमथनेप्रकर्षेणप्रवृत्तानांनिजशराणांमोत्कीयवाणा
नांलक्षीभवंलक्ष्यंस्वयंत्वंपरिहरन् त्यजन् परिहर्तुं
भावः अपिसंभावनाप्रश्नेणकागर्हसमुच्चये तयाक्रम
पदार्थानांकामकारक्रियास्वेचेतिमेदिनीकारः किल
प्रावृत्तवार्तायांसंभाव्यानुनयार्थयोरितिच अपिभिन्न
क्रमे अनंगत्वंगतानामपि यतोस्यास्याभिलाषोतएवनिजः
यवधूक्तस्तः स्वयमपिमत्वानिवेद्यत्वेहेतुरिति १३ ॥ भ
वतश्चतमालस्यस्वर्गलोकाधिपत्यंभवतुतद्रूपोभग्यानं
दनोद्यानलक्ष्मीः भवतुसततफलेहेयत्क्तहस्तेनतदीयं स
कलसफलमस्याःप्रेयतांयोनयातः १४ ॥ पुनःपुनरसं
हस्यस्वर्गलोकाधिपत्यंभवतु तद्रूपभोग्यानंदनोद्यानल
क्ष्मीर्भवतु तदेतत्संवधिहृक्तहस्तेनत्वमहर्षं सततफ
लमनवरतहृष्टंभवतु तदेतत्सकलसफलंयदस्याःसी
तायाःस्रोपयावाप्रेयत्नात्रूपपतीयोनयातोनगतःतत्से
हस्यराज्यंनंदनोद्यानलक्ष्मीनेत्रसहस्रमेतत्सर्वसफलं
यतयोर्दर्शनेसफलंस्यान्नदेतयोर्दर्शनाभावात्सर्वनिष्फ
लमितिभावः प्रेतापत्रेतूगोडुरादितिविश्वः १४ ॥
दविरतमुखदीक्षाजातसंस्कारजाड्यस्फुटतरमवसन्न
मन्महेनाकनाथं भवतियदिसदंदुरुपवेशानदृत्क्षि
तनरमकलत्रस्यात्कथंगौतमोसौ १५ ॥ स्फुटतरमुत्ते
न्तायांनिस्तुयेवा नाकनाथंस्वर्गपतिमिंद्रमरमसंतरस
तानस्तुत्यंमन्महे मन्यामहे वसोक्तानेरसोहर्षेवसः स्तु
गावपवचरसः स्वादेभिलाषेस्यात्पाद्देपिरसोविषमि

तिकोशः कुतः अविरतमनवरतंमखदीक्षायांजातमुत्प
न्नंसंस्कारजाड्यंयस्यसतथा अन्योकपादिजडीकृतनाजि
ज्ञारसज्ञोनभवति कथमेवंयदिसइंद्रःशुभासीतायाःस्रो
पयावाद्रूपवेशयोःसाहजिकाधिकयोरंतरज्ञोविशेष
ज्ञानवान् भवेत् तदासौगौतमस्त्रिरतरमकलत्रपत्नी
रहितोनस्यात्अतः अरसज्ञोस्माविनिविनर्कः १५ ॥ अ
स्याःस्फुटंमाल्यकदासमर्थोभिवेणीगुणोत्कर्षमालिन्ल
चानां कलापिनांकल्पयतीवदंडंशिखंडभारस्यपणा
हुनातः १६ ॥ वेनीतःशरत्कालः कलापिनांमयूरा
णांदंडंशांतिकल्पयतिकरोति कुतःशिखंडभारस्यवर्हे
भयस्यनिराकरणात् स्फुटंनिश्चयेनर्केवा अस्याःसी
तायाःस्रोपयाःवामाल्यकानांपुष्पानांदानामालयाः
प्रोभनेयावेणी तस्यायोगुणोत्कर्षस्तस्यमालिन्लचानां
चौराणां अस्यस्यापिचौरस्यशिलोच्छेदनरूपोदंडःक्रिय
ते शिखंडोवर्हचूडयोरितिविश्वः मलिन्लचोमासभेदे
चारोज्वलनयोःपुमानितिमेदिनीकारः १७ ॥ ईदृग्र
पप्रचयरचनारंभपांडित्ययोगाज्ज्ञातोदैवाज्जगतिनिपु
णैःश्लाघनीयोविरिंचिः किंचैतस्याःप्रसवविधिनायो
गकोटीनिविष्टं यत्कंक्ष्मेवंजमनमहेरत्नगर्भाभिधाने
१७ ॥ निपुणैर्विवेकिभिर्जनैभिर्विरिंचिर्ब्रह्माश्लाघनी
यःश्लाघ्योहिजातोदैवाद्दैवकृतमेतदित्यर्थः कुतःईदृग
रूपाःसीतायाःस्रोपयावा एतयोःरूपप्रचयस्यरचनार
भस्तत्रपांडित्यंकौशलंतस्ययोगात्संबंधादिति किंचा
न्यदपिमनुमहे मन्यामहे यदेतस्याःसीतयास्रोपयावा
प्रसवविधिनाउत्पात्ययोगकोटीनिविष्टंयोगिकंभूमेःर
त्नगर्भाभिधानंरत्नगर्भइतिनाम रत्नंगर्भेयस्याइतिनाम
वयमनुमहे मन्यामहे जातोजातोयदुत्कर्षणतडिरत्नप
जायते १७ ॥ अथदिनमपिगर्भमाहनामंदुराशेर्दुरपिर

रा०
पा०
५४
54

कामः कंदर्पः सकामस्याभिलाषोपि संभाव्यते यस्त्वंच
कथमेवमित्याह निजवधूकोपादात्मपत्नीरोषात् च
किनस्त्वस्तः सन् ममहृदयमेवदुर्गंनिविशति अनंगत्व
मशरीरत्वंगत्वापि अन्योपिशैलादुर्गंप्रविशतीतितर्कः
किंकुर्वन् स्वरसानांशृंगारादिरसकानांजनानांविलासप्र
प्रमथनेप्रकर्षेणप्रवृत्तानांनिजशराणामात्मीयबाणाना
नांलक्ष्यीभवंलक्ष्यत्वंस्वयंस्वंपरिहरन् त्यजन् परिहर्त्तुं
भावः अपिसंभावनाप्रश्नशंकागर्हासमुच्चये तथाक्रम
पदार्थानांकामकारक्रियास्वचेतिमेदिनीकारः किल
शाब्दस्तववार्तायांसंभाव्यानुनयार्थयोरितिच अपिभिन्न
क्रमे अनंगत्वंगतानामपि यत्तोस्यांसाभिलाषोतएवनिजं
यवधूरत्नःस्वयमपिमत्वानिवेशयत्वेहेत्वरिति १३ ॥ भ
वत्चतमालस्यस्वर्गलोकाधिपत्यंभवतुतद्रूपोभव्यानं
दनोद्यानलक्ष्मीः भवतुसततंतत्फलंतुकल्पहत्वेनदीयं स
कलसफलमस्याः प्रेक्षणीयतायोग्यायातः १४ ॥ शःभवत्से
न्द्रस्यस्वर्गलोकाधिपत्यंभवतु तद्रूपभोग्यानंदनोद्यानल
क्ष्मीर्भवतु तदेतत्सर्वंपिहृतकल्पहत्वेनेत्रसहस्रं सततफ
लमनवरतस्त्वृष्टभवतु तदेतत्सकलसफलयदस्याः सी
तायाः द्रौपद्यावाप्रेक्षणीयतायोग्यानयानोनगतः तस्ये
न्द्रस्यराज्यंनंदनोद्यानलक्ष्मीनेत्रसहस्रमेतत्सर्वंसफलं
यतयोर्दर्शनेनसफलस्याद्वेदेतयोर्दर्शनाभावात्सर्वंनिष्फ
लमितिभावः प्रेक्षापक्षेतृणेबुद्धाविनिविश्वः १५ ॥
रविरत्नप्रावदीक्षाजातसंस्कारजाड्यस्कंदनरमवसज्ञ
मन्महेनाकनाथं भवानियदिमईदृशवपुषानवत्नास्त्र
दनवसकालनस्यात्कथंमौनमीसो १६ ॥ स्कंदनरक्षत्य
हायांनिस्तृयेवा नाकनाथंस्वर्गपतिमिन्द्रमरसंतंवस
हानस्तुत्यंमन्महे मन्यामहे दसोत्तानेदसोहयंदसःस्तृ
गावपवचरसः खादेभिलाक्षेस्यात्याबदीयदसोविषमि

तिकोषः कृतः प्रविरतमनवरतंमदवदीक्षायांजातमनु
त्तंसंस्कारजाड्यंयस्यसतथा अन्योकल्पादिजड़ीकृतानि
कृतसञ्चोनभवति कथमेवंयदिमईदृशपास्तीतायाःद्रौ
पद्यावाप्तेवशयोः साहजिकाधिकयोरनरत्नोविशेष
त्तानवान् भवेत् तदासुरागोनमास्त्रिरतनरमकालतपत्नी
रहितोनस्यादतः अरसञ्चोस्माविनिविनर्कः १५ ॥ अ
स्याः स्फटंमाल्यकदामशोभिवेणीगुणोत्कर्षमालिल्ल
चानांकलापिनांकल्पयतीवदंडंशिखंडभारत्नपणा
रुतोतः १६ ॥ वतोतःशरत्कालः कलापिनांमयूराणा
णादंडंशान्तिकल्पयतिकरोति कृतः शिखंडभारस्यवहे
भरस्यनिराकरणात् स्फटंनिस्तृयेतर्केवा अस्याःसी
तायाः द्रौपद्याःवामाल्यकानांग्रथ्यानांदानामालयाः
शोभतेयावेणी तस्याःगुणोत्कर्षस्तस्यमालिल्लचानां
चौराणां अस्यस्यापिचोरस्यशिखाछेदनरूपोदंडःक्रिय
ते शिखंडोवहेहृदयोरितिविश्वः मल्लिल्लचामासभेद
चारोज्वलनयोःपुमानितिमेदिनीकारः १७ ॥ ईदृश
प्रपंचयरचनारंभपांडित्ययोगाज्जातोदैवाज्जगतिनिपु
णैःस्नाघनीयोविरिंचिः किंचैतस्याःप्रसवविधिनायो
गकोटीनिविष्टं यत्कंभूमेवंडमनमहे रत्नगर्भाभिधानं
१८ ॥ निपुणैर्विवेकिभिर्जनैर्भविरिंचिर्ब्रह्मास्नाघनी
यः स्नाघ्याहीजातोदैवाद्दैवकृतमेतदित्यर्थः कृतः ईदृश
श्चपाः सीतायाःद्रौपद्यावा एतयोःरूपप्रदयस्यरचनार
भतत्रपांडित्यकौशलेनयत्ययोगात्संबंधादिति किंचा
न्यदपिमनुमहे मन्यामहे यदेतस्याःसीतयाद्रौपद्यावा
प्रसवविधिनाउत्पत्त्ययोगकोटीनिविष्टंयोगिकंभूमेःर
त्नगर्भाभिधानंरत्नगर्भेतिनाम रत्नंगर्भेयस्याइतिनाम
वयमनुमहे मन्यामहे जातोजातोयद्रत्नकंपतद्विरत्नम
जातेन १७ ॥ अद्यदिनमपियर्भमाहनामंजुवाणोऽजवपिर

रा॰
मा॰
५५

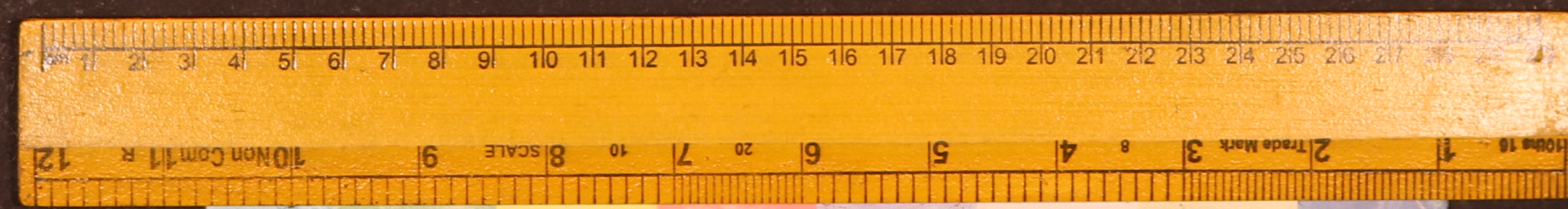
55

विबिंबेस्वंवपुःप्रतिमाणेन अपिपुनरकलंकंमंडलंप्राप्य
चंद्रस्त्वलायितमलमस्यानेववक्राविबिंदं १८ ॥ चंद्रःप्र
त्यहमेवुराषाः समुद्रस्यगर्भमभ्यतवंगाहतातपःकरुणा
यतिभावः चंद्रोमृगरुजवीचवारविबिंबेस्वंवपुस्त्वंषा
रीरंप्रदत्तिणोत्पादितपतत्वाणंकरोत्वितियावृत्त नयमेद
तिभावः नवामंडलमवास्यचंद्रः पुनवस्याः सीतायाद्वैर
प्रपाषा अकलंकनिष्कलंकंवक्रारविबिंदंमुखमप्यतल
यित्वेसहप्रीकृतेनेवालेनैवसमर्थः अनलपःकारुणि
नापितत्वाहृष्यमनामयादित्यभावः १८ ॥ वनांतेवेला
कविभूषणापितेत्वाहृष्यमपर्यामशोभानिजयैवकांत्या
हृष्टामयाभाप्यवशेनसेयंमेचोपरुद्धेवस्वर्णकलावा
१९ ॥ पुरःस्थितेनार्याञ्जस्याग्रेस्थितेनमयासेयंसीता
द्रौपदीवा वनांतेवेभाग्यवशेनदृष्टा अवलोकितामेवो
परुद्धामेघव्यन्नास्वर्णकस्यचंद्रमसोःलेखाइवलोक
मलं भूषणंयस्याःसानिजयैवकांत्याप्रयासापरिशुणि
शोभायस्याःसा १९ ॥ आलोकमात्राद्दीवलोपिमेमध्या
त्माभूजनोममन्मथवाणेवेध्याः इतीववृत्तेनेनगरीमपोह्य
वनांतमेघागमितात्वविधात्रा २० ॥ इतीवइतिहत्वा वि
धात्रास्वष्टान्नूनेनाश्रुयेनगरीमपोह्यन्यस्का वनांतमेघा
सीताद्रौपदीवागमितानाप्रापितेत्यर्थः आलोकमात्राद
र्शनमात्राद्दीवलोपिजनो मुख्याःसीतायाद्रौपद्यावादर्शनमात्राद्दीवलोपिजनो
लोकोमन्मथवाणवेध्योमाभूदिति २० ॥ नावलजल
दृग्भाद्रिघनेन्यत्रविहृत्स्फटिकजटवमध्येहधूमेनपया
गः इवमपिवनभूमौवर्तनेहंतवालानहिजगोनिधा
नेसर्वलोकप्रकाशे २१ ॥ इयंसीताद्रौपदीवाबालान
वधोवनापिवनभूमौवर्तते हंतेतिवाक्यारंभे फलमेव
यन्निधानेनिधिःसर्वलोकानांप्रकाशोस्यानेनहितिस्त्री
यतेनात्पर्थं दृष्टांतःजलस्यमेघस्यगर्भादन्यत्रविघत्र

लनैवविद्यते पद्मरागोपिस्फटिकजटवमध्येमनोहृषपतेलग्न
स्तुनिपादेपिहृष्यमतेशोभते एवंतस्याद्वाक्यशोभायांजिज्ञासा
यांचसांत्वनेवीष्मामानविशेषेषुपूरणेपादपाक्ययोरितिवि
श्वः हंतहर्षेनुकंपायांवाक्यारंभविषादयोरित्यमरः २१ ॥
यवांतरेवेंद्रस्तनायकदत्तिणोफसारंगरवमकपिशंनवनेन
दासीत नामीत्तमीत्तमितितर्कपरः सराजानावद्भूवमदना
फपदत्तिणेर्मी २२ ॥ नरेंद्रस्तनोराज्ञोफाधिष्ठितोवातस्यसा
यकेनवाणेनदत्तिणेफरदत्तिणमात्रेव्राणितोयस्माद्रंगलस्य
वक्रेनकपिलेणकपिशंलेगाहितेनतत्त्वनेनासीत्नवभूव यावन्नाव
देवराजारावणोजयद्रथोवा मदनाफधदत्तिणेर्मी मदन
बाणेनदत्तिणोभागेव्राणआसीदिति कामाफधनदत्तिणेर
मेंव्राणमस्येतिवादत्तिणेर्मीइतिनिपातितः तांसीताद्रौपदीं
वाईत्तमीतंद्रष्टुभिहृष्ट्वाहृष्टानितर्कपरपर्वतर्कयन २२ ॥ गां
भीर्यादिवबद्धतोवतीर्यरागीसंजानन्नपिनिजगादतोनप्र
त्ती कासित्वंकलभकरोरुकस्यदाराःकोवानेकथयवना
तवासहेतुः २३ ॥ ततमत्वोनहृष्टाधारी रावणोजयद्रथो
वा बुद्धादवनीर्य तांसीताद्रौपदीवाइत्यग्रेवद्भमाणनिज
गादउवाच सार्किभूतःरागीरागवान् रागोनुरक्तोमात्सर्येद्र
लिप्राप्स्यतः गांभीर्यादिवातिबुद्धादित्यस्यविशेषणंगांभी
र्यादिवागधनीर्यगांभीर्येनत्यक्तोत्यर्थः संजानन्नपिसर्वद्रपतो
जानत्रेवव्याजेननत्त्वदृपमजानन्निव यथाप्रज्ञातेतानप्र
स्नःक्रियतेनद्धनाकिंततन् कासीति कात्वमसीतिजानोनार
श्निचप्रस्नः कस्यदारापत्न्यसिवनानावासेचाकोहेतुःकथय
प्रत्रधाहोमध्यवाचकः कलभःकरिशावकस्तस्यकरवहृह
यस्याऽइतिसंबोधनं करभोमणिवंधादकानिष्टोरुशामित
स्तुतइतिविश्वः २३ ॥ सातेनस्पष्टाचलचेनसाविविस्क
टमाचष्टयथार्थमेव तस्यापिहृत्स्यचषानांमजालैःशांति
नयंतीवतमःसमूहं २४ ॥ सासीताद्रौपदीवातेनरावणेन

जयद्रथेनवाबलवेनसापिचंचलेनापिदृष्टासतीस्कंदंधकेय
यार्थमेवस्वरूपमेवाचष्ट कथयामास तस्यापिरावणस्यजय
द्रथस्यापिहृतत्वंस्वदृष्टयास्थितेनमःसमूहंपापसमूहं तदभिला
षजनितंदूषणानांदूतानामंसमूहजालैलेजनःसमूहैःघातितप
घ्रामेनयंतीवप्रापयंतीव २४ ॥ येनहाविनाहितसोमका
र्यःहीणीभुजाहंजनकेननेन लब्धापिकृसाजिनशोभिनायां
हितोकलद्वेननयेवसीता २५ ॥ साहंसेनेतिनाममयेद्धनं
किंभूताजनकेननाम्नाद्रोणीभुजाराज्ञाकृसाजिनेनकृसच
र्मणाशोभितायांहितोयत्तमोलब्धामात्यभिजनोपिः
अपिसंबोधने कस्मिन्केवकलत्रेपद्धानननयाऽहंहितावा ते
नयाविनानेयज्ञे विहितसोमकार्यायेननतथा सोमलता
विशेषः नीवसोमलतायांचसोमस्ताहितदीधितो वानवेच
ऊर्वीचापिल्देवेसमीरणःइति कार्यहतोप्रयोजनेइतिवि
श्वः पतेहंकृसाद्रोपदी तेनराज्ञजनकेनमित्रापंचालेन
अजिनशोभितायां भुविलब्धासीनवेनन्तहृषीत्यर्थः आहि
तेक्षुतेसोमकार्येसोमयागोयेनसद्रुपदः अन्यत्समानं २५
पतिर्ममत्वत्रमशेषभूभृत्प्रभाविरामोयमजातशत्रुः भीम
स्तुभीमावरजस्तुजिस्तुनोमत्यजानाभिरताचसाहं २६ ॥
ममपतिःस्वामीदाशरथिःकस्यदाशरथस्यपुत्रोत्तवं किंभूतः
तवं तद्वियाविशेषः अशेषाणांभूभृतांप्रभाविःप्रभविस्त
शीलः पुनःकिंभूतः अजातशत्रुःअत्रत्यक्तविस्तुः भीमस्यभ
यानकस्यजिस्तुजयनशीलःभीमस्तुतिमादे भयानकः अ
यांक्षुतरणां भीमोभयानकोवरजोलक्ष्मणोयास्तःसाचाहं
अमत्यजातेसमूहोयत्रतास्मिन्नाभिरता नातद्रक्षा पतेम
मपतिवयमजातशत्रुःयुधिष्ठिरःभीमोभीमसेनःभीमाव
रजोजिस्तुरर्जुनः जयनशीलः सर्वत्रविशेषण साचाहं
नासत्यजाताभिरतानासत्यावश्विनीकुमारौताभ्यांजातौ
नकुलसहदेवौतयोरभिरता अनुरक्ता पतिःकथंभूतः

अशेषाणांभूभृतांप्रभावाविरामोयस्मात्सतथायमर्थविशेष
णंभीमस्याभिरतेतिपूर्ववत्तयोजना २६ ॥ पितुर्निकेतस्य
सुखश्रियंचविहायसाहंसमयप्रतीता दायादसंक्रामित
राज्यभारास्वभर्तृभक्त्यापिनिवेदयामि २७ ॥ साहंसीता
द्रौपदीवात्वकीयस्यभर्तुःस्वामिनोभक्त्यासेवयाविपिनेव
नेवसामि स्वामिभक्त्यर्थमेवमेस्थितास्मिइतिवनेनवास
स्योत्तरं किंकृत्वापितुर्जनकस्यद्रुपदस्यवानिकेतनंगृहंसु
खसंपद्शोभारूपांजोवाश्रियंराज्यलक्ष्मीं विहायसक्का
समयस्यक्रियाकालस्यप्रतीतापूर्णस्याःसमयप्रतीताचर
तुर्दशावर्षाणियावद्वनवासःकर्तव्यइतिसमयःस्यात्क्रिया
कालइतिकोषः दायादेषुसंक्रामितःसमर्पितोराज्यभारो
ययासा एकंचसमस्तमेवपदंतस्नुदायादेषुभरतमदेषु
समर्पितंदायादेनदुर्योधनादिना संक्रांतोगृहीतोराज्यभा
रोयस्यावापवंभूतस्यस्वभर्तुःरामस्ययुधिष्ठिरस्यवा वनेवसा
मीति २८ ॥ इयंहिपूर्वैःपदवीप्रदिष्टास्त्रीणांत्रिवर्गाधिग
मस्यमूलं स्वदेवभर्तुःविपद्यवास्थितायंयदेकभावेनपति
र्निषेव्यः २९ ॥ स्त्रीणामियंपदवीवर्त्मपूर्वैःप्राचीनैःवृद्धैः
प्रदिष्टाकथिता किंभूता त्रिवर्गाधिगमस्यत्रिवर्गाणांधर्मा
र्थकामानामधिगमस्यप्राप्तेर्मूलमादिकरणं उक्तमूलमाशि
त्वाकोतिमितिविश्वः किंतद्यत् एकभावेनएकयाचेष्ट
याएकचैवमत्वास्वदेवेषु अथवाइःस्वेषुस्थितायापतिर्देव
निषेव्यःसेवनीयः वधःप्रियापतिर्भर्तेत्यमरः ३० ॥ इति
ब्रुवाणांसवाष्पाभिस्त्रस्तःसपत्नोमनुजेन्द्रपत्नी मनोर
तहासोक्तनहासमेनापुनर्बभाषेप्रतिषिद्धभाषी ३१ ॥
सबाष्पोजयद्रथोवाइतिपूर्वोक्तप्रकारेणब्रुवाणांभाष
माणांमनुजेन्द्रपत्नीसीतांद्रौपदीवापुनर्बभाषेउवाच स
किंभूतः सबाष्पेणाभिद्रोदारिनः भिन्नौसंगतदारितावि
त्यमरः निःसपत्नःशत्रुःस्वन्यःकृतहासंयथास्यात् प्रतिर

रा॰
मा॰
५७

५७

षिद्धभाषी विरुद्धभाषणशीलः एकांतेपरकलत्रभाषणप
तिषिद्धं अव्यक्तभाषी वा लोकोहृष्टो मनोज्ञोमनोहरोहा
सोयस्मात्ता ४५ ॥ अयंपुराविद्धिकदीर्यमाणः स्फुटोभव
त्सप्रतिलोकवादः त्वणोमहानीलशिलेवसक्तिंकरोत्यमा
त्रेवल्लकामिनीति ३० ॥ किंतदित्याह अयंपुरानहेइदं
हृदीर्यमाणोवदन्माणोलोकवादः लोकनिंदितवादोवा
संप्रतीदानीं स्फुटंव्यक्तंभवान् अस्ति तमेवाह त्वणेति
त्वल्लनिस्पृहेकामिनीसीधमाथे अयोगेसक्तिमासंगंक
रोति त्वणामहानीलस्यमणिविशेषस्यशिलेवेति यथा
महानीलमणिशिलान्त्वणसक्तिंकरोति पात्रभाजनयोर
न्यपोरितिविग्रहः ३० ॥ इदंतनेभर्तृजनस्यभाग्यंपतयाघ
वाप्राक्तनजन्मपंक्तिः त्वयाविचारोझितयाअपवनरु
च्यतेयहतदुर्गतेपि ३१ ॥ तमेव इदंवदन्माणेनेतवभ
र्तृजनस्यभाग्यंहृष्टं अथवा तवप्राक्तनजन्मनः पूर्वजन्म
कृतकर्मणः पक्तिः परिपाकः किंतद्यत् वनांतेदुर्गतः
कष्टार्हवनवासीवात्वयाविचारोझितया विचारेणत्यक्त
या अपवमतिर्लगच्यतेनत्यज्यतेतत्रविचारत्यागपूर्व
दुर्गतःसेव्योनभवति दुर्गतइत्युच्यते ३२ ॥ अनात्मसंतार
मतक्रमेणत्वांविहायात्महितंयतस्व अथाखिलकृत्यकार
णाकाष्ठलोष्टैर्नराज्यहीनैर्नरदेववंश्यैः ३३ ॥ सात्वंतथा
विधाः पतेनादुर्गतेविहायत्यक्त्वा आत्महितंस्वकीयहितं
यतस्व तदर्थयत्नंकुरु किंभूतेनआत्मनः स्वस्यसंसारे जी
वनोपायेसमर्थं अनात्मसंतारमसत् अत्रहेतुमाह राज्य
हीनैर्नरदेववंश्यैरपिनकृत्यंकार्यमस्ति त्वणाकाष्ठलोष्टै
रपिकृत्यंकार्यमस्ति स्वकार्यसमर्थत्वात् व्यतिरेकोक्ति
र्त्वणाकाष्ठोबाबल राज्यायत्तमितितदभावे त्वणतुल्यता
पितात्तीतिभावः ३३ ॥ भित्ताहृहिहद्वमपिजहेमाकवी
सिंधुनप्राहित्वानागाउपरतमदाल्पकर्जयातिभृंगी वी

येदत्रभजतिनृपतिंप्राक्तनंप्रोज्झहस्त्री सारापेताःसवसि
जहृशात्त्वणतुल्याभवंति ३३ ॥ पूर्वोक्तंनिर्दिशति जाह्न
वीजाह्नुकन्यागंगाहरंशिवंजहौतत्याज किंभूते भित्तेव
हेत्रिर्वर्तनोपायोयस्यतंनिर्धनं किंभूता सिंधोसमुद्रंनग्रा
अत्रप्रविष्टा यतोनिर्धनंविहायमांधनवंतंभजस्वेतिभा
वः एवमुपरतमदान् मदजलशून्यान् गजान् हित्वाम
कर्जमदसलिजंमधुफलबृहद्भृंगीयातिप्रपन्नाभवति अत्रापि
मधुयोगोहेतुः मदोदंतसिक्तत्त्वयोर्हर्षभदानयोरिति
मेदिनीकारः एवंवीर्येणबलेनोत्कृष्टमुद्देदंनृपतिंहृष्टीप
तृणीभवंतिसेवने प्राक्तनंप्राचीनमबलमवनीपतिंराजा
नंप्रोज्झत्यक्त्वा सरसिजदृशः कमलनयनायाअंगनायाः
सारापेताः निर्धनाः तृणघासुलतुल्यास्त्यक्ताः अनास्था
भवंतीति यत्रासरसिजदृशोपितृणघाः सारापेताः सारोध
नंतेनापेतारहिताः अंगनानामित्य....हार्ये तृणतुल्या
भवंतीति सारोबलेसत्त्वानिचास्थिरत्वेन्यायेचधनेचसारमि
तिकोशः अतोयंनपश्चीन्याज्यः मांरत्नाकरंतस्यसरसि
जदृशीवालिसंभजस्वेति ३४ ॥ अहंधनवांस्तदेवसिंधुराजः
कुबेरसंपन्नातियोगिलक्ष्मीः योरावणोविद्विषतामसाध्य
स्त्वमागतंमांभजभर्तृभावात् ३५ ॥ गैत्रिकयाहिदमेवस्फो
रयति स्तदृशीतिगोत्रवामादृकसंबोधन अहंधवानकणः
सिंधुराजः सिंधुःसमुद्रः तस्यराजानात्पर्येनभूमीशस्वरः
कुबेरस्यधनदस्यसम्पदोलक्ष्म्याप्रतियोगिनीसहशीलक्ष्मी
र्यस्यसः यस्त्वाहंरावणोनामेति विद्विषतांदेवानामसा
ध्योजेयः तंमालकाधिपतिमागतंभर्तृभावात्पतित्वेनभ
ज एतेहंसिंधुराजः सिंधुनाम्नोदेशस्यराजाजयद्रथः कु
वेरसदृशधनीति रावणोमहावाबधूकः ३६ ॥ सात्वं
क्लेशोकाजादिलामशोकेरुधानलक्ष्मीमुपशोभयंती म
त्वागीत्वनप्रसवावतंसासाकंमयासंचरसिंधुदेशान् ३७

सा त्वं मया साकं सह सिंधुदेशान् समुद्रपदेशान् संचर गच्छ
क्रीडार्थमित्यर्थः त्यक्तः शोको यया सा अर्थात्तां हित्वात्
अशोकस्य पुष्पमशोके तेजो विलासयान लक्ष्मीमुपवनेषु
भाजमाधिकं शोभयंती अशोविकेचेत्यत्र शासनात् त्वं कीदृ
शी मत्पाणिनाल्लूनेन छिन्नेन प्रसवेन पल्लवेनावतंसः क
र्णालंकारो यस्याः सा पदे सिंधुनामदेशान् द्रौपदीं प्रति
जयद्रथवाक्यं ४१ ॥ सा तेन वाक्येनाभिसांत्विताऽपि वाता
हताविघ्नदिवस्फुरंती अलं प्रलापैरमयाहि पापे स्तकामप
राहतमार्गावभूव ४२ ॥ सा सीता द्रौपदी वा प्रलापैरपयाऽ
नर्थकैर्वाक्यैर्निरर्थकैर्निष्फलैरलं पर्याप्तं पापपापिष्ठापया
हि दूरमपसरगासे स्तकामभिपाय परावृत्तमुखी बभूव .. किं
भूता तेन रावणेन जयद्रथेन वा एवं वाक्यमभिसांत्विताऽपि कृत
सांत्वनाऽपि स्फुरंती सवेपथुः कम्पयुक्तेत्यर्थः वातहताविफ़ादि
व यथा वातेनाहता स्पृष्टा विकलत्कम्पते यथा हतेति पादेऽपि
वातिरेतरजलपातः ४३ ॥ यदानयाप्रार्थितयापि भूयः श्री
देवयाशोभयापविद्धः विकारमासाद्यत दासनीवबलेन
नोहंत्वमियबाला ४४ ॥ भूयोवारंवारं प्रार्थितयापि माभ
जस्वेतिनाभ्यर्थयाचितया सीतया द्रौपद्या वा यदा स रावणो ज
यद्रथोवाऽपविद्धः तिरस्कृतः श्रीकन्यायैवया नर्मदाया
तिमः शोणादस्त्व तदानीं सतिशायितं विकारं विपरीतमाका
रं मन्मथजनितं भावमासाद्य बलेन शक्त्या तां बालाहर्तुमु
पहर्तुमियेष ऐच्छदिति ४५ ॥ क्रमात्तदर्पाद्दिव दानवस्त्रयी
विपंतदः पर्वणि चंद्रिकामिव नदीरयस्तीरलतामिवोल्ल
वेसतां जहार प्रसभेन भामिनी ४६ ॥ स रावणो जयद्रथोवा
तां सीतां द्रौपदीं वा अतिदर्पाद्दतिरोषात्सामर्थ्याद्वा प्रसभेन
हठात् भामिनीमतिक्रुद्धां जहारहृतवान् असुर्वदानव
स्त्रयीमिव वेदत्रयीमिव विधुंतदो राहुः पर्वणि चंद्रिकां चं
द्रज्योत्स्नामिव यथापहरति नद्याः सरितो वयोवेगः उल्ल

वे अधिके तीरजां लतां अंतिमिवापहरति ४७ ॥ तयागतां
तामवलोक्य विक्लवां नदात्तनादैः प्रतिनादमेदुरैः गुहामुखैः
र्निर्झरवाष्पवर्षिणी स्वयं च चक्रंद वनांतमेदिनी ४८ ॥ अवि
नक्रे वनांतमेदिनी वनस्थली स्वयं चक्रंदेव अक्रदद्दिवके
गुहाः कंदरास्ता एव मुखानि वक्त्राणि तैः सा किंभूता निर्झ
र एव वाष्पास्तद्वर्षिणी दृष्टिकर्त्री अपि वाष्पमुखागदैतिकंद
नं प्रापितया किंभूतैस्तस्याः सीतायाद्रौपद्या वा आर्तनादस्य
प्रतिशब्देन मेदुरैः गंभीरैः तथागतां तदवस्थां प्राप्तां रावणेन ज
यद्रथेन वाऽपहृतां विक्लवां मानेनादेव क्रंदमानां विलोक्येति
४९ ॥ चलत्तटायो वनसीम्नि निःसृता विलोक्य चौर्येण सतां
पथे गतां नदीयके लीहरिणीगणैः समं विरायचुक्रोश चवने
द्विजावलिः ५० ॥ वनसीमनि निःसृता पथेगां शत्रुणा राव
णेन कामाविष्टेन चौर्येणापहृतां सीतां क्रंदमानां विलोक्य
दृष्ट्वा द्विजावलिः पतिसमूहो वनेऽपि विराय चुक्रोश चक्रं
दत नदीये तात्संबंधिभिः केलिकारिणीनां क्रीडाकारिणीनां
गणैः समूहैः समं सह किं भूतेनासि चलन्नु गच्छन् जटायुः प
णैः समूहैः समं सहाकिंभूतेनासिचलन्नुगच्छन् जटायुः प
क्षिविशेषः यत्र तत्सहायोऽतिशोभः पत्ते द्विजावलिः क्षि
त्रियपरंपरा दंतविप्रादयो द्विजा इत्यमरः किंभूता चल
जटा शिखा चलंती जटा यस्याः सा जटा लग्नकं च मूले मास्यां
प्रेत्ये पुनर्जटीति विश्वः यौवनस्तीम्नि यौवनदशायां निःसृता
५१ ॥ आक्रम्यमाणाः प्रसभाद्
रावणजयद्रथेन तां द्रौपदी ५१ ॥ आकृष्यमाणः प्रसभाद
वोन्नसत्दानेनादैर्निजयात्कषाच त्वरावतस्तस्य पुरो पमार्गे
वनभीमः खगराड्समानः ५२ ॥ तस्य रावणस्य मार्गे वर्त्मनि भी
मो भयानकः खगराट् जटायुः समानः साभिमानः रुरोध
रुरोध किंभूतस्य त्वरावतो वेगयुक्तस्य शीघ्रं गच्छतः कथं
भूतः सः तस्याः सीतायाः आर्तनादैरार्तस्वनैर्निजयात् कषारोष
णात् प्रसभाद्वेगादाकृष्यमाणः आनीतः उद्धेत्यर्थः पक्षे भीमो
भीमसेनस्तस्य जयद्रथस्य खगराडुत्कटस्तत्समानस्तत्सदृशः

५१ ॥ परस्परात्क्षेपविरूढवैरयोः प्रहारवेगाङ्कितगात्रयोर्
मिथः प्रकर्षविस्मापितसिद्धचारणं तयोरभूत्संगरकर्म
दारुणं ५२ ॥ तयोर्जटायुरावणयोर्दारुणभयानकं संग
रकर्म संग्रामकर्माभूत् बभूव प्रकर्षेण उत्कर्षातिशयेन वि
स्मापिताः सिद्धाः खेचराश्चारणा गन्धर्वादयो यत्र किंभूतयोः
परस्परमन्योन्यमाक्षेपेणास्फोटया विरूढउत्पन्नं वैरं वै
रं ययोस्तौ तथा मिथः अन्योन्यं प्रहारवेगाघातेनाङ्कि
तं गात्रं शरीरं ययोस्तौ तथा पक्षे तयोः भीमजयद्रथयोः
सिद्धाश्चारणाश्चेति द्वंद्वो वा सिद्धा एव चारणा इति कर्म
धारयो वा ५२ ॥ चिरप्रहारात्ततमन्तमेनं निरुद्ध्य कंठास्थि
तजीवशेषं स भीमसेनः स्वबलेन निन्ये तां धर्मराजाश्रित
दिग्भागं ५३ ॥ भीमसेनायस्येति भीमसेनो रावणः स्व
बलेन स्वकीयसामर्थ्येन तां सीतां धर्मराजेन यमेनाश्रितं
दिग्भागं दक्षिणां दिशं लंकाभिमुखं निन्ये नीतवान्
तस्य भयविशेषमरं भीमसेन इति किंभूतमेनं जटायुमति
राणिरस्य पराभूय किंभूतं चिरप्रहारेणाहतः खेदिताः
पक्षा यस्य तं कंठमास्थितः जीवशेषो यस्य तं सीतापक्षे
निकुंभनाया जीवशेषस्य स्तर्थः पक्षे स भीमसेनो वृकोद
रस्तां द्रौपदीं धर्मराजेन युधिष्ठिरेणाश्रितं दिग्भागं तत्र
वकोऽपि हि स्थानं प्रति निन्ये कंठास्थितो जीवशेषो यस्य तं
याज्ञसेनीं गादीति चिरप्रहारेणाहतो पक्षौ पार्श्वौ यस्य तं
पक्षे मासार्थके पार्श्वे यदुः तावविरोधयोः केशादे पाद्मेन
खेलतां सहायोः बंधुमनेत्रवाजिकुंजरपार्श्वयोरि
ति मेदिनीकारः ५३ ॥ निशाचराणां प्रवरोऽथ कश्चित्समाम
कामं कृतसांत्वनापि निनाय साशोकवनेषु कालेन सह
नानाप्रियजीवितेन ५४ ॥ सा सीता प्रशोकवनेषु काले
निनाय प्रतिवाहयां बभूव न विद्यते शोको यस्मात्तत्रेति
शुभहृच्चकत्वेन तत्रावस्थानिरिति भावः न इत्यन्नामरा

नया न जीवितेन सौख्येन किं तदुःखेनेत्यर्थः किंभूता हेतुग
भविशेषणेन निशाचराणां राक्षसानां पत्या स्वामिना रावणेन
उपरोधकर्त्री प्रहारकेनाधिकमवरोधकारकेण प्रकामम
त्यर्थं कृतसांत्वनापि प्रबोधनादिनेति शेषः पक्षे सा द्रौपदी
शोके प्रधानेषु वनेषु काले तत्पंचकारनिशाचराणां हिडं
बादीनामुपरोधकर्त्री मन्याधवेन भीमेन कृतसांत्वनापि
५४ ॥ ततो वनेषु भ्रमते शशंस भर्त्रे प्रजानामरणीं प्रियां स्वां
द्विजोत्तमः कृच्छ्रगतः श्रमेण परेण विभ्रष्टविशां प्रनीतां ५५
अनंतरं द्विजोत्तमो जटायुः प्रजानां भर्त्रे रामाय परेण शत्रु
णा रावणेनापनीतां स्वां प्रियां सीतां शशंस कथयामास
किंभूताय वनेषु तदन्वेषणार्थं सीतान्वेषणाय भ्रमते यत
स्ततो भ्रममाणाय अरणिं मन्थनकाष्ठमिव तेजसामुत्पत्तेः
स्थानमुत्पत्तिस्थानं प्रजानामित्यनुषज्यते अरणिर्वह्निमं
थनाद्द्योर्निमन्थ्यादारुणीति मेदिनीकारः कृच्छ्रं कष्टं ग
तः प्राप्तो जटायुः केनश्रमेण किंभूतेन विभ्रष्टविशां विभ्र
ष्टा त्रस्तो हा विविग्नो यस्मात् पक्षे द्विजोत्तमः सुरोधस्यः प्र
जानां भर्त्रे युधिष्ठिराय कथितवान् परेण धर्मेणापनीतां अरणी
शशंस परेणातिशायितेन श्रमेण कृच्छ्रगतः विप्रादीनाद्वि
जोत्तमविशेषणं ५५ ॥ वनेषु तस्य दर्वीविचिन्त्य निजा
त्वज प्राणभयोद्यतेन कवंधभूतेन परिश्रमानंः केनापि
भूतेन स संगतोऽभूत् ५६ ॥ स रामः केनापि भूतेन निशाचरे
ण कबंधरूपेण शिरोहीनत्वात् परिश्रमेणाति भ्रमजनिते
नार्तः पीडितः सन् संगतो बभूव वनेन स्वात्मसीतायाः पदवीं
मार्गं विचिन्वन् जिज्ञासमानः निजात्मजो लक्ष्मणः भयेण प्रा
णापहरणेन उद्यतेन कृतोद्यमेव निजं वीर्यं च नित्ये चेति
मेदिनीकारः पक्षे स युधिष्ठिरः केनापि भूतेन प्राणिना सं
गतो बभूव किंभूतेन के जले बद्धभूतेन प्रतिबंधकेन ......
जलेषु कामिनि मेदिनीकारः निजे भ्रातृपक्षे प्रजानां भी

माद्दीनांप्राणभये उपतेनेति प्रस्पावृत्तेः पद्वीविविन्वन्
तएववृपरिभ्रमानेः ४६ ॥ सतेनएवेंकृतविग्रहेपिनष्ठा
हृतार्थप्रतिवाक्यदानैः भक्ष्यापिनोतिस्ममनुरक्तदीयेनया
तिकोनामवशंगतानां ४७ ॥ सकबंधस्तदीयरामसंवे
पिमनास्विन्नंभक्षामसर्थंचिनोतिस्मप्रीणयत् किंभूतः
पूर्वप्रथमतस्तेनरामेणसहकृतोविग्रहोकडंयेनसतथा
केवप्रीणयत् तेनरामेणकृतोविग्रहोउक्ताभिधेयस्यप्रति
वाक्यदानैःप्रत्युत्तरदानैः यथोविषयात्तनयोर्चनकावण
वक्तव्य अभिधेयेचशाह्नानांनिदृतोचप्रयोजनेतिविस्वः
हेतुमाह कोनामेति गुणानांवशमायतंकोनामनयाः
ति अपितुसर्वएव एते कपिभिस्त्विस्तसपुमस्य तडक्ता
र्थस्यप्रत्युत्तरदानैः वनेयेहानिमेचैवाशाकंपचतिस्वेहे
अन्नाणीवाप्रवासीचमवाविचरमोदते इतिप्रश्नप्रतिवा
क्यं ४८ ॥ ततोवधाविष्कृतिदिव्यदेहाद्धितोपदेशंप्रति
पद्यधर्मतः निजाग्रजापत्यनिमोचनाद्दसौविपन्नयो
र्मिनतेसगोष्पदं ४९ ॥ अस्तौसमोविपदेवमयोधिते
गोष्पदप्रमाणमवगाहनीयमत्रतेस्मप्रमन्यत् कृतः
निजस्याग्रजस्यपदेविपन्नेः प्रतिमोक्षणात्प्रतिमोचना
त् किंकृत्वातस्मात्कबंधाद्धर्मतोधर्मेणाहितोपदेशंस्खा
ग्रीवसख्यंरूपमुपदेशंप्रतिपद्यप्राप्य किंभूतादुर्मात् त
सकृतप्राणहारेणाविष्कृतःप्रकाशितोदिव्यदेहोयस्मत
स्मात् एते धर्माद्धितोपदेशंप्रतिपद्यनिजाग्रजोभीमादि
तस्याविपन्नप्रतिमोचनात् विपन्नयोर्धिगोष्पदंमत्रतेस्म
ति ५० ॥ ततःसमुद्दीपितमन्युमंडलसमुन्नमत्कीचक
वंशमंडलेदुर्गमे पवैवचिंत्याचरितेसमुच्चलन्नराधिप
स्मावनमासमासदत्सः ५१ ॥ ततःपम्पासरोविशेषस
स्यावनमासमासादतत्समीपमाजगाम कीदृशाःसमुद्धह
षिःकबंधोपदेशात् किंभूतंतस्मुच्चलत्पमगच्छन्नराणमाधि

मानसीन्यथायत्रश्रतो....पिर्नपपनीत्यवस्याहेतःस
मुद्दीपितंप्रकाशितंमन्युमंडलंयेनततत् समसमुद्ध
न्नतोभूतःकीचकस्मारिभद्रोवंशोयत्रैतेनवंशोनदुर्ग
मेदुःसंचरं पुनःकिंभूतंपवैरचिंत्यमानाकालनीयः
माचरितंमाचरणीयस्य पदेसकपिपश्चिरःनराधिप
राजानेविराटमासमासाद् गमवासार्थंविराटनगरंव
तदन्यार्थःपावनंपवित्रंसमुद्दीपितंमन्युमभिधानंमं
लंदेशोयेनसमुन्नमतीभवत्कीचकवंशोराजविशेषा
न्वयस्तेनदुर्गमेमनाकालनीयंशत्रुभिःअतएवपरैव
चिन्त्याचरितंवदनात् अचिंत्याचरितइतिपाठेनवि
शेषणं ५२ ॥ मातंगतेजःसुपितामहोशाक्रोसवानवें
द्रविषयेवसंतं समीरपुत्रेणकृतानुकूल्याससपापव
ज्ञाविदितिस्मात्यं ५३ ॥ समजानामोवानेवेंद्रस्यशी
वंसत्यायामित्रंप्रापसामवान् विज्ञानेनेनदृत् वि
दितःज्ञानवान् ख्यातोवापुनःकीदृशाःसमीरसूनवा
योःपुत्रेणहनूमताकृतानुकूल्यःकृतमानुकूल्यंय
स्यसःसुग्रीवसमीपंप्रतिनयनात् कथंभूतंतंविष
येदेशेवसंतंकृतावस्थानंकिंभूतोविषयेमतंगस्यमु
नेरपत्यमातंगःतस्यतेजसादीपिताद्यलीनाःश्रवे
शत्रोःवालिनःशाक्रियवनासिन् पदेसकपिपश्चिरः
नरेंद्रराजानेसत्यायेयामित्रंप्राप वाविकल्पेयसथोर्वि
तिमेदिनीकारः समीरपुत्रोभीमसेनस्तेनाविदितो
ज्ञातःसुप्रशर्वेरागायःमातंगोहस्तीतस्यतेजसाशो
र्येणपोषितस्य ५४ ॥ सोदृढबंधनसंगान्तहाटिगोत्रा
वलंवनेः तत्कर्मभिःसंकृतानितंविभावसुन्वयोःसव
त् ५५ ॥ सत्वयाविभावावसुन्वयोदिवाकरपुत्र
स्यरामस्यकर्मभिर्व्यापारैःसुवमामानंकृतिनंकः
शालमस्यवत् सतवान् धनसंधीधनवान् प्रामवाज्म

रा० पा० ६१

त्वात् किंभूतमनश्वरं स्थिरं तत्कर्मभिर्विन्यस्य सज्जते किंभू
तैः कृतप्रथात् राज्येन संगतः एवं योहरिः सुग्रीवस्तस्य
गोत्राणां वानराणामवलंबनं येभ्यस्तैः एवं सर्वभाव
सोऽन्वयः सूर्यवंशो यो विराटराजा तेषां कंधिष्ठिरा
दीनां कर्मभिः कृतस्य पाशाकस्य बंधनस्य पाकस्य
संगीतस्य नृत्यशालायाः हरेर्वा सस्य गोत्रस्य गोसमूह
स्यावलंबनं येभ्यस्तैः गोसमूहो भवेद्गोत्रमिति विश्वः ५०
सव्यंजययत्रात्मभुजस्य तेजः संहृष्टविद्विड्बललोपि सा
ह्लो रणेष्वभीमोऽस्य कवीरवर्यस्तालाल्लवनेवाकरिवोल्ल
माथ ५१ ॥ सवकवीरवर्योऽभीमः रणेषु संग्रामेष्वभी
मोऽभयानको वनेतालान् हृतान् उन्माथ उन्माथितवा
न् वाकरिव यथा वा कर्दुमान् माथ्नाति तद्वदात्मनोऽभु
जस्य तेजःसामर्थ्यं व्यंजयन् अर्थात्सुग्रीवस्याग्रे प्रका
शयन् कीदृशं तेजः सामर्थ्यं व्यंजयन् अर्थात्सुग्रीवस्या
ग्रे प्रकाशयन् कीदृशं तेजः संहृष्टानां सहर्षाणां बलिनां
विद्विषां शत्रूणां बलेलोपि लयस्तत्तथा मंदपा
त्रे कपालेचमत्स्यभिदेवलीयासि तालपादपमात्रेस्यादं
कालेऽसजे मात्यशनिमेदिनीकारः एवं सभीमोमल्लान्
ममाथ सवकवीरवर्यः स्वस्थः वनेतालान् वा करिव ५२
दामोपतोधनकृतापराधं रणोद्यतं भ्रष्ट्रजनेन साधं सु
द्धेघनोद्दंडभिशाद्रुसेनं सकीचकं दावमिवव्यमर्दन्
५३ ॥ सदामोऽद्दंडभिशाद्रुवालिनमनेकं व्यमर्दन् ममाथ
हुःकृः भिभीमःकश्चिद्गोनवर इति सूक्ष्मं घेघोद्दंडभिशाद्रु
मेनं सकीचकं दावमिवव्यमर्दन् सदामोऽद्दंडभिशाद्रु
वालिनमनेकव्यमर्दन् क्रियाविशेषणं सूक्ष्मोऽमाह
मकुक्ताय योविति हा कः अर्थात्सुग्रीवस्य उरोधनापि
कावरोधेन कृताघराधं मिति विलिविशेषणं अनप
वभ्रात्रजनेन स्वर्गीयेणसाकं सह रणोद्योघने कंडडक्री

डांगसकीचकं दावववनमिव यथा वंशविशोषसहितं दावं
वनं कश्चिन्मथ्नातीति वनेवचनवक्रौ चद्वेवोचारवर इति सक
तद्गतिविश्वः एवं सभीमएनं कीचकं विराटस्यालकं भ्रा
तृसमूहसहितं ममर्द सूक्ष्मे घनोद्दंडभीतिक्रियाविशे
षणं एकमेवमर्दयथाः एवदहत्तीतिज्ञेयं घाग्रवराधनकृता
पराधं रणोद्यतेराज्ञा विस्यथात् ५३ ॥ भावांतरमाप्य स
र्वेमस्त नोत्वस्थानमासेदुषि वीरवर्ये राजानमद्दंभिनमाय्य
केत्वं सुग्रीवमद्दंगारसमाप लक्ष्मीः ५४ ॥ लक्ष्मीःराज्य
लक्ष्मीः सुग्रीवेनामवानरं राजानं प्राप किंभूतं अद्दंःसद
यचितः श्रृंगादोयस्यतं अथायफवराज्येन उद्दंभिनोविका
सितोवृष्यकेत्वः कामोयस्य तं प्रायराज्यसद्भावत्वात् कस्मि
न्सति स्वरं इह हतो वालिनि वीरवीर्ये वीरश्रेष्ठे भावांतरं
मरणं प्राप्य स्वस्थानं स्वर्गमिव लोकमासेदुषि गतेसति स्व
र्वमस्य स्वर्गेनाकेत्यमरः एवं लक्ष्मीःजयलक्ष्मीःश्रीमदीवा
शोभावा राजानं कंधिष्ठिरं सुग्रीवं शोभनग्रीवं अद्दंगा
दृश्यपाचित भुजालंकारविशेषं श्रृंगदः कापि भेदस्यात्केयू
रे भूषणे नाद इति विश्वः स्वर्वेद्भुतनाकश्च नेभावांतरं हि ह
त्वा द्रूपवेशं तेनसंप्राप्य स्वस्थानं संगृह्यालोगनवानसीत
५५ ॥ महीभृतोमात्स्यवनस्यदानं हृहन्नलादेकटकेव
संतं सवप्रणीनास्वकलत्रपीडाकंकेनना लभयदा विया
ते ५५ ॥ सवेणप्रणीनाजानि स्वकलत्रस्यपीडाव्यथा तं
रामंकंकमार्तिर्योगपीडायोगेननालभयत् अपितसर्व
मेवार्तियोगमलभयत् लभेगत्यर्थोविवक्षयाद्विकर्मक
त्वं किंभूतंमहीभृतः एवं तस्यमात्स्यवत्रामकस्यकटकेमा
नोवसंतं हृहन्नलेनत्वणाविशेषणाघे एवं मात्स्यपा
कस्यमहीभृतोराज्ञो विराटस्यकटकेनगरेवसंतं कंकंब्रा
ह्मणरूपिणं कंधिष्ठिरं एवंनाशत्रुणाकीचकेनगरेवसंतं
कंकणप्रणीनास्वकलत्रस्यजोपद्याःपीडाआर्तियोगंपीडा

रा॰
पा॰
६१

62

योगंननालंभयद्भपित्वलंभयदेवहृहत्त्रङ्गाद्रूपेणार्जुनेना
घेयकंके कटकंवलयेस्तानीतान्जयानीतिनस्वयोविनिवि
स्सः ४७ ॥ अथवचनानितैर्वैबुसंभारलभैः स्थगितग
गनगर्भाविधूदृत्तगहृया त्वपकुलजयया आकेलिदो
र्वीनरायः पथिक मिथुनमस्तंप्राहृदुज्जृंभतेस्म ४८ ॥
अथानंतरंप्रावृट् वर्षाकालः उज्जृंभतविकासमाजगा
म तैर्विशनेष्टि ह्युनतितैर्वैः मेघसमूहैः अंबुसंभारेण
जलसमूहेनलेभैः स्थगितः पिहितोगगनस्य गर्भोयया
सापिविधूतः सो थामिन्यात्तयोगेनहृयामनोहरा त्वप
कुलंराजसमूहस्तज्जयार्थं यायात्राप्रयाणं नष्टुपायाके
लिः क्रीडानस्यादीर्घा ध्रुवंनरायोमिथुनं पथिकमिथुनस्य
प्रवासस्य स्त्रीपुरुषस्य सम्मत्यविवेति विज्ञानरायइत्यमरः
४९ ॥ शीकरवर्त्वण शीतमारुताश्चानक पकरोकावर
कावहाः बभ्रुः कान्तवियोगिविभ्रमावारिवाहनिकर
विहायसि ५० ॥ विहायस्याकाशेवारिवाहनिकराम
वसमूहाः बभ्रुर्गतागतंचक्रुः तान्विशनष्टि शीकरे
ति शीकराणांत्वरणेनत्यागेनपातोहिमो मारुतोयेषांते
चातकसमूहस्य कौतुकामावहतितेयेनते कान्तविरहिणो
हि नादिविभ्रमोयेषांते ५१ ॥ डाकडिल्कनककोणताडिते
र्दधनेघनवत्तामहानकैः तांडवंतद्गुहाशिखिपालमंडले
नाविर्दधेशिखाविडिता ५२ ॥ घनानांमेघानांघटासमूहाः
तएवमहानकाः पटहाः तैर्दधनेध्वनितं नडिदेवकनक
विकाराः कोणावीणादिवादनं तेनताडितैविशिखाविडि
तोमयूराणांमंडलेनसमूहेनतांडवंनृत्यंतविदधेविहि
तं नदनुवृद्धमाधेवाकुवननेपेशालंकोमलंयथास्यात्तथावा
ति ५३ ॥ गावितेनवङ्गचातकाढिजेरंबुदेनजलदानप
र्वकं हेमधारिशिविवरुष्टमोरितासंचचारकतिचिणचिवप्रभा ५
४ ॥ तावितामनोज्ञाप्रविरप्रभाविधन्त संचचार संचरति

सकेव अंबुदेन मेघेन जलदानपूर्वं प्रथमं वर्षणं कृत्वा
हृत्मेरितानिपुरिता हेमाभिर्द्विजैः पक्षिभिर्वायाचितेन प्रार्थि
तेन अन्येनापिद्विजैर्याचितेन जलदानपूर्वकं स्वर्णादु
ष्टिः विष्यन्तइति ५५ ॥ प्रावृषाजलदपंक्तिबाडनाचंडर
पाग्निविहितापसूहने केलिभिन्नामिवसत्त्वकंककणावंडर
मिन्द्रधनुषः समशोभत ५६ ॥ इंद्रधनुषः खंडशोभतेस्म अ
थोऽद्यस्तने किमिवकेलिभिन्नं संभोगादिक्रीडाविदारितं
रत्नकंकणमिवेति कस्मिन्सतिचंडपाग्निः सूर्येनायकेप्रा
वृषावर्षाकालेननायिकयावारिविहितोपसूहनेमहानाश्चा
हनेनदन्तालेगानेनवाजलदपंक्तिरेववाडवधमोतिवाहना
लिगनेसतिक्रीडायारत्नकंकणभिन्नोजायतेइति ५७ ॥
कोकिनाकलितकेकक्षुञ्चकेवहभावमवनस्यल्तस्यतां चं
द्रकैर्विचकसेभ मंडलंडूडुमहालिनिकरैर्विवाञ्छकैः ५८
मयूराणांचंद्रकैर्विचसेविकासितनञ्चुकेरत्यर्थेनवर्हि
भावपिवृसमूहमवनस्यविकार्यकालितकेकाकान्तसाह
ययास्यात्तदेवन्तस्यतां त्वस्यकुर्वतां किंभूतैस्तुंडकैः अभ
मंडलमेघसमूहंडूडुमश्चकैः स्वक्षैवादिनिकरैर्विवक
र्षकैरिनिपातोत्तरे ऊर्ध्वीकृतैरित्यर्थः ५९ ॥ व्योम्निविल
टचिरांशुननेकोहारयष्टिनिभयांबुधारया पयंगामि
निपतत्तुनोपलव्याजनायकमणिप्रकीर्णया ६० ॥ व्यो
म्निआकाशे अंबुनोजलस्यधारया पयंगामि पतिगामि
ने किंभूतयाविलसंतौ अचिरांशुविधूदेव नर्तकीतस्याः
हारयष्टिनिभयाविलसंतौ अ तत्स्ययानिपतत् चलोपल
व्याजोजलधरपाषाणसमूहोयोनायकमणिहारमध्य
मणिस्तस्मात्कोणयाद्दिसायारतेनप्रकीर्णयाव्याप्तयाविन
वा निभक्तसमूहव्याजेडोलिकाः कथितास्तु ६१ ॥
लोकगुल्मदायितेप्रसाधिनाहृणामशिशिविमानकेतना
दिग्गविष्णुनवनीपजेरजोवाशिकेणमकनाविचितिप ६२

ऋ० पा० ६३

63

नवनीपपुष्पैर्जातपुलकत्वं जः परागो दिशां कुलेषु वर्षाभवे
नवार्षिकेण मरुतावायुनाविविधितेपि विदिशे लोकत्र
मुन्मदयितुमुन्मादयितुं कृतैर्मीनकेतनाकामेन विस्तारि
ताविदिमा हूणांकुराइवि ६३ ॥ स्पर्शसौख्यमनिलेन ल
भिताः कामिनेव वनराजियोषितः उच्छुसन्नवकदंबकेस
रावेजिरे मधुलकोद्गमाइव ६४ ॥ वनराजयएव योषितो
नार्योरेजिरे शुशुभिरे किंभूता उच्छुसन्नवोन्नतनकदंबस्य
केसरोयासुताः अतएव पुलकोद्गमेन सहिताः कामिने
व अनिलेनवायुनास्पर्शसौख्यंलंभिताः प्रापिताः ६४ ॥
मारुतेननिजवाहनोचितेनोन्नमितं हरिणजिह्वदला आत
तैर्जलदवाग्रुवाघातेर्श्लमंडलमपिन्यकंपन ६५ ॥ मारु
तेनवातेनहृदूमंडलमपिनतद्रुमंडलमपिन्यकंपनकुंडपि
हितमितियावत् केर्जलदवाग्रुआघातैः मेवएवमरुगर्वेपनी
नद्धनैरित्यर्थः आतेनविक्तेनेर्नेनिश्चिन्नपुत्रमेतायांवा
निजवाहनस्यउचितेयोगिचेदूस्यगर्भस्यहरिणजिहृदया
गृहीतमिच्छता एवंहरिणाजिहृदता नतत्राणमपिपिहि
तानीत्यर्थः ६५ ॥ शाद्वलेषु निचिताः पारस्कार्वद्वारवि
इषुस्फेंद्रगोपकाः मौक्तिकव्यतिकराभिरुद्देः पयसार
समतामिभिः समंघतुः ६६ ॥ शाद्वलेषुनवतृणेषु निशार
तावनेलीकृताः सेंद्रगोपकाः इंद्रगोपकावधूःराजनेस
किंभूतेषु पारस्कवनेःदीर्णजोवाविविदवायेषुतेषु इंद्र
गोपकइंद्रगोपाइतिप्रसिद्धिः मौक्तिकस्यप्रभाख्यकाम
हाहस्यव्यतिकरेणासंबंधेनाप्यकांदवैः पयसागमता
भिःसमंतल्यंनद्दीदव साफसमानेषुसमंधादभिधेयव
द्विनिमेहिलीकारः ६६ ॥ उत्तरीयमिवकेतकावलिःकेस
रोद्यमानिलेविधन्वंति भृंगलोलमनोदलक्लीलात्याहि
लोविवकटाक्षमायते ६७ ॥ केतकःबलिःकेतकपरंपरा
नायिकेव आयतंदीर्घकटाक्षमिवग्राहिणोत योषितव

तीकाश्मिन्सति उत्तरीयमिव उपरिवासमस्तंकेसरोच्चं
किंजल्कसमूह मनिलेवायौविधन्वति कम्पयतिसति
कृतएवभृंगेनतत्संगेनवालोलंचेचलंवायत्समनोहृद्लेषु
ष्पदले तत्त्याजेनदलमामेसौरभाहृत एनद्भमरसंवेपन
दलाग्रे चंचलता तदृत्येहिनेनेति अन्यस्या अपि उत्तरीय
वस्त्रवलनेकटाक्षदेयोभवतीतितत्संगाइत्यर्थः ६७ ॥ चेचु
डुंबिनमनोज्ञमालतीकुड्मलाःप्रतिपदंमकरध्वजाः द
धिरेराजितत्त्वविकोटिभिःसीव्यमानहरिनीलविभ्रमं
६८ ॥ मकरध्वजाः भ्रमराःव्रजनवदिकायाःसूचिकायाः
कोटियैःसीव्यमानस्यहरिनीलस्येंद्रनीलस्यविभ्रमंवि
लासंदधिरे तद्वाञ्जतवेनःप्रतिपदंपदेपदे किंभूतःचे
चुनाकोट्राद्युंबिताआस्वादितोमनोज्ञोमालत्याःपुष्प
जातेःकुड्मलानिकलिकायैस्तेनथा ६८ ॥ अप्रका
शितनिशाकराननामेघनीलवसनानतोष्टितनाः राणि
णोरजनयोविततेनिरेचिन्नतोपमभिसारिकाइव ६९ ॥
रजनयोरात्र्यः रागिणोविषायणींचितन्नतोषंवितेनि
रे विस्तारितवत्यः अभिसारिकाइवेति अप्रकाशितानि
शाकरस्यइन्दुमायत्रएवं आननंमुखंउपक्रमोयस्याःसा
पदे अप्रकाशितानसौषत्प्रकाशितानिशाकरमिवाननं
यस्याइति ईषद्दर्शेनतु सौधेननीलवसनेन मेघवद्धनी
लवसेननावगुंठितेमिधानेयस्याःक्रमसप्ताभिसारिकाइ
व ६९ ॥ उच्छ्वसत्कुटजगुच्छपांडुराभ्रंवासंगतानासिलींध
बंधुराः कंदलीदलसमुज्वलाभुवःप्रावृषेवकुकुभाःप्र
सादिताः ७० ॥ कुकुभःदिशाःबधुःशुशुभुः पहृषावर्षा
याप्रसादितः अलंकृताइव किंभूता उच्छ्वसिताविकासि
ता कुटजगुच्छेनमालयालवकेनपांडुराः स्वतद्रूपाः भ्र
वासंगतेनसिलींध्रेणबंधुराः मनोज्ञाः कंदल्याः दलेनसमु
ज्ज्वलाःसुंदराःसिलींध्रकदलीपुष्पकवकेचसदाइत्यमरः इति

रा० पा० ३४

64

विषः ३० ॥ ततस्तडिद्गुणं चलसम्पदस्तोयियोगिरामाश्रय
दत्रघोकाः दृष्णाविशेषाद्भवप्राप्तवाणं क्रमेणवर्षाविर
वसाः प्रशेमुः ३१ ॥ ततोनंतरं तेनाहृष्णा वर्षादिवसाः
प्रशेमुः प्रशांताः गताइत्यर्थः शाङ्गवाणाद्दृष्णाविशेषाद्
वनतुल्याइत्यर्थः अपगमनेनसाम्यं किंभूतास्तडितोविष
तोचेचलाश्रस्थिरासम्पयत्र पक्षे तडिदिव चेचलासम्पा
त्सहाङ्गियेस्यवियोगीविश्लिष्टयाराममासीनस्याश्रायेद
त्रः शोकोयैरितितल्पमृभयत्र वर्षाकालोगतः शरद्गे
त्यभिप्रायःसहोपमाद्दृष्णाविशेषाश्रवस्याविशेषः सम्यङि
त्वादयइति ३१ ॥ अथोड्डलोलोज्वलनावहाराज्योत्स्नासि
तोलासितिशयांकवक्त्रा नरफफलप्रोत्प्रहाराघारद्युतीः प्राह
दूपयोधेहवयायरम्या ३२ ॥ अथानंतरं शरदः स्त्रवविर
शेषस्यश्रोःसम्पद्दियायउन्नताक्रनः प्राहूडेव पयोधिर
तस्माडुन्नताबभूव अन्यापिलक्ष्मीस्तत्रशउन्नताउडुमाले
वनस्त्रमालेवोज्वलालावहारोयस्याःसा पक्षे उडुमाला
वडुज्वलनावहारोयस्याइति तारकाएवउडवोस्तियासित्यम
दः ताराचानेक.....मुक्तावि....व्याः मुक्तमौक्तिकः नानत्
वेतिमध्येचनानारूपेणप्रमकमितिविस्तारे ज्योत्स्नेवचे
डिकेवस्मिन्नमोघड्डास्येनडुलासीयस्यपुंसकः सएववक्त्र
माननंयस्याःसा पक्षे ज्योत्स्नेवयास्मितंतडुलासिताशा
केवक्त्रेयस्याःसा नरफभूतफलंविकसितमंबुरुहं प
श्येययासा पक्षे नरफकृहकेतेन यथान् पद्महस्तेत्यर्थः ३३
पद्मेषुहंसानमनेषुभृंगान्मनःस्वरागेस्वलोचनानां प्र
येजपाथः स्वचप्रसादं स्यानेषुनेकेषुगुणान्वनांतः ३४
वनांतःशरत् संप्रतीचाना अनेकेषुस्थानेषुगुणान्प्रार्थं
क्रमप्रकाशवान् तेषांप्रत्येकमाह पद्मेषुस्वंसिजेषुहंसा
न् राजहंसान् भ्रमनेषु हृतविशेषेषुभृंगान् भ्रमरान्
नेत्रालेखुषिताताल्लंधम्परालोचनानामंगनानांमनः

स्वरागं पाथः स्वजलेषु सम्यक्प्रसादं प्रसन्नतां ३३ ॥ ऊर्वी
रुग्मान्मरसंसरत्नाः सरोजरेणुरत्करगौरपक्षाः गतांबुवा
हेगगनांतराले जगाहिरे राजमरालमालाः ३४ ॥ राजमरा
लानां राजहंसानां मालाः पंक्तयः गगनस्यांतराले मध्यं
जगाहिरे गाहितवत्यः किंभूते गतांबुवाहाः यस्मात्
यत्रवा मुक्तमेघत्वात् ऊर्वीरुग्मात्तद्दिनात्मरसं यथास्या
देवं सरस्तस्मरोवरात् सरोजानांरेणुरत्करेणरजःसमूहे
नगौराः पक्षायासांताः ३४ ॥ निरस्यधाराधरशैवलौघं
सलीलमालंबितरश्मिसूत्रं भूषामणिं भ्रष्टमिवार्कबिंबं
प्राहृप्रमोक्तःशरदङ्गनाय ३५ ॥ शरदृतुविशेषः अर्क
स्यबिंबमंडलंप्राहृडेवसरोवर्षा सरस्तस्मादुन्जगार उद्गतव
ती धाराधरशैवलौघं तंनिरस्यक्षिप्त्वा सलीलं यथा
स्यादेव मालंबितं रश्मिरवेस्तुत्रंयेनतं भ्रष्टंच्युतमथार
ङ्गले भूषामणिमिवालंकारमणिमिव यथाकाचिद्वे
वालसमूहमस्मायोलंकारमुद्गिरति ३५ ॥ प्रबोधभाजः
परमस्यपुंसो विलोचने हे किलमुक्तनिद्रे अपेतपाथोर
रुपल्लवांचमराजनोम्नो मतिप्रभवेतौ ३६ ॥ व्योमनि
आकाशे प्रभवेतौ सूर्याचंद्रमसौ अराजतां प्रशुभेतां
एकपक्षेयाप्रभवेतौ दिवाकरनिशाकरौ किलउत्प्रे
क्षायां प्रबोधंभजते प्रबोधभाक् तस्यप्रबुद्धस्यपरमस्यपु
सोनारायणस्यमुक्तनिद्रेहेलोचनेचक्षुषी सूर्यचंद्रवि
लोचनत्वात्तस्यअपेतोघृगतःपाथोरात्रौ मेघः सपववपल्ल
तस्यबोधोवबोधायचेति क्रियाविशेषणं पाथोजलमुद
रेयस्यसः ३६ ॥ मौनेमद्गीष्णनदीषुकार्श्यंविपांडुरत्वं
चवलाहकेषु शरद्यभीक्ष्णामनिहुतानि स्त्रीसीकृतानी
वविद्योगिनीभिः ३७ ॥ शरदिकृत्स्नेविशेषेवियोगिनी
भिर्विरहिणीभिरेतानिवस्तूनि पदेषुस्थानेषुन्यासीकृता
नीव उपकानीत्याह मयूरस्यपक्षीमयूरी तासुमौनमभा

रा॰
पा॰
३५
65

घ्राणेनदीप्तकार्यपंकृतानं फलाहकेपुमेवविशेषेणोक्तं वः
त्वंवलाकिनीष्विनिमाहेवलाकिनीपुमेवमालास्र किंभू
ताभिः प्रभोष्टस्य वल्लभस्य प्रागमनेननिष्टताभिः स्वस्याभिः
प्रावदिमौनंत्यक्त्वमयूरीभिर्मदहीनमेवस्वाभाविकं मौनादिते
षांउत्पत्तिनमिति ७७ ॥ श्रासाघवर्षारजनीविरामप्रवोध
हेतोर्मकरध्वजस्य पटाङ्कितस्यैविवमंगलानिकूलैः शुका
नामुदहतानिहृद्य ७८ ॥ शुकानांकीराणांकूलैः सपृहैः
हृद्यंयथास्यादेवमुदहृतानिव्याहृतं मकरध्वजस्यकामस्यप्र
वोधहेतोः जागरणार्थंमङ्गलैंमंगलानि पटाङ्किरिववर्षाका
लएवरजनी तस्याविराममवसानमासाद्यप्राप्य स्वजातीय
गणेकूलमितिविश्वः ७८ ॥ विषाणिसंक्रंदनचापलेशस्त्र
वीनिकीर्णानिवनस्थलीषु सलीलमाराद्यमयूरवर्हाण्य
नेसयंतिस्मकिरातनार्यः ७९ ॥ किरातानांनार्यः स्त्रियो
मयूराणांवर्हाणिपिञ्छानिआराद्यमहीत्वा उत्तं सयंतिस्म
कर्णे अलंकारंकुर्वंतिस्म किंभूतानिवनस्थलीषुकीर्णा
निक्षिप्तानिविषाणोर्णायः संक्रंदनस्यशक्रस्यचापोधनुस्तः
लेशकवीनितत्तुल्यानि संक्रंदनोदुश्च्यवनस्तुरापरः स्तु
विषोभाकविर्योषिदितिमेदिनीकारः सलीलमितिक्रि
याविशेषणं ७९ ॥ पयोदकालेनसमुद्गमानांकालस्य
मुत्स्वायसमुज्झितानां वलाप्तवोकाइववेल्लकृतानांस्रुता
मलेवाहृदस्रीपुष्पिलमाः ८० ॥ समुद्गमानांनदीनांत
टस्रीपुष्पिलमाः तथा उत्तानोवृषभकेषांस्तृणास्तुवेला
विजृः मृष्टमृष्टः ययागनानां तहेनवान्तननानांवोकाःशो
भंतेतद्वत् किंभूतानांनदीनांपयोधकालेनप्राह्पाकाल
कंमालिन्यमुत्स्यायसमुज्झितानांत्यक्तानां प्रत्यवहितेनव
र्षाकालजनितत्वात्सुतनत्वामिति अन्यासामपिनायका
नांनायकेनोमभुक्तानांनवानवोकाःशोभंते ८० ॥ समु

द्गमानोस्थितनवकुंजाभ्रानिर्हत्वयेकुंभभवेनसद्यः उद्धृता

पीतजलाइवाब्धाः सत्पापयोधेः कृपणतामुपेतः ८१ ॥
पयोधेः पत्यः सरितः कृपणतांमतुता उद्धृतः कुंभभवेनाग
स्त्येन सद्यः पीतजलाइवेत्युत्प्रेक्षा किंभूतेन उद्धृतता क्रुद्
धेंगच्छता समुद्रपानेन उत्थितेयद्रक्तनात्रुः तन्निर्हृत्यर्थ
प्रज्ञानिर्मलाः ८१ ॥ व्यपेतहृत्याः परिमंदनादानिवत्सव
र्हाः शिखिनोविरेजुः लयंगतेलास्यगुरौपयोधेनत्कालदी
क्षामिवधारयंतः ८२ ॥ शिखिनोमयूराः नविरेजुः नशुशुभुः
अत्रहेतुः व्यपेतमपगतंनृत्यंनर्तनंयेषांते परिमंदाः स्व
ल्पीभूताःनादायेषांते निवृत्तमपगतंवर्हयेषांते शारदे
तांमयूराणांवर्हाणिशीर्णानिभवंतिप्रसिद्धमिति अत्रोत्प्रे
क्षामाह लास्यस्यनृत्यस्यगुरौ उपदेशरि पयोदेमेघेलयं
विलीनत्वंगतेसति तत्कालस्यदीक्षांगुरुविनाशकालि
तांदीक्षांधारयंतः ८२ ॥ विनीद्रनीलोत्पललोचनानि
प्रवृद्धवंधूककलललामभांजि मुखानिरम्याणिदिगंगना
नांभांतिस्महासैरिवहंससंघैः ८३ ॥ हंसानांसंघैः स
मूहैः हेतुभिः दिशामुखानिभांतिस्मशोभंतेस्म यथाहा
सैरंगनानांमुखानीवशोभंते मुखंनिस्सरणेवक्त्रेपारं
भोपाययोरपिमेदिनीकरः उभयविशेषणमिदं विनिद्रं
विकासितंयन्नीलोत्पलंतदेवलोचनेयेषुतानि प्रवृद्धं
यद्वंधूकंतस्यपुष्पंतदेव तदेवावतंसंयल्ललामाविकास्त
द्राजितघकाणि ललामस्तुललामचलाच्छनध्वजशो
भाशिषाशिखास्वतः ८३ ॥ निशानिशीथिनीकांतकांतिः
संततिसंततानाः विरेजुःकामदेवस्ययशोभिरिवशोभिताः
८४ ॥ निशारजन्योविरेजुः वभुः शारदीतिशेषः किंभू
तानिशीथिन्याः रजन्याः कांतस्यचंद्रस्यकांतिसंतत्याज्यो
त्स्नापरंपरयासमस्कृता ततोव्याप्ताः कामदेवस्यकंदर्पस्य
वा एतत्कात्यकर्तृत्वेऽस्यपमस्ययशोभिरिवशोभिताः ८४ ॥
इतिश्रीराघवपाण्डवीयेमहाकाव्येकिष्किंदावैरवादीयेसो

रा॰ पं॰
६६
60

नाङ्गेयपदीहरणंवर्षापारहृणोनंनामपंचमःसर्गः ५ ॥ ओं
समग्रवैकर्त्तनशक्तिरयेशोघत्कशामोप्यपृथानेराष्ट्राः त
द्राघावत्कालइवैत्यराज्ञोविनिपतज्जीवधनंहरोप १ ॥ त
द्राघत्यागत्याघ्रावत्कालः राज्ञः रामस्यजीवधनंजीवमेवधनं
हरोधरुडवान् किंभूतंविनिपतत् पतदितिसीतावियोग
जनितदुःखेनबहिर्भवितुमिच्छुः प्रियाप्राप्यत्नकृत्कालप्रया
णायोपपेकालेसतिप्राणाधारणोद्यायेसमाख्यातोरामोवश
वैत्यर्थः कीदृशाः समग्राभ्रंपूर्णोवैकर्त्तनस्यशक्तिः सामः
र्थ्यंयत्रदुःसहः तेजःशालित्यादीनि विकर्त्तनोर्कस्तस्यमरः
श्रद्धेप्रथमनः प्रोघत्मकर्षेणोद्गच्छः शोभनंशार्मसुखंयस्मा
त्तथाशार्मस्तानसुखानिचेत्यमरः सधानेराष्ट्राहंसविशे
षसहितः पदे तथानंतरं धार्तराष्ट्रोदुर्योधनः राज्ञाविरा
टस्य जीवद्रूपधनंगोधनंहरोप श्रद्धेप्रथमनः प्रोघत्कश
र्मोयस्यइतितादिगवांस्थितगोग्रहणायप्रथमंतेनसुशर्मा
नियतक्रूरतिभावतः किंकर्त्तनस्यापत्यंवैकर्त्तनः कर्णस्त
स्यसमग्राशक्तिर्यत्रेति प्रभावोत्साहसंपन्नोति श्रुतिनाम
पाहद्दसेधानेराष्ट्रस्वकीयवंचोनिविस्त्वः जीवास्वीजीविते
हसेजेतोजीवोप्रपदाम्यपि श्रव्रसामान्यवाचकोजीवपाहृः
गोरूपजीवविशेषपरः प्रकरणात्क्रियते १ ॥ द्विषाता
द्राग्राग्रहणेनविंप्रेषराज्ञाप्रतीकारपरेणवर्द्ध सद्यःप्रस
र्पदुर्गरिसैन्यामन्यकूजमचारोज्ज्वलमुत्स्ववार २ ॥ तदाप्र
सरत्प्रस्तदहारिसैन्यंवानरसैन्यं उत्सुचालउत्सुलितंतद
तत्कालमेवकिंभूतमुच्चतोगजवनोगजस्येवानरस्यप्र
चारस्तेनोज्ज्वलं ⋯ राज्ञासुग्रीवेणाउत्रेप्रेरितं सीतान्वे
षणायेतिशेषः द्विषाप्राज्ञुणारावणेनारामस्यपराधोग्रह
णेनवेषइतितदीयापरार्धेसति प्रतीकारपरेणउपयरा
मस्यशत्रुजनितदुःखस्यप्रत्युद्धारकेण पदे तदाराज्ञा
विराटेनतुत्रेप्रेरितंसैन्यमुच्चचाल कीदृशंसैन्यंप्रसर्प्यंतो

गर्द्धेतोहरयोस्थायत्रतत्तथा उपन योगज्ञोहस्तीतस्यप्र
चारेणोज्ज्वलंद्विषादुर्योधनेनगोग्रहणेनविंप्रेषसति प्रती
कारपरेणपांडवस्त्रानमुत्ववैरस्येत्यर्थः १ ॥ गतेषुसैन्येषु
सुशार्मेहेतोः स्वलत्रविक्रसन्तयोन्नरश्रीः हरेस्तनूजः प्र
तिपत्रकालेस्वप्रियान्वेषणतत्परोभवत् ३ ॥ हरेस्तनू
जः हनुमान् स्वप्रियायारामदयितायाः सीतायाः अन्वेष
णपरः अनुसंधानपरोभवत् वभूव सैन्येषुवानरप्रधानेषुस
स्त शोभनंयश्चर्मकल्याणंतद्धेतोः स्वेनात्मनालब्धंत्ताने
लब्धं विक्रमन्वेषणस्ययेनसः तदूपविक्रन्तानवानिति
रामाभिज्ञानविक्रंवोस्त्वीति सतयोज्ञराशोभनानयप्रधान
श्रीर्यस्यसः प्रतिपत्रंकालेस्वीकृतक्रियाकालेयथास्या
देवं पदे हरेरिन्द्रस्यतनुजोर्जुनः स्वपरविराटस्य[illegible]
येशत्रुभिरहीनंगोधनंतस्यान्वेषणमनुसंधानंतत्समानयद्धू
पंतत्परोभवत् द्वादशवर्षाणिवनवासः त्रयोदशोज्ञातवास
इतियत्प्रतिपत्रंतत्संपूर्णमित्यवगतं सुशार्महेतोः दक्षिण
स्यांसुशार्मणाविकदुगवांप्रतीकारनिमित्तंसैन्येषुविराट
सहितेषुस्वस्थलेविक्रवानरध्वजादियेन भुजया उत्त
रस्याविराटपुत्रस्ययत्रसतनयेति २ ॥ सत्वद्धतेजाःसमर
हीनहेतिशामीसमासाद्यपाद्याकुशाग्रः नरेन्द्रसूनोरव
भूयशोकोऽऊर्वत्ममतस्यविजयप्रतीतं ४ ॥ समाकृतिःप्र
तस्येप्रयातः नरेन्द्रसूनोः रामस्यशोकोत्रासमवधूयनिराकृ
त्यविजयप्रतीतिंऊर्वन् अवश्यंतस्यविजयोभविष्यतीति
निश्चयंकुर्वन्नित्यर्थः किंभूतः सत्वद्धतेजः बलेयस्यसः दद
हीनोहेतिरस्त्रंयेनसः शामीवृक्षविशेषसमासाद्यप्राप्य
विव शामीतरावाग्निरिस्तिप्रतीतिप्रसिद्धिः हेतिःस्यादायुधे
ज्वालेतिविश्वः पदे सोर्जुनः प्रतस्थेनरेन्द्रसूनोर्विराटपुत्र
स्योत्तरस्यशोकंभयमवधूयविजयप्रतीतिंऊर्वन्नर्जुनोहर
तिपितिप्रतीतिंऊर्वन् शामीतरुसमासाद्यतत्रपूर्वरहीनहेतिः

पूर्वैरहीनात्सत्त्वहः कृशानुरिव समृद्धतेजाः ४ ॥ वृक्षा
न्विलंघ्यनगरोपवनांतराणि संपातिपक्षरथहस्तुचितकार्यसि
द्धिः धीरोदूरदर्शकारिनक्रकरालमशेषघोषादनसलिलराशि
मिवारिसैन्यं ५ ॥ धीरोहनुमान्स्वश्रेष्ठवस्तात्सलिलराशिं
समुद्रं दूरदर्शी अपश्यत् अरिसैन्यमिवाकिंभूतं करिणा नक्रेण
चक्रराल भयंकरं जलजंतुरूपेण पक्षे करिणा गजेन करा
ल करालेदन्तैरत्तं गोभीषणेचाभिधेयवदितिविरुद्धः घोषेण
शब्देन सकोद्धः नगराणामुपवनानां चांतरालान्यवका
शानि विलंघ्य गच्छन् श्रेष्ठदेशामिति संपातिकेनपक्षरथेन
पातिणाजयाय भ्रात्राहृयचितकार्थिनाकार्यसिद्धिर्यस्य सः
सीतान्वेषणरूपकार्यज्ञानवान्कथितकार्यसिद्धिर्यस्य सः
रावणहतालंकायांनिष्ठतिसीतेस्य पदेशोवा पतनस्य क्षयो
दत्ताहरतिकोशः पक्षे धीरोधैर्यवानरिसैन्यंदुर्योधनबलंदु
र्दर्शसलिलराशिमिव अवगाहनीयत्वात्तत्साम्यं सम्यक् पा
ति पतनेशीलं पक्षं वाहनं यस्य एवंभूतो वयस्तेन हि विना का
र्यस्यविजयस्यसिद्धिः पक्षं वाहनं संपातिरूपः तेन हि विने
तिवा ५ ॥ पुरासमाक्रांतमहीन्द्रभूभृत्ससिंधराजेगुरुभी
ष्मदुर्गे व्यलंघयंत्मनसासमानप्रवृत्तिरप्रापगतिः परोक्षं
६ ॥ समाहतिः हनुमान् सिंधराजपयोधिं व्यलंघयत् लं
घितवान् सा किंभूतः मनसातुल्याप्रवृत्तिर्गमनं यस्य सः प्र
ह्विनिहतपक्षाहेस्मादृदंतेचमवर्तनेइतिविरुद्धः नगानामचंच
लाविसंवादिनीगामानियस्य सः नंकिंभूतं परः श्रेष्ठः प्रतिष्ठा
यथाल्या गोचोजलसमूहोमसनयथा हृदे परस्यराणांचगोत्रोवे
गेजलस्य चेतिविरुद्धः गुरुचमहत् भीष्मं भयानकं साचंच
ले हृदेविभाषैकवज्ञावः गुरुशिलिशंमहतीतिविरुद्धः
गुरुत्वाद्वीष्मंतनोभीष्मंदुर्गमितिवासर्किंविशिष्टः पुरापूर्वं
प्रथमतोवा समाक्रांतोमहेन्द्रभूभृन्महेन्द्रपर्वतोयेनसः
तंपर्वतमारुत्यहनुमान् समुद्रलंघनायोत्फालः कृतः रा

तिरामायणे पक्षे सोऽर्जुनः परोक्षं प्राशुसमुद्रं व्यलंघयत्
पूर्वं प्रथमतः समाक्रांतो महेन्द्रो महेश्वरो दुर्योधने ये
न सः सिंधराजेन जयद्रथेन सहितं गुरुणा द्रोणेनभी
ष्मेणचदुर्गं दुर्गमं अर्थाज्ञातृणां समानमन्यत् ६ ॥ शै
लेषसावसवलितप्रवृत्तिनिर्गच्छन्नदीनोत्सवनप्रगल्भः प्रा
प्योपकंठं परमंडलस्यददर्शसंस्थानविशेषशोभाः ७ ॥
सहनुमान् परमंडलस्य परदेशस्य उपकंठं समीपं प्राप्य
संस्थानविशेषस्य सीतावस्थितदेशस्य लंकायाः शोभा
ददर्श दृष्टवान् स्यात्मंडलेदृष्टाद्रराजकेचेद्रविंबेदकद
बकेचेतिविरुद्धः किंभूतः शैलेषु मेनाकादिषु नसवलिता
प्रवृत्तिर्गमनेयस्य सः एवं वागच्छन् नदीनामिनः ईश्वरः
समुद्रस्तस्योत्प्लवनेप्रगल्भः समर्थः पक्षे सोऽर्जुनः शत्रु
मंडलस्यसमीपंप्राप्य संस्थानविशेषस्य तेषामवस्थितिवि
शेषस्योन्मोहादिरचनायाः शोभां ददर्श अदीनेप्रशालस
मर्थे यडुत्प्लवनेगमनेतत्रप्रगल्भः तुल्यमितरत् ८ ॥
परचक्रं परिक्रामन्नशोकगहनेगतः तृणादिवकृतार्थो
भून्माहेयीदर्शनेन सः ८ ॥ समाकृतिः हनुमान् माहे
योसीता तस्यादर्शनेनकृतार्थः कृतप्रयोजनः अभूत्
हृन्नाः सीतान्वेषणरूपस्य कार्यस्य हृदत्वात् महाइयेजा
ता माहेयी महीशब्दात्तवीभ्यएक् दिशान विभक्तिडीप् म
ह्याइयंजाता शब्दानांचाभिधेयानिहृन्नाचप्रयोजनेस्या
दर्थः ष्टंसिविषयेद्रव्यकारणवस्तुष्वितिविरुद्धः परस्यचक्रं
राष्ट्रंपरिक्रामन् भ्रमन् अशोकस्य गहनेवनेगतः अशो
कवनिकायां रावणेन सीता हृतेति पक्षे सोऽर्जुनः माहेयी
दर्शनेन गोकुलदर्शनेन परस्य शत्रोर्दुर्योधनस्य चक्रं से
न्यं परिक्रामन् मर्दयन् शोकस्य गहने न गतः इति शेषं
तुल्यं गहनेगङ्कवेरुः विपिनेकलिलेत्रिषु राष्ट्रेचक्रांत
देवकेचक्रसैन्यरथांगयोरितिप्रकाशः माहेयीतविमी

तायामितिविस्मयः ८ ॥ दृष्ट्वैवतांभास्वद्राजगोत्रांबंदीनाम
नाथ्यांदितिदेवीकीर्णां पदेपदेपद्मसनातिभावाददृशोच
यल्लेखितगोप्रचारः ९ ॥ लेखितोगाविप्रचारःप्रचरणंये
नसःहनूमान् तांसीतांदृष्ट्वाशोचयत् शोचतिस्मकीं
दृशींभास्वद्वंदीमंराजगोत्रे राजकुलेयस्याःतांसीतांदुःखि
तामनाथां अनीशस्वरां अपांझुलेविस्लेषात् अविलंदनार
दिनादेवीभिर्हूलिभिःकीर्णांव्याप्तां कुतःपरस्यशोभारूप
रोपेनव्यसनंदुःखंतस्यातिभावादितिशायादितिगोपाहूः
पद्मभूमयतिवाग्ःस्वर्गःप्रथमंचोतिपाद्मातः नामगोत्रे
कुलेगोत्रेगोत्रस्वधरणीधरइत्यमरः पदेपदे तांतांप्रदक
लेकोपरोपद्मसनातिभावात् दृष्ट्वाशोचयत् लेखितेगा
वांप्रचारणंयेनसतथाशोषतस्य ९ ॥ तस्यास्तुगोपाल
समागमार्थंसमाधसंदर्शितराजचिन्हः सकंजयामा
सहरेसनाल्पजलात्मानमकालजपाशसनस्थं १० ॥ सम्य
कृतिरात्मानंस्वंहरेसनाल्पजलेमासावान् तस्यप्रत्यक्षंजयामा
सप्रकाशितवान् तस्याःसीतायाःकुलेति प्रकांतजस
सुग्रीवस्यशासनेआज्ञायांस्थितंसंदर्शितंप्रकाशितं सु
र्णांसीतायाःरात्रोरामस्यचिन्हमभिज्ञानमुद्रिकारूपं
येनसतथा गोपालस्यभूमिपालस्यसमागमेतस्याःसी
तायाः प्रत्याशांतांसंप्रापय्यकृत्वा पदेसोर्जुनः हरेरिंद्र
सूनोरात्मजंपुत्रं प्रकांतजस्य कर्णस्य शासनेन शासनस्थं
स्थितंसमानिताःस्थितङधैसप्रत्यत्नेगत्यभावेसहानिस्खलइ
तिविश्वः शासनंराजदंतोर्मालेखाज्ञाशासनशासनांतस्थि
तिच तस्याःगोपालस्यगोरक्षकस्यसमागमार्थं सम्या
यराजचिन्हंकृत्वेत्रमंकुलादि १० ॥ प्रयत्नवानुत्तरकार्य
सिद्धयेप्रदर्शयिष्यन्कपाक्रिसम्पदां सनालवाणासन
कर्षणंद्विषांपरिस्कबल्केतवनेबभंजसः ११ ॥ सहनू
मान् द्विषांशात्रूणांप्रमदावनंबभंज भुवःप्रेसे अयांसी

तायाः परिस्फुरन्केतुःध्वजःयत्रतत्क्रियाविशेषणं ताल
स्तुवाणासनेतालवाणासनाख्यकविशेषात्तत्रनेषास्मा
कर्षणंयत्रतद्धनविशेषणं सकिंभूतः उत्तरकार्यस्य सीता
याःरामस्य··· धिगमनरूपस्यसिद्धयेनिर्वाहार्थं बहुशक्ति
सम्पदांस्वसामर्थ्यातिरेकसमृद्धिंप्रकाशयिष्यन् प्रकार
शिद्धेप्रयत्नवान् सयत्नःरावणवाटिकायाःप्रभंजनेऽकु
र्वन्नित्यर्थः मयैवरामोप्यानेतव्याः सपवसमुद्रेसेतुंबद्धा
रावणंव्यापादयत्वानेष्यतीतिभावः पदेसोर्जुनः उत्तरस्मै
विरादपुत्रस्यकार्येगोग्रहमानयनरूपंद्विषांदुर्योधनादीनां
केतुवनंध्वजसमूहंवनसदृशंबभंजप्रहीयतेस्फुरदहंदीप्यत स
तालेध्वजरूपंतालवृक्षतसाहितंवाणासनस्य पक्षेषःप्राक
र्षणंयत्रयथास्यादितिचतन्त्यमन्यत् ११ ॥ संधेनेद्राण
सुघकुशानिकलकलंविकलोलकसार्थं सघोवितिनग
लंतहिनन्तपनकृपाणपुत्रायाहृतं प्रज्ञाजन्मास्यकर्णप्रम
थितविपुलश्रीफलेभूतधात्री चक्रंचक्रेसशोकाम्यदम
विगहनंप्रागशोकाभिरामं १२ ॥ सहनूमान्शत्रोःरावण
स्यप्रमदावाटिकांशोकस्यादंशोचनीयंचकारकृतवान्
किंभूतंप्राक्प्रथमतःलंकादाहस्यपूर्वंतया अशोकाभि
रामं अशोकैर्वृक्षविशेषैरभिरामंसुंदरं यद्वातत्कालेसीता
सीतंतस्याकृशत्वाद्येनाभिराममितिवा पुनःकिंभूतंसं
ध्वांतउद्विग्नाःद्रोणाःकाकाःयत्रतत् द्रोणःकाकेकृष्णो
पत्नावपीति विश्वः उद्यत्कूजन् शकुनीनांपतत्रिणांकलक
लःकोलाहलःयत्रतत् शकुनिःपुंसिविहगेसोबलकात्म
जोनेवइतिमेदिनीकारः विकलेव्याकुलउलूकस्यसार्थः
समूहःयत्रतत् उलूकःपुंसिकाकारावपिभारतयोद्धरी
तिविश्वःविटपिगुल्मोवृक्षस्तंभोयत्रतत् गुल्मःसेनाघटे
स्तंभेसैन्यरक्षणकांडरोगेतिप्रकाशःदीपितःतद्वनीताल
मतकरावरवपीयत्रक्लसःकंठितःपुत्रागःप्रसिद्धोवृक्षवि

ता॰
पा॰
६५
64

शेषः पूगः क्रमुकस्य यत्र पुन्नागानां पूगः समूहो यत्रेति
वा पूगः क्रमुकवृक्षस्तयोरिति विग्रहः आरग्वधो राजवृक्ष
विशेषः यत्र प्रमथितो विपुलः प्रचुरः श्रीवृक्षो बिल्वा
यत्र धूतं कम्पितं धात्रीवृक्षमामलकीसमूहो यत्र धात्रीज
नन्यामलकीवृक्षमस्तु पुमांविशिष्टानि विग्रहः प्रदेशोऽर्जुनः
अविगाहनं गाहनमिवाचरितमिवेत्यर्थः द्रोणः कलशोद्भवः
शकुनिर्दुर्योधनमातुलः उलूकः सौबलः शकुनिपुत्रः
गुल्मा सेनावल्लाणोल्लापितालपनयप्रवनरवो यत्र वल्लसः
पुंनागस्य पृथक्पृथक्स्म पूगः यत्र प्रज्ञानिश्चितं पुत्राः
प्रेरिता अश्वत्थाम्नेन एवं भूतो वृक्षो राधेयः यत्र प्रमथितो वि
पुलायाः श्रियो फलं यत्र धूतं चालितं धात्रीचक्रं भूमिच
क्रं येन अशोकेन शोकरहितेनाभिरामे अशोकं विश
निःशोकं पुंसिकं केलिपादपहतिमेदिनीकारः १२ ॥
पराभवात्पारिजापितेन भूभृता प्रचोदिताः प्रचुरबलाव
लाधिपाः समञ्चयकनकसमीतोक्षसास्थिनेशरावलीवि
हृवितरहुर्दिनं १३ ॥ बलानां सैन्यानामधिपाः ईश्वरा
स्तेहन्त्समन्तसमञ्चयकः तेनसहयोद्धुमागता इति किंभू
ताः पराभवाद्धत्रमजनितात् वारिकाभंगाद्भूपात् परि
सर्वतोभावेन कुपितेन भूभृता वारणेन प्रचोदिताः प्रेरिताः
प्रचुराणि सैन्यानि येषां ताः कीदृशं तत्पुमप्रवितो वरणोस्थितं
शरावलीभिः शरप्रवरप्रताभिर्विरचितं हृदयमत्यर्थं दुर्दिनं
येन तं प्रदेतमर्जुनं उस्तबोधनं परितः सर्वत्र वरणोस्थितं उ
पसंबोधनरोषाकर्णोतिनि मेदिनीकारः भूभृता दुर्योधने
न तल्पमन्यत् १३ ॥ उदारुधैर्यकृचदसौ प्रताकिभिवि
शेषिभिर्वृद्धभवकोष्टकोष्णाः तडित्छटाघनिजाटिलैर्व
लाहकैर्बलाकिभिर्वृत्तरूपविंध्यभूधरः १४ ॥ असौ हत्
मानम्यकृचत् असौ किंभूतः उद्धतान्याकृपानियैः सैर्वि
शेषिभिः शत्रुभिः पताकिभिः पताकायुक्तैः स्वपक्षविसं

ग्रामभूमौ कोष्टकोष्णाः मंडलीकृतावकद्रः वेष्टिता
इत्यर्थः करव विंध्यभूधर इव यथा विंध्यनामापर्वतः
बलाकिभिर्बलाकायुक्तैः बलाहकैर्मेघैः वृतोवाष्टि
तः शोभते बलाहकाबकपत्नीस्याहुल्लाकादिसर्व
दिकाबलाकोकामुकोमाद्रबलाकस्तबकोमतः
तडिच्छटाविघच्छटानस्याघानिभिंजाटिलैः काविन्न
ह्यायकधैरितिनिरवः तेषामायधैरहैरित्यर्थः प्रदेशो
वर्जुनः विरोधिभिर्दुर्योधनादिभिस्तल्पामिनवत् १४ ॥
परोत्ज्जितानपिपरमर्मभेदिनः पतत्रिणस्त्वणवदविन
यत्नणान् व्यलोकयद्रणभविवैरिमंडलमदोत्कटो
राजइव पल्लवलीवली १५ ॥ सहत्नुमानर्जुनो वावैरि
मंडले शत्रुसमूहो व्यलोकयत् परेणाशाहणा रावणे
नकैरवेणावाउज्ज्कतानुत्पक्रान् परस्यमर्मभेदिनोपि
पतत्रिणो बाणान् तृणवत्तृणवत्ल्यान् निःसारानवि
नयत्वान् रणभुविसंग्रामे मदोत्कटो गजइव यथा
उत्थितमदो गजः पल्वलमल्पसरोविलोडयति तद्व
हुलीसुभयत्रसमाने १५ ॥ निरंतरशरव्रातनिरोहित
तादिगंतरः ससैन्यपुत्रः परितः प्रापदर्जुनमाहवे १९
आहवे सामितोहन्त्रमन्तं अतः रावणपुत्रः ससैन्यपुत्रः
सैन्यसमूहसहितः प्रापत् प्रामवान् परितः सर्वत्र नि
रंतरं हिमेन शरव्रातेन बाणसमूहेनातिरोहितं दिगा
मुत्तरंयेन सः प्रदेयो भंगेन पलायितः सैन्यसमूहः सप
राङ्मुखः सन् तमर्जुनमाहवे प्रापदलः जुपाल: तातेः
वातेत्यर्थः ददो ज्ञानानात्म सकदोव्यवहारे षुपासके
हूतिमिदिनीकारः प्रोषमन्यत् १६ ॥ विकलितरथ
वेशास्तद्वभग्नातभावात्प्रमथितबलनाथरुद्भीष्म
प्रभावं तदपितमकृपक्षप्राणोन्नदाकर्णाकृष्टः स्फुरि
तविपुलचापः ससैन्यं धुनोति १७ ॥ समाहनितत्

रा॰
पा॰
१०
70

सैन्यंविपक्षसैन्यंतच्चाप्रतोनिस्सकम्पितवान् विकलि
तोविपर्यस्तोरथवंशोयत्र भग्नात्तभावान भग्नानत्वा
त् शत्रोरावणपुत्रस्यसभेगादित्यर्थः भग्नात्तसभाव
णपुत्रस्यभावःप्रभावइतिवाप्रमाथिनोवलनाद्योत्
पथोयत्रतनत् क्रुद्धोभीष्मोभयंकरःप्रभावोयत्रतत्
त्तपिनाहृतीकृतात्कृपायत्र एवंनिर्दयःकृपाणोना
मखड्गोयत्रतत् आकर्णाकर्णपर्यन्तंकृष्टमाकृष्टस्फू
र्तिविपुलंचापंयत्रतत् एते सोर्जुनः तत्सैन्यंपुनो
तिस्सभग्नकीलकन्याहुकालितरथ्यवंशंकद्रुःभीष्मा
गांगेयस्यप्रभावोयत्रत्तापिनःकृपस्यकृपाणायत्रक
र्णेनरात्ताकृष्टःआकृष्टःस्फूर्तिर्विपुलश्चापोयत्र
तत् प्राप्तंसमाने १७ ॥ निबद्धचेवंसजनताशिलीमु
खोन्मुखवर्तितानल्पतराक्षतेजसा सराजपुत्रेणजिते
न्द्रतेजसान्यरोपिदुर्योधनदुर्घनोपिसन् १८ ॥ समा
हतिःहनुमान् राक्षोरावणस्यपुत्रेणान्यरोपिनिबद्धः
किंभूतेनजितमिन्द्रस्यतेजोबलंयेनतेनेन्द्रजितेत्यर्थः
तिनरोबद्धःदैवंयेनेत्थंवंयथास्यशिलीमुखान्बाणा
न् सजनताभिमुखताप्रवर्तितानल्पतरंबहुतरंमहत्तेजो
येनसतथासकिंभूतःदुःर्योधनेयस्यसःदुर्योधनःदु
र्घनोपिरणायकृतोघर्मोपि एते सदुर्योधनोराजपु
त्रेणार्जुनेन प्राप्तसमाने १८ ॥ विपत्तवीरैःसमिते
प्रवेशितस्समीक्ष्यराजानमसौमहाखिविषां धनात्मजो
निग्रहणप्रतिक्रियानिवेदितार्थैर्वचनैरकोपयत्
१९ ॥ समाहतिः सखहितांशानुगुणांराजानरावणांस
मीक्ष्यदृष्टावचनैस्तमकोपयत् क्रुद्धंचकारविप
त्तवीरैःरात्रसैःसमितिसभाप्रवेशितःसमितिस्सम
वेताधैःसभायामपिसंगरइतिविश्वःकिंभूतैस्तैःपरा
याःप्राप्ताआत्मजासीतानस्याःयत्निग्रहणंनिग्रह

त्तस्ययाप्रतिक्रियाप्रतीकारः एवंभूतोनिवेदितोर्थोभिधेयो
यस्यतैः एतेसोर्जुनः राजानंदुर्योधनं धनात्मजो द्रोपदीसमि
तिसंग्रामेस्वविद्विषां स्वविद्विषां प्राप्तंसमाने १९ ॥ ततोह
नूमान्विजयांकभूतस्वरेणारोरेणनदत्परेषां लांगूललग्ने
नकृतानुशानेनददाहलंकामिवचित्रहृति २० ॥ ततोनंतरंह
नूमान परेषांशात्रवाणांचित्तवृत्तिमिवलंकांददाह प्रदहन्
सहोपमाकेनलांगूललग्नेनकृशानुनेन पुच्छसमंकवः
क्लिना सकिंभूतः विजयस्यशत्रुपराजयस्यांकभूतेनाचि
न्हेनस्वरेणशब्देनघोरेणभयंकरेणनदन् कृतनशात्रुःसिंह
नादंकुर्वन्निव भावने विजयस्याऽर्जुनस्यांकभूतोध्वजयष्टि
गतोहनूमान् स्वरेणनदन् परेषांदुर्योधनादीनांचित्तवृ
त्तिंददाह लांगूललग्नेनकृशानुनेनलंकामिवशोषंतुल्य
२० ॥ एवंप्रकाशोकृतवीर्यसम्पदुद्धेः कुमारोहरिदस्यकर
ल्पः विरोधिनांमूर्ध्निनिधायपादंयशोच्छ्रमसीममिवव्य
मुसत् २१ ॥ हरेर्वानरस्यकुमारोमारुतिर्विरोधिनांद्विषां
श्रेष्ठेनिर्मलंयशोव्यमुसत् विशेषतोमुषितोमुषितवान्
चोरितवान् किंकृत्वा अर्थात् द्विषांशात्रवाणांमूर्ध्निपादंनि
धाय उष्णीषमिवनिर्मलत्वात्साम्य महोपमावा किंभूतः
एवंपूर्वोक्तप्रकारेणप्रकाशितावीर्यसम्पद्येनसतथा
हरिदश्वोपमाआदित्येनसदृशाःहरिर्हरिदश्वस्तयाङ्गुसिह
यवर्णविशेषयोरितिविश्वः एते हरेरिंद्रस्यकुमारोर्जुनः
तेषांदुर्योधनादिमसीषविरोधेष्टनेमुषितवान् श्लेषयशइव
पादोरश्मिच्छिन्नयोशा इत्यमरः उष्णीषत्तविरोवेष्टनेकिरी
टललितरणोनरइतिमेदिनीकारः २१ ॥ प्रभाविणादीप्रव
लांबुधीरविलंघनालब्धजयोत्तरश्रीः स्वपप्रियोपायन
वत्वहारीपुनःसमीयायतदात्मवर्गैः २२ ॥ सहनूमान्
पुनरात्मवर्गैरंगदप्रधानैभिःसमीयायसंगतोबभूव स्वप
प्रियायाःसीतायाउपायनमुपहृतमुपायनभूतमभिज्ञानवत्वंता

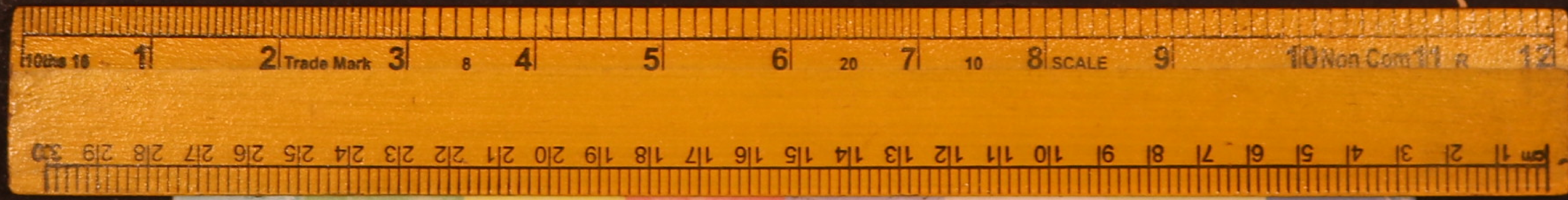
स्यहारीनिहन्तुमद्विषोषणांप्रबलस्यमहतोंशुमाथोःसमुद्र
स्याविलंघनात् प्रभायालांस्वलमवाक्षिशिवायाविनो
दीनिर्वापकः लंकाजयोऽत्र स्त्रीः जयप्रयाताश्रीयेनसः
समुद्रेणापि प्रनिर्वाणस्यलांस्वलमानः स्त्वावेननिर्वाणी
करणादिति पद्मसोऽर्जुनः शाखावर्गेयकपिशिरः दिभिःलं
पस्याविराटस्ययुङ्पायनःभूतंवलंगाकुलेनस्वहारीजातो
जातोयद्भल्कुष्टेनाद्दिवत्वंप्रचद्भूतने दीप्रस्यबलसमुद्रस्य
लंघनात् लंकाजयाउतरस्याविराटपुत्रस्यश्रीयेस्मादिति
शोषंतुल्यं ११ ॥ ततस्सहवाङ्गदहेमकुंडलासमेत्यसर्वे
कृतमंत्रनिश्चयः कृतार्थभावादपरेचिनिश्चियःत्वमापते
लेगुरुतोवनास्थिरे १२ ॥ नेहन्तमत्यभूनयःसमेत्यमिलि
त्वात्त्वमापनेःरामस्यगुरुतःप्रगेप्रवास्थिताःकृतार्थभावा
त् कृतप्रयोजनत्वात् सीतान्वेषणकार्यकारित्वात् मनो
हराउचिताश्रीयेषांतेकृतमंत्रनिश्चयाःप्रापिमकृत्यानिश्च
यायेते समस्तङ्गोगदोवालिपुत्रोहेमकुंडलोवानरविशेषो
येषांतेतथा पक्षे नेयकपिशिरादयःत्वमापतेविराटस्यस
मङ्गमेगदं अलंकरणं बाहोःकेयूरःहेमकुंडलंचकर्णाले
कारोयेषामितिपाठमन्यत् १३ ॥ उपकारगुणेनतेनराज्ञान
द्विहितस्तदा केलीकलहसंहतःप्रहारोपिमत्वत्तमे १४ ॥
राज्ञारामेणसप्रहारोपिमत्तमेस्वातः नदानेनविहितसाद्ध
हितःवानरेद्वैसविहितोदत्तः केलीकलहक्रीडाकर्मेलोमं
हतः अन्यत्रःउपकारवृपगुणजानान्यास्तुपकारगुणात्तः त
तःसीतान्वेषणादिकोपकारस्मरणादिति पक्षे राजायुक
धिष्ठिरेणसप्रहारस्त्वसत्वे तेनविराटेनाविहितःकृतःको
लीपाशाक्रीडातस्यायःकलहःसहृद्योजातःनयकोधिष्ठि
रोविराटेनललाटेताडितइतिपुराणस्तगमवासाधुपका
रगुणेनेनशोषंसमितं १४ ॥ इत्यत्रकुडामणिपाणोभिनला
साकृतिसंपादितेनधर्मिकार्यःसंभावयामासचिरेनेन्द्रः

कृतप्रियोदत्तनितान्तहृष्टः १४ ॥ नरेन्द्रोरामस्तान्कपी
वादीन् संभावयामास मानयतिस्म किंविशिष्टः कृता
हनूमत्कावायुउदत्तःप्रियायाःसंदेशःप्रवृत्तिस्तेननितां
तहृष्टःवार्ताप्रवृत्तिर्हस्तोनउदन्तःस्यादित्यमरः नान्की
स्मात् चूडामणिपाणोभिनःसीताभिज्ञानमणिभिःपुणोभा
र्यकृत्यानित्यर्थःकथंभूतास्तेषांसुग्रीवादीनांपाकृतमप्या
दितेभर्तृकार्यसीतान्वेषणलंकादाहादिरूपकार्ययस्य
तेवा तथा पक्षेनरेन्द्रो विराटस्तान् युधिष्ठिरादीन् कृ
तःप्रियस्यप्रेमजनकस्यराज्ञोऽस्यउदन्तःप्रवृत्तिःपात्रविज
यस्यवृंकलत्वसमाचारूपस्तेनहृष्टइति तच्छ्रुत्यातेषांयुधि
ष्ठिरादीनांपाङ्ग्वेनिशेषंतुल्यं १५ ॥ प्रभंजनस्याद्विषतां
जिस्त्रोरात्मोद्भवस्तदा सत्कृत्यसुहृदांमध्येराज्ञादत्तासनो
वभौ १६ ॥ प्रभंजनस्यवायोरात्मोद्भवःपुत्रोहनूमान्
वभौशुशुभे कीदृशःस्यजिस्त्रोर्जयनशीलस्यद्विषतां
सकिंभूतःसुहृदांमित्राणां नलनीलादीनां मध्येराज्ञारा
मेणसत्कृत्यसम्मान्यदत्तासनोदत्तप्रतिवचनः पक्षे जि
स्रोरर्जुनस्यपुत्रः अभिमन्युःकीदृशोराज्ञाविराटेन वि
वाहविधिनादत्तासनाउत्तरायस्मेसातेनतस्यापीतेनाद्र
स्यर्थःद्विषतांप्रभंजनस्यभंजनकर्तुःनाशकस्यउत्तरा
दिविषयेचस्नुषायामर्जुनस्यचेतिविग्रहः १७ ॥ सउ
न्नतोदारगुणःसंतोषितहरीश्वरः कृतसोभद्रताविष्टःका
मदेवइवस्त्रिया ॥ आसीमारुतिःवेजस्त्रियालक्ष्म्याकाम
देवःकंदर्पइवपत्न्याकामकर्ताविव किंभूतःभद्रस्यभा
वः भद्रतातयाविष्टःसंतोषितोहरीश्वरःसुग्रीवोयेन
सः सउन्नतास्त्रेण उदारोगुणायस्यसः पक्षे सभद्रा
या अपत्यंसोभद्रःतस्यभावःसौभद्रता तयाआविष्टःअ
भिमन्युःतेजसेन उत्तराया उदारोगुणोयस्यसःसउन्नरस्या
सावुदारगुणोऽस्मिनिकर्मधारयोवा संतोषितोहरिःकृतसः

रा॰
पा॰
७१

ईश्वरस्य विरोधेन कामदेवपक्षे संतोषितो हरिपितामहै
स्पर्द्धायेन सः ४७ ॥ इति श्रीराघवपाण्डवीये महाकाव्ये रि
ष्टवैरादीयसंगराशोकवनदाहोत्तरगोग्रहोनाम षष्ठः सर्गः
अथान्यपतिरुपेत्य मित्रवर्गैर्हरिबलभद्रमुखैः प्रणीतमंत्रः
अवगतरिपुरात्मचक्रहृद्यान् निजविजयोचितयत्नमन्वतिष्ठ
त् १ ॥ अथानंतरं नृपतिः रामः निजविजयस्यात्मनो जय(
स्योचितं योग्यं यत्नमन्वतिष्ठत् चकार किंभूतः हरीणां वा
नराणां मध्ये बलेन भद्राः श्रेष्ठा वानरास्तन्मुखैः सत्पथा
नैर्मित्रवर्गैः सुग्रीवादिभिरुपेत्यागत्य प्रणीतमंत्रः कृतवि
चारनिश्चयः आत्मचक्रस्य निजसैन्यस्य हृद्या अवगतोरि
पुर्दशाकंदरोयेन तथात्मशत्रुप्रचयज्ञानवानित्यर्थः आ
त्मचक्रस्य हृद्या प्रणीतमंत्रः इति वा योग्यं यत्नमकरोदित्य
ऽवबोधहेतुः स्वशत्रुप्रचये प्रयाणमेव कर्तव्यमिति कृतः
निश्चयमिति भावः यदुक्तं मा वे स्वशत्रुप्रचये कोवादिति
पक्षे नृपतिः युधिष्ठिरः युद्धायोद्योगं चकार हरिः कृष्णः
बलभद्रो नरमुखैर्मित्रवर्गैः आत्मचक्रस्य निजसैन्यस्य हृ
द्या अवगतोरिपुर्दुर्योधनो येन स तथा न सात्त्वनरिति १ ॥
ततोथ गांतरत्त्रिभिन्नाब्धिकल्पाः स्वभावेभयोरगराजकेतुः
स्फुरत्प्रभावानरपुंगवानां दिगंतरेभ्यः पृतना समीयुः
ततोनंतरं वानरपुंगवानां दिग्वानरश्रेष्ठानां पृतनाः से
नाः दिगंतरेभ्यः संगता बभूवुः कीदृशाः स्फुरंती प्रभा दी(
प्तिर्येषां ते यथांते त्वभिन्न उद्वेलयोष्मिसमुद्रस्तत्कल्पा
नत्तत्तुल्याः स्वस्वभावेनागौरवेणभयो उरगराजस्य वा
सुकेः केतयाभिन्नाः अतिरोदवा ...... वाराणभयंकं
दत्वमिति पक्षे नरपुंगवानां पुरुषश्रेष्ठानां स्फुरत्प्रभा
वोयासांताः तत्यमन्यत २॥ सन्नद्धसैन्यसबलाधिपे
पुनस्ततोभूपतिमाश्रयत्स्व विरोधिचक्रं बहुधार्तराष्ट्रं
विनाभिरंतर्गतनापत्यमासीत् ३ ॥ विरोधीः शत्रुरावणस्त

स्य चक्रं सैन्यं विनाभिरंतर्गतनाधमव्ययमिवासीत् भूव
किंभूतं बहुधान् पीडिनेराष्ट्रं यस्य नत् केषु सत्सुनततसन्न
सन्नात्रस्मादिगंतरात्मबद्धसैन्ये सुसम्यक् नद्धेषु कृतनत
न्वाहेषु बलाधिपेषु मुख्याधिपेषु भूपतिरामं आश्रयत्स
नद्धोनत्योद्धु तं इति विग्रहः पक्षे धृतराष्ट्रस्येदं धार्तराष्ट्रं
सैन्यं विनाभि विरोधि विरोधचक्रं विरुद्धमासीत् किंभूत
मतमंतः पालोमद्रराजायश्चनत भूपतिर्युधिष्ठिरंतत्य
मन्यत ॥ कृतोद्यमः शत्रुजयाय यावद्राजा समस्तानि व(
नानि नीत्वा महाविपक्षोदधिनिर्धितितीर्षुर्वेलावनांतं प्रति
पद्यतस्थौ ४ ॥ राजारामो वेलावनांतं समुद्रतटांतं प्रति
पद्य प्राप्य तस्थौ अवास्थितः किंभूतः महतीविपक्षत्र प
वेभूतं वारिनिधिं समुद्रं तितीर्षुस्तर्तुमिच्छुः संतरणाय
कथ्यात्महाविपत्कारितेति यथावद्यथाविधि शत्रुज
ये कृत उद्यमो येन राज्ञाणिबद्धन् देशान् वनानि कां(
ननानि नीत्वा अतिक्रम्य पक्षे वेलाकालस्यावनं पा
लनं कृतं सर्वसमयपरिपालने तस्यांतमवसानं चेतद्द
शावर्षावसानं प्रतिपद्य प्राप्य सराजा युधिष्ठिरस्तस्थौ
महाविपद्वारिनिधिमिव तितीर्षुः अनवगाहर्षयत्वा
न्महत्वात्स्य सामित्तिशेषः समाने वेलाकाले च सीमा
यां मत्रेः कूलविकारयोरिति मेदिनीकारः ४ ॥ तां सह्या
भूभृत्कटकांतसक्तां धीरा महेंद्रस्य विलंघनेपि समस्य
द्रस्य पयः समग्रानदेंद्रसेनां प्रतिगच्छतिस्म ५ ॥ नदें
द्रस्य रामस्य सेनां समुद्रस्य पयः पानीयं समतत्स्यतोसाम
प्रतिगच्छतिस्म जगाम कथा समुद्रास्तम्प्रदाउभयोविश
नप्रिलिंगव्यतिरेकेन सहसस्य नृपस्येनेनवर्तते येभूरितः
तेषां कटकेषु नितंबेषु सक्ताः संबद्धाः समुद्रस्य पयस्त्व
त्रसक्तमिति महेंद्रस्य नहेलंघनेपि धीरा समर्था योग्यप्र
धैः पयोपि नलंघनेधी रामिति पक्षे नरेंद्रो युधिष्ठिरः।

रा॰
पा॰
७२
73

समुद्रस्यपयसांसमूहमासमंयथास्यादेवंप्रतिगस्थिति(
ससमहेन्द्रस्यशक्रस्यलेखनेपिपीश तमासयेराजविशे
षलक्षाहिताभूव्यतोराजानस्तेषांकटकेषुसैन्येषुमस्के
तिश्रुतशब्दःस्वरूपे राजधान्यानितेवेडेवेलयेकटको
स्वियामितिविश्वःप्रतिराजेनिपातांतरं ५ ॥ अथलव
पमनुवेलसेव्यमानंबलोचैर्गणितदशकंठोहंडदो
र्दंडशाकिः अनिलहतेनिबद्धप्रीतिआगत्यइत्यादिनिव
सिनाकिरीटंराक्षसेंद्रोववंदे अथानंतरंलंकेशमनराक्षसें
द्रोविभीषणोववंदेप्रणामंचकार आगत्यरामंमिलिताः
किंभूतं अनुवेलंवेलायांबलोचैः सैन्यसमूहैःसेव्यमा
नं सकिंभूतः अगणितादशकंठस्यरावणस्याहंडदोर्द
डस्य उद्भटभुजप्रकांडस्यशाकिर्येनसः हनूमताद्यन्यल(
कातःसमेत्य अनिलस्यवायोःसुतेनहनूमतानिबद्धा
प्रीतिर्यस्यासौअन्यासःतितिचाटिनकिरीटं भूलग्नमुकु
टंयथास्यादिति एतेराक्षसःखरोल्कचः त्वपकाधिर
श्विंद्रगणाद्रागत्य अनिलसुतेनभीमेनिबद्धाप्रीतिर्येन
अनुवेलंवारंवारंअगणितदशकंठोयथा एवंभूतात्उद्दा
मटोर्दंडस्यशाकिर्यस्येतिशेषसमं ६ ॥ तंभीमतेजःप्र
भवंप्रभावीविपक्षशाक्रिपतिघातहेतुं विभीषणंभूमि
पतिःस्वकीयप्रसादलक्ष्मीमदनंचकार ७ ॥ भूमिप
तीरामस्त विभीषणंस्वकीयस्यप्रसादस्यलक्ष्म्याःसद
नंग्रहंचकार रावणराजलक्ष्मीतस्याःप्रसादीकृतेनेति
भावः किंभूतंभीमस्यभयानकस्यतेजसःप्रभावाउत्पत्ति
स्थानं विपक्षस्यरावणस्यशाक्रेःपतिघातस्यहेतुंका
रणंभूपतिःप्रभावीप्रभावयुक्तः एते भूपतिर्यंपि
श्रिरः तेचखरोल्कचं विभीषणंभयंकरंभीमस्यतेजसा(
शक्रेणप्रभवतउत्पत्तिर्यस्यसःविपक्षस्यदुर्योधनस्यशा
क्रिपातिहननकारणंप्रसादहतवान् ७ ॥ जवेनजिष्णु

र्दमनंदनोद्विषोजिगीषुर्हरिसंग्रहेण दुर्योधनेनद्विष
तावगाढमध्यंपयोराशिमुपाससाद ७ ॥ अथानंतरंलं
घोरामः जिष्णुर्जयनशीलः दुर्योधनेनयोद्धुमशक्येनह(
रिसंग्रहेण वानरसमूहेनद्विषः शत्रून् रावणादीन् जिग(
गीषुःजेतमिच्छुःजवेनवेगेनपयोराशिंसमुद्रमाससाद
प्रापत्कः द्विषताशत्रुणारावणेनावगाढमध्यंयथास्यादिति अवगा
हितमध्यंयस्य एतेलंकापतेर्वनोजिष्णुरर्जुनोजवेन पयो
राशिंसमुद्रंद्वारिकामासमसाद दुर्योधनेन सहसोपिगता
इत्यर्थः हरिसंग्रहेणकृष्णसंग्रहेणद्विषःशत्रून् दुर्योध
नादीन् जिगीषुःसंग्रहोग्रहणंदुर्ग्रहसंक्षेपयोरितिवि
श्वः हरिंकृष्णमानेनमर्जुनोदुर्योधनस्यगतन्त्यर्थः द्वि
षताअवगाढमध्येसतीतिसमस्तःपादःकृष्णोहिदुर्योध
नेनावगाहितस्तुतिवा स्ववेलमप्रणतेशालेविष्णुनापर्वतो
नवइतिविश्वः अर्जुनविशेषणपक्षे शोभनदुर्योधनोव
गाहितमध्यइतिभावः स्ववेलाजिष्णुरितिपाठांतरं तत्र
सुवेलःपर्वतविशेषः समुद्रपारवर्तीतस्याजिष्णुरितिरा
मविशेषणं सुवेलोजिष्णुस्तुतिवा अर्जुनविशेषणपक्षे
शोभनवेलाकालस्तत्रजिष्णुःदेशकालज्ञोजयनशीलो
भवतीति ८ ॥ इंगत्तंगोत्तुंगवालिमिलितमहानक्र
मावर्तचक्रं भ्राम्यद्दिंडीरपिंडंप्रतिगलितसितच्छत्रवि
स्तारशोभं अंभस्संभारभारालसजलदघटाडंबरीभूत
दिक्कं दिक्कुंभिक्षोभदक्षंद्रुतशकलितसलिलंसागरंशोभ्य
पश्यत् ५ ॥ सरामोर्जुनोवासागरंसमुद्रंअभ्यपश्यत् सं
मुखेददर्शकिंभूतंतरंगैस्तरलंतरंगाउच्छ्रायेनरंगाकुम(
यस्तेषामावलीषु मिलितामहांतःनक्रायस्यतं अंभोदेना
सिकायांचनक्रोयकृत्क्षावयोरितिविश्वः आवर्तचक्रेभ्रमि
समूहे भ्राम्यतोघोदिंडीरपिंडाःफेनसमूहाः ततःप्रतिग(
लितायत्नासितच्छत्रवद्विलासिनीशोभायत्र दिंडीरपिंड(

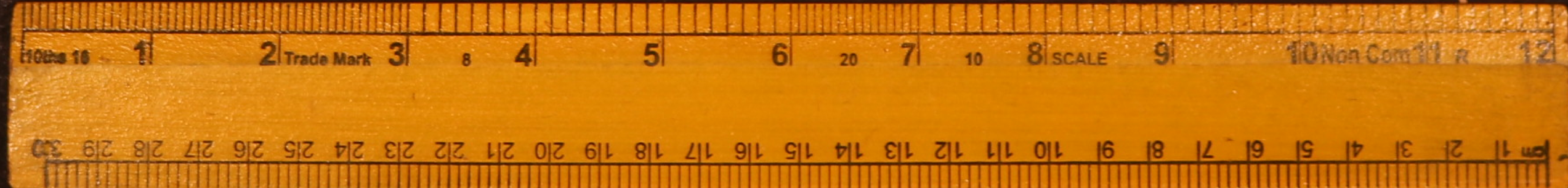
रा॰
पा॰
७४

सदृशं सितच्छत्रमिति शंभसंभंभारसभावे वलसा प्रक्रिया
येजलवामेचासेषां वटासदृहस्तेनदर्दिनीधूनादिषु यत्र
जलधराश्च वटाहास्तिसदृहइतिवाचटावटनगोष्ठीभुवः
नाद्भुवयोषिनीतिमेदिनीकरः दिग्गजाभिनां हस्तिनां योद्धः
शुंडादंडैः स्थूलहस्तैः शाकलितं खंडशः कृतं सलिलं यत्र
यद्वा शाकलैरितं यत्फेनं सलिलं यत्र शाकलं भवि खंडे स्यादा
गवस्तुनिवृक्षवदितिविश्वः ५ ॥ सरसंबहुयोजनापिवा
सकृन गांभीर्ये मुज्झितप्रसादं समहार्थंमुपासदन्सद्बंध
निभाजं सकेवरिवप्रबंधं १० ॥ सरामः अर्जुनोवा समुद्रमु
पासदत्समीपमागमत् स्वकवेः प्रबंधं काव्यमिवउभयं वि
शनष्टि सरसं सजलं शृंगारादिरसयुक्तं वा शृंगारादौ रसौ
वीर्ये निर्ज्ञाढौ द्रवरागयोः देहधातुप्रबंधेव पारदस्वादयो
द्वसे बहुयोजनेष्वधिवसतीतितं बहूनां योजनानाम
धिवासः स्थयमिति वा बहुयाह्वानेको वलस्यकः वतः
क्रोशपंचयोगे स्याद्योजनं परमात्मनीति विश्वः पक्षे बहु
नां योजनानां व्यक्तीनामधिवासःसमितिश्रुतं गांभीर्यं भीरत्वं
यत्र पक्षे धैर्यं गांभीर्यं नउज्झितः प्रसादे येन प्रसादयुक्तं प
क्षे प्रसादो गुणविशेषः ओजःप्रसादसमतागांभीर्यं सुकुमा
रतेति महानर्थो रत्नादिर्यत्र रत्नाकरत्वात् पक्षे महा
नर्थोभिधेयो यत्र याह्वादीनामर्थात् ध्वनिभाजसारावयुक्तं
पक्षे ध्वनिरलंकारविशेषस्तद्युक्तं केचित्तु ....
माहुः सद्वंधामहवर्तते तत्समुद्रं सेतोस्तमुपासमाद सर
संवीरसप्रधानं बहुयोजनाधिवासं बहुदेशावस्थित स्थ
नवगाहनीयत्वेन भूतगांभीर्यं महार्थं प्रयोजकं ध्वनिभा
जं पटहादिशब्दयुक्तं वाह्वानामभिधेयपि विनिहूत्योप्रयो
जके स्यादर्थः श्रुतिविषये द्रव्यकारणवस्तुषिति विश्वः
१० ॥ सवारिपूरस्फुटदारणाय धूतप्रतिस्तप्रतिदर्शितात्मा
नमार्चिचहारिविधिर्मिबाडमएवरत्नावलिरंजितांद्रि ११

नेणमंवाविधिःसमुद्रः आर्विचत् सृजयामास किंभूतःप्र
तिदर्शिता आत्मायेनसः मामाविदारय किंतमेतं कृत्व
श्वेतिदर्शितस्वरूपः वारिपूरेणवर्तनेसवाविपूरः जलराशि
सहितः तं किंभूतं स्फुटंदारणाय विदारणायार्थोत्सस्मुद्र
स्यधूतप्रतिस्तं यथस्मात्स्वकर्मदासमिति नतदानवविदार
णं करिष्यामीति कृतप्रतिस्तं प्रायोपवेशनादिति ऊर्मयएव
ववाहवल्लैः प्रएउलाप्रेरितारत्नावलिः रत्नसमृहस्तया
रंजितावङ्घ्री यस्य सतथा समुद्रेणतरंगानीत रत्नावलिभिः
सपूजितइतिसमुद्रायार्थः पक्षे तमर्जुनं वारिधिरपूज
यत् अधिराधवानिस्पर्धः वाषाहूद्वार्थः रिपोद्दर्योधनस्य
दुःशासनस्य उरसोहृदयस्य दारणाय धूतप्रतिस्तेति ऊर्मिरे
वबाङ्गनाप्रएउत्रेनिमकाशितात्मातिरोधानादिति ११ ॥
वेलादरीडंडभिनादद्वैस्तरंगहस्तैःकृतमंगलस्य उद
त्वतोभ्यागमनानुकूल्यादमस्तसंक्रांतमसरातिचक्रं १२ ॥
सरामोर्जुनोवा अरिचक्रं शत्रुसमूहं संक्रांतसभ्यगाक्रां
तं सभ्यगाक्रांतमिवनिर्जितमिवामंस्त मन्यतेस्मकृतः उ
दन्वतस्समुद्रस्याभ्यागमे सत्स्वागमने यदानुकूल्यं सहृतं
तस्मात् किंतदित्याह हेतुगर्भविशेषणं तरंगहस्तैः क
ल्लोलहस्तैः कृतमंगलस्य कृतस्वस्त्ययनस्याविघ्नध्वंसक
त्वात् कीदृशैः वेलादरीसमुद्रकंदरासाडंडभिरिववाद्य
विशेषरूवनादेतद्वादृशैर्दतैःकुशलैः १२ ॥ दिशानया
गच्छनिजेष्टसिद्धयेहरिप्रभावार्पितसेतुबंधया इतिस्तन
स्मैस्फुटमाहसागरःस्वरैर्गभीरैःप्रतिनादयन्दिशः १३ ॥
सागरस्तस्मैरामाय इतीवाह उक्तवान् स्फुटंव्यक्तमुन्मेर
स्याथौगाभीरैःस्वरैःदिशाःप्रतिनादयन् शब्दयुक्तान्
कुर्वन् किंतदाह हरीणांवानराणां प्रभावार्पितः सेतुबंधः
यत्रतयानया दिशा निजेष्टसिद्धयेवैरिनाशसिद्धयेसीता
या आनयनाय च यनस्वेतिगच्छेति पक्षे तस्मैअर्जुनाय

इतीवाहोऽप्येत्ताकिं ततः अनयादिशाप्रकारेणइष्टसिद्धयेग
च्छहरिः कुशलः प्रभावेणअर्पितस्तेनवंशोयश्चव्यवस्थावशेषायत्र
हरिंकुशलंस्वपत्नीकृत्यारिपुहत्यायेतिशेषस्तत्वं सेनबालोऽव्यवस्था
यामितिप्रकाशः १३ ॥ असौनिसृष्टाशनितीव्रवेगहरिप्रभा
वोज्ज्वलितान्सुवर्णान् कृताभिपातांजलधीददर्शविचित्रधा
तच्छुरितामहीध्रान् १३ ॥ असौवामोऽर्जुनो महीध्रान्पर्वतान्
जलधौसमुद्रे कृताभिपाताकृतपतनान् ददर्शपश्यतिस्म
विचित्रेणनानारूपेणधातुनागैरिकादिनाच्छुरितान्संवेष्टितान्
पुरस्तादयेनिसृष्टाशन्यपक्षायोपानिर्वज्रनदीतीव्रवेगायेषा
मेवयेहरयोवानरास्तेषांप्रभावेणोज्ज्वलितान्ज्वलितान् प्र
र्जुनपक्षेनिसृष्टःप्रेरितःअशनिर्येन एवंभूतस्यतीव्रवेगस्य
हरेःशक्रस्यप्रभावेणोज्ज्वलितान् तद्भियासमुद्रमागतानित्य
र्थः केचिन्महीभाज्ञांजनोददर्शहरिप्रभावादितस्ततःस
मागतान् द्वारिकानिकटेसमुद्रतटेकृताभिपाताविशतानित्या
हुः १४ ॥ सविश्वकर्माद्भवावाशाल्यसिद्धंसहस्रशोमूर्तिन
याविरूढं मणिप्रभाभास्वरमभ्रवीथ्यामहस्त्यिनाकेवल
चापकल्पं १५ ॥ हरिप्रभावोपचितत्काशाभ्यन्तिवेशने
स्थायततांप्रपन्नं महीमहांभोकहतालकल्पददर्शसेनह
रिवंशकेतुः १६ ॥ आश्रमेणक्रमस्य हरिःसूर्यस्ततउपलक्षि
तोयेपवंशोऽन्ववायस्तस्यसूर्यवंशस्यकेतुःचिह्नंध्वजोवाराः
मःसेतुबंधंददर्शअपश्यत् किंभूतं विश्वकर्माणउद्भवो
यस्यसनलोनामवानरः तस्यशिल्पेनसिद्धं तस्मात्सिद्धः
शिल्यायश्चेतिवाहृष्ट्वापयास्यादेवसीमंतिनंद्विधाकृतो
वारिरूढोयेनतंमणीनांप्रभयाभास्वरंदीप्तं अभ्रवीथ्यामा
काशेऽर्धचन्द्रस्थितोवक्रोगतोयइंद्रचापस्तत्कल्पंसदृशंहि
दीप्तिवानराणांप्रभावेणोपचितायेतमाश्रित्यत्वंचहलीकृ
तपर्वतास्तेषांनिवेशनेरचनापेणेनायततांप्रपन्नं महीम
हांभोरुहेपद्मेनालकल्पंतालसदृशमिति शिल्पइव्ये

क्रियायोगेऽइतिमेदिनीकरः पक्षे हरिर्वानरोवंशःकेत
ध्वजोयस्यसहरिवंशकेतुरर्जुनोवानरकेतुत्वात् तस्य
सेतुंरामभद्रकृतंसमुद्रबंधंददर्शाशेषविशेषणंसमा
नेकेचित्तु ····· ऊर्वन्ति हरिर्वायुकल्पस्यवंशस्यकेतुः
स्तत्उत्पत्तुर्भीमःहरिःकुशलवंशकेतुःकपिध्वजःवासेत
व्यवस्थाबंधंददर्श विश्वकर्मणउद्भवोयस्मात्सविश्व
कर्मोद्भवोहरिस्तस्यशिल्पेनकौशलेनसिद्धं यद्वावि
श्वकर्मोद्भवोहरिस्तस्य मयनामदैत्यःशिल्पीतस्यशि
ल्पेनसभारूपेणसिद्धं ततएववैरोत्पत्तेस्ततोव्यवस्थिति
वाजपेययूपइवत्परमस्तसंबंधेषष्ठीसहस्रंशोमंतिइव
द्विधाकृतेः अरिपुञ्जोयत्रमणीनांराजभ्रूडास्थितानांप्र
भयाभास्वरंदीप्तेनिर्मलत्वात् हरेःकुशलस्यप्रभावेणोप
चितावनेलीकृतायेतुमाश्रितोराजानस्तेषांनिवेशाने
र्फोद्धायायेमपेतायततांप्रपन्नं दृढस्तत्वादुर्मतत्वप्त्व
मित्याह ततुच्छोदयलमत्रेद्वारिकायामेः १५ १६ ॥
सद्वारकांतांनगरींप्रविष्टांसंप्राप्यततस्तेनपश्चात्पवीराः
ददर्शवीरोहरिवाहिनीभिर्निरंतरालानिककुःस्वाजा
ति १७ ॥ त्ववीरोरामःकांतांनगरींलंकांसद्वारकांद्वारस
हितां यद्वाद्वारेणकांतारमणीयांगारविष्ठांपश्चिमेनप
यावर्त्मनासंप्राप्यतेनागतःककुभादिशांअवकाशानिवान
राणांवाहिनीभिः सेनाभिनिरंतरालानि अवकाशास्व
स्थानिएकीभूतानिददर्शेतिवाक्यार्थः पक्षेसोऽवीरः
अर्जुनःद्वारकानगरीं तेनपश्चादाभभद्रवहुसेनाप्राप्य
तःहरिवाहिनीभिःकुलसेनाभिर्निरवकाशानिदिशा
लानिश्चवानितिहरिवाहिनीभिरश्वयुक्ताभिरितित
वावीरोविक्रांतःस्वरविक्रांतावितिधात्वनुसारात् १७
पञ्चपक्षनोतार्कटकप्रदेशान्विलेख्यपंथ्यानमलंध्यतेजाः
विशेधिताबाधितएवंभागोसमतंधरित्रीधरमाससाद १८ ॥

सरामस्तंधरित्रीधरपर्वतं सुवेलमासमादप्राप्ययत्रलंका
स्थितेत्यर्थः मनोहरान्कटकप्रदेशान्सैन्यप्रदेशान्दुर्योद
नापाद्राज्यवर्त्तलीकृताः विरोधिनादुर्योधनेनाधिष्ठिता
सुवेलेप्येभोगाभोगायस्सनया अवलंभस्यउत्तमत्वात्
शोभसमाने १६ ॥ विचारमूढस्यबलात्कृत्यं द्विषोपि
ऊर्वेजमतीधरोसौ अग्रह्मपादांतजुषस्तदानींनिर्व्याज
मात्मार्चनमाचचार १७ ॥ असौजगतीधरःसुवेलाग्रस
रामस्यात्मार्चनमाचचार आत्मपूजनंकृतवान् निर्व्याजं
यथास्यात् द्विषोपिरावणस्यविचारे विवेकेमूढस्यतु
स्पष्टकर्मणोबलस्यात्कृत्यंकुर्वन् पादांतजुषःप्रत्यं
तपर्वतयकःस्यप्रत्यापियःपादांतनम्रोभवति तस्यात्कृ
त्यंक्रियते पक्षेसौजगतीधरोवृक्षिसः अग्रह्मपार्जुनस्या
त्मार्चनस्याचचारगौरवमकार्षीदिति किंतुआत्मनार्च
नेनेमात्मार्चनं आत्मानमेव तत्सहायकरणयादिशादि
तिभावः किंभूतस्य पादांतजुषःपादांतास्थितस्यनिर्द्वि
षोपिदुर्योधनस्यापिविचारमूढस्यबलेनसैन्येनात्कृत्यंकु
र्वन् सैन्यानितस्यदत्तवानितित्वयमर्जुनपक्षाश्रयोऽभूत
इतिपादांतजुषइतिविरोधिनइत्यस्यविशेषणं पादांबु
धौतरीयापोशैलप्रत्यंतपर्वतेचरणेमयूखेइतिमेदिनी
करः १८ ॥ बलोपलंभादवलेपभाजोद्विषाद्विपक्षेणपु
रोनिरस्तः विभीषणोविद्विषतामहार्यः प्रीत्यान्वयासी
त्कुरुषोत्तमस्तं १९ ॥ विभीषणोरावणभ्रातरंरामंप्रीत्या
अन्वयासीत् अनुजगाम किंभूतः कुरुषोत्तमःसत्पुरुषः
द्विषतां शत्रूणामहार्यःअभेदनीयः आदौद्विपक्षेणरा
वणेनपुरोयेनिरस्तस्त्यक्तः बलस्यसामर्थ्यस्योपलंभाद
वलेपभाजा अवलिप्तेन पक्षे कुरुषोत्तमःकृत्स्नमर्जु
नमन्वयासीत् द्विषतांशत्रूणांविभीषणोभयानकाः ब
लोपलंभात्सैन्यप्राप्तेविपक्षेणदुर्योधनेनपुरस्तास्त्यम

तस्त्यक्तः बलमदहीनत्वात्दुर्योधनोपात्तइतिभावः २० ॥ स
त्त्वमूर्तेःपरमस्यपुंसःसौहार्दमासाद्यसदैवयोगात् पौ
लस्त्यसम्पत्तिमपिस्वकीयभ्रूभंगलीलासुलभाममंस्त २१
सविभीषणःपौलस्त्यस्यरावणस्यसम्पत्तिंलक्ष्मीममंस्त
मन्यतेस्मस्वकीयोभ्रूविक्षेपस्तस्यालीलाविलासस्तया
सुलभांसुप्राप्यांलीलामात्रेणप्राप्तिंभविष्यतीति दैवयो
गाद्भाग्यवशात् सत्त्वमूर्तेःपरमस्यपुंसोनारायणस्यसौ
हार्दंसुहृद्भावमैत्र्यमाप पक्षे सोऽर्जुनःपौलस्त्यस्यकुबेरस्य
सम्पत्तिंलक्ष्मींपरमस्यपुंसःकृष्णस्यमैत्र्यमासमाद २१ ॥
सुसैन्यसुग्रीवसमग्रयानप्रभावसम्पन्नरनाथजन्मा सभूमि
भर्तुःकटकंमनस्वीजवादुपप्लाव्यमुपेत्यतस्थौ २२॥ स
नरनाथजन्मारामोभूमिभर्तुःसुवेलस्यकटकंनितंबमु
पेत्य तस्थौविशिष्टंजवात् शीघ्रमुपप्लाव्यमुत्पादनीयं
किंभूतःसुसैन्यो यःसुग्रीवोवानरराजविशेषस्तेनसमग्रं
यद्यानंप्रयाणंतस्ययःप्रभावस्तेनसम्पद्यस्यमनस्वीमान
वान् पक्षे सनरनाथजन्मा युधिष्ठिरादिःदुर्योधनस्यभू
मिभर्तुःकटकंसैन्यमुपेत्यजवाद्वैराटनगरस्थौ उपप्लाव्यंति
रमणीयंसहसैन्येनवर्तते येसुग्रीवाअश्वास्तैःसमग्रंय
द्यानंगमनं तस्ययःप्रभावस्तेनसम्पद्यस्येति २३ ॥ तदा
शुकोपिप्रतिपत्तवाचावचोहरःप्राप्यसुसंवृतात्मा सञ
त्रनासंजयपार्थिवान्त्रेश्वियंदधानंनृपतिंनिदध्यौ २४ ॥
तदातस्मिन्कालेशुकोनामराक्षसोवचोहरोदूतोविपक्ष
वाचारावणवचनेन तंनृपतिंप्राप्यनिदध्यौदृष्टवान् सु
अन्यैःसंवृतःसंवृत आत्मायेनगोपितशरीरइत्यर्थः
नेकीदृशंउन्नतावसौयस्यहर्षस्कंदःतंजयपात्रं
भाजनंश्रियंशोभांदधानंबिभ्रत् पक्षे आशुगोपिशुकोपि
वचोहरोदूतः दुर्योधनस्यवचनेनप्रच्छन्नरूपःतंयुधिष्ठि
रंप्राप्यनिदध्यौददर्शधातोरनेकार्थत्वात् जयेजनस्यना

शाखामृगस्य मे संभावनाया पात्रमिति सद्गुणितां स्त्रियं दया
ने संजयशाखामृगपात्रं सम्यक् जयशाखामृगस्य पात्रं वा संजयः सार्व
थिवीतस्य शाखामृगस्य पात्रमितिवात्मल्पमन्यत् ३३ ॥ आत्मो
चितं प्रोज्झ्य वनौनवासं रुद्धाय मा चापलमयकार्षीः अ
नात्मनीने पथि वर्तमानात्सतो हि लोका भृशमुद्विजन्ते ३४
आत्मने उचितं योग्यं वनौनवासं प्रोज्झ्य त्यक्त्वा रुद्धाय चा
पलं चांचल्यं मा काषीः मा क्रियतां वानराणां वनवास उचि
तः न रुद्धमिति भावः उक्तमेवं हि यतः आत्मनीने पथि आ
त्मनः आहितेऽकृद्धे पथि वर्तमानात्सतो लोकाः भृशमुद्विजन्ते
उद्वेगं गच्छन्तीति एते आत्मोचिते अंगीकृतेन वनौनवासं त
वासक्ता रुद्धाय चापलं मा काषीः अंगीकृतापरिपालनेन स
त्यवादितास्यादिति भावः ३५ ॥ यथार्थमेतत्कृतराजवा
क्यं विचार्य मा लाघवसंश्रयीभूः हितोपदेशोऽप्युपरांमुखा
नां महद्वसंस्था विपदो हि देशे ३६ ॥ एतत्पूर्वोक्तं यथार्थ
स्वरूपं राजवाक्यं रावणवचनेनोक्तं सत्यार्थत्वात् एतस्यापरि
पालनेन उक्तमेवेति विचार्य परामृश्य लाघवं संश्रयी राघव
भाक् मा भूः न भवा हि यतः हितानामुपदेशोऽप्यपरांमुखा
नां पुंसां विपदो दूरं संस्थाः सत्त्वापि वर्तिन्यः अतो हितवचन
परिपालनकर्तव्यमिति भावः एते उक्तराजवाक्यं भूत
राघववचनं विचार्य विचारणं कृत्वा लाघवं संश्रयी मा भूः
आत्मलोचने न तस्य गुरोर्मा उक्तमेवेति तात्पर्यम् ३७ ॥ एवं
विपक्षहृतेन व्याहृता वाक्यपद्धतिः प्रतिजज्ञे सरव्वस्या
हरिराजसुतोऽस्यया ३८ ॥ हरिराजस्य सुग्रीवस्य सुतोऽ
स्यया सरव्वस्ता वान्या वाक्यपद्धतिः वचनपरंपरा विपक्ष
स्य रावणस्य हूनेन एवं पूर्वोक्तप्रकारेण व्याहृता उक्ता प्र
तिजज्ञे प्रतिज्ञाता प्रत्युत्तरमत्र तेन कृतमिति एते हरिः
कुशलः राजा कथयितिः ताभ्यां प्रत्युत्तरितं ३९ ॥ अहो म
हात्मे गुणमस्य भूष्णुतानिहृत्रयेनोदयितं चिरायतः भवं

नित्यरुक्षमनात्मबोधिनाः परोपदेशेऽपि विशेषपंडिताः
अहो शास्त्रयेनः अस्मानिहृत्रयेरुद्धान् प्राचनेनाय
नोदयितं परोयितं महत्त्वं गुणं कौशल्यमस्य भूष्णुतः रा
वणस्य अत्र हेतुः अनात्मबोधिनः स्वयमुक्तं यथास्यान्यपरो
पदेशेऽपि विशेषपंडिता भवंति एते भूष्णुतो भूतराष्ट्रस्य
महत्कौशले ३४ ॥ सचेद्राजा प्रतिदानपूर्वं शांतिं न
वांछत्युचितां कुलस्य दशाननस्यापि दशाननस्यादस्य
प्यदीना हतबंधुरस्तनोः ३५ ॥ सचद्रष्टो राजा रावणः चे
यदि प्रतिदाने सीतायाः तत्पूर्वं उचितां योग्यां कुलस्य शां
तित्वमानवाञ्छति तदा अस्य दशाननस्य दशावस्यादी
नाङ्गः खिन्नाननस्यादपि तस्यादेव हताबंधवः स्तनवस्त्र
यस्य एते दृष्टो राजा स्मृतराष्ट्रः कुलस्य उक्तवंशस्य द
शाननस्य रावणस्य दशाननस्यात्कितस्यादेवं दीनाङ्गः
खिन्ना हताः समंताद्विनष्टा बंधवः स्तनवो यस्य यथा राव
णो न यं प्रपन्नः सम्यस्योविनष्टल्पयापीति ३६ ॥ शुभा
शुभे कर्मणि सन्निविष्टं धर्मो यथा पश्यति लोकमेकः न
था जनस्त्वदखिलोऽपि धर्मं जगत्यधर्मस्य कुतोऽवकाशः
यथा एको धर्मः शुभे कर्मणि अशुभे च कर्मणि सन्निवि
ष्टं लोकं पश्यतीति न तु शुभकर्मावस्थितमेव नवा अ
शुभकर्मावस्थितमेव धर्मस्य जातानिष्टस्य तच्चमिति
तथा चेद्यदि अखिलः सर्वो जनो धर्मं कर्म पश्यति तदा
जगति संसारे धर्मस्य कुतोऽवसरः अधर्मो न स्यादेतस्यादे
व अतो भयरूपता लोकस्यापि कर्मोपत्रं फलं स्यात् रावण
स्यादतो यदि रामं रुधिष्ठिरं वा शुभकर्मस्थधर्मेण पश्यति
तदा धर्मस्य रावणस्य भूतराष्ट्रस्य वा स्यादेव तउचितकार
णो नाधर्मो ममापीति भावः ३७ ॥ स एव नावत्समसमीद्य
धर्मं समाचरत्वात्सहितं विधेयं नयावदारोहति नेहतमो
वीभीमानुजस्य सम्मनं विवादैः ३८ ॥ स एव रावण एव नावत्म

रा॰
पां॰
७८

78

समीहमानात्मनोहितंविधेयंकर्तव्यंसमाचरत्तकरोत् या
वत् खरादेःरामस्यानुजस्यलक्ष्मणस्यइषुसनेचापंमो
चोज्यानाराहतिनाक्रामतिभीमाभयंकराहतनकरे पक्षे
सएवधृतराष्ट्रएव भीमानुजस्यार्जुनस्यचखरानीत्वणः
अरिर्यस्यतस्य खरारेःआओईयोधनस्येतिभीमानुजविशे
षणं खरानीत्वणाइतिज्याविशेषणंवा ३२ ॥ ससोष्टव
व्याजिनशौर्यमार्गैःप्रत्याहतोवानरराजवाक्यैः स यः
पुरीप्राप्यजनेश्वरेनहुचौविधेसमभ्द्वोत्ससर्ज ३३ ॥
सहनःपुरीलंकांप्राप्यतनजेनेश्वरेरावणेनतत्सुग्रीवो
क्तवचः उत्ससर्जतिरस्कृतवान् कथितवान् विधेसमभ्द्व
सः किंभूतःवानरश्रेष्ठस्यसुग्रीवस्यवचनैःप्रत्याहतोति
रस्कृतः सौष्ठवेनव्याजिनःप्रकाशितःशौर्यस्यसुवल्वस
मार्गोयेषुतैः पक्षे सहनोवानरस्यार्जुनस्यवाक्यैःप्र
त्याहतइव एवंजनेश्वरेधृतराष्ट्रेतद्वचः उत्ससर्ज तं
सपुरींप्राप्येति ३३ ॥ आगामिसंग्रामविपन्निवृत्त्यु
पायचिंताजलधिप्रवृत्तैः तदाभियुक्तस्यविमोहभाजः
प्रजागरोभूत्तजनीपुरातः ३४ ॥ रात्रेोरावणस्यरज
नीपुराश्चप्रजागरोजागरणंबभूव कीदृशस्यत्वरेण
रामेणाभियुक्तस्यअतएवविमोहभाजःविशेषणपु
द्धस्यकर्तव्यविचारशून्यस्य आगामिनःसंग्रामविपदो
निवृत्त्यर्थं उपायस्यकारणस्यया चिंतातया आकुल
चित्तवृत्तिःयस्यतः पक्षे राज्ञोधृतराष्ट्रस्यत्वराविदुरे
णाभियुक्तस्यत्वराज्ञापालमारयोः हतिविदुरजे
नेइतिविस्तः ३४ ॥ अत्रांतरेभूमिपतिःप्रयाणप्रयोधि
सीमाधिगतोतसेन्यःहरीश्वराभूमिभृतोध्यरोहतश्चतांप्र
तिज्ञामिवतुंगभूमिं ३५ ॥ अत्रांतरे अनंतरंहरीश्वरावा
नराधिपमाल्यवेलनामःपर्वतस्यभृतःतंगभूमिंसुवाम
ध्यारोहन् अधिरूढाःभूमिपनेरामस्यप्रियसीतानदर्थं

तदानयनार्थंकीदृशंपयोधिसीमांसमुद्रमर्यादामधिग
तान्प्राप्तान्हरीश्वरेति सैन्यानियेसेनयात्नगांप्रतिज्ञामिवतुंग
मधिरूढनवंतः पक्षे भूभृतोराजानःहरिःकृष्णःईश्वरो
येषांतेकृष्णस्तुत्याद्रपार्थःतेषांप्रतिज्ञांध्यरोहन् तेगाभू
मिरास्तुयोयेस्याःसातंगाभूमिमिलिवा भूमिपतेर्धीर्यदि
रस्यप्रियार्थंप्रीतिनिमित्तंपयोधिसीमांतेधिगतेष्वामसुक
महत् येसेनया ३५ ॥ भूयांसि छेदविधानदत्ते माया
विनिद्रभृतिराज्ञसौचे वैधव्यचिंताचकितस्तुकम्पेनरेंद्र
दारैर्धरणीसमीतेः ३६ ॥ धरणीसमीतेःपृथिव्यासहरा
मस्यचदारेस्तुकम्प सीतयाकम्पिताभवैधव्यस्यचिंतया
चकितेःत्रस्तैःराक्षसानामोचेसमूहेदृष्टेभ्पति चलतिकों
दृशेमायाविनि मायायुक्ते भूभृतोरामस्यशिरसः छ
कादिकायाः उच्छेदस्यच्छेदस्यविधानदेत्तयुक्त बालेपि
रानापिप्पलीमूले ····· योषितीनिविश्वःमायाशिरो
दर्शनेनसीतायात्वाभिनयमितिभावः पक्षे नरेंद्रदारैः ख
याधनपत्नीभिः भूभृतोद्रयोधनादेः राक्षसेमेवचदोत्क
चे सैन्येमायाविनिसकपटेशेषंसमानं ३६ ॥ अयोग
दं विभ्रतमुल्लसन्महः सुरेंद्रसूनोर्हृदयैकनंदनं समो
त्यकार्यस्यगतिनरेश्वरोहरिप्रवीरानगरीमजीगमत् ॥ ३७ ॥
अथानंतरंनरेश्वरोरामःहरिवानरमंगदंनामकप्रवेषाशा
राणांराक्षसानांनगरीलंकां अजीगमत् प्रजिगाय अप्रे
षयत् कीदृशमुल्लसन्महोमहःतेजोविभ्रतं धारयंतं सु
रेंद्रसूनोर्वालिनःहृदयैकनंदनं उल्लासकंतत्सुतत्वात्
किंकृत्वाकार्यस्यकर्तव्यस्यगतिंविचार्यप्रथमंदूतप्रस्था
पनंक्रियते ततःसंधानसमर्थोविग्रहइतिनीतःगतिःश्री
मार्गगमनेज्ञानेयात्राभ्युपाययोरितिविश्वः पक्षे नरेश्व
रोधर्मपुत्रःपरस्यदुर्योधनस्यनगरींहरिंप्राहिणोत् अंग
दं भुजालंकारंविभ्रतं उल्लसन्महत्तेजायकेसुरेंद्रसूनोरा

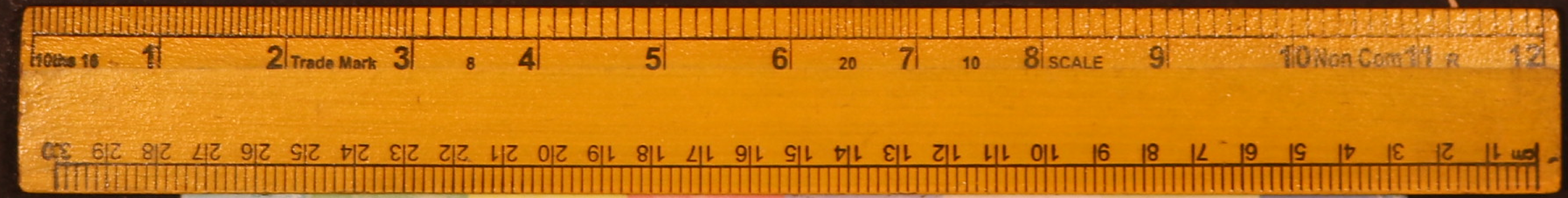

रा० पा० ८४

79

र्जुनस्य हृदयैकनंदनमानंदकंदलत्समन्यत महदुत्सवनेः
जोसवितेविस्वः ८७ ॥ समानानिर्ज्ञातदक्षुदीवयनवेस्फुह
रमधानमतीत्यवेगात् प्रपद्यमध्यंपरमंडलस्यदृदर्शता
जानमभीःसभार्यो ८८ ॥ सोंगदासभार्योराजानेरावणात्
दर्शापयपत् कीदृशः अभीःभयशून्यःपरमंडलस्यशत्रुस
मूहस्यमध्यंप्रतिपद्यगत्वास्फुहरमधानमतिक्रम्यवेगाज्ज
वात्त्वेशाकाशेयानस्यवाहनस्यानिर्ज्ञातप्राप्तसुदीवयत्
प्रकाशयतीति सभार्यमितिकाचित्याठः मंदोदरीसहितं
पत्ते सहाविह्वलोराजानेधृतराष्ट्रदर्शसभार्याभीष्मद्रो
णादयोयस्य परगुणस्यपरराष्ट्रस्यमध्यंप्रतिपद्य ८९ ॥
बलाधिपैभीष्मसुवेकृपेतंप्रसिद्धभूरिश्रवसंहरिलं स
कर्णशल्यंवचइत्यवोचत्प्रकाशगंभीरमहार्थजातं ३
बलाधिपैःसहहरिरंगदोवानरःरावणंपृथ्वेवर्तमानंव
चःप्रवोचत् उक्तवान् कीदृशं प्रकाशंगंभीरंमहस्त्वार्थं
जातंमर्थसमूहंयत्रतंबलाधिपैःसैनिकैःराक्षसैस्वरैः
भीष्मानिभयानकानि मुखानि वक्त्राणियेषांतथाविधै
स्तैःकृपेतं यत्कृते प्रसिद्धानिभूरीणिबहूनि श्रवांसिकर्णा
नियस्यसतथा दशाननत्वात्कर्णबाहुल्यंकीदृशंवचः
कर्णयोर्व्यथाजनकत्वाच्छल्यमिवात्रविशेषमिव पते
सहहरिःहृलसःतंधृतराष्ट्रंवचःभीष्मःसार्वप्रधानंयेषांतैः
सैन्याधिपैःकृपेतं प्रसिद्धोभूरिश्रवाःसोमकोराजविशेषे
यत्रसहकर्णेनराधेयेनशल्येनमद्राधिपेनचवर्तनेसकर्
णशल्यमिति ९० ॥ अनात्मवशोचितमार्यगर्हितंसंब
फमिवस्यजलस्यचस्मरं त्वमप्ययायोनयपारदृश्वनां
विरोधमीहाविधमेहसेकथं ९१ ॥ ईदृशविधंविरोधंवे
रत्वंकथमीहसेचेष्टसेत्वंकीदृशः नयस्यनीतिशास्त्रस्य
पारदृश्वनांपारगामिनांमध्याद्योप्रथमगण्यःकीदृशं
विरोधंनआत्मनोवशस्यउचितंयोग्यंश्रेष्ठैर्गर्हितंसहसं

फमिवैर्वर्तनेयत्र जलस्यतत्वस्मरंमर्दनपणनेनायकमुभ
यत्रतुल्य ९२ ॥ तस्मादस्माद्विरसकालहाङ्ग्रोक्तमात्मीय
गोत्रंद्रोणीभवेविनरक्षुषितामात्मपालोमहेला चोचेजिर
सोऽहमहरप्रवस्त्रोणाचेप्राणरक्षीत्मोहाधानाफधिनिजस्व
स्वंद्वेधम्भत्वात्मजानां ९३ ॥ अस्मात्कलहाद्विरमस्व तप
श्चांतोभव आत्मीयगोत्रंस्वजलंस्ववर्गंमोक्षुंराहितंद्रोणी
भवेंरामायमहेलां सीतांवितरप्रयच्छक्षुषितांचौर्येणानीतां
आत्मपालःआत्मरक्षकःसन्निति नोचेद्यदि एवंनकरिष्य
सि तदाजिस्मोर्जयनशीलस्यरामस्यप्राणाणांस्त्रोणायेपवस्यवा
यैमोहोधानांमुरव्यानांस्वत्स्वदांमित्राणां बंधूनांस्वजनानांभृ
त्यानां सेवकानांनिजमात्मीयानां आत्मजानांपुत्राणांप्रा
णरक्षीन् उपहरउपहरीकुरुविनेरतियात् फधिमंयामे प
द्वे द्रोणीभवेंफधिशिरायक्षुषितांपुतस्वस्थनाजितां मह
तीचासोऽइलाचेति महेला पृथिवींतां वितरपरित्यज्य दे
हिनोचेजिस्नोरर्जुनस्यपारस्त्रेणायरतितुल्यमन्यत महेल
महिलावेतिशाङ्गप्रकाशः इलाकलत्रेसौम्यस्यधरणपावि
वाचिवेतिमेदिनीकारः द्रोणःभद्रमस्मादितिद्रोणीभद्राज
ज्ञाभद्राशीवेवंजरीदेचेति ९४ ॥ निशितनिशिखवशंवोत्क
त्रवीरोत्रमांगत्लवकितलहरीभिःशोभितांभःसरिद्भिः न
यतिपुराणनयावत्ताल्यतेद्रोणिचक्रेतुनगुमननकालस्त
वधाधनत्वसंधिं ९५ ॥ नयोनीतिस्तस्यानिपुनः तस्यसंभोर
धनेहेरावणधृतराष्टुवातावत्संधिंकुरुनेष्टीत्रंआपस्वकंफ उ
पननःकालोयस्यसः यावत्द्रोणिचक्रांतितिमंडलेप्राणात
मेवांभोजलंयत्रएवंसरिद्भिःनदीभिर्नदाल्पतेनथाव्यते धो
बोवद्रं नद्धद्धिलावाणानिशितास्तीक्ष्णास्तैःकृत्तैश्छिन्नै
र्वीराणाम्मुत्तमांगैःशिरोभिःप्लवकित्याच्छलहरीकं
द्रायत्र शस्त्रस्यान्त्रसलाघऊलोहमंडलकोपवेतिविस्वः
क्वापिसंगाद्वानिपाठः तत्रनिशितानां विशिखानांसेचनस

रा·
पा·
८०

स्पर्द्धेन संमितमन्यत् ४२ ॥ वैधव्यव्यथितसुरनारीरोधचक्रप
क्रान्तप्रतिरवमेडरोदनाणि स्पर्धावत्स्तवरहाण्यनोविचार
त्वितावत्कुरुकुलघ्नानयेयत्नस्व ४३ ॥ त्वतावत्कुथान
येयतस्वयत्नमाचरस्व कुलेरत् श्वविचारं वृकत या
वत्नवरहाणि वैधव्येनव्यथितानां सुरनारीणां स्तनस्व
षाणां रोधे प्रतिरोधे प्रक्रान्तेनारब्धेन प्रतिरवेण मेडरोदरा
णि नभीरतरणि मध्यानि येषां तान्येवं नस्पृशति पते कु
रुकुलघ्नानये यतस्व स्वविचारं यथास्याद्भवति तथा ४३ ॥
द्विजोत्तमाकीर्णकुशस्थलालयान् ग्रामानपि त्वं नियतं विसृ
ज्य तावत्प्रसाद्येन कथं पि दिवेण संधायमोद स्वचिरायराज्ञा
४४ ॥ त्वं राज्ञा रामेण कथितं ग्रामो स्थिरेणानुभावेन प्रसन्नेन
निश्चितं संधिं कृत्वा चिराय स्वात्मभव किं ज्ञात्वा श्रीपस
गुरूपदेशेन विसृज्य ग्रामानपि विसृज्याद्विजोत्तमेन ग्राम
णश्रेष्ठेनाकीर्णेन कुशस्थलेनायातान् कृतान् पते क
थिपिरेण राज्ञा संधाय द्विजोत्तमेनाकीर्णेन कुशस्थलेन
ग्रामविशेषणायान् पंचग्रामादिप्रस्थादीन् कृत्वा राज्यं कु
रु ४४ ॥ परिगतनयविधाविभक्तराज्यलक्ष्मी विषयर
सनिवासे यौवने वर्तमानान् बलनलितमहीज्ञानात्म
जानात्मतुल्या न्समरभुवि स्वधात्वं मात्रकायोपकुर्याः
४५ ॥ श्रात्मनस्तुल्यान्सुतान् बलेन सामर्थ्येन न्वलितम
हीज्ञान्समरभुवि स्वेनकायोपकुर्याः समीपं माकार्षीः यु
समरे नेमाप्यपयेतिपरिगतनीतिपाण्डवा राज्यलक्ष्मी विभक्तः
विषयरसस्वाद देनादेतिवासे मकं यौवनेस्थितस्तानिवर्तमानस्तुर
तिधाकारमसेषजस्वरः ४५ ॥ इति हरिवदनाद्विनिस्सृतास्ताप
विषदिसज्जनसमनापिवाणी परियाकचिरविगाढ्डं महाडे मेनीस
चकारपदस्यनप्रवेशं ४६ ॥ सा वाणी परस्य मागधे श्रवणस्य प्रवे
शं न न चकारेनस्यनातिकटिनावस्थेति परिघा दिसज्जनेन संमा
ता स्वीकृतावामहाड्रेः पर्वतस्याकरोष्णाः किंतु चिविवसमदेव

नमोपयोगादितिपूर्वोक्तप्रकारेण हरेर्वदनस्य वदनान्मुखाद्वि
निस्सृता बहिर्निर्गतेति पते हरेः कृष्णस्य वदनात् परस्य श्रुता
दुस्सह जनेनभीमाऽदिनेति ४६ ॥ त्वविनमानिहुघाकमर्गिरो
घड्कुकदिभुजंगमसंत्तोर्ज्ञतोविपदः विष्णुकुलबलसारभृत
मेनेनमरुद्वतिगमकविंनिरोद्धुमैश्वर्त ४७ ॥ विपक्षो रावणा
पन्नमंगादेरिपुकुलानां शत्रुकुलानां वानरबलानां सारभृ
नेश्रेष्ठं सामर्थ्यं भूतंवा सारोबलेसज्जनि चास्थिरत्वेन्याये
चनीरेचधनेनचसारंनानार्थः कुलेजनपदेगोत्रे सजातीय
येगणेपिचेतिविश्वः निरमकाचिमादित्यमसोराहुर्वित्त्वारि
नंधी ग्रं निरोद्धुं प्रतिरोद्धुं मैश्वत स्तकोदृशः त्रुघाकपेरंगद
स्यगिरा उपनीया भुजंगदिवो एणा भुजोकुदिः सैवभुजंगमः
कालसर्पइवमस्यारिपुकुलबलस्यापांडवकुलसैन्यस्य हे
धाकपिः प्रमाक्लसे षांकरेजातवेदमेङ्गनिमेदिनीकरः
यथानमोधकारत्निमकाचिमादित्यमिव यथाधकारस्त्रा
दित्यरोद्धुमिच्छति उघत् नस्वतेजसारोद्धुं नशाक्यतेकिंत्व
धकारएववनश्यति तथात्रापीत्यर्थः ४७ ॥ श्रथिपतिव
लनत्रेलोक्यंजसासौबलाये श्रारिपक्षनतिरोधप्रक्रमेषु प्र
कामं परिघटितनिजमेतेजसाजयामासपूर्वं हरिस्विबलि
त्रेविक्रमाक्रान्तलोकः ४८ ॥ श्रसौश्रंगदः परिघटितं सम
ति निजमात्मीयं तेजस्तेजयामासदीपयामास निजमा
त्मीयानित्ययोरितिविश्वः बलियज्ञेहरिर्विक्रमेणाक्रान्त
लोकाः परिघजनोयेनस तथा हरिपक्षे विक्रमेणपाद
विक्षेपेणत्रिविक्रमरूपेणाक्रान्तोलोको भुवनत्रयं येन सः
लोकस्तु भुवनेजनेइत्यमरः सूर्वप्रथमतः बलानां सेन्या
नामग्रे श्रभिमुखेत्वारितं कृत्नोविरोधायउपवंभूतेषु प्र
क्रमेषु अधिपतीनामीश्वराणां बलेनसैन्येनत्रत्रेषु श्रंज
सा प्रत्नत्वेषुप्रकाशाद्वत्यर्थः पते हरिः कृष्णो निजतेज
सेजयामास विश्वरूपं चकारेत्यर्थः सौबलायेषु''''

रघु॰
पा॰
८२
८१

न्ययेवलियज्ञे सर्वमिवेनिशोषं तत्कल्पम् ४८ विविध॰
भविवत्तल्पेनायमानैर्महोभिः प्रमथ्यतत्पदधामालोव
नानि प्रतिघ्नन् अरिनिमिरनिराससूर्पीयन्निस्वरूपं
मिह्निरवसमश्चयन्सर्वभूतैरपांसि ४८ सौगतः सर्वभूतैः प्राणि
भिरशोसिस्तनः उद्यन्मिह्निरव रविविवसोपिसर्वभूतैरस्तूयते
उभयविशेषणं प्रमथितं परेषां प्रातःहणांधामतेजोयेनप्रमथितेप
रेषां अन्येषां ज्योतिषां वा धामयेन लोचनानि प्रतिघ्नन् परेषांलो
कानां नयनानि पराभवन् पराभवं नयन् तत्ल्यमेकादेवरिविशु
विचविन्रयमानैः प्रसरद्भिर्महोभिस्तेजोभिर्वितिह्नेतौ तृतीया
अरित्तिल्पस्मातिमिरस्यनिराशाद्धि अस्यसंसारस्य तूर्पेरर्पीयन्
पद्दे तूदिःकृतः विश्वरूपेना नास्वभावसौन्दर्येलालकेप
नपातूयोः ग्रन्थकृतैनाटकाद्यकारप्लोकयोरितिविश्वः १
स्त्रीवंकर्णिकेवलेनात्मवैरित्वात्तस्परइतिविश्वः ४९ परम
तापातममसन्निपाता नात्मकौरीतेजाप्रतिपन्नकाले मकृत्य
पूतंत्याप्तनेरेवपांति प्राप्यानुरूर्ध्वेत्रविकांतचेष्टाम् ॥ ५०
सौगतः कृतिवाघ्तनेदैवपांतिंमपन्तः सकृत्य पांत्वाप
पामनेनरविकांतस्य सूर्यकांतस्य चेष्टामनुकुर्वन्नसं
दृपीकुर्वन् सोपिस्वयमेवपाम्पतीतिविपतः पात्रकाहं
त्तणमिवनच्छेतेजःप्रतिपद्यप्रवर्तीर्थ परेषांप्राहणांप्रतापः
पवानपः नमसन्निपातान्तसंगात् पद्दे कृशेनापिविश्वरू
महतुमच्चयमेवसंरुनासि ॥ ५० ॥ सःक्षितिपंत्वपजननीति
पारदर्पीरवेदीकेचेःकृतपरपत्रकर्णभेदः भूर्भर्तैर्निकटम
येनयैवेरिवर्गीव्याचक्षेप निनियतेतायदृशःसाप्याम् ॥ ५१
सौगतः भूर्भर्तुः रामस्यनिकटं समीपमुपेत्यतूपजनन्नीते
पारगः स्वैवाकेचेःकृतपरपत्रस्य रावणस्य कर्णभेदो येनसः
कर्णाकटुवचनोक्तः पद्दे सकृत्सोभूर्भर्तुः प्रधिपरिवस्य
कृतपरपत्रस्यपरामिलितस्यदुर्योधनपदिपातिनः कर्णस्य
राधेयस्यभेदः जातयोयेनप्रत्येकं शेषंसमाने ॥ ५१ ॥ अथाम॰

कालोन्द पतिर्न्यकंकुवलानिरोषात्भिप्रेषणाय प्रकर्गानमा
साद्यपयांवृषांपः स्वाम्भांसिलोकेत्रयसंगवाय ॥ ५२ ॥ अ
थानेनतरंदपतिः रामोवलानि सैन्यानिरोषात्कोपात् अभि
प्रेषणायशत्रुसंगलगमनाय न्युंकानियोजयामास आत्ता
पयामासत्रा मोपूह्मीनः कालसमयो येनतथा प्रबुराषिपि
वप्रथा प्रकगां नकालमासाद्यलोकत्रयसंगलाय पयोधिं
भांसिनियकक्षि पद्दे नृपतिः युधिष्ठिरः प्राप्तकालः प्राप्त
चतुर्दशवर्षोधिकसम [illegible] यत्नेनयाभिगामनमसौनदूभि
प्रेषणमित्तिमरः पोषंसमानम् अभिपूर्वात्सेनापात्रूस
न्तेनायथासेलिपिनित्युपसर्गान्तानीन्यादिनासत्वंल॰
दितेरल्लदीनिलोपेतूपम् ॥ ५२ ॥ साकेभुवासन्तरितां॰
मनांसिप्रकंपयन्भूमिपतिः प्रयेदे द्विजोजिगीषुर्जमदग्नि
जन्मारामः ऋतेव्रमिवाजिभूमिम् ॥ ५३ ॥ भूमिपतीरा
मः आजिभूमिं संग्रामभूमिं प्रपद्येप्रपन्नः मत्सरिणां सक्रोधा
नांमनांसिचित्तानिभुवासाकं भूम्यासहप्रकंपयन् प्रकार्षे
णकंपयन् कीदृशः सःद्विषःशत्रून्जिगीषुर्जेतुमिच्छुः॰
जमदग्निजन्मापरोरामः ऋतेव्रमिव पद्दे भूमिपतिर्युधि
ष्ठिरः ऋतेव्रमाजिभूमिं संग्रामस्थानंप्रपेदेगतः जमदग्निज॰
न्मा रामरूपः शेषंतुल्यम् ॥ ५३ ॥ अथापतन्वनवाद्यैः सोदरेषु
नृपतेंत्रितवतिनरभीमेसंधितन्तोघृघुसौ अपिस्वभवसम
ताशात्ववुःकांतिमत्रांक्षवतिविन्नलोभेकर्णोषाोभाविह्लीना
५४ ॥ अनेनतंसाचमूःसेनाप्रकारणा आवणस्यकांतिम
त्रांसोन्दर्यवत्तं नलोभेन प्रासकर्णयोः श्रोत्रयोःशोभयावि
हीनायचनीविवरावणस्यसोदरेविभीषणे यपत्सौयोद्धु॰
मिच्छोःनस्यशोत्रुःरामस्यपदेक्षितवतितस्य रामस्याभीष्ट॰
माकांक्षितंविधित्सौ विधातुमिच्छौ शात्रुपदंरामपदंगतव
तिसति साराधेकेयपार्थोयोस्वविसहाययोरपि कोपा
देःपतितोदूल्देल्लेसाद्यचिरोधयोरितिमेदिनीकारः पद्दे सा

पव॰
पां॰
७८

चमूर्दुर्योधनसेना कर्णाज्ञाधेयाच्छोभा कर्णशोभा तयावि
हीना रहिता भीष्मेण महारथेगणनयोच्छ्रणी कर्णः प्रसादीत
तेनमेव रथो गतद्रन्यर्धरथतया गणितः कोपाघावद्धीमाजीव
निताविन्नयोद्धव्यमिति संग्रामे त्यक्तागतो हीनदर्प ॰ भारते
ऽत्तेदुर्योधनस्य सोऽहदे कस्त्रीतन्नामको धातराष्ट्रे प्राभूमते
गतवति सतिशोधनं अल्पम् तद्‌भीष्मान्तस्यपाणो शिनिः श्रिनवे
तिश्राम्भिनेति ॥ ५४ ॥ अथोक्तस्य संदन मभिपद्विहस्ति
स्फटाटोपनिकाममभीमा रणांगनं प्रापद् ष्णाम्य सेनापति प्रचण्डना
पृतनापरेषाम् ॥ ५५ ॥ अनन्तरं परेषां पाण्डवाणां राक्षसानां
पृतनाचमूः रणांगनं प्रापद् धृष्टद्युम्नो रावणस्य प्रहस्त सेनापति
तेन प्रवृत्ताप्रेरिता सति कथंभूता उक्तानां स्यन्दनस मीनां रथाना
श्वानां पत्तीनां हस्तिनां स्फटेनाटोपेन प्रपंचेन निकामम
त्यर्थं भीमा भयानका पक्षे परेषां दुर्योधनादीनां अपाम्पां
अपामसनी यावाक्षो सेनाद्वेत्यपाम्य सेनारणांगनं प्रापत्त प
न्या दुर्योधनेन नुन्नाप्रेरिता पृतनाश्रनीकधना पृतनानाति
यासेनाना या सेना विविधयोधयोरीतिविश्वः रचनाविपो
ष्वतीपोषं सस्मिते ॥ ५६ ॥ त्रिलोकाजित्सः परमण्डलं
न्विनां श्रियापाय भयाक्रान्तोऽपि स्थैर्यं प्रपेदे हृदि योगलग्नस्या
स्य प्रभाविक्रमशोभिरामः ॥ ५७ ॥ रामो हरिर्वा नरः स्व
ग्रीवनृत्तस्य योगेन संबंधेन लग्नः स्वास्थ्य तिर्यनमः स्थैर्यं
प्रपेदे कीदृशो जित्सः जयनशीलः तत्र परस्य शत्रोः मण्डलं मे
न्यस मूहं लाविलो कादस्तुाप्रियायाः सीतायाः अपगमाद्वंध
चिंतायनो ऽपीति कीदृशः तत्र प्रभयादीप्त्या विक्रमेण पराक्रमेण
शोभिशोभा यत्नो पक्षे निस्पर्दनः स्थैर्यं प्रपेदे कीदृशः श्रिया
णां बांधवानां अपायस्य भयादाङ्गितो गतोऽपि संचिन्तो हि हृदे
शोऽस्यागतउपनिषत् कधिनात लग्नस्यस्यद्युति प्रभावि
प्रभाव पराक्रम यशः परिप्राप्य अभिरामः स्वच्छः योगार्थपूर्वा
र्थे सं प्रासे ध्यानसंगनिष्ठमिष्ठ वपुः स्थैर्यं प्रभात्वेवा किस्का

मारिशुभेषजेऽहितिविश्वः ॥ ५६ ॥ कुत्रोपसन्निनरस्तागु
हूर्णां नरेन्द्रस्तनुः कलितात्मधन्वा बभूव भीमोऽभविष्ठाव
रल्पवधं विधित्सन वकामदेवः ॥ ५७ ॥ नरेन्द्रस्तनुः रा
मः भीमो भयानकः बभूव नरस्यावेगेन गुरूणामुपसंति
श्रुपास्तनां कृत्वा कीदृशः कलितात्मपवनधनुर्धरस्य अधिज्य
धनुर्वित्यर्थः कल्पवल्लीकाधन्वावितिभ्राविसंग्रामे स्थाने
अंबवस्य दैत्यविशेषस्य वधं नाशं विधित्सन् विधातुमि
च्छन् कामदेवः कन्दर्प इव पक्ष्मलाका व्यकर्ता कामदेवः
इव कन्दर्प इव पक्षे नरेन्द्रस्तनुर्धर्माधिपिरिः भीमो बभूव
गुरूणां भीष्मद्रोणानां शोकसमानम् धर्माधिपिरिवो भीष्मादी
न्नमस्कर्तुं परबलेगतः इतिभावत ॥ ५७ ॥ इति राघव
पांडवीये महाकाव्ये सेन्यसमुद्योगोनाम ल्लकाव्हारकाजराते
ऽष्टमर्ननामसप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ अथ रघुकुलप्रसू
नो रेकलत्या यमाने वधरितजगदण्डे चोरकोदण्डयो
षे यत्नगदभ्रमयसेनोक्षिम्भितो ह्यमभेरीपटहध्वजना
दाध्मातगर्भनभोभूत् ॥ १ ॥ अथानन्तरं रघुनाम्नोऽन्व
यस्य हृतनो रामस्य राघवस्येति यावत् लघुपीडितं ययाऽ
स्याङ्गपतत्पत्रजो वर्काधिपस्त्रस्वयवामस्य चेदस्य
समर्थस्य कोदण्डधनुषो घोषेन शाब्देनावधीरित
जगदण्डे यथास्यादेवमेकतत्यायमाने उपविते सति नभो
गगनमेवमभूत् बभूव अवधीरितं जगदण्डं उत्मांडं चि
स्वच क्रौंचये न सुरथे किंभूतं पागपदेकं धेवो भवत्सेनयोः वा
मनावस्य सेनयोर्धर्माधिपस्य दुर्योधनसेनयोर्वा उज्जृम्भि
तेन वर्धितेनो ह्यमेन लोड्डत्तेन प्रचंडेन भेरीदुन्दुभिपटहानुर
ज्ञानां ध्वनादेन शब्देनाध्मातो गर्भो मध्यं नत्वं यस्तत्तथा १॥
रणभुवि बलरेणोोत्तरं सेदादेचतरणेस्थगयति जगदण्डे
कृत्स्नमान्यम हृति अदृहदरनिरथारिप्राणिनां चेतनाभिः

क्षितिमयमुत विस्पष्टपांडुतन्मात्रकं वा ॥ २ ॥ अहहंतेनाद्भु-
र्ये प्राणिनां चेतनाभिरविलिनं निरधारि न निर्धारितं किं तत् वि
ष्णु किं क्षितिविकारं पार्थिवमित्यर्थः रजस्तमाकां नत्वा-
त् पतांतरे पांडुतन्मात्रकं वा पांडुस्वरूपमिति कथं रणभू-
मौ संग्रामभूमौ रणरेणौ संग्रामरजसि तूर्णं पीडितं तत्र येनादे
वपटहादिस्वनो जगदखंडं विस्मयं गमयति पिदधाति स्मेति १
नत्कृतानाथष्टकृता न्येषां प्रवृत्तिर्यत्र तदिति सविशेषणं वा
२ ॥ काष्ठाः काषि विलिलिहिरे कबलिताः केनापि भानो-
स्त्विषः ऊर्ध्वायस्तमहत्तं गाम ऊर्ध्वविच्छिन्नं ष्टेन भोमण्डले
कोनाप्यायि विलोचनस्य विषयः काल स्त्वपाकाप्यभूद्
त्मा ऐरोदरपूरणं रणमहीरेणौ तदा तद्भुति ॥ तदा समराव-
णयोः ऊरुपाण्डवयोः सेवयोः बाधकेगात् उत्थितेन रणमतां वे
णौ अलमाणोदरस्य विस्फोदरस्य पूरणं तत्तद्भुतिसानि कापि
कालं तमापकगांतं काल रात्रिः संसारकालेभूत् यत्र वि
लोचनस्य विषयस्वस्वग्रं स्वयं केनापिनालाधि न त्वा-
त्म तत्स्वरूपमेवाह काष्ठा दिशः कापि विलिलिहिरे विली
नाः अकस्मादेवाज्ञातत्यर्थः अहोकष्टे दिनं कदा ... लं-
गामनभोमण्डले ऊर्ध्वविच्छिन्नं गवाप्यदर्शनेगतं यदान्-
कारः शिरश्चालने काष्ठादिशः कापि न विलिलिहिरे अपितु
विलीना एव एवं सर्वत्र विलोचनस्य विषयः केनाप्यायि
अपि न केनापि ज्ञातमित्यर्थः ॥ ३ ॥ आमन्द्रे मदसलिलं
मदद्विपानां माधिहिक्वाविकरपीकरं तनत्य भूरेणौ जे
लधरगर्भवारि पीत्वा स्वसिंधौ रपि निरपादपां प्रवाहं
४ ॥ अरंभे उद्गमकाले प्रथमत उद्गमकाले भुविपतित-
ते मदद्विपानां मत्तानां हस्तिनां मदसलिलं कर्दमभूरेणु-
र्निरपात् निपिवतिस्म ततस्त्वाश्रिमिकाले विसरति स्म
ति माद्यतां मत्तानां दिक्कोविदां करालहस्तानां पीकरं

परजलं निरपात् ततस्त्वोर्ध्वं गच्छति स्मति जलधराणां मेघा-
नां गर्भस्थाम्भं तर्वस्सका रिपीत्वा स्वसिंधोः स्वर्गसरितोधारपित तः
क्रमेणअपां प्रवाहान् निरपादिति अप्रवाहत्वं प्रवृत्तिस्थादा-
पिस्त्रोतस्विधाराणीति विस्त्वः ॥ ४ ॥ प्रचलितहरिचक्र-
च्छिन्नमूलोऽधित्र्पन्नभस्तिह्माततिरोधः प्रातिहूल्यान्नराणां
अपरहमहीयात्रहस्मासैंहिकेयः सपदिधाविधारेणुत्सिमभ
भान्त्वरासीत् ॥ ५ ॥ धरण्यामूमेकस्थितोरेणुस्तिसमभाले
आदित्यं त्यगोत्सीत् अकृन्थत सपदितत्क्षणा देहसाहेगन-
अपरो महीयान् कृहत्तरः सैंहिकेयो राहुरविद्यमोरपिविशेषणं
प्रचलिता ये हरयो अश्वाः तानराज्ञ तेषांचक्रेण सदु-
हेनच्छिन्नं मूलं यस्य तथा पते प्रचलितेन हरेन्नीरथाणस्य
चक्रेणछिन्नं मूलं यस्य नराणां प्रतिकूल्यापगमात् नभ-
स्त्रिआपो ह्यातस्तिरोधः हरेः सतया सामानं पोषम् ॥ ५
असरोजभवसमसर्वतोलोकमुद्गमनिरेणुमण्डले तूनमा
हितभयं न्यमीलयन्भास्करेनु मानेविराट्युमान् ॥ ६ ॥
सरोजाद्व्जाद्रुदोजन्मसरोजभवो ब्रह्मातस्य सद्म
गृहं तत्सरोजभवसद्म तत्स्यासरोजभवसद्मपर्यंतं सर्वतः
सर्वत्र रेणुमण्डले जगत्समूहे लोकं भुवं उद्गमति आक्रमति
सति तूनमन्ये वाथांविराट् पुमान् परमपुरुषो नारायणः
भास्करेन्दुनयेन सूर्यचंद्ररूपे चक्षुषीन्यमीलयत् निमील-
यतिस्म आहितभयं यथा स्यादेवमिति ॥ ६ ॥ उद्दाम-
दुर्दिन विसंस्थलबृंहित ... मलिनोव सनं तसं-
गी आशु शुगालतिलकानिधावानि चुम्बद्भोगीवरेणुनि
कारः स्मरवल्लभीणाम् ॥ ७ ॥ रेणूनां निकरः समूहः
स्मरवल्लभीणां मुखानि अचुम्बत चुम्बतिस्म तत्रापिग
त इति भावः रागीव कामुकइव उभयं विपानादि आ-
शात् हूरात् उद्दामेन उद्दामसेनवा दुर्दिनेनविसंस्थलायमा
स्विन्न वृत्तिर्विकरा ... जीविकेषिकयादि प्रवर्तनरहितमेदिनी

करः आगाद्दूरसमीपयोरिति विश्वः आरब्धौ प्रारब्धो गाढस्स
माननो विमोदयेन सतथा वसनांतसंगी वसनांतलग्नः सर्वत्रस
मानम् ॥ ७ ॥ अकालजलदावलीगलितवक्रधाराहता वंशी
द्रकरटलतन्मचमहोर्मिरुद्धासिता रणाद्रिपतितैर्निकृत्तज
सिक्तमूलाचसा रजोजवनिकापनेरपससारसेनाप्तवात् ॥
८ ॥ रज एव जवजवनिका आच्छादनपटः सा सेनाप्लवात्
अपससार दूरीबभूव फेनैर्मन्दं ययावासात् कीदृशी अकाले
जलदावली मेघपंक्तिस्तस्याः गलितया वक्रधारयाहताच्छिन्न
मूलं उत्कालं रुधिरहृद्यस्याच्छिन्नमूलेत्यर्थः रक्तहृदाश्लिततदासं
आमस्तृचिकेतिभावः ततस्तु करीन्द्रस्य करटोगण्डस्थला
न्तरद्भिर्मदमहोर्मिभिः रुद्धा अनपवासितापप्रमोति नवस्त्रादे
दुन्त`` करटेकट काकयोरिति विश्वः रणे समरे द्रुणिताः
ततानुप्रक्राये सैनिकास्तेषां तत्तजेन रुधिरेणासिक्तमूलं सा
तेष्या ॥ ८ ॥ आभूमण्डलमापयोधिवलयादाचक्रवाला
चला दानारापयमाण्डरत्नरपदादापद्मसद्मालयात् आब्र
ह्माण्डकटाहकर्णपुटतस्तूर्णंजज्जूर्णोभय आम्नहिक्कारि
कीर्णभूमिवलयं भेरीरवैर्भैरवैः ॥ ९ ॥ भेरवैर्भयंकरैर्भेरी
रवैस्तूरिभर्गाहिः तत्तूर्णं तूर्णिन् आभूमण्डले भूमण्डलपर्यंते आ
अपयोदाभिविधाविति अव्ययीभावः आपयोधिवलयात्स
मुद्रवलयपर्यंतम् आचक्रवालाचलात् लोकालोकपर्वतप
र्यंते चक्रवालोद्रिभेदस्याच्चक्रवालेत मण्डलेइति विश्वः
आनागपद्यंनतत्रपर्यंते नत्तनपद्यं पातालरत्नगर्यः आब्रह्मं
दरपदादिन्द्रलोकपर्यंतम् यद्वा ब्रह्मलोकपर्यंतम् प
द्मसद्मगृहं यस्येति वा ब्रह्माण्डः कटाहरूवतस्यपत्तर्णप
र्णकपालेतस्माआलयः पुटं संपुटं तत्पर्यंतं कर्पर कर्पर
स्मान्कपालेच्चपात्रेभेद कटाहयोरिति मेदिनीकरः तैला
दिपाकेन कटाहः कर्मकर्पर इति विश्वः ऽर्णपीत्रंभयेन
आमेन आम्न हिक्कारिभिः कीर्णविस्तिमंवा यद्भूमिवलयं

यस्याद्रिति ॥ ९ ॥ दिव्यास्त्रग्रामशिक्षानिकषमविकला
रत्नवैराग्निहोमं स्वर्योषाकर्षदिव्यौषधसमरधुरीदिव्यसो
पानखण्डम् कीर्तिर्द्वीराशिमूलस्थलमखिलजगज्जुल्य
निर्हारयत्नं भणद्भूतं व्यदीवन्दफलमहसामाण्डनेपार्थ
पीण्डः ॥ १० ॥ फेणखण्डः ख्यातानामायोधःप्राणद्यूतं प्राणे
द्यूतं यत्रतेन दिवः कर्मशेनिकरणेद्वितीयाविक्रीडुः कीदृशं
दिव्यानामस्त्राणां ग्रामः शिक्षायाश्चाभ्यासस्य निकषं परी
क्षास्थानं अविकलैः पात्रैस्तेगै राज्ञो वैरमेवाग्निस्तत्र होमे
यत्र स्वर्गाकृष्ययोषायाः स्वर्गांगनायाः आकर्षणे दिव्यौषधं स
मरीपुरवर्त्मनः अमरावतीमार्गस्य सोपानखण्डमारोह
णनिःश्रेणीखण्डं कीर्तिर्द्वीराशिर्यस्य समुद्रस्तस्य मू
लस्थलं स्थलेनिनानार्थे अखिलस्य जगतः पालस्यनारा
चस्य रावणकुर्योधनादिरूपस्य निर्हारे उत्पाटने यत्नो यत्र
न्दपङ्क्तिसहसामण्डलं समूहो यत्र मण्डनमलंकरणम्
१० ॥ पुरो धृतानां विजयध्वजश्रियं समादधानेन भयाश
हेनुमता प्रवेपितानाम् आत्रपथेन विद्विषामनस्तभीतिर्ने
दतानिभैरवं ॥ ११ ॥ हनुमता विद्विषां शात्रुणां सुरा
णानां मनः स्वभीतिर्भयं ओत्रपथेन कर्णमार्गेणप्रवेशि
ना अतिभैरवं यथास्यात्तथा नदता कपिदगर्जितवता बला
नां सैन्यानां पुरोग्रे विशिष्टस्य जयस्य ध्वजस्तस्य श्रि
यं शोभामत्यर्थं दधानेन पक्षे विजयोर्जुनस्तस्य ध्वजस्था
श्रयं दधानेन अर्जुनध्वजस्थितेन हनूमता द्विषतां दुर्यो
धनादीनां तत्स्यमन्यत ॥ ११ ॥ वलोद्धतानीलगजा
भिरामानीकाश्च भल्लावरभालभीमा सहोद्ययासय
रागभीरतारप्राणादाक्रमन्दात्रबद्धा ॥ १२ ॥ उदीर्ण
तालार्जुनहृत्समस्ताः प्रोज्झापकधामसत्त्ववलोजिताच म
हीपते`` लासद्गुणमोजाः सेनापातानीकवाधीननादि
अग्रिमेणायकमनम महीपतेः रामस्य सेनानन्ना पाण्डवका

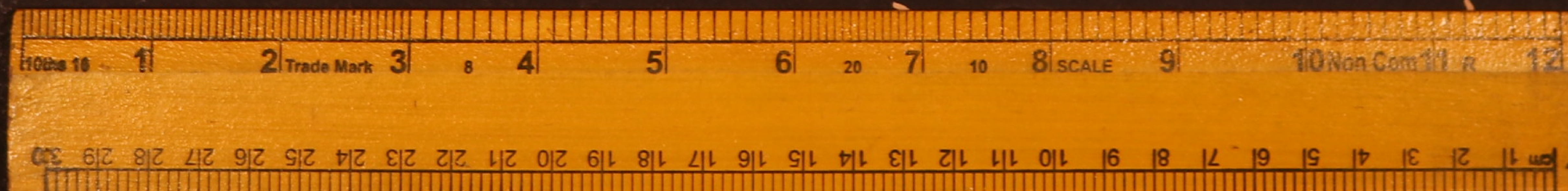
राजु॰
पा॰
९५

र कीदृशौ बलेन सामर्थ्येन तावीरेणोङ्गता बल ˘˘ स
तिसैन्येचबलयफजान्यमाकामितिप्रकाशः नीलकञ्ज
श्यौवानरविशेषाभ्यांमभिरामामनोहरानीत्राञ्छोभल्लो
भस्सकाजो बवेत्यभ्रूतयो यत्रपारभालेनवानरविशेषे
ण भीमाभयानका महोदयाय उपचयाय अवम्भउद्यम
त्वरा भीरत्तावास्त्रमहान्प्रणादोयस्यांसत्तावोन्तस्वधनाय
त्रसा कम्पटेनवानरविशेषेणानवज्ञासमवज्ञा उदीर्णाउत्ता
टिताये अर्ज्जुनाः कृष्णपाण्डवाः तेएवप्रोष्टाफथानियत्रसाहे
सपाण्डवाःशिंशपायांपुंसिद्धतांप्रसूगांनवेद्नतिविस्थः म
त्वनाक्रोधेनबलेनचकुर्जितास्तत्र अयंपुत्रस्तदुलस्तइन्वमो॰
ज्जोबलयस्यांसापश्चानानीकानिप्रुबेयस्यासमा पदेमही
पतेर्फाधिपिरस्य उड्डनाबलेन श्रामश्चतनः नीलाः प्रपा
मायेगजाहस्तिनस्तैरभिरामा नीत्त्वाणिनीवृत्तानि अ
स्थानिनिर्मलानिभल्लानि आयुधविशेषाणि यत्रपा॰
णांबालेनतेजसाभालेनतेजोललाटयोरितिविस्थः क
प्रदेनराजविशेषेणानुवज्ञाउदीर्णानालाहस्तास्फाल
साभ्यां पदेभूतयोरर्ज्जुनकृष्णयोः सारेणबलेनमौष्ठ
त्यायफथानिपुत्रेत्तालः कालक्रियामानेकरास्फालेद्रु
मांतवेद्नतिमेदिनीकारः मन्योर्युधामन्योर्भटविशेषस्य
बलेनोर्जिताचउत्तमौजाःयोधविशेषः पानानीकोरा
जविशेषः फथामत्यादत्तमौजसौ पंचालौद्रुपदपुत्राइतिर॰
भारते ॥ १२ ॥ १३ ॥ अकंपनोदीपितमेचनाहामहल
नाथ्यान्वृतचित्रकार्यो आविभवद्देवलवानकोग्रासाम
र्देवर्धोज्ज्वललोहितानाहा ॥ १४ ॥ ससिंधुराजानरसो
श्भीष्मासहेतिपाल्याक्तनवर्मनिष्ठा समित्नहाकर्म॰
हदेतिपाच्चहरोधपाड्रून्पविवाहिनीसा ॥ १५ ॥ अकं
पनेतिअथिमेणफगमम् सापरवाहिनी रावणसेनापाचून्॰
न्रामादीन्रुरोधअरोधत कीदृशी अकंपनेनराजविशे

षेणोद्दीपितोमेचनाहाडूनजियत्रसा नथामहस्तोनामरा
क्षसोयत्रसा आविङ्ग्वेवैरंयस्य पदेभूतेननरांतकोरावणपुत्रे
णउग्राभयंकराप्रकाशाः प्राडुराविस्फादिन्यमरः सहाः मेघ
णावर्त्ततेसामर्षः प्रबंधोवेगोजयत्तेनलोहितानोनामरात्त
सविशेषः यत्रसासिंधुराजासराजाजानरसाउत्पत्नवीरर॰
साउग्रा प्रचंडाभीष्माभीष्माभयानकावा उग्रभीष्मासहव्या
पारेषुचदक्षिणाप्रवीणा प्रवीणेदक्षिणजीत्वदिक्षिदान
प्रतिष्ठितोयचितिप्रकाशः पत्तेसापरवाहिनी दुर्योधनसे
नापाण्डून्फाधिष्ठिरादीन्रुरोधकीदृशी नकंपेनअकंप
नः निभयः सूरस्तेनोद्दीपितोमेघस्यवनादोयत्र अकंपत्रो
निर्भयइतिभिन्नपदं यद्वाअकंपनः अनलद्दीपितमेघस्य
वनादोयत्र प्रहस्ताहस्तायेषांतेराजानोनाथायत्रसाहे
तास्त्रिका उज्ज्वलनिलकास्त्रिषकास्लिलकेनानव्यात्र˘
˘˘ चयालिखितिमेदिनीकारः आविर्भवद्वैरायेनराःप्रक
षाएणवानकोपमायत्रसा यद्वाआविभवद्वैरेणानरा॰
णांमतकायत्रसाउग्राभयंकरा पकंपदेआमर्षस्वकोपस्य
वेगेनत्वरयारोहितेन आदिगणीयेषांतेलोहिताः प्र॰
षापवसतिंधराजाजयद्रथफजोनरसाबलेनउग्रोभी
ष्मोयत्रसहेतिसाफथाः फुल्लेणद्रव्याधिपेयत्रकृतवर्मणि॰
राजविशेषेनिष्ठानिवर्हणंयस्यांअयंत्रिगर्त्तोधिपतिस्तल्ल
मन्यत ॥ १४ ॥ १५ ॥ दुतमथतितवत्रमशिष्यांतेस्क॰
रदप्रानिप्रतिहेतितुर्निरीक्ष्यम् बणाभुविविहिपेमहाभु
जाभ्यांवानराभ्यां अरेः शत्रोः गात्रसस्यमर्दनेविदधेवि
हितंरजभुविसंग्रामभूमौ कीदृशाभ्यां आजानुबाहुभ्यां नु
तेपौत्रे अथरितोवत्रमनुष्यादसस्यत्वांतोयत्रसारस्त्रपानि
यत्रप्रभस्यरत्नोविशेषणस्ययाहेतिरत्नेनतुर्निरीक्ष्यंयथा
स्यादेवंक्रियाविशेषणाद्वयम् पदे अश्विनन्दनाभ्यां॰
नकुलसहदेवाभ्यां अरिकुलमर्दनं तुपौत्रमथतिलि॰

+ मरिकुलमर्दनम
श्विनन्दनाभ्यां ॥१६॥
अश्विनंदनाभ्यांमि
दद्वि विधाभ्यां + १८

+ दुर्योधनादिमर्दनं +

रक्षतोवज्रसहपाक्षपैर्यातोयत्रस्फुरंती अशनेरिव वज्रस्ये
वप्रभायस्याः एवंभूतायाद्वेलिस्तयाऽर्निरीक्ष्यमितिविशेषणा
द्वयंपक्षद्वयेसमानम् ॥ १६ ॥ रथान्रथैर्वाजिभिर्वाजिनोद्वावि
भानिभैः पत्तिभिरेवपत्तीन् समीरसूनुः समरेपरेषांबा
लानिवीरःप्रसभंबभंज ॥ १७ ॥ समीरस्यपुत्रोहनूमान्
परेषांविपूर्णांराक्षसांबलानिसैन्यानिबभंज किंकुर्वन् रथैः
स्यन्दनैः रथान्घ्नन्हिंसन् वाजिभिरश्वैर्वाजिनोश्वान् इभै
र्गजैरिभान् कविणःपत्तिभिरेवपत्तीन् पदातीन् समरेसं
ग्रामेप्रसभंहठेनवीरःविक्रांतः पक्षे समीरसूनुर्भीमसेनः
परेषांदुर्योधनादीनां तुल्यमन्यत् ॥ १७ ॥ व्यूहस्यनिव्यू
ढविधानदक्षाःसेनापतिःपावकलब्धलक्ष्मा नरेन्द्रसैन्या
निजुगोपनीलःशिखंडिसैन्यानियथाम्बुवाहः ॥ १८ ॥
पावकादग्नेर्लब्धंजन्मयेनसपावकजन्मानीलः नरेंद्रस्य
रामस्यसैन्यानिजुगोपररक्षनीलःयथाम्बुवाहोपिशि
खंडिसैन्यानिरक्षति यथातद्वत् शिखंडिनांकलापे
स्याङ्गोयाविमयूरयोरितिमेदिनीकरः सैन्यतुल्यंबलेसै
नासमवेतस्तवाचिवदिति व्यूहस्यसेनारचनाप्रकारस्य
व्यूहीभावादेःप्रतिव्यूहस्यचविपरीतव्यूहस्यविधानेक
रणेदक्षःकुशलः पक्षे पावकात्लब्धाधृष्टद्युम्नः सकि
लाग्निकुंडात्समभूत् इतिपुराणं नरेंद्रसैन्यानियौधिष्ठि
रस्यधृष्टद्युम्नःसेनापतिरभूदित्यर्थः पक्षेसमानम् ॥ १८
व्याभूतनानाकपयोधूम्रोनामयूथमालेगाचरापटिपटि
ष्टाम् पलाशिभिर्योविशिखैर्बबाधेसहस्रगोःसूनुररा
तिसेनाम् ॥ १९ ॥ सहस्रगोरादित्यस्यसूनुःसुग्रीवःप्र
राणेरावणस्यसेनांबबाधेबाधतेस्म सेनांकीदृशीमद्देना
न्यानांहस्तिनांरक्षःसंघैःपटिष्ठांपटुतरांव्याप्तानानिके
पिनानि नवाविधानप्रधानिययेवैविधयोधैर्भीमाभया
नका विशिखैर्बाणैः कृत्वा नरद्दिनि पलाशिभिः

राक्षसैर्लब्धितानालक्षणोतृतीया पलंमांसमश्नंतिये
तानेपलाशिनः पक्षे पलाशिभिर्बाणैःसमरात्सैविशि
खैर्बाणैः श्रातेर्दुर्योधनस्य सैन्यानिसहस्रगोर्बाहु
रुपुत्रोसहस्रगोरिन्द्रस्यसूनुरर्जुनः ॥ १९ ॥ विभीषणेन
दर्शितभर्तृभक्तिर्यदृच्छयाहिडम्बाकुलभूःप्रसर्पन् क्षपाच
रेन्द्रःक्षपयांबभूवनैकान्यनीकानिनिशाचराणाम् ॥
२० ॥ विभीषणोनामक्षपाचराणामीश्वरः निशाच
राणांराक्षसानां अनीकानिसैन्यानिक्षपयांबभूव
हिंसितिस्म अपितु अनीकान्येवानीकानिसैन्यानिअनी
कानिक्षपयांबभूवहिनस्तिस्म किंभूतः दर्शिताभर्तुः
रामस्यभक्तिर्येनयदृच्छयाप्रसर्पन्गच्छन् हिंस्रेनभयेना
कुलाभूः स्थानंयस्यडिम्बोभयध्वनाचेडफस्कसस्रीहि
निस्त्वेतिविश्वः भूःस्थानमात्रेकाश्यिता धरण्यामपियो
षितीतिच पक्षे हिडम्बाकुलभूःघटोत्कचः दुर्योधनप
क्षतिनानिशाचराणामनेकानीत्यर्थः ॥ २० ॥ परिस्फु
रत्कार्मुकमण्डलेयत्रपात्मजोवानरवीरलक्ष्मा न
तापविद्वेषिबलंपृषत्कैर्लोकान्मयूखैरिवचण्डभानुः
२१ ॥ अथाऽनेनरंहपात्मजोरामः विद्वेषिणःशत्रोः
रावणस्यबलंसैन्यंपृषत्कैर्बाणैस्ततापअतपत् किंभूतः
परिस्फुरत्स्फुरत्कार्मुकमण्डलेयस्यसः वानराणांवी
रःसुग्रीवादयोलक्ष्मणाश्चिह्नानियस्य चण्डभानुर्मयू
खैःकिरणैर्लोकानिव पक्षे रूपात्मजोर्जुनो विद्वे
षिबलंदुर्योधनसैन्यंवानरवीरोहनूमान् लक्ष्मध्वजेचि
ह्नंयस्यसतथा तुल्यमन्यत् ॥ २१ ॥ ततःसन्दलके
तुपतित्वरामास्त्राततभूबंधुरासैन्यसीऊचक्रेभमेघि
कवाहिःकास्त्रकास्तसाहसाः वीरोवस्थलचारणाहताम
त्वाःसैन्येऽष्टदेवहिषांप्राणोमोचनमिर्विकारचारिनाप्सेनस्त
दीयाःप्राप्ताः ॥ २२ ॥ ततीयालसरामस्येमपारावाणाः

पंच॰
पं॰
८७

वेदस्य रंतिस्मेत्यर्थः केषु देवद्विषां राक्षसां बलेषु
तेकीदृशाः लूनैश्छिन्नैः स्यन्दनानां केतुभिर्ध्वजैः पक्षि
भिः पदातिभिः तुरंगैरश्वैश्छत्रैरातपत्रैः अश्वभूमिः स्व
कीलकैः बंधुरास्याः लूनेषु तेषु बंधुरेषु वधूरोति
रम्योऽनिप्रेक्षितस्तेन बंधुरेति विग्रहः सैन्यानां समवीनां
नां योधानां स्त्रीणां कुचकुंभतो मौक्तिकानां हाराणां बहिः
कारे हरीकरणे स्फुरत्मा हसंथेपांते नयता तासां स्वामिनो
वधात् लेकारस्य शून्यत्वात् वीराणां योधानां स्त्रस्थल
स्य वक्षसो हारमविदारकाः शरा संप्राप्ताः वीरोरस्थल
दारुणा मुक्ता वाइत्निपाद्ोनंत वीरोरस्थलदारुणाद्धिदा
रणात् दूतरणांशु वालोहित भालाः बलाकावेणा कृतेना
हसं हसनेपिद्रेति विग्रहः पद्ये नदीयाः अर्जुनसंबोधि
नः सैन्येषु दुर्योधनादीनां देवद्विषां दुर्योधनपक्षपा
तिनां राक्षसानां प्राणोमोचनो निर्विकारश्चरितार्
तियोज्यम् समानमन्यत् ॥ २२ ॥ निघातयंतोधुधि
कानना निविद्दाविस्तीर्णा वाकरीन्द्रसेना महेंद्रसु
त्रापानिसन्निकाशा न सेहिरे तस्य पृषत्कवृष्टेः
२३ ॥ तस्यरामस्यार्जुनस्य बाणाघाताः बाणाः विप
क्षैरिवारणादिभिः दुर्योधनादिभिर्वा नसेहिरे न सोढा
कीदृशाः ध्वजाः केतवस्तएव काननानि विपानेयतः
ध्वजकाननानि ध्वजसमूहास्तैर्विस्तीर्णा विस्तृता उत्तुंगाः करी
न्द्रसेनागजोत्तमसेना येस्तमहेंद्रणा प्राक्रोणा जनकस्यापृ
षत्के बाणस्य सन्निकाशाः तुल्याः निकाशो निभौ येतुल्यै
वूनि विग्रहः ॥ २३ ॥ चरन् तथाहीव रघुराजसूनुर्विपा
टितासाति च हूर्विपाटैः गाण्डीवमुच्छ्रायि धनुर्विधुन्वन्
न्तान्तवोरे दिवसो वा बभासे ॥ २४ ॥ रघुराजसूनुः
रामः नरो मनुष्यः सातात्मयत्वं तत्राप्यार्थो पर्यियदे
वो विरुद्धः अवभासे शुशुभे अर्जुनोऽसमोवेजवत् विपाटैः

र्बाणैर्विपाटिताविदारितास्तथा रातिचमूः शत्रुसेनायेन सः गा
ण्डीवमित्युच्छ्रायि धनुरेकवचनेधन्वविधुन्वन् कंपयन् सा
तानां यस्तत्तुल्ययोरिति विग्रहः पद्ये नरोऽर्जुन उच्छ्रायिगा
ण्डीवं धनुर्विधुन्वन् साक्षाद्रघुराजसूनुर्देवो रामइव
शोभेसमानं देवो न्येपेक्षे पुंसि स्यान्नपुंसकमिंद्रियमिति वि
श्वः ॥ २४ ॥ अथरणभुविभीष्मः प्रोज्ज्वलन्मेघनादः स्फु
रदविरलरोमा रोमहर्षाच्चापः द्विषरशरनिपाते नित्यब
द्धप्रतिज्ञः स्फुटमलभतदोर्भ्यां विक्रमस्यावकाशम् २५
अथानंतरं मेघनादो वा ह्रस्तः दोष्णो र्भुजयोर्विक्रमस्य स्फु
टं प्रकटं क्रमवकाशमलभत प्राप्तवान् रणभुवि भीष्मो भया
नकः प्रोज्ज्वलद्यथा स्यादेवं स्फुरन्नाम विरलानि विरलानां रोमा
णां बाणानां मारो पर्णोर्हर्षो चापे धनुर्यस्य सः द्विषतां श
त्रूणां मयका तस्य हाससहस्रस्य नित्यं बद्धा प्रतिज्ञा येन सः रोम
रोपेण बाणयोर्मेदिनीकरः पद्ये भीष्मो गांगेयः प्रोज्ज्वल
यन् सिंहनादो यस्य सः दुर्पाद्विरूपयंते द्विषतां शत्रूणाम
घृत्वानि दुष्टा सहस्राणि निर्मप्रायस्तु त्वानयिष्याति इति भीष्मे
णप्रतिज्ञातम् ॥ २५ ॥ रोमांचितत्वमभजोगिरयः प्ररोहत्य
ताइवाभ्रपटलीजटिलाद्रुपाः श्यंतपाकंनिभिर्दिवांचित
मेतविद्धं तद्वाणसंततितिरस्कृतणाच भूवन् ॥ २६ ॥
तस्य सिंहनादस्य भीष्मस्य वाभयानकस्य बाणसंततयाति र
स्कारणाद्वरोमांचिताः कठकिताइवगिरयः पर्वताः
प्ररोहत्यताइवजायमानपत्ताइव अभ्रपाद्विपाः अभ्रा
णां मेघानां पटलीभिर्जटिलाद्रुव अंतविहंगगनाभ्यंतरव
पांकुंतिभिः पक्षिभिर्वंचित्यश्चामिव पताल्येवमथत्त तद्दा
णसंततेरिति स्त्तरणादृन्योन्यप्रसपराद्देवमभूवन्निति ॥
२६ ॥ सुरेंद्रसंतानभवाभिमन्युर्नाम महारथोभानमनोरथः
कृताः परेदुर्विस्यः सवरवतेजसा रविर्यथा मध्यमधिष्ठि

तेंद्रिवः ॥ २२ ॥ समहारथोमेघनादः परैः शत्रुभिर्दुर्निरी
क्षः दुर्योधनोबभूव तेजसाबलेन द्विवोमध्यमधिष्ठितो म
ध्यन्दिनेरविरिवसोपितेजसादुर्निरीक्ष्योभवतितेजोदीप्तिप्रभा
वेचस्यात्पराक्रमेरेतसीतिमेदिनीकारः सकीदृशः स्वैर्
द्रसंतानभुवावालिपुत्रेणांगदेनाभिमन्युनाभिगतरोषे
णाभग्नोमनोरथोयस्यएवंकृतः यद्वाभग्नोमनइववेग
शालित्वाद्रथोयस्यतथा कृतंहिंसितंमत्रस्यानिकृतःहिं
सकइत्यर्थः कृतंयुगेलेमर्थेचविहितेहिंसितेच्छिन्नेति वि
श्वः पक्षेसमहारथोभीष्मःपरैःशत्रुभिर्दुर्निरीक्षः कीदृ
निरीक्ष्यइत्यर्थः अभिमन्युनाबभद्रापुत्रेणभग्नमनोरथः
कृतः स्वैरेन्द्रसंतानासएवभूरुत्पत्तिर्यस्येति तस्माद्वाभू
रितियस्य ॥ २३ ॥ तेनद्विषांदुष्करदर्शनेनमहोरगस्त्राशी
विषराशिकल्पाः तत्पाण्डवेषाञ्चवदंतविर्द्धांनिर्दयंनबालेन
पिबाणचकार ॥ २४ ॥ यत्स्वआशीर्विषाणवशशराशीर्विषाः
सर्पवाणास्तेषांराशिः समूहः उग्रोभयानको अत्यन्ताभे
द्यावनत् अंतर्विद्धंगगनमदिवबान्धितंनबालमवकाश
शून्यंपिहितंचकारकृतवान् नकारश्चिरकालेन अपि
तुचिरात्वरोति यद्वाविदारित्नितंतबालेनचकार अ
चिरमेवचकारेत्यर्थः कीदृशास्तेनमेघनादेनभुजकल्प
नाः पक्षे भीष्मेणआशीर्विषाइवसर्पाइवभुजगाशीर्वि
षालेषांराशिश्रुताः अर्थान्यानपाण्डवसैन्यंतत्पाण्डवेषुप्रदोष
धांतवदितिमत्रयोजनम् २५ ॥ तथापांतनवोद्योगेमेघ
नादेयथाधुगाः अवापुः प्राणसंदेहंमहारावानरेश्वराः
२६ ॥ मेघनादेइन्द्रजितिआपांतनवोद्योगेसतियथांतो
नवमस्त्रोअभिनवोवा उद्योगेयस्तेत्रासखेमेणानाशिरसेर
सति यथापांतनवोभीष्मस्तदुद्योगेवणानाथस्सतथा
उदाराउद्दताः येवानरेश्वराः सुग्रीवादयःप्राणसंदेहम

वापुः यथामेघनादेसति अधुगाः पथिकाइवेपि पक्षे
पांतनवस्यभीष्मस्योद्योगे मेघवन्नादोयस्यःयत्रएवंभूते
सतिनरेश्वराः राजानो अर्थाद्विपक्षाः प्राणसंदेहमवा
पुः उदाराएवकाविधतथा पांतनवोत्रयोगे मेघनादोय
थाधुगाइतिपादः तत्रमेघनादोरावणपुत्रः तथापांत
नवोद्योगोदृष्टः यथाधुगावत्सगावानरेश्वराः प्राणसंदे
हमवापुरितिनिति पक्षे तथापांतनवस्यभीष्मस्योद्योगोदृष्टः
तथानरेश्वराः प्राणसंदेहमवापुरेव उदारामनोहराः
मेघवन्नादोयत्रसतथा ॥ २७ ॥ अरोहेरत्नालीढवपुः
परेषांभूतायकधीयावदमित्रमेकः मनोरथंचैवविविलस्सभं
क्त्वास्थेनयशःपुंजमसौबबंध ॥ २८ ॥ असौमेघनादस्थे
नेयशाः परेषांशत्रूणांमस्त्रेरत्नालीढवपुःरक्तदेहः प
कःसन् यावदमित्रंधनायकधाः यावेन्नोमित्रा अययस्तावेन
लक्षीकृत्येतियावदवधारणइतिसमासः पक्षे सोभीष्मो
राजविशेषंबबन्ध यशःपुंजं यथाराशिमिव एवमे
व यद्वाअस्थेननामानेभट्टश्रेष्ठ यशःपुंजंचाभयंबबंध
वैविवलस्यमनोमानसंरथंस्यन्दनंचभंक्त्वास्थेनोद्धिविपक्षा
तस्मेश्वरःस्थेनइतिवास्थेतोद्दिपाद्भिभेदयोरिति ॥ २९ ॥
नरनारायणौसाक्षाद्दिवतौरामलक्ष्मणौ सचक्रोसमि
रस्त्रक्षेनागरूपधरैःपरैः ॥ ३० ॥ समेघनादस्तौराम
लक्ष्मणौकर्मणीसचक्रोचक्रीसैन्यं तत्सहितौ नागरूपध
रैःपरैरस्तिरस्त्रक्षे अवसन्नौ चकार नागपाशस्तौबद्धा
वित्यर्थः साक्षान्नरनारायणाविव पक्षे सभीष्मोनरना
रायणौ अर्जुनकृष्णौ तिरश्चक्रे अवसन्नौ चकाररामल
क्ष्मणाविव ॥ ३१ ॥ दुर्निवार्यमपेमेश्वरश्रीपास्तस्यवी
र्यमवलोक्यसरोषः नागबद्धइवमन्दरपोलः स्थैर्यमा
त्मगतन्नहसज्जतिस्म ॥ ३२ ॥ धरणीपतोरामः आत्म
गतंस्थैर्यमूर्न्नहसज्जतिस्म यथाजेयेनव्यामित्यादिप्रकार

कं मनोगतं स्थैर्यं न त्याजेत्यर्थः कीदृग्धारवन्नागैर्बद्धो मन्त्र
पौलरवसोपि मन्यनकालेनागबद्धः तस्य मेघनादस्य वी
र्यं सामर्थ्यं अपरैरन्यैर्दुर्निवार्यं दुर्निवारणीयं विलोक्य सरो
षः सक्रोधः पक्षे धरणीपोर्जुनः काले वा तस्य भीष्मस्य पो
षं तत्त्वम् नागेन नागबाणेन ॥ २२ ॥ जिह्मांमयानस्य
प्राकारितानि बलानि भग्नानि निरीक्षमाणः मन्त्रमूर्तिः
पुरुषः प्रमाणो महीतलं मन्त्रवशात् गामस ॥ २३ ॥ म
न्त्रप्रपारीः प्रवालप्रकृष्टो रामो मन्त्रवेगाद् इति रोषान्म
हीतलं जगाम गतवान् तस्य मेघनादस्य जिह्मां सेना
हननेच्छया प्रकाणार्थाम्भेघनादस्य जिह्मां सेनां हनने
च्छया पौर्णिमास्यां दिनानि पीडितानि बलानि सैन्यानि भग्ना
नि निरीक्षमाणः पक्षे मन्त्रमूर्तिः प्रमाणपुरुषः श्रीकु
लः अर्जुनो वा तस्य भीष्मस्य जिह्मां सयेति पौर्णतलं रोषे
ण श्रीकृष्णे ग्रथास्त्वनीर्थ पतो हस्ताभिक्रम्य धावितस्तु
तिभाराते ॥ २३ ॥ सपदि भुवननाथैर्नातदर्पास्त्रसम्प्रपन्ने भ्रम
तिचहरिचक्रे लोलहेतिप्रताने स्वमुनिभिरवादि स्व
स्तिलोकत्रयाय प्रहृदजनिपरस्मै स्वस्तिकोलाहलस्य ॥
२४ ॥ सपदि तत्काले भुवननाथे रामे लीदर्पामवस्थां सं
प्रपन्ने सति हरिचक्रे वानरचक्रे समूहे भ्रमति सति लोल
हेच लोलाहेतिप्रतानो लसमूहो यस्य एवं भूते दुन्नल्लोगते
सति स्वमुनिभिर्नारदाद्यैर्लोकत्रयाय स्वस्तिकल्याण
मवादि उक्तं सकलवज्ञणदेवे परमैन्यैरावणसैन्ये को
लाहलो बृंहितानि विशेषेणोत्थितानि इति जितमित्येवंरूप
इत्यर्थः पक्षे सपदि तत्काले वभुवननाथे कृष्णे हरिचक्रे
भ्रमति सति परसैन्ये दुर्योधनसैन्ये शोकसमानम् स्वरैर्दे
वमुनिभिस्स्व ॥ २४ ॥ निरीक्ष्य रामानुजमाकुलं तथा
तथाविसंज्ञेभुवनत्रयेऽप्रभूपाम् प्रभाववेदी भुवनप्रभोः पदं
प्रलोचनस्थाप्यकातिपितामहः ॥ २५ ॥ पितामहो ब्रह्मा

स्वां प्रकृतिं स्वभावं नमुमोच न तत्याज नेह्निजो बभूवेति
तात्पर्यं तस्मिन्काले भृशमत्यर्थं न भुवनत्रये विसंज्ञे स
ति रामानुजं लक्ष्मणं निरीक्ष्य हृष्ट्वाकुलः सन् ऊतो नमु
मोचेत्याह भुवनप्रभोर्नारायणांशस्य रामस्य प्रभाववेदी अ
नुभाववज्ञः आत्मनैव नागपाशबंधनमोक्षो नैव कर्तव्य इति
पक्षे पितामहो भीष्मः एवं स्वां प्रकृतिं न मुमोच तथा कुलः
रामो बलरामस्तस्यानुजं कृष्णं निरीक्ष्य भुवनप्रभोः कृष्णस्य पो
षं तत्त्वम् ॥ २५ ॥ अवान्तवायुर्निर्वातात्कंपात्तु भूमिश्चकं
पे जलधिलशूले आसीन्महोल्काजटिलं नभश्च किंवा न तद्
ऽभूतमभून्नभूतम् ॥ २६ ॥ तदा तस्मिन्काले किं वा अद्भुत
माश्चर्यं तेन अभूत् अपितु सर्वमेव तथाभूदिति वायुः समी
रणः न वातः न ववहति स्म कंपात् भूमि निर्वातात् निर्वाणोव
भूव पृथ्वी चकंपे अकंपत समुद्रोऽपि जुघूर्णे घूर्णितो विप
रीतगतिरित्यर्थः नभश्च गगनं महोल्काभिर्जटिलमासीदि
ति तत्त्वमभयत्र ॥ २६ ॥ अथ भुवमवतीर्णः पन्नगारिः
किरीटी सपदि सपादितमन्त्रः प्रीतिहृद्यैर्वचोभिः तमवजि
तभुजंगप्राभवाभ्यां भुजाभ्यामपि विलम्ब्य परिष्वज्य स्वामव
स्थामनैषीत् ॥ २७ ॥ अथानेनैवं पन्नगारिर्गरुडः स्वां रा
ममपि शिथिले हृदये यथा स्यादेवं भुजाभ्यामुपगृह्यालिंग्य
स्वामवस्थां स्वकीयदशां निर्विषत्वमनेषीत् नीतवान्
कीदृशः भुवमवतीर्णः भूतलमागतः किरीटो ऽस्यास्तीति
किरीटी तिमुकुटवान् सपदि प्रासितमन्त्रः तत्क्षणात्प्रपन्न
रामरोषः प्रीतिहृद्यैर्मनोहरैः वचोभिर्वाक्यैः मन्त्रः क्रो
धोऽस्य च अपीति प्रकाशः अजितो भुजंगस्य नागस्य प्राभवः
प्रभुत्वं याभ्यां भुजाभ्यां पक्षे किरीटी अर्जुनः ते कृष्णं
तथाविधं प्रतीदृग्दृशं भुजाभ्यामवगृह्य प्रीतवीर्घं चकारे
तिभारतम् अवजितभुजंगप्राभवाभ्यां निर्जितनागप्रभ
त्वाभ्यां प्रभोर्वयंभावः प्राभव इति ॥ २७ ॥ दीर्घयपासंय

तिलकवंतं गांगेयमुच्चैर्गतमात्मधाम्ना तृणीकृताखंडल
पात्रमेनं राजा स्ववर्गैः सह द्रष्टुकामः ॥ ३७ ॥ राजा दुर्योधनः
स्ववर्गैः बन्धुभिः सह एनं मेघनादं वज्रसंसक्तहृदयं सेन
वक्रमानमस्माकरोदित्यर्थः तीक्ष्णप्रकाशाय गोलकवंतं
प्रासवंतं संयति संग्रामे आत्मधाम्ना स्वतेजसा गांगेयं हि
एवमुच्चैर्गतमुच्चैः कृतमित्यर्थः आखण्डलस्य पात्रमिति वा
तृणीकृततृणवन्निस्सारत्वादवज्ञातत्वात् आखण्डलः इन्द्रः
शत्रुः येन गांगेयस्यात्मिमान्भीष्मेल्लीवं स्वर्णकसेकणो
रिनिविष्टः ॥ एते राजा दुर्योधनः स्ववर्गैः कर्णादिभिः स
ह एनं गांगेयं भीष्मं आत्मधाम्ना स्वतेजसा उच्चैर्गतं तृणी
कृतः आखण्डलः सम्पूर्णः शत्रुर्येन सः खण्डलानिहृतिखण्ड
लनः नखण्डलः आखण्डलः तृणीकृत आखण्डलवन्नृ
त्रुर्येनेति वा तत्स्मरन्ययत ॥ ३८ ॥ नरः पुनः स्वां प्रकृतिं
प्रपन्नो निरीक्ष्य हृष्टौ नरदेववर्यौ बलाधिनाथाः प्रस
भं बभंजुः प्रवर्द्धवेगाः परसैन्यदलेन ॥ ३९ ॥ तेबला
नामधिनाथा ईश्वरा वानराः सुग्रीवादयः प्रचण्डवे
गाः निपाद्येन वेगपूर्णालिनः प्रसभमत्यर्थं नगपाषा
णलेपात्रुसालेभभंजुर्भग्नं चक्रुः तौ नरदेववर्यौ ना
देवश्रेष्ठौ रामलक्ष्मणौ हृष्टौ हर्षयुक्तौ स्वां प्रकृति
साकारं प्रपन्नौ प्राप्तौ निरीक्ष्य हृष्टा एते नरदेववर्यौ
कृष्णार्जुनौ बलाधिनाथाः भीमादयः परसैन्यपात्रोर्द्धयो
धनस्येति प्रकृतिं निर्गुणसाम्यस्यादृश्यत्वादिस्वभावयोनि
निविष्टः ॥ ४० ॥ आक्रान्तमेतद्धरिनायकेन तेषां प्रता
पेनहृष्यान्नेव परत्रयेस्तृणमिवेक्ष्यवेगा विरोधिचक्रं
चलितं चचाल ॥ ४१ ॥ विरोधिचक्रं रावणसैन्यं च
लितं नेत्रं चचाल बलनिस्सरणादपसमारेति यावत्
हरीणां वानराणां नायकेन श्रेष्ठेन हनूमता पशुनिना
श्रेनवानते आक्रान्तकृतानाक्रमणं तेषां च वानरश्रेष्ठा

नां प्रतापेन तृणमनमं तृणमिति पादेऽपूर्णा यथा इ
न्धनेन शंभुना कृशानुना नेत्रवह्निना तृणत्रयं दृष्ट
यम् एते हरिः कृष्णो नायको यस्य तेनार्जुनेन तेषां
पाण्डवसैन्यानां विरोधिचक्रं दुर्योधनसैन्यं प्रोच्च
लम् ॥ ४२ ॥ रोषेण भ्रूक्षालनकंपनेन च प्रमथ्य सैन्यं
पवमानसूनुः व्यूढ फ़जत्सं यति जीविते न तद्वेगेन च
होस्मात्कलितादिष्ठुमम् ॥ ४३ ॥ पवमानस्य वायोः सू
नुर्हनूमान् भ्रूक्षालनकंपनेन च रात्तसं जीवितेन प्राणेन
व्यूढ जत् विपक्षं चकार तेषामितान्वित्यर्थः रोषो
णक्रोधेन तयो सैन्यं प्रमथ्य विलोड्य तद्वेगेन छिन्नेन रो
मा भुजेन तलितमष्टिष्टुगं येनसः पवनेऽप्रेगेनतोद्धत
मित्यर्थः एते पवनमानस्य सूनुः भीमः सैन्यं सेनास
मवीनसेनि कं जीवितेन व्यूढ फ़जत् प्रमथ्य सैन्यं जात
नेत्यर्थः कौरवाणां रोषेण भ्रूक्षालनं भ्रूचलनं यत्न अकंपनेन
पनमूर्तस्थिरेभुजेन तलितं सहपणीकृतमष्टिमुष्टं
येनेति ॥ ४४ ॥ ततो निषंगीपार्वती प्रहस्तः सेनापतिः
क्रौञ्चमिवापगेयः बलं हृदुत्कनिष्ठाविभेद मूर्च्छया
पाः पाण्डुसुतस्य राज्ञः ॥ ४५ ॥ ततो नेतरं प्रहस्तो नाम
सेनाधिपतिः अथ आज्ञावणस्य राज्ञो दशाननस्य सुतः सा
मस्य सैन्यं विभेद छिन्नं चकार किं भूतं हृदुत्तिपाधि
तं मूर्च्छितान्यथकमुदायं गतेन यथा साकौन्ती पाण्डु
गौतं स कीदृशः निषंगी तूणवान् पार्वती पार्व
धनुः तस्यास्तीति पार्वती धनुर्धरी अस्त्रविशेषधारी वा
कर्त्तव्यपात्रं यद्वा यथास्कन्दः आपगेयो गांगेयः
वः क्रौञ्चं नाम नगं पर्वतं भिन्नवानिति मूर्च्छं यथा इति पाठे
तत्र राज्ञस्तस्य रामस्य पाण्डुरथानेय पोमूर्च्छः
प्राप्ताभिरुद्धा एते आपगेयो भीष्मः पाण्डुसुतस्य
धर्मपुत्रस्य बलं विभेद मूर्च्छंयथा योधस्य तेयथा

रा॰ज॰
पा॰
९२
91

र्वइति वाष्पैर्दैदीप्रोद्दहस्तोयस्य सतथा ॥ ७२ ॥ प्रवी
रलोकान्प्रणायेनयेन प्रतापकालानलमस्य दृष्ट्वा य॰
प्रोधनस्तन्निधनैकसाध्यां स्वपलरक्तां हिविपोनमेने
ध्वम् ॥ क्षितिं पातीति क्षितिपोराम: स्वपलस्य बलस्य
रक्तां रक्षणमनेन मेने मन्यते स्म केन हेतु गर्भ विशेष॰
ण तन्निधनैकसाध्यामिति तस्य प्रहस्तस्य यन्निधनं
विनाशस्तदेकेन साध्यामित्यर्थः यपोसियनानिध
स्मस्य यप्रोधनः किंकृत्वा अस्य प्रहस्तस्य प्रतापपव स्य
नलोपमानानिस्तेप्रकाण्डानीवलोकान्प्रणयेविना
शानयेनदृष्ट्वाविलोक्य अन्योपमानानिलोकान्प्रल
येनयतिस्मसाम्यं पते क्षितिपोकधिपवोऽर्जुनोवा
तन्निधनैकसाध्यां भीष्मविनाशसाध्यां अस्य भीष्म॰
स्यैवपर्यैतल्लम् ॥ ७३ ॥ विक्रांतस्त्रापिधीमतस्तेषा
योहारिनायकाः कपीशाः नक्रंदत्वेचांतिनिशीलयेषां
तेनकंजरा रात्रसोसिपांवलस्याधीशाभीष्मेवप्रहस्तं
लक्ष्मीकृत्याभिपेतुः पतिताः जयाशिनोजयकांक्षि
नः विक्रांताः विक्रमशालिनः धीमेनोबुद्धिमंतः त
स्यायायोध्यपमानप्रयोजनाः पते नेषायोः कृष्याः कं॰
स्याः अपत्यानिपुत्राःकौधिपष्टिराद्यः अविबलानामधीशं
भीष्ममभिपेतुः नक्रंदत्वो हरिकसोनायकोनेनायवीन
तथा ॥ ७४ ॥ निर्भिन्नमर्मणादेहस्पृहांहित्वाफप
स्तनः पतेभ्यस्तेनवीरेणवधोपायः प्रदर्शितः ॥ ७५ ॥
तेनवीरेणप्रहस्तेनपतेभ्यः शात्रुभ्यः अर्थाज्ञानेभ्य॰
वधोपायस्त्ववधप्रकारः प्रदर्शितः कथितः कीदृशे॰
ननिर्भिन्नमर्मयस्तेनदेहस्यस्वशरीरस्यस्पृहांकांक्षां
हित्वाफपस्तनायोऽनुभिष्टनाजीविनेस्थास्तूक्तेत्यर्थः
पते तेनवीरेणभीष्मेनपतेभ्योकौधिपष्टिरादिभ्योवधो॰
पायः प्रदर्शितइतिशत्रुमर्मरावेणोस्तन्नोपमोहोभवतु ॥

किंतेनास्माकंयफान्सनेतिशारशात्वांसमानयेतिभा
वः ॥ ७५ ॥ प्रवर्त्यभूयः ससरैपरः शातान्विपक्षवी
रान्नयनोयमस्य यम् पराक्रमस्तस्य धनंजयोऽव
प्रतापरुद्धोऽपिविनप्रयत्नेनवाम ॥ ७६ ॥ तस्यप्रह
स्तस्यपराक्रमोनपप्रयत्नेनतो अपितस्त्रयत्नेनप्रयि॰
तोबभूवनकारः शितस्त्वालेन भ्राविन्नविपप्रयोति
पाटः नत्वन्तविपेषेणपप्रयत्नेनवामिति रुद्धपवधनं॰
जयादप्येरुद्धवोयस्यसालीलोनामवाननेश्वरस्तस्यप्र
तापेनरुद्धोऽप्यवरुद्धः कथभूतस्यनस्यभूयः पुनरपिस
मरेश्वापवर्तपरः शाताञ्जनाधिकान् विपक्षान्वैरि॰
स्तन् यमगृहनयतः प्रापयतः शातानपदेपरःशाताः शाता
धिकाः पसे तस्यभीष्मस्यधनंजयोःऽर्जुनस्तस्मात्उद्र
वेननप्रतापनेनरुद्धोपीति ॥ ७६ ॥ प्रतिदिशाम॰
रिवीरानाशविद्रावयित्वासमरभुविचरंतंनायकंवाहि॰
नीना प्रथमभिपपातप्रांशुधामाग्निजन्मा फणिप
तिमिवनीव्रवेगः पक्षिराज ॥ ७७ ॥ प्रतिदिशमपि
दिशिदिशिअत्रुपतीन्रवैरिवीरान् शात्रून्विद्रावयि॰
त्वा समरभुविचरंतंभ्रममाणंवाहिनीनांनायकंप्रहस्तं
रावसंसेनाधिपतिमभिपपातसंमुखंपतनिस्मकास्म॰
ग्निजन्मानीलस्सेनाधिपतिरित्यर्थः कीदृशः प्रांशुवे
धामतेजोयस्यसः चाण्डवेगोयस्यातिवेगोवानित्यर्थः
नीव्रंफणिपतिंसर्पंभिताह्वर्णीमञ्जूरिव पते शिव
णडोत्रुपदपुत्रः पांचालास्तेवाहिनीनांनायकेसेनाप
तिंभीष्मं अभिपपातसमरूमाजगामेति अग्निजं
न्मानलाज्जन्मायस्यसः चाण्डवेगः पनगराट्नीव्रभुजं
फणिपतिमिवेति ॥ ७८ ॥ अनन्तप्रततेजाः प्रहस्त्या॰
सह्यमनोजवस्यस्यंदनदीर्णभूमिः असौविसर्पाशसमरे
समेतावन्यनन्दहरणांमभवद्दर्शनम् ॥ ७८ ॥ अस॰

रा.प.
पा.
५५
92

ज्येष्ठो मघाकामो ज्ञोयस्य स सप्तसंख्येनैतदा अस्सौ नीलो वा
नरसेनापतिः नलहस्ते प्रावाणां प्रावल्यं वेधं नाभवत् तद्ध
रलत्तो नवर्त्तेत्यर्थः हृदान्महत्त्राणापतानितिघोषः अष्टारे
ऊर्वन् मनइवजवोवेगोयस्य स मनोजवः स्यन्दनेनगम
नेन दीर्णा भूमिर्येन सः समरे सम्मंनतो विजृंभन् गच्छन्
पक्षे अस्सौपि वाष्णीन चक्राणां भीमपावाणां सारोद्धनादू
त् मनोजवेन वेगशालिना स्यन्दनेन रथेन दीर्णाभू
मिर्येन प्रोक्तं समानम् ॥ ४७ ॥ संख्ये संग्रामे तनां सततारव
यताराम्यान्वयस्य प्रियं सद्यः संसद्रक्ष्यणलोमविलसद
न्तः शिलां विभ्रता अस्सेधामपि शिखण्डिनः प्रथयता धा
जिष्णुना जिष्णुना नीलेनांशुमत्येव वराद हनसेनाप
तिः पातितः ॥ ४८ ॥ संग्रामे संयुगेतां संयुगे सता
वस्थितेन रामान्वयस्य रामवंशस्य प्रियं चयता ऊर्ध्वे र
ता नीलेन वानरेण सेनापतिना प्रहस्तो निपातितः कौ
हृष्येनाशिलाविभ्रता हरहत्या प्राणाखण्डं धारयता संसद
नहर्षेण हृदयं च लोमपलसद्दो यथा स्यात् भिन्नं वा
क्षिप्ताविषोणहृदयं शिखण्डिन कुण्डकस्य पचराजस्य
गदस्याभिमते धामतेजः प्रथयता विख्यातयता धृष्टि
ष्णुना दीप्तिमन्त्रेण जिष्णुना जयनशीलेन अंशुमद्वो मेवे
न द्रावदहनेदावानलः शिखण्डिनो मयूरस्य धामतेजः र
शक्रमग्रे प्रथमतः प्रथयताः पक्षे शिखण्डिन पांचाल र
धामतेजोग्र अर्थांड्रीपस्य प्रथयता प्रकाशयता जिष्णुना
र्जुनेन दुर्योधनसेनापतिर्भीष्मो निपातितः शिखण्डिनं पु
रस्कृत्याः र्जुनेन भीष्मो निपातितः सम्मदेन हर्षेण लोमप
ञ्चर्वविलासहृदः शिलाविभ्रता शिलावद्ग्रन्थानं वक्षो ह
दयं वत्तः शिलेति रामोभिरामयोन्वयोवंशस्तस्य प्रियं र
चयता तारान्वयस्येति पाठे तारान्वयस्यांगदस्य पक्षे
तान्वयः सोमवंशः ॥ ४९ ॥ उत्ताङ्कनरानाः आराणं र

स्तावरेवबभासः यावज्जीवत्रकरोनासीदाग्नेयप
थगोचरः ॥ ५० ॥ सप्रहस्तस्तावदेवप्राणान् बभार
दधौ रणांगनेगनः संग्रामभूमौ स्थितः यावदाग्नेयस्या
पित्रस्यनीलस्य पथगोचरो नासीत् नीलेन यावन्न
दृष्टः तीव्रः कोरोहस्तो यस्य स प्रहस्तः पक्षे स भीष्मः
तीव्रकरः आदित्यः आग्नेयपथगोचरः आग्नेय्या आ
गतआग्नेयः ततआगतइत्यर्थः आग्नेयस्यासौपन्थ्या
श्वेति आग्नेयपथः समासांतेइतिटिलोपेरूपं तत्र
गोचर इति आग्नेयदिग्वर्तीनभूतः दक्षिणायनं नभू
तमित्यर्थः आग्नेयपथ्या कस्तीर्थी प्रतिगंतव्य योनर
यावदितिभावः तावज्जरत्प्राणानतः सत्राग्नौ यावद
त्तरायणं ह्वानम् ॥ ५१ ॥ एवं दृष्ट्वा हानिधृतप्रतिज्ञः
कपिध्वजेनाहितयुद्धभीष्मः पत्रिभिस्तीक्ष्णस्त्वः
परीतस्सधीरप्रार्थ्यां विरमधप्रीते ॥ ५२ ॥ सप्रहस्त
स्त्रिवेस्वीराणामुद्धटानां प्रार्थ्यां प्रापयनमधप्रीते श्री
धिप्रापितवान् तत्प्रापितो वीर्येनिद्रागतइत्यर्थः एवं
पूर्वोक्तप्रकारेदृष्टाहानिदृष्टादिनानिव्याधृतप्रतिज्ञा
येनसतथा कपिध्वजेन कपिश्रेष्ठेन नीलेनाहितयुद्धभी
ष्मो भयानकः पत्रिभिः पक्षिभिः परीतोव्याप्तः तीक्ष्णा
नि मुखानि येषां तैस्तथा पक्षे आहितो युद्धे येन एवंभू
तो भीष्मो गांगेयः सवीरप्रार्थ्यामधप्रीते अधिशी
ता संकेमेत्याधारस्यकर्तृत्वम् कपिध्वजेनार्जुनेन
पत्रिभिर्बाणैस्तीक्ष्णैः परीतोव्याप्तः एवमनेन प्र
कारेण दृष्टाहानिव्याप्ताधृतप्रतिज्ञमिति ॥ ५३ ॥
न तोजिगीषुः प्रतिपक्षमाजौ लंकेश्वरः प्रागिवदेववर्ज
दध्रे धनुश्चंगा किरीटमौलिराकंपरस्त्वं स्फाति प्रोभिक
णः ॥ ५४ ॥ लंकेश्वरः रावणः धनुर्दधे दधौ आजौ
संग्रामे प्रतिपाद्यं प्रतिपादनेयत्नाधर्मविरुद्धं राममिति ॥

यावज्जिगीषुर्जेतुमिच्छुः पूर्वं देवराजमिव पाकारिमिव
स किंभूतः नृपाणां किरीटानि मौलिस्तद्वस्त्र श्रीकर
ल्पः प्रसाधनं रत्नानां कान्तिभिश्चाभिन्नो कर्णी यस्य सः
पक्षे कर्णो राधेयः धनञ्जये परिपन्थिन मर्जुनं जिगी
षुर्लोकेश्वराः पूर्वं देवराजमिव आकल्परत्नकान्ति
भिः पोषितं पालियस्य ॥ ५२ ॥ स्वामिनाजनितसत्क्रि
येण सा दिक्षु ख्यातवविस्तारितेजसा दक्षिणादिगिव
कुम्भजन्मनानाथवत्यजनि वाहिवाहिनी ॥ ५३ ॥ सा
अरिवाहिनी पाण्डुसेना रावणसैन्यं रावणेन नाथवत्यज
निजाता किंभूतेन जनितसत्कारणेत्यर्थः दिक्षुख्यात
तेजसा विस्तारिततेजसा अगस्त्येन दक्षिणा दिगिवेति पक्षे तेन स्वामिनाकर्णेन वैरिवा
हिनी दुर्योधनसेना स्वामिना दुर्योधनेन जनितसत्क्रिये
णेति कुम्भजन्मना द्रोणेन नाथवत्यभूत् ॥ ५३ ॥ स
सजीविनयहणविधौ कृतोद्यमः समापनेः प्रसभमजा
नविद्विषः ससम्भ्रमोच्चलितपयोधिडम्बरेस्समरणे लेः
परबलमभ्यवर्तत ॥ ५४ ॥ स रावणः रामसैन्यमभ्यव
र्तत संमुखमाजगाम हनुमत्पतेः रामस्य जीवग्रहणार्थं
कृतोद्यमः न ज्ञातो विद्विट् शत्रुर्यस्य सोऽज्ञातविद्विट्
प्रसभं हठेन कैर्मरणे लेः सैन्यैरित्यर्थः किंभूतैः ससंभ्रम
मुच्चलितः समुद्र इव आडम्बरः प्रपञ्चो येषां तैरिति ससंभ्र
मास्च उच्चलितपयोधितुल्याडम्बरा स्चेतिवा पक्षे सद्रो
णः अज्ञातविद्विषो कपिध्वजस्य समापतेः राज्ञः सह
जीवितेन वर्तते इति सजीवितस्तस्य ग्रहणविधौ ग्रहण
प्रकारे कृतोद्यम इति ॥ ५४ ॥ स संगरेन्द्रस्य विज
यश्रीनिमात् .. वसन्तेकामदेवस्येव पीनवपुमेरिवोदयः
५५ ॥ स रावणेन इन्द्रस्य रामस्य विजयश्रीतिनिपायल
क्ष्मीकृत्य संगरे संग्रामे सन्दधे तन्धातिस्म पीतवपुषेः

हृदय इव यथा पीनवपुमेरिवंद्रुमउत्कर्षोवसन्ते कामदे
वस्य कन्दर्पस्य पताका व्यकर्त्तदर्पनेको पक्षे स कर्णे
नेन्द्रस्य कपिध्वजस्येति वाच्यो षं समानम् ॥ ५५ ॥
इति श्रीकविराजकृतौ राघवपाण्डवीये महाकाव्ये ।
महत्तभीष्मवधो नाम अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥ ८ ॥
सा सेना यदुद्यातोत्कटभटस्थालोध्मातशंखानुसू
र्येन्द्रानानि स्मा प्राभेरीमृदङ्गवरयाक्रान्तलोकान्तराला
वातव्याधूतधौतध्वजपटपटली चुम्बमानाम्बुवाह ।
वाहव्यूहहतनस्मातलबहलरजोनिर्भरानिबभासे
॥ १ ॥ उभयसेनानिबभासे निःशेषेण शुशुभे किं
भूता यदुयात्रायामुत्कटायेस्सुभटास्तैघ्मातैरध्मा
तानां पवनपूरितानां शंखानामनुपश्चान्क्षुब्धेना उच्चा
रिमाधिकंगम्भीरा निस्स्वनानां वाद्यविशेषाणां भेरी
मृदङ्गानां च रवेणशब्देन यथाक्रान्ता पीडिता लोकान्तरा
भेतरालं यया सा तथा वातेन पवनेन व्याधूतानां वि
शेषेण कम्पितानां धौतानां निर्मलानां ध्वजपटानां पट
लपंक्तिया चुम्बमाना स्पृशमानाः अम्बुवाहमेघा यया
यत्र सा तथा वाहानामश्वानां व्यूहेन समूहेन हतस्य
क्ष्मातलस्य क्ष्मातस्य बहलैः प्रचुरैः रजोभिर्धूलिभिर्नि
र्भरा व्याप्तेति ॥ २ ॥ तदनु सा भरतान्वयवहूथिनी
कृतमहाकपिध्वजनिर्वृत्ता समरंगतले समदोच्चल
त्करजघटैर्जघटे परसैनिकैः ॥ २ ॥ तदनु पश्चात्
अग्रे भवस्त्रीभरतस्याग्रे ज्येष्ठो रामस्तस्य वहूथिनी
सेना रावणसैनिकैः समवेत घटैर्मिलिता समरपव
र्गेण तन भूमितलस्य तले स्वरूपे कौरवैः समदा
मदजलमिलिता न च ललेर्गजानां घटा यत्र धृतानि महा
कपिध्वजैः पत्तिभिर्निर्वृत्तानि रवकाशानि पक्षे भरत
कुलोत्पन्नानामग्रे ज्येष्ठो कपिध्वजैः परस्य दुर्योधन ।

स्य तल्पमन्वयत् ॥ २ ॥ पणवानकशंखसिंहनादै
र्बधिरीभूतनभोदिगन्तरालम् इतरेतरसज्जकैर्विहितं स
मरं संभृतसंभ्रमं बभूव ॥ ३ ॥ तदुभयबलयोः समरं
संग्रामो बभूव कीदृशं बधिरीभूतं नभश्चाकाशं दिश
श्चान्तरालं पणवानां वाद्यविशेषाणां आनकानां दुन्दुभी
नां शंखानां सिंहनादैः पुरुषसिंहानां च नादैः शब्दैरि
ति यद्वा पणवादिभिः सहजध्वनिरेव विवक्षितः ।
सिंहनाद इव नादः इतरेतरमन्योन्यं सज्जा मिलिता वीरि
णो वीरा यत्र संभृतः संभ्रम आदरो यत्र तल्पमभय
त्र ॥ ३ ॥ महाहवे महितमनोरथं द्विषं महीपतेः प्र
तिभटमिन्द्रजितं कृतम् अवारयद् युद्ध्वमभिपत्य गोप
तेः पारीरजो भुजस्तम्भेन गोत्रभित् ॥ ४ ॥ महाहवे
महासमरे गोपतेरादित्यस्य सूनुः सुग्रीवः द्विषं
शत्रुमवारयामास किं कृत्वा द्रुतं शीघ्रं अभिपतित्वा ।
आगतेत्यर्थः इन्द्रजितो मेघनादस्य भुवं तस्य स्थानेन रावण
मित्यर्थः महीपतेः रामस्य प्रतिमल्लं समुद्रमित्यर्थः
महितं मनोरथं महितो मनोरथः स्यन्दनो यस्य तं स
कीदृशः भुजेन धृतः समासीनविधेयहतत्वात् पक्षे
गोपतेः सहस्रार्चिषः पाकशासनस्य पारीरजो अर्जुनः गृहं ।
द्रोणान्यवारयत् महीपतेर्युधिष्ठिरस्य प्रतिमल्लं द्यू
तोद्यागतो द्रोणस्य अनलस्य स्थैर्येन इन्द्रं जयतीति इन्द्रजि
त् एवं भूता भूतत्वान्निर्धस्य इन्द्रादधिकमित्यर्थः ॥
५ ॥ हरिप्रवरेणाब्जनृपदर्शात्माग्राणं महीगतं भानुमिवस्म
रेतम् भित्वावलीवानिरवानवीतसीहाकापाकृतिं भ
द्रिभिः प्रवृद्धैः ॥ ५ ॥ सरावणः इतरवानवाग्लीवा
न्योधानवीतवीत् श्रुतबद्ध किं कृत्वा आकाशात् कृदि
भद्रैर्भिर्गतेः रक्तसङ्कैः प्रवद्धैः बीभत्सैः रावणाना
रावणस्य गतं सुग्रीवमुरुदृष्ट्वा प्राणं गृहीत्वा इति वि

पे भित्त्वा विदार्य स्कन्धे दीप्तं महीगतं पृथ्वीतलगतं भा
नुमिव प्रबद्धैर्वीरैर्नीत् पक्षे सकर्णः तमर्जुनं भित्त्वा ।
इन्द्रात् द्रुपदादीन् हरिः हरिसः प्रणोतासा राधेयस्य उ
हृष्टो बाणः प्रतिघेन ॥ ५ ॥ किरीटिनः स्यन्दनकेतुमौलिं
क्रान्तानन्तं कपिसैन्यनाथम् दृष्ट्वा विपक्षस्य विनेत्रमि
क्षोनेत्राण्यमर्षादरुणत्वमापुः ॥ ६ ॥ विपक्षस्य राव
णस्य नेत्राणि च रक्तत्वं अरुणत्वं लौहित्यमापुः प्रा
पुः रोषात् किं कृत्वा कपिसैन्यनाथं सुग्रीवेन
दत्तं दृष्ट्वा विनेतमर्थात्तमेव सुग्रीवमेवापनेत
मिस्त्रोरिस्त्रावतः किरीटयक्षस्य स्यन्दनस्य रथस्य
केतोर्ध्वजस्य मौलिमग्रं क्रान्त्वा आक्रम्य पक्षे विप
क्षस्य दुर्योधनस्य नेत्राणि अरुणत्वमवापुः अश्वत्थ
ामवचनेन आहूणामभिप्रायेण उपलक्षणार्थं कि
रीटिनोऽर्जुनस्य स्यन्दनकेतुमौलिं ध्वजाग्रं क्रान्त्वा
स्थितं नन्दं तं कपिसैन्यनाथं हनुमन्तं दृष्ट्वेति ॥
६ ॥ व्यालिम्पानतिवलौवलपतिसभिन्नः संप्राप्त
वर्तयित्वा किंचिद्दोर्दण्डकाण्डः कृतपाणिवि
धिर्माकृते विक्रमेण बाल्या भगकिरीटापनयश्च
कृते गोपतेनेन्दनेन प्राप्ते [illegible] तपायापत्तिमिरस्य
विक्षेपसानुयात्रो निवेशम् ॥ ७ ॥ सरावणः ।
निवेशं शिविरं प्राप रावणस्तद्गृहं जगामेत्यर्थः ।
महानुयात्रेण अनुचरेण वर्तते सानुचर इत्यर्थः संप्र
गे संग्रामं वर्तयित्वा कृत्वा विपक्षेण हि माऽत्र वानरो
येन एवंभूते यद्धन्दं सायंकाले सेनानस्यपतिरीश्वरः अ
भितः समन्तान्माकृतेहृ त्वमतो विक्रमेण दोर्दण्डस्य का
ण्डः काण्डेः किंचिन्न्यूनतपामनविधिः कृतपाणिवि
धानः तपायायाराझोमलेवपक्रमे प्राप्ते सति तिमिरसंध
कारे चन्द्रीनिनितिमिरमुकु नास्मिंस्तिमिरमचि इति

गोपनेरादित्यस्यनन्दनेन सुग्रीवेणवांछाभंगोजयेछा
भंगोकृतेसति किरीटापनयइवेति यथाकिरीटेमकुटे
श्रपसरतिकाचिदिति पक्षे सकर्णाः निवेषाः शिविरंष
एडइत्यमरः ॥ बलपतिःसेनापतिःव्याहितसमराजः
बलोबलंयेन मारुतेर्भीमस्य गोपेन तिंदस्यनन्दनेनार्जुने
न ॥ ७ ॥ रचितेनरदेवजन्मनाटोपकुटस्येवमनोरथ
स्यभंगम् परिभावयतोनपार्थसज्ञोनिशिजज्ञेधृतराष्ट्र
नन्दनस्य ॥ ८ ॥ निशिरात्रौराज्ञोरावणस्यपार्श्वस्थाएव
नजज्ञे किंभूतस्यमनोरथस्यभंगंपरिभावयतः नरदे
वजन्मनारामेणाटोसंग्रामेरचितेकृतेमकुटस्येतिकि
रीटस्येत्यर्थः नधृतेराष्ट्रस्यदेशस्यनन्दनमुत्साहोयेन
प्रकारभस्मेनेघात राष्ट्रपल्लवप्रदेशाद्रत्यर्थः पक्षे धृत
राष्ट्रस्यनन्दनस्यसज्ञोदुर्योधनस्यनरदेवजन्मनार्जुनेन
८ ॥ श्रागामिफड्डेविजयात्रबोधिसंकाल्यसंतमर्का
योधहन्दम राजारजन्याविरतैरणायनिजानुजोद्बो
धनमाचचार ॥ ५ ॥ राजारावणः निजानुजस्यकुंभ
कर्णस्यउद्बोधनंजागरणमाचचार चकार स रजन्या
रात्रैविरतोविरामेसतिरणायसमराय संतमसयोधन्नु
नूसंग्रामादनिवर्त्तिनीरसहृदं संकाल्यसंमर्थ्य श्रा
कांक्ष्येतिकिंभूतं श्राकाभिभाविफड्डेविजयात्रबोधिबं
धनमीलः संसमकासहसमपात्संग्रामादनिवर्त्तिनर
त्यमतः पक्षे राजादुर्योधनेनिजानुजस्य दुःशासन
स्य नहोधनमत्साहनमाचचार संसमकयोधवृन्दं
मपामादिराजवृन्दसंकाल्य ॥ ९ ॥ प्रातर्भूयाःप्र
हृतेसमरमहमहाभ्रमहृभ्मानिनादे संध्यारागेभ
टानासविकोभिनिभेरंजकत्वापदुधानि वीरवैरान
वंधप्रतिभटवरनाकोदयारुडुमार्गो वेकीभूतावभू
ताराणारमसमितिनोर्दूत्वदोद्धौवलोद्धो ॥ ९ ॥ वलयो

स्तयोसैनयोर्द्वयोः उडौसमूहावेकीभूतौमिलितावभ
भूताम् वृद्धौप्रातःकालेभूयः पुनरपिसमरेसहसंग्रा
मोत्सवस्ययोमहाव्मभहम्भावाद्यविशेषस्ययोनिना
देविहृत्तेसति संध्यारागे श्ररिकधिरनिभेनत्सहृप्रोभ
टानांयोधानामफधानिवैजयन्तिसलिकोहृपोतोची
वेयोर्धवेरस्यपाझवस्यानवंधो प्रतिभटस्याविरोधिनो
घटनायाः प्राप्तेरकांक्षांकृडोमार्गोयाभ्यांतौरणर
भसेनसंग्रामजवेनजितउद्धत्वतः सकुडस्यउद्धौचारि
प्रवाहोयाभ्यांतौ ॥ ९ ॥ नरकभुवमथाग्रेवाहिनीनां
पियाते पदुपटहनिनादधृतनिद्रांदिनादौ प्रतिरम
रविषूणांसोदरंभर्तुभक्तेः परिचरणविधित्सुप्राहिणोत्सं
गराय ॥ १० ॥ श्रथानन्तरं समरविधूणां देवशत्रू
णांपतिः स्वामीरावणः सोदरंभ्रातरंकुम्भकर्णसंगराय
समरायप्राहिणोत्प्रेषयामास वाहिनीनांसेनानामग्रे
पियासुंगन्तुमिच्छुनरकभुवंनरकासुरम् भूमिसु
स्थानमाश्रयइतिविश्वः दिनादौदिनोपक्रमे पदु
नांपटहानांनिनादेनधृतानिद्रायस्य तंभर्तुभक्तेः
स्वामिभक्तेः परिचरणस्यविधित्सुं विधातुं पक्षे
पतिः राजादुर्योधनः श्रमरविधूणांमनुष्यराणांसोदरं
भगदत्तंसमरायप्राहिणोत् नरकभुवंनरकासुरात्म
जंपियासुंगन्तुमिच्छुम् ॥ ११ ॥ सप्रतिश्रुतविरो
धिपाशसनोवीरपानमदघूर्णितेक्षणः उच्चचालप
रमण्डलेप्रतिप्रोश्युवाहृनापिहितैकदिङ्मुखः ॥
१२ ॥ सकुम्भकर्णः परस्यशत्रोर्मण्डलं प्रति लक्षी
कृत्योत्तस्थौचालचलतिस्मजगामेत्यर्थः कीदृशः
प्रोश्युना जात्रपर्यन्तलग्नेनवाहनापिहितमेकादि
ङ्मुखं येनसतथा पारीरम नार्थः प्रत्येकंस्त्र
तंप्रतिश्रुतमंगीकृतंवाविरोधिनांशत्रूणांपाशनमा

ज्ञायेन सतत्था संप्रतीतिपादे संप्रतीतानीश्रुतेविरो
धिनां पाशनं येनेति वीरपानमदेन हर्षितेर्द्दृत्रपीवद्ध
वीयस्यसः वीरपानं तद्यस्यानेभूतेभाविनिधापोत
सरः पद्मे सभगादत्तः पोधमानम् ॥ १३ ॥ तेनप्र
तीकेन स्वबाद्वेनेसमंससमीकाजिनमापतंतम् किरीटको
टिकालितार्करश्मिर्द्द्रूणपोऽक्षयुधिवानरेन्द्राः ॥१३॥ वानरेन्द्रः
सुग्रीवस्तस्य संजृंभकर्णेद्र्ण पोऽक्षः नपाक्वाः श्वेतकीर्ह
पं स्वप्रतीकेन शोभनपावीरेणास्य प्रतीकनाम्ना वाहवद्दि
पेनदेवदत्तेतिनामसमेनसहसमीकाजिरं संग्रामांगनमा
पतंतं श्रागच्छंतं किरीटस्य मकुटस्यकोटावग्रेवलितो
कररश्मिर्य्येनतं पद्मे तेभगदत्तं नरेन्द्रः श्रन्येराजानोद्र
ष्टुमेवनपोऽक्षः स्वप्रतीकनाम्नाहस्तिनास्वबाद्विपेनम
मंतल्यं यथास्यादेवसमीकाजिरमापतंतं स्वप्रतीके
नसमंसहितं वा॥१४॥ सन्नद्धे भगदत्ते प्रोक्षावनिनदे त्रैलो
केबलेनाम्ब्रहिक्कारिजृम्भकर्णैपृतनापालउकोला
हले नीलाणेषु पतत्रिपीतेस्वभटप्रत्यग्रक्रामसंव
प्रावर्तिष्टदिलातिथीकृतमहायोधंमहायोधनम् ॥ १५॥
महायोधनं संग्रामः प्रावर्तिष्ट प्रवृत्तम् बलेसैन्ये पद्मे
सति इतिविशेषणद्वितयस्य दृषृधायकृतोद्यमाः येदभगा
हस्तिपकाहस्तिगतायेयथासेर्दत्तैः पोक्षानिनादैः पो
लशहैलैस्त्रस्य त्रिलोकोंलोकत्रयंयत्रतत् ताम्बंनोरि
कारिणायत्र एवंभूतयाजृम्भकर्णेस्यपृतनयाप्रावृद्धः
कोलाहलोयत्रतदिति किंभूतं तत् नीलानेद्रोणप
तत्रिभिः द्रधन्वादेः पीतंस्वभटानांप्रत्यग्रमतिवक्त्रं
कधिरमेवासवंयत्रतत् दिवःस्वर्गस्यातिथीकृता मा
हयोधायत्रतत् पद्मे बलेउभयसैन्ये सन्नद्धेसति ।
महायोधनं प्रावर्तिष्टेतिकीदृशी भगदत्तः प्राग्ज्यो
तिषस्यो राजविशेषः तस्यपोक्षावनिनादेनत्रस्यत्रैलो

कीबलं यत्रतासंतेोदिदिक्कारिजृम्भा यत्रएवंभू
तयाकर्णस्यराधेयस्यपृतनयाप्रावृद्धः कोलाहलोय
त्रतीलाणानिशितानायेद्रोणस्याचार्यस्यपतत्रिणोवाणा
स्तैःपीतस्वभटानांरक्तासवंयत्रद्रोणः कालेकृष्यपता
वितिविम्बः ॥ १४ ॥ हेलानिर्द्दिष्टसपृष्ठीभरसरल
भुजंगेन्द्रभोगाउकावि प्रोच्छदेवत्क्वेणप्रलयप
विणतष्पामजीमूतभासापकृतणात्तोणिवाउस्फाटि
त ‥ स्वनलेऊर्वतापादूचारीसंत्वगानेनतेनेक्षिति
पतिपृतनाकुम्भिनाम्भोजिनीव ॥ १५ ॥ क्षितिपतेः
पृथ्वीभरस्यपृतनासेनाऽनेनकुम्भकर्णेनसंत्वगमस्य
के ऽवश्चितानेनविज्ञारिताहृतेतियावत् तान्त्रिपान
द्दि हेलेतिहेलया लीलया निर्द्दिष्टमाउल्लिमाहृता याष्ट
थ्वीतस्याभरेणातोरवेणासरस्यावक्रस्य भुजगेन्द्रभोग
स्यशेषशरीरस्यश्रऊकारी श्रणकारणशीलस्तन्त्सहशः
प्रोच्छोवलवान् उदंकारोयस्यसतथा प्रलयेपरिण
तोवधुकः पयामोधेजीमूतोमेघस्तद्वद्भावस्तनेनवाकृ
णोतिविशेषणात् कर्णोभयायात्मेणि सहीनस्याः
वाणेन स्फारितेनचूर्णितं स्वतलं पातालेपांडवेता पार
नेवाविचरणशीलःसन् कुम्भिनीहस्तिना श्रम्भोजिनी
पद्मिनीवेति पद्मे तेन कुम्भिनास्वप्रतीकनाम्नाभग
दत्तहस्तिना क्षितिपतिपृतनापाण्डवसेनासंत्वगमानेन
श्रम्भोजिनीव श्रप्रयासेनेवेतिभावः फेलानिर्द्दिष्टपृथ्वी
भरेणतरलोयोभुजगेन्द्रभोगस्तस्यउकारीप्रोच्छउदंकवन्
धुंगाक्षान् कारःस्थूलहस्तोयस्यसतथा कुम्भमन्यत्
१५ ॥ कवधूतकरवालेपाणाहृतायउतं गुरुतरमदे
गात्मोच्छगाढप्रहारम् श्रविकलगलगर्जारवपर्ज
न्यघोषं वृतिरतिबलमेनेपप्रपतंतं नपप्रतिसम ॥ १६
श्रतिबलंमहाबलसेनेऊम्भकर्णेपप्रपतं योधानां

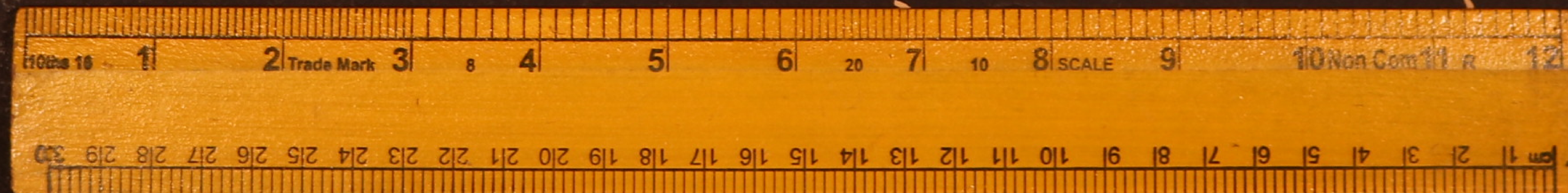
राघ.
पा.
५७

धृतिर्धैर्यं न पपात तस्मिन्नहनि इत्यर्थः तं दृष्ट्वा सर्वे योधाः प
लायिता इति भावः किंभूतं करेण हस्तेन धृतः करवालो
येन तं प्राणालीद्रोणाद्यं नाग्रमेव क्रान्तो यस्य तं गुरुतरो महान्
यामदवेगस्तस्मात्क्षोभो गाढप्रहारो येन तं श्री
विकलो महान् योगलगर्जो ध्वनिस्तेन समन्तात् रुद्रः
पर्जन्यस्य मेघस्य घोषः शब्दो येन पक्षे पनेभगदत्त
हस्तिनं प्रपतति धृतिर्न पपात तस्य करेण स्थूलहस्तेन धृ
तो गृहीतः प्रतीक्षितः करवालो येन मदवेगो मदजल
वेगस्तस्मात्क्षोभितेति ॥ ५ ॥ पादहतोर्दैर्दर्पानद्दलै
मैः पुष्करस्य प्रहारैर्हेलाल्लिप्सैः परिचयसमैः केव
लैर्हस्तघातैः श्रामं श्रामं प्रधनपृथिवीमण्डले चण्डवे
गः प्रौणां कृत्वा प्रतिबलमसौ नाशयामास नृणाम् ॥
६ ॥ असौ कुम्भकर्णः प्रधाने संग्रामभूमौ भ्रामं भ्रामं
भ्रमित्वा भ्रमित्वा प्रतिबलं विपक्षं रामसैन्यं नाशया
मास नाशयति स्म कीदृशं प्रौणां विचारितो व्यूहो यत्र
तं व्यूहो नाम बलविन्यासे निवेशो निकुरुम्ब यो यि
विग्रहः स कीदृशः चण्डवेगो यस्य सः कैः पादहतो
दैः चरणघातैः दर्पानद्दलैः तालैः पुष्करस्य प्र
हारैः प्रहारैर्विस्तथ्यैः हेलाल्लिप्सैः परिचयसमैः
केवलैरसहायैः हस्तघातैश्चपेटैः पक्षे भगदत्तो
हस्ती प्रतिबलं पाण्डवसैन्यं पुष्करस्य स्थूलहस्तस्य शु
ण्डाग्रस्य प्रहारैः केवलैः हस्तघातैश्चेति तल्लप्तमन्यत् नीरके
विकाराश्रेयोऽभिनवरूपफलेष्वनुजेरति विग्रहः ॥ ७ ॥
भ्रमत्कृतानीकसमस्तपत्तिनृपद्विपस्यन्दनवाजिनोर्वि व
ध्वनत्कं जवेगभिन्नपयोदकृष्णपुञ्जमिवारिसैन्यम्
८ ॥ तदरिसैन्यं शत्रुसैन्यं पर्वतः स्य किंभूतं कुञ्जर
वेगेन भग्नं पयोदकृष्णपुञ्जमिव कीदृशो भ्रमत्कृतानी
कोऽगजस्तमो हो यत्र श्रमयुक्ताः पत्तयः पदातयो यत्र न

ष्वङ्गतो हयः स्त्रश्चायत्र अरिसैन्यं पाण्डवबलम् ॥
८ ॥ सुग्रीवं तदभिमुखं विनिपत्य भीमः संग्रामे स्वभु
जबलोचितं विधाय कुंडे वाद्धिमदर्पणगतोपि त
स्मात्तात्मानं कथमपि मोचयांचकार ॥ ९ ॥ सु
ग्रीवः कपीश्वरस्तस्मात् कुम्भकर्णात् कथमपि आत्मा
नं मोचयांचकार त्याजयति स्म विषमां दशामवस्था
गतोपि सन् तदभिमुखं तस्य कुम्भकर्णस्याभिमुखं वि
निपत्य भीमो भयानकः स्वभुजबलोचितं स्वको
यभुजसामर्थ्यसमुचितं संग्रामं विधाय कृत्वा कुम्भकु
र्णरिति सुग्रीवः कुम्भकर्णेनाभिभूय धृतः पश्चात्त
मादाय परावृत्तनत्करणिनासाच्छिन्नात्तः पलायतः पक्षे
पोभनाशोला यस्य सः सुग्रीवः भीमसेनः तस्माद्भगद
त्तगजाद्दैवाद्भागपवप्राद्धिषमदर्पणगतोपि शोवात्त
त्मम् ॥ ९ ॥ सकोपितो मारुतिना मनस्वी महास्त्रजा
लेरणे रिपूनाम् स्वाहत् हृदाङ्गबलो विभेद प्राग्ज्योति
षप्रक्षिप्तमिवोग्रः ॥ १० ॥ स कुम्भकर्णो रिपूणां
रामादीनां सुहृत्समूहं रामसैन्यं विभेद विदारयामा
स केन महास्त्रजालेन समूहेन किंभूतः उग्रः तीक्ष्णः
मारुतिना हनूमता कोपितः मनस्वी मानवान् रणे सं
ग्रामे दृढहाङ्गो बलं यस्य प्राग्ज्योतिषामक प्रथमतः
ज्योतिस्तेजो यस्य तेनेति मारुति विशेषणं अस्त्रजाल
विशेषणं वा यथा ईषः शिवहिमश्चैर्दैत्यविशेषमिति
पक्षे प्राग्ज्योतिषेपो भगदत्तो मारुतिना भीमेन कोपि
तः पश्यातो ग्रामहादेवाहिपुरमिति ॥ ११ ॥ सेसमका
लं द्विषतां वधाय निबद्धकक्ष्यः प्रतिपद्य भिन्नम् इतमस
र्वद्विजयः स्वसैन्यं दृष्ट्वा तमाधावत साभिरामाः ॥ १२
रामो दाशरथिस्तरसा वेगेन तमभि तं कुम्भकर्णं लक्ष्मी
कृत्वाधावदाजगाम स्वसैन्यं प्रतिपक्षेण शत्रुणा कुम्भक

र्णो न भिन्नं विदारितं हस्ताकीहृष्णंहृदं समर्पत् पलायमा
नम् सर्किंभूतः संसप्तकानां संग्रामादनिवर्तिनां द्विष
तां शत्रूणां वधाय निबद्धकक्ष्यः निबद्धः कक्ष्याय नेसः क
क्ष्यास्यादंतरीयस्य पश्चाद्भं चलपल्लवेति विस्पः विजयो
विशिष्टजयवान् ॥ २१ ॥ अथ हरविष्णुराजपुत्रयो
स्त्रिभुवनविस्मयनीयवंद्वंसमः समजनि समरोत्सवस्ता
दाजरदयरास्त्रनिर्वेलरसावरः ॥ २२ ॥ अथानंतरं हर
विष्णुः जम्भकर्णाः राजपुत्रो रामसंत्सयोः समरोत्सवः
समजनि संभूतः तदानास्मिन्काले ज्वलंति यान्य
स्त्राणि तैर्निवृतं नरमंतराल शून्यमंबरमाका
शं यत्र सतथा तयोः किंतयोः त्रिभुवने लोकत्रये विस्म
यनीयाश्चर्यहेतुकं रंहोवेगो ययोरिति पदे स्त्रविष्णुमे
गदत्तो राजपुत्रो ऽर्जुनस्तयोरिति ॥ २३ ॥ अत्रांतरे मुक्त
मनेनरौद्रंशूलं यथा वैलवमस्त्रमुग्रम हरिर्मतस्त्री
तिकरो न्यगृह्णात्पयो महीमिवक्रोडभूरम्भेष्य ॥ २३ ॥
महतां देवानां प्रीतिकरो हरिः सुग्रीवः अनेन जम्भक
र्णेन वत्सनाभक्षेपितं रौद्रं रुद्रदेवताकं त्रिशूलं न्यग्र
हीत् गृहीतेचकार यथा वैलवं विष्णुदेवतमस्त्रमुग्रं रुद्र
हारीत्यर्थः अत्र ष्टान्तं वराहस्य नदस्तूर्यपयोमयी स्वक
अभूत् यथाः पुष्पमालाव भूदीति पदे अनेन भगदत्तेन
हरिः कालः तच्छूलमनुग्रहहरेयं पयोमयस्त्र गभूदित्यर्थः
२३ ॥ तस्याथ नरसिंहस्य शिलीमुखानलावलिः विष्णु
गैजस्य गात्रेषु निपपात निरंतरम् ॥ २४ ॥ अथानंतरं त
स्य नरसिंहस्य नरश्रेष्ठस्य शिलीमुखा बाणास्त एवानलास्ते
षामावलिः श्रेणी विष्णुगजस्य जम्भकर्णगात्रे
षु निरंतरं निपपात अपतदित्यर्थः पक्षेनरोऽर्जुन एव सिं
हस्तस्य शिलीमुखानलावलिः अन्यस्यापि नरसिंहस्य
हरेः नखाएव बाणाः विष्णुगात्रेषु पतिताः विष्णुर्भगदत्ता

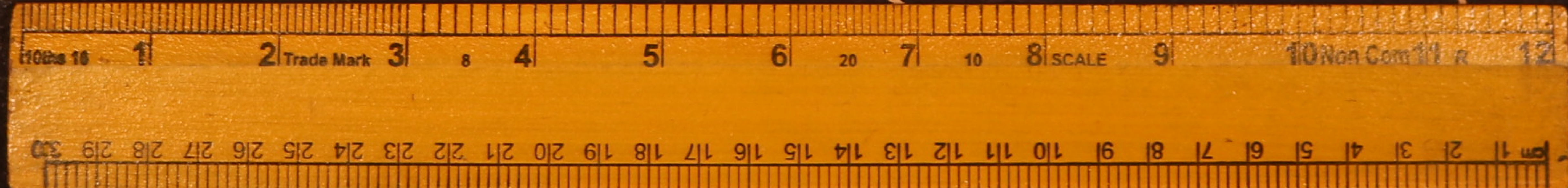
ख्यस्य सुप्रतीककुंजरस्य गात्रेषु निपपातेति ॥ २४
न्यंच जम्भूवक्राभोरुद्वहनपरिगता यासदिक्कामिजु
म्भसंचयस्त्रास्तामरस्त्रीकरपुटपिहितोत्थस्फ चक्षुः
सरोरुजं म् अन्योन्यासकर्षवार्ता कृतकालहकथाहे
चक्षैलोकपालाः संप्राप्तमेतिरेतंप्रतिभयमुभयोः
संयुगांतेयुगांतम् ॥ २५ ॥ उभयोरामजम्भकर्णी
योः तेसंयुगांतेलोकपालायुगांतप्रलयकालं संप्रा
प्तमेनिरे मन्यतेः सप्रतिभयंस्माद्द्वं तंकीदृशंन्यं ज
दृधोगमधूययाभूवक्रभूगोलस्त्रज्ञारेखा मोववेष उद्व
हनेन परिगताया सः प्राप्तपतिभ्रमोयत्र दिक्कामिज
म्भा यत्रतंसत्ताः तत्कालेचत्ताभिरमरस्त्रीभिःकरपु
टैर्विहितानि उपहमाणि उत्क्षिप्तलोमानि चक्षुं
षीव सरोजानि यदिरामस्यजयपत्रिदेवमुभयस्माकं
तोचेदस्यमंभयमतिपाघिसमिनिभावः खेचरैराकाश
स्थैर्गन्धर्वप्रभृतिभिरन्योन्यस्य परस्परस्य उत्कर्षवा
र्तायां कृता कलहकथा यत्रतं पक्षे उभयोरर्जुनभगद
त्तयोः ॥ २५ ॥ विहाय पूर्वं चलद्वरगभंगन प्रवीरेण
विरोधिवर्यः मत्तःकरीकेसरिणेवमौलौजघ्नेनखेनेव
लिप्सुखेन ॥ २६ ॥ नवाणप्रवीरेण नरश्रेष्ठेन रामेण
विरोधिवर्यः पाण्डुश्रेष्ठः जम्भकर्णः मौलौशिरसि शि
लीमुखेन बाणेनजघ्ने हतः मौलिः किरीटधम्मिलचू
डामनपुंसके इति प्रकाशः प्रथमस्त्राक्षरंगस्यह
स्त्यास्त्रवध्यपरात सभंगं विहाय परित्यज्य मत्तःकरी
हस्तीकेसरिसिंहेन शिलीमुखेन नखेनेवेति पक्षे न
रप्रवीरेणार्जुनेन मत्तःकरी भगदत्तहस्ती सुप्रतीकः
मौलौशिरसि शिलीमुखेन जघ्ने कीदृशः करी विरो
धिवर्यो वैरिणोवनखेनेबानि यथाकेसरिणा सिं

राघ॰
पा॰
५५

द्वेन हस्ती हन्यते ॥ २६ ॥ स जिष्णुना संगररंगमा
ध्यविपत्तवीरः पिपत्तामहास्त्रम् खरः पुरस्तादिव
कुम्भकर्णो रामेण जघ्ने रणपण्डितेन ॥ २७ ॥ स कुम्भ
कर्णः जिष्णुना जयनशीलेन महास्त्रं दिपता रण
पण्डितेन रामेणाहतः जघ्ने संगररंगस्य मध्ये विप
त्तेषु वीरः पुरस्तात् पूर्वं खरो राक्षसविशेष इव पक्षे
स विपत्तवीरो भगदत्तखरः तीक्ष्णः जिष्णुनार्जुनेन
जघ्ने रामेण कुम्भकर्ण इव ॥ २७ ॥ नरवरपाप्मकृत्तेन
छिन्नः प्राक्छिरः प्राक्छरीरा दपतद् दूरकिरीटोद्भासि
दूरं स्फुरन्मस्तकं इव दहनशिखाभिर्मथ्यमाने महा
द्रेः शिखरमिव रुपात्त स्यन्दमिन्द्रास्त्रभग्नम् ॥ २८
नरवरस्य नरश्रेष्ठस्य रामस्याहत्रेण कृत्तेन छिन्नेन छिन्नः
कुम्भकर्णमस्तकं प्राक् प्रथमतः शरीरादपतत् प
तितं शरीरात् स्यादिव प्रथमं शिरः पश्चाच्छरीरमपत
दिति नरस्यापि लयाप्राप्तीति कीदृशं कुम्भमेकत्तु किरीटो
द्भासितं शीलेयेन यस्मात् अलंकारैः किरीटेन सदुद्भासितं दू
रमत्यर्थं स्फुरन्महदुद्धितं यत्र महाद्रेः शिखरमिवाद्रेः
शिखाभिर्दह्यमानं इन्द्रास्त्रेणावज्रेण करणेन छिन्नं महे
धेते शैलैरिकाद्रेः स्यन्दनेन वर्तनेन तत्सदृशात् स्यन्द पक्षे
तच्छिरो भगदत्तशिरः नरवरस्यार्जुनस्य पाशेण छिन्न
म् ॥ २८ ॥ कायस्त्वस्योद्दृत्य परिविश्य सद्धोणितम्भद्धु
हारिसारारेण सारामन्तायन्त्वरितस्य क्रान्तिम्
नेत्वा योधिप्रसभमपतद्दीरयाचाल्निमित्तं द्रोणी
देव्यास्त्ववितिरचयन्नोरवेण प्रणामम् ॥ २९ ॥ प्रसभं ह
ठात् कायः अपतत् पतितं वीरयाचानिमित्तं संग्राम
याचार्थं द्रोणीदेव्याः पृथिव्याः घोरवेण दृदेण कुर्वता
याचा प्रणामं विरचयन्निव कुर्वन्निव किं कुर्वन् अन्त

वित्तस्य कायस्य मध्यं तरसा सारेण धारासंपातेन कायमा
न्नकणी कुर्वन् कायस्ये छेदादुपरि विसरत् विस्तृती
भवत् यच्छोणितम् यच्चासम्पत्तकृदानां परस्य वाणां सारा
रेणातिसम्बन्धः ॥ २९ ॥ तस्य वीरवरस्य भ्रूभंगिपर
तितेनं शिरः दूभोसंततनिवात्सल्याद्रौद्रौ बान्धे निवेशित
म् ॥ ३० ॥ तस्य कुम्भकर्णस्य भगदत्तस्य वा वीरवरिष्ठ
स्य शूरस्त्रेष्ठस्य पतितेन शिरो बभौ भ्रुकुभे भूभंगा फक्रूसने
ति वात्सल्यात्स्नेहात् स्नेहाधाम्या पृथिव्या अंकोनिवे
शितं पृथिवीजननी तुल्यमिवेति ॥ ३० ॥ सदैवतैर्दैव
निपातहृष्टैः प्रशंसितो वीरैर्नरदेववीरः दर्पोद्धतेस्त्वैक
साजिभूमौ विजितेन राजन्यकाकामदेवः ॥ ३१ ॥ नरव
रवीरो रामोऽर्जुनो वा सदैवतैर्दैवसहितैः शूरैः प्रशंसि
प्रशंसितः वैरिणां निपातेन हृष्टैः आजिभूमौ संग्राम
गते दर्पेणोद्धते दर्पिष्ठे त्वैके राजकृतेषां विजितः
स्थितः राजन्यकः क्षत्रियः कामदेव इवेति कन्दर्प इ
व पतत्काव्यकर्ता महीपतिरिवेतिवासिद्धम् ॥ ३१ ॥
इति राघवपाण्डवीये महाकाव्ये कुम्भकर्णभगदत्तवधो
नो नाम नवमः सर्गः ॥ ९ ॥ ततो भूपा व्याकुलता
रतान्मास्वपक्षघातेन विपक्षनाथः प्रायक्रवीरान्
नेवयोद्धुमापत्स्यमुद्धेति नामानभाजः ॥ १ ॥ वि
पक्षनाथो रावणो दुर्योधनो वा ततो रेवयोधान् योद्धुमा
यंकुवान् स्वपक्षस्य सैन्यस्य घातेन विनाशेनाष्ट
शोमाकुलितश्चान्तात्मस्वसानभाजो मानिनः श्रा
पत्स्यन्न युद्धेति नसोहमायानीति ॥ १ ॥ ततो द्रोध
नराकृष्ट्स कुमारः कुपितात्प्रयाम् रक्षः पुरोगामा
लकृतेर्भाषणकारिणः ॥ २ ॥ ततो रावणस्य कु
माराः पराक्रमेलप्ताप्तिताः धर्षाकुलाः धृतराष्ट्रे
नतस्य किंभूताः रक्षःपुरोगमाः राक्षसाः पुरोगमाः

पञ्चं.
पा
१००

येषांते शुद्धं ग्रंथस्थामनमात्रातः कारिणः पदे १
राज्ञोधृतराष्ट्रस्य कुमारा दुःशासनादयः रथः पुत्रो
गमाघटोत्कचाद्योग्रेसामिनो येषांते ॥ २ ॥ घण्टा
टंकाररचोरेड्डमकाविघटयासंकटद्रोणिपीठं चा॰
टीभिर्घोटकानांफटिति खुरखुरोद्धूतधूलीवितानाः
सान्द्राणां स्यन्दनानां ध्वजपटपटलीलीढदिक्चक्र॰
वालं सैन्यंस्यन्दृशासीत्स्फुरभटभुजामण्डलोड्डू॰
णाविदूरणम् ॥ ३ ॥ सैन्यंरामरावणयोर्द्वीपीश्चेर्या
धनयोर्वासमन्नद्धमर्ध्याधकडायासीत् कथंभूतं कीदृशं
तत् घण्टानांटंकारेणपाद्धेन चोरडइतोड्डमोवाद्य
विशेषोयत्रएवंभूतयाकारिघटया क्षितिसङ्कटेन से
कटनिंदं तत्रैवं तेणीपीठं पृथ्वीमण्डलंयत्रतत् घोटका
नां चाटीभिः समूहैःफटिति शीघ्रोच्चलितैः खुरैरुद्धू
तं धूलीवितानं यत्रेति सान्द्राणां निविडानां स्यन्दनानां
ध्वजपटानां पटलीभिर्लीढमास्वादितमाक्रान्तं दि॰
क्चक्रवालं तत् पटवो ये भटास्तेषां भुजामण्डलेन
उड्डामरं उन्नतिमः स्फूर्णोमिर्यत्रतत् ॥ ३ ॥ आमूला
द्रोजरस्तातादाचार्येण प्रवर्तितम् पयःपरबलानां॰
तत्समयतां विस्मयोभवत् ॥ ४ ॥ परस्परं चाबला॰
नां सैन्यानां तत्र भेदे सख्यातिविशेषे प्रपतंति निरीक्षकाणां
विस्मयमाश्चर्यं तत् आचार्येण कुशलेन स्वामिना प्र
वर्तितं पदे आचार्येण द्रोणेन पक्षं स्वाहृविशेषः ४
ततो फणीनां वधीरत्नो ह्याख्यातुत नाना कथदुर्निरी
क्ष्याः अभ्रुदयभीमकालानलेन्द्रासनाधिनाथाः प
रसैन्यवीरान् ॥ ५ ॥ ततोनेनरेनरेन्द्रस्यरामस्यसे॰
नाया अधिपतयः परागोपात्तांसैन्यस्यवीरान् १
राहुसमदान् अभ्युदयुः अभिगतवंतः कीदृशाः
फणानरणांवानामिव धीरो दोषाः पाद्या येषांते था

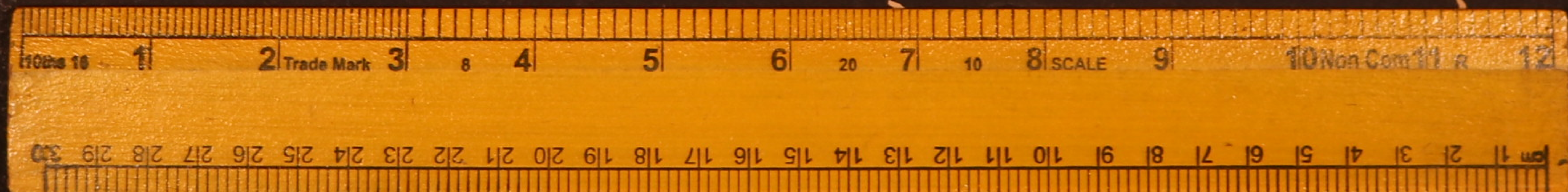
धूर्तैराकंपितैर्नानाफणैः पर्वतसृंगाद्दलाभिरुन्निरीक्षाः
भीमानि भयानि कानि प्रवालानि येषांते पदे नरेंद्रोयु
धिष्ठिरः पदो दुर्योधनः नानाफणैश्लेषपावाहिभिः भी॰
मप्रभृतयः अर्जुनादयः ॥ ५ ॥ नानायानभयानकं
गुरुधनुर्ज्याघोषघोरं नदद्दन्तीराजकुमारवहलिनव
कुसुकान्तेद्विषांकुलम् पवनवृहत्तरजोभिः स्वरवृद्धवृहत्
पिंजरं कंजरेराघवप्रवनात्मजप्रभृतिभिर्वीरैर्विगाह्य॰
यतेः ॥ ६ ॥ द्विषांशत्रूणां तन्नैन्यं पवनात्मजप्रभृ॰
तिभिर्हनूमदादिभिः शूरैर्यावदेवाभ्याहतं विगाह्य उचितैः
क्षुन्नोद्यमैः किंभूतं नानायानैरथ्यादिभिर्यानैर्गमनवि
शेषैः वा गुरुभिर्वतिपातिनैः धनुर्ज्याघोषैर्भयानकं
नदद्भिः कृतसिंहनादै रथोराजस्थराजकुमारैर्वहलि
ताबहवः स्कन्धायत्रतत् पद्मसंख्याविशेषं तत्स्थत्व
स्य धूलीभिर्वायापिंजरंकपिशं हस्तिभिस्तस्वर्द्ववीति पदे १
पवनात्मजप्रभृतिभिर्भीमादिभिर्नवैर्हि निर्ह्वातिसियत्रत
त् राजकुमारैर्वृतनरायण्वैरजितव्रजसं केदद्विषांदुर्यो
धनादीनां तत्कुलमिति ॥ ६ ॥ मह्नीमहाभारतनिरासहे
तुमाकल्पमाकल्पमनल्पकीर्तिः हरबाहुनासंगफला
यकालेसंग्रामयज्ञं बलिनोवितेनुः ॥ ७ ॥ बलिनोव
लिष्ठा उभयबलयोधाः संग्रामयज्ञं वितेनुर्विनन्वंति
स्मकीदृशंतत् मह्याः पृथिव्यामहाभारस्य योनिरासो
पयानं तस्य हेतुम् अनल्पा कीर्तिर्यस्मात्तत् आकल्प॰
पर्यन्तं आकल्पं प्रसाधनं स्त्रीणामायाः संग्राम लाभस्मा
मेहैतकारणम् ॥ ७ ॥ द्विषां शत्रुपार्थपदवेककर्ता
सहुद्गोपालबलप्रणोदी देवांतकाप्याहवेकुमा
रंविपक्षकं पार्थमरुद्गसैन्यैः ॥ ८ ॥ देवांतकोराव॰
णपुत्रोहवेः कुमारमंगदमरुद्गसैन्यैःसैनिकैः प्राप्यरा
त्वांरुच्यांसंग्रामभूमौविपक्षस्यपार्थोःकंपार्थेश्वासनिमि

रा.व.
पा.
९१

101

त्रेकिं विशिखिद्विषां पात्रूणां यच्छोभनं पार्थसुतेन तस्य यद
पनयनं तस्य एकः कर्ता कारकाः सप्तद्रथचितं यज्ञोप
लस्य पृथ्वीपालस्य बलं सैन्यं तस्य प्राणोदीनोदनपालः
एते स्वशर्मा त्रैगर्तराजा पार्थमज्जनमरुद्विषामपन
येककर्ता अपकारकारी द्रुहैरिंद्रस्य कुमारं विपक्षक
मितिस्वार्थेकत् विपक्षमित्यर्थः देवांतकोदेवापर
कारी अपरइत्यर्थः ॥ ८ ॥ सपापतनः प्रसभंसतं
नादपिद्विषो चक्रविभेददक्षः स्वहंनभन्तेमवभूववी
राः पश्चमयाद्वाइवशीनरपेमः ॥ ९ ॥ वीरायोधास्तेर
व्यूहं द्विषत्सूहं पश्चव्यूहंकापवभूव भेत्तुनसमर्थाः
कौरुषाः प्रसभंहृदात्समापतत अर्गस्ठेन स्तमंतास्त
वेनोद्विषतांपाकस्य सत्रुहस्यविभेदेदक्षाः अपिकृपा
लाअपिशीनरपमेचंद्रसमयूवाः किरणाः पश्चमि
वेति ॥ १ ॥ समयंतरसंदनसिंधुराजं व्यूहंद्विषां
तुच्छविभेदमन्यैः दृष्ट्वाचयंत्राकरणायतस्मन्य
यंकुराजाव्रकहृन्नपोत्रम् ॥ १० ॥ राजाराम:
वानराजात्सुग्रीवः पुरुहूतपौत्रमंगदंन्यपुंक्त नि
युक्तवान् द्विषतांव्यूहंदृष्ट्वाकीदृशेन अन्यैस्तद
तिरिक्तैर्दुष्करोभेदोविदारणंयस्य उत्थितास्पंदनार
सिंधुराजानः समुद्रायत्र समर्थोव्यूहस्य संयंत्रा
कारणाय विदारणाय स्वयंत्रनियंत्राद्रतिव्ययने ॥
एते राजायुधिष्ठिरः पुरुहूतपौत्रमभिमन्युन्य
युंक्त अन्यैर्दुष्करोभेदोव्यूहस्य तनाविपोषं दृष्ट्वाकीदृ
शं उत्थितः स्पंदनायत्र एवंभूतः सिंधुराजाजयद्रथो
यस्य ॥ १० ॥ ससद्विदेपोपितृसोदरस्यसंस्थाप्यमाला
मिवमौलिदेशे त्वर्णियथेनेवमनोरथेन प्रत्यर्थिनांसंत्क
दमभिपतत्स्ये ॥ ११ ॥ प्रत्यर्थिनांपात्रूणां सेन्यांग्रम
भि प्रतस्थेजगाम रथस्तहपेनमनोरथेनशीघ्रेपि

पितृसोदरस्य सन्निदेशं साज्ञां मालामिवमौलौशिरसि
निधाय एते सोभिमन्युः प्रत्यर्थिनां जयद्रथादीनां
स्कन्दं प्रत्यर्थे पितृसोदरस्य युधिष्ठिरस्यरथेन यथाम
नोरथेन ॥ १२ ॥ सबाणवर्षोच्छ्रपाशसनस्फुरत्करात्र
रंहः कृत्तमार्गमयत्नः जगाहजगाहे परमण्डलंबली
स्तरापगाप्तूरड्वांभसांनिधिम् ॥ १३ ॥ सोनगहः बली
समर्थः परमण्डलंशत्रुसैन्यं जगाहे विलोडयतिस्म जगा
हेगाहन् किंभूतं बाणैः पार्थैर्दीप्तानामुच्चैर्महद्भिः पातस
नैर्धनुर्भिः स्फुरत्करात्ररंहसावेगेनकृत्तो मार्गो वर्त्मय
त्रतं अयत्नः अये अप्रयोद्धिम्युस्लसोपमत्वालभितिनसिः
स्तरापगाप्तूरद्वेति यथांभसांनिधिंसमुद्रंस्तरापगा
याप्तवः प्रवाहोविगाहतेइति एते सोभिमन्युः परमं
डलंदुर्योधनसैन्यंबाणवर्षोबाणसमूहैरुच्छ्रपाशसनंयस्य
सः स्फुरत्करात्ररंहसाकृत्तोमार्गोयत्रशोणितजलम् ॥ १४
नमाश्रयांतेरिपुचक्रनन्दनंतदानुगंतुंव्यूहंतेनान्यो जा
वितिधराजेनानिरुद्धमार्गाः परांहतुर्मैनमिवान्तवर्गाः ॥
१५ ॥ तदारिपुचक्रस्यपात्रुसमूहस्य मर्दनंविनाशकं
नसंगदंमाश्रयोत्थितेयोनमन्यवानरा अनुपश्चान्नेते
व्यूहंतनसमर्थाः आत्मवर्गाः आत्मीयाः परांहतुमे
तामिव यथा सीतान्वेषणे अन्येपीलादयः पश्चाद्
तेनपोक्ताः आप्सलंकाप्रतियातेइत्याक् अदितिसिंधुराजे
नसमुद्रेणानिरुद्धोमार्गोयेषांतां एते अन्येभीमादयोवीरा
स्तमभिमन्युंयावंतमर्थाद्द्रुहाभ्यंतरंगच्छंतंरिपोचक्रव्यू
हस्यमर्दनकांतारंइत्याक् सिंधुराजेनजयद्रथेनानिरुद्धमार्गो
येषां यदाचक्रव्यूहंभित्त्वाभ्यंतरंप्रविष्टोभिमन्युस्तदाभी
मादयोजयद्रथेनरुद्धाः परिभ्रमंस्तत्रतनत्राचक्रेव्यावि
द्धवाजिव्रजवीचिमालाम् विविक्तिपेतेनविपक्षसैन्य
मन्याचलेनेवमहार्णवामः तेनांगदेनाभिमन्युनाचावि

राघ.
पा.
१०२

पत्तस्य रावणस्य दुर्योधनस्य वा सैन्यं बलं विविदिमं यथा
मन्थाचलेन मन्दरेणाम्बोधिः समुद्रजलं विचिदितम्
तद्वद्विवपरिभ्रमं तं येऽङ्गं जरालपवनकाः सैन्यं च व्यग्रं समू
ह्लोयत्र व्याविद्धा येवाजिवजाः अश्वसमूहा लपवकाहो
लक्ष्मणो यत्र ॥ १४ ॥ वीरान्बहून्बाणबलेन दुष्ट्यानिहत्
तमेतं रणवेगनिघ्नम् निवीहितं सप्रभवं यमिज्ञानेवाचम
कैनभसीवभानम् ॥ १५ ॥ बहूननेकान्मदुष्ट्यान्वीर
न्योधान्बाहुबलेन भुजसामर्थ्येन निहत्य तेव्यापादयं तमे
तमंगदमभिमन्युं वा वीक्षितमपिशत्रुः पाञ्चवीन प्रभवति:
सनपाञ्चावभूवुः रणवेगेन निहतं ते आयोधनेन भक्ति
गेन भास्वरे नैदाघमर्कमिव निहतः परवपाः ॥ १६ ॥
मातंगैरिव गण्डशैलवलिताः सिंधवस्तान्ताविषः कोनाभी
षणभूषणैर्भटभुजैर्वेलद्भुजंगोपमैः व्याहूर्णद्ध्वजकान
नाः पुरपत्रच्छन्नास्तिनक्रोडुलाः तेनद्याध्वजिनीपयाक
धिवजाः प्रेडमहासिंधवः ॥ १७ ॥ महानद्यः प्रोक्तवेहृ
तिस्म कीदृशाः सेतद्योध्वजिनीपथः सेनामार्गोयाभिस्ताः
रुधिरजालोहितजाताः मातंगैर्हस्तिभिर्गण्डशैलवलिता
इवसिंधवः सान्द्राः विद्योया सांद्राः सिंधुभिः शृंगारि
तमंतराक्रम्य स्थलाघनैः सान्द्राश्चस्कंदा विषादीमयो
भटानां योधानां भुजैर्भूषणैर्बलेकारणैर्भीषणैर्भयानकैः
कीर्णाव्याप्ताः वेलद्धुभूलंतो ये भुजंगा सर्पास्तत्समा ह
पाः विषेष तस्माहूर्णाद्ध्वजप्रवकाननानि वनानि पत्राच्छ
धन्नंषिच क्राणिच अश्वपत्रच्छन्नाच्छक्रान्तेराकुलाव्याप्ता
अपि महानद्यः प्रभवंति ॥ १८ ॥ विरोधिनां निकरमु
पोढलक्ष्मणं वितत्वता प्रसभमनेकवैरिणः पक्षस्तास
मरतलेनिपातिताः प्रफुल्लभूरुहइव चण्डवायुना ॥
१९ ॥ अनेनांगदेनाभिमन्युना वा समरतले संग्रामांगने
पदः पाताः पातितास्तेनेकावैरिणः पाञ्चवीनि पातिताः ल

क्ष्मणं दृष्ट्वा नियच्छद्देनाहूतियावत् प्रसभं हठात् कीदृ
शेन विरोधिनां सम्मूहं वितन्वता विस्तारयता विदितमभित
लतोगतं वा किंभूतं अपोढ अपालोललक्ष्मणो रामस्य भ्राता
येन तं अपोढलक्ष्मणो यत्रतं पक्षे अपोढो
लक्ष्मणो दुर्योधनपुत्रो यस्य च यथा प्रपाणेन वायुना प्रफु
ल्लहुत्वानि पात्यंते ॥ २० ॥ वीरवर्गैकातिवीतेनिपात
तितव हृदहृले द्विषन्त्वानेकाः प्रापतेदुष्ट्वासनसंभवः
२१ ॥ नेतानकोवाबाणश्च्रः तेद्विषं पाञ्चमंगदं प्रामची
रवर्गैः शूरवर्गैः प्रकाशितः प्रहारोयस्य तं हदहन्महृद्बले
सैन्यं येन तं दुःशासनस्य सतः दुःशासनो राज्ञाणस्ता
स्तभवोयस्य सदोष्णासनिस्तमभिमन्युं वापनिपातितोदु
हृदबलो नाम सहर्षं येव पौरगज विशेषोयेन हिषोनयेन रा
क्षेषामंनकोविनाशकः ॥ २१ ॥ यश्च निधानस्य वि
धानभूतं जगत्त्रयेपिस्तवनीयकीर्तिः स्वर्गनालोचन
लोभहेतुस्तयोर्युद्धमसंगरकर्मभीमम् ॥ २२ ॥ तयोरंग
दनंदनकयोरभिमन्युपुत्रदुःशासनसुतयोर्वा भीमंभयान
कं संगरकर्म संग्रामकर्म प्रोरोभूत् दृत्तम् यश्चापनिधा
-- निःक्षेपस्थानिधानमाद्यकारणभूते जगत्त्रये जग
त्रयी त्रिभुवनेस्तवनीयकीर्तिर्यस्य यत्नवाननं
स्वर्गांगनानामालोचनलोभहेतुंकारणं ॥ २३ ॥ मिथः
समानं हननं प्रहारोदिदीवजने व्याख्यातसाधुवादो जे
गत्यनिष्ठापितपुष्टकीर्तिस्तयावभूतामविराबुभौ
तौ ॥ २४ ॥ अचिराच्छीघ्रमेवलाबुभौ अंगदद्वानको
सद्गतावभूताम् अंगदः स्वर्गस्थः स्वस्थः हतौस्मिति
लोकाबभूव दैवानकः स्वस्थः स्वर्गस्थइति पापूर्वोर्णे
पाहृतिवा विसर्जनीयलोपः किं भूतौ मिथः परस्परंत
लंसमाकृतः संप्रहारो याभ्यांतौ दिव्यैजनैर्व्याख्यातः साधु
वादौ योयस्तौ जगतिनिष्ठापितापुष्टकीर्तिर्याभ्यां तौ

पक्षे उभावभिमन्युद्रौणी प्रशंसनीयौ तस्याश्चाभूतामन्योन्यं
भिघातेन स्वर्गगामिनौ बभूवतुरिति ॥ ३० ॥ तदा सौभद्र
मार्कण्डेयकुमारं निहितं परैः श्रुत्वा च राजा चित्तेन व्याकुलो
न दूषणाननः ॥ ३१ ॥ तदा सौ रावणश्चित्तेन शुशोच कस्येव
कारं किं कृत्वा भद्रकुशले कुमारे पुत्रे देवान्तके परैः शत्रुभि
र्निहितमाकर्ण्य श्रुत्वा व्याकुलेन विशेषेण आकुलेन पक्षे
राजा कपिध्वजः सौभद्रस्य भद्रायाः पुत्रमभिमन्युं दूषणा
र्थं अर्थात्कस्यापि यस्य आननं प्राणानं यस्य यतो सतया पोषं
समानम् ॥ ३२ ॥ विनीयमानस्य सुहृद्वचोभिरपि तत
शोकानलधूमितस्य निबद्धवैरस्य विरोधिवर्गेण तस्यास्य
मासीत्पितुरस्य चित्ते ॥ ३३ ॥ अस्य देवान्तकस्य पितुः
रावणस्यार्जुनस्य वा चित्ते स्वास्थ्यं न सीत् चित्तेन स्वास्थ्य
तं बभूव किंभूतस्य सुहृदां वचोभिर्विनीयमानस्य शोका
न्वितमस्या नस्य पितृमाणस्य वा शोकेन शोकान
लेनाग्निना धूमितस्य समालीढस्य विरोधिवर्गैः शत्रुव
र्गैः रामादिभिर्दुर्योधनादिभिर्वा सह निबद्धवैरस्य निबद्ध
वैरं प्राप्तवैरस्य सः ॥ ३४ ॥ प्रधानहेतुभूतस्य निजा
त्मजनिपातने पराक्रमेण न सहे हेतु सुतात्मजस्य सः
३५ ॥ स रावणो दुर्योधनः [illegible] त्मजः पुत्रो
रामस्तस्य पराक्रमं पौरुषेण न सहे तेन मर्षति स्म न सोढ
मित्यर्थः निजात्मजस्य निजपुत्रस्य देवान्तकस्य निपा
तेन मारणे प्रधाने हेतुभूतस्य प्रधानस्य भूतस्य कारण
भूतस्येत्यर्थः पक्षे सोर्जुनः दुर्योधननामराजविशे
षो जयद्रथपिता तस्य जयद्रथ पवनस्य पराक्रमे
न सहे निजात्मजोभिमन्युस्तस्य प्रधानं कारणस्य
निहतवतो तेन भीमादयो निरुद्धास्तेनाभिमन्युर्विना
शोहतः तस्य [illegible] ॥ ३६ ॥ दोर्दण्डस्य पश्चात्कृतसिंध
राजोपमानः प्रतिहन्तुनिवैरिचक्रे रणांगने प्रापनरेन्द्र

सेनाप्रतिः दिव्यं भानुमतः प्रभेव ॥ ४४ ॥ नरेन्द्रसेनाता
मसेना रावणं गगने प्राप सेथामाजिरमाजगाम भानुमतः
आदित्यस्य प्रभा दीप्तिः भानुरदिवं आकाशमिव प्रामो
ति वैरिचक्रे राक्षससमूहे प्रेनाः प्रतिन्यन्दिनि प्रतिपक्षे
सतीति कीदृशी दोर्दण्डसेनपश्चात्कृतः सिंधराजस्तस्य
येन तस्मिन् पक्षे नरेन्द्रसेना कपिध्वजसेना वैरिचक्रे
दुर्योधनसैन्ये दोर्दण्डेनोत्कटेन पश्चात्कृतः सिंधराजो
जयद्रथो येन पश्चात्तस्मिन् [illegible] कृत्वा अस्य
[illegible] नि ॥ ४८ ॥ अथानिकायस्य जयद्र
थस्य वेधाय वेगेन कृतप्रतिज्ञः धन्वा विधन्वन्विजयस्याभी
यः परास्तराजा वरजोभ्युपेतः ॥ ४९ ॥ अथ ततोरसो राजो
रामस्तस्य भ्राता जोलक्ष्मणः परान् शत्रून् राक्षसान् अभ्य
येकु तेषामभियोगं चकार धन्वन् विधुन्वन् चालयन् की
दृशो विजये विचिन्ते जयेच्छावीर्यः स्थिरवन्तं कीदृशः अति
कायस्य रावणपुत्रस्य वधाय कृतप्रतिज्ञायेन जयन्त वे
गोयस्य सः वेगेन हरदान् पक्षे अर्थन्तरं विजयोर्जुनः स
जाव राजो कपिध्वजः अनिकायस्यानि देहस्य ज
यद्रथस्य वधाय कृतप्रतिज्ञा [illegible] स्थिरवन्तं धन्व
विधुन्वन् ॥ ४९ ॥ [illegible] कृतवर्मणा समरो [illegible]
हेतुः हृदत्तिणेन भूयः [illegible] मनस्वी प
रसेनां बुधिम भ्रमाजवाहे ॥ ४६ ॥ स लक्ष्मणः पर
स्य शत्रोः सेनां बुधिम भ्रमाजगाहे सैन्यसमुद्रमध्ये व्या
लोडयत् सेनिमारमारो योधीन्न कृतपङ्केन प्रतिप
क्षेण शत्रुणा सह महाहवे महासंग्रामे विधाय कृत्वात
कीदृशो नगर्त्तणा [illegible] वर्मणा कृतस्त्राहन
स्य दत्तिणेन दत्तिणावर्तिना मनस्वी मानवान् पक्षे
सोर्जुनः [illegible] येन कृतवर्मणा राजविशेषेणायो
धिना प्रतिपक्षेण सह महाहवे विधाय हृदत्तिणेनात्म

रा.च.
पा.
१४

यैंसरलेनगृह्णाति दक्षिणोदक्षिणे ... सरलश्छन्दवर्तिषु।
वामेत्रिषुयत्तादिवियिदानेदिषिास्त्रियामितिमेदिनीकरः ॥ ३६
अकलितलघुपातेसंप्रविष्टेनदूरादलघुविकरलोऽवेविसृतोवि
क्रमाग्निः रणभुविपरचक्रंव्याकुलंतेनतेनेविपुरमिवपुरस्तात्मा
यकेनस्मरारेः ॥ ३७ ॥ तेनलक्ष्मणेनपरचक्रंव्याकुलंतेनतेने
विस्तारितंहतमितियावत्‌ किंभूतेनअकलितमनाकलितं
लघुपातंयथास्यात्तथासंप्रविष्टेनसम्यक्प्रविष्टेनसंप्रवेशानंयस्य
तेनकुत्ररणभुविसंग्रामभूमौविसृतःसर्वतोदूरादस्मिंश्यै अलघु
यथास्यात्तथाविक्रमाग्निर्विक्रमएवाग्निःतमस्त्रैविकिरताविति
मानिपुरमिवयथापुरस्तात्पूर्वंस्मरारेःशिवस्यसायकेनत्रिपुरं
व्याकुलंतेनेचक्रे यद्वा तेनार्जुनेनपौषतल्पम् ॥ ३७ ॥ वि
न्दानुविन्दप्रतियोधिभेत्राप्राणीतसंसप्तकमेवमोहः स्वदर्पि
तोयोगहरःससपुत्रश्चकारदुर्योधनमानभंगम् ॥ ३८ ॥
सलक्ष्मणोदुर्योधनस्यरावणस्यमानभंगंचकारकृतवान्‌ दुः
खेनयोधनंयस्यसतथा योधबलाद्रावणइतिमानस्यविभ्रम
मुत्वतेः कीदृशः विन्दानुविन्दयोः प्रतियोधिनोर्विपक्षयो
र्भेत्राविदारकः विहलाभेरत्यतोनुयस ... लिंपिविदी
न्यांदीनां पापुत्रायेयोहचादीनामिति ... द्विनिद्दूपंप्र
णीतःकृतः संसप्तकानांसमरादनिवर्तिनांयोधानांजीवमो
हेतोयेनसः योभनंदर्पानंयस्य सदर्शनः सचासा
वयोगहरश्चेति सदर्शनोयोगहरः यद्वा सोर्जुनः
सयस्तात्पुत्राणांदुर्योधनस्यधृतराष्ट्रपुत्रस्यमानभंगं
चकार विन्दानुविन्दावर्वतीराजविशेषौ प्रतियोधि
नौ तयोर्भेत्राव्यापादकः संशमकः सशामीदिःस्व
दर्शनःश्रीकृष्णचक्रं तस्योद्योगहरः इत्यर्थः कोयोगनि
वेदइति ॥ ३९ ॥ निरोहिताकांशुचयैस्तदीयैर्निवार्य
माणोविशिखैर्विपक्षे अर्थविनीयोर्जितविक्रमश्चारये
नचक्राहयोश्हर्षिः ॥ ४० ॥ अथसाललक्ष्मणस्यहर

योवानराःहर्षचक्रुःकृतवंतः तदीयैर्लक्ष्मणसंबंधि
भिर्विशिखैर्बाणैर्विपक्षेनिवार्यमाणेनिवारितेसतिति
रोहिताःपिहिताःअर्कस्यादित्यस्यांशुचयाः तेजःसमू
हाःयैस्तेनतथा रथेनवेगेनअथविनीयापनीयाकुर्जितर
विक्रमस्याअतिपायितविक्रमास्याः यद्वा अर्जुनस्यहर
योश्वाःहर्षचक्रुःहृष्टाबभूवुः अर्थविनीयअर्थपरित्य
मंत्यक्त्वा रथेनकुर्जितविक्रमवर्तिनस्तदीयैरर्जुनस्य
संबंधिभिर्विशिखैविशेषैः विपक्षेविदार्यमाणेसतितिरोहि
ताकांशुचयैः संस्मृत्यादित्यकिरणैः ॥ ४० ॥ ययाज
घानदुर्योधनवीराणांशतमर्हम् तैमवाजत्रेगदयारणे
मत्तःश्रुतायुधः ॥ ४१ ॥ समस्तसोमत्रोयया गदयावान
राणांशतमंश्रेष्ठहरि सुग्रीवंजघानहतवान् तयैवगदया
रातसोरणेहतःसकीदृशःश्रुतायुधः प्रसिद्धास्त्रःतंकथंभू
तंदुर्योधनीयमहाबलं यद्वा श्रुतायुधोमत्तःभांतःयया
गदया वीराणांशतमर्हंदुर्योधनीयं कौरवाणांधनीयहरिश्री
कृष्णंजघान तयैवगदयाजघ्नेहतइति श्रुतायुधोनाम
कश्चिद्देवाद्दत्तगदः यतःअनेनसायहयायायुध्यमानेषु
द्धेहनिष्यसित्वनिश्चितंमरिष्यति अयुध्यमानायदेदिता
त्यजासिनदात्वामेवेयंगदयाहनिष्यतीति ततश्चासिनत्वा
हैकिलकृष्णमनयाद्दनिष्याम्यतः सर्वेमरिष्यंतीतिमनसि
कृत्वाश्रांतेनायुध्यमानायकृष्णायसापरावाहन्यनस्मिन्नेव
वर्तितासहननतइतिभारते ॥ ४१ ॥ अथसंगरवरंगमभ्युपेतो
तयामासवृकोदरोजमसाविपक्षम् पवमानमारीरजस्मभीमो
युयुधानस्चपतिर्वरूथिनीनाम् ॥ अनेनपवमानस्यवायोः
शरीरजःपुत्रोहनूमान् भीमस्तुवरूथिनीनांसेनानांपतिर्वा
नरेश्वरः युयुधानोयुध्यमानस्तावेवोजसाबलेनसंग्रामांग
नमभ्युपेतो तन्मध्येगोविपक्षंपाडंसमयामासतः हीनच
क्रुः यद्वा वायुपुत्रोभीमः युयुधानः सात्यकिः वरूथिनी
नांपतिःस्वामीसंगरंरंगमभ्युपेतो व्याहाभ्यंतरंप्रविष्टो अर

र्जुनस्य बाह्वाभ्यंतरं प्रविष्टस्य पत्त्रिणामयेव दृढं प्रविष्टो
२० ॥ एकेन भानांद्विपरं हतोऽच्छैरलं बलधं सत्कृता पत्रेण
ताभ्यां निरासे यत्र तैवै विहृन्दं यथांधकारं शशिभास्कराभ्यां श
ताभ्यां हन्त्र मङ्गीमाभ्यां वानराभ्यां एकेनायत तैवैरिवृन्दं निरासे
मयत संख्ये दशसहस्रसंख्यानि बलम् कीदृशेन भग्नः श्रेष्ठि
पो दृष्टो येन एवं भूतं वृक्षो वेगो यस्य तेन ताभ्यां मध्ये एकेनान्येन
भीमेन भीमनाम्ना वानरसेनाधिपतिना किं विशिष्टेनालम
त्यर्थं उच्चैर्बलस्य ध्वंसकृता विनाशकेन यथा चेन्द्राकीभ्यां
धकारं निरस्यते एते भीमकफधानाभ्यां अन्यत्समानं
२१ ॥ इधजिगीषाधृतिमांजेजनेयः कृतावसानोपि सह
लिवीरः त्वाष्ट्रस्य वज्रीव रणे निहत्य वृक्षि श्छेद भूरिश्रव
सःशिरोधिम् ॥ २२ ॥ आंजनेयः हनूमान् त्वाष्ट्रस्य त्वष्टुः
ब्रह्मा पुत्रस्य त्रिशिरसः भूरिश्रवसः बहुकर्मणः शिरोधिं
कृकाटिकां छिन्नवान् जेतुमिच्छा जिगीषा तया धैर्ये
इधत् कृतावसानो कृतापराधोपि हालिरेववीरः वज्रीव
इन्द्रइव एते सहालिवीरः फफधानः भूरिश्रवसः सोमक
स्य शिरो धीयते ते नेति शिरोधिः कृतावसानोपि भूरिश्रवसः
पादेन ताडितस्य विह्वलस्य शिरोधिमांजनेयइवइन्द्रेणत्वाष्ट्रे
हतः ॥ २३ ॥ प्राप्य भंगमिव नन्दनात्मजः सूदिनाविले
जगात्महोदयात् नीलपर्वपुनरङ्गभोमणिष्टशाणकृत्युष्य
इवभीमविक्रमः ॥ २४ ॥ पुनरपि वीलपर्व यथा धिपाः
उद्भवो प्रभुभेमहोदयात् इनन्दनात् इनस्य स्वामिनः
रावणस्य नन्दनः पुत्रस्तस्मादुद्भवो विपोघात् भंगं प्राप्य कीदृ
शः यशसा सूदितान्यखिलजगन्त्येन सः भीमभयानकः कि
मोयस्य सः शाणकृष्टो मणिरिव एते भीमस्य विक्रमः पुनेक
इधौ इनन्दनात् सूर्यपुत्रात् कर्णात् भंगं प्राप्य कीदृशात्
यशसा सूदितमखिलं जगत्तः महत्तउदारमत्स्यं तं येनतादृ
शात् शाणकृष्टो नीलमणिरिव ॥ २५ ॥ अथ विपक्षव
धप्रभृतिपार्थाः प्रसर्पन्मति बलत्रालरापो सायकैःसा

थिताध्वा त्वरितगतिसमित्रानन्दनः संप्रपेदे तपनत
वसमीपं सिंधुराजस्य पात्रोः ॥ २६ ॥ अथानन्तरं त्व
रितगतियथास्यात् समित्रानन्दनो लक्ष्मणः पार्थोः स
मीपं संप्रपेदे प्रपन्नः किंभूतः विपोर्वधेन प्रथयन् विस्तार
यन् भूमिपपूर्वभूमिपालस्य रामस्य आर्थी यस्मात्तत
थाप्रसर्पेति गच्छति प्रतिबले विपुसैन्ये जलराशौ इव
तस्मिन् दृष्टो सायकैः शरैः साधितोध्वावर्त्मायेन सतथा तप
नइव तत्स्तदृष्टौ सायकैः शरैः सिंधुराजस्य जयद्रथस्य
समीपं तपनः सूर्यः प्राप्नोति एते पार्थोऽर्जुनः पात्रोः
सिंधुराजस्य जयद्रथस्य समीपं प्रपेदे रिपुवधेन पृथ्वी
नीभूमिर्येषा सादेवं तपनः सूर्यइव शोभनानि यानि
मित्राणि तेषामानन्दः आनन्दजनकः ॥ २७ ॥ विघ्न
हेवाविलसितमिव व्योम्नि सन्दर्शयद्भिर्निर्विच्छेदप्र
सरफलमशेषि शोभावहद्भिः जेत्रे जन्य समयत
योरर्दमार्गे फलानां संछेहेद्युज्जुनवहाशिवाली
कपहैः इष्टवैः ॥ २८ ॥ अथानन्तरं लक्ष्मणानिकाः
ययोः समन्तस्य जन्य संग्रामो जातोस्तेजोयत स्तेरकैः इष्टवैः
बाणैः कीदृशैः विघ्न हेवायाः विलसितमिव व्योम्नि
सन्दर्शयद्भिः प्रकाशयद्भिः अतितेजस्वित्वादाश्चर्यत्वा
त्सामम् तत्रत्यं विच्छेदमूलोनिर्विच्छेद एवप्रसरोगम
नं यस्मेवं भूतस्य फलमस्यपतेगस्य श्रेणयः परस्परायाः शो
भावहद्भिस्ततस्य दृष्टो विस्मयः अर्धवर्त्मनि फलानां संछ
हात्स्थितस्य आग्रे शिखाभिवालीकः आकोणाः पत्तोवाजो
येषां ते तथा एते तयोरर्जुनजयद्रथयोः तत्समन्यत् जे
नकेजननीयेवाजन्मनिर्वाचयद्वयोरिति विस्मयः ॥ २९ ॥
गगनानि विलंघितानातिवेगात्रहितिचकोणानि बोहितेनपंगे
रजनी श्रावशाकयाजज्म्भे निजकालागमसत्त्ववोवि
पत्तः ॥ ३० ॥ विपक्षः अतिकायोजज्म्भे विकासि

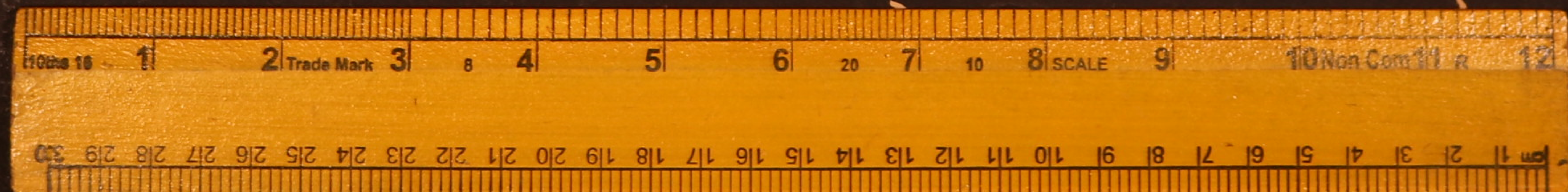
रा॰
पा॰
१५३
106

नः सोत्साहोजातइत्यर्थः निजकालस्यात्मीयस्यसम
यस्यरात्रेरागमनेसत्वरः अर्थात्कद्धाय रात्रसाराणे
हिप्रबलाभवंतीति अतिवेगात् गगनानिविलेहिना
आकाशपालंघनशीलेनहरिचक्रेणवानरसमूहेन पतंगे
स्तस्यैनतर्हितेसति रजनीमुखवेणकयाइतिशेषंतत्त्वम् ।
३६ ॥ ततोमहत्स्वंत्रवदस्त्रमग्रेसंधायसंध्यावसी
न्निपात्रोः सूर्वानमहीपपसमीकमूर्ध्निप्रयोजिष्टघोस्त
रसोदरेण ॥ ३७ ॥ अनंतरंघटीस्थरस्य श्रीरामस्यसो
दरेणलक्ष्मणेनपात्रोवतिकायस्यपूर्वानमहीपपमह
दस्त्रंमहास्त्रंमंत्रवन्मंत्रयुक्तं दैवमित्यर्थः उग्रमचंडसं
धायअर्थान्धनषिप्रायोजिप्राक्ऊर्ध्विमित्यर्थः ऊ
त्रसमीकमूर्ध्नि संग्राममस्तिवसतिउपक्रांतइत्यर्थः संध्या
मुखवेलायामितिसमयकथनम् पक्षे घटीस्थरस्य
कापिध्वजस्यसोदरेणार्जुनेनपात्रोःजयद्रथस्योपरिस
स्मित्र ॥ ३७ ॥ अमुनास्यपुरद्विषेवराहोः स्तापितेमूर्ध्नि
विहायजीवलोकम् प्रचलन्नामितः कबंधभावेनर
णेकस्यभयंकरोतिकायः ॥ ३८ ॥ अमुनालक्ष्मणेन
अस्यातिकायस्य नामवतस्तोमूर्ध्निशिरसिच्छिन्नेसति
अतिकायोरात्तसः रणेकस्यनभयंकरोजातः अपितुस
र्वस्यैवेति किंभूतजीवलोकं विहायप्रचलन् कबंधभा
वेककबंधत्वंगमितः अरद्विषेव यथामुरद्विषाश्रीकृष्णे
नराहोःशिरसिच्छिन्नेसति अभयंकरोभूत् पक्षे अस्यजय
द्रथस्यकायःशरीरमतिभयंकरं कस्यनबभूव अपितुस
र्वस्यैव अमुजयद्रथस्यातिकायः अतिशायितशरीरंवा ।
अमुनार्जुनेनास्यमूर्ध्निच्छिन्नेसति ॥ ३८ ॥ तदाननेनो
त्पततातदानीमसत्कृत्ताविचित्रकिरीटभासा व्यरोचता
खाण्डलचापलेखासीमंतितप्रांतमिवांतरिक्षम् ॥ ३९
तदाननेति तदानीतस्मिन्कालेतदाननेनतयोतिकाय।

जयद्रथयोराननेनमुखेनउत्पततानाऊर्ध्वंगच्छता अंत
रिक्षमाकाशंव्यरोचतशोभतेस्मकथंभूतमिव आखण्ड
लस्यशक्रस्यचापरेखयाधनुर्लेखयासीमंतितः प्रांता
यस्यैतदेवंभूतमिवकीदृशेनअसकृत्तानाधिरोहितेनस्व
वक्तुर्भिलेणेत्यर्थः हतीयांतेपदंतथाविचित्रानानारूपकिरी
टस्यमुकुटस्यभाःदीप्तिर्यस्यतस्यभावेन ॥ ३९ ॥ छिन्ने
वलक्षणाउलेमुत्तमांगंशात्रोविवल्गात्कापिलस्यबाणैः
रणस्थितेःप्रापितमंतदेशोतेनेपितुःप्राणभयंनिजस्य
४० ॥ शत्रोरतिकायस्यकपिसहितस्यलक्ष्मणस्याबाणैः छिन्नं
छिन्नमुत्तमांगंशिरः कार्यनिजस्यपितुःरावणस्यप्राणभयं
वितेनेचकार तदृष्ट्वातस्यपितुःप्राणभयंजातं विशेषा
रणस्थितेः संग्रामभुवः अंतदेशोपनीतंलक्ष्मणाउलंयत्रे
ति पक्षे तस्यजयद्रथस्यनिजस्यपितुःवृद्धक्षत्रस्यप्राणभ
यंतेने उत्पतितंदृष्ट्वासोपिहतः कपिलक्ष्मणाकपिध्वजे
न अर्जुनेनअसेः हात्त्वमितिरणस्थितेःसंग्रामभूमितःपि
तुःवृद्धक्षत्रस्यांकेदेशाद्दसेःपतितं अन्यथा तस्यैवतत्कर्तु
तस्यवधःस्यात् ॥ ४० ॥ तदङ्गकादनभूमेः खेचरैः स्तूय
मानः प्रसभमवनिवेषैःसोदरोनिर्जगाम फाधिसमधिक
धौतांकीर्तिमस्त्रुत्यघ्रीप्रलयजलधिमध्याद्धीववराहः
परेव अवतिभर्तुः रामस्यकाधापिवस्यवासोदरोलक्ष्मणो
र्जुनोवाकदनभूमेः संग्रामभुवःनिर्जगाम वहिर्गतः खापि
विस्मागतः किंभूतः प्रसभमत्यर्थं खेचरैराकाशस्थैर्देवैः
स्तूयमानः तदनुतत्पश्चात् पाण्डवधादनंतरमित्यर्थः फाधि
समधिकमत्यर्थं धौतांनिर्मलांकीर्तिमुच्चैःश्रीवराहइवेति ।
प्रलयजलधिमध्यात्प्रलयकालेसमुद्रांमध्यतरोदाविवराहो।
वराहरूपीभगवान् श्रीकृष्णः पृथ्वीमुद्धृतवानिति ॥ ४१
तिशाकरेणेवनरेश्वरेणप्रणीतभास्वज्जयमंगलाश्रीः रा।
जराजावरजोजनानामदेवितत्वत्रिवकामदेवः ॥ ४२

राज्ञो रामस्य फाधिरस्य वा अवरजो लक्ष्मणो नुनो वा वराजस्य
अभे नरेश्वरेण श्रीरामेण फाधिष्ठिरेण वा प्रणीतराजयस्य मं
गलश्रीः मंगलसंपद्यस्य सोमेन वेति जनानां मदं वितन्व
न् कामदेवः कन्दर्प इव पतत्काव्यकर्ता कामदेवो राज
विशेषर इव वा सोपि निशाकरेण चंद्रमसा प्रणीतमास्य
ज्ञेयमंगलश्रीभवतीति ॥ ५२ ॥ इतिश्रीकविराजवि
रचिते राघवपांडवीये महाकाव्ये अतिकायजयद्र
थवधो नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥ अथ परिभवरोषा
त्ये विनासेन राज्ञा रजनिचरचमूभिः संगता सैन्यनाथाः ॥
अथ वितततरमरौत्सुर्धर्मराजस्य सैनं अथमिव निमिषाणां रा
घयोवासरांते ॥ १ ॥ अथानंतरं रजनिचराणां राक्षसा
नां चमूभिः संगता यक्ताः सैन्यनाथाः सैनिकाः पराभव
न रोषात् तेन रावणेन प्रेरिताः धर्मराजस्य धर्मप्रधानस्य
राज्ञः श्रीरामस्य सेनां तवितं श्रीघ्रमरौत्सुः रुन्धन्ति स्म
वासरांते संध्यायां तिमिरराशयः अंधकारसमूहाः पृथ्वी
मण्डलमिव पक्षे तेन राज्ञा दुर्योधनेन जयद्रथवधजनित
रोषात् सैन्यनाथाः द्रोणकर्णादयः धर्मराजस्य फाधिष्ठि
रस्य सेनां वासरांते अरौत्सुः राजनिचरचमूभिः संगताः
स्य फाधिष्ठिरपक्षपातिनः ॥ १ ॥ स्फुटाव्युभौ संप्रवृत्तावपे
तौ मिथो बलौ गानि विभंजतस्तौ सद्यो जगंतीव युगांतका
ले स्फुर्वापराव[illegible]म्बुनिधी प्रसक्तौ ॥ २ ॥ तावुभौ बलौ
श्रीरामरावणयोः कौरवपांडवयोर्वा सैन्यं समूहौ मिथो
न्योन्यं सैन्यांगानि हस्त्यश्वरथपदातिरूपाणि सद्यस्तत्क्षणं व
भंजतः विमर्दयतः संप्रवृत्तावुपागतौ युगांतकाले प्रल
ये संगतौ पूर्वपश्चिमावम्बुधी समुद्रौ जगंति लोकानिव ॥
२ ॥ अविरलरणधूलिध्वांतरुद्धे न दिशोज्वलितदृपाहिगंतानी
ब्रहेति प्रदीपैः द्रुतकवलितरोधः कन्दरो द्वारधीरध्वनिर्जनि
रजश्रीः सेनयोः संप्रवृत्ते ॥ ३ ॥ श्रीरामरावणसेनयोः पा

ण्डवकौरवसेनयोः रणश्रीः संग्रामसंपत् पौभाग्यजा
निजनिता कस्मिन्सति अंतरिक्षे पक्षे संप्रवृत्ते सति की
दृशे अविरला विस्तारा रणधूलिः सैव ध्वांतं तमस्तेन रुद्धे व्या
प्ते सा कीदृशी ज्वलिताः प्रदीप्ताः दृप्तादिगंता यया सा तथा
कैः तीव्रानि शिताया होतयो ह्याणिता एव प्रदीपास्तैः द्रु
तं शीघ्रं कवलितो रोधः कान्द रो येन पूर्व भूतउद्वार उद्भटो धी
रोध्वनिर्यत्र सा तथा द्यावापृथिव्योरंतराले रोधः ॥ ३
रणेरिपूणां बलभिद्विजेता गुरुप्रभावाद्युपा दुर्निरीक्ष्यः
महास्त्रधारानिकरैः प्रवीरान पेतसंग्रामततघश्चकार
४ ॥ बलभिद्विजेता बलभिदिन्द्रस्य विजेता मेघनादो
रणे संग्रामे शत्रूणां प्रवीरान्महायोधान् अपेत संग्रा
मतषः अपेता गता संग्रामतृष्णा येषां येभ्यो वा ताहृशान्
चकार कृतवान् महास्त्राणां धारानिकरैः धारासमूहैः
रणमुच्चनिवडून्योधान् जघ्नानेति गुरुणां अतिशायिने
न प्रभावेन दुर्निरीक्ष्यः पक्षे रिपूणां विजेता जयनशीलः
बलभित् बलभिन्नाम राजविशेषः गुरोर्द्रोणस्य प्रभा
वाद्युपामत्यर्थं दुर्निरीक्ष्यः परवीरान् पाण्डवपक्षपाति
नः शत्रुयोधान् बलं सैन्यं रिपूणां सामर्थ्यं वा भिनत्ति ब
लभित् ॥ ४ ॥ भिन्नांगदं त्रस्तबलाधिनाथं भ्राम्यत्क्षते
विक्लवदृश्यपुंवम् अभीमसंरम्भमनेन भग्नं वराजनाज्ञो
नरदेवसैन्यम् ॥ ५ ॥ नरदेवसैन्यं श्रीरामसैन्यमनेनेन्द्र
जिता मेघनादेन भग्नं भंगं प्रापितम् आसीत् संग्रामे नरराज
नस्यअभे किंभूतं भिन्नो विदारितोंगदो वालिपुत्रो यत्र त
स्तौ बलाधिनाथो सुग्रीवः यत्र भ्राम्यन् गजो
नामवानरविशेषो यत्र विक्लवो नाम वञ्चिपुंवो मैन्दद्वि
विदौ वानरविशेषौ यत्र न विद्यते भीमस्य वानरविशे
षो यत्र न विद्यते भीमस्य वानरविशेषस्य संरम्भो यत्र ।
पक्षे फाधिरसैन्यमनेन बलभिदा अंगदो भुजालंकार

विशेषः बलाधिनाथो धृष्टद्युम्नः गजाह्वनिनः श्रीयु
पुत्रौ नकुलसहदेवौ भीमो वृकोदरः ॥ ५ ॥ तयानदी-
येज्वलतिप्रतापेज्ञात्वामहोग्रमभेद्यमन्यैः विलोमे-
गत्वेमकरोवतारः स्वपक्षपीडांकथमप्यसोढ ॥ ६ ॥
विलोमवतारः श्रीरामः जगतां क्षेमं कल्याणं करोति ।
जगत्क्षेमकरः स्वसैन्यस्यपीडां विमर्दं कथमपि कष्टम-
सोढसहमानेऽस्मिन् नदीयरंघ्रजित्सम्बोधिनि प्रतापेज्वलतिस-
ति ब्राह्मं ब्रह्मावराल्लब्धं महत्तेजः अन्यैरभेद्यं ज्ञात्वा ॥ पक्षे
विलोमवतारः श्रीकृष्णः स्वपक्षस्य आत्मीयपक्षपाति-
नः पीडां कथमप्यसोढ नदीयेबलभित्सम्बोधनि प्र-
तापेज्वलतिसतीति ॥ ६ ॥ स्वशाक्तिजृम्भाभिरिवौ-
षधीभिर्निवारितारातिमहाहवपीडः उज्जीवयद्राजब-
लं त्रिलोकीं विस्मापयामासहरेः कुमारः ॥ ७ ॥ हरेः
कुमारो हनूमान् त्रिलोकीलोकत्रयं विस्मापयामास ।
विस्मितं चकार राजबलं रामसैन्यमुज्जीवयन् जीवितं कु-
र्वन् किंभूतानिवारितानिराकृता अरेर्महाहवस्यपीडा-
यायेनसतथा काभिरोषधीभिर्मृतसंजीवनीभिः स्व-
शाक्तिजृम्भाभिरीतिभिरिव पर्वतोषधीरानीय । पक्षे
राजबलं याधिष्ठिरसैन्यं जीवयन् काभिः स्वशाक्तिजृम्भा-
भिः निजप्रतापप्रपंचैः हरेरिंद्रस्य कुमारः अर्जुनः विकासे
जृंभनं जृम्भेति विश्वः औषधीभिरिवेति ॥ ७ ॥ वीरेषु
वैराम्यरचक्रमध्यं विशन्त्वनालोचितकालमेव ततःस्व-
पाणुद्रुमवर्तितोल्काकालदीपस्तमितांधकारं ॥ ८
ततस्तपायकंस्तपायां रात्रौ युद्धमवर्तत वृत्तम् किंभूतं
वैराम्यरचक्रमध्यं विशत्सु वीरेषु सत्सु कथं अनालो-
चितःकालेयत्रतत् युध्यं यथास्यादिति उल्काप्रवकरा-
लदीपास्तैः स्तमितंधकारंयत्र उभयत्रसमानम् ॥ ८
तत्रातिमात्रं रविनन्दनस्यतेजोदिदीपेपरवाहिनीषु निषि-

द्धनामन्यस्ततोघमस्यरक्षोवधायस्वयमुद्यतस्य ॥ ९ ॥
तत्ररात्रियुद्धे रवेरादित्यस्यनन्दनः पुत्रः सुग्रीवस्तस्यते-
जोदिदीपे दीप्तं बभूव तेजः पराक्रमः अतिमात्रमत्यर्थं
परवाहिनीषुरात्रसेनासु किंभूतस्यनिषिद्धोनामन्यस्तत
स्मद्युमेणस्योद्यमोयेन रक्षोवधाय स्वयमुद्यतस्य सुषेणं
नामवानरं निवार्ययुद्धायात्मानोद्यतस्येत्यर्थः पक्षे रवि-
नन्दस्यकर्णस्यपरवाहिनीषु पाण्डवसेनासु किंभूतस्य
निषिद्धोनामन्यस्तनतो नकुलसहदेवयोरुद्यमोयेनस-
तथा यद्वायेनिषोधः रक्षोवधाय घटोत्कचवधाय ॥
९ ॥ तमभ्यधावत्त्वलशत्रुर्दृप्तोघटोत्कचवसानीतविटंकमौ-
लिः चलाचलाकारकरींद्रपालीकुंभप्रभञ्जनासुदृढसंह-
तिश्रीः ॥ १० ॥ तं रविनन्दनं सुग्रीवमभिलक्षीकृत्यरात्त-
सःसघटोरात्रसःसुहृदाः अधावत् ततशत्रुर्यथास्यात्
उत्कचाऊर्ध्वकेशास्तैः स्फुरितोविटंकोयत्रताद्दृशोमौलिःय-
स्याः चलोगंतायत्रअचलः पर्वतास्तस्येवाकारोयेषामेवं
करीन्द्राहस्तिश्रेष्ठास्तेषांपालिः श्रेणीतस्याःकुंभभेनभग्नाअसु-
दृसंहतेः श्रीर्यस्या सापालिः कार्णितलाग्रेसावकोपंक्रोचमे-
षिति युक्तायामपिपालीस्याज्जातमश्रुश्रियामपीतिविश्वः
पक्षे तं रविनन्दनं कर्णमभिघटोत्कचोरक्षोवधात् कीदृ-
शोरक्षः हताःखणिकाः शत्रवोयेन तदेवंततशत्रुस्फीतःचि-
टंकःकिरीटोयत्रमौलिर्यस्य चलाचलाकारकरींद्रपाल्याः
कुंभप्रभञ्जनात्सुदृढसंहतिश्रीरहस्तीकोतिर्यस्मेतिवा ॥
१० ॥ भ्रान्तंतनगिरिनक्रचक्रमतिविराद्धृणितैर्वर्णैवराद्य
ताहितजीवितैः प्रहरणैरवाधांनवाधोनराम धृतेहास्य
विविदिविलोकसपुनर्यो वृहिन्निर्निपिष्टभटैः गीर्वाणादृहसुः
सविस्मयाधियोहूरण्नयोः संगरम् ॥ ११ ॥ तयोः सुग्रीवेन्द्र-
जितोः घटोत्कचकर्णयोर्वासमरे संग्रामे गीर्वाणादेवादृहसुः
प्रपंतिहरवात् सविस्मयाःसाश्चर्याधीः बुद्धिर्येषांते किंभूतमिव

रा०
पा०
१९

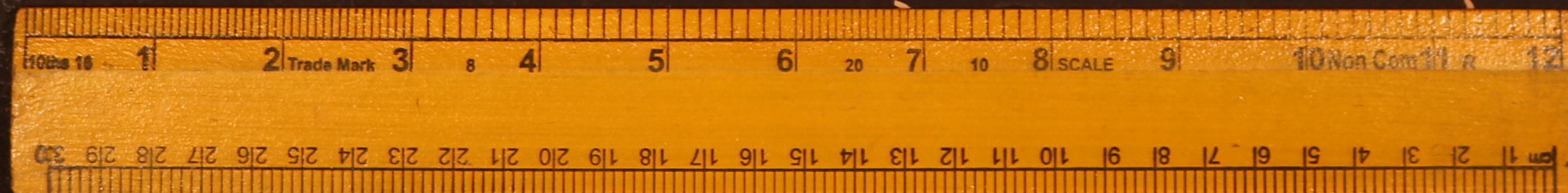
रात् शीघ्रमेव उद्घूर्णितैः कम्पितैः शरीरैः सन्देहैः क्रान्त्वा श्रोत-
मन्तर्वासिनां गिरीणां नक्राणां च वक्रं यत्र तथा स्रोतांसि
निलीयानि गृहीतानि रिपूणां जीवितानि यैस्ते एवं महदाणैर-
स्तैराक्रान्तौ रोधसौ द्यावापृथिव्यौ इतरं यथा तत्र धूलो
द्गमस्योत्थत्र एवं भूतो भिरिविलोको ग्रस्तलोको यत्र कौर-
वं क्रान्तं भटैर्योधैः कथंभूतैः पुनर्विशेषेणस्फूर्तिः परावर्तन
मावृत्तिः नपुनरागमनं तत्र निपुणायैस्तैस्तथा ॥ ९ ॥
ताभ्यामन्योन्यसैन्ये समरभावेकृतयोर्घमाने महाशस्त्रैः सयो
भारावतारात् क्षितिरपि स्वनत्वं भोगिभर्तुरेव वीर्यैर्वीरा
न्विमुक्तापूर्णमहामिकयागाहमानैः समन्तादाक्रान्तोद्यान
हर्म्यस्थलमाणिभवनाधौनैवासाभिभावात् ॥ १० ॥ ता
भ्यां सुग्रीवेन्द्रजिद्भ्यां घटोत्कचकर्णाभ्यां अन्योन्यपरस्प
रं रामरावणयोः कुरुपाण्डवयोः वा बले सध्यमाने सति
क्षितिरपि पृथ्वीरपि सद्यस्तत्काले भारावतारात् भार-
वैशेष्यात् स्वतन्त्रावभूव गर्वीबभूव कस्येत्याह भोगिभर्तुःशे
षस्य नागराजस्येत्यर्थः क्षितिभावात् शेषः स्वर्गोपि न नाम
त्समेनात् सर्वैः वीरैर्योधैराक्रान्तोद्यानहर्म्यस्थलमणि
भवनेति पृथ्वीविशेषणं वास्याक्रान्तानि उद्यानहर्म्याणि मणिम
यभवनानि च यस्याः सा किंभूतैः वीरान्विमुक्तायाश्रपि सहस-
हसिकाया अहंपूर्वमहंपूर्वमित्याकांक्षा गाहमानैः पृथि
वीदिवं वेत्यर्थात् स्वात्माभिभक्तावीरान्निवृत्यर्थः स्वात्माभिभ-
क्तावेति ॥ १० ॥ पावन्धरिस्याम नन्दनाम स्त्रीचतुरोपय-
स्याटथ्यमस्थयोर्द्वयोः बलानि भिन्नत्वमहेति संचयेर्नरा
नसेन्द्रोनिरचीयतावेः ॥ ११ ॥ समानसेन्द्रोमेघ-
नादो घटोत्कचो वा अपरैर्वानरभटैः योधैर्वा न निरची
यत नाज्ञायत किंकुर्वन् बहुभिर्दृष्टिसंचयैः अस्त्रसमू
हैर्बलानि उभयसैन्यानि भिन्दन् विदारयन् चरन्निति
धरित्र्यां पृथिव्यां चरन् गच्छन् तदनन्तरं पतांनरे ताणे

पीत्रंश्रुम्बेरेगाने चरन् उत्प्रेक्षते वितर्कें चेतिमेहि नीका
रः अग्रं तरंश्रुरोग्रे चरन् पश्चादपि चरन् ॥ १३ ॥ तद
नुरविस्तनेन प्रस्फुरच्छक्तिस्फुर्हद्रव्ययवभारैः त्वगादि
गदंतिकुम्भः रजनिचरनृपः लंकागांगेयकगांते गिरि
रिवपवनेन त्मानलेपातितोभूत् ॥ १४ ॥ तस्य पश्चात्
रविस्तनेन सुग्रीवेन कर्णेन रजनिचरनृपः रावणसेना-
पतिः कुम्भनामा घटोत्कचो वा रावणसः त्मानलेपातितो-
भूत् पृथिव्यां पातितोभूत् द्वन्द्वः संयोगेसंग्रामेरजनिच
रस्यासौ नृपश्चेति कुम्भघटोत्कचयोरुभयोः पक्षे
समासः किंभूतः प्रस्फुरन्ती शक्तिर्विशेषो यस्य घटोत्क
चपक्षे देहलेगनेव शक्तिः पलाघ्राणा कर्णेन दत्तेन
उद्यन्त्यर्थं हृहतो वप्रवस्य हलपादैः भारेण त्वगादि
गदंति नोपयास्मादेवं कुम्भापक्षे घटोत्कचपक्षे हृहद्द्र
व्यवभारेण त्वगादि गदंतिनो कुम्भाः कुम्भस्थलं येन कुम्भो
राष्ट्रपं तदेहमिति पूर्वार्थे रावणसांगते इतिमेदिनीकरः पक्ष-
गांते मलयपातितो गिरिरिवेति ॥ १५ ॥ तस्मिंस्तदा
पेक्ष भिरीदीर्घ निद्रां बभूव प्लोकाकुलितः स्वपक्षः विरोधि
वर्गः सतता जहर्ष न कोपि सर्वः भियतामपैति ॥ १५ ॥
तस्मिन् कुम्भे घटोत्कचे वा तदा तस्मिन्काले दीर्घनिद्रा
मरणं उपेक्षापि उपगतेसति स्वपक्षः उभयो रात्मीयव
र्गः शोकाकुलितो बभूव विरोधिवर्गयोरित्यर्थात्
वानरसमूहः कौरवसमूहो वा स्ततगमति शायेन जहर्ष न न
तेकोपिन सर्वः भियत्वमपैति निश्चक्रतीतियावत् ॥ १६ ॥
तदनु किलानि कुम्भः कोपस्फूलंयघोग्रे निधिमिव सलि
लानामद्भुतेक्रुम्भजन्मा रणभुवि परसैन्यं सूत्यतामाप्नु-
नित्ये भुवनदहनदाहास्ताम्भसीनास्तुतेजाः ॥ १७ ॥
तस्माद्वानिकुम्भः कुम्भकर्णपुत्रः भार्गेणिनिकुम्भः
राजविशेषो वा रणभुवि समरेरिपुसैन्यं उभयत्र सून्य

रा॰व॰
पा॰
११०

तां योधादिशून्यत्वेमाश्मशीवंनिन्ये अनयत् किंभूतः
भुवदहनस्यदाहारंभेदाहोपक्रमे तीव्रमत्युग्रंतेजोयस्य
सतथा उग्रंभयंकरंकोपस्थलमुदरस्थलंनिकुम्भउरोध॰
धिर्विघ्नोघोयथानिराकरोत्इति यथाकुम्भजन्माअ
गस्त्यः सलिलानांनिधिंसमुद्रं शून्यतांजलशून्यत्वं
नीतवानि निकुम्भः कुम्भकर्णस्यतनयइतिकोषयेद्
तिमेदिनीकरः ॥ ९९ ॥ बाणार्णवोद्वेगमितेषुभूयो
नेकेषुनाकंबलनायकेषु यथाःपलायंतकथपिष्टि
रस्यसैन्यानिकुम्भोद्भवभीतियोगात् ॥ ९ ॥ कथसं॰
ग्रामेस्थिरस्यरामभद्रस्यसैन्याः सैनिकाःकथः संग्रामात् ॥
पलायंतपलायिताः निकुम्भादुद्भवोयस्यास्ताहृष्याःभी
तेःयोगात् संबंधात् सेनायांसमवेतायेसैन्यास्तेसैनिका
स्ततेदृत्यमरः अनेकेषुबलनायकेषुयूथाधिपेषुबाणा
र्णवोद्वेःबाणसमुद्रसमूहैः नाकंस्वर्गंगमितेषुसत्सुविनाशि
तेषुदृत्यर्थः नैकेषुइतिकविन्यादः नपकारःशिरस्वालनेत्र॰
यित्वनेकेषुइत्यर्थः यद्वे यपिष्टिरस्यधर्मनन्दनस्यनिकु॰
म्भोराजविशेषोबाणएव अर्णवोद्धाः समुद्रप्रवाहाः
भूयःपुनरपीति ॥ ९ ॥ ततःकुमारव्यसनोग्रवार्तांगरो
विदित्वास्वकरंनिपातनम् हरिर्मरुन्नन्दनउद्यतात्मासम
दृधेतन्निधनाययत्नम् ॥ ९ ॥ मरुन्नन्दनोवायुपुत्रो
हरिर्वानरःहनूमान् तन्निधनायनिकुम्भवधाय यत्नं॰
समादधे अकरोत् किंकृत्वाकुमारस्यरावणपुत्रस्य
यद्व्यसनंवधः तेनोग्रावार्ताम्प्रवृत्तिः तांविदित्वा ततोग्र
रोरावणस्यनिपातंवधंस्वकरंविदित्वाज्ञात्वा उद्यतआ
त्मायस्यसतथा कुमारव्यसनश्रवानन्तरोविदित्वेति॰
ह्यापिपादः तत्रकुमारस्यरावणपुत्रस्यव्यसनंतस्य॰
श्रवात् श्रवणात् तन्निहितस्यपितुःरावणस्येत्यर्थो
त पक्षे हरिश्रीकृष्णःतन्निधनायनिकुम्भनामकभार

तयोद्धराजविपोषनिधनायकुमारोघटोत्कचः त
द्व्यसनोग्रवार्तांविदित्वा गुरोर्द्रोणस्यनिपातंस्वकरं॰
विदित्वामरुन्नन्दनोभीमः उद्यतात्माप्रकाशितात्मा
यद्यनयोरेकव्यापाज्ञयानकर्णोघटोत्कचंनिहन्यात्त
दानयाद्भेनंनिहन्यादितिहृष्टयेत्प्रकाशितवानितिभावः
व्यसनश्रवादितिपाठे कुमारस्यास्वत्थाम्नोव्यसनश्रवा
तन्निहितस्यपितुः द्रोणस्यनिपातंस्वकरंविदित्वा यदायं
द्रोणोश्वत्थाम्नोविनाशंश्रोष्यतितदाशस्त्रत्यागंकरिष्यति
तदास्यनिपातनं स्वकरमितिभीमप्रकाशितम् ॥
९ ॥ हतास्त्रसंतानविघातवार्तामनीश्वराःसोढुं॰
मसौसमन्युः प्राणच्छिदःशत्रुबलस्यमध्येनेताबला
नंविससर्जहेतिम् ॥ ९९ ॥ असौनिकुम्भोबलानांनेता
सैन्याधिपः प्राणच्छिदःप्राणापहारकस्यशत्रुबलस्यरा॰
मसैन्यस्यमध्येहेतिमस्त्रंविससर्ज तत्याजकीदृक्कृतस्य
त्रिमस्यअस्त्रसंतानस्य अस्त्रसमूहस्यविघातवार्तांसोढुं॰
निघाहित्वमनीश्वरोऽप्रभुः अतएवसमन्युःसक्रोधः इति
पक्षे असौबलानांनेताद्रोणःप्राणापहारकस्यशत्रुबल
स्यमध्येसमरांगनेहेतिंविससर्जअस्त्रत्यागंकृतवानिति कृत
मस्त्रंयेनएवंभूतस्यसंतानस्यपुत्रस्य अश्वत्थाम्नोविघातवा॰
र्तांमारणप्रवृत्तिंश्रोतुमनीश्वरःसमन्युःसशोकः अश्वत्था
माहतइतियुधिष्ठिरवाक्यानंतरमनेनास्त्रत्यागःकृतइति
भारते बलानांनेता धृष्टद्युम्नः संतानंघटोत्कचइत्य
पियोजना ॥ ९ ॥ धृष्टद्युम्नःसंपदिपवमानोद्भव॰
स्तीव्रकर्मानिकृत्तास्त्रप्रकरमभितस्तंसवेरोभिपद्य कु॰
र्वन्कायात्पृथगरिशिरःकोरवान्क्षोभयित्वासंग्रामाग्रे
त्रिदिवपदवीपार्थमेनंव्यधत्त ॥ २० ॥ संपदितत्काले
पवमानोद्भवोवायुपुत्रोहनूमान् एवंनिकुम्भंत्रिदि
वस्यस्वर्गस्यपदव्याःपद्धतेर्वर्त्मनःपान्थंपथिकंव्यधत्तव

रा.च.
पा.
१२

गेवर्म्मचारिणंचकारेत्यर्थः विनाशितवानितियावत्
कीदृशः धृष्टद्युम्नःतेजोयस्यसधृष्टद्युम्नः द्रौ
णस्यदुर्गेनेभीतेयस्मिन्विन्नेवलेपिचेतिमेदिनीकरः तौ
व्रकमेघस्यसतीव्रकर्माकिंकृत्वानिःशेषेणकृत्स्नस्यपर्णैः
अस्त्रप्रकाशेयेननतम् अभितःसर्व्वतेभिपत्यनिपत्यसहवै
रेणवर्त्ततेइतितस्यनिर्ब्भयस्यशिरःकायात् पृथक्कृत्वेन
छिन्दन् संग्रामाग्रेकोपृथिव्यांप्रवान् रथकल्पान् क्रू
ननादान् क्षोभयित्वा पक्षे धृष्टद्युम्नोद्रुपदनन्दनः द्रो
णेणपवनमानोद्भवः वक्षेकलत्नःकौरवान् दुर्योध
नादीन् पोषंतलाम् २॰ साधुइधीरपिनिरस्तधैर्या
विभ्रष्टनानायुधयोधवाहा दृष्टेवपश्चात्प्रतिकूलदैवा
त्सेनापरेषांभवत्पराङ्मुखी ॥ २१ ॥ परेषांशत्रूनांराक्ष
सानां कौरवाणांवासेनापराचीपराङ्मुखीबभूव किंभू
ता यद्वे धीरपिधैर्यवत्यपिनिरस्तंधैर्यंयथासाविशेषेणभ्र
ष्टाः नानायुधानिवयोधाश्चाश्वाश्वयत्रयद्वाविभ्रष्टाःप
लायिताः नानायुधानानाहस्तकायोधानांवाहाः अश्वा
दयोयत्रयद्वाविभ्रष्टानिनायुधानियेषांयोधावाहाश्च
ति प्रतिकूलदैवाद्यथाप्रतिकूलावस्था पुंसांपरावर्त्ततइति
२१ ॥ पितुर्न्निपातादृढवद्धवैरः पाञ्चालानांतनयःद्रो
णस्य रोषेणमूर्च्छन्दरातत्रैफणात्ययेवार्द्धिविलोलवेला
ला ॥ २२ ॥ द्रोणस्यरोषेणविशेषस्यतनयःपुरोवातसः
मकारालोनामवलानांपत्युःपितुःद्रोणस्यनिपातादृढा
दृढवद्धवैरंयेनसामेरामहतिशेषः तथारोषेणमूर्च्छन्
कारवमगात्ययेकल्पान्तेवार्द्धिः समुद्रइव उच्चचाल
पक्षे द्रोणस्यतीव्रस्यपितुःद्रोणस्यनिपातादृढवद्धवै
रलानांपत्युः सेनापतेःद्रोणस्यतनयः अश्वत्थामारो
षेणमूर्च्छन्ति मकरस्येवासिणीयस्यसमूर्च्छंमकराज्ञः
पोषंतलम् ॥ २२ ॥ अभीतिभाजाविहिताभियोग

स्तेनक्षणात्क्षोणिपतेर्ब्बलौघः नारायणास्त्राभिहतो
बभूवराहोरधःकायइवापचेष्टः ॥ २३ ॥ तेनेकवा
क्षेणक्षणोविशेषेणक्षोणीपतेः रामस्यबलौघः सैन्य
समवायः अभिहतः अपचेष्टो बभूव चेष्टारहितोजा
तइत्यर्थः कीदृशेनअभीतिभाजा निर्भयेनकिंभूतः
विहिते अभियोगआस्कन्दोयस्यसनारायणास्त्रेणाभि
हतो राहोःकबन्धोपचेष्टोयथाबभूवेति पक्षे तेनाश्व
त्थाम्ना नारायणोदेवतायस्येति एवंभूतेनास्त्रेणक्षोणी
पतेः युधिष्ठिरस्यबलौघः क्षणादपचेष्टोबभूवेति
द्रोणेहते अश्वत्थाम्ना समागत्यनारायणास्त्रंक्षिप्तम
स्त् ॥ तदुत्क्रान्तिनिराबाधबाणवाडववह्निभिः क्षोणी
पालबलाम्भोधिः क्षणात्क्षयमनीयत ॥ २४ ॥
क्षोणीपालोरामोयुधिष्ठिरोवा तस्यबलाम्भोधिःसै
न्यसमोहः क्षणात्क्षयंविनाशमनीयतनीतः तेनमका
राक्षेण अश्वत्थाम्नावा उत्क्रान्तानिराबाधाबाधशून्या
बाणास्तएववाडववह्नयोवाडवानलास्तैः अन्यैरपि
समुद्रोयुगान्तेवाडवानलैःक्षयंनीयते बाणवाडवव
ह्निभिरितिपाठेबाणवाणांवह्निभिःदाहकैरित्यर्थःप
क्षे नरस्यपुरुषस्यदारुणैःक्रव्यादैः तेनमकराक्षे
णउत्क्रान्तयेनिराबाधाबाणास्तान् वातिगच्छतीति
तदुत्क्रान्तानिराबाधबाणावाः इतिक्षोणीपालबलाम्भो
धिविशेषणम् ॥ २५ ॥ मुक्तायुधमहायोधासम्भ्रान्त
पवनात्मजारामावरजवाचासापदृष्टस्यापिताचभूः साच
भूः श्रीरामसेनायुधिष्ठिरसेनावा रामस्यावरजः लक्ष्मणस्त
स्यवाचा रामस्यबलभद्रस्य अवरजः श्रीकृष्णस्तस्यवा
चा एवंभूतस्यापिताच संग्रामांगनावस्थितक्षेत्रेत्यर्थः मुक्ता
न्यायुधानियैरेवंभूतामहायोधायत्रसाभयाद्वासंग्रामार्थं
वा मुक्तानीतिशेषः महाश्चयोधाइत्यकारप्रश्लेषेकृतेभ

त्यक्तं॰

भयात्त्वं त्यक्तं मां न जहि मया त्वं त्यक्तमिति तद्धानिवे॰
केणायोधनेन संग्रामार्थमिति भावः संभ्रांतः पवनात्म॰
जो हनूमान् भीमसेनो वायत्र ॥ २५ ॥ श्रीकण्ठकण्ठ
मषिदादिव कालकूटः पूर्वमयोनिधिमिवोर्वमनः॰
प्रकोपः आसाद्यमानवत्तं तु कबंधरणं तस्य प्रताप
महिमा प्रणामामतीव्रः ॥ २६ ॥ तस्य मकरध्वजस्या
त्यास्तो वातीव्रः प्रतापस्य महिमा प्रणाम प्रणीतो
बभूव किं कृत्वा मानवत्तं तु मनुष्यपार्श्वे रामहृषिणा॰
कृसेवा समासाद्य प्राप्य कालकूट इव यथा श्रीक
ण्ठकण्ठशिवस्य कण्ठं प्राप्य प्रणाम ॥ २७ ॥ प्रता
पमाग्नेयमिवाह्वमस्य रुद्राजितारिं नरदेवसूनुम् तं
वीरलक्ष्मीर्जुघेनस्मनक्ष्मगा वललक्ष्मीरिवकामदेवं
२८ ॥ तं नरदेवपुत्रं रामं कथाधिरिवा वीरलक्ष्मीः
जयलक्ष्मीर्जुघेतेस्म असेवत कीदृशं अस्य मकार
तस्य असत्याधोवा प्रतापमाग्नेयमस्त्रं तत्सन्नि
भं तदस्त्रं वा रुद्राजितोरिः पात्रयेनेत्म यथानङ्ग॰
गा बललक्ष्मीः कामदेवं कन्दर्पमिव यतान्ता व्यकर्ता
रंराजानं कामदेवनामानं वा जुघत ॥ २९ ॥ ॥
इति श्री कविराजपण्डितविरचिते राघवपाण्डवीये महा
काव्ये कामदेवांके एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥ श्रीः ॥
अथ गोमारमगानां जिष्णो जेता हवे संग्रामे व्ययोजया
मास सदृशा स्योजने श्वरः ॥ १ ॥ अथानंतरं सदृशा॰
स्तो रावणः जिष्णो विन्द्रस्य जेतारं इंद्रजितं मेघनादनामा
नं पुत्रं आहवे समरे योजयामास नियुक्तवान् किंकृ॰
त्वा अंगानां सेनांगानां हस्त्यश्वरथपादातीनां गोमारं॰
संभाव्य जनानामीश्वरः पक्षे जनेश्वरो दुर्योधनः स
दृशास्यः सत्ताकृतनेन अदृशास्यः अदृशासनीयः अजय
देयपदस्पर्धः अंगानां देशविशेषाणां गोमारमंगराजं क॰

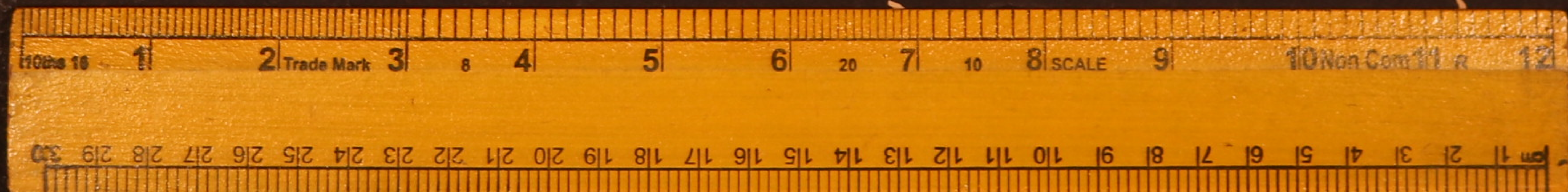
र्णं योजयामास वैरर्जुने इति विरोधः ॥ १ ॥ सपाकशासना॰
पच्छि विमेघनादो धन्वन्धनुर्ज्याप्रावतेगि कर्णः रणा॰
य भर्तुर्जयकारणाय जवेन जैत्रं रथमारुरोह ॥ २ ॥
सद्वृत्ति मेघनादः इंद्रजित् वेगेन जैत्रं जयनशीलं रथमा
रुरोह धन्वधुन्वन् चालयन् पाकशासनस्य वज्रावि॰
पक्षतत्त सकिभूतः ज्याप्रावयोः धनुर्गुणबाणयोः संगीक
र्णौ यस्य आकर्णाकृष्टज्याकार्मुकः रणाय संग्रामाय भ॰
र्तुः रावणस्य जयार्थमिति पक्षे सकर्णो राधेयः मेघस्य॰
वन्न सदृशस्य मतयोज्याप्रावतेगि धनुर्विधुन्वन् भर्तुः दुर्योध
नस्य जयार्थम् ॥ २ ॥ उत्सर्पत्कालकालचोच भीषणा
भिर्वालोलधृज पटलीछदिकूटीभिः संग्राम प्रमदतरा
दृसंभ्रमाभिर्वीरा[illegible]वाहिनीभिः ॥ ३ ॥
अथानंतरं उभयवाहिनीभिरुभयवीराणां योधानां वाहि
नीभिः सेनाभिस्तदृशम् संप्रवीतं हृद्यं धर्म्यस्तोधातो
भावे लट् तत्सर्पता उत्क्षिपता कालकालचोचभीषणावी
रध्वनिना भीषणाभिरिति वाहिनीभिर्विशेषणम् वि
शेषणालोलैश्चचलैर्ध्वजपटैलीच्छसमादिकूटीया
भिस्ताः संग्रामे प्रमदस्य हर्षस्य भरादतिशयात् संभ्रमा॰
भिर्भयशून्याभिः ॥ ३ ॥ समिद्धराधेयभुजप्रतापे द्विष
द्वलेहरिविषयं प्रपन्ने चमूभृता वज्रिभवेन गर्जमाने रेन्द्र॰
सेनात्वरतेस्म योद्धुम् ॥ ४ ॥ नरेंद्रस्य श्रीरामस्य सेनाया
द्रुंत्वरते स्मत्वरां पाकार द्विषतां शत्रूणां बले हरिवि
षयं प्रपन्ने सति हृष्टे सतीति कीदृशे समिद्ध रायां संग्रा॰
ग भूमावाधेय आरोपणीयो भुजप्रतापो यस्य सा किं भूता
वज्रिभवेन नीलेन चमूभृता सेनापतिना गर्जमाने दृक्षिता
पक्षे नरेंद्रसेनाधिपति सेना समिद्धउपचितोराधेय
स्य कर्णस्य भुजप्रतापो यस्य तादृशे द्विषद्वले वज्रिभ
वेन पृथ्वीधनेन पाण्डवं तल्पम् ॥ ४ ॥ रणस्य वलिततना

नाहेति बालप्रवाले प्रतिबिम्बमुपनीते स्फटिकनाम्ना
च द्रुतमिव वनराजीनिर्गतेनिम्नगाभ्यां गगभविजयवदा
ते तेऽभेराजसेने ॥ ५ ॥ ते उभे राजसेने रामरावणसैन्ये कु
रुपांडवसैन्ये वा संग्रामभूमौ जयवदाते संसक्ते र्बभूवतुः ।
द्रुतं पीछं निर्गते निर्गते निस्तते निम्नगाभ्यां नदीभ्यां लदते
वनराजी इव परस्परं जयवदाते रभसेन वलितानानाहेतयो
नानास्त्राणि तपव बालवालान वकिसल्यायैस्ते तथा
स्फटिकनायमेन मन्त्रनारोहेण प्रतिमाबिंबं संक्रांतं बिंबमुपनी-
ते ॥ ५ ॥ आहूतामरलोकवरवनितैर्दिग्व्यापिभेरी
रवैर्हराहृतकबंधवृन्दमाविद्धलान्दैरस्त्राक्तधूलिभिः
समाधीकृतनाकनायकपुरं संप्राप्तकश्रेणिभिर्दन्ता
दंतिकचाकचिद्रुतमभूद्यद्धं तलातल्यपि ॥ ६ ॥ त
योरुभयोः सेनयोर्युद्धमभूत् आहूता आज्ञायिता अ
मरलोकस्य वरवनिता उर्वशी प्रभृतयो यत्र कैः दिग्व्या
विचरणशीलैः भेरीरवैः पटहैः तथा अस्त्राक्तधूलिभिः रु
धिरनदीभिरचिरात्कृष्टोहृतादेव आकार्षितं कबंधानां वृ
न्दं यत्र दंतैः दंतैः प्रहृत्य यद्रुवति तन्हंतादंति यद्धं हृत्वा
तेनेदं वमिति समासद्वयं तिष्ठाद्विइतिच समासांतः अ-
न्येषामपि दृश्यत इति दीर्घः यस्येति चेतीकारलोपः ति
ष्ठद्गुप्रभृतीनि चेत्यव्ययीभावसंज्ञया मव्ययीभावश्चे
त्यव्ययत्वम् अव्ययादाप्सुप इति सुलुक् एवं कचैः
कचैः प्रहृत्य प्रहृत्ये कचाकचि तलैः तलैः प्रहृत्य
यद्धं तलातलि तलस्वपेटः संप्राप्तकानां यस्त्रादनिव-
र्तिनां श्रेणिभिः समाधीकृतं संकीर्णीकृतं नाकनाय
कपुरमिन्द्रपुरं यत्र तेषां स्वर्गातिथीभूतत्वात् ॥ ६ ॥
विधायिनिः सत्त्वमिवारिवृन्दं स्वतीव्रधामप्रभवैः प्र
तापैः विवेशवीरः स विवेशभूमिं द्वीपांतरं सूर्यमिवो
पसंध्यम् ॥ ७ ॥ सवीरो मेघनादः निवेशभूमिं शि

बिरं विविश उपसंध्यं संध्यासमीपे द्वीपांतरं सूर्यमि-
व किंकृत्वा अरिवृन्दं निस्पन्दं निश्चलं विधाय कैः प्रता
पैः कथंभूतैः स्वयत् तीव्रं धाम ततः प्रभवो येषां ताहृ
शैः एते सकर्णो वीरः निवेशभूमिं शिबिरं विवेश ।
शेषं तल्पम् निवेशः शिबिरं स्यात् शिबिरोद्वाहयोरु
पीतिविश्वः ॥ ७ ॥ प्रगे समहत्तांशुरिवोज्ज्वलप्रभः
सवेगसज्जीकृतभीमकार्मुकः रथेन भूयः समराय
निर्ययौ विपक्षवक्त्राजुगपाल्यसारथिः ॥ ८ ॥
प्रगे प्रातः सद्यःदिनित् समराय निर्जगाम सूर्य इव
उज्ज्वला प्रभा तेजो यस्य स तथा समानमेवो भयत्र स
किंभूतः वेगेन त्वरया सज्जीसगुणं कृतं भीमं भयान
कं कार्मुकं धनुर्येन स वेगेन रथेन भूयः पुनरपि विपक्षेवा
न्मुखयानुगामी पाल्या स्वविशेषो यस्य एवंभूतः सारथि
र्यस्य स तथा एते सकर्णः निर्ययौ विपक्षवागाच्छान्त
गतः ॥ ८ ॥ निर्यंतीमुपरितो वरूथिनीमाहवाय
परिपाकदारुणाः सूचयन्समचकिते सूचवैः कर्ण
पाल्यपक्षपातिविस्तरः ॥ ९ ॥ चकितैः सभयैः स
सूचवैः सैनिकैः कर्णपाल्यपक्षपातिविस्तरः कर्णयोः
पाल्या स्वविशेषो यद्वपक्षपातो विस्तरः प्रपंचः सू-
यते स्म किंभूतः परिपाके परिणामे दारुणः परितः
सर्वतः एव वरूथिनी सेनां आहवाय निर्गच्छ
न्तीम् एते कर्णपाल्ययोः राधेयमद्राधिपयोः पक्ष
वचन विस्तरः परिपाकदारुणा इति कर्ण विना
पाहेतः पौषं तल्पम् ॥ ९ ॥ अत्रकालज्ञधास्तो-
यवीरः सारथिनायतः श्रेष्ठमानसेन वनीयमा
नरथो बभौ ॥ १० ॥ सवीरः रक्षजित् बभौ अस्त्र-
भे अत्र कालकारिणा सारथिना नीयमानरथः समर-
भूमाविति शेषः अथ प्रातःकालानंतरं कौलीलेख

मानिवस्तूर्यइव अरुणेनेवेति अरुणेवेत्यर्थः ॥
पत्ते अनंतरं कालानंतरं अत्रकालतृषासार्थिना
शाल्येन नीयमानरथ्यः सवीरः कर्णाः पोषंतल्पम्
१० ॥ द्विषिभिन्निप्रतिघट्टनोद्भवमहाघोषैर्जगद्भीषय
न्वाणानसावसृजाधनुर्जलमुचानेन्द्रजित्स्वर्गाः
नानावीरविमर्दवर्तिनभुजाकाण्डविनोदस्तृणा द्र
भर्णप्रलयार्णवप्रतिनिधिः पृथ्वीपतेः प्रापसः ॥
११ ॥ सइन्द्रजित् पृथ्वीपतेः श्रीरामस्यार्णसमी
पंसमापकिंभूतः प्रलयार्णवप्रतिनिधिः प्रलयकाली
नसमुद्रसदृशः सोपिकथंतेपृथ्वीधरस्यसमीपंप्रामो
ति नानावीराणां विमर्दवर्तिनो भुजयोः काण्डः वि
नोदं अप्पयनेयेनसतथा द्विषीभिन्नयपवर्तिभिः
न्नयः तासांप्रतिघट्टनेन संघट्टनेन संघट्टनेनोद्भ
वोयेषामेवोद्भूतैः महाघोषैः महारवैः जगत्संवे
संसारंभीषयन् बाणान्नामावार्णवाणापवासारा
निवातान् सृजनीतिबाणासारस्तत्र नादृशेनध
नुर्जलस्वामेघसदृशेनधनुषा अरुसृजितनवगाःस्व
र्गविनदीतन्वन् विलासयन् पत्ते सकोपिः पृथ्वी
पतेर्यथापिश्रस्यतृणाहदविमात पोवसमानम् ॥
११ ॥ कुर्वाणोबाणावेषैर्यतिदिविषदांस्वैरयात्रां
नवोचं भंकारैः कर्षयंतोवकलमदनदीनिर्गमं
दिग्गजानां सद्यः प्रत्यर्थवीरोपिगुणविवशः स्तू
यमानप्रकर्षोप्राप्यार्थेनामवीरोसभटजनदृशा
लक्ष्यभूतौबभूवाते ॥ १२ ॥ ताबुभोप्रवीरो ल
क्ष्मणेन्द्रजितौ कर्णार्जुनोवा प्राधुधेन प्रकर्षेणा
पोडसकुर्वताम् कीदृशौ सुभजनदृशांवीरवत्त
योलक्ष्यभूतौ दृष्टौ कदाचित् शिलावपातं कदा
चित् अरुदृष्टौ कथंभूतौ दिविषदो देवास्तेषाविय

ति गगने स्वैरयात्रायाः स्वेच्छागमनस्यांतरायंवि
घ्नं कुर्वाणौ सायकवृष्टिभिर्बाणवर्षैरित्यर्थः द्विप
जानां झंकारैर्वकलामदनदीनिर्गमंबहिर्गमनंकर्ष
यंतौ मध्यस्तत्काले प्रत्यर्थीवर्गोविपक्षोपि पात्रसमूहोपि
गुणविवशः गुणपराधीनः स्तूयमानः प्रकर्षः योत्
द्धेकोययोस्तौ ॥ १२ ॥ सकोलक्ष्मीवाहितमर्मवाणे
श्वकारपीडांमहतींमहीपतेः तृणेनसीतारूपणा
व्यलीकाच्छवीवलसेवमहानवग्रहः ॥ १३ ॥
सइन्द्रजित् महीपतेः श्रीरामस्यमहतींपीडांचकार
कृतवान् कीदृशः वाचः शाठ्वाच्छरामेनाहितम
र्मघट्टनेयत्रकृतइत्याहतृणेनेति सीतायामेथिल्याः
तृणेनयत्तृपर्णातद्देवव्यलीकमप्रियं तस्मादिति स
किलसमितोमयामंथीसीतानिर्मायकेणछिन्नो
आकाशेरामसमक्षं हतवानितितृणेन महानवग्रह
इव यथामहानवग्रहोवृष्टिप्रतिबंधः कृषीवलस्यक
र्षिकस्यपीडांकरोति अवग्रहोवृष्टिप्रतिबंधेइतिनिपा
तिनः पत्ते सकर्णोमहीपतेः यौधिष्ठिरस्यपीडांचका
र अवग्रहइवकार्षिकस्य अवहेतुः सीतारूपणाव्यली
कादिति सीतायाहलपद्धतेः यत्तृपर्णात्तृणंत्वम्नष्का
त्वमितियावत् तद्व्यलीकात् अप्रियत्वादिति ॥ १३
नैर्ऋणयात्सव्यथेपात्रोः नरदेवमुपस्थितः तद्विराफ
लान्नोप्यापभ्रातावित्तस्यविक्रियात् ॥ १४ ॥ आ
त्तालक्ष्मणः नरदेवरामपस्थितः प्राप्तः किंभूतः शाको
द्विद्विजितः नैर्ऋणयांत्रिष्करणात्वेनसव्यथेपीडासहितं
तद्विराद्भ्रंद्रजितोवाणेनभ्रातारामवित्तस्यविक्रयाविका
रमापकिंभूतस्यापिअफल्गुनोपि अतस्यस्यापि पत्ते
भ्रातानफल्गुनोर्जुनोपि तद्विरावर्णागाचाचित्तस्यविक्र
याविकारमाप नरदेवंयुधिष्ठिरमुपगतः पात्रोः नैर्ऋ

एयान्निष्क्रमणात्वात्सख्यमिव फल्गुन्यां नक्षत्रे जातः
फाल्गुनः ॥ १४ ॥ कृतान्तपापयोरंतः प्रतियोगिविभी
षणः अपनिन्ये तयोः क्रमः कार्यज्ञो मन्युमूर्च्छनम् ॥
१५ ॥ विभीषणो रावणभ्राता तयो रामलक्ष्मणयोरंतःस्थि
तेमन्युमूर्च्छनं रोषव्याप्तिं अपनिन्ये नीतवान् किंभूतं प्रतियो
गिकर्तव्यप्रतिबोध कीदृशयोः कृतान्तपापयोः कृत
दोषयोः स कीदृशः कार्यज्ञः कार्यवेत्ता क्रमः पक्षमल्लः
पक्षे तयोः क्ष्माधिपार्जुनयोः अंतरवर्त्मंतरे रोषमूर्च्छ
नंकृत्स्नोवासुदेवः अपनिन्ये किंभूतः प्रतियोगिनां शत्रू
णां विभीषणो भयानकः रोषापनयनेनैवाग्रेकार्यसि
द्धिर्भविष्यतीति कार्यज्ञ इति ॥ १५ ॥ धूतप्रसादेन ततो
न्त्यपेणवधाय शत्रोः प्रहितः कनीयान् बलेन सार्धं वृ
हता बलिष्ठो रोद्धुं विघ्नमय्यसकृद्यतो भूत् ॥ १६ ॥
ततस्तदनंतरं कनीयान् भ्राता लक्ष्मणः शत्रोरिंद्रजितो
वधाय न्त्यपेण श्रीरामेण कृतप्रसादेन प्रसन्नेन बृहता
बलेन सार्धं प्रहितः साहितां शत्रूणां उद्यमं यज्ञं रो
गं रोद्धुमद्यतोऽभूत् वृत्तः बलवान् बलिष्ठः निकुम्भि
लायां हवनं कुर्वन्सन् सैन्येन लक्ष्मणेनेन्द्रजिद्रुद्ध
इति पक्षे न्त्यपेण राज्ञा क्ष्माधिपेण कनीयान्भ्राता
अर्जुनः शत्रोः कर्णस्य द्विषां शत्रूणां कर्णादीनां उद्यमं
रोद्धुमद्यतोऽभूत् ॥ १७ ॥ अनलबलहनुमत्कल्पि
तस्यन्दनश्रीर्दवदहनइवासौ वैरिकक्ष्यं विगाह्य प्र
तिहतवृषसेनादुष्करां चूर्णामैनं प्रसभमकृत बाहोः
विक्रमाणां निकर्षम् ॥ १८ ॥ असौ लक्ष्मणः प्रने
द्रजितं प्रसभमत्यर्थं बाह्वोर्विक्रमाणां निकर्षं कर्ष
णमकृतवान् कीदृशः अनलबलो यो हनुमान् त
स्मिन्कल्पितास्यन्दनश्रीः गमनलक्ष्मीः येन स तथा
हनुमत्प्रणामाद्भुतस्यार्थः वैरीशत्रुः कक्ष्यमिव वैरि

कक्ष्यं विगाह्य अवगाहयित्वा दवदहन इव दावाग्नि
रिव प्रतिहतो निराकृतो वृषदेंद्रो यया पर्वंशतायाः से
नाया आडम्बरस्य प्रपञ्चस्य चूर्णं चूर्णनं यस्य स तथा ॥
पक्षे असावर्जुनः प्रने कर्णी भुजयोः विक्रमाणां निकर्षं
कर्षणं प्राप्तवान् प्रहसन्नेवाकृत अनलबलेन हनुमता कल्पिता
स्यन्दनश्रीः रथशोभा यस्य स हनुमद्ध्वजधिष्ठानेन समन्वितरथ
कोऽति अर्जुनइत्यर्थः कपिकेतनत्वात् प्रतिहतो विनाशि
तो वृषसेनस्य कर्णपुत्रस्याडम्बराः चूर्णाय यस्य ॥ १८ ॥
अत्रांतरे पार्ष्णिमश्नुवन्निहत्ताविभीषणः संयति भीमसेनः
दुःशासनं वैरिबलं प्रमथ्य बलेन बाह्वोर्यमसाच्चकार
१९ ॥ अत्रांतरे विभीषणो रावणभ्राता बाह्वोर्बलेन प्रमथ्य वै
रिबलं शत्रुसैन्यं यमसात्यमस्य प्रदेशं चकार यमस्यायत्तं
कृतवानित्यर्थः सात्मसयदिति सातिः अश्नुवन् लक्ष्मणस्य
पार्ष्णिं पश्चात्सैन्यं शृण्वन् संयति संग्रामे भीमसेनाख्यस्तथा
कीदृशं तत् दुःशासनं दुष्टं शासनं आज्ञा यस्य तत् ॥
पक्षे अत्रांतरे भीमसेनः वृकोदरः दुःशासनं दुर्योधनानु
जं यमसाच्चकारेति अश्नुवन् अर्जुनस्य पार्ष्णिं शृण्वन् वि
भीषणो भयंकरः वैरिबलं शत्रुसैन्यं प्रमथ्य इति ॥ १९
अतिरक्तचरणान्निरोद्धुं आश्व कृद्धाभीषणाक्षदृप्तम्
तद्यातमालोकयरणे चरंतं सा हास्कृतांतमन्तत्स लोकः
२० ॥ लोको जनसंविभीषणं साहंकृतांतं यममेव म
त्वे तस्त्रस्त इत्यवानित्यर्थः तद्यातेन प्रकारेण रणे समरे
चरंतमवलोक्य दृष्ट्वा किंभिःशं भ्राम्यन्ती यादा तयाभी
षणेन ऊरुदृशो यस्य तद्या अन्नातीनां रक्तचरणेन रक्तस्व
वर्णेन अतिरोद्धुमत्यर्थं भयंकरं पक्षे लोकस्तं भीमसाहा
कृतांतं मन्तुं तस्य प्रमत्तं यमं जानाति स्म कथंभूतं अपातेः
दुःशासनस्य यकृत् आदि रक्तस्रवणे रक्तपाने जातं तेनाति
रौद्रं रूपं धृषमानम् ॥ २० ॥ ततो विभीषणमालोक्य रा

कर्ममहाजनाः राजदारोपरोधस्य फलं प्राप समनन्तर
२० ॥ महाजनः राजदारोपरोधस्य फलं प्राप समनन्तर
मनन्तरे स्म राज्ञो रामस्य दाराः सीता तस्या उपरोधस्य हर
णस्य फलमित्यर्थः तत्र रावणमेव विभीषणो विभीषण सं-
बोध्य आलोक्य पश्चे राज्ञो धार्तराष्ट्रस्य दाराः द्रौपदी-
तस्या उपरोधस्य केशाकर्षणस्य फलमेतदिति वैपादम
रणे तद्भीषणं भयंकरमारोक्यति ॥ २० ॥ तदा सौमि-
त्रिणा बाणैर्जिष्णुना स्तम्भवीकृतः श्रेगानामीश्वरः द्वय
मेघनादो रुधिरं दधौ ॥ २१ ॥ मेघस्येव नादो यस्य स मे
घनादः इन्द्रजित रुधिरं रोधं दधौ धृतवान् सकोहशः
सौमित्रिणा लक्ष्मणेन जिष्णुना जयनशीलेन बाणैः सं-
स्तम्भीकृतः स्तम्भं वितानीतः श्रेगानां हस्त्यश्वरथपदाना
नामीश्वरः स्तम्भन् द्रोणगच्छन् पक्षे तदानास्मिन्काले
श्रेगानामीश्वरो गराजा कर्णो रुधिरं दधौ स्तम्भन् संस्तम्भितः
रणासे स्तम्भ्यः मेघस्येव नादो यस्येति ॥ २१ ॥ बल
भावनिरन्तरा धरित्री गगनं निर्विवरं च दिलोकैः रजसापिहि
तेन तदन्तराले न विभागो निरणीयत त्रिलोक्याः ॥ २२ ॥
त्रिलोक्याः लोकत्रयस्य विभागो विभजनं पृथक्करणं
न निरणीयत न निरस्त्रीयत न निर्णीयते स्म तदेव विवृ-
णोति धरित्री पृथिवी सैन्यसमूहेन निरन्तरा अवकाशशू
न्या व्याप्तेत्यर्थः गगनमपि दिव्यलोकैः देवैः दर्शनार्थं
मागतैः निर्विवरं छिद्रशून्यं निरवकाशं तदनन्तरं द्यावा
पृथिव्योरन्तराले मध्यं रजसा सप्राप्य तेन रजसा पिहित
माच्छादितम् ॥ २२ ॥ अथ समनन्तरभितो जयन्त
सिंहनादैः परमपि च महोल्कापातैः पक्षैः कटाक्षैः
श्रवचनवचनबाणैर्मर्मभेदप्रवीणैः स्तदन्तदलितकायैः
सायकानां निकायैः ॥ २३ ॥ प्रथमतः स्तोलमाणैर्जि
तैरश्वैर्जनरायैर्योधैः अनन्तभिर्हृहङ्किः सिंहनादैः परस्पराञ्ज

घ्नतः शात्रवैरितैः निघ्नतः अपि च अनन्तरं महोल्कानां तद्
पवत्येरणवत् द्रुतैः कठिनैः कटाक्षैर्जघ्नतः अथवा
नेनन्तरं मर्मभेदप्रवीणैः समर्थैः वचोबाणैः जघ्नतः तदन्त
पश्चाद्दलितकायैर्विदारितशरीरैः सायकानां निकायैः
समूहैर्जघ्नतः ॥ २३ ॥ नभस्ततैर्मार्गणपातभीतैरप्स
रोगणैस्तत्र विलोकयद्भिः सविस्मयं साधु कृतं साधुवा
दैस्तयोः समानं समरं बभूव ॥ सविस्मयं साश्चर्यं यस्मात्
नभस्ततैर्गगनचारिभिः व्याप्तैः साधुवादो यत्र ताहृशं
मार्गणपाताद्बाणपतनाद्भयं प्राप्य समीपमुत्तहृत्य
त्यक्त्वा विलोकयद्भिरिति ॥ २४ ॥ निर्भिन्नधाराधरग
र्भनिर्यत्कीलालकल्लोलाच्छिन्नभूमिभागाः हृद्यं च गौरवि
शिखास्तदीयादिफणिविभेदमिव व्यतन्वत अनेनिष्पनि
स्म किंभूतानिः शोषेण भिन्नानां विदारितानां धाराधरा
णां मेघानां गर्भात्निर्यान्ति बहिर्भवन्ति यानि कीलालानि
जलानि तेषां कल्लोलाभिः कृत्रिमनदीभिः कलिताः सिक्ताः भू
मिभागा येते हृद्यं चरन्तो गच्छन्तः ॥ २४ ॥ हृष्टानेकप्रव
णवीरसमरश्रीभिः समं विचेरे रणाराद्धत्तनिनादेन ध्वनि
नानिर्णीयमानोऽन्तरम् भेरीध्वानभवद्व्याप्तिनमहादिक्कुं
जरदिक्कुंजरे याद्दर्शितपल्लपातनभयोः प्रेतदेवासुराः
२५ ॥ देवासुरास्तस्तते तयोर्लक्ष्मणेन्द्रजितोः कर्णार्जुन
योर्वा कद्व्यं पक्षपतिस्म विचेरे रणाद्वतितिर्यथा स्यात्
हृष्टानामनेकानां प्रवणानां जयप्राप्तानां वीराणां समरश्री
भिः संग्रामलक्ष्मीभिः समं सहनावेदन ध्वनिनानिर्णीय-
मानान्तरं यस्य तत्तया भेरीणां ध्वानेन झंकारेण भवद्
यं तेनाश्रितं महादिग्जं जयैश्वाहृष्यादिक्कुंजरा यत्र ॥
२५ ॥ विरचितनमतिरणाहिङ्कारबाणप्रेयाकारसहचरहरि
पाक्षिव्याहता वातिवाञ्छः रणभविल्वपक्षत्रमौलिरत्ना
पहारभुजगाङ्गवनसेहेसोकमप्याशुभंगम् ॥ २६ ॥

न्यपस्तद्भुः लक्ष्मणः स्तोकमपि स्वल्पमपि भंगं न सेहे ना
सोढवान् अविसमरभूमौ भुजगइव सर्पइव यथा सर्पो
मौलिरत्नस्य शिरोमणेरपहारं न सहते द्विपादस्था
णोऽरिणा इंद्रजिता तेकिंश्रुतेन हारवाणस्य प्रयोक्ता प्र
योजकेन सहचारिणा मकृयायिना हरीणां वानराणां श
क्तिभिः पराक्रमैः व्याहता प्रतीतः वा रक्षाजयकांक्षायेन
सः पक्षे न्यपस्तन्त्रवर्जुनः स्तोकमपि मौलिरत्नापहारं
किरीटापनयनं न सेहे आश्रुपश्रीत्रिभंगोयस्य नत अरि
णाकर्णेन विरचितं कीदृशेन अहिर्विचक्रोरो बाणः प्रार
तस्य प्रयोक्ता प्रयोजकेन कर्णेन किल स्वीयहृणो स्थितो
विजयनामा बाणोर्जुनवधाय रक्षितइति ॥ २२ ॥ आ
श्रुरोषवपर्वतिनाम ग्नाज्यानिनादक्रान्ततीव्रभर्मना:
प्रतिघातिविशिखाः प्रतेनिरेकर्णकुण्डलविच्छेदनोत्क
टाः ॥ २३ ॥ अभ्रुनालक्ष्मणेनाश्रुपश्रीत्रिरोषवपाव
र्तिनाक्रष्टेन प्रत्यपाति अपातेरभिमुखतालक्ष्मीकृत्य वि
शिखाः बाणाः प्रतेनिरे विस्तारिताः क्षिप्ताइत्यर्थः अभि
प्रतिआवादभिमुख्यमइत्यव्ययीभावः कीदृशाः ज्यानि
नादेन धनुर्गुणशब्देन टंकारेण क्रान्तातीव्ररभसभर्मनै॰
नाधर्षणायेस्ते कर्णयोः कुण्डलविच्छेदनेनोत्कटास्ती
क्ष्णाः ~~तीक्ष्णाः~~ इति पक्षे अभ्रुनार्जुनेन कर्णस्यारा
धेयस्य कुण्डयोर्विच्छेदनेनोत्कटास्तीक्ष्णाः तुल्यमन्यत्
२४ ॥ शस्तचक्रस्यधरया निषण्णस्यन्दनापदः रणकर्ममः
हत्त्वो अनौ सोढनरदेवजः ॥ २५ ॥ नरदेवजः लक्ष्म
णः पौलस्त्यिंद्रजितो रणकर्ममहत् नासोढ न सर्षितवा
न् किं भूतस्य शस्तचक्रस्य शस्तसैन्यधरया भूम्या निषण्ण
न्नास्यन्दनस्य गमनस्यापद्विपर्यस्य तस्येति पक्षे नरदे
वजः अर्जुनः पार्थः कर्णस्यधरया पृथिव्या शस्तचक्रस्य
शस्तरथचक्रभ्रांतस्य धरयैव निषण्णस्यन्दनस्याप॰

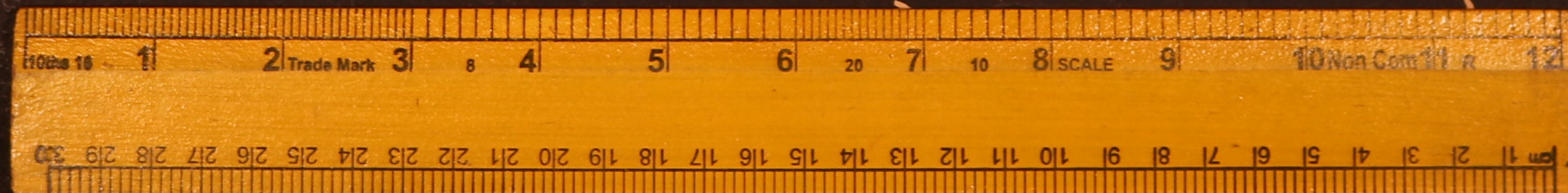
दस्य ॥ २६ ॥ ततः प्रतीतो जगतीन्द्रहन्तुः समाशिमिश्र
न्नमवार्णवस्य संधाय संधास फलीकरिष्यन् कर्णान्तसज्जं प्राव
मुक्तसज्जं ॥ २७ ॥ जगतीन्द्रस्य पृथ्वीपालस्य दशरथस्य हन्तुः
लक्ष्मणः प्राग्मुक्तसज्जत्वमकृवान् कर्णान्तेकर्णपर्यन्ते सज्ज्याः क
र्णान्तसज्जः तं संधाय संधानं कृत्वा धनुषीतिविशेषः संधां प्रति
ज्ञां सफलीकर्तुमिच्छन् ततोनंतरं प्रतीतः समवार्णवस्य संग्रा
मसमुद्रस्य समाशिमिच्छन् सन्नद्धे संभृते सज्ज इति प्रकाशः ॥
पक्षे जगतिप्रतीतः इंद्रहन्तुरर्जुनः कर्णस्य राधेयस्यांतोविना
शः तदर्थं सज्जं संधायेति तुल्यमन्यत् अतः स्वहृपे नाप्तेनास्त्री
शेषेति केचिद्धितिमेदिनीकरः पृथग्जेत्वसतेकर्णः स्ववर्णे
लोहन्तावपि ॥ २८ ॥ उच्चदंजलिकेनासो नानाविक्रमशोभि
तः विद्धिंविशिखेन त्रालिसयकस्यनाकरोत् ॥ २९ ॥
अस्तो लक्ष्मणः कस्य विस्मयं न करोत् अपितु सर्वस्यकरोत्
वैरस्य शत्रोर्विद्धं विशिखेन घ्नन् निवारयन् उच्चलेनांजलिकेन
बाणेन नानाविक्रमेण शोभितः कांतियुक्तः पक्षे अस्तावर्जु॰
नः पोसंक्षमानम् ॥ ३० ॥ क्षिप्रं क्षिप्तभ्रुकुटिभुजगाभीष्मभा
लं प्रवृत्ता व्यस्तापांगं विशिखविशिखयास्ताकमेवारिकाण्डे नूनं
तेन प्रसभमिषुणा भूषयामास भूमिं छिन्नेर्द्धं पूर्वमपानके॰
ष्ठांकारमेव ॥ ३१ ॥ सजिस्तु अजेनयनशीलः लक्ष्मणोर्जु
नोवा तेनेषुणा बाणेन भूमिं भूषयामास अलंकरोतिस्म द्वेषुः
शत्रोर्मौलिंच अपानकेकश्चमौलिः कोइंकारोयेन तत्तथा प्रसभम॰
स्वर्थं कीदृशं क्षिप्रं शीघ्रं क्षिप्ताभ्रुकुटिरेव भुजगस्तेनभीष्मा
भयंकरो भालोललाटं यस्य तत्प्रवृत्ताव्यस्तामलोन्यस्तापांगोनया
तेनेवप्रांते विशिखविशिखयास्ताकं नूनं निश्चितमपि अरिक
ण्टे शत्रुकण्ठेन्यस्तनेत्रप्रांतमित्यर्थः लूनमितिपाठः तत्र ते
न विशिखेन लूनं छिन्नमिति गमकत्वादिनी सपल्लायत सं
ग्रामात्सापरेषां पताकिनी परेषां शत्रूणां पताकिनी सेना
संग्रामात्प्रपलाय परा जाता अंगानां सेनानां भर्तुः इंद्रजितः

२+ द्वेषुर्मौलिं भूमिं च भूषयामासेति ॥ ३१ ॥ अंगभर्तुः शिरश्छिन्न+२

रा.च.
पा.
१९

शृंगराजस्य कर्णस्य वा शिरश्छिन्नमिति गद्गद्भाषिणी यो
केन भयेन गद्गदं यथा स्यात् एवंभाषणशीलेति ॥ २२ ॥
समंहस्याद्रिजयिनं समेतस्स भूपतिरथ तरमभ्यनन्दत् उपे
न्द्रमग्रे प्रणतं महेन्द्रः पुरेव वैरोचनिभंगहृष्टः ॥ २३ ॥
स भूपतिः रामो युधिष्ठिरो वा भ्रातरं लक्ष्मणं वा अर्जुनं वा स
मं तुल्यमभ्यनन्दत् सोऽपि स सह्याद्रिभिः विभीषणादि
भिः स्त्रीहस्सादिभिर्वा सह समेतमागतं वा महेन्द्र इव यथा
पुरा पूर्वं महेन्द्रः शक्रः वैरोचनेः बलिदानवस्य भंगेन हृष्टः
हर्षयुक्तः तमग्रे विल्सु मग्रे प्रणतमभिनन्दितवानिति ॥ २४
चमूपतिर्मारुतिरश्विनन्दनौ गदाधरः पुण्यजनेश्वरस्तथा
पुनः स्फुरत्कीर्तिधनंजयं प्रभोस्तस्सहराजेन समं प्रतस्थिरे ॥
२४ ॥ एते सर्वे तेन लक्ष्मणे प्रतस्थुः किंभूतं प्रभोः रामस्य
पुरोऽग्रे स्फुरंती कीर्तिरेव धनं यस्य तम् तथाजयंजयफके
केते इत्याह प्लवंगपतिः सेनापतिः नीलः मारुतिः हनूमान् अ
श्विनीकुमारपुत्रौ वानरविशेषौ मैन्दद्विविदौ गदाधरः
गदायुधः पुण्यजनेश्वरः राक्षसपतिर्विभीषणः स्फुरद्रा
जेन समं जांबवता सुग्रीवेण सह एते प्रभोः युधिष्ठिर
स्याग्रे तं धनंजयं अर्जुनं प्रतस्थुः स्तवंतिस्म कथंस्फुर
त्कीर्तिर्यथा तत् केते इत्याह चमूपतिः पाण्डवसेनापतिः धृ
ष्टद्युम्नः मारुतिः भीमः अश्विनन्दनौ नकुलसहदेवौ पु
ण्यापवित्रा ये जनाः तेषामीश्वरः श्रीकृष्णः कथंभूतो गदाध
रः गदो नाम भ्राता अधरः कनिष्ठो यस्य तं कीदृशं स्फुरद्रा
जेन चंद्रमसा तुल्यम् स्फुरद्भिः एवं ते भेदे स्याद्गुल्लूके पोणाके
पुमान् कृतभेदे त्र्यलिंगे स्यान्नक्षत्रे पुनपुंसका मितिमेदि
नीकरः ॥ २४ ॥ रणातिभूमिः कटकद्वये सा पौकाप्रह
र्षोदभजमानम् निवेशयोर्वाजिकेवराणां निद्राः प्रबोधो
कुमारपन्निवेव २५ ॥ समराख्यातिभूमिः पराक्रमाकटक
द्वये रामरावणयोः दुर्योधनयुधिष्ठिरयोर्वा पौकाव्रहर्षे

स्वतौ समानं तुल्यं कालमभजत् सिषेवे यथा रात्रिर्युगप
देकधा वाजिनां अश्वानां वृषभाणां च निवेशयोः ॥ २५ ॥
तदाहवे नीलकवस्य सूनोर्नक्तंचरेभ्यो निधनं निशम्य सुश्रो
चवाज्ञा वक्रधार्तराष्ट्रः स्वचकुर्नयस्यानुभवन्फलानि ॥
२६ ॥ तदा तस्मिन्काले राजा रावणः सुशोच अशुचत् नी
लकवस्य अग्रदूतस्य सूनोः मेघसेनाख्यस्य निधनं मरणं निशम्य
केभ्यः नक्तंचरेभ्यो राक्षसेभ्यो राजा कीदृशः वक्रपा भ्रांतंपीडि
तं राष्ट्रं येन सः एवं च स्वकुर्नयस्यापि फलान्यनुभवन्निति ॥ प
क्षे राजा धार्तराष्ट्रो दुर्योधनः सुशोच नीलकस्य सूर्यस्य सूनोः
कर्णस्य निधनं मरणं नक्तं रात्रौ चरेभ्यः प्रणिधिभ्यः निशम्य शो
चत्तल्यम् ॥ २६ ॥ स्वामिना दशमुखेन नोदिता दिग्गजाव
निरजसा निरुन्धती प्रत्ययाति विचचाल वाहिनी वारणादप
रपाल्यनायका ॥ २७ ॥ वाहिनी रावणवाहिनी प्रत्ययाः
तिपादुमस्त्वं विचचाल कीदृशी स्वामिना दशमुखेन रा
वणेन नोदिता प्रेरिता रजसा दिग्गजावनि रुन्धती आच्छा
दयंती वारणाद्यानविशेषात् अपरेषां पाल्यश्रेष्ठा अति
दुःखकारिकेत्यर्थः पक्षे दुर्योधनवाहिनी प्रत्ययाति विषा
णाल कथंभूता स्वामिना दुर्योधनेन मुखेन प्रेरिता तथा दि
शादिग्गजावनि रुन्धती वारणात् हस्तिनः हस्तिनमारुह्ये
त्यर्थः अपरः शाल्यो मद्राधिपो नायकः सेनापतिः यस्याः
सा ॥ २७ ॥ ततः स्थितव्यूहमुखास्समूहता स्थिरप्रभा
वानरनाथसैनिकाः समभ्ययुर्हन्तुमरातिमण्डलं निषाध
कां स्थमणोरिवांपवः ॥ २८ ॥ अनंतरं नरनाथसैनिकाः
रामसैनिकाः युधिष्ठिरसैनिकावा अरातिमण्डलं शत्रु
समूहं हन्तुं समभ्ययुः आगच्छंतिः स कीदृशाः चमूहता
नीलेन धृष्टद्युम्नेन वा स्थितव्यूहमुखाः स्थितं व्यूहः सम्मू
हस्तस्य मुखं येषां ते इति यमणोः सूर्यास्त्राः वाकिरणानिषा
कारमिवनाशयंति स्मेत्यर्थः ॥ २८ ॥ द्रुतदाविरलधूलि

ध्वांतस्फुटांबरांतं विघटितसुरलोकद्वारपक्षकवाटं सम-
दविबुधनारीनेत्रादत्तानुयात्रं त्वरितविविधयोधं कटुमासी-
दुजिन्योः ॥ ५९ ॥ ध्वजिन्योः रामरावणसेनयोः कीदृशं
दुर्योधनसेनयोर्वा कटु यथा स्यात्तथा बभूव किं विशिष्टं ध्व-
नाविरलेन निविडेन धूलिनेव ध्वांतेन स्फुटमम्बरांतं यत्र त-
द्वदविरलभूमीनिपातांतवं तथा विघटितं स्वर्लोकस्य द्वा-
रपक्षयोः कवाटं यत्र यद्वा द्वारपाल एव कवाटं च विघटि-
तं स्वर्लोकस्य द्वारपाल एव कवाटं यस्मिन् समदायाः विबुध-
नार्यः स्वर्गस्त्रियाः तासां नेत्रैर्दत्ता अनुयात्रा पश्चाद्गमनं
यत्र द्रवंतो विविधानेकविधा योधा यत्र समालापस्तांते
वा द्वौ वद्भागद्रुमाद्रयोरिति मेदिनीकरः ॥ ५९ ॥ अभि-
पात्रुं समापतन्नितांतं पृतनानांपतिरेधितानननस्त्रीः रजसा
पिहितांशुमद्रराजस्य गायन्व्योम गभीरवीरनादैः ॥ ६०
पृतनानां पतिः सेनापतिः रावणः रजसा पिहितांशुं अभिपात्रु-
रिपुं लक्षीकृत्य समापतन् नितान्तं अतिशयेन एधिता उप-
चिता आननस्त्रीः मुखशोभा यस्य रजसा रेणुना पिहितां-
शुमान् पिहितः सूर्यो यथा स्यात् एवं गभीरैर्वीराणां नादै-
र्व्योमने स्थगयन् पिदधन् पक्षे मद्रराजः मद्राधिपः शल्यः
पौत्ररभिमुखं समापतन् अपरस्तु सेनानांपतिः स्वामी र-
जसा पिहिताः अंशवः यत्र तत् पिहितांशु इति क्रियाविशे-
षणम् मद्रराजस्य गायन् इत्यत्र खर्परे विसर्जनीयस्य-
लोपो वक्तव्य इति विसर्जनीयस्य लोपः ॥ ६० ॥ जनितनवा-
रवानरकुंजरदनत्ररंजितदिक्करिदीर्घकरं प्रतिभटाव-
टशल्यमलोकहापरबलमनुजेश्वरमाह्वणोत् ॥ ६१ ॥
परसेना रावणसेना मनुजेश्वरं राममसावाह्वणोत् आह्वणोति
स्म जनिताः पांसवानां पाठाः यत्र सा नराणां कुंजराणां च र-
तजेन क्रोधितेन रंजिता दिक् यथा विदिवौकसां देवानां-
प्रतिभटा पवाक्यदानिस्त्रप्रदेशा यत्र शल्यानामह्नविशेषा

णां पांसुभिर्वा मुखं यस्या सा हृष्टीनडूटापवंशाच पक्षे
परचमूः दुर्योधनसेना मनुजेश्वरं कीदृशं प्रतिभटाना-
मवटघ्रात्कान्दनं यस्मादीदृशः शल्यो मद्राधिपो वा येय-
स्मामीदृशीनड्रावोति ॥ ६२ ॥ नरेश्वरशिरश्छिन्नना-
नावीरशिरःतल्पनम् भूभारभरसंहातिप्रधनं तत्र पप्रथे
६२ ॥ तत्र प्रधनसंग्रामः पप्रथे तस्मात् किंभूतं भूवो भारस्य
यो भारः गौरवं तत्संहर्तृ शीलं यस्य तत् नरेश्वरस्य रामस्य श-
रैश्छिन्नानि यानि नानावीराणां शिरांसि तैः विस्तृतं व्याप्तं
पक्षे नरेश्वरः कीदृशः शोषितं तल्पम् ६२ ॥ रथाश्व-
मातंगनिरंतराणि हत्वा बहूनि द्विषतां बलानि तूणेन-
धर्मप्रसवः क्षितीशः शाकुन्याम्निने सहरति स्म शल्यम् ॥
६३ ॥ क्षितीशः रामः शाक्या सामर्थ्येनान्वितेः पृथिव्यां-
शल्यव्यथा मुद्रति स्म द्विषतां शत्रूणां रावणानां बहू-
नि बलानि सैन्यानि हत्वा विनाश्य कथंभूतानि रथैरश्वैः
मातंगैः करिभिर्मातंगैर्निरंतरालानि निरवकाशानि-
धर्मप्रसवो धर्मप्रधानाः धर्मस्य प्रसवः अत्यन्ति येषां पक्षे
धर्मप्रसवः धर्मात्मजः कीदृशः तूणेन शाक्या शस्त्रविशे-
षेण शल्यं मद्रराजं मुद्रति स्म हतवान् शोषितंतल्पम् ॥
६४ ॥ विननाप विहूपात्त्स्तीक्ष्णतापपरितापितः यथावि
पक्षः शाकुनिः सहदेवनिपीडनैः विहूपात्तोनामराक्षसो-
विननाप नपपातिस्म किंभूतः तीव्रस्तापो यस्य सस्तीव्रता-
पो रामस्तेन निपातितः विपक्षः पाक्षुः यथा शकुनिः पक्षी
देवनिपीडनैः मेघनिपीडनैः सह विपक्षः विगतपक्षः प-
तकाः पक्षे शकुनिः सौबलः सहदेवस्यकर्तीकृतस्यनि
पीडनैः सह विपक्षः विगत पक्षः पतकाः विननाशक्ती-
व्रतापेन निपातिताः विपक्षाः पक्षरहिताः विहूपाक्षः कु-
त्सितनेत्रः विहूपाक्षः कान्नितो श्रुताः पामकाइतिवा ॥
६४ ॥ सुग्रीवेण हृस्कांगदेनपथितंभीमेनविद्धिदूष्यतंते-

नानीधृष्टद्युम्नप्रधानप्रष्ठजगृहे प्रोच्चारिहासंजयः उल्लोच
कान्तरश्मिनोस्तनयो स्तोणीद्विषक्षोणितैरलंकाराम
धिपेनप्रस्रवनवद्बलाः परेजिष्णुना विद्विद्बलंविद्वि
षांप्राप्तं सुग्रीवेणवानरविशेषेणच यद्वा सुग्रीवेणांग
देन भीमेनवानरविशेषेण विद्विद्बलं मथितमिति
योजना एषसेनानीः नीलःप्रभुधानो याङ्कर्ताजगृहे
ग्रथीद्विद्विद्बलं ननत्याज मारुतिर्विप्रोच्छात्रुं हंती
तिप्रोच्चारिहाहंतेस्त्रीप् सम्यक् जयोयस्यसेसंजयः अ
श्विनोस्तनयो मैन्दद्विविधो विद्विद्क्षोणितैः पात्रु
ल्पधिपैः क्षोणीपृथिवी उल्लांपाकान्तः सिंचितास्त अरुणा
मपिपेनजांबवता परेशत्रवोधस्ताःविनाशिताः पक्ष्म
वनमिवजिष्णुना जयनशीलेन ॥ पक्षे भीमेन वृको
दरेण विद्विद्बलं शत्रुपातं मथितंपूर्वाभनाशीतायस्य
ताहृषेन हृतंभंगदं वकलोकानांयस्याताहृषेन ।
एषःसेनानीः धृष्टद्युम्नः विद्विद्बलंजगृहेएकप्रधानः
सात्यकिश्च प्रोच्चारिहा संजयः अश्विनोस्तनयोनकुल
सहदेवोद्विषक्षोणितैः स्तोणीमुल्लांचकान्तः जिष्णुनाः
अर्जुनेनपरेशस्ताः धार्तराष्ट्राणांनारकानामधिपेनचेन्द्रेणप्र
स्रवनमिवकुपेणायकाननमिवेति ॥ ७५ ॥ व्रजतिवि
लयंक्रमाद्बलौघेल्पसेनामहत्योधनांविलोक्य गुरु
पुत्रहृतान्तभावःकृतवर्मोद्भटोविदूरमागात् ॥ ७६
उद्भटोरावणःविदूरमागात् दूरावस्थितोभूत् कीदृशः
कृतवर्माकृतंवर्मसन्नाहोयेनसः स्वल्पसेनांश्रीरामसे
नां अस्तयोधनांक्षुद्रयोधनांविलोक्यदृष्ट्वा कलि
न्त्रांनिखिलौघेक्रमाद्विनाशंव्रजतिसतिगुरूणांमहतां
पुत्राणां इंद्रजित्प्रभृतीनांकृतोनवंधभावोयेनसतथा
कृपानवंधइतिपाठे गुरुणांपुत्रोद्रोणाकृपयानुबंधःसं
यक्तोभावः स्वभावोयस्यसः पक्षे कृतवर्माहार्दि

कः विदूरमगात् रात्रौ सौप्तिकयुद्धेकार्तपाण्डवशिबिरं
जगामेतिभावः गुरुसुतःअश्वत्थामातस्यकृपानुबंध
इतिपाठे गुरुणांपुत्राणांकृपयानुबंधः संयुक्तोभावः
स्वभावोयस्यसः पक्षे कृतवर्माहार्दिकः विदूरमगात्
रात्रौ सौप्तिकयुद्धेकार्तपाण्डवशिबिरंजगामेतिभावः गु
रुपुत्रः अश्वत्थामातस्यकृपानुबंधेनभावोविप्रायोयस्यस
तथा नष्टयोधनोदुर्योधनोदुर्योधनोयत्रएवंभूतांनृपसेनां
विलोक्यतुल्यमन्यत् ॥ ७६ ॥ आग्नेयेनरणेहृष्टपु
त्रेनान्येनपातिताः वसन्तेनकामदेवेन प्रोषितान्वनगिरणः
७७ ॥ आग्नेयेनाग्निकुण्डेत्यन्नेनपोषं तुल्यम् ॥ ७८
इतिश्रीहलधरणीमहत्तकादम्बकुललचक्रवर्तिश्रीकामदे
वप्रोत्साहितकविराजपण्डितविरचिते राघवपाण्डवीयेमहा
काव्येइंद्रजित्कर्णवधोनामद्वादशःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ ओंअ
थस्फुरद्दक्षिणबाहुरुग्रेंगारघोषानलसन्निभस्य अल्पाव
शिष्टात्मबलस्यशत्रोर्नराधिपोनिर्गममन्वियेष ॥ १ ॥
अनंतरंनराधिपःश्रीरामःशत्रोः रावणस्यनिर्गममागमन
मन्वियेषइच्छतिस्म किंभूतस्य अल्पमवशिष्टं आत्मबल
सैन्यंयस्यतथा अंगारघोषोघोरानलःवह्निस्तत्सन्निभस्य
तेजस्वितुल्यस्य यथावह्निःनिर्वाप्यते तद्वदसावतीतिभा
वः सकीदृशःउच्चैरस्यर्थस्फुरन् दक्षिणोबाहुःयस्य
बाहुस्पन्दनंप्रियासमागमंसूचयतीतिसामुद्रिकं पक्षे
नराधिपोयुधिष्ठिरः शत्रोःदुर्योधनस्यनिर्गमंजलमध्या
द्बहिर्निर्गमनं ॥ १ ॥ रिपोरसहमानास्तेहरिसैन्याविलंघ
नम् रुरुधुस्तदधिष्ठानंसरोवरमिवद्विपाः ॥ २ ॥ तेह
रिसैन्यावासरक्षोणाविपोरावणस्यतत् अधिष्ठानंलंका
रुरुधुःरुन्धन्तिस्मकिंभूताः विलंघनंरिपुकर्तृकपरा
भवं असहमानाअसहंतः सरोवरमिवयथाद्विपाःह
स्तिनःसरोवरंरुन्धन्ति पक्षे हरिःश्रीकृष्णःमुख्योयेषां

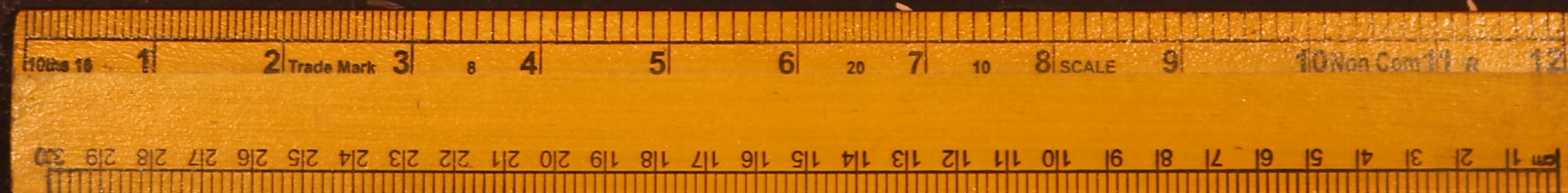
तेहरिमुख्याः पांडवाः रिपोर्दुर्योधनस्याधिष्ठानमवस्थि-
तस्थानं तन्सरो व्यासस्सरोरुरुधुः द्वैपायनलिनः द्वैतिनां
वर्षस्थेपुस्सरोवरमितिवा सकिलप्रविश्यतस्त्वजलस्तं-
भिन्यादिविद्यया व्यासस्सरः प्रविश्यस्थितइति ॥ २ ॥ ततः
सगर्वंनिरगाद्वानिर्विपक्षसिंहध्वनिकीर्णकर्णः तदा-
महानागइवस्वधाम्नः सन्दर्शितोत्साहमहीनलक्ष्मा ॥
३ ॥ अनेनरमवातिः रावणः स्वधाम्नः स्वकीयगृहात् नि
र्गमात् निर्जगाम सगर्वं साहंकारं यथास्यात् विपक्षा-
णां पाण्डूनां रामादीनां सिंहध्वनिना सिंहवत् गलगर्जितेन
कीर्णाः व्याप्ताः कर्णायस्यसः सन्दर्शितोत्साहं प्रका
शितोत्साहं यथास्यात् अहीनलक्ष्मविभ्रद्राजाजिक्रंय
स्यसः महानागइव महागजइव पक्षे अरातिः दुर्योध
नः स्वधाम्नः स्वाश्रयात् सरोवरम् निरगात् विपक्षस्य
भीमादेः सिंहध्वनिरात्त्वेहितं तेनाकीर्णौ कर्णौ यस्य ॥ ३ ॥
दोर्विंपक्षैरमलैः परिघपातमिवव्योम्निसंचारयंतं हस्ता-
रे मंगलेषुप्रतिदिशमशनैर्दर्पितानेकवज्रम् कुर्वाण-
दृष्टिपातैरनलकवलितानीवसेनानिहन्तात्रकोपाद्दाप-
तंतंकायमपिदहस्रः प्रत्यनीकप्रवीराः ॥ ४ ॥ प्रत्यनी
कप्रवीराः विपक्षयोधाः सुग्रीवादयस्तं रावणं कायमपि
दहस्रः पर्यपतिस्म किंभूतं दोस्सां भुजानां विपक्षैः पैस्रालं
नं व्योम्नि आकाशे व्यविचिप्रपातमिव संचारयंतं परित्यालो
हमुद्गराः किंभूतैः रमलैः हृहद्भिः तं कथंभूतं मण्डलेषुमे
घेषुहुङ्कारे हृष्णां चालनेप्रतिदिशं दिशिदिशि अशनैरामंदैर्द-
र्शितमनेकवज्रंनानाहङ्कार्येनहृष्णा भवत्वात् यद्वा मण्ड-
लेषु हुङ्कारे अतिविक्षेपे प्रतिदिशं दर्शितानेकवज्रा-
मितियोज्यम् दृक्पातैः सैन्यानि परबलानि अनलक
वलितानि वह्निग्रस्तानीव कुर्वाणं कोपादापतंतं आ
यांतं पाण्डुसैन्यं लक्ष्मीकान्तः कोपाद्दापतंतं सुग्रीवादयः

कायमपिदहस्रः पक्षे तं दुर्योधनं कोपादुदापतंतं प्र
भीमा भीमादयः प्रतिदिशं दिङ्कारे चक्रस्रः प्रतिदिशं चाल
नादनेकवज्रामितिवाशेषं तुल्यम् ॥ ४ ॥ तमाहवाया
कानहवणघ्नो वृकोदरः कालइवान्तकोपः उग्रेजितस्त्रीवृ
षवाहनेनभर्तामृणामिव कार्तवीर्यम् ॥ ५ ॥ हव-
णं रक्षोविशेषं हतवान् हवणघ्नोरामः तं रावणमाहवा
यसमराय आहूतवान् कथंभूतः हवणरूपषदोषं हं-
तिहवघ्नः तथाहवृषोधर्मः गरुडोवाहनं यस्य तेनश्रीकालेन
उग्रेजिता उपोद्बलितास्त्रीः वीरस्त्रीः यस्य भृगूणां भर्ताका
र्तवीर्यमिवे यथावृषवाहनेन उग्रेजितस्त्रीः रुद्रतेजाः प
रशुरामः कार्तवीर्यमाहूतवानिति पक्षे वृकोदरः भीमः
तं दुर्योधनमाहूतवान् कथंभूतः हवणं रूपवदोषहंति
हवणघ्नः तथाहवृषोधर्मः गरुडोवाहनं यस्य तेनश्रीकृ-
ष्णेनउग्रेजिता उपोद्बलितास्त्रीः वीरस्त्रीः यस्य भृगूणां भर्ता
कार्तवीर्यमिवेतिशेषस्तुल्यम् ॥ ५ ॥ मुखारविन्दैः
सुरसुन्दरीणां नभोवभूवेहसहस्रचन्द्रम् सहस्रगंगंच
तदोत्सुकानां विमानहंसावलिभिः सुराणाम् ॥ ६ ॥
इहास्मिन्संग्रामे रामरावणयोः कौरवपाण्डवयोः नभोग
गनं सहस्रचन्द्रं बभूव कैः सुरसुन्दरीणां मुखारविन्दैः त
दातस्मिन्नेव समये सहस्रगंगं च बभूव अथ्या के उदर्श-
नायोत्सुकानां देवानां विमानहंसावलिभिः ॥ ६ ॥ सव
त्सनीमूतनतजननवत्स्त्री चिरायजायाविरही प्रवृत्तस्याः उपेयि-
वान्संयुगधाम रामो हरिप्रधानैर्दहपोहस्याद्यैः ॥ ७ ॥ रा
मोदाशरथिःहरिप्रधानैःवानरमुख्यैः स्वचूड्रिमिर्द्वैर्दह
पोहस्पाः संग्राम धाम संग्रामस्थानं उपेयिवान् प्रगतः स
रक्षत्यावाणापृतानन्दुर्घस्यनरस्त्रीवेगवान् चिरायचिरका
लं जायाविरहीसीताविरुक्काः अन्तएव प्रवृत्तस्याः वनवी-
ती पक्षे रामोबलदेवाः संयुगधाम संग्रामस्थानमुपे

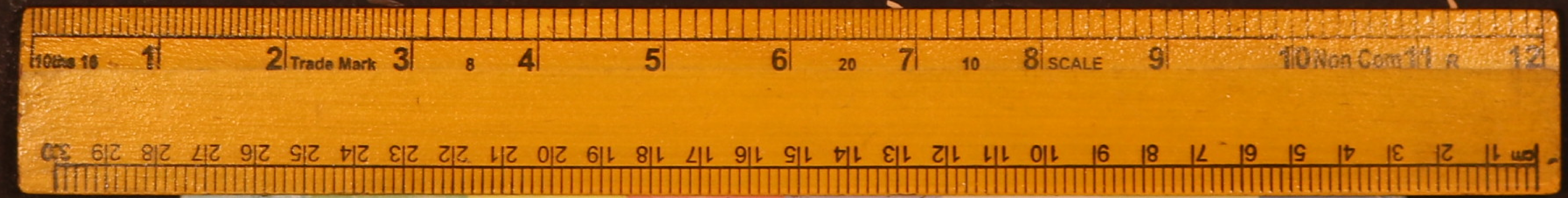
यिवान् हरिप्रधानैः श्रीकृष्णमुख्यैः दशद्भिरर्जुनादि
भिः दृष्टपो सरस्वतीनदीविशेषः तया युताः तत्र यस्य जा
याया रेवत्या विरही वियुक्तः व्रतस्थः तीर्थयात्रायाः प्र
त्यागतत्वात् ॥ ७ ॥ जज्ञेलयोरथ ददर्श भुवनाय भीतिस्फी
तांगदोज्ज्वलभुजावलिनं समीकम् अन्योन्यहेतिपरि
घट्टनकीर्णवह्निज्वालापरिस्फुरणतर्जितविष्कदर्विः
८ ॥ अथानन्तरं तयोः रामरावणयोः भीमदुर्योधनयोः त
त्समीकं संग्रामः जज्ञे जातः भुवनाय लोकाय भीतिं दद
त् नाम्य स्यान्नरविति रे विशेषः किंभूतं स्फीतः सोत्साहो यः
अंगदः वालिपुत्रः तस्योज्ज्वलास्तेजाः सहिता भुजावलि
र्यत्रेति रामपक्षे रावणपक्षे तु स्फीतः अंगदो लंकारवि
शेषो यैरेवमुज्ज्वला भुजावलिर्यत्र विशान्ति बाहुत्वाद्भुजा
वलिरिति भीमदुर्योधनः पक्षे स्फीतांगदाभ्यां बाहुकालंका
राभ्यामुज्ज्वला भुजावलिर्यत्रेति तथा अन्योन्यं परस्परं हे
तीनां शस्त्राणां संघट्टनेन मीलनेन कीर्णस्य विक्षिप्तस्य
वह्नेः ज्वलानां परिस्फुरणेन तर्जिता विष्कदर्विर्येन तत् ॥
८ ॥ आद्यैः सायकपातपतत्तनुभिर्वीरैर्विमानस्थितैरे
भ्यस्ता सुरसुन्दरीरतिरसैः सा हृदयमालोकितः वोढ्रः स्य
न्दनवेगनिस्सहमहीदिक्चक्रभिन्नमध्ये एष प्रापितपा
निराहवविधिस्तत्रासनिश्वासयोः ॥ ९ ॥ आद्यैरिति त
त्र संग्रामे निश्वासयोः आसन्नमृत्युयोः रामरावणयोः भी
मदुर्योधनयोर्वा सम्यक् विधिः संग्रामविधानमासवश्च
किंभूतः आद्यैः प्रथमसर्वंगतैः वीरैः आकस्मात्पातपतत्तनुभिः
अभिमत्वसंग्रामपतितैः विमानस्थैः अभ्यस्ता सुरसुन्दरीरति
रसैः अभ्यस्तः अनुभूतः अमरसुन्दरीणां रतिरसः संभोग
रसो यैस्तैः सा हृदयं सक्रोधमालोकितः निरीक्षितः चोढ्रोभ
यानवान् स्यन्दनवेगेन निस्सहायां मह्यां पृथिव्यां दिक्चक्रभि
न्नासिद्धं तेनाकृम्भीनमध्ये देशेन सर्पेष्वेकेन पोषेण प्रापितापां

तिर्यस्य सतया कूर्मीनसः कूरसर्पेस्त्रियां लक्षणशतानि
मेदिनीकरः ॥ ९ ॥ भूतचापलतया विराजतो मार्गणा
भिहतमर्मणोर्मिथः नांतरं ददृशुराहवे तयोः साधुवा
दमुखरा नभश्चराः ॥ १० ॥ तयोः रामरावणयोः भीमदु
र्योधनयोर्वा आहवे संग्रामे अन्तरं विशेषं नभश्चरा गग
नचारिणो देवादयो न ददृशुः न पश्यन्ति स्म किंभूतयोः
भूतचापलतया भूतचापलत्वेन विराजतोः मिथः अन्यो
न्यमार्गणैः बाणैः अभिहतमर्मणोः कीदृशाः नभश्चराः
साधु साध्विति वचनेन मुखराः ॥ १० ॥ मुक्तायोकस्तव
कानिकवैः सावत्सा बुवाप्या विषच्छेदैः स्वपावलिताः
प्रारब्धा विवाहाः उल्काजालैर्विजटिलिता जज्ञिरे
व्योमगर्भास्तूर्णोत्कीर्णैः प्रसभमुभयोराकृष्टाचिंष्कला
पैः ॥ ११ ॥ उभयोः रामरावणयोः भीमदुर्योधनयोर्वा
तूर्णोपार्जितउत्कीर्णैः विक्षिप्तैः आकृष्टानामस्त्राणामर्चिषस्ते
जसः कलापैः समूहैः व्यापादिपाः सावत्सा इव जज्ञिरे किं
भूतैः मुक्तास्त्यक्ताः अशोकस्तवकानां निकराः समूहा ये
स्ते अवतंसानास्त्रियो कर्णपूरेषु पोलवेऽन्ने मेदिनीकरः
प्रारब्धाः प्रावत्कालीनामेवाविषच्छेदैः सौदामिनीलक्षैर्वि
सवलिताः कद्रुराजज्ञिरे अस्त्रमेजः कलापैरिति व्योम
गर्भा गगनान्तराणि उल्काजालैर्जटिलितानाद् वज्रभूवः
द्भेतितेजो निकरैः भूषिता इति सर्वे व्योमस्त्रालंकारः मुक्ता
स्त्रीमुक्तिके प्राप्तमुक्तिमोचितयोस्त्रिषिविति विस्वः ॥ ११
मनोरथगतिध्वंसपरिवर्धितरोषयोः रणकर्मस्फुटं तत्वा
दृःस्त्रांतमुभयोरभूत् ॥ १२ ॥ उभयोः रामरावणयोः
भीमदुर्योधनयोर्वा रणकर्मसमरव्यापारः अश्रान्तमनवर
तमभूत् स्फुटं दृढितत्वात् अत्यर्थकृपालत्वात् कीदृशयोः
मनोरथस्य कांक्षाया गतिस्तस्या ध्वंसने परिवर्धितो रो
षो ययोस्तौ ॥ १२ ॥ तथा तयोर्विक्रमत उद्दीपे दिह

त्तयाव्योम्नियथासमेताः दिवौकसोप्येकतरेणलब्धां
जयंननिश्चेतमलंबभूवुः ।। १२ ।। तयोःरामरावण
योः भीमदुर्योधनयोर्वा विक्रमः तथातेनप्रकारेणउद्दि
रीपेप्रकाशितः यथादिवौकसोपिदेवाअपिदिदृक्षया
दर्शनेच्छयाव्योम्निगगनेसमेतामिलिताः एकतरेणत
योर्द्वयोर्लब्धंप्राप्तंजयंनिश्चेतुंनालंबभूवुर्नसमर्थाः अ
भूवन् किंरामस्यरावणस्यजयइति किंभीमस्यदुर्योध
नस्यवाजयइति ।। १३ ।। मध्येतयोरायफधद्युद्धजन्माप्रति
स्तंभवह्निशिखोल्लसंती भीमानयोरेकतरंप्रहीतुंसाला
जयश्रीरिवलक्ष्यतेस्म ।। १४ ।। मध्येइति तयोःरामरा
वणयोर्भीमदुर्योधनयोर्वा मध्येआयफधद्युद्धजन्मा अस्त्रसं
घट्टोत्पन्नाप्रतिस्तंभमुल्लसंती वह्निशिखा अनलज्वा
लालक्ष्यतेस्मकाइवतयोः मध्येएकतरंप्रहीतुंसाला
जयश्रीरिवेति ।। १५ ।। पौष्पीवृष्टिःप्रवलानुरूपविक्र
मेणोपपत्तयेविचचारचैरुक्तामुक्ताकलापाःकिलतदुप
रमेकेवलाःसाधुवादाः संयत्तंहवमाभीमासिद्धापकवत
योःपंचलैःमुक्तानांचहृष्टैःसिद्धैर्दर्शनोदिविसूयितत
मैःहूत्कमालिराणीताः ।। १६ ।। तयोःरामरावणयोः
भीमदुर्योधनयोर्वा उपरिविचचारगगनचारिणामो
दैःसमूहैः पुष्पसंबंधिनीवृष्टिःवर्षणंमुक्तानांमुक्ताप्र
लानामथमतः क्रमेणोपपत्तयेकस्मान्मुक्तापत्तये अलाभे
सतिमुक्ताकलापामुक्ताः मुक्तासमूहाःस्पर्काइति नेतु
परमेतद्द्वयेसतिकेवलाःसाधुवादामुक्ताः दिदृपाय
वतयोर्देवांगनाः दिविआकाशेदृयितवमेवलंभेः आस्ति
यथविरभ्यसेयाआहूतनीताः हेतुगर्भविशेषणं यतःसं
यतःसमरसंसर्गादुभेनभीताः वृत्ताअग्नपुष्पमुक्तानां
वर्षणंसंचलेरेकदेशोवृत्तंविशष्टाद्वयंतयोःपितृधन्यः
१७ ।। दिविभिन्नप्रतिनादिदुंदुभिरवप्रस्तोभिगर्भोच्चल

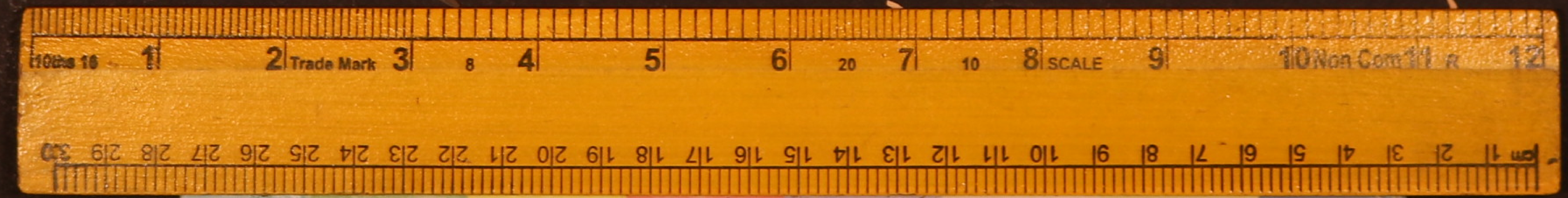
त्रानानागनगेंद्रनक्रनिकरप्रोत्क्षिप्तवीचिच्छटाः वेलां
तान्त्रद्दलंघयत्कुपितयोर्नूनंतयोरायफधज्वालैर्वानलैः
छिन्नस्यनभसोनिर्वापणायांबुधिः ।। १९ ।। अंबुधिःसमु
द्रःवेलांतान्त्रद्दलंघयन् ऊर्ध्वगतइत्यर्थः नूनमुत्प्रेक्षायां
तयोःरामरावणयोःभीमदुर्योधनयोर्वाकुपितयोःक्रुद्धयोः
कुधानामस्त्राणांज्वालादीप्तिःसेवऔर्वोनलःतेनलंछित
स्याक्रांतनभसोगगनस्यनिर्वापणायशांत्यर्थे संकिंभूतःदि
भिन्नौप्रतिनादीयःदुंदुभिरवःदेववाद्यविशेषध्वनिःते
नप्रकर्षेणक्षोभितःघोरगर्भीःसंभ्यलवाद्युच्चलंतोनानानागाः
सर्पाःहस्तिनोवानगेंद्राःमैनाकप्रष्टतयःनक्राःजलजंतु
विशेषाःतेषांनिकारैःसमूहैःप्रकर्षेणोत्क्षिप्ताऊर्ध्वप्रेरिता
वीचिच्छटाकल्लोलपंक्तिःयस्यसतथा ।। २० ।। विलो
कयन्विद्विषिवधेसमंशायरणेजगत्प्राणभवंतपात्मजम् उपा
यमस्मैनिभृतंन्यवेदयज्जयोचितंकोपिपुरातनोमुनिः ।।
२१ ।। कोपिपुरातनोमुनिः अस्मैश्रीरामायजयोचितंज
यथोग्यमुपायंन्यवेदयत् निवेदयतिस्मनिभृतंगुप्तंकिंकृ
त्वाल्पात्मजंरामंरणेसमरेविद्विषिणोरावणस्यवधेसमंप्र
यंसशायितमालोक्यजगत्प्राणभवंसमाविष्णंप्राणभूमिं
जयोपायंकथितवानित्यर्थः पक्षे अस्मैभीमायपुरातनो
मुनिःश्रीकृष्णःजगत्प्राणोवायुस्तस्माज्जातःतंनिर्यस्यतं
तपात्मजंभीमंविद्विषिणोदुर्योधनस्यवधेसंशायितमालो
क्य कालेनकिलदुर्योधनोरुभंगायनिर्जोरुपसर्प्य?तं
ताभीमायदत्तैति ।। २२ ।। प्रवर्त्यभीमोप्यलसन्महापृ
धुविरोधिवीरंनिजघानमर्माणि पुरेवरामःपानम?संभ
वंमहास्त्रमोहेणनिशाचरेश्वरम् ।। २३ ।। रामोदाश
रथिःविरोधिवीरंनिशाचरेश्वरं रावणंमर्माणि महास्त्रस्य
मोहेणमहास्त्रंप्रक्षिप्यजघानहतवान् किंभूतोभीमो
भयानकःप्रवर्त्यप्रवर्तनंकृत्वालसन्महायत्वंयस्यतत्

रा॰
पा॰
१२४

यथा पुरा प्राप्तमन्युसंभवं वालिनं मर्माणि द्विवेति पक्षे भी
मो भयानकः वृकोदरः विरोधिवीरं दुर्योधनं मर्माणि जघान
यथा रामः पुरा निशाचरेभ्यः रावणमिव विधूतेति मन्योः
क्रोधस्य संभवो यस्मात्तम् ॥ १७ ॥ ततस्तमुद्वेगं गतमा
नसोपि दुर्योधनछिन्नदर्पाननश्रीः प्राप्योरुभंगं जगतीं ज॰
गाम स्वरुद्धिषां मूर्त इवाभिमानः ॥ १८ ॥ दुर्योधनं पक्षे
यस्य स दुर्योधनः तादृशः स रावणो जगतीं पृथ्वीं जगाम
गतः उरु महान्सो भंगः पराजयस्तं प्राप्य उद्वेगं गतं मानसं
यस्य स उद्गमानसं इत्यर्थः अभिमानगुरुत्वादि स्वनाहत॰
त्वाद्वेति गतमानसः गतप्राण इति वा मानसं सरसि स्वा
नेरिति विश्वः छिन्नाद्दर्पानां दर्पसंख्यानां आननानां स्तु॰
त्वानां श्रीः लक्ष्मीर्यस्य सः स्वरुद्धिषां मस्तवाणां मूर्तो मूर्तिमा
न् अहंकार इव पक्षे दुर्योधनः धार्तराष्ट्रः उर्वोर्भंगः ऊरु॰
भंगः तं तं प्राप्य जगतीं जगाम छिन्नाद्दर्पादेव श्रीर्यस्याः सा॰
एवंभूता आननश्रीः यस्यास्मिन्नद्दर्पाननश्रीः पौचं इत्यलं
१९ ॥ अंते संग्रामयज्ञसमयः पूर्णाहुतीकृतः तत्कायः
परिचचार दशरूपरावणमण्डले ॥ २० ॥ तस्य रावण
स्य दुर्योधनस्य वा कायः शरीरं रणमण्डले पूर्णाहुतीकृतः
अन्यत्रापि यज्ञांते पूर्णाहुतिः क्रियते ॥ २० ॥ विरहस्य
पृथदृष्टिं कोरुमी मंगलवाहानान्तरमरवधोरद्धनः खेच॰
रगाः जगदनिमिषसंचारि दिक्चक्रबंधः प्रसेदुस्त्वनन्यत्र अखिल
लोकामंगलेनेव पूर्णाः ॥ २१ ॥ मंगलेनेव पूर्णा इति
सर्वं च संबध्यते मंगलेन पूर्णा इव अंभुवाहाः मेघाः अ॰
यानंतरं कुसुममसंबंधिनी दृष्टिं विसमृजुः तत्यजुः अ
मरवधूः देवांगनानान्तरं दिगंगनेव रंगाः पतंगः पक्षिणश्च
क्रोः दिगाद्य अबंधच्च दिग्पाकबंधः प्रसेदुः अनिमिषाणां
देवानां संचारजगः अनिमिषभूता इति पारे दिशापवबं॰
धः अनिमिषभूताः निनिमेषाश्च अखिललोकास्तत्र

पुत्रः संतप्ता बभूवुः ॥ २२ ॥ तीर्त्वा प्रतिज्ञां पवनात्म
जेन प्रत्यागतेनाभिहितार्त्तिभंगा मेने तदानीं मनुजेंद्र
पत्नी मनोत्सवं भर्तृमुखावलोकम् ॥ २३ ॥ मनुजेंद्र॰
स्य श्रीरामस्य पत्नी सीता भर्तुः मुखावलोकनं स्वामिमु॰
खदर्शनं महोत्सवं मेने तदानीं तस्मिन्काले प्रतिज्ञां ती
र्त्वा पवनात्मजेन हनुमता प्रत्यागतेन अभिहितार्त्ति
भंगाः रावणवधो यस्मात्तया पक्षे मनुजेंद्रपत्नी द्रौपदी
भर्तृमुखावलोकं महोत्सवं मेने पवनात्मजेन भीमेना॰
भिहितार्त्तिभंगा कथितदुर्योधनवधा इति शेषं तद्वत् ॥ २३
महावराहेण महीव सागरात्समुद्धृता भीमबलेन संक
टात् नरेंद्रपत्नी प्रतिपन्नमंगला जहर्ष जन्मांतरमा
स्थिता यथा ॥ २४ ॥ नरेंद्रपत्नी सीता जहर्ष हृष्टा
बभूव जन्मांतरं पुनर्जन्म आस्थिता तथेति द्वितीयज॰
न्माश्रितेत्यर्थः सा किंभूता प्रतिपन्नमंगला प्राप्तमंगला
भीमं भयानकं बलं सैन्यं यस्य तेन भीमबलेन रामेण सं॰
कटात् दुर्गात्समुद्धृता आदिवराहेण पृथिवीव रसा
तलागरात्समुद्रमध्यात्पृथ्वी वा पक्षे नरेंद्रपत्नी द्रौपदी
भीमस्य वृकोदरस्य बलेन सामर्थ्येन तद्वत्समन्यत् ॥
२५ ॥ पत्युः प्रतिज्ञार्णवलंघनेन सकंचुका संविन॰
वृत्तवेणी अनल्पसंतापकृताश्रमध्याद्विनिस्सृता॰
राजवधूर्विरेजे २६ ॥ राज्ञो रामस्य वधूः सीता विरे
जे शुशुभे अनल्पः संतापो यस्य एवंभूतस्य कृताश्रमस्य
मध्याद्विनिस्सृता बहिर्गता अग्निप्रवेशं कृत्वा विशु
द्धा राज्ञ इत्यर्थः पत्युः स्वामिनः प्रतिज्ञार्णवस्य प्रतिज्ञा
समुद्रस्य लंघनेन सकंचुका कंचुकयुक्ता तथा संवि
वृत्ता चार्वंगी वेणी यस्याः सा तथा कृतवेषपरिकरेत्य॰
र्थः पक्षे राजवधूः द्रौपदी अनल्पः संतापो दुःखं॰
स एव कृताशो वह्निः तन्मध्यात्त्यक्त्वा भीमस्य प्रतिज्ञार्णव

रा.च.
पा.
१२५

वलंचनेन सकंचुकाविवितचारुवेणी यदाऊः पाशने
ननस्याः केशानां बराकर्षणंकृतं तदारभ्य बद्धेवणिवासी
त्यस्मात्रास्मिन्हते परिमुक्तेवणीबंधे इत्यर्थः ॥ २४ ॥ रा
ज्ञेनियुक्तेनविभीषणेन हरिप्रनेत्रानुगतोबलेन नरा॰
धिपः स्वांनगरीं प्रतस्थेविमानराजप्रभृतांप्रपन्नः ॥
२५ ॥ नराधिपाः श्रीरामः स्वां नगरीं अयोध्यांप्रतस्थे ।
जगाम विमानराजस्यविमानश्रेष्ठस्यपुष्पकस्य प्रभृ
तांगतः प्रपन्नः रावणवधात्मा संपुष्पकनामानं विमानं
व्योमयानमारुह्येतिभावः राज्ञेश्वर्या इत्रावणस्यनियुक्ते
नविभीषणेन लंकाधिपतिना अनुगतः कृतपश्चाद्ग
मनः बलेनवानरसैन्येन हरीणां वानराणां प्रनेत्रानाय
केन सुग्रीवेणानुगतः पक्षे नराधिपोक्षाधिपतिः स्वां
नगरीमिंद्रप्रस्थं प्रतस्थे किंभूतः विमानादिगतमानामा
नसुन्यायेराजानः तेषांप्रभुत्वंप्रपन्नः ॥ २६ ॥ सकृद्
ह्नतं विभक्तिमतादात्रुपानुगामी कृतवर्मणोदनः त
मन्वगच्छत्कुलवर्धनः स्वपाचरो राजवरं विभीषणः ॥
२७ ॥ स्वपाचरो विभीषणस्तंराममन्वगच्छत् अनुजगा
म राजवरं राजश्रेष्ठं सकीदृशः भर्तारिस्वामिनि उत्कटा
मधिकांभक्तिमुद्वहन् कृपयाकरुणयानुगामी अनु
गमनशीलः कृपानुगामी तथाकृतवर्मसन्नाहो येन
सकृतवर्मायोधस्तेनोद्वहति प्रापत्तिप्रस्तनथा य
द्वाकृतवर्मणः सन्नाहस्यनोदनमपनयनं येन सतथा स्वक
सन्नाहइत्यर्थः गुरुपर्यासात् तथावंशस्यस्वकीय
वंशस्यवर्धनः उक्तविकल्पे यद्वागुरोः जनकस्यपितुः
वंशस्यवर्धनः पुत्रः अश्वत्थामा अन्वगच्छत् यांडवेल
लीकृत्यजगाम किंभूतः स्वपाचरो रात्रिचरो कृपः कृपा
चार्यस्यानुगामी यस्य सतथा कृतवर्मणा राजविशेषे
णानोदनेप्रेरणायस्य भर्तारि दुर्योधने उत्कटामधिकांभ॰

किमुद्वहन्नितिविभीषणोभयंकरः ॥ २८ ॥ सकुल॰
स्यानुकूल्येन प्राणैस्तानाकिनीम् प्रभंजनः कुंभजा॰
ताः संभवता मवर्धयत् ॥ २९ ॥ प्रभंजनो वायुः तांप॰
ताकिनींरामसेनामस्या सादितिसेनां वा अवर्धयद्वर्धय
तिस्मप्राणैर्मन्दम् आरात्समीपेकुलस्यानुकूल्येन राजकु
लस्यानुकूलकारित्वेनेत्यर्थः हे कौन्तेय कुंभजा तस्य
तस्या सादिके दक्षिणानस्यां संभवो जन्मयस्य सतथे
ति दक्षिणदिक्संभव इत्यर्थः ॥ ३० ॥ अथवणो की
र्णासेनापतिप्रष्ठकणपंकृतभीष्मानिकाण्डे योधत्रातप्र
तीकैर्विघमितवसुधंधस्तनानाकुमारं वेतालहितालमा
रादुपरिपरिपतत्फेरुभेरुण्डकाण्डं दुष्प्रस्थानालमासीत्य
थिमुत्पथ वधू राजपुत्राजिरंगम् ॥ ३१ ॥ तत्पथभूः
सीताद्रौपदीवा राजपुत्राणां रामादीनां पाण्डवा॰
दीनां वा आजिः संगरः सएवरंगोनर्तनभूमिः तंदुष्प
थिमुत्वर्मस्थानैवालमासीत् नैवसमर्थो बभूव अथप
र्णेसमीपे कीर्णाविक्षिप्तायेसेनापतयः तत्रपृथवोब
हवः कणपाः प्रेतायत्र यद्वाकीर्णाः आकीर्णाः सेना
पतौपृथवः कणपाः यत्रतत्र गामकात्वाद्वाधिकरणेब
हुव्रीहिः यद्वाकीर्णाः समन्ततो विकीर्णाः सेनापतिः ।
सैन्यनायकाः पृष्ठः महान् कणपेरावसः द्वंद्वोत्कचा
दिः यत्रतत्र कृत्तः छिन्नो भीष्मो भयानकः अरिकाण्डोय
त्र पक्षे कृत्तः भीष्मेन गांगेयेनारीणां काण्डो यत्रतत्र ।
योधव्रातानां वीरसमूहानां प्रतीकैः शरीरैर्विघमिताव
सुधापृथिवी यत्र तत् ध्वस्तानानाविधाः कुमारा यत्रतत्
वेतालो वेतालायत्रतत् आरादूरात् उपरिपरिपतंतः पतनशी
लाः फेरवः शृगालास्तैः फेरुणा भयानकाः रुण्डाः कबं
धा यत्रतत् भेरुण्डादेवताभेदस्यपक्षिणस्तयोः स्त्रियां ।
भयानके वाच्यलिंगे मार्तण्डः क्रोडस्तुतं योऽस्तितिमेदि

नीकरः ॥ २८ ॥ कृतप्रतीकारमरेः कृतागसः समग्र
चूडामणिमौलिनिग्रहात् अभीष्टवंतोविजयंमहाभुजं
समोदरंतेरघुदोन्वव्रजः ॥ २९ ॥ रघूद्वहोमित्राणि
तेश्रीराममनुवव्रजुः अन्वव्रजतिस्मसमोदरं सलक्ष्मण
महांतोभुजोयस्यतंमहाभुजं कृतागसः कृतापराधस्य
पौत्रा समग्रचूडामणयोयत्रएवंभूताद्येसौलयः किरीटा
नितन्निग्रहात् तदपहरणात् तेकिंभूताः विजयमभी
ष्टवंतः आकांक्षंतः पक्षे तंविजयमर्जुनंसमोदरं
कपिध्वजादिसहितं अरेः अश्वत्थाम्नः कृतागसः सौप्ति
केराजपुत्राहंतुः समग्रचूडामणियौ मौलिः तस्यनिग्र
हात् छेदनात् कृतप्रतीकारंरघूद्वहाः कथंभूताः अ
भीष्टवंतः अभीष्टविद्यतेयेषां चूडास्त्रियांतुवहुभौशि
खायांबाहुभूषणेइतिप्रकाशः मौलिःकिरीटेधम्मि
लेचूडायामवत्तेस्तकेइतिमेदिनीकारः ॥ ३० ॥ पवंवि
लंघ्यापदमार्गंवेवाजवेनपश्चात्कृतदीर्घमार्गः स१
बंधुवर्गंभरतप्रधानंददर्शराजाधृतवल्कमग्रे ॥ ३१ ॥
पवमितिसराजा श्रीरामःबंधुवर्गंददर्शापश्यत् की
दृशंभरतप्रधानंभरतः कैकेयःप्रधानंमुख्योयत्रतम्
पवमनेनप्रकारेणापदंविपदं अर्णवं समुद्रमिव
विलंघ्य जवेनवेगेनपश्चात्कृतोलंघितोदीर्घोमार्गो१
येनसतथा अग्रेप्रथमतोधृतवाल्कयेनतं पक्षे राजा१
कपिध्वजः अर्थेपुरस्ताद्धृतवाल्कवेशं ददर्शस
बंधुवर्गंस्वजनसमूहसहितंभरतानांभरतवंशानांप्र
धानम् ॥ ३२ ॥ शिखावलानामिववारिवाहंवनप्रि
याणामिवचैत्रमासम् उदन्वतामिंदुमिवांबुजन्मप्री
तिस्तमालोकयतांजनानाम् ॥ ३३ ॥ शिखावला
नामिववारिवाहंवनप्रियाणामिवचैत्रमासम् उदन्व१
तामिंदुमिवांबुजन्मप्रीतिस्तमालोकयतांजनानां १

तंरामंकपिध्वजंवा आलोकयतांजनानांप्रीतिरुज्जृ
म्भेववृधे केषामिवशिखावलानांवारिवाहमिव यथा
मेघंपश्यतांमयूराणांप्रीतिःवर्धते वारिवाहपदेनवर्षा१
कालीनत्वमुक्तम् यथाचैत्रमासंपश्यतां वनप्रियाणां
कोकिलानां यथाइंदुंचंद्रंपश्यतांउदन्वतां समुद्राणा१
मिवेति शिखियावलशिखावल अस्मात्तीतिशिखाव१
लः ॥ ३३ ॥ चिराद्वियोगेनतपसीवतीव्रे गतेसमाप्तिंपरि
पाकभाजा फलोदयेनेवतदीक्षणेन कृतार्थतामाप्र
कृमात्यवर्गाः ॥ ३४ ॥ अमात्यवर्गाःप्रकृतिगणाः तयोः
श्रीरामकपिध्वजयोः ईक्षणेनविलोकनेनकृतार्थतामा
पुः कृतार्थाबभूवुः परिसर्वतोभावेन पाकभाजापरि
पक्वेनचिरकालेनतपस्येः तीव्रकठिनेवियोगेविरहेसमा
प्तिंगतेसति तपसीवफलोदयेनेवेति तथातपसिसमा
प्तिंगतेसतिफलोदयेनतपस्याफलप्राप्त्याकृतार्थतांयथा
प्राप्नुवंति परिपाकभाजेतिसमानम् ॥ ३५ ॥ श्रीख१
एडवनीकृतपथ्यावलात्यतोकाकोविद्धाश्वंतोवणा
जितात्मकाजनसारस्युराश्वा हृष्यालोघरवाससंभ१
मवधूकांतोमुहस्यावली पत्यावेषमितिकामिनीवनगरी
मुल्लामग्रीभावभौ ॥ ३६ ॥ सानगरीअयोध्याइंद्रवप्र
स्थवाबभौप्रभुपत्यौदासिनि श्रीरामेकपिध्वजेवा
आगमस्तुतिसतीतिकामिनीवसापि पत्योवल्लभे आगम
तिसुमुखेकीहशी श्रीखण्डस्यचन्दनस्यद्रवेणनीरजे१
नहृताःसमार्जितःलिप्तइतियावत् पंथामार्गोयत्रसा १
अनमेकच्छट्ट रजसांसलोपस्तेतिसलोपः
अरकारबहुपथ्यामनत्विमकारःसमासांतः वल्लिन्याप
ताकायत्रसा तथाकविदितिकालिंस्त्रिम्पदेशेभासु१
नीढीमियकाक्रान्तरोणानाराजियंत्रसातथा उत्कंठेनसा
त्कीर्तनजनेनप्राक्तः रम्यउत्सवोयस्यांसा तथाहृयः

मनोहरस्रोतोयानांगीतन्त्रवाद्यानारवोयुत्रसा न॰
ध्यासंभ्रमाभिः सादराभिः वधूभिः कांताकमनीया उच्चा
हर्म्यावलीगृहश्रेणीयत्रसा लक्ष्मीरवचिता शोभायत्रसा
कामनी पक्षे यथायोगंतत्क्षणोः घृषांतःस्वान्तस्य प॰
दार्थइति ॥ २२ ॥ करकिसलयप्रक्षेपैर्लोध्रैरवधूता
मलचुभिरनेवेलेरकीर्यमाणांगयष्टिः प्रमदिजनाव
गीराजमार्गेणगत्वाभवनमवनिपालःप्राविशत्स्ववंजा
नाम् ॥ २४ ॥ प्रवेजानांस्ववंश्यानांपितृपितामहा॰
दीनां भवनंगृहमवनिपालोराजा रामोयुधिष्ठिरो वा॰
प्राविशात् कीदृशं श्रनेवलेवारंवारंवजभिलाजवर्षैः
कीर्यमाणा श्रंगयष्टिःयस्यसः कीदृशैः नगरांगना
नां करकिसलयप्रक्षेपैः हस्तपल्लवप्रक्षेपैः श्रलचुभिः हृष्ट
त्रैः किंभूतंभवनंप्रपदितोजनवर्गो वंधुजनसमूहोवा
यत्रतंराजमार्गेणराजपथेनगत्वा श्रावासमित्यर्थः ला
जाः सादान्दतण्डलाइतिमेदिनीकरः ॥ २४ ॥ नाथेन स
वीमथ्यमंगतायास्तैनवसा कंचुनारागतायाः सासाछि॰
योमूर्तिरिवाविवेश प्रवेनदेहेन समतदाग्रधी ॥ २४ ॥
तदानतस्मिन्कालेनेदस्य श्रीरामस्यकधिष्ठिरस्य वा प्रवे
नगरे पुरंश्रीसीताद्रौपदीवा श्राविवेश प्रविष्टास्तासात
स्यतस्त्रियाःलक्ष्म्याः मूर्तिरिवसत्द्रौपमेववा तेननाथेन १
ईश्वरेणश्रीरामेणयुधिष्ठिरेणवा साकंसह मध्यमंगता
याः वानवासमित्यर्थात पश्चात्तेनैवसाकंपुनरा॰
गतायाः श्रागच्छन्त्याः ॥ २५ ॥ तदानतदालोकनसत्व
राणांमुखैर्वधूनां निचिन्तनगवाक्षः विकासितहेमांबुज
निर्भरानां सरोवराणांसमतामवापुः ॥ २६ ॥ तस्मि
न्काले गेहानांजालमार्गाः सरोवराणांसरसां समतां
साम्यमवापुः प्राप्नुवन्तिस्म वधूनां मुखैः निचितानरा॰
लाः तासां किंभूतानां तदालोकने श्रीरामादीनांयु॰

धिष्ठिरादीनांवा श्रालोकनेदर्शने सत्वराणांप्रीतिभा॰
मिनीनांसरसांकीदृशानांविकासिभिः हेमांबुजैः निर्भरा
णांव्याप्तानाम् तस्याः सीतायाः द्रौपद्यावादर्शनार्थंम॰
त्वरार्थमितिकेचित् ॥ २७ ॥ चयेनदंताधरलोचनत्वि
षांविलक्ष्यमाणानुभवेनदृष्ट्वाम् सर्वमणिगणानायनप
क्षयस्तदाविचित्रैरत्नैः खचितारत्नाबभ्रुः ॥ २७ ॥ तदात
स्मिन्कालेसर्वमणिगणनायनपंक्तयः कनककाञ्चनश्रेण्यः
श्राबभ्रुः शुशुभुः विचित्रैः नानारूपैरत्नैः खचिताखचि
ताः सरत्नाइव केनचयेनकासांसत्वभुवांदंताधरलोचन
त्विषां दंतानामधराणांदंतच्छदानांलोचनानांचत्विषां॰
दीप्तीनांकथंभूतेनविविधानानारूपेण लक्ष्यमाणेनभवो
यस्तनेनेति ॥ २८ ॥ पार्थिवसंथावगाढःरावणोदेवनत्य
लेश्वेयरातिस्मरंतीम् स्नुषाप्रणामंसदावाष्परुद्धिभ
क्त्यावववन्देजननीनंदः ॥ २८ ॥ नरेन्द्रः श्रीरामोयुधि
ष्ठिरोवाजननीमातरंकौसल्यांकुन्तीवाभक्त्यावववन्देनमस्कृ॰
तवानिसकिंभूतायाः स्नुषायाः पुत्रवध्वाः सीतायाःद्रौ
पद्याःवा प्रवेश्यन्ता सवाष्पानानन्दवाष्पयुक्ताःदृष्टि॰
यातानया इतिस्मरंतीम् इतिकिम् पार्थिवस्यसंधावणे
योद्धुः स्वराशिः संहृतः तस्मैतत् [illegible] पुत्रवधूना
शापवदर्शनेनदृष्टफललाभिति यद्वाभक्तिस्वामिसेवासीता॰
द्रौपदीवाकृतावानयादत्तभूतया स्नुषयाबंदनस्तावाष्प
इतिहृद्यः ॥ २९ ॥ श्रायोधनानन्तरमात्मवादी यायाद्धि॰
निस्तत्रंभ्रात्रसहायमग्ये [illegible] प्रणामंतमवेक्ष्यमातावा
लास्तदाजानपूर्वसेने ॥ ३० ॥ तस्मिन्काले मातादा
ननीकौसल्याकुंतीवा नेत्राम्बुधाराविन्दा श्रयेहतम
प्रणाममवेक्ष्य हृष्ट्वाइतीवमेनेस्वीकारान् बालाःपि॰
शुःजाताइत्यन्वरति कीदृशीपुत्रमुखादिव प्रदत्ता॰
रिवोपाङ्गयानकान् श्रायोधनात्समरात् विनिस्सृता॰

मागतम् आत्मसहायं सलक्ष्मणं भीमादिसहितं वा
यु ॥ से मोचितेतस्य जटाकलापे प्रसाधकैः कंक
तिमल्लहस्तैः निर्वन्तरग्रन्थिरपि स्नुयो भूत्तदाजनानां
हृदयेषु मोक्षः ॥ ५० ॥ से मोचितेत् इति तदा नगरस्य का
लेजनानां स्निग्धजनानां हृदयेषु निर्वन्तरग्रन्थिरपि हृदय
ग्रन्थिमोक्षः स्नुयो बभूव विग्रन्थिर भूदित्यर्थः कस्मि
न्सति तस्य श्रीरामस्य कार्धाधिरस्य जटाकलापे जटाजूटे
संमोचितसति कैः प्रसाधकैः त्वभिः सेत्याज्ञितयग्रन्थिरह
दिन्यर्थः अन्योसति कथं भूतैः प्रसाधकैः कंकतो काच
कार्षेण्या सल्लाहस्ता येषां तैरिति ॥ ५० ॥ अथाभिषे
कायतस्य मौलेः सद्योविसृष्टानि पुणाः सुमोसः नी
र्थोम्भसामाहरणाय चेरुः पृथ्वीतुसानामिव सूर्यपादाः ॥
५१ ॥ अथानंतरं निपुणाः कुशलाः आप्ताः सुमोसः पुरु
षाः मौलैः प्रधानमात्यैः राज्ञः कृते तीर्थाम्भसा तीर्थ
जलानामाहरणाय आनयनाय पृथ्वी चेरुः सम्बुरनिस्मत
यत्तत्कालविसृष्टाः प्रस्थापिताः किमर्थमभिषेकाय तद
ज्याभिषेकार्थे सूर्यपादाइव यथा रवेः पादाः रस्मानां ज
लानामाहरणाय जगश्चरंति ॥ ५१ ॥ तं चार्वैगपास्तह
ट्रायितयाभद्रपीठोपविष्टं वांतप्रवैः कानककालपावर्जि
तैरभ्यषिंचन् इष्टान्मतंजगत्त्रयेत्यह्वन्या ह्रवंतो मुनीन्द्रा
मैकं मेचारवमलिनदाः संचित कल्पवल्ल्या ॥ ५२ ॥
तेश्रीरामं कार्धाधिरं वा मुनीन्द्रा वसिष्ठादयो धौम्यादयो
वा अभिषिंचन् अभिषिंचतिस्म कैर्वारां जलानां पूर्वैः स
मूहैः किं भूतैः कानकास्मकालपोप्रमः आवर्जितैः त्यजैः कौ
दृशं तं चार्वैगपास्तहट्रायितयासीतया भद्रपीठ
वासहसमं भद्रपीठे सिंहासने उपविष्टमास्थितं यत्र
मम प्रधान्ये नात्र्यमात्तत्र साहित्ये स मदपावरास्तपा
सीरन्विनियन्तेनकैः प्राधान्ये नान्वयः अपरस्यनतु

णत्वेनतत्र सहत्वमिति यथा यत्कार्तवेयं तदा नयामहे
ति पनश्च सहसाहित्यविवेकेविहन्नेनेकिंभूताः जनानाः
मचसहहरान् तारकानद्रष्टान् मेत्रान्व्याहरंतः उच्चारयं
तः मेरुं मेवाद्रवेति यथा कल्पवल्ल्या कल्पलतायासं
चितं सस्याव्यक्तं तनिनादाः शोभननिनादयुक्ताः मेघा
अभिषिंचंति ॥ ५२ ॥ जलौघस्य पतनक्रूटाग्रभागात्रि
पत्यगात्रं परितो विसर्पन् रराजमेरोः शिखराभिघातात्
द्विस्त्रिविसारी वसुरापगौघाः ॥ ५२ ॥ जलौघयः र
लन्कूटाग्रभागात् पानीयसमूहः रराजवभौ कइवमह
तापगो घाइव यथा मेरोः शिखराभिघातान्नाद्विश्चकर्तवेन
विसारी विसरणशीलः सुरापगायाः गंगायाः जलो
घाशोभतेइति तेनविधानपि तस्य श्रीरामस्य कार्धाधिर
वा त्कूटाग्रभागात् निपत्य गात्रं परितः विसर्पन् प्रति
तोभिसमयानि कथाहिं तयोगेद्वितीयापि इत्युपने इति द्विती
या ॥ ५३ ॥ सद्योविद्याधरकरपुटैर्वारिवाहैरिवोक्ता
दूरोत्सर्पत्परिमलमिलद्भृंगसंगीतहृद्या ज्योत्स्नाफेन
स्तवकसदृशी मंदुपर्यंतवर्न्मारेवोद्यानद्रुमशिशिरजा
पुष्पकालापुष्पवृष्टिः ॥ ५३ ॥ पुष्पवृष्टिः तस्योपरिपृथ्वी
पर्यन्तवत् परिस्त्यता श्यामं चकार कीदृशीसद्य
स्तत्कालविद्याधराकरपुटैः विद्याधराणां करपुटैः वारि
वाहैरिव मुक्तात्यकाद्दरात् उत्सर्पन् विसारीयः परिमलः
पुष्पगंधस्तेन मिलंतो ये भृंगाभ्रमरास्तेषां संगीतेनस
म्यज्ञायनेन हृद्या मनोहारिणी ज्योत्स्नेव फेनस्तस्य
स्तवकस्तस्सदृशी तस्य मारा मदस्तस्तन्त्रवणात् दिव्यो
द्यानस्य नन्दनवनस्य द्रुमाणां शिशिराद्याजाता पुष्प
लाभधुरस्मात् विमलो निर्मलेति मनोहरान् यथोच्चा
पिस्तरतोपमर्मविकसच्चीररागादिसेवेन भृङ्गसिह
तिमेदिनीकरः ॥ ५३ ॥ प्रासादान्यतिनादयन्ति

रा॰
पां॰
१२५

निभ्रतां झाक्कां दरः प्रवयन्दिग्भित्तीः प्रतिवदयन्नप्रगुणयन्नंभो
निधीनांध्वनिं सर्वत्र नु स्वविमानसम्भ्रमस्रजं स्वर्लोकवाचस्त्रै
राध्मातः शिवसाविरामजगतः कल्याणतूर्यध्वनिः ॥ ५३ ॥
कल्याणस्य तूर्यध्वनिः शंखः आविराम आविरश्चत् प्रकाशेणा
इत्यादिः स्यादित्यमरः जगतः शिवं कल्याणमिति क्रियाविशे
षणं किंकुर्वन् कुर्वन् क्षितिभृतां कंदरः प्रवयन् झाक्कारैणी
दिग्भित्तीः प्रतिवदयन् प्रतिगर्भयन् अंभोनिधीनां समुद्राणां
ध्वनिं प्रगुणयन् प्रकृष्टगुणं कुर्वन् अधिकं कुर्वन्निति यावत्
उस्वविमानसम्भ्रमस्रजं कुर्वन् वर्धमानः स्वर्लोकवा
द्यानां स्वनैराध्मातः पूरितइति ५३ ॥ ततस्तु पाणोभिषेकांते रा
जानंनिराजयन् दीपैर्विघटकलापेन मेघमालाइवाचलं ॥
५४ ॥ तं राजानं श्रीरामं युधिष्ठिरं वा ततस्तु पाणो निराजयन्
नीराजनां चक्रुः अभिषेकस्य राज्याभिषेकस्यांते कैर्दीपैः क
मिव अचलमिव यथा मेघमाला विद्युत्कलापेनाचलं
नीराजयंतीति ५४ ॥ परितापमपास्यानुदंजनानां क्षितिभर्तुः
स्मृतशोभमातपत्रं निरवद्यतदीयकीर्तिगंगानवफेनोत्सकहं
समंडलाभं ५५ ॥ आतपत्रं छत्रं जनानां प्रजानां परितापं संत
ताउद्वेगं अपास्यानुदत् दूरीचकार नास्मिन्राजनि सति जनानामु
द्वेगोनाभूदिति किंभूतं तत् क्षितिभर्तुः श्रीरामस्य युधिष्ठिर
स्य वा कृता शोभा कांतिः येन तत् राज्ञः शोभामात्रजनकं सता
पनोदनेन प्रजानामित्यभावः क्षितिभर्तुरातपत्रं जनानां परि
तापमपास्य दनीतिकेचिद्योजयंति अन्यच्च किंभूतं निरवद्या
अवद्यशून्या निर्मला तदीया सा सर्वलोकपिनी युधिष्ठिरसंबंधि
नी वा या कीर्तिः सैव गंगा तस्याः नवेफेनप्रवाहे उत्सकस्य हंस
मंडलस्येव ५५ ॥ विमलमुकुटमौलिः कुंडलेद्धांगदश्रीर्म
णिवलयविलासीतारहाराभिरामः परिगतकटिसूत्रः
सौधिकं मेरुरासीत्तदपरइव तत्राणां भूषणजः पारिजातः
५६ ॥ अधिकं यथा स्यात्तथा देवं सरामो युधिष्ठिरो वा नराणां जर

नानां भूषणजः भूषणाज्जातो धर्मीवनतावः प्रेत्यः प्रह्वाणीयः मेद
ः आसीद्भूत्तद्व अपरः पारिजात इव नराणां मध्ये भूषणाज्जातो
भूषणेभ्यः पारिजात इवेति वा कीदृशः विमल मुकुटं मौलौ यस्य
स तथा मंडलाभ्यामिद्धाउपचिता अंगदयोः श्रीर्यस्य सः म
णिवलयेविलसितं शीलं यस्य स तथा तारेण हारेणा
भिरामः मनोहरः परिगतं कटिसूत्रं सर्णसूत्रं येन स
स तथा ५६ पुराणभूपालपरम्पराणां साम्राज्यलक्ष्मी
वरकर्मणास ः मणिप्रभाभास्वरमध्यतिष्ठत्सिंहासनमह
र्यइवोदयाद्रिम् स श्रीरामो युधिष्ठिरो वा सिंहासनमध्य
तिष्ठत् अधिशीङ्स्थासां कर्मेत्यधिकरणस्य कर्मसंज्ञा ।
किंभूतं पुराणानां पूर्वजानां भूपालानां याः परम्परा
स्तासां साम्राज्यस्य लक्ष्म्याः वरश्रेष्ठकर्माणं वशीकर
णमंत्रः कर्मणोमंत्रतंत्रादियोजनेकर्मद्वेपिचेतिविश्वः म
णिप्रभाभि भास्वरं भासनशीलं सूर्य आदित्य उदया
द्रिमिव ५७ मणिदर्पणमंडलेमनोज्ञेप्रतिफुल्लाविरा
जतस्यमूर्तिः सुधियां हृदयेषु तद्गुणानाः ककुभामि
त्विषुपुण्यकीर्तिपूरः तस्य श्रीरामस्य युधिष्ठिरस्य वा
मूर्तिः शरीरं निर्मले स्वच्छे मणिदर्पणमंडले मणिरचि
तेदर्पणमंडलेमनोज्ञेसुन्दरे विरराज शुशुभे नेसम प
रितः सर्वतोभावेन फुल्ला विकासिता दीप्तासोत्साहेति त
था च द्वयोराज्ञोः गुणोघः गुणसमूहः सुधियां हृदये
षु विरराज ककुभां दिशां भित्तिषु पुण्यः कीर्तिपूरश्च वि
रराज तयोर्द्वयोर्नित्ययोगात् पुण्यधर्मेच सुकृते कीर्ति
पुण्यशोभनेइति प्रकाशः ५८ लीलापांगैर्नयनवल
नैः सस्मितैः भ्रूविलासैर्हंसोच्चितेमनसिजदर्पणामु
मुह्यंत्यः वेचक्रिजवलयनिजदोर्वल्लरीवेल्लितैः
लैर्भजत्सप्रणयमबलाश्चामरालीमरालैः तं राम
युधिष्ठिरंवा सप्रणयं सस्नेहं भेजुः सेवंतेस्म प्रणयः
प्रेम्णि विश्रंभे याचना विस्रंभेयोरपीति विश्वः कैः

रा॰
पा॰
१३०

चामरालीमालैः चामराणांयाआलीपंक्तिसैवमालातैर्हंसा
लैः किंभूतासुनीतकृणानो विने मनसिजदर्पाकामावस्थाः
गाढ्यंयथास्यात्तथैवंभूतोपर्यंतः वर्धयंत्यः कैः लीलायातैरिति
नयनचलनैरित्यस्याविशेषणं लीलयाआयातोयेषांभ्रू
विलासैः भ्रूविभेदैः सस्मितैः सहासैःचंचत् रम्यंविभ्राजत् प्र
चायमानंवेल्लयंयत्र एवंभूतोयानिजाआत्मीयादोर्वल्लीबा
हुलतातस्यावेल्लितैः प्रेरणैः ४७ ॥ प्रसन्नचटुलचलनेषु
यत्तुणांकिरीटकोटीषुकरान्यसम्पुटं विधायतैःसुहृदः
चिरायतंयथोचितस्थानजुषामियेचिरे ४८ ॥ सुहृदोमित्रा
णि तेश्रीरामंकपिप्रिरंवाभिषेचिरे सेवंतेस्म प्रसन्नयोश्चटु
लयोःचलनेषुनतयोर्द्वयोः राज्ञोरित्यर्थात् करान्यसंपुटं प्रे
ज़लिंकिरीटकोटीषुविधारयंतः विशेषणाधारयंतः अथानं
तरंचिरायाचिरकालात् यथोचितंस्थानजुषः यद्वचितस्था
नंयोग्यंतत्तत्रस्याइत्यर्थः प्रसन्नचटुलचलनेक्षणाक्षणे
इतिपाठेप्रसन्नचटुलचलनेनयदीक्षणंतस्मात् क्षणात्क्षणस्मि
न् ४९ ॥ अथाविताभीप्सितवरप्रदानैर्महाहविर्भिश्चभक्तैश्च
वाक्यैः कृतानुयोगैश्चगुणानुरूपैः कृतप्रणामिर्जनतां जनेश्च
वः ५० ॥ जनस्येश्वरः श्रीरामःकपीप्सितेवा मितजनताम्
नुमत संतोषयामास कैरवाचितस्याप्रार्थितस्याभीप्सि
कांचितस्यवरस्यश्रेष्ठस्यवस्तुनःप्रदानैःवितरणैःवराणाम्
मातिरिहितौदेवतादेरभीप्सिते ञेजेमेवमनारोप्रेत्कोंव
स्तेचवाच्यवदित्तिविश्वः उत्साहः आनंदः विशेषभावि
त्वात्सः प्रीतिरितियावत् तोऊर्वैतियेतेनयोक्तानिएवंभू
तैर्वाक्यैस्तुगुणानुरूपैः गुणसदृशैः कृतानुयोगैः कृतप्र
श्नैश्च प्रश्नोनुयोगःपृच्छावेत्यमरः ५१ ॥ अथ्यासस्तस्मिन्नि
भृतान्निरुत्ताभूतावाच्यर्थंसुहृदःप्रसाधयन्याचिरेसम्पदम्
नताक्षेतन्नृत्यभावादधिकानकांचित् ५२ ॥ तेसुहृदोमि
त्राणिशत्यभावात् तस्य श्रीरामस्यकपीप्सितस्यवाधन्यभावा

दधिकांकांचित् सम्पदं नयथाचिरेतयाचंतेस्मकिंत न
हृत्यभावाचेव याचिताः सुहृदित्तिकिंभूताः आनताः
प्रणताः अथ्यासत्रेष्टाधिसम्यग्विश्रुतस्तन्निहृत्ताः सम्यक्
निवृत्ताइत्यर्थाः प्रसाधप्रसन्नंकृत्यावगायंसभिमतार्थंप्रसा
धेतिवाहृताःप्रार्थिताः ५३ ॥ अज्ञाक्रिनास्तानकगर्भका
नकैर्ध्वनाद्वरारात्म्यथ्संनिवेदितैः अशेषसंगीतकलाविर
चक्षणैःत्वणास्तभिजैःकुशलैःकुशीलवैः ५४ ॥ सश्रीरा
मोऽधिपिरेवाकुशलैः कुशीलवैःनटैः भिजैःमिलितः त्वणा
त्वणंव्याप्यकिंभूतैःसमस्ताःसंगीतस्यनृत्तवाद्यात्मकस्ययाः
कलास्तत्रविचक्षणैःपंडितैः प्रथममानकैःप्रवहैः निवे
दितैःअनुत्क्षिताः आस्थानकगर्भैः पूर्वरंगगर्भैः यत्रतत् त
थास्वनाद्भिः गुहायमानैः ५५ ॥ ततेश्चविद्दैर्वितततेषुको
विदैर्वनेषुदतैःसखिभिश्चसूरिभिः अवादिवाद्यंश्चरतोसख
हृकैरसुक्रगेयैर्लयवंधसंहृदं ५६ ॥ असश्रीरामस्यध
धिप्रिरस्यवा एवंतोश्रवादकैःवाद्यमवादिवादितं कथंभू
तैः ततेषुवीणादिषुविद्दैःकुशलैःवितततेषुविस्तीर्णेषु
वनेषु कांस्यतालादिषुदत्तैःनिपुणैः तथाससिरेषुवं
शादिषुसूरिभिःकुशलैः तथाप्रसुक्तगेयं छैलेलयस्य
साम्यस्यबंधस्यतनेरसं वाद्यंक्रियाविशेषणंवा ५७ ॥
सकेनकदलंयथाचतुरनेत्रचारैःसदाःसपल्लवचयंयथा
करतलाचलैःशोभयन् सविभ्रमादिवगात्रकैः सकमला
वलीवाद्यिभिनैनर्तलालितक्रियचतुरलासकस्त्रीगणाः
५८ ॥ निपुणेकुशलेलायोलासकस्त्रीगणःनर्तकस्त्रीगणः
ननर्तनत्यंचकार किंकुर्वन् सदःसभांशोभयन् शोभि
तांकुर्वन् केचतुरनेत्रचारैः सबोत्तनेत्रसंचारैः सकेनक
दलंयथाभवति तद्वदित्यर्थः सपल्लवचयंपल्लवचयत
करतलप्रांतैरित्यर्थः गात्रकैः प्रशास्तशरीरैः सविघ्रमदिव
विभ्रमसहितनामिवदीप्रचावलोकेनसाम्यं भ्रूभिश्चरागैः स

कमलावलीवसपद्मपंक्तीवेत्यर्थः ललिताक्रियंयथास्यात्
ललितामनोहराक्रियायत्र ५५ ॥ सचंद्रलेखस्खलहंसप
त्रिनिःसपद्मकोशःस्रुकतुंडभास्वरः करांगहारःस्फुरशोभमशो
भयत्तदाशावत्कालइवप्रभोसभा ५६ ॥ तदातस्मिन्कालेप्रभोः
श्रीरामस्यधिष्टिरस्यवा तांसभांस्फुरशोकामिनीनां करांग
हारः कराणांहस्तानां अंगहारःकरांगविन्यासः अशोभयत्
शोभयतिस्म स्फुरशोकरांगहारइतिशरत्कालइवेति उभयं
विशिनष्टि सचंद्रलेखइति सहचंद्रलेखयावर्ततेनेयःसत
था अर्धचंद्रवत् करांगन्यासेनतस्यात्वमितिभावः चलाहं
सपत्त्रानिरिवक्वचित् चलहंसपत्त्रानिरिवकरांगन्यासेनेत्य
र्थः पक्षे चलाचंचलाहंसपत्त्रानिर्यत्र तथासपद्मकोशः
पद्मकोशसहितःस्फुरत् करांगन्यासइत्यर्थः पक्षे पद्मकोश
सहितः तथास्रुकतुंडइवभास्वरःक्वचित् कीरचंचुरिवभा
स्वरोदीप्तस्तदाकारःक्वचित्करांगन्यासइतिभावः पक्षे स्रुक
तुंडैःभास्वरइति ॥ ५६ ॥ सपूज्यानभिषेकांतेस्थापतेयैरपू
पुजत् यथातेसंपदाप्रापन्नरकिन्नरराजतां ५७ ॥ श्रीरामः
यधिष्टिरोवा पूज्यान् ब्राह्मणादीन्मान्यान् स्थापतेयैःधनैरपू
पुजत् पूजितवान् अभिषेकांते राज्याभिषेकावसाने यथा
तेपूज्याःसंपदासमृद्ध्या नरराजतां भूपतित्वं किन्नरराज
तां कुबेरत्वंचप्रापुः प्राप्ताइति ५७ ॥ सस्खलल्लसलोबक
लतसांख्यैर्वनीपकौघानवनीपवर्यः धनैस्तदानीमधिनोद
पिश्रीःसस्यानिपाथोभिरिवांबुवाहाः ५८ ॥ सोवनीपानांराज्ञां
वर्यः श्रीरामोयधिष्टिरोवा वनीपकौघान् याचकसमूहान्
धनैर्वर्षेःअधिनोत् प्रीणयतिस्म तदानींतस्मिन्कालेकीदृशः
अधिकाश्रीर्यस्यसः बकुलत्सीकइत्यर्थः स्खलल्लतः बकमदः
स्खललतोबकमदइतिप्रकाशः धनैःकिंभूतैः बहुलानिलता
नि पानसहस्राणि सांख्यायस्तैः बकलक्षसंख्यैः अंबुवाहाय
त यथामेघाः पाथोभिर्जलैःसस्यानिधान्यानिप्रीणयंतीति ५८

रसारसासारमारमाननानननानमा रतागमामागतारसान
सानसानसा ५९ ॥ सर्वतोभद्रः रम्येतियत्समं सारइत्यर्थात्
सारसासाराजलक्ष्मीः रामंश्रीरामं यधिष्टिरंवा रमयतीनिरा
मः क्रीडाजनकोमनोहरोवा गता तदानास्मिन्काले श्रीरा-
मं यधिष्टिरंवा श्रितवतीत्यर्थः इत्यग्रिमश्लोकेन संबंधा
दिना अन्वयःकीदृशीरमा रसाइत्युक्तीनस्याःसारोबलीयोमा
रःकंदर्पः रसासारसारमानना ननोनेरवयभाविदृशत
इतिनप्रत्ययेटेविनिलोपेटापिइत्युपं किंभूता ननता अनघा
अनघासनेनकस्मैचित्प्रणतेत्यर्थः अननाभवति सानघा नता
इदृशीत्यर्थः तथाकिंभूता अमा मानं मात्रविद्यमाना माय
स्याःमाअमाप्रमाणरहितेत्यर्थः अन्यच्चकिंभूता रतागमा
रतःअङ्करक्षा आगमोयस्याःसा पुनरपिकिंभूतारसानमान
नमाननसा रसेनमात्मयोदिना अनसं अननं आननमानसं १
मुखस्वरोयस्याःसारोबलेस्थिरत्वेचन्यायेक्रीविवेरत्रिषुइति
प्रकाशः पादचतुष्टयं पृथक्कृत्य प्रतिपदं प्रत्यागतेनैनभ
मणंसर्वतोभद्रः यद्वा सारसालक्ष्मीः रसासारं रसाइत्युक्तीन
स्यां मारं श्रीरामं यधिष्टिरंवागता कीदृशं आतारं दातारं
तथा आननानननानमा आननमानननंयस्यतस्यभावः आन
ता ननता तयानमा कृननमस्कारा रतागतामा रतःअर्धरक्ष
आगमोयस्याःरतागमा आसमंतात् सायोभायस्यास्तातया
रसानमानननसा रसेनइच्छया आनममाननमाननंचयस्याः
सासर्वतोभद्रोयंश्लोकः ६० ॥ रम्याकल्पविलासिनीक्षितिप
तेलीलावराप्ततेजस्विनी उत्पाविष्कृतमंडनास्थितिमतीयाभीष्टलो
कांतरा रक्षोराजसभाजकेमतिमतामाद्येमहासेव्यमुदा दातारं र
मितानुजेनरमतानीकेनरामंतदा ६१ ॥ श्रीरामचंद्रं किंभूतं
रक्षोराजस्यरावणस्यसभायाःभाजकं दोपकं अजगातिदोषणायो
ग्रितिधात्वनुसारात् मतिमतामाद्यं प्रथमगण्यं महासेव्यं महा
सेव्यं सेवनीयं मुदाहर्षेणदातारं धनप्रदं पक्षे रमयतीति १

रा०
पा०
१३४

रामं क्रीडाजनकं मनोहरं वा कपिध्वजं कीदृशं वत्सः वत्सावाः
रत्नाएवत्र क्विवतःतस्याहेतोः राज्ञांसभाजकंकेविन्मतिम
नोतसेव्यमिति योजयंतिशेषंसमानं साम्राकारत्याह या
रम्यारमणीया आकल्पंकल्पांतंविलसितंशीलंयस्याःसाआ
कल्पविलासिनीदितिमतेः श्रीरामस्यकपिध्वजस्यवालाव
एपं तेजस्त्रअस्यामस्तीति तय उत्पाद्यतया तथा आविष्कृतेमं
डलंयया तथास्थितिमतीस्थितियुता तयाअभीष्टमाकांक्षितं
लोकानामंतयस्याःसाअन्यस्त्र किंभूता अग्रजेनलक्ष्मणेनव
सितासंतष्ठानरत्नानस्य अनीकं तेनलालिताः पक्षे अग्रजेन
अर्जुनेन रमिता अन्यत्समानं चक्रबंधः अयंकविनामगर्भः
काव्यराजकाव्यमिति ९० ॥ कृतचित्रकथालीर्थःभूतात्उ
भभवःकवेः स्वपुरगमनेयेचक्रेराजाहरिविसर्जनं ९१ ॥ राजा
श्रीरामो हरीणांवानराणां सुग्रीवादीनां विसर्जनं चक्रेकृतव
वान् स्वपुराणांप्रापणये स्वस्थानंप्रति किंभूतः तीर्थभूताउपा
ध्यायभूतात् कवेःवाल्मीकिनः तथा कुंभभवः कुंभाउद्भवउ
त्पत्तिर्यस्यतस्मात्कुंभसंभवादगस्त्यात् कृतचित्रकथाकृ
ताचित्रानानाप्रकाराःकथाः सर्वदृत्तांतायेनअवतारेविद्वत्ती
र्थेपाद्मोपाध्यायमेविप्रलिशास्त्रतः पक्षे राजायुधिष्ठिरःहरि
विसर्जनं श्रीकृष्णप्रस्थापनंचक्रे स्वपुरस्य द्वारकायाः प्राप
येशेषंतुल्यं ९२ ॥ श्रियायुक्तःसभार्यासानुजःसाधवत्सलः
पृथिवींपालयामासकामदेवइवापरः ९३ ॥ सश्रीरामःयुधि
ष्ठिरोवा पृथिवीं पालयामास रक्षत कीदृशः सानुजःभरता
दिसहितः भीमादिसहितोवा श्रियाराजलक्ष्म्यायुक्तः सेवितः
भार्यया सरस्वत्यावाएपाचयुक्तइतिकेचित् साधुषुवत्सलः
स्नेहनः अपरःकामदेवइव कंदर्पइव एतत्काव्यकर्ताराजविशे
षइववा ९४ ॥ ९४ ॥ इतिश्रीहलधरणीप्रसूतकादंबकु
लतिलकचक्रवर्ति वीरश्रीकामदेवप्रोत्साहितकविराज्यं
डितविरचिते राघवपांडवीये महाकाव्येकामदेवांकेरावणा

दुर्योधनवधः श्रीरामयुधिष्ठिराभिषेकोनामत्रयोदशःस
र्गः ॥ १३ ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ॥

इतिसमस्तप्रक्रियाविराजमानरिपुराजकंसनारायणश्री
नारायणचरणपरायणमहाराजाधिराज श्रीमदमरसिंह
कारिते महाश्रीशशिधरकृतेराघवपांडवीयेप्रकाशेत्रयोद
शःसर्गः ॥ १३ ॥ समाप्तमिदं महाकाव्यंसटीकमितिभद्र
मोंनमस्तत् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

13

ॐश्रीरामःशरणंसमस्तजगतांरामंविनाकागती रामेणप्रति
हन्यतेकलिमलंरामायतस्मैनमः रामात्त्रस्यतिकालभीम
भुजगोरामस्यविश्वंवशे रामेभक्तिरखंडिताभवतुमेरामत्वा
मेवाश्रयः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

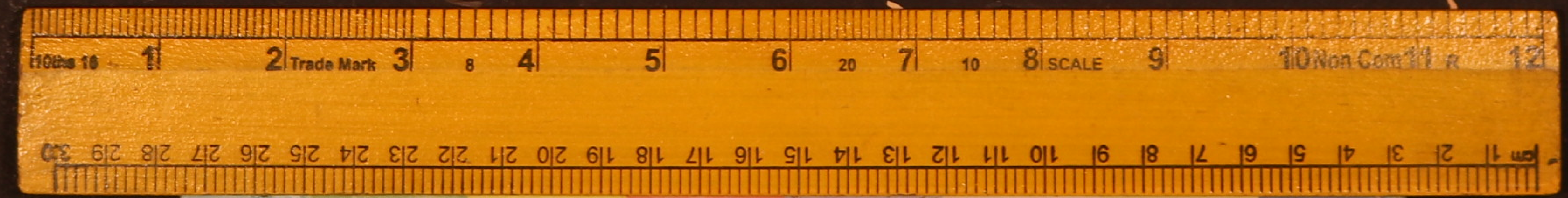
ग्रंथपरिमाणं
५९००
कागल नाग ११ प १

अवा॰
प्र॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ ॐ श्रीः ॥
ॐ निष्प्रत्यूहमुपास्महे भगवतः कौमोदकीलक्ष्मणः
कोकप्रीतिचकोरपारणपटुज्योतिष्मती लोचने याभ्यां
मर्धविबोधमुग्धमधरश्रीरर्धनिद्रायितो नाभीपल्व
लपुण्डरीकमुकुलः कम्बोः सपत्नीकृतः ॥ अ
पि च ॥ १ ॥ यैरमंतिमहाकल्पे नाभीपद्मैकनिके
तन स्त्रिभुवनपुरःशिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभूः
किमधिकरणी कीदृक्कस्य व्यवस्थितिरित्यसा उ
दरमविशद्द्रष्टुं तस्मै जगन्निधये नमः ॥ नान्द्यन्ते सूत्र
धारः ॥ भो भोः ॥ [illegible]लवण[illegible]लीनमालक
न्दलस्य त्रिभुवनमौलिमण[illegible]महामालममाः कमला
कुचकमलपत्रकेलिकस्तूरिकापत्रांकुरस्य भगवतः
पुरुषोत्तमस्य यात्रायामुपस्थानीयास्सभासदः कु
तश्चिद्द्वीपान्तरादागतेन कलहकन्दलनाम्ना कुशील
वेन रौद्रबीभत्सभयानकभूयिष्ठं कमपि प्रबन्धमभिन
यता नित्यं किलायमस्माज्जितो लोकः तत्कस्यचिद्भि
नवरसभाजः प्रेक्षणकस्य प्रयोगेणानुज्ञया नाटवेदोपा
ध्यायवृन्दपात्रवासी भवाद्रिमध्यदेशीयः स्वचरित
नाम्ना भरतपुत्रोहमनुपृष्टे ॥ यतः ॥ प्रीतिन्नाममद
स्यानोप्रिया रंगोपजीविनः जिह्वात्स्वदपत्रार मेघमन्या
हरामितामृ आशायाकर्णांदशाकिंमथ वैदेशिकोभ
वानसमयपात्रः कथमीदृशोकर्मणि प्रगल्भेते ॥ इ
ति ॥ विदूषकः सप्रणयमञ्जलिं बद्ध्वा हन्त भोः किमेव
मुदीर्यते भवद्विधानामाराधनीयप्रकृतिरेव पात्राणि स
मग्रपिष्यति ॥ यतः ॥ यानिन्यायप्रवृत्तान्यतिर्यंच्यो
पिसदायनाम् अपन्यानां न गच्छन्ति सोदरोपि विमुञ्च
ति पुनः कर्णांदत्वा काशोकिंवृथ ॥ नहि ॥ अहि
तेयमस्माभिः पवित्रिके निप्रविश्य नटः पारिकोददा

सूत्रधारोस्मदीत्वावाचयति यत्र सर्वपुरुषार्थेरन्तस्यानि :
ष्पन्दिनि ॥ चेतः शान्तिकयानिपीय शान्तरसः शान्तास्त
निकमा हावैरवरमूर्तिभिस्तकाविलामुक्ताफलैरंशिफ
ताः तत्सीलन्त्कमनीयनायकगुणग्रामोपसेवर्णाप्रो
हृष्टनयोल्लुतत्रिसकलाकोविदश्च वरसजः ॥ नमेनवी
राद्भुतारम्भगम्भीरोदात्तवस्तवे । जगदानन्दकन्दाय सन्द
र्भाय स्पृहयामहे ॥ युगलकम् ॥ इति विस्पष्टमतहर्षाभिन
म् मार्ष रामायणमिति श्रूणोषि तत्रभवतः कविदाव
तारप्रथमतीर्थस्य वाल्मीकजन्मनो मनेः सरस्वतीनिर्यो
सोप्यशाः शारीरमित्वाह्नस्याम् नटः अथ किं सूत्र नन्द
तिबद्धप्रबन्धानुवर्तिनो पर्षदास्ता नटाः विहस्य अहो
सकलकविसार्थ्यमाधारणीत्वालियंवाल्मीकीयासभाषि
तनीवी ॥ सूत्र मारिष किमुच्यते अपि कथमसौ रत्नो
जमलतापजगत्त्रयीमपि कथमभ्युदित्वाङ्क्षणारोहेगरुड
ध्वजः अपिकवयस्तेषां दिव्यावाचस्वतः प्रचकाशिरे स
चरितपरीपाकस्सर्वः प्रबन्धकृतामयम् ॥ महतेमिव
स्यविद्यामरणामभिनीय मोलासम् तत्रापितावन्निरुपये
मित्रूपकमभिरूपमीदृशे अस्ति हि मौद्गल्यगोत्रसम्भव
स्य महाकवेर्भट्टश्रीवर्धमानतनुजन्मनस्तन्तुमतीनन्दनस्य
मुरारेः कृतिरभिनवमनर्घराघवं नाम नाटकम् तत्प्रयुञ्
जानाः समाजिकानुपास्महे विचित्रमतहर्षम् अहोर
मनीयावलियंसामग्रीपर्षदाराधनस्य ॥ ॥ महर्षी
रसपानगीतिगात्रियु प्रत्येकमुत्कर्षिणो मौद्गल्यस्य कवेर्गंभी
रमधुरोद्गारागिरः स्फीतयशः धीरोदात्तगुणोत्तरो रघुपतिः का
व्यार्थबीजेमुनिः वाल्मीकिः फलति स्म यस्य चरितस्तो
त्रायदिव्यागिरः ॥ अयेनपाचेनसीयेकथावस्तु वह्नभि :
प्राणिनमपि प्रयोक्ष्यमाणेनापराध्यति श्रोत्रियपुत्रः ॥
पुत्र ॥ यदि हन्त लम्बवैरितिजहाति रामस्य चरितं गुणैरे

तावद्विजगति पुनरन्यंजगतिकम् स्वमात्मानेनतनुगुणग
रिमगम्भीरमधुरस्फुरद्वाग्ब्रह्माणकथमुपकरिष्यन्निक
वयः ॥ उपक्रममाणस्तु मत्कविःस्वनिर्भासयाद्ब्रह्मला
णमाचार्य प्राचेतसंगिरंचदेवतामेवमुपश्लोकितवा
न् ॥ नमर्षिमनुष्यलोकप्रवेशाविष्ठमणाशास्विनैवाचम्
स्लोका ॥ देवतारप्रान्तरद्वेदक्षिदेवन्दे ॥ धातस्तुत
संवीकागदहृषोगात्स्कविहारिणीम् नित्यप्रगल्भवाचा
मुपतिष्ठेसरस्वतीम् नटः सहर्षम् भावनत्मभ्यूयता
म् अस्याहिमोक्तल्पायुनानोब्रह्मर्षीणामन्तयस्तवत्यास
मगारितामधेयस्य वालवाल्मीकेर्वागयमम्लनविन्ज
निष्पन्दि कन्दलयतिकौतकंमे सत्र स्थाने भवतः ऋ
ऋहल्लमीहृशमेवैतत् ननाहृगुज्ज्वलकत्स्यकुलप्रशास्ति
सौरभ्यानिर्भरगभीरमनोहराणि वाल्मीकिवागमृतकूपनि
पानलब्धमीमतानि भिभ्रान्तिमुरारिःकवेर्वचांसि ॥ नेप
थ्येगीयते ॥ दिनकरकिरणोत्करोविश्राद्याशोकोपवि जीव
लोकस्य कमलमउञ्जलोकपालीश्रमकृष्णकःफणाविश्रा
दौ सत्रकथमपक्रान्तमेवनत्रकैः यदियंदशरथोऽस्मा
गद्रामभद्राकर्षिणोविश्वामित्रस्यपावेशीकीधुवा ॥
पुरोवलोक्य ससंभ्रमम् अयेकथमत्रभवतः कमलयो
निजन्मनोमनोरायतनात्यतिनिहृतेनऋराद्विनावामदेवेन
किमपितद्दाचिकमभिधीयमानोमहाराजोदशरथास्थिं
हृतितदेहितद्दद्योरन्तरेश्रतोध्येनभवितव्यम् आवामप्यत
त्रकरणीयायत्तजीभवावः ॥ इतिपक्रान्तौप्रस्थावनान
तःप्रविशत्युपविष्टोदशरथोवामदेवश्च दशरथोवद्भ
धास्तुतमपिभगवतोवसिष्ठस्यानुशासनमेतत्तुर्वेनवमिव
प्रमोदयतिमाम् ॥ वामऋगुवचनश्रवणमेवमहार्थ्य
माथ्यंसाधनम् मधुकैटभदानवेन्द्रमेदःपंकावविश्रामि
षमेवमेदिनीयम् अधिवास्यपदिमकेयेषोऽभिश्रिरमेना

मुपभञ्जतेनरेन्द्राः ॥ दश॰ सविमर्षमुक्तितम् ॥ ऋषेवा
मदेव ॥ तस्यात्तापैवपरिपालयतःशास्त्रामेकोऽपिकल्मष
लितेकरस्तीजरेयम् ॥ यद्भूमं स्तुपामिवसामतन्नशालिसोयम
घायितमयिगुरूरुपद्दयानः ॥ वाम महाराजकिमुच्यते
सोमानहत्तेरपिक्वाविदेवकस्थाविताराभैजीकम् ॥ तथा
हिसततत्रभवान् ॥ माधरणोरत्न्णोगुरुर्भवत्नपिविघहृषि
ते ॥ ॥ नामोदयतिकमिन्नःक्रमदंपुनरस्पसवेस्म्म ॥
दश॰ वामदेवममहिगुरुवचनश्रवणत्वस्मांसंकृपीकरोति
श्रोतृत्वतिरिंद्रियाज्ञवानुसारिणोहृदयस्यनत्वाकिञ्चिदपुरम
वशिष्यते वाम महाराज ॥ निशायोषमभिहितम् ॥ उ
मोतसर्वसन्देशसंग्रहकरिकामतिप्रयत्नभगवाभवत्त
मनुस्मारयति दश॰ साधस्म् अवहितसि किमालापय
ति वाम ज्ञाहृतेतमिषेचतमेचधर्मोऽस्त्रायेकुलस्यते रद्भा
प्रतिनिवर्तनेपूर्णकामायदर्शयितः ॥ दश॰ । सहर्षम्
महापिरसिक्वतमाचार्यवचनम् किञ्च अस्मद्भोत्रमहत्तरः
क्वतभुजामघायसाधोरविर्यञ्चनोक्यमघनेभगवतीभूर
घराजन्वती अद्यस्वंवक्तमन्यतेसहचैरस्माभिराखण्डला
येनैतावदत्यन्तमीपातिशयिस्वेनानुमन्त्रणीतिनः ॥ वाम सी
तेषं ॥ सहजानुभावगम्भीरमाहिमानोऽप्ययमेवैताहृशाव
यंकेवलमुपदेष्टारः ॥ उमेत्रयातिहितासदाकरमपारन्नि
शान्तनिस्तयोपिनैत्रचारकिरणः ॥ सपुनःकिमुच्यतेभग
वान्द्वितीयपरमेष्ठीवसिष्टः ॥ इदंवोयाह्ननामुदितमादि
तेयनकुलमध्यदीक्षितवाऽर्वत्नक्वतस्रगरःसूतेमुदयिम
इयंसवैधानेमचरितपनाकायदमरसवतीक्वन्तोविभ
वनगुरोस्तस्याविभवः ॥ किञ्चकौशिकस्वीकृतस्यापि
यदातानिकृमादभूत् चिरोकोरुपभोगायनघोरपित
भूरपि प्रविश्यप्रतीहारः जयतुजयतुदेवःदेवभगव
न्कौशिकोद्वारमध्यास्ते ॥ दश॰ सम्भ्रमम् कः कः कौशि

कः वाम ग्रहमपस्त्यश्रोतेनविधिनापुरस्तात्प्रवेशया
मितयोनिधिम् अतिप्रतीहारेणसहनिष्क्रान्तः ॥ दश
महर्षमुपःहतदेहपरितद्यटकैस्तपोमयैव्रतमम्
कार पुरोऽस्तोभिमुखिनेरगाधःसगादित्रज्ञापिपहानयोते
ततःप्रविशतिवामदेवेनोपदिश्यमानवर्त्माविश्वामित्रः
विश्वामित्रवामदेवा कथयद्व मधनेववसिष्ठस्याश्रमाद्
गतोऽस्मिकश्चिन्तऊषालीतावदनन्यतीनाम्नापतिव्रतामये
नज्योतिषामहचरितधर्मानत्रभवान्मेनावक्तृणः ॥ वा
म ॥ विशेषणाश्वरघयाज्यकुलमुपतिष्ठमानेविरञ्चनपि
यस्वहृदिकौशिके विश्वा मावेवामदेवविरेणामहभाजो
दशरथोद्दृष्टव्यश्लिसर्वमनोरथानामपरिवर्तीमहे ॥वा
म ॥ सविनयम् भगवत्कुशिकनन्दनधन्यःखल्वयंराजा
माविश्रोयमेवानुरूपघन्नभगवतोपि ॥विश्वाध्यन्यपवायेस्वय
म् मवेधन्योसौ वमनेपतिमहस्लीमकुटचन्द्रिकाउरि
नम्प्रपुरश्रवणापल्लवप्रतिप्रियदोकुदोसपदाग्रनेनसहजेनोव
रगमेधमसनभमनवेशावरचवनवप्रकरदत्तरामदिनी ॥
पुरोऽवलोक्य सहर्षम् विरादहीणोअंशामयतिसमस्ता(
सरवभकवाहुशिक्रीडायसभनभगमात्रकभजः विलो
काजेचलोज्ज्वलसहजनोजामनकुलप्रसूतिःसञामण
विनयमहव्वद्वादशारथः ॥ मते वामचदेव ॥ यस्मिने
नप्रीत्यवन्नबारशीकरासारवर्षिणासजनसेवादकौतुकमे
चलेवापोरस्यनेवमस्तनालोकनाथेनेसहसनाविवि
यते वाम भगवानघवलदिनीपकुलकुशलकमेकल्य
लतानामकुरयक्तिभिरुत्पीगुन्नकिसलयानि ॥ यदत्रभ
वानपित्रिभुवनसन्तानगुरोरपिवमस्लेनरेन्द्रायस्पृहय
ति ॥इतिपरिभिक्रामतः ॥ दशा सहर्षमसम्भ्रममापु
नाऽस्पोय उपसृत्यच भगवत्कुशिकनन्दन पैक्ष्वाकःपं
क्तिरथोऽभिवादयते ॥ विश्वा स्वस्तिभवतेसपरिवारा

यतियथोवितमपविशानिदृशामग्रहणयम भगवन्विश्वा
मित्र ॥ कश्चित्कान्तारभाजोभवतिपरिभवः कोपिशो
वापदोवा प्रत्यहेनक्रतूनोनावलमवभुजो भुञ्जतेवाह
वींषिकैतेवाकश्चिदन्नवेसतिवसमनीदाहिणास्समनेन
गुरुस्त्वासोमिकिंवारवकुलनपसामीहशोयेविवन्नः
विश्वा ॥ विहस्याजनयतिहृदयवीरदिशोपतीनापिगृहो
गानमात्रकुटुम्बिनःरिपुरितिशुनिरेवनवासवीप्रतिभ
योत्तनिरम्भकनमनुनः ॥अपिच ॥ दत्तेत्वाभयाविभ्र
माङ्गतभुजामम्भारगम्भीरया हङ्कारविषलीकृतास्त्रिभुवन
ज्ञाणायनारायणः जेनत्त्वोपनेघारसौरभमयश्वासानि
लप्रेरणा प्रासोभुजगभुजङ्गमतस्यमधुनाभङ्गेणनिर्जायते
॥ दशासविलक्षास्मितम् ॥ भगवान्विश्वामित्र ॥
अभ्यामिंत्रीणास्य तत्रभवतः श्रानासीरस्यनासीरस्रके
णपदाति परमाणुनामयायिकदाचिदृतेयथतः यत
लोयमलीकलोकमवादोभवन्नमाप्यायायति ॥ विश्वासे
स्माशास्तिनम् ॥ त्रैलोक्याभयलग्नकेनभवताविरेणवि
स्मारितसज्जीमृतमहनेमाणलधनुषापि तत्समावेण
लः किञ्चाजस्मवोधिनेनहविषासफुल्लमोसोलमत्स
वांगीनवलीविलसनयनव्यहःकथंवतेते ॥ वाम वि
हस्य ॥ महाराजश्रूकाश्यप ॥ यथाह्भगवान्कौशिकः
स्वयमनोकचसधर्मायामध्यादीकृतमहमपिब्रवीमि ॥
हृद्यवासनभाजिकिल्बरणेणीद्रीनेर्भवहितमेरन्नस्सम्भ
तवन्नरोपिभगवानाकारगुमोक्षती नमीलद्रवदीय द
क्षिणभुजारोमाञ्चविजोशवस्द्राष्ठरेव विलोचनेरेभिनय
न्यानन्दमावणलः ॥ दशा ॥ सस्मितम् वामदेवहम
पिभगवन्नेगाधिनन्दनप्रविशामि ॥ पतसेसमरोगनप्र
णायिनालिष्टनकःप्रत्नलहूमोलिघातिमणलोडटमज
स्रमायजभारयोनिठेडिवेकरेखरोखदत्तनज्योतिःस्फु

लिगैरपि स्वैतेरन्यद्रिरपीहलौस्समतनोदाग्रेयमस्त्रहिया
म ॥ विदू ॥ सगौरवम् दपारपस्यवाहुमास्पृशन्
राजर्षेवसिष्ठशिष्य संवृत्तोयेयदि नवभुजङ्गयपासंप्र
तीक्षोनिर्विघ्नश्रीरियमभिनवाकीहशीतेप्रशान्तिः ॥
इक्ष्वाकूणांलिलिविजयहिनाखर्वदूगाठपीठक्रीडायैवप्र
करमकरीपाशुपाल्यहिहृतिः देवी भगवन्सर्वादुतनिधे
भवंतमनुगन्तुमृक्तिमस्तुकिकयापिकेवयम् एवंकि
लविशेञसंकीर्तनोपाख्यानपारदृश्वानःश्रीरागिकाः
कथयेति ॥ ज्ञासोत्कम्पित्रिदशपरिषमौलिमाणिक्य
माला बालादित्यप्रकरकिरणस्मेरपादारविन्दे प्रावी
मेनाभुवनरचनामन्यथानिर्मिमाणो कार्यपेपाक्रीःहायि
रविनवानन्तरागेमहेन्द्रः ॥ विदूषकच ॥ जवादाराजे
ह्यामपनमतिवर्गोदिविषदा मयवस्तोमेदैरजानिरष्य
हैमैःकमलभूःनियम्नासोजिह्नोननवचरिनेभ्यः किम
तते स्वधामध्रीचीनामतिपनतिवाचामवसरः ॥
अञ्जलिंबद्धा ॥ भगवन्प्रसीद तावत्नतरोत्तरेषो ॥
महोत्सवानाकदचिंदत्यष्यतिपुंसांहृदयानि यदियं
हृदयस्यानसुलभसम्भावनातिप्रसंगमेगीतकनन्नकी
मेचित्तहृत्तिनियोगानुग्रहायस्पृहयति ॥ विदू ॥
पेल्ममनेयाकिमन्यन्नियोज्यम ॥ निर्मङ्जमोषधवलैर
चलेन्द्रमन्द्र संलब्धवृहृयमयसागरगर्भगौरैः । राजवि
देवकुलपद्मदलन्नरणोकरुङ्कुदोज्वलैस्तवयशोभिर
शोभिविश्वम् पुनरिदानीमपि ॥ यशांस्तोमान्वेवखेत
पवित्रचकोरपरणायिनीरज्जायागिरन्याद्धिजरशाशिथा
मप्तमकरान् अपिहि तेजोभिस्समसिपामिनेरत्नदिशा
मसीयाचामैःश्रीनभक्षितिनरामस्सरमाणः ॥ किंतक
नियपराजमाप्पुपसध्रीचानाम भद्राणसन्निहितवैतानत्र
ताना मस्माकमाग्रमपदंमनाथीकरिष्यते ॥ अपिच ॥

मध्येप्रकाव्यचनेधिनोतिजलधिःस्वैरेणभिर्मेदिनी हन्निस्वैः
किरणैस्तमिस्त्रमरुणोहृत्वान्तरालेरविः देवमात्रनिजस्वपा
लयानिजेरेवप्रतापैर्महीमीहक्कोपिपरोपकारस्वहृदामे
षस्वभावोस्तिवः ॥ किञ्चहृष्टःसाम्प्रतमस्रविजयीनाकिना
चक्रवर्तीमामस्योन्यायःकथयानियथाभ्यासगणदण्डनीति
पातालेन्द्रादहिभयमथापत्यवनिन्यानुषङ्के नन्दःपुण्ये
रजनिभवनाधीरराजावतीभूः ॥ देवी ॥ सविषादमात्
मगनम् कथमस्माकंसकललोकशोकलेशहरणशीलशी
तलेभ्योपिकौशिकप्रसादेभ्योरामभद्रप्रवासएवमनस्यमत्य
घते ॥ इन्द्रवानिः ॥ दोषानन्दनिष्पनीनामपीन्दुकरकन्द
दलीनांकमलवनीविमीलनमेकस्थानम् विप्रप्रकाश
ततिःकन्मनामभुजगाधिपगोत्रग्रावदिगन्तरिभिरेकाध
रीणःसोप्रमकथमस्तविनीतोहारप्रपञ्चविमृक्तोरचुवेशः
॥ विदूषकसहर्षस्मितम ॥ ममकारोहितराजपुत्रेपुराज्ञाम
पुलालनन्ञ्श्रायकेवलमुपयोगासमजानाम यत्तेनन्
कोसावेधव्याकणोनिल्पचवन्ननक्रमः श्रवणनामलं
करःकपोलस्यचकुण्डलम ॥ देवी परमनुगृहीतावयमे
वमत्रभवतासम्भाव्यमाना किं पुनरपूतास्सःदोरकएव
भुवनत्राणमितिप्रमृग्धोस्मि विदूषकविहस्य ॥ सर्वेनत्र
भवन्ते मैत्रावरुणमरुषिद्रोधाय चरितत्रहस्त्वयंवनस्यच
नुर्वेदसंस्कारास्तावदस्याकपाःकपाश्रमादंदसास्वा
यन्ते ॥ देवी सविस्मयापदोषम् भगवन्नल्ल्मिनमपि
रघुराजवीजिनोह्वदयन्नमेव किमनकामंकेविघास
म्पदायः ॥ शोकेसहस्राकिरणाञ्जलेकपद्मपाणेनेवमह
हेपरिवर्मराभेगवाभगवन्कुशाश्रमपासीनोदिव्यास्त्र
मन्त्रोपनिषदोध्यगीष्ट ॥ विदू ॥ अलेचनेराममद्रेपि
बालोयपित्यसम्भावनयादिवस्पृथिव्योस्तिमिरनिरस्क
रिणीनरणिस्सरणतेरोपितेजसानिरस्करोति ॥ देवी ॥

मस्मिन्नम ॥ भगवन्कुशिकवंशकेतो कस्यतलिनानाः
प्रीतिस्त्रि। याद्दशमपिभुवाणमनुरोनदेणप्रतिमन्यते ॥
अपवार्य ॥ वामदेव । एवमेनमभवान्कौशिकोऽब्रवीति
वाम ॥ राजर्षे किमत्रप्रष्टव्यं वयम कौशिकाश्रीभवा
न्दानारहणीयो महाक्रतुः यदि तारामभद्रस्त्वत्तनुमनयं
महेवयम यथथाकाममसेपानिप्रीतार्थिस्त्वदर्शनम
किंच ॥ विशेषेण प्रार्थितमर्थिकामार्मैः शावकाणा न
गोत्रगुरुणानेतान्दिशानामसन्दिष्टः समाधिरष्टायमर्थः
॥ दश ॥ एवमेतत ध्यानमयहाष्टिपानप्रमुषितका
लाधविप्रकवैष्णुबर्थैघुनैसिकानोमसर्वपथीनामतिःक्र
मतेविरुद्धपच क्रियाणांरक्षायैदशरथमपत्यापविसु
ते मुनौविश्वामित्रेभगवतिगतसंप्रतिमुहान तपो
लेशाल्कुशाउपशामितविघ्नप्रतिभये प्रहतेवायष्ट्रंतु
जलकपेवास्तमयते ॥ मुनिंप्रति ॥ भगवञ्जगत्दुरोग
थितन्ननहेवीहाहिष्यमाणोमेरामभद्रप्रतीक्षणे ॥ त
नःपतिश्चताहूतोमियेवरितिमीस्दिनी ॥ नेपथ्याभिमुख
म कःकोऽत्रभोःप्रविश्य दौवारिकःकिमाज्ञापयति ॥
देवा दश आहूयतारामभद्रः वामलक्ष्मणश्च दश
मस्मिन्नम इरुषे प्रयत्नापेलीनायमर्थः नवत्वप्रकाश
मेतरेणाहाह्निनुभानताज्ञितौते दौवारिकोनिष्क्रान्तः
ततःप्रविशतोरामलक्ष्मणौ रामःसहर्षम सराघी
शक्रोधाज्जगदपराध्याकलंममपरे पुराणब्रह्मलोकभव
नपितरःसमवकृताःध्रुताश्चेष्टेनामीवर्ह्निरपिचवैश्वा
नरपथात्मपापोशालीयस्तुविउमितिहस्तमप्रणयते ॥
कष्येसोपिभगवान्विश्वामित्रःस्वयमस्माभिरुपवरिष
ते इतिकामस्तुरोवलोकास्महर्षीतिपायेतिदृपयत न
नेविनम्रयोस्तानवामदेवयोरुपतीयाप्रशान्तपावनीय
माक्रुतिस्स भगवान्विश्वामित्रोभविष्यति ॥ लक्ष्म

साश्चर्यमस्मिन्नम आर्य अयमयमीदृशप्रशमविश्वसनीयतनु
र्भुवनमयंकरीःकथमथनकषोपिमुनिःस्थितमिदमेववाम
जमतोऽत्रनघारेमाप्तमुमिमितिज्वलतिसदृशमेवमहोपथयुः
रामः वत्स लक्ष्मण ॥ एवंतुरवृगाहगम्भीरत्वानिताश्विःश्रेय
स्तेमहेतः ॥ अपिच ॥ बलविहतिकरीभिरप्रसरोभिःसहज
गदस्यनिरहूतोपृणानि ॥ नमद्मराधिरःकिरीटरोचिर्मे
ऊलितरोषवतेमोसिचेष्टितानि ॥ वामदृष्ट्वा सहर्षम कथ
मागतोरामभद्रःमुनिंप्रति ब्रह्मज्योतिर्विवर्तस्यचतवा
देहयोगिनःदष्पष्टंगचरोरेषाप्रथमोयेमहाभुजः ॥
विश्वासहर्षसम्भ्रमस्तवलोकयवामदेवकिमुच्यते आरण्य
केषुकिमपिप्रवृत्तमेवालाणयमस्यपष्ठंगस्य नकेवलम
मुनावत्सेनवत्ताषिविभातद्भुःपुत्रवतोभुरमारोपितो रा
जादशरथोपि ॥ दश ॥ भगवन्तेवमेवेनयेमेःशावकाणिप
रोहितवत्तोवेशमनोजेत्तिरे नाकावैनयिकीःक्रियाविद्धि
रेयेषांचपुष्पाहरणःतेषामज्वलमेषतेदशरथःसंप्रत्यमीये
प्रतेजोनात्तेभुवमस्यपष्टंगतपसामेश्वयुंमिवाकेवः ॥ रा
मलक्ष्मणावुपसर्पतः ॥ वाम ॥ वत्सौभगवानेषनिःशेष
भुवनमहनीयामहामुनिःकौशिकःप्रणमतम रा
मलक्ष्मणावुपसत्य ॥ भगवान्विश्वामित्रःसमाविशेरामल
क्ष्मणावभिवादयेते ॥ विश्वा । वत्सावायुष्मन्तौभूयास्ता
मिति भुजाभ्यामदृष्टावारामेवानिर्वर्ण्यसबहुमानमाश्चगत
म वसिष्ठोक्तेमंत्रैर्दयतिजगतामानुदार्थिकोपुरंसम्भवेते
दिनकरकुलीनाः क्षितिभुजःगर्हेयेषांगाथादिभिरपिक
लाभिस्तुउस्तभिः स्वयंदेवोलक्ष्मीसननविषमवारीगजप
तिः ॥ अपिच ॥ हेतास्ताम्रनवाल्चोरशानयीस्वस्त्री
तयेयज्वभिःस्वाहाकारसमुपासितेहविविदृह्वेनाग्रिराचाम
ति हादीरदजलेशयेकनलिरःस्वीमवानीनरतुरुनादशाक
न्यारप्रभवयोतिग्राह्तिनारस्तया ॥ वाममस्मिन्नम वत्सावयमत्र

अन
प्रं
५
6

भवान्भनेनमागतः रामलक्ष्मणौवक्रः यदभिरुचितंभवेनाता
यच ॥ दश। नैसम्वेहमाराय। भगवन्तनिस्पवोक्षेमन्तरीणि
मनिगृह्यमानककाद्रेवामदेवस्यमुखमीक्षते ॥ वाम। इमौनो
रामलक्ष्मणाविस्यपंर्यामिविश्वा। सादरंभनिरुद्धीतिनेयथा।
पोविधतिः ॥ वाम विमितनमनुमोदमानोदशरथमङ्गलस्यपति
प्रनष्टेपद्ये मत्वायमाध्यन्दिनीसन्ध्या ॥ क्षिपन्तिमिहिरेवि
षुधीचः करानतिवामतीस्थलकमलवेदेहछायाजनस्य।
विवेष्टते गजपतिमुखोद्गीर्णैराखेरपिद्रमरेणुभिः शिशिर
मधरापीणाः कक्षस्थलीमधिशेरते ॥ अपेदानीपदीरनक
कोटरक्रोडीरमध्यासीनाः प्रत्यदरस्तुनस्वधारमनिर्विघाभि
तपूर्वीभिरन्वधिकमूर्छितभोगभाजः ॥ गाथानिकस्तुक
विनिद्रनरोमहर्षस्वेदोमेयतलवगुणानुरागेनुकम्पाः ॥
विश्वामित्रवेदपारस्य ॥ प्रियमपितथ्यमाहवैतालिकः ॥
वाम ॥ मन्दोद्गतैः पीवरोमितिभरगुरुभिः प्रौढरोमाञ्चद
गढः स्फायन्निमोकसन्धिप्रसरदविगलत्स्मरस्वेदधाराः जि
ह्वाग्रमाभिमृणोननविषमसमुद्गीर्णवर्णाभिरामं वेलागे
लेकभाजोभुजगगुरुवयसहदुह्यान्मदुग्णाति ॥ सविनय
खिलहासमितेच रानर्षेभन्यानुत्सीदन्दिदीक्षावेशास्तदेवेवियम
धुमीहीभेगविहगाणांप्रथममेवयसेवनावइविरामिक्षमः
दश ॥ रामलक्ष्मणाववलोकयवाष्पभरीनरंगितलोचनोम
निपतिभगवन्विश्वामित्रवेकेवाष्पस्तम्भंनाटयति ॥ वाम सस्म
मम भगवन्कौशिक। साधयथीवाहंपर्याणसमेत वेत्स
योरामलक्ष्मणयोश्चोपंथपसर्वेयथोचितमाचरन्ति ॥ विश्वा ॥
एवमेवास्पनोभवङ्गिरितिराजपुत्राभ्यामनुगम्यमानोनिष्क्रान्त
दश ॥ दीर्घमुच्छ्वस्य ॥ वामदेव ॥ नूनमिदानीमस्मा
निवभगवन्तमपिकौशिकमकारणवत्सलेवत्सोरामभद्रः
क्वचिदस्माद्वियोगदहनेनबीजःरवाकरिष्यति ॥ अस्त्र
देविषयालोकमलीचममप्रविष्यति ॥ वामविहस्य

राजर्षेवयेवाक्कौशिकोवेनिष्क्रमपुनरेवकृत्याविभागोराममभ्रमध
येस्य ॥ पश्य ॥ यदिन्द्रोरवेनिश्वसननमदयेवानिधिरयामपाथिस्त
ज्ञायेजयतिनानिकन्तेप्रकृतिना अयंकस्माद्न्योपरनुहरनेनस्य
कमदेविशुद्धः शुद्धानोधुवमनभिसन्धिप्रणयिनः ॥ दश
विमृश्यएवमेतत रत्नाकरोजलयलोमहत्त्रसुवर्गः किंकृप्य
तामसनकौस्तुभपारिजातः किंतैरपिचिन्त्यमिहतनुनो[illegible]त्य
देव तत्त्वोत्तरे ऊमद वन्धुर सोय दिन्दुः ॥ पुरोवलोक्य
कथं लोचनपथमतिक्रान्तः सरामलक्ष्मणो भगवान् तदहम
मपिवत्सपवासदुर्मनसंदक्षिणकोसलेश्वरसुतांदेवीमुपेत्यसा
न्त्वयामः ॥ ॥ इतिनिष्क्रान्ताः सर्वे प्रथमोयमङ्कः ॥ ॥
ॐ ततःप्रविशतियजमानशिष्यः ॥ अयेप्रभातप्रायेवशर्वरी ॥
तथाहि ॥ तमोभिःपीयन्तेगतमहसिपीयूषवपुषि ज्वलिष्य
मीतोत्तेयपल्लपटल्लभ्रमैरिवदिशः सरोजानांकर्णन्तलिमय
मयस्कान्तमणिवत्हणदन्तःशास्यनयतिपतिरथ्यापितरुचा
म ॥ अपिच ॥ ज्ञातःपक्वपलाण्डुपाण्डुमधरश्रुछायाकिर
स्तारकः प्राचीमेकरथाङ्गिकिञ्चनरूचोराजीवजीवातवः लूना
नन्तुवितानवन्नलमिदेविश्वेदयःसुस्थितः प्रातःप्रोषितरोचि
रसुरउल्लादलाचलेचन्द्रमाः ॥ सर्वतोवलोक्य दिमोगउली
मकृदमणदनपद्मरागरत्नाः करैकिरणमालिनिशामिनेपि
मोविभ्रमांनिकमधुव्रतचक्रवालवाचालपंकजवनीसरसास
रस्यः ॥ ॥ प्राचीविभ्रमकर्णिकाकमलिनीसंवन्दिकासंप्र
ति। हेतिस्तोत्रमणीयमस्तुरमणोस्यामुष्टरत्नेरुचः। सखोः
क्लासमपीदमन्तकतयासंभूयकोशाद्बहिः निष्क्रामन्मधुरो
चममधुममरादमोजमूह्यमन्ते ॥ अपिच ॥ मन्याम
नमरेन्द्रस्तिन्धुपशिरास्मिद्धरमान्त्रास्त्रणपद्मेजसमरेखावेवि
परिरंप्राचीनमाऽवृते पौकेसमाप्नित्यावदभ्युदयतेतत्व
क्षरक्रोन्मजारम्पहिमवरजस्कादावलपितोरेवास्विषामीश्वरः
पुरोवलोक्य कथमिदमुदयाचलमौलिमालिकामण्डलम

अग प्र ८

धापिनविहायसलमलेकरोति नदस्मदृरोविनायमानयन्नस
ऊलपतेःकौशिकस्यादेशात्समिदाहरणाश्रस्थितोस्मिद्वरि
नेगच्छामीतिविनिष्क्रान्तः ॥ प्रविश्यसम्भ्रान्तोवटुर ॥ अयस
णमेवकिम्पि अच्छरिश्चेभीसणेचवट्टदिश्नःशोयः ॥ पव
मत्कामसमपरिहृत्यमत्वेपश्चमेद २ किंमाशुर्येभीषणोच्य
श्च अ गमोतिकोविवेति अक्कमारोअगदोनिसणिअको
नहले ॥धावन्नस्मातवोव्रणयेरन्नयनिहिदा ।पर्यंशुन
लिश्राश्चमाणमोभविश्र महवेवसस्महे ।यरावडिना
लोपदृविं ।अ उत्तरासेगंवक्कलश्चम्पि नःजिश्च पलाश्चो
म्हि श्चुनःविहस्य सवे साधकान हस्तादिजीवनःपु
नराहवितः यश्चना रेविडमे श्चको रमा पजदूकरःत्वेमो
प महदोशतिवेपमानापादयोःपतनिश्चुनः ॥ सास्मिन
मुर्धाप्यालिंग्यचवयस्य शुणोषितरभवतोगोनमस्यमह
र्षेरहल्यानामनामधर्मदाराः ॥ यश्चु ॥ सणमिजाजन
श्रवेशुतोहिदस्सअन्नमवदोसदानन्दस्सजाणाणी ॥ नदे २
सेयंपुराशृकहन्नवोशिजनचरिना नस्पदीर्चनमसोमनःमु
न्युनातिजमेवनदिलिृपरोर्वस्यमेवविवर्तमानमनुभवं
तीसानस्परघुराजश्वस्यनेजसातस्मादन्धकाराल्निरमुच्या
ने नदतमावेगेन । यश्चु नमील्यचक्षुषीमर्वतोनिरूप्य
अहोश्वफस्स पसाएण पुनोवि जीवलोए पडेोम्हि
नप्पाविसंकाजरो अज्जवि णमोपरिसु अदिता अयः ।
सणस्सेव महत्तमंसीसीअअ ॥ श्चुनःसवेभयमितिमेत
ञाल्लणस्य उत्थुंवहम्भयात्मानमिन्तुपविशानःपश्चवि
रेविश्चम्य विश्वस्यचविलम्यान । कथं विसश्रामिस्तानज
लेजलीव भश्चवदाहणाविहरिणदाविकम्पीअदि श्चुनः
विहस्य सवेसाधब्रवीतिभवान अल्पीयाविल्वयंलोकः
कथमेहिकमाद्याध्यवसायाद्भयस्यारावयः परान्मुखे किं
तमनोहारिभिराहार्यैराहूयमानस्यलोचनद्वयस्यापिनजनो

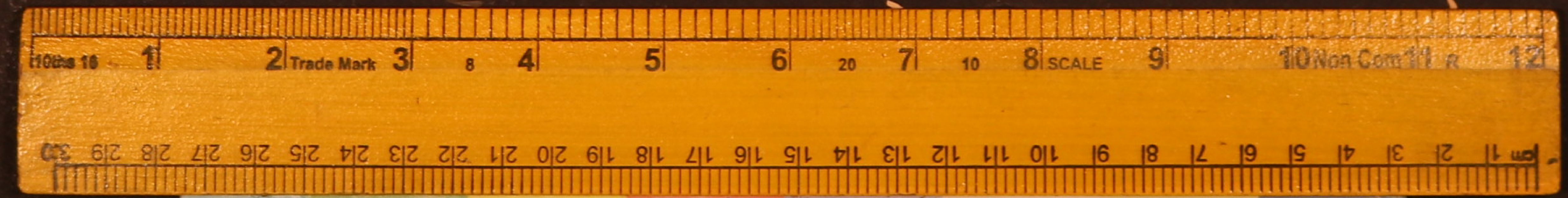
विवेकमेकपायिनमथीहे ॥ किंपुनस्तत्रमहाभयस्थनानारि
विभवे । वर्तमानोमस्तोपानिःचलच्छ्रीतिसमउवर्नीमन्त्र
इवजिचापराणिऊसुमचापचापलानि ॥ यश्चमन्ये । पना
प ॥ मनिच्छविराणि ।धुणयविणामो । इतऊरामभ
ड्रस्स पवामकारणाम श्चुनःइदेनावत्सप्रथमेयश्चुमा
न्त्यर्थनम ॥ अयपिश्च अस्ति इमिणादे वश्रेणेणम
णिधे यश्चुस्व ऊमहि श्चुन सवेद्रुयिकिमथ्यनीयेना
म अलिकिञ्चिन्नदायोभगवतःपुरन्दरस्यनन्दनोवाली
नामस्रवेगराजः तेचरजनिचारचक्रवर्तिनादशकन्धरेण
प्रहतमेःनीकमवलोकयवानराश्चवलगोलाःमूलप्रभृती
नामाचार्यःसर्वोमन्यानुमतोन्नाम्ववानवादीत ॥ यश्चु
सकोनकम नदौ २ ॥ श्चुनःतेनस्तुराजन सायविनीत्व
ल्वियंगतसत्तानिः विशेषेणापुनन्ह्वेन्द्रावस्यान्दलिना
मन्दविक्रमः पिन्वैरीनवायेगावणः ॥ अपिच ॥ द्रु
दीयतोन्मूलसम्पोज्ञनगालितपौरुषोनविश्वविन्तथीति
स्वयंचयोकरीयःनापिसामन्नान्नरजिच्चृतायामन्नराव
न्निनिसमड्रेलब्धुसमर्थः नदनेनमरास्वरविजयिनाविरा
इमणाज्ञेनमेश्चमनर्थानवाप्य ॥ सर्वथेयमनपकारि
णीपुलस्त्यस्यापन्येषुप्रीतिः भगवानिहोरारणेन्द्रुतिलो
कश्रेखरः ॥ नथाहि ॥ उदारस्योभूषणमस्थिमाला
भस्माङ्गरागोगजचर्मवासः एकालयस्योपिधनाधिना
थोसख्योदयोयतिपुराज्ञकस्य ॥ यश्चमहासम अहोवेर
वेनत्कस्यकज्जाम्बनःमत्रोपन्यासःऊपालनाच ॥ श्चु
न ॥ नतस्तु उहचनेजगयतयिनमिन्तुपहसतिहन्तष्ठे
उपोश्चु ॥ नदनमभ्यामहामाभ्यामहामान्यस्यकेसरिण
पुत्रोहनुमानकणमारपैः तनेऊमारमारायमग्रीवम
ष्यमूकनामपर्वतेऊर्गामप्रविष्टः ॥ यश्चु ॥ साकूतम ॥
अय्यज्येसोमारुदीनेदामलोनिसल्लोन्निस्माणीअदि ॥

अग॰
द्वि॰
८

अर्थ्यः मारुतिः वेनायुगोऽनिमुच्यते अस्माभिः ॥ सुन ॥
अपि किं । पशु सविविचिकित्साम अकृतदाभावोऽ । सामी
मामीप्य केवते पठि वक्रेन परिग्रहो अर्थयथानयाभवत्
स्वामी स्वामीप्य इत्यन तारिसो तारिसमम महाप्र भवस्य प
रिक्तलस्य परिग्रहो सुनः विहस्य सवेपुरैव किलायमाञ्ज
नेयो भगवतः सहस्रकिरणात् व्याकरणविद्यामधीयान
स्तदात्मजन्मनो वानरयोनेः सुग्रीवस्य सहायकमभिप्रा
पन्तो गुरुदक्षिणीचकार ॥ पशु ॥ सानन्दम हनूमान इ
हे ऋष्यवजं गुरुपद्वौ सन्धे । सउस्म आरीअ अणवही अवि
लदो २ सुनः ततस्तु भयोपजापजर्जरे स्वहृदुहसपस्तुन
गात्स्सगात्रः स्वरदूषणत्रिशिरोभिर्महामात्यैः परिवृतः सा
वलैलैकदेशसमिन्धोऽरुदीर्घिकालवालिशनिग्रहायशाद्दि
णीत ॥ पशु ॥ कथं परिहीणमिन्दध स्सोविमोरकृत्वैसा
कथमपरिहीनमिः सधमोपि सराद्रमः सुनः पावे
किसुध्यनेरावणः स्वलसौ ॥ प्रियाकर्त्तकसे वनानि
जापिरः कनैतरसमद्रुछद्गो मायस्सपदमिहलेकायप
रिहृषः विलतस्थापारैकिमपि दस्सुलस्य दशामं शिरस्ले
स्कृभीनः लतगाभूतपुनर्जन्मसमगाः ॥ पशु ॥ सकोनुके
उदो २ सुनः ततस्तु सकेनसन्तानागसहस्रवलधारिणी
ताटकानामराक्षसीतस्मात्हसेकादागन्यमनुष्यमाणलवि
ह्मारवोनकारिमां भूमिसस्मदीयामध्यिवसति ॥ पशुश्रा
सुपम असोणाश्रमस्य स्य वलारधिध्रात्रि अमदपरवेव
पदम ॥ नदो २ ॥ सुनः ततः श्रोतव्यस्य विधेः स्पन्नस्य
मस्याः शोकमानकुलपतिरिमोदाशारथी रामलक्ष्मणावू
नीतवान पशु ॥ ज्ञातेरामभद्रौ कोविरः स्वमाणि उज्ञरि
अवरंलोलुपतो ॥ सुन ॥ सखैवमेतत रामभद्र इति
कोप्ययं चन्द्रदोरा दसरथत्रासिद्विमञ्जः विप्रोषेणसुत
रिद्दानीभगवता कौशिकेन ब्रह्मज्योतिषस्नाहयोवि

त्रिवने मार्यर्थस्वियास्त्वमेव पारायणमध्यापितः ॥ प
शु ॥ मेणेमन्त्रहि । अर्थ देवता हिंसमेवलादिवलाव
लातिवलविद्येविः ज्ञाऽगा मेसकमितिति ॥ मन्येम
न्त्रमयीभिः अस्तु देवताभिः स्तनन्कुमादिनि वारका
विद्यासंकृष्यनःऽगति ॥ सुन ॥ आकिम नदपिसहनम
व ॥ पशु ॥ अकरणेभगणामिज्ञादिताआऽथेकेस्तु अवि
ज्ञाऽनाकिनिश्चन्तणोविगच्छोपसमेराह्ववस्त गोरव
मप्यादिऽतभवेकोसिऽअर्थं वनेयादिनिःक्षप व अस्तवि
घातत कथं आत्मनः विद्योपमामेराचवस्य अर्थयतिको
शिकः ॥ विहस्य ॥ अत्रवापह्लापर्वे [illegible] माकामारणोलुप
दे ॥ अणवा आज्ञेमोकरुस्तेन सपमारणोपतत ॥ सुन
सखे अनभिज्ञोसि स्वयंप्रयोगादन्तेवासिभिः प्रयोगोम
हिमानमाचार्याणामुपचिनोति ॥ पशय । स्यात्तेषुसि
ध्यनिवहेविंनियोज्यमानाविद्यागुरुं गुणावन्दुरमानने।
निआदाशुक्तिषुवलाहकाविमकीर्णरत्नाकरोवारिभि
स्तुराशिः ॥ पशु नाश्रयमोहणोमन्नेसि श्रेणोकिस्पि
प्राक्किञ्चकामेहि ॥ सुनः किंतत पशु कथं सधर्थानि
ऽफस्पिवानराणास्मगुणाः वक्रेणपजिवेणेकपंस
वेदानिपृष्ठसपिवानराणांवोगुणश्रायेणपरिज्ञाने
सुन ॥ सखे सर्वमेतद्योध्यायात्राणां समाधिमयेनच
तुषासादाश्रोवम सर्वतोवलोका । अहोशभाति
कीभवनलक्ष्मीः ॥ तथाहि ॥ अन्यग्रज्वलितैः पनेग
मणिभिश्वीरार्जितामानवः सावित्रः कुसविन्दाकलस
कृतः प्राचीमले ऊर्वनेषोढधात्रकरालितस्यवपुषश्
छायकलेनतणा । दपदालितनिर्मलं जगरहितिर्मोक
मुक्तचति ॥ अपिच ॥ पीडाभूषकमलऊटमलषु
क्लिकोशा दोषाननीतिमिरह्नाह्निमध्ये कूटनः निर्यत
मधुवनकरम्बामिषाहसति विधत्रिकारपागुणानिव

मौक्तिकानि ॥ अपि च ॥ विकसितनवकुचितपुनविकस्व
रेषु मुक्तेषु कर्णेषु हारः कलिकाः कथयन्ति नतनविकासि
मेधलिहामद्वैः ॥ आदित्यं च निर्वर्ण्य । कटुभिरपि च
कठोरचक्रककोन्तरविहरज्जरणाग्निक्षीणवीर्यैः निमि
रहननमयैर्महोभिरनुरञ्जयति जगन्ति यमनोच्चसभानुः
तदनुज्ञानीहि मां समिदाहरणाय ॥ पश्य ॥ अहमपि
कथ्यति श्रकुमारदेवमणोगानककगाढचोदिमिनाकहे
हिकाहिंप्रकला ॥ मि ॥ अहमपि हे विषयकुमारदर्पो
नेन तत्कगाढितोस्मि ॥ तत्कथयन्कथं प्रेक्षामि ॥
पुना । विहस्य नन्वेनावेव यन्नवाटमनुरेणविहा
रभूमिषु क्रीडन्नतत्तरूपेन्यानिःशङ्कमवलोकयेति
निष्क्रान्तौ ॥ विष्कम्भकः ॥ ततः प्रविशतो रामल
क्ष्मणौ ॥ रामः ॥ अहो विचित्रमायतनं सिद्धाश्रम
पदं नाम भगवतो गाढिनन्दनस्य ॥ तत्ताडकन्यणाम
लकोपनयनकौतुकमाविरहो विविधि । मेध्यावत्सतरीवि
हस्यवहुभिः सोल्लपाठमालभ्यते अथोषधप्रतनुभ
वन्ति यतिभिस्सोत्कण्ठमानासापुटैः रापीतोमधुपर्कप
कस्तरभिः प्राग्वंशजन्मानिलः । लक्ष्म अत्रैव किल
देवः कौस्तुभकिरणच्छविनीलोत्पलमसोहरिः स्वयं
किमपि तन्त्रोपेतपः कपटवामनः ॥ इत्थमेतत्सतासी
श्चेमध्यासीनाहिजानयः अक्तोभयसञ्चरः षंकमी।
लिप्रयुज्जते ॥ अन्यत्र स्मृहस्पा आर्यो । पश्येपनेप्रस्थु
वन्त्यवेदिवलयैरोजस्वरीदेनैरैर्निन्यव्याजितपरहत
त्रविधयोरस्यमागरहस्याग्रमः यत्रामीगरहमेधिनः
प्रज्वलितस्वाराज्यसिंहासनावेतानेषु कृतीदयोनिषु
पुरोडवंशकुर्वते ॥ रामः सहर्षं सस्मितम् वत्सऽनोपि
तावत्कनाथयावहेवत्क्षी पूर्वेनपावनोयमर्षीणां
समवायः इदमप्येतम प्रागिदेवसर्वांगमतिरिक्ता

स्विरननीः दनाहपेणाविभ्रणैः शिरोभिर्गोहनेमृदः किं
च ॥ तपःकृशानैरैगैः सस्तुमाकाशिनेरिवमायेषानर
मीशुणमग्निहोत्रमुपासते ॥ इति परिक्रमतः ॥ लक्ष्म
मआर्येरमणीयमितोवर्तते ॥ वालेयतगडुलविलोप
कदर्थितामिरेनाभिरग्निशरणोपुसस्थमिणीभिः न
त्रासहेतमपिदण्डमुद्यस्यमाननाचमसिच्छतिमृगे
भुनयो हसन्ति ॥ रामः ॥ परिकामनम् सकान्तक
नुरागम् वत्सरनत्वात्त आर्द्रे भक्तानि शियमेणनयन
वेदिनेविक्षुमेव हरिणीन्यणैनेन्द्रणोच ॥ वत्सोत्वता
पसकुमारकोपनीतनीवारनिर्भर्त्समपत्यमपेक्षते
च ॥ अन्यच्च । विपुरूपोवनेकुमारसमर्थमाणर
भृणामाकनर्गृहलहतोच पिपीलकानाम श्रेणीभिरा
मपथ्याः प्रच्यमानविःत्रपःमावलीकलयितोमृद
महृहन्ति ॥ लक्ष्म अहो पद्मनामपि पसवेवान्त
ल्पम अहोथिपद्मनामपिसन्कामेनाक्रौल्पम ॥ अ
न्यतोवलोक्य ॥ भनितिविनयोगाविलसनमशृष्टमरुज
षाजलानिवहीछि गोकर्णावर्णकायेनरोणोभ्युपके
एठकुक्षेषु ॥ इति परिक्रामतः ॥ लक्ष्म इयमभिरा
लवालेपरेपदेग्रन्थिलामकुल्याश्रमतोवनराजलेवेणि
प्रवहति ॥ विस्मयं विस्मयं रामः वत्समाधर्हय
म आलवालविवधेषुभूरुहेमांसलास्तिमिनमत्र
गात्रा केरलीविक्रूरभिंगिभेगुरंसारणीषु पुनरस्तुद
ष्यते ॥ तदेहि भगवतीकोपोकीमवलोकयेनावान्मा
नेपुनीवहे ॥ परिक्रम्य अवलोक्य च ॥ कृविन्सोंक
मिकोविशोनेसगिकमेतिशेते ॥ जडस्त्वखाजप्रहा
तिहपहनेलियगणोगुणोयघ्यसामयमत्रनासिद्धो विम
षैनेतथाछन्कषांयसुरतिमतितामात्रमसदामिरानीवा
नीरद्रुमकुसुमजन्मापरिमलः ॥ लक्ष्म ॥ पुरस्तादनु

अ॰ रा॰
टि॰
९॰

कौशिकीमवलोकयन्नेमेधाजननन्नतप्रणयिभिर्वैदे
वैदूर्नामिवेयमिक्षानिस्यवमतन्नविभ्रमवतीरस्यापत्यावा
वतीपनस्याहरितारिपणिजरजनिप्राणिश्रियः कौस्का
गोपायंतितपोवनं वनकरिक्रीडाकराकर्षणात् ॥ ने
पथ्ये ॥ रामभद्र कियच्चिरमवलोकनेन क्रतवो हि क्रिय
न्तेनपोवननोविहारस्थूलमयः सम्प्रति हि ॥ परिणामय
तिज्योतिष्मः याययंजेषित्तचायनिः किमपि यामिनस्त
विज्ञात्वैरहस्यमपामनेगुरुस्यमनुष्ठास्यमोध्यादि
नीसवनक्रियामिहसवविधौ नेदीयसं भवेन्नमदीह
ते ॥ रामः श्रुत्वनमभिनीयसानुरागम् वाराणसीनभि
श्रुतनेविदधतेरस्याः शरीरस्थितीरैणोयकोद्वाविमेवि
शन्निवसतेवापिद्धवेनारवीम् उत्पद्यपन्निवधामनाभि
मरतोयश्यामांगीचवृत्तीधन्यानोविरजस्तमाभगव
तीचर्येयमाहूर्णामदृते ॥ नेपथ्येपुनस्तदेवपठ्यते ॥
रामः इहासममभ्रमवलोक्य ॥ कथंगगनमध्यमध्या
रूढो भगवानिहाचरीधितिः नदेहियत्नवाटमधिष्ठा
यक्रमेणाक्रान्ताहिकस्य भगवतः कौशिकस्य पञ्चनन्नवी
भवावरतिपरिक्रामतः लक्ष्मः ॥ सर्वतो दृष्ट्वा ॥ आर्य
तेदामयुमणिद्युतिव्यतिकरमक्रीडत्कौपलज्वलता
लजटालजोगलतदीनिषुकुञ्जकौयषयः भो मोक्षग्र
वमानश्चरकरिणाव्यपंचकाभाहूपा। मायुककमेस
मापयन्निधिगम्रमध्याह्नस्पन्यादिशः श्रंतिकउमाये
येयत्रानिस्तदेहिन्यग्रोधच्छायामाडपमध्यासीनान्हो
द्विजः ॥ प्रत्यवीक्षावहेगालिनयौवनेपुनरहतिभग
वैतेऽदलावः रामः । एवमास्त्विति परिक्रम्य नाट्येनोप
विष्टाः लक्ष्मः ॥ पार्श्वतो दृष्ट्वा । आर्य ॥ मध्येव्योम
श्रीरुपिहामघ्रावान्मात्रविप्रैवलम्बमानेक्रमेण। स्वे
रस्वेरमलनः पादपानोयमपच्छायाः कश्चिदाकर्षतीव ॥

रामः समेनरदवलोक्य ॥ वत्स ॥ मध्यन्दिनमतिक्रान्तेऽपि
नमप्यतिक्रान्तमेव । गगनाभोगमधिरोढा । रत्यारूढे
कश्चमर्करथहरयः ॥ अलमहीधरमधनाकृतिमुखे
नावरोहन्ति ॥ लक्ष्मः ॥ आर्य । त्वनमयद्योमि । यताय
तिष्यन्ति । यदयमध्वरवेदिकासंनिधाने । तेजनः श्रुप
मृखेनभगवानुपाध्यायः रामः सरोषहुंकारं ॥ वत्स्य
घ्रेवस्यात् ॥ कल्पान्तकर्कशाक्रान्तान्नभयंकरे मे । नि
क्षुन्नतः कृतविधानक्रतामसीषाम् नीरादमेवमम
नीमपिकृत्तेमघपुण्याहमंगलमिदंधनुरादधाति ॥
लक्ष्मः ॥ विहस्य ॥ कथं राजनिचरविनाशोत्कण्ठावि
सेस्यलमार्यस्यहृदयमदीर्घदर्शिनेकौशिकमपिस
म्भावयति ॥ अविद्यावीजविध्वेसादयमार्येणचक्षुषा
कालो भूतभविष्यन्तौ वर्तमानमवीविशत् । रामः किं
मुच्यते ॥ तत्रभवान्विश्वामित्रः प्रज्ञानचक्षुरानन्दो
पि श्रोगीयैरेववेलाति सहस्यैः समयाचारप्रक्रान्तैः स
मतेन्नभिः ॥ अपिच ॥ आनीतोनो विनयनम्रमरे
न्द्रमौलिमन्दारदाममकरन्दरसैरिवायम् प्रक्रान्तकौ
ण्डवीननचन्दनभूतसर्गस्सेशोकवेचरितमद्भुतमान
तान ॥ लक्ष्म पुरोवलोक्य ॥ सहर्षम् । स्वाभिरभ्युर
वाहुभिः श्रीचमर्थक्रतार्थयत् श्रयजलपतिर्मो
यमित एवाभिवर्तते ॥ ततः प्रविशति दीक्षितवेशो
विश्वामित्रः रामः निर्वर्ण्य सबहुमानम् वत्स लक्ष्म
णपश्य ॥ कर्मणः श्रूयमाणस्य व्यञ्जनैरधिकोज्ज्व
लाम् तपस्तेजोमयीं मूर्तिमद्यपुष्णाति मे गुरुः विश्वा
परिक्रामन् सहर्षम् हन्त कृतनक्तन्यप्रायमात्मानं प
श्यामः ॥ निर्हूतो ममतावत्सुर भुजामानृण्यमोवि
भिन्द्यापदे नसम मस्के नज्ञाहितासाध्याववानिष्यते ॥
याणो कृत्यपुनर्दृष्टधनञ्जयनन्यैर्मैक भुल्कोवधूमेदा

आग·
द्वि·
११

केमस्कार्यदिदवलितिस्वार्थेविधानास्महे ॥ रामलक्ष्
मणावुपसृत्योपसर्पतः ॥ विश्वा ॥ राममानिविरंनिर्वर्त्
मस्येहकौतुकम् एषवैहासिकेवैषमाद्धानोधनुर्धरः
तन्मात्रंरमस्माकमस्मैनिवसिञ्चति ॥ उभावुपसृत्य
भगवन्दाशरथीरामलक्ष्मणावभिवादयते ॥ विश्वा
आलिङ्ग्यकिमन्यदाशास्महे ॥ युवाभ्यामभिनिर्वृत्तयो
गक्षेमस्यवाञ्छिताः पेशलयंप्रक्रियामात्रकृतार्थास्तत्र
हेतवः उभौमूर्ध्नीमधोमुखौस्तः ॥ विश्वा ॥ विहस्य
वत्सौसममनोज्ञाश्लीलितोयंसन्निवेशः ॥ कश्चिदस्मदी
यतपोवनभ्रमयोरमयन्निवाम् उपल्लेहयतिवांगर्हं
सम्प्रेक्षीणाम् उभौसमन्नयम् भगवान्रस्यमेनदरस्या
वाकः परिक्लेशमर्हति । किंचहयातिरंविलम्बयतो
पक्षपतोरभूत उत्तियथोचितमुपविशाव ॥ विश्वा
तस्मितम् साकूतंचवत्सौरहवनेषुसकौतुकवामेनो
मुनिरततममनपेक्षिपुत्राननः नामिहवामवलोकयत
पात्विनोनयनमपाविराडम्बमीलितम् ॥ उभौमुहूर्त
मुत्मनीभवतः विश्वास्वगतम् अयेकिमप्युत्ताहव
वनायप्राणभवीयमुत्तुस्मारितम् अन्तःकरणमनयोः
तदेतावदस्तु ॥ अन्यतःक्षिपामि । प्रत्यगवलोकयत्र
काश्योकपदुदयगिरिकपमीरज्जुमकेदारःप्रभातस
न्ध्यालतायाप्रथममहवकोरकभस्तिमालीहस्ताग्र
क्षिप्यकाञ्चनहलिनीभिन्नगगनाभिन्नभोगनाहरु
तीयावदुपनीतः अयमापिवरयोषित्कर्णकाश्याय
मीघ्निसन्तिमिरोजीजर्जरोपान्तमर्चिः मरकल ।
कलविंकीकाकुनान्दीकरेभ्यः क्षीनिकहाथिालिरेभ्यो
भानुमानाश्विनोति ॥ मंत्रसंस्कारसम्पन्नास्तन्वेदोदन
तीरथः एतत्त्रयीमयंज्योतिरादित्याख्येनिमज्जति
॥ रामः ॥ सर्वतोनिरूप्यवत्सलक्ष्मणतापनेविवे

जोभिः स्पष्टनिर्वर्णमेचकाःदिशोजाताःप्रतीचीत्समुदा
चरितक्रमम् किञ्च कांविद्भिभ्रतिभूतिमाश्रमभ्भौवैमा
नवैश्वानरज्वालोपस्नवमानभूमवलभीविश्रान्तदीप्तिम
यः स्वर्येतेपटवस्तृतीयसवनस्वाध्यायदीक्षानपिस्पर्धा
वन्धमनोहरंप्रतिमुहुः स्वाहाचयन्तः स्वराम् विश्वावत
सराघव ॥ उत्क्राभिर्दिवसमधुनासर्वतस्तानिरेवस्त्र ।
च्छायाभिन्नुभुलितमिवप्रेदस्तेविश्वमेतत् ॥ पर्यन्तेषु
ज्वलतिजलधौरत्नसानौचमध्येचित्राणीयंरमयतिनमः
स्तोमनीलाधरित्री सनिर्वेदम् तेजोमयंतमोमयमन्य
तरस्यांतदेवदिकचक्रम् किमिवविधिःशाश्वतःस्पृ
शियंभुवनकोशस्य ॥ सर्वतोवलोक्य ॥ तुङ्गरत्नैः स्
फुरद्भिर्विषधरविवरात्युज्ज्वलान्युज्ज्वलानिप्रदत्ते
चक्रवाकीमनसितिविधानेस्पर्धकौतनत्वयानुः किंच
मीशाल्ययेनास्मिन्निस्सभयतोनिर्भराहस्तमिस्रासंच ।
टूटोत्पिष्टसन्ध्याकणनिकरपरिस्पर्धिनोभान्तिचीश
नाः विलोक्यविश्वेचाहतवमुल्लमतिहितमःकवल्य
मौयाधिकप्राच्यादिव्यवहारवीजविरहाहिष्युत्रमेव
स्थितम् । गृह्णान्नेमयदेदेवः पद्मभिरप्यद्वान्तैरेभीभि
च धात्रेनानिचनेनवस्त्वचसाहताः नस्वरेणामुकैः
सनिर्वेदम् यः सर्वतः स्फुरन्नकैरवमाःपिवन्तु ॥ ज्यो
त्स्नाकषायमधरामधुनाचकोराः जानोयदेषुचरमाव
लत्रुमभीपकीरुहपकरजागरदीपःचुनतिमिरचुणि
त्करजप्रान्तामिल्पउञ्जिकाधानाम् ॥ किंचेरमीभिस्तु
इभिः किरणाव्याजेनचूर्णानि ॥ नेपथ्येकलकलः स ।
र्वैसमस्समसमाकर्ण्यन्ति ॥ पुनस्तत्रैव ॥ निर्मन्थस्य ।
रत्नभेमदनिकापिलक्करनाराननास्थिपर्णिंदग्रान्तरा ।
लग्रथितमविरतेजोहुपाचदग्धयन्ती । धात्रीपिधानव
क्त्रज्वलनलपीयोबाज्जनेरेश्मकर्माणिमोञ्जीमदृष्टीहिी

दिवमुपरिपरिक्रीडनेनाटकेयम् ॥ त्रेताग्निकुण्डश्रेव
वर्धतोऽध्वरक्षकाः हिंस्राः स्वबाहुमारीचमुख्यानःप
रिहाववने ॥ विश्वासाकूतम् ॥ कथं ताटका ॥ व
त्सहन्यतामियम् । विधानमात्रविक्रेगरहेतुमनःप्र
क्षरेतीकिमियं प्रतीक्ष्यते । स्ववाङ्मुखैः सममानतया
भिरेहणचापेनिगरह्याणनाटकम् रामः स्वचणानि
देकम् भगवन्नस्त्रियमिमाम् । श्रुनन्दैपथ्ये ॥ श्राब्र
ह्मायन २ मोस्तानविश्वामित्रपरिभूयामहेषह्नी
यनामधिज्यधन्वादाशरथिः रामः विहस्यनेपथ्या
वलोकितकेन बालखे श्रुनःशेप मुहूर्तं धीरीभा
व ग्रलेङ्गिपिमगुरुमल्पकोयंविधिःस्वदान्तेवग
रीयसीनः नकौशिकस्यहायिधर्मपुत्रे । पुत्रेमधक्क
रसिवाविशोकः विश्वावसुकृतमनुरोत्तरेणानन्व
येनेदीयानाश्रमोपर्वतः लक्ष्मणत्थामिवस्वगतम्
मीमांसमतेकिमायोंयेकौशिकेप्यनुशासति वा
चमेषाम्नरीणांहिश्रास्त्रमेवानुवर्तनेरामः स्वगत
म् गुर्वादेशादेवनिर्मीयमानोनाथमीयस्त्रीवधोपि
स्थितोयम् अयस्थिद्वाक्षोगामिष्यद्भिरल्पैलेल्नासा
भिमीलिताश्चैर्जितेव ॥ किंतदीयंप्रजाभिरनिकोनु
किनीभिरस्मिन्वकीर्तिपटहममनाज्ञमानेज्यानि
र्घयेनवपुषाजगदेकसाहिलाक्षिप्यनेकुलगुरुर्भग
वान्वसिष्ठः नेपथ्ये अलमिह्नामखाक्षरोःखहृदया
देष मलिनःप्रदवीयान येपन्थास्त्वलोकमनुपालि
ष्ठने ॥ रामः स्वहासरोषसम्भममनुष्णाय । सविनय
मञ्जलिंवद्धाभगवगाधिनन्दनजगःत्रयगुरो ॥ द
शरणगरहेसम्भ्रमेममवाप्यधनुर्धरे दिनकरकुलास्क
हीकोयेकलंकनवांकुरः इतिह्रिवनितामनोहस्तुमनो
विचिकित्सने यदधिकरणोधमस्यैयंपनेवेववयोम

तिनः इतिप्रणिपत्य ॥ माभैष्टतपोवनामाभैष्टराज
निरचमूरमूरयामस्तनेयमहमागत पवनाममज्जः कु
शिकस्तनकुशाग्रनीयविन्दादिदमनुकल्पमवेतकामु
केमे ॥ इतिधनुरारोपयन्निष्क्रान्तः लक्ष्मणापोकमान
मगतम् दिष्ट्यादान्तेणधर्मेणकौमारमस्यन्यमार्य
स्यतावदासीत् नेपथ्याभिमुखमवलोक्यहर्षेना
टयन् । प्रकाशे भगवन्कौशिकपवपगुरस्मादार्यो ।
धृतधनुषि ॥ वायव्यास्त्रध्वनिकरनिरालम्बनस्मार
केयः प्रामोत्जीवमेरणामनुभिर्विमग्रकुस्त्ववाहुः सु
त्तोर्मक्राभवविचकरुणाश्रुर्यवीभत्सहास्यत्रासकौ
धोत्तरलमरापिभिर्नरपयनेरादत्तसीयम् । विश्वा विलो
क्यवत्सलक्ष्मणाविस्मयेनप्रमोदेनचपरवत्तावयंवा
चामधीश्महे ॥ वज्रव्यमेववाकिमुक्ति ॥ नावलि
यमचलनीवःप्रतिज्ञा ॥ दिक्कूलेकषकीर्तिधौ
तवियतोनिश्याजवीरोत्तमास्तेषूपरघुवःप्रसिद्धम
हमोयेस्तोपिदेवाधिपःविश्राणोरसुराधिराजविज
नयकीडानिधानेध्यनःपौलोमीकुचकुम्भपत्ररच
नाचातुर्यमध्यापितः ॥ लक्ष्म भगवन्पश्यपश्य
नैषाचरीमेनामुकुलयन्नयम् आधारेवीरधर्मस्य ।
निर्मायपद्मामपस्थिनःप्रविश्यरामःसवैलक्ष्यम् मु
षावसिष्ठःऋषिकान्तजोयेत्रयस्तपनेगुरवोरघूना
म् महासनेरस्यासिराकृतोप्यस्मिस्तेनवधोयेनसम्भावक
रोति ॥ आश्रममवलोक्य ॥ प्रत्यासन्नमुषारसीधिति
करक्रान्त्यासमोवलरीवल्याभिर्मृदुधूमवल्लिभिरमी
मस्तीलितव्यञ्जनाःस्पष्टमञ्चीवरयिष्यमणविकटकंत्या
धौतमुग्धत्त्वयोनिञाणानिषप्रयस्तपोवनगृहाःकुर्वन्त
ति नःकौतुकम् ॥ ऊर्ध्वमवलोक्य ॥ स्फुरन्निरन्तरोसाघना
घस्कोरविलोचनमकरकिरणप्रेतामिवेनस्वहस्तवनेम

हः हृदयलज्जामाम् । प्रेयोदर्शनमतिभूरयं कुवलय
दृशामिन्द्रेन्दवेसमाभिरनङ्गितः ॥ अपि च ॥ उडु
त्तिम्रणालकोमलरुचो राजीवसंवर्तिकासंवर्तन्त्रमह
नेयः कतिपये पीयूषभानोः कराः अप्यग्रेधवलीभव
न्मागिरिषु तद्ग्रीयमुत्तमज्ज्ञता विशेनेव तमोमयोनि
थिरपामङ्कायफेनायते ॥ सविषादम् इन्दुर्यं मुद
यास्मिन्नपि नभवत्यपापितमासमभूत्रासीरेपिनम
स्मतस्तुयमम्तनन्मलयत्रिद्विषाः अप्यदर्शान्न्दष
द्विरतिक्रमदैरामोदयन्ते दिशाः संपन्नु तमसोनला
ञ्छनमभिव्यंक्तं प्रकाशिष्यते ॥ कथमीरेणादिहान
मस्सरतलेवामभुवामाननदैराज्येविदधानमिन्दुहृष
दोविन्दावममस्तिराः प्रत्युघस्तनङ्गनमतनवधूदना
चेदृशीजर उदीयोत्संगकुरंगमेन्दवमिदंतद्विमसज्जम
भते यतान्तुषोलोमीकुचकुमाकुंकमरजस्स्वाजन्य
जमोजताः शीतांशोधुतयः पुरन्दरपुरीसीमामुपस्कु
र्वते । पताभिर्त्रिहृतीभिरन्यतमसात्पुद्भूतांकिरि
णः त्रामीमास्तृणानीभिरत्रान्तसंक्षो मेदमोन्नायते ॥
अपि च ॥ नैवायं भगवानुदञ्चनिशाधीशगब्धुनिमा
जीमपियामघापिनमस्तकेरवकुलश्रीवाड्कारः
कराः मथ्नन्ति स्थलसीम्नि शैलगहनोत्संगेषु संतन
धनेजीवग्रहमिवजं चितजं चरपिच्छायास्मगृहणात
तिच ॥ ज्योत्स्नानिशायांविभाव्य च किंतु धात्रयपोषि
रेषकतनकतोदेरविन्दोः कैरवत्पच्छायमधस्तुपंकम
खिलच्छायापदेशादभूत् । किंवा नत्कारकन्येरीभिर
भितोनिस्तदणाञ्जलेन्नो मेवेदमितस्तत स्तूयतेन
छायाच्छलेनदृष्टः ॥ परिक्रम्यपार्श्वतोवलोक्य च ॥
दलवितातिभ्रमोनलेनतृणामिन्द्रतिलतत्कलितंमरा
कोपिः मदचपलचकोरचञ्चुकोटीकवलनत्रुक्ष्मि

वाञ्छागनगम्भन ॥ विभाव्य च ॥ त्रिभुवननमोल्लाप्र
कीनामलोम्भिहृग्रद्विषा । मभिविधिरसोकोकव
णीमनस्यवशिष्यते । तथमपितमस्तात्दन्त्रः अ
विषयविनिद्रनः याद्याधरकरानाद्धिनाग्रोच्चशत्रिच
कोरकः अपिचेदानीम् तथापोरस्यायां दिशि कु
मुदकेदारकलिका । कवाटस्त्रीमिन्दुः किरणलह
रीमुल्ललयति । समन्नाञ्जमीलद्द्वजह्लत्विकस्त्व
किनोयपया पुञ्जायन्तेपतिगुडकमेणांकमणयः
परिक्रम्यतूर्धमवलोक्य । नतृणानमालकोमल
मलीमसमंनदयंकलयति चन्द्रमाः किलेकमिति
ब्रुवते नदनन्तमेवनिर्दयविधुनतद्दरत्रपद्वणा
विवरोपदर्शितमिदं हि विभाति विभा किं च ॥ स्त
द्भिरभिनभकोत्कीर्णैरिवजमरेणभियजङ्गुभि
रपिष्टैदैः स्थूलैरिवभ्रियतेनभः प्रक्षनिमलिनो
भास्वद्धिम्भोमेरुजाक्षेनकमेणास्तदयमाविद्धिहटुः
कन्देभाविक्ष्यति चन्द्रमाः लक्ष्मसर्वतोरहा ॥
भूयस्तराणाग्रदम्रू नितमस्विनीषु ज्योत्स्नोपवप
विरलातिततः प्रतीमः । सन्ध्यानलेनभस्मासम्बर
वर्त्तिकायामावर्तिते नैकद्भिरेवकतोयामिन्दुः वि
हृस्य । यथाधर्मेसेतत यत्सुप्तमज्ज्ञुखमालालि
नमः स्तोमावलीक्ष्यंपुञ्जानेत्राणामयस्तत्तुहारि
णीपुरः सूर्योदयवाजिषो । अम्भोजानिपराचि
नानिजमयेहेत्सेवतेभ्यस्तमोगोरांगीवदनोपमः
मक्ततमाधन्नेपतिर्यज्ञनम् । विश्वासर्वतोवलोक्य
मस्मिनम अहहनामधेयमाचादपारहच्छानोवि
प्रलभ्यते ॥ तथाहि ॥ सेरादिशाः कुमुदगुडि
नरंपिवेतिज्योत्स्नाकरम्बमुदम्बरयञ्चकोराः अ
कीहृगाः त्रिमनिलोचनतृषिका यापीयपदीपिनि

आ· रा· द्वि· २

विनिप्रथितो ऽनुरागः रामे च दृष्ट्वा सहर्षम् कुष्यमयं
ऊमा सैक विजयस्य पात्रीभूतोपि नाटकालिग्रहेण
हृणीयमानः सहमानोपनिष्टेन लक्ष्मणेन प्रतिव
त्सलक्ष्मणाश्रसाकमनेन सन्नाह्नेन प्रदेश लक्ष्मीमि
यमनुघने ॥ ५५ ॥ निशाचराणां समसानिहन्ता
पुरोयमुज्जृम्भति रामचन्द्रः अयोलमङ्गिनयेनैम्रेती
नामयं ऊर्ज्जदानजनिप्रदेशाः ॥ रामः विभाव्य ॥
मदयति समुत्तन्त्रोजम्भाम्बुरयमम्बुधीन्त्रयना
दः चैजातोमृदं नयनानिच । तदखिलसरश्रीणी
साधारणमणयापाचीसहचरचतस्यांतीसोम
समकृत्समीक्षते ॥ सलज्जमुपसत्य ॥ भगवन्न
भिवादये विश्वामित्रे लक्ष्मणमालिंग्य ॥ व
त्सरघुनन्दनः रूपमेव पक्षोप्टकर्तेभिप्रायक्रियाफ
लवतोविधीन प्रयुञ्जानास्त्वयावीरप्रतिपाल्या
महे तराम रामःस्वगतम् धीरस्तःप्रतिगृह्णीतमं
र्धवचनम विश्वामित्रमञ्जलिद्धरं रामस्यमुखम
माजेपने यत्सत्यममुनानक्रोऽखरवक्कातिकरे
णाप्रियसख दासीरध्वजेनाक्लिन्यमानेनैवानकर्म
णिकरणिनामिवमेहृदयम् रामःसगौरवम् कथ
समीरध्वजोनामयमध्यनेत्रिभुवनङ्गलैर्भोर्यप्रिय
स्वहस्तब्रुप्रयोगः कमप्यभिमारोपयति । वि
श्वावन्नस्तूणोधि विदेहेषु मिथिलानामनगरीम
रामः यत्रपवित्रमात्रुर्येन्दुयजनाः कथ्यंति सक
लराजन्यधर्मेमैस्वरथनुः लोगलमखोत्सीविन
विश्रुतापस्तिरगर्भसमभावामानुषीच ॥ विश्वा
श्रसीसीरध्वजोराजायेदेवाद्यमणारपि अधेस्था
नवलकास्यमृखेनब्रलेमहिनाम ॥ नस्यचसत्य
त्तपात्रस्यप्रराणराजषेजनकवंशजन्मनोदीला

विलोपयंयाऊलयनिमाम् तदेवमायुष्मन्तौविधिविशेष
ममदीयंसमापयसहेवमेथिलामयानिष्ठामहे रामःसह
र्षम् यथवार्यवत्सलक्ष्मण । ममापिक्षणोहिणीयमाण
वृशमणिप्रणयिनिवाणाणुनेचिरस्यकौतुकमस्ति ॥
लक्ष्मणपरिहासम् आर्यायामयानिजमानिचजानकन्य
कायाम् रामःसोपालम्भम् कथमन्यदेवप्रहसनेनच
यंतिभवान् मुनिश्रतिभ्यावानिद्याऽऊलगुरोयदमिक
चितेते ॥ ॥ इतिपरिक्रम्यनिष्क्रान्ताःसर्वे ॥ ॥ इत्यन
र्घराघवेद्वितीयोंकः ॥ ॥ ततःप्रविशतिकञ्चुकीश्रुत
गावेकृत्यविभेरूलानिकृतिचिन्यहानिदन्तवानामनेश्रुति
सवेदोपानमम ॥ गात्रेगिराचविकलश्चटुलीश्चराणाऊ
र्देत्त्रयंप्रहसनस्यनटः कृतोस्मिनह्यो गुरुः पलितवर्णक
भाजमेनञ्चाद्योनकेननदायिष्यतिदीर्घमायुः पुरोविभा
व्यविभाव्यच । अये । सीतापारयशोपजीविनीकलहे
सिकाकलहंसिकाअयपणमामिकञ्चुवन्तेकत्यानि
णीभ्यःकलश्रयकविरेणऊदोनसिश्रागताकहिंतम
हे हिंयियधीअदि ॥ कञ्चुविस्मयपकिन्नेकथ्यते । वत्से
विदितमेवभवत्याः यथा उत्ताहगडुनेनदारकहृयमा
दायभगवान्कौशिकोयजमानंसीरध्वजमुपास्थितः कौ
ल अधर अयम्पहवेणामदेश्रवनाणपखनिअश्रुषिमेको
ऊहलेकञ्चुवत्सेकथयामि ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिविदशा
मयमतेंभगवतःसहस्राशोर्वंशोजयतिजगदेशोदश
रथः यदहैराक्षिरघोहरयुवतिस्वासपवनप्रकोपेसि
द्धेनःस्थानिभ्रान्तकोटिप्रानमखेः ॥ इमौतस्यविशाय
तुरात्मजोरामलक्ष्मणोययोभरतशत्रुघ्नावनुजोहनु
चारिणौ ॥ कलहंसिकाअमहाराजभट्टदारीआसीदा अम्म
लाअमाणीसुचकौतीअविचिन्यहर्षेवेपयेती । क
धंमहाऊलयस्सदाविपदेऊमाराणहर्नमिवसियंदादी

अना
३
१५

तं मुखं च निःश्वस्य ऊर्ध्वे दोर्दण्डाहारी इति मो मगधेशे । कञ्चु भद्र
निमां विषीद सर्वं भविष्यति देववल्लभप्रसादात् । कल तदे
कञ्चु ततो हताशः पुराणामभ्यनुज्ञया विकर्तनेन ऊर्जम
तोऽदृष्टा । निवर्तमानः पुरोधसा गोनेमेन नाहं यराजपुत्रीएणा
सौभाग्यदेवताराधनाय संविहितोऽस्मि । कल सहर्षम् ॥
अथ सर्वजणमणिसिदासुणद्वितीयिं अतन्नभवो सदाणव
दसावश्रणे ॥ कञ्चु । वत्सोऽपत्यमेव न नूनं लगमी समेत
रसो ब्रवीति । कल किं मन्यते एतत्संकरसगारोहणमेव समाध
नराअक्षिणोजणाअस्सपडिलामाहंसंणिर्धहेदिराहरो ॥
कञ्चु वत्से । अस्मानप्यनेकोऽयं नरवीकरोति ॥ नथापि
पूर्णापि कर्मणि हृतेषु पिराहतेषु विजयमेथिलसमनाभवि
वीर्यशुल्काम् वत्से पिनः पियमस्य रघुराजपुत्रमेतावत्ती
भवमहर्षिः कथमानिनाय ॥ कथमस्माकमभिनीयमा
विषादम् ॥ अस्त्पत्नति विविधिसेमलम्बेणजन्मणाश्रमा
णोऽप्रत्नाणाम्रपञ्चालिअअकेलिबावरेणसंखीणोदयत्तिपड
दाशियेक्कालिग्रपडिवान्निद्दुश्चाअन्दर पञ्चयस्म दसाणणा
सपविसमरिदं अभिणानदंताणारकाविसगणासगहणोणा
सवनावदहि ॥ कञ्चु सविषादम् वत्से कीहशी सा प्रह
त्तिः याणवर्भर्भदारिकामनिरूपमेनायते । कल यथाकि
रसीदादेविपत्तिझेमदसहसंगीवपसोहिदोपवाअदोहि
कञ्चु । सहर्षम् । नेशावत्तेनाटयन् कथमेनावदपिका
यं वत्समानकीनाति यदनोनोदंतो नजर्मनीभवति ।
नूनमिदानीमस्याः कृतावतारमेणानान्तणकानि यो
वनस्पवनुष्ठानसीदाने ॥ कलविहस्य अथ पवः ता
दम् अणोगेमिति सिढिलीकदलेन्नासमन्यदेयेव
अण्हृदे किम्मिणि वेदमि ॥ संकृत नमाखिन ॥ अत
कर्णे नेरे वपियसहूवरीनां शिशुनयावचोभिः पाञ्चा
लीमिथुनमधुनासतीमायेनम् उपादेते नैव विसमतिन

वाकेवलमिये कयोलोकल्याणीपुत्रकम ऊलेदंनन
रयति ॥ कञ्चु सहर्षम् ॥ हल्लाजीवडि रसाभिर्योवन
वनीवत्साप्यि वैदेही दृष्टा । सामिनम्य ततः कल । तेदा
अपुरोविनाहिं उञ्जवारिं णिद्धुत्थिजमाणालादिले
पिलज्जोदि ॥ कञ्चु विहस्य वत्सेसेकीएणवयसिएवलि
यं वर्तते ॥ अत्राहिमनोपिशोकमानाभिर्बालाभिरप
नीयते । अथवा दीणाया दृगुणमत्नीमकरकेननः ॥
कल ॥ सोहणंमनीसिसधस्सादिग्रणइत्तवसवादिणी
दे । वाणीकञ्चु । वत्सेन दाहप्रोन्मीलन्तुहिमरमणीया
न्कदिननोविविच्च्यमन्यगादिवनरूणभावेनचाटि
तो ॥ स्तनौ सविभ्राणाः दणविनयवैयात्यसरणा
मरोत्मेषाः केषामपतिनरमारणाणायुवतयः ॥ कल
भोज । णाण । किम्पिवस्पाहिंसदे । कञ्चु । वत्सेन
तावदयोयमुघापिनराजगोचरीभूतः । यदि च स्मा
न्किमेनावता ॥ कल ॥ हंतासोरावणोसीदादेविप
णिणोदिकञ्चु । विहस्य । हसनेकरिष्यति नमन्त्रयर
जिहरोपिकसांहृशोहितरंजनकेसुरस्य । प्राणा
धिके विपुलवाहुभ्रतामपीदं त्रैयम्बकं किमपि कान
नकमन्नाशयः ॥ नापि वदश कन्यरावणोयेन प्रति
ज्ञातमन्यथाकरिष्यति महात्मनि योविदेहराजः
तत्र किञ्चिदेतत् कल निश्वस्य एवंभोड समाप्टि
कहिंदे । रामलक्खणा ॥ कञ्चु नन्वेताववेवदेवता
गटरवोदिकायाम् । मुनीन्द्र कौशिकं वैदेहगोनमा
नभिराध्यतः प्रोक्तिनोनानकर्माभ्या । मोदसर्गा
विवसयम तेरहिमहाश्चिरमस्माकमागतानाम्
कल्याण: परमेव गच्छावः इति निष्क्रान्तौ ॥ विष्कम्भके
ततः प्रविशति जनको विश्वामित्रशतानन्दौ रामलक्ष्म
णौ च ॥ जनकः सहर्षम् भगवान् विश्वामित्र त्वम्यत्र

अ॰
र॰
६६

दृष्टजामातृसम्पदो भवमद्य वः इदागमनजन्मायमान
न्दः सरिन्मयते ॥ अयप्रदक्षिणाशीलाज्ञवल्क्यः कथा
नरस्मातिमेजनपदेषु वसकृतानिहन्तेजसा म्फुरन्ति शा
न्तिकपौष्टिकेषु स्वाचक्षुचेष्टाषिलमाणिरसाविभर्ति
विश्वामरवेसीरध्वज ॥ चिरस्यशतानन्दप्रष्टव्यजनप
दः ॥ यत्रहि ब्रह्ममीमांसानहृत्तोदण्डदारकः पुरो
धाश्चैवयस्यामावेगिराः प्रपितामहः ॥ सस्मिन्नेक
हा जामातृदर्शनजन्माशोकः पुनरस्माकमुपरा
मयितमवाधिष्यते ॥ किंचहर्षशोकौनामलोक
यात्रैवभवतः तथाहियज्ञेषिनेत्निरेयाणिस्मृतीनि
वृमतिस्मयः सयोगीयाज्ञवल्क्यस्यावेदान्ताज्ञानमथ
नीगमत ॥ लक्ष्मणः ज्ञानान्तिकम् आर्यश्रयेमरामा
वैदेहः पवित्रमपरिमेयमाश्चर्यं चयस्य, पदानमपार्थं
यादनुश्रूयते ॥ रामः सप्रमोदानुरागम् वत्सप्रमत्ता
पेषातनपथकथाधिकारिषुकस्यायमेमशाणायाज्ञेवा
सिनेयाज्ञवल्क्यः सकृतानियज्ञेषिशेवाचमहर्न
चनिर्वर्त्य दिष्ट्या ॥ निजायतनैमगुरवेयतीतोजेन्रा
यविस्राणितगोसहस्रम् तंगोसहस्राधिपतेः श
श्रमयाममहेमेथिलमातिथेयम् ॥ जन ॥ सप्रश्र
यम् भगवन्यत्किञ्चिदभिदधासि तत्रप्रभविष्
भगवान् तत्रभवतस्तस्यहरस्वसश्रुवानेवासिनोया
गेश्वराद्भगवतोयाज्ञवल्क्यादध्ययनमिति महती
यमस्माकंयशः पताका ॥ विश्वा विहस्य ॥ भो
महायोगिन् किंयाज्ञवल्क्योजनकः किमेवंन
वहस्तरूपेकवयोपिविप्रः अवाहनित्याननिधिकृत्य
गुष्मासहस्रवाणवाः श्रुतयः प्रथन्ते पाता ॥ भग
वन्कौशिक एवमीहशाः खल्वमीत्रिभुवनमहनी
यमहिमानोमनीषिणः जन सविलक्षस्मितम् ॥

निर्मोयकामेणामचामत्रमर्षणीनामुन्माजगदद्याचिर
तवाघवाचः श्रोत्रेचिरप्रणाविकोनुकमलिचौतोऽः
त्वाकरोतिपुनरेषममार्थेवाचः नाहेरमतिरिथिरस्यत
ज्जलिश्चटयानि विश्वा ॥ सस्मितमस्याज्जलिविश्वटय
न् सखेसीरध्वजमेहियतामञ्जलिः अमीभूताः स्मः
कात्यायनीकामुककान्नकारोपणप्राणप्रवीणेन हि
तः पत्यासम्प्रत्यपर्योषितप्रतिलोभ्याः लक्ष्मणः स्व
पवार्य ॥ आर्येयरस्यममीषोपोस्मेमान्तेर्षप्रशंसामम
णीयः पावनोयंमनीषिणोसमवायः ॥ रामः वत्सय
थार्थं ॥ स्मरत्रिलोकार्थममीकिलश्रुतीरितिप्रतिष्ठा
मधिगतन्त मीमांसेपरयदेषपुनरस्तिवैभवेनदेतप
वक्ष्यातिविद्रतोयदि ॥ जन ॥ सहर्षम् ॥ भगवन्पर
मनुगृहीतोस्मि । समस्यावासाम्नोवहिरवहिरहः
परिमृजास्थावासंवादः किमपियज्ञषोवापरिपण
हृदाशीर्वादयेवहृतविषयसादानकृतपलोवरेमेव
त्मायाः कथयतिउपोवह्निनमिव । विश्वा । साकूत
स्मितम् सखेसीरध्वजएवमेनन् दवीयस्योऽद्वारदस्य
महिचाश्चेत्र चश्चाज्ञिवेदीघाकयानामनतिचिरभग्ना
श्वाखिलाः स्मृतिग्राह्योऽप्यानिः किमपिवाहिमन्नमलम
षामन्नायामज्ञानः किमविपाश्यिनिहजगिरः शाता
सगनम् नूनेरामभहमेवजामातारमभिमन्यायम
गवानुनरयेवक्रोक्तिभिः सीरध्वजंपरिमोहयति ॥
भवहृदयमप्यस्यपरोचनार्थमसंविदानइवपृच्छामि ॥
प्रकाशम् कस्यदेशस्यराजकेतोरिवकौलमभ्यीव
तोरत्नहयम् । विश्वाविहस्यसगनम् साधुपातान
तसाध्यदेतत्प्रतेनतीर्थविवादितस्यवस्तुनःस्वाव
तारायप्रकाशम् वत्सगीतमकञ्जकेनस्यंज्जलञ्जमा
ताविवेतोपातामप्रत्यभिज्ञामिव ॥ पुत्रार्थेजगदेकजोगि

मारा॰
न॰
१०

कथमुद्दामप्रवत्कीर्त्तिनाचानेनैवविनीतविषयवसथाव
क्रोणचक्रेमुवः राज्ञोयज्ञिस्येनयत्रसफलस्वर्वोसि
सर्वोतिथ्या सत्त्वेनैवफलप्रदः फलमपिस्वेनैवनाराय
णः ॥ नान्विमेतावेवदाशरथीयौकिलरामलक्ष्मणा
विनिताटकावधप्रमंगलोद्यानविनीतौदिव्यास्त्रमन्त्रपा
रायणोवात्रभवतैवविनीतौवैतानकस्यकर्मणोऽक्षि
धानदक्षिणयाभवतेमुपासांबभूवतुः विश्वा श्रुयाकि
नन ॥ सहस्रैवक्षमानेपश्यामि ॥ शतानन्दनयोःके
नरेणैमःकनत्रस्थूलक्ष्मणः ॥ विश्वामित्रनिर्दिशन् वत्न
मौगिरस्य येचद्वारोदिनकरकुलस्तःचसन्तानमल्लीमा
लापुष्पस्तवकलभगावतिरैराजपुत्राःरामस्तेषाम
यमार्यिमचरत्सताटकाकालरात्रिपुत्र्युपयःसचरित
कयाकन्दलीमूलकन्दः ॥ लक्ष्मणोनिर्वर्ण्य ॥ अयं
चापरोलक्ष्मणः दिष्ट्याभगवद्वसिष्ठसमिष्टप्रसूनोद्वा
न्तमस्यकृते ॥ जनकविहस्य ॥ साधुभगवन्नस्माकम्पी
कुमारमस्मविप्रचक्रीडस्ति ॥ क्रोधाग्नेपुरुहूतनहुः
कनिपत्वाभूनविशांकत्रयावानप्रत्नलिनेत्रगत्वयमयी
हुयाकुनित्रुहुति । सम्भावितोपनसस्यतादिनजरावेके
व्यापीणादताः प्रवद्धायद्युवरमनुजभवोदेवस्यचाह
क्षयः ॥ नमपितामभगवन्नयजमानमन्येगायायिनाः
रः ॥ शतानारजर्षेपर्ववमेनतत् किंपुनरत्रदीक्षितमणाःकृ
ध्यजीतिरहितनारेकेतान्वियमुपाददते ॥ जनकसहर्षम्
रामलक्ष्मणौनिर्वर्ण्यमनुनासिकम् भगवानपशतानन्दा
भवतिनतयाभानोःशिष्यगुरोवसलोनचसमयमार्यिमेनो
विश्वामित्रेपुशाणाधितिष्ठति ॥ दशरथसुतावेतौहृष्टा
यचोक्लसितमनाशिथिलयतिमेप्रत्यग्ज्योतिः प्रबोधम
खातिकीम् नथवराजर्षेवैदेहस्यहृशमेवैतत् ममापि
राजपुत्राविमौसाक्षात्कुर्वतोवत्सलीतोमीतेनहृदया

श्ववरोहृतः जनकविश्वामित्रंप्रतिभगवान् इदंद्वयोमूर्तिरियेम
नोमावीराद्भुभोयेचरितप्ररोहः श्मौकुमारोवनपद्मपत्रोमे
कृताकुमनत्रचटतीवचेतःविश्वा मोत्याभाग्यम् सर्वेसी
रध्वजहृदयमेवामत्रयमकिमर्थकृतार्थममीति ॥ जन
कविदास्मितम् ॥ यज्ञोक्तस्यप्रथमपुरुषस्तेजसामीश्वरो
यंयेषांधर्म्यप्रवचनगुरुब्रह्मवादीवसिष्ठः येवनत्रेन
वचहृदयेसक्षुसम्बन्धयोग्यास्तेराजानोममपुनरसौदा
रुणःशुल्कसन्धः ॥ रामलक्ष्मणौ सविमर्षस्मितम्
कथमस्मदीयाः कथाप्रस्तूयन्ते ॥ विश्वासास्मितम्
राजर्षेयदिशुल्कसंस्थैवकेवलमत्रायत्तत्रकश्चिदय
म् ॥ जनकविदंविहस्यावन्नयवार्यभगवन्नाङ्गिरसयद्दिदत्त
यिविदेहनन्दनीपाणिपीडनाकिथेचेहार्जनाम् एवमा
हमुनिरेषकौशिकस्तेनमृत्यानिचिरायमेमनः नदेवस्या
णावीर्येवाधनुःस्यादिदमीदृशम् एतदारोपणोनामय
णोवाममजर्जरः ॥ शता शानन्द ऊर्ध्वगमीश्वर शरा
सन मत्र मोपण शुल्क ग्रहस्त्वमपिसर्वमिदंनयेचविं
हस्यराघवशिशोस्महनानुभावगम्भीरभीषणमनिरूपु
टमेवहृतम् जन मुनिप्रतिभगवन्कौशिकेचिरमपिवि
कल्पयन्नभवतामभिधेयमवापिनिश्चिनोमि ॥ विश्वा
मित्रस्वयस्पतउपदर्शय कार्मुकंमेनमेपाप्तेवरम् रामभद्र
एवव्याकरोत्रराम सहर्षम् हृदयंप्रतिकृत्यमलीकविकारे
रामानंविनोदयसिनत्वयंसमैवकोनकंप्रेर्ययितुमेपश्चेषधनुर
भ्यर्थयत्तेभगवान्जनकंचहृष्टामविमर्षम् अहहबालेन
सम्भाव्यमिदंचकर्मवदीतिचप्रत्यायितोमहर्षिः इतिध्रुवेम
त्रयनेन्यपायेदृते किमत्रोनरमाकुलोऽस्मि ॥ जनकहृर्षस्मि
त्वस्थिहादीर्घमुलसचतिश्रुत्यभगवक्रुतार्हषोभागदेयमस्मा
कंयेनभगवताविश्वामित्रेणनाथवन्तो मैथिलीमनस्केरघु
कुलकुमारायकुमारायदुतियायाचिरायकृतार्थाभवा

सः रामो लक्ष्मणेन भगवन् येषां चापसमर्पितेन त्रिभुव
नाक्षिद्राणविधानव्रतं ज्ञानरोहितमेव केवलमपज्यावन्ध
मैन्धनुः तेऽपि प्रेक्षप्रवासनमिव मौर्वीकिणश्यामि
काकलङ्कीरवरभीकृतानभिभवन्त्यज्ञार्भजार्भुजः ॥
विश्वामित्रस्तेसौविदल्लकल्पे महाणुएपराधीमात्मानमवम
न्यसे ॥ हृद्भागधेयमपि नाहं प्राकृतत्वानामेनाहं प्राणं च
यमपि प्रसमीद्दिनारः सन्त्येव विश्वभुवनाभयदानदक्षा
तोणीभुजः परममीनकरामभद्रः लक्ष्मणस्तगतम् कथ
मुपाध्यायेनैनदभिहितं यदस्मिवक्त्रकामः जनः भग
वन् सत्यमचिन्त्यामणिमन्त्रौषधीनामिव रघुकुलजड
न्मकानामनुभावः परमेनं नब्रवीमि ॥ गिरीषोनाराड
स्त्रिजगदवजैत्रेदिविषदामुपादायज्येतिस्त्वरमिति हृज
न्मायदमज्जन त्यजीकेयोयस्मि विभुरन्तनिर्मोर्वीफणि
पतिः पुरस्मिंस्तालद्वयंधनुरिति किमप्यद्भुतमिदम् प्रार्थ
यः किमनया पुरस्मिंस्तालद्वयं धनुरितिकिं पिनाकप्र
णालिपरिचिकवारदेनमत्र भवते कौशिकमेवपमाणय
नोवहृन्मन्यामहे अपिकिमपावोरामभद्रस्य उत्पाद्यत्व
मपि कौणपकोटिहोमतेजो ज्ञानाम्नानमग्निन्यनसारोम
धेनीय ॥ यस्तावत्कामलूनवालमुखैः हर्षकैरीषज्जयः
स्फुटमनेनदृष्यानतोषि ॥ नेपथ्ये प्रविष्टः पुरुषः द
ग्गानरपुरोहितः शौष्कलोमग्रागतेदिद्धृक्षते पातासो
हैगम्यलदामगङ्गते ॥ पुरुषो निक्रान्तः वत्सलक्ष्मण
कथमत्रवितोयमनेनक्रान्ततम्नात्मनमपरोक्षमाकामास्त्रि
मंकपरिचर्चामहोन्नतः लक्ष्मणः रामः अभ्यागतनतिक्रम
नकेवलमथमिनिवगे के समर्प्य रामः सेषणायस्तमैथि
तमपायाकेनयप्रयाति [illegible] कलोः प्रत्येकेमवलोक्य
कथमवै वजनकशतानन्दाभ्यां पुरस्कृतो विश्वामि
त्राकमभिमित्रो विश्वामित्रः विचित्रानि ह्यनकोपयम् हलि

दक्षिणेन हृष्टाश्रये काञ्चनैतत्क्षत्रियब्रह्मचारिणो ॥ उभय
लक्ष्मीकयोस्मैयमनयोः प्रतिभासते ॥ मौर्वीदिव्य
ज्जनः पाञ्चोवीरोपकरणोरमः ॥ निसर्गादग्रामिदं च कु
मारद्वयम् पाश्चात्याणामनेपोरूचत्तामयुत्तषामिवद्ध
पाभ्याविधिमत्राभ्यामपर्यैवप्रदीप्यते । विमृश्य पतृतेन
प्रवलक्ष्मणाद्वितीयोरामकृतकः कौशिकमनुसृत्य मा
नु मिथिलामापिथिलामुपास्थितः सक्रोधशोकम्
हा वत्समकेतु कुलनन्दिनिनाटके कथमिह शामेन
प्राङ्गिम्बात्तीहर्षोदेवजर्विपाकस्तेमहान्तः ॥ कष्टमन
र्णपर्वेषाजन्मनः क्षत्रियशिरोरत्नानां वेदिना । स्मन्दा
सुरेन्द्रमनघोणिनपीध्यपानाज्र्मत्तमार्गणानिर्गलवी
रसर्वः ड्रोहं च चकार दशकण्ठकुटम्भकोपि सोयं वह्निः
कौशिकनन्दनयज्ञवन्धुः ॥ भवतु ॥ द्रष्टव्यमस्याभु
जयोर्वीर्यम् उपसृत्य अपिसखिनोसूर्यंजनकमिश्रा
ननस्वागतयोलक्ष्यपुरोहितस्य इतिगम्यताम् शौ
ष्कलनधाकरोतिजनकश्चित्कपालेनराज्ञारावणस्य
अथवाविपदोप्रतिकर्तारोतिजनकश्चित्कपालेनराज्ञो
रावणस्य अथवा यस्यौ पायेरघर्वभिः हाहशास्तंजि
किंनस्यकल्याणमनयुत्पते शौष्क ॥ विहस्य महाशोः
त्रियसीरध्वजप्रत्यकरिशामेववाय ॥ यदिसभुजमण
लीमनवारणीवलयितोरः प्रसादमास्थित चक्रदेया
लोकलक्ष्मीमहान्तः पुरेलेकपनौकिमपि प्रतिकार्थम
भविष्यन् यस्ट्रोष्टास्तमनीकमीमनिपुराभृङ्गः पराज
चन्द्रपि प्रत्यदीकृतनेसहस्रनयनः दृष्टोऽद्वेरदाभिः च
केवर्त्मचनागलोकजयिनीयात्रामिवप्रस्तवन्यः कैला
समुद्दस्यकोदृशामुपादानेननस्यापदाम् लक्ष्मणः सामर्ष
म् जनान्तिकम् आर्य कथमसौ सहस्राज्जनवालिभ्याम
वलीपावगीतशौर्यमारेकरान्मावणः स्पृश्यनेरामः वन्

प्रा॰
प्र॰
१९

मलक्ष्मणानवकुक्ष्यमेवेमहाशौहितावहस्ताःकिंचि स्या
तोनामकमीन्दुहीहयवतीनस्यावगाम्भान्नरस्यामानो
दशकन्धरस्यमहतीसकन्यप्रतिज्ञापुनःसुग्रःपाति
तकएकीकसकणाकीणांयदंसस्थलीसेनभाजि
नपलवेनमुदितःप्रास्फोटयद्धूर्जटिः ॥ अपिच ॥
मद्योनमलक्ष्मीरङ्गालिपामलसीक्षत्यमसेभञ्जनक्रिसा
राज्यंत्रिभुवनभटोयंदशास्यः श्रियोनानास्यानभ
भुणरमणीयोचपलनामवक्षियुस्वाक्षित्रपिभ्रजवने
सुंरयन्तियाः ॥ बाणा॥ सोपहासम् ॥ अलमनमपमीर
सोरावराजः ॥ सौकराजर्षेसीरध्वज ॥ संतप्तेतिन
णोत्तरमपिविरिमोकणूलदोर्मणलीलीलालवनपु
नःपुनढपिरसोवीरस्यालिसोवरम् यान्नदेन्य
राज्ञियस्वकलहायनेभिषमहहमएवहंहसित्वा
भितोमयावानिर्दशग्रीवःकथंवापनाम् सोपि
कन्यामयोनिजन्मानंवरीतुंप्रतिज्ञायमाम् पुरो
धसागौतमेन रामस्यभवतोगृहान् विश्वामित्रसी
रध्वजसुप्त २ पिनाकदर्शनोलासिकाविसंस्थलवि
ह्वलितविवक्षोरामभद्रःजनविद्रस्य।किमेनदे
वेभगवन्नभिधीयेपुनलनाम् इत्याकर्णोविदेहसुप
रवतसहयावयम् सोपहासः सीरध्वज ॥ किमेत
दस्माकमाकाशवचनमुत्तरुष्यविद्धेदएवायमर्थो
यजनुरमयिनप्रपद्यते पश्चाद्दानवोयमवश्यमे
वजहितकरोमिदीनामसौ दोःक्रीडासहस्रणी
ह्मतत्रिभुवनोलिकायतियावने नातिकिंमूढवदीह
मेनलब्धयागोष्ठीपुनःपातनिलहूनानिपरोरा
सिमुनयःप्राचामरीच्यादयः ॥ बाणा अलमन विनाय
दनमेवतुरयस्माभिःसोपहासः॥ हन्तारापुत्रीममर्पणादन
कीहशोभवेत बाणायाभवंधतुरारोप्ययोस्मानानन्द

यिष्यतिहर्षपात्रमिवनतस्मैमैथिलीकल्पयिष्यते॥ सो
पहा। बाणम् अहहस्तुमाकमप्यसुन्दरतालादरवंत्रि॥
तेनांगुलीमलनित्रासुकुबेरमौल कार्णिकरोदोःकुलिश
कन्दलविक्रमेणमहेश्वरेणचबाणादशकन्धरेणकमे
ह्मीह्रुशमनार्यमपिक्रियेन ॥ बाणा ॥ बाणाविद्रस्यब्राह्म
न अयंमहादात्रियवंशजन्मास्फुरतितोजनकाधिराज
नचापमारोपयितादशास्यस्तथापिजानासियत्नतरंना
सोपहा महासि अंगिरासुपुलस्त्यसुप्रमसवापरमेष्ठिनः
पौलस्त्योजातिधर्मोयतःकिमांगिरसस्यते ॥ सामर्ष
च ॥ माहेश्वरोदशग्रीवः दत्राक्षान्तोमभञ्जतःपिनाका
रोपणोस्यलक्ष्मासीतकिंभविष्यति ॥ बाणासरोषक्ष
पम् अलमननेथनुषाकिमपिविनयाधिकारिकमध्या
प्यतेयदयपरममाहेश्वरोरावणस्तेसंनद्धः ॥ गाम्भीराधा
रमदलमन्तःपत्तेभञ्जकोनकोमाहेश्वरोधनुषःस्मर्महोन
दशकन्धरः। सोपहालवनमन्येसमयते। बाणा सरो
षावहित्थेन रामभद्र २ तरेनहरोपयचापमेवाप्रकोष्ट
भस्मप्रतिहूषितस्यम् सोर्याममाजाभञ्जनेनुस्वानिम्ब
वाहुमोर्वीकिणकालिकेव ॥ सोपहा सक्रोधम् अरे
बाणानन्धकिमज्ञासिदेवमस्मदग्रेमहाराजेपौल
स्त्यमथिविपक्षिरणमयंतेमातिकयपरिहारेणरिक
परिग्रहः यद्येवंदशग्रीवमवमन्यमानस्यमनुष्यायो
नेनुरागः यस्त्वितवमवन्नेगोनममपहारेतुलिव
त्वाखिसस्वादेभवतोमानरहस्यायाः ॥ बाणा सरो
षहासम् ॥ किमर्थरेकिमाप्यास्मदग्रेऽसि । विश्वा
मप्रणयरोष मिववन्नगोनमविरमछक्षकलहा
दतिपिकिरयमस्माकमुपाध्यायोदशकन्धरस्य ॥
विश्वमानोरामलक्ष्मणोलक्ष्मा ॥ विद्रस्यवत्सराम
भद्रधनुर्ग्रहोपसर्पणामन्यनुज्ञोनातितेजनकान्वय

अना.
रा.
९

पुरोधाः शमः । यदादिशति गुरुर्वाऽस्मि सविनयं लेनाको
तकम् परिक्रम्य लक्ष्मणेन सह निष्क्रान्तः ॥ शौष्कः ॥
शतं वैसी स्थजनयन्तो मिथुरामाहे स्वरं परिवर्थ्य दानेनि
नते पुनरवसरं प्रेक्ष ॥ वरेनाहृक कर्माद्भुतं सहशाम
पेहाकिमपि परोहहे लहय पुरविजयनो येन दहशोन
जन्माष्टं येन त्रिभुवनमपि प्रार्थितमिदं न देव दृष्यथी
भवति दिशमेशाखाणामुखम् उत्थाय नेपथ्यावलोकितं
केन सहर्षाद्भुतम् पश्यन्तु भवन्तः ॥ ॥ यस्मिन्नेकत
न्वेषतो भगवतः स्वदोर्गणपाणेरनामाद्वाक्षेणगुणनाम
तो प्रसहि पतिः कर्णावतंसायते मन्मक्षः पुरेव भूषा
णापदेयाति प्रकोष्ठेन तं ॥ जनकः शतानन्दं केनाट्येन निष्क्रा
न्ता ॥ काकुस्थेनन्तदेव भार्गवगुरोः कोदण्डमाकृष्यते
॥ नेपथ्ये ॥ नन्वद्भुतविधेः श्रुतीनामयनयन्नुष्टौ दिशः
क्रोडयन्ती हेमहेश्वरस्वरलयनक्षोणीसम्पादयन्
क्षोजलदाभ्रतः नानदन्तावधिरानिपतगकेलान्य(
क्षोणसम्पादयन्नुमीलन्यमार्यदोर्दण्डलदलत्कोदण्ड
कोलाहलः ॥ जनकः सहर्षाद्भुतम् कथमग्रमाये ॥
शता वैदेहीकरपल्लवमंगलयन्नुमस्सत्कौर्दिजानामवे
नारीणां च कपोलकन्दलतलो स्प्रेयानुलक्षपति ॥
ये पुन्वहिषतामपसुनिशातेमुखेन भोजम्भनेरामदः
णामहोदलम्भानधनुन भोगिनिजमारवः ॥ शौष्कः
कस्मादानुने स्वागतम् सकोसलंकमीणाम्न्याधिनेज
शत्मानः हात्रियवटोः जनकः सहर्षम् पादयोर्निपत्य
भगवन् कुशिकनन्दन ॥ अयमानन्दगुणैरेवक्षी
तारामेणामैथिली स्वगृहव्यवहारायलक्ष्मणाय्यो
र्मिलास्तनः विश्वामित्रम् सर्वे सीरध्वजयदभि
रुचितं भवते ॥ शता जनकस्य कर्णे एवमेवकथयि
ह्राभगवान्विश्वामित्र ममापि चन्द्रपीडश्रमासता

रो पणप्रथममप्रियवादिनः परितोषकोऽधारयति ॥—
विश्वादीयते किमपि प्रेक्षि शता ॥ कुशध्वज जनकहितम्येभो
मायोवी श्रुतिकीर्त्तिं भ्यां भरतशत्रुघ्नाव भ्यर्थये विश्वा
शतानन्देहत्वेपरीहारमस्मिनम् वत्समर्थं कुमाराभिर्वि
धानव्यम् आगमयस्तावर्म्मदाराजदपाणम् ननमो
लाभम् तर्हि प्रतीयतामेष भगवान् आंगिरसः प्रियसखा
हृदम्भुत्थारकोमलेश्वरमानेनम् विश्वा निःश्वस्य
उत्थाय भगवन् किमन्यदीषकेवाचिकमस्ति विश्वा
निस्पृहार्थोऽसि गम्यतामिति ॥ शतानन्दो निष्क्रान्तः
विश्वा सहर्षं नाट्यन् कृतमागतम् । दोर्लीलादलितेन्दु
शेखरधनुर्वल्लीक विक्रान्तिना काकुस्थेन कृतो वि
देहनृपतिः पार्णिप्रतिज्ञोभरः पश्यामच्छ्रमहृद्भुता
न्नवनवोन्मीलद्धिवाहोत्सवानेत्राकेषु च मेयि लेषु
फलन्त्यस्माकमथाशिषः ॥ शौष्कः वेलत्पराशा
भ्योस्मयमानः भोः सीरध्वज नवपकर्षाधानोहि
विधाहृदुमयोगाद्वहिरंगानिवयासि । यदनयाप्र
हीनलम्बुकन्याया योनसम्बन्धोपस्थिनेपुलस्त्यकु
लमप्येतमाणोवर्धीयानपि कोमलप्रज्ञोसि ॥ मु
निपतिज्ञस्वकौशिक । नभापिकोच्चिदपक्रामति
ह्वापिलंकापतौ । नाटकोवधायगाथमपमाम्बुः ।
मयमवसरः ॥ जनकः आवेगं नाटयन् भगवन् त्रैहि
स्वयमप्येनयामचन्दुवदनचन्द्रिकाप्रवाहेननिर्वाप
यामितावदलीकधनुर्वरसहस्रप्रार्थ्यमानमैथिली
कर्त्थिनमान्मानाम् नाहिसिहिरमरीचिपरिचयप
चेलिमस्याहिमकिरणविम्बस्यवासादप्रोपिकश्चिदृशि
रेकारःकेरवस्यंतुङ्कायपरिक्रामतः शौष्कः ॥ सखेद
माकाशे । हातपस्विनिसीतेहतासि पौलस्त्यप्रार्थि
तासि विवार्थमे ॥ त्रिभुवनविजयश्रियः सपत्नी । अ

अन.
रा.
७१

नवतिकोभवतीमनात्मनन्नाम स्वजनमपिननेति
रूपयामः किमपिविपाटाभ्येविनिर्गतास्मि ॥ मरो
षेजनकं प्रतिमीरध्वजपौराणीभिरनेकविक्रमकथा
गाथाभिरर्पयिताले वीरस्य जयान्निरादमपलोदे
स्तम्भदम्भोलयः यान्त्येत्यविशेषयन्मदमयेमैरेय
मेतावत्तोभ्यासाभिरभ्दमान्यमधपश्रेणीषुताधा
रणः ॥ पत्तेषुवसन्त ॥ कृपासेजनसमवन्धसत्कारे
णासिवाचिनः पौलस्त्यहस्तवर्तिन्यासीतयापभ
विष्यते ॥ माल्यवान् नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ॥
समन्नाऽङ्गनालेखस्रस्तहचरीचामरमरु । तरंगैरुन्मी
लद्भुजपरिचुम्बेभ्यश्चिनास्तवयं पौलस्त्येन त्रिभुव
नभुजा वेत्रमिकृतामेरामकुम्भानकपतिप्रतीप
ययथाः ॥ सर्वेनिर्गमात्मगतम् ॥ अहोगम्भीर
मिदमुपास्थितेवत्स तन्माल्यवान्नुमेवपुर
स्तात्पलंकेश्वरस्यनिवेदयामीतिनिष्क्रान्तास्सर्वे ॥
॥ इत्यनर्घराघवे षष्ठोऽङ्कः ॥ ६ ॥ ओं ततः प्रवि
शति माल्यवान् जृम्भमाणवृद्धषीप्रसरन्त्यप्रये
विभाते वविभावरी नेपथ्ये लोकोत्रि इतिदारुदी ।
धितिमहत्तम्लालवन्दानपासायेनेकक्रुभोरथाग
रहिलीगार्हस्थ्यगर्हाभिदः अद्यापितेनोलायशा
विशिवेस्थिहासरवनेमक्रस्थलीसम्यभिजान
नोबलिभञ्जोभीत्यामवसृष्टमस्रान् अपिच ॥ प्रा
चीवाम्भकरीदिताषपगतेभानोदिशांवल्लभे । प
यैपताऽरुवयः पतंगहस्तासाग्रेयलाञ्छिन्यतः सोक
स्यहस्तादानिरंकुशारसोमसम्भोगानिद्रारसोगमो । के
कस्तोमक्रुरङ्गलीविपनुयोनिदिपेमानत्वते ॥
सर्वेनोनिरूपे ॥ सहर्षे रत्नसमज्ञादामोदमानपौ
रसम्भोगमयीत्वलिंयस्याग्रीमभुजार्गलपालिताया

जधानी ॥ उनस्यौदम्पायोकुक्रुभिविन्हणोतिकामदल
नमिनामर्मापाकिरणालहरीकणिकामवरमणि इ
तोनिष्क्रामेनीनवरानगुरोः प्रोज्ज्वनिवधूःस्वकसंधी
पेः ऊरमकरिकामुदितमरः अपिच ॥ अयमरुण
णालिनीनवविलासवैहासिकः । हिमांविनपनेप
तिः सपदिहृष्यमानानि जाः स्तनोपुलकयन्ति चोत
पलहृष्टाभियोरस्यंलेविपर्ययिनहतयोरुषणपंक
पत्राङ्कुरः इतश्च ॥ प्रियवस्तनेरपयान्योमिथः कोम
वितरूराम्बुजन्मानः करजव्रणाविरलस्तनपुलक
मस्तः किमपिविवदन्ते । अन्यतश्च प्रभातेष्टश्चन्ती
रहरहस्वस्तेसहचरीत्ववोषानश्रीजेमृक्तालितमवी
येमुत्वयति । लिखन्तीनोपुत्वोऊरमनिशामस्याल
ऊववयोसुमत्काशेषकरजपदमासाकर्षयति ॥
सुहृत्तमनुध्याय ॥ अहोयतः प्रभातिवैदेहीवरण
यप्रहितेनपुरोधसाकथ्यमानेककुस्थंकुलक्रमा
रम्पमनुष्यकातिशयमस्पृणावतः प्रभृतिकेशोद ।
ग्राममनभवामि ॥ नेपथ्ये ॥ ननाहंशोकुपमुदीत
मनुष्यलोकेनेनोरूवेतिरभिसन्धिनमावदेनत्त मा
मेवनानिचरितानिदशाननस्पर्धिविनयारजति
यदिपुनः प्रभाति ॥ श्रुत्वाऽऽ स्ववमङ्गेनचमिथिला
भृत्तान्तमतः पतस्त्विजापहृवसावाहिर्थवदनहृगवि
प्रकीर्णस्मिनः हेलाहकहमरावरोधनवधूसीमन्तमः
नारुकस्वरदामोः ज्वलपाणिरप्यवानिमांवन्तोनलंके
श्वरः । विस्मयप्रकाशोऽऽहहृदारुणोयमस्माकंवि
रजीविता ॥ श्रीनेपिनाकिनिपुरापरिभूयमर्त्यान्वद
न्येतोयदभयेस्मभवाहृनेषुः नन्मन्मणिस्पृहवातिमामति
मावमघहावन्मयानेमय्यवादशाकन्धरोस्ति ॥ सविम
र्शम अहोमैथिलस्यनस्यनेरकार्येज्जता ॥ विश्वामित्रवसिष्ठे

नेहाद्दिव्येमान्यस्त्रसम्प्रदायिनस्तेह्यस्तानकर्यं गुरुणामु
नयः प्राच्यामरीच्यादयः ॥ जामातापि महेन्द्रमौलि
वलभीपर्यंककर्त्ता उरभ्योन्नत्रापुत्रहनखेन्नदीधितिर
सौ नायेदिनेरावणः पुरोवलोक्य ॥ कथं मिथिलाच
रितमनप्रहिताचिरयत्तिवस्तामप्यर्पनखा ॥ २ ॥ प्रवि
श्य शूर्पणखा सहर्षम् अस्महेतुस्तमन्दारि विवाहणे
वहेतिदकानिपधरास्यहूरकुलकुमाराणामहशुरण्डी
अरेपके्खेन्नीजव उक्तिदेगाविमाश्रामाण्डपीभावेनके
ष्यन्ती अहिश्रर्धमाताविशुणालेश्याकिंदीजाविवक्।
रेहस्पगिभ्याविसवोवेदि ॥ माल्यवस्तेहं कर्णेव
स्तार्फनाव ॥ वत्से श्रयमहस्य रेतरेतोभवती ॥ शूर्पणखा
कथं मिथ्येकेवमणिमयत्तिहरपमगीवोमादामहो ॥ अहो
ऊमित्रिः विदाधःफक्तमाणांजदामि पश्चाश्ररकिलन्न
लोश्रणोपडि्करवणाजिम्भिश्रापमारिश्रमहत्नकहरेषिः
नहिश्रहिदकविणाकयफपश्चाराश्रंसाविश्वकोविदीम
दि ॥ श्रहवासामलोविगुरुड्मविभावाविसेएा
नणासाहसेककवडसाश्रभवष्भवविदमश्रसमडारेणा
गावलास्तजाणामिमधेर्वपरिपालयन्नेविहुदिजा
वण उपसम्पासितविवाद्मुपस्तव ॥ श्रयकवन्दामि
माल्यवन्ते ॥ इहागम्यताम् ॥ श्रपिभरतशान्तल्लाभ्यो
सहवैदेहमप्युत्थितोदभारष्यः शूर्पणखा उपविश्य दक्षरक्षे
श्रागदेउमारगोदाणामेमालेश्रा महूतेदावपत्तेमपमि
हिलाणाश्रर । माल्य ॥ निश्चस्य श्रुतिप्रकाशोयमर्थो
यथानिश्चंसुसीकाणाजानकीइति शूर्पणखाश्रधरमाल्यविमर
शुपश्चहोउराम्मनःदाविणश्रालाणासमकुशिकजन्मनोऊ
नीटकम् ॥ यतोपस्मवरगन्नुयेपरिगतोराजस्नेयाविन
लेवाकीपविनियवाउपदिधेतोऊजितीरेराहुमानेयंता
विदल्यकार्मकमष्ठस्वीकायेमीनामितोनोविशः ऊहूना

विदेनबहुना किंतेन कार्यमिष्ठाने ॥ शूर्पणखा ॥ एवंमणामोदे सोन
नुमण्वस्मणोवसिष्ठमहेसिणाविश्रधिश्रंकरन्तोदिट्ठो ॥
माल्यविलस्य । नयोभिरस्यन्नन्नणामदेशोपिस्योनिवज्ञावेन
दत्तकार्येनजहालिस्वाभावमधुरोपिकाकुस्थेवहूगोसोनि
केनब्राह्मणेनवनन्मनाविज्ञानकादस्मादतीयत्तथयीणा
शीलः ॥ परिणामयते ॥ तथाहि ॥ अविनयभुवामज्ञाना
नांशमाय भवन्नपिप्रकृतिकुयिलादिशाभ्यासःखल्व
हाविभूइये । कणिभयभृतामस्तक्ष्वेदनमस्तसमोमतो
विषचपफणारत्नालोकोभयेनभूषायते ॥ भवतु किम
निक्रान्तोपवर्णनेन । कथमिदानीमस्यपरहीनमनुज्ञिष्ठमा
नोराक्षमपतिः प्रतिकर्तव्यःस्यात् शूर्पणखा ॥ अयंकनङ्गसी
हृ अपरिहतस्म अगीउवाउनक्कोश्रदि माल्य वत्से मामे
वम् महादोषा हि नाहं न धर्म विजयिना वीरम
दानेनपरिग्रहीतायावैदेह्यापहारः यस्य दोत्ततमह
यद्यप्येवमिति स्पष्टं न विस्पष्टं तेवैदेहीकरवन्यस्तव
नमितिप्रश्लोतिनवीउ्याराल्पालोच्यकृतरोसमर्शतिमि
दिष्टेनयेनहारामानेवन्तिनमश्किन्नवमहमातहग्रमेशे
धनः ॥ कथं नसि त्रिधाचारनाथमाननारियतमतजा
नीमः शूर्पणखा ॥ जधानिश्रधिदमादामहेणश्रहोकालस
स्मसहप्पदाणाति ह्रुश्रणानगलश्लीलीलावन्दीश्रावे
महारायरावणोद्धिपवमन्नीश्रादि ॥ माल्यवत्सेकिमे
मनिरपिपुरंदेवासुराणांजभूवदिवोकसामनवाव
भूनर्भगेनावानहोसमहोत्सवः रघुपतिगणकीउमेत्ता
मवेहिजगतांयोविपरिणामनेदोअंन्यान्तप्रभृतमदेननः
शूर्पणखा ॥ कोमन्देहो ॥ नसिमिविवाहसवेशधंपञ्चकाखि
कदेमाल्यन देवमोक्कलोहहृधःस्यात् तथाहिमिथि
लोपविश्वलादादहममाणोकलत्रेकथेतिनिदतिरा
नपुत्रः नेवोनिहृमानेयोरजपदशकृतयोष्यनुनिशेर

अना
घ
२३

न। किमेतस्सम्बन्धिवान्धवाः यथोक्तमारभ्यकोगिनि
वङ्गः लोमर्षजेतन्नोभविक्रमयति ॥ माल्यवान् पथान्।
ग्राह्योभवति ॥ सूर्प ॥ दीर्घमस्थचानिः श्रस्य श्रयं
किरातानित्वन्ते माल्यवन्तं सुग्रकार्यज्ञोसि श्रस्निवनौ
कर्मामन्त्रीजाम्बवान् समेगाश्रमवासव्यामुषस्य
श्रमलेनामस्ति द्भावरीमभ्यर्थितवान् ॥ यथास्यवाति
नौवैरागेयणालङ्कापवरिताः श्रकृतवः किष्किन्धाया
कुमारसुग्रीवमभिषेक्ष्यमाणास्तामवायिकमेत्वाक्रम
येत्वने सूर्प माल्येकम ॥ कथकस्वति श्रपा श्र ठ
वालिनः गङ्केति। सहा ठेतमीहीश्रदि नदो २ माल्य
ततस्याग्योध्यातः कैकेयाभरतवानतरणायप्रेषितामा
कुरानामदासीकठोतत्रणीपानवज्ञानलावलीढमी
विताभिथिलापान्तरेनिष्ठतेति ॥ निराकुकिरणाया
कान्ववासीसतीधर्मस्थियाजवल्कामुपस्थायसम्यु
न्येवतिमेषमाचालिङ्गतोहत्रमान्कथयति ॥ ततस्तु
तदनुरोधनतद्वमहीहितस्पसारीरापरपुरप्रवेशावि
द्ययामकृतापारीरमथिलिष्टन्तीमिथिलामुपेत्य प्रत्य
यितामेविधानकमिदंदशारथयोगेत्रीकदाथि ॥ इ
र्थंभाविनागुरुविदेशपरिचर्यापसंगेनधान्नपाषणावि
वमकणेकव्यालव्याक्रोलादपकारणानीमनप्रवि
ष्टः सर्वोपावेदेशिकोराजपुत्रः कार्यगौरवात्रियतमेव
वालिवधसर्वकेनश्रतीकारसन्धिनासुग्रीवमनुरुद्ध्या
यमेति ॥ सूर्पं संकोतकम् श्रयाकिं पु ण से वि
। ह्यणश्रमाल्य ॥ कणिपसुमेवकथयति ॥ सूर्पंतस
ती यहोपुरुकरिह्वसक्तडिलहा ॥ नदोमाल्य तत
स्तु सापिशावयोगिनीमग्रीवगुणानरागेणसर्वं ॥
नयोस्तुरासिकृत्यनवैवविदेहाभिमुखीप्रस्थितेतिमेज
नस्थानविहारिभिर्निशाचरैरागत्यानिवेदितम् ॥ श्र

मनाचजाम्बवतः प्रयोगेनफलवताविराधप्रभृतिभि
रधितिष्ठतेपुविन्ध्यगिरिशाङ्करेषविहरतः सकेकैक
लतोपाहरणम् श्रस्मचेयास्तमायामारास्वरसमर
समगेयपुङ्गपुरितविवुधपतिविनीतोमायापहरणा
मनुधारिणादशरथस्पसंनिधानेनप्रभवति ॥ सू
र्पसविचिकित्सम ॥ श्रयं उवाणदसूर्पवंकरीश्र।
दि ॥ माल्यविहस्पसाधवन्तेहहुसेवादिनीनेह
र्षिः ॥ यदाह्लः योस्तुवननस्पपुत्रदाशानतिमन्यते
तस्योहिग्रमण्डलमभावायोतिष्ठते ॥ सूर्प श्रस्त
भणामि श्रर्थि पवेकारिमदिरामभङ्गो ॥ माल्य
वन्तः कस्मरशयः सोकोतरेकिमापित्रपमुमीलय
न्तोऽगनिराज्यापभोगेभ्योपिवीनसन्तेमहाशया
सूर्प किच्छिशाधिकिमपिशणाथतम्रमे। श्रय
डिस्मदितिनकेकोमि ॥ माल्यसहर्षम् कोहशो
नन सूर्पमपजणश्रणाश्रारादेणिककतोपमथैज
धावज्ञिदाथिरकाठसरामणास्सदासराहिणोमस्य
रेणामश्रसकराविनिश्रकयन्तोपराश्रुरामेपराश्रो
त्रि ॥ माल्यसर्वेमुपचते। भुज्ञावालितनमेदाम
करवकदंष्ट्राजारवाणपकारकंकपाकिसुपितिभुज
ग्रेवपुः सयेनपरयोङ्गतोनृपतिरजनः कोनुकादसौ
कृष्णमुपेतनेगुरुपत्न्यलीकेमुनिः ॥ परमेतेना
पिसकलक्षत्रीभिषिक्तकेगाठहधिरासकर्पकिल
कुठारोनारभिमवोदाशरथिः सूर्पसाभ्यसूर्थम
श्रहोहृद्गमहेविनस्मिकृत्वविश्रवदुपपवंसभावो
दिमादामहो। मादामहो ॥ माल्यविहस्प। वतेसे
मावजानासि ॥ सर्वराजर्षिजर्यधुमर्वदेवमयंधनुः
भञ्जतारामभद्रेणाविजगोभुवनत्रये इदानीत ॥
राजन्यरुधिराम्भोधिकृतविषवणोमुनिः श्रामः प

म्रा॰
प्र॰ २४
24

रघुरामो ऽयं न जाने किं भविष्यतीति देहि राजकुलमेव गच्छा
वः ॥ इति निष्क्रान्तौ ॥ विष्कम्भकः ॥ नेपथ्ये भो भो जन
काग्निहोत्रपरिचारकाः पश्ये २ अच्छे २ आनन्दमन्त्र
चारीष्टस्थूलभञ्जशिलास्तम्भविभाजमानज्यचानश्र
णिसंज्ञानरत्नवस्रमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः वत्सः पौले
यनाखब्धलोकि एकाकिने संदर्शवानः एषः कन्याश्री
राजन्यगोष्ठीगजवनमृगयाकौतकीडामगन्यः ॥ अ
पिच ॥ दत्तसैण कपोलकुंकुमलिपिन्नेयातिभी
मेभञ्जेविम्बण स्वन्तरन्तराजविजयिज्ञीनादवीरेधन्नः
द्रूणावेवपुनस्तवाङ्कत्तरयतिस्वादन्तरस्मात्यडादाक्
ष्टैः कृपचीरनन्तभिरितिककाङ्मुनिभार्गवः ॥ त
तः प्रविशत्यसिशरचापहस्तः क्रोधोद्दीप्तो यथा निर्दि
ष्टो जामदग्न्यः जाम सविदम् पश्यामन्दष्टभोजिना
कृतान्तेनप्रत्यवसितास्तेनान्दृष्टाः सोयुगीनाः वनेमा
नेन ॥ पाप्मापाशिकैवकानवभवच्छीवां एपाणि
न्यमाः पर्यन्तेदिविसक्तचन्द्रिवलसथावन्ध्यानमूले
भजाव लक्ष्मीरप्यरविन्दसौधवलभीर्दिर्जुद्रुपर्यं कि
काविष्याञ्जैवलिभिन्नकुञ्जरघटारणोद्गतेमोदते
सविमर्षासूर्यम् ॥ धाम्भोयद्गणवहरीभयन यर्चं
कृष्पाककान्तिर्वेभपयन्तिविप्रुभवरोधसद्दशोक
तीत्यलग्रन्थ्यः स्वचास्फालयतिप्रकोष्ठकमिमाश्
म्नुपतामामहोभिष्यन्नेवलयानिदापारयिनाउऋ
ग्रमेयाधनः ॥ सरोषविकटंपरिक्रामन् भोभोविदे
हाः कुदापारथीरामः ॥ यस्मिन्नज्ञेनदेलहस्वन
लोकपोहृक्षदलक्षपाककवलग्रहस्यविज्ञपीभूने
षुविद्रावियद्धेडेषुत्थितानाखैरेणपरशुः श्रेनायमन्वि
ष्यते ॥ ततः प्रविशति सधैर्य भमोराम २ साकं
धाक्षियेरणनचभवनोदेवाद्भवानीयते यसस्य —

भवापचापनिगमेसमस्यच्चिसामानिच । भूराणेवन।
यस्त्रिनोचपुदशाकाष्टामधिस्योरुभिलेजोभिभेगवा
न सोगमस्पुयाति दिष्ट्या घदर्शिष्यते ॥ राम ॥ सत्वेदो
यालम्भम आत्मानेप्रतिव भस्मोगरेतिसुरलीकलहे
कुमारप्याद्वितमरोषरमान्यचेनाः दृष्टोसिमयः कु
तमिथ्योद्दसितोपीवाभ्योत स्वापभेगसमिहासन्दाणः
स्तुणोमि ॥ अहो मामरायवालिनस्यपस्तुत्यरत्युक
लकटूप्यकेन जरामनाद्रुमञ्जसितम् किञ्चोरका
कुरस्याः कथ्वः स्तुतिविषयमथ नागमङ्गाणंवीयोज्ञ
मामज्ञापचारप्रश्यितप्रियवाधामर्षनिस्तावन्मः ।
वारानामत्रविद्यान्विशासितविषमदान्तजातिप्ररोहः
क्रुधाउद्दृतगर्भामिषरुधिरवसाविस्रगन्धीकुठारः ॥
रामः हृष्टामहर्षवर्द्धमानम् ॥ जेनारंदशकन्धरस्मर
भमाहोः स्रेणिनिः श्रेनिकावल्यातूफसममस्तलोकाः
विजयश्रीसूर्यमाणोरमः । यः सत्विनिज्ञहायानहे
हयपतिंपात्तोमेविहृष्टवान्यः स्पष्टेदयतोपिषणरव
जयेमोयंकृतीभार्गवः ॥ दाणंचनिर्वर्णसस्मितम् ।
अहोमेकीर्यमाणानेकरसानुभावगम्भीरमधुरयम
पूणामोगः ॥ तथाहि । जटादधनेमूर्धोपसपुथन्न
पीवाद्धशिखरेप्रकोष्ठेरोज्ञालेवलयमिषुदस्तव।
पिकरः प्रत्यक्षशोषण्णस्ववणविकटरौद्राङ्गनमिदंश।
णान्नामेणीयीहमपिचवत्सः कलयति ॥ इत्युपस
र्पतिरामः । विलोक्य ॥ कथममौसुयमाणगुणान्
रूपकल्पितनाकारसंवादीदापारथिः साधरेराजा
न्यपोतसाध ॥ सविधमयसरमंमूलकाथं काशीनन्त
पान्तयमपमोथितोषि । हरिमिवकरिकुम्भकूटको
टिपकरकधोरनखोंकुरेकुरेगः ॥ रामः सासिनेभग
वान्भार्गवगुरुगर्भसूपयोरेनावदेवान्नरम ॥ आदेष्टा

श्रा॰
वं॰
२५
25

भगवान्भृगुनन्दनयोऽसौन्यान्तिकवल्लयोः देवो धूर्जटिरस्त्र
कर्मणा गुरुवीर्येण तस्योगिराम् सप्तद्वीपवती दत्ता वसु
विप्रर्षिभ्यो हिंसान्कश्यपप्रायान्प्रति मम भावेन केऽपि
दस्मै नमः ॥ जाम ॥ अरे क्षत्रियडिम्ब ॥ तदानेन सव
मौञ्जन्योऽस्य षोडशवर्षाणां किमप्यन्तरायायितोऽस्मि ॥
किन्तु ॥ नाराचैः कृतवीर्यनन्दनवधूबाष्पप्रियभाव
कैः कृत्वाय तत्तजोऽर्थमगर्विमथवल्गुमपिन्नस्प्यापयः ।
सस्यात्यस्य समस्तगात्रकजभुजः क्रोधस्यानिर्वापनः
तन्द्रानोधनवैरस्युणोऽवमहो जातो भवानिन्धनम् ॥
मः बालस्वभावसुलभेन कृतकेहलेन कोषण्ट्वः भगवतोऽह
पभंजस्य नवतन्त्रवैणिकमन्यालमीदृशोऽनमंडनमव
नमयागणितस्वमासी ॥ जाम अः क्षत्रियडिम्भ
मध्यनाथप्रथमाज्ञेवास्मिनेयपरशुरामं भवान्नाजीगणत्
महासेनोयलप्रथमदत्यमदेहासहृच्चैः शौरैः मुक्तोऽनी
वहिंसिविमारजन्मामममभवत् ॥ स्मो पदानाणाभज
वनमहाङ्गतिविष्मामयंविरोबारानजयक्रुपविशाव
समतीम् । रामः प्रणाजन् प्रसीद भगवन् अविमर्
कारितयानगणितोसि । नपुनरवलेपात् स्त्रीपुपतो
रजननीजननी तवैव देवी सयं भगवती गिरिजापियु
स्मे हृदोर्वसीकृतविपालम्मवाचलोकश्रीजावदी
ल्भु हृदयात्मकृत्यावभूव जामविहृस्यशुनुभवपुन
तकोमञ्चनः स्तोमवर्गाम्रुपक्रमयतदेनन्कोपिको
पत्नामसम् द्विपतिनरललकालेवीरगोष्ठीविनोद
प्रियेपरशुरयंमेवाङ्कृत्तऽकमानः ॥ रामः स्वगतम्
अयेकं भगवत्तं विश्वामित्रम् ऋषिमपि स्पृशति ॥ भव
देवं तावत् भ्रमाकं क्रियेदनदर्पोवमिते न स्माथितं
स्थितेयद्दीनेनाभवापयोन वदति चिस्तमप्रकृतेजय
ज्ञिनोयेनववाहूवीरव्यामिदं च्योर्वचवीरव्रतं ॥ तत

क्रोधाद्विरम प्रसीद भगवज्जात्यैव पूज्योऽसि नः जाम ।
सक्रोधकम्पम् सगर्वम् अहो राजन्यपोतकस्य जगा
त्मनो महावीरप्रलापाः यद्धनेरस्खलितमुक्तिप्रसु
क्तिवैदग्ध्यम् प्रकाशम् अः पापजात्यैव केवलया पू
ज्यनीयः परशुरामः कथमद्यापि निराकृतोऽसि । वि
नयनिक्षुलितैर्भवद्वचोभिः किमपि नवविहृएवदिरं
कृतेनः अयमजनिकरः कृतान्तदंष्ट्राकवाचकालाक्र
तारजितीक्ष्णः ॥ नेपथ्ये ॥ नुवलभोः ॥ त्रैलोक्य
प्राणायोगः सरसिजवसतेः संप्रसूतो भवाभ्यामवात्र
नामवर्णः कालिशाकठिनयोऽङ्गात्रदेवासराणिच्यान
न्वानोजगति ज्वलतिमविरयेपार्वतीभर्मपुत्रः ॥
नेपथ्ये भगवान्भार्गव ॥ अप्रहृतविषयैर्वितन्वन
तत्र शाङ्गसियमेवमेदिनीरक्षितणान्तवध्वयज्वनोऽमु
ज्वमस्मतिन्नशुष्कमायुधम् जाम अयेप्रमात्तगाभी
रणजनकेनभविनव्यम् नदभिवृत्तवलोक्य ॥ राम
वैमीरध्वज ॥ भगवन्नस्मद्यंभिप्रायान्नुराणवाजसने
यिनः याज्ञवल्क्यादधीतब्रह्मास्मिज्ञानोपदेशीनवाकर
प्रवाणि ॥ किंतनायमवसरः ॥ नेपथ्ये ॥ पश्यन्तु ॥
पश्य ॥ अवनिमधिकविष्वानभ्यवस्कन्दवारानवम
यन्नकेभ्यः सम्प्रदायद्विजेभ्यः विरमतिरमणीयाकृत
स्येयज्ञान्कथमेनाखिलनृपतिहत्यारुद्धस्तारः क्रतार
नेपथ्ये ॥ भृगुतिलकनमस्तेमुञ्चवैमत्यमेनङ्गरु
णामिदानीमानसमानयौरः । वह्रतिवनकिमसेत्र
त्रभाणेऽपियामेविजगद्भयदानस्थूललक्षोभजेन ॥
जाम ॥ रामंप्रति अयेवैरकर्कशास्वराः कपवः रामः
सप्रश्नयम् भगवन् अयं तातो युधाजित् नामसख्याघ
म् पिवर्वतः क्षत्रियस्यायं कदम्बोऽद्वेदः नेपथ्याभि
मुखम् भोराजन्दपारघामात्नामधेयामित्रेणानेना

अग
च
२१
26

मानार्हो भवान् किंपुनरनभिज्ञोसि वीरस्य व्यवहारस्य
पुरमथनधनुर्विमर्दनोत्कं प्रदहदहन्त्विवमस्मिदीप्त
मर्चिः रघुतनकऊटम्वलाथ्यस्रैः। प्रशमितपाग्नि
मुधान्निपास्यभाजः नेपथ्ये आः जामदग्न्य ॥ किमे
वमतिप्रसक्तः सत्यमलघास्नानपिवलाउनग्रीहृया
सि ॥ जाम सरोषम् अरे विदेहप्रसवपांसनो ॥
अयमधिपतिर्भोसामेकान्नेमेभगुतोगुरुस्त्वमसि
नपासिहं वधीयानितिस्मानिन्दुपसे ॥ कथम
सिधन्नैनामग्राहीनदेवसमाप्यसेममहिमकलत
त्तालभ्यकृतोरस्तेभवान् नेपथ्ये ॥ भार्गव कथ
मेनाहड वाकप्योरवनिगृहीनमपहारक्रियासम
भिहारस्यभवनः अमेवृत्तलाणि वर्तमानस्यपुनरस्य
स्यवन्नेवुद्धयः नहिरमाकियच्चिरमपरमपिनाद
यिष्यतेभवन्नमायुधपिपासिका ॥ जाम अहोवा
न्तत्स्येराज्ञामेवपानानन्दमाऊलयति ॥ भवन्न
मान्तृत्यामिनावदेनम नरभिमुखम आंगिरस ॥
नपलेपाल्पोयेममपस्तुपुरोडाशासिकः हाथिया
मव्याजोऽद्दम्भुजभूनस्तान्तिरघुवः अमीषामुत्सिन्ने
किमपिकलमृन्तात्पलवशोविधानानन्तत्वेयदभि
रुचिनेनेभृगुपतिः आपापदात्नियाउत्रभ्रणहत्या
यानकिंत्रिमेपनिष्पातांहिप्रह्रणासिद्याक्रणात्राह
तोषुनेयोरस्थास्तहृदोवामोऽद्द्योसि ॥ कथमेव
मतिकामत्रल्लाकमपिव्रलवर्वैसात्रविमेषि ॥
जाम सरोषहासम् ॥ अरे ब्रह्मवन्धो वान्धकिने।
यमोनममगोत्रपांसन ॥ ऊर्ध्वः शास्त्रकथाममीयदि
मनोर्वेशोमसुष्पाऊरः ॥ स्याक्षेडुलिगलोयमाक्र
निगतः। स्तुवेध्यनेचेड्वान् सान्नाजोसाभिधावतस
कतमेधनोक्ष्टिदाकारणा ॥ धिङ्मोवीऊधिक्मगोल

णाकिणग्रन्थिर्मे मार्यकेरः ॥ नेपथ्ये ॥ भार्गव २ हुंवेद
वानसिवसिस्गुरोस्मनाभिः स्वायम्भुवस्य भगवान्प्रभवो
हृगुक्तोतेनानिमात्रेममरणो हृदयमदीयमघापिनत्कृदनि
षपाम्यनन्तेऊहाष्टिः ॥ जाम सोत्प्रेहासम् किमार्यमेर
णरघ्यकिमार्थ्यनाथापिपितृदयेन्तुदतीति । कथंवान्वेत
त्त ॥ यदेशानव्याश्रियतेमेपरशुः ॥ नेपथ्ये आः जा
मदग्न्य ॥ गुरुनधिक्षिपसि ॥ पुरोजन्मानाचप्रभृति
ममसामः स्वयमहं नपुत्रः पौत्रोवासगुरुऊलभ्यावादिति
भुजाम अवीरेवीरेवाकल्यनजनोमामयमययावज्ञो
स्पष्टद्विजदमनदीत्तापनिकरः ॥ जाम सावज्ञस्मितम्प्र
ति अरेकिमयेलक्ष्मणो भवन्नेपुरोजन्मानमपदिशति
रामः मविलक्षस्मितम् प्रसीद भगवन्मपवाद्ययोर्व
नादर्वाचिनिप्राप्यमधरेवलेवयसिवर्तमानोयानिका
निचिरद्वतगाणिमलयति ॥ जाम सस्मितम् कथमे
तावन्त्यपिमाममरणमात्मामाधोकसेहुदनुबुद्धीर्वल
येद्वामेवमत्नमयिष्यमाणामन्वत्नमायिष्यते ॥ विनि
वीतेहिमविनारणामणिरप्यन्ननिर्वाति ॥ नेपथ्येप्र
ति ॥ साध्वेलक्ष्मणसाधु ॥ कनिष्टस्तवोपि वरेभगवा
न् नपुनरयंहृष्याज्ञ्येष्टोरामस्ते ॥ भागुष्टुः शिरसंद
रपनखवैः कोऽन्वाङ्डिदनावले भिन्नाहंसयानिमो
क्तिकफलान्याकीर्यपर्याप्तिनाम् सैहीवृत्तिमथि
हिनेविहिमयिदात्नेणकल्पेननेदिशाकोन्तकमा
भिमानिकमसिडेकोपिवीरोऊरः ॥ नेपथ्ये । भा
र्गवङ्गर्विन्ननभिदसर्वोकफलसम्पन्नेः आभिमानि
कंमेप्रभिकेवा ॥ रामः सरोषम् नेपथ्याभिमुखं
वत्सकोयमघननसोडविनयातिपरोहः यद्गुरुनधि
क्षिपयादीऊत्से ॥ नेपथ्ये आव ॥ नूष्णीमयमस्मि
नमसजामदग्न्य ॥ याचितोहमार्येण ॥ जाम वि

प्रा·
च
१२
८७

हस्य रामेप्रति ॥ कथंवाचमेवंसूनृतामस्मदभियोगप
श्रमनीममर्षयमे कवचहरोस्मिपासैरेवप्रतिक्रियन्ते।
प्रग्राहाणि। किंचरे ॥ राजन्येभ्याजन्मवेवसनेभ्यश्च
क्षेचापार्थकेकौशिकोपिवान्वीचर्यामेवजन्मच्चनेत्त
गोत्रादेषीवज्रलेपःकलंकः ॥ रामःसगर्वस्मित
म् ॥ जानस्तोहेदिनकरकुलक्षत्रियप्रात्रियेभ्यो
विश्वामित्रादपिभगवतोहष्टदिव्यास्त्रराघः अस्मि
चेषोकथयत्नजनोऽर्थ्येषोवाविप्रेषावग्रहणगुरु
णः साहसिकाद्विभेमि ॥ जामदग्न्यःप्राःरामऊ
मुखवसिष्ठश्चविश्वामित्रश्चस्त्रलिवाचकसेपरश्च
रामः ॥ धिक्कष्टमस्त्रावदन्वाचः तनियाःश्चयात्रे
क्रोधातिपर्यायेनाटयन् अयमहंभोःसहदपारथमपो
न्हानपुत्रैसुतनुभिर्जनककुलकबन्धस्कन्धनिर्गद्दी
भिः नवरुधिरलताभिःन्हूमलीलायनाकोरणाभ
वमतितैशैसस्रणीष्टःकरोमि रामःसरोषम् आःजा
मृदग्न्य ॥ केयंवागविभेषिका ॥ उरमनिक्रामानिष
सहेकदापिदिलाकवोपिक्रमनायत्ते ॥ जाम ॥
पादकुटीबन्धम् ततःकिम् रामःसावष्टम्भम्।
ननश्च ॥ नैमित्तिममभिषेवराजविजयेत्थेनेभुजस्त।
भयः क्षत्रोरणमालिकोपुनरमेद्दाविप्रमारि
ष्यते। इत्यामित्वापिवर्तमानमधनान्तस्वापविधाय
भृते। पाभोस्पाहिकेवलेनधनुषाक्रूषेननाष्टिचेम
जाम ससेरम्भ किमार्योकिमार्थ ॥ ज्ञातामीन्यादि
स्रोकार्थपठित्वासम्यथम् अहोसर्वतःसम्मिश्रमान
दासणस्यजानवेदसोविदेहदिलीपयोः कुलेनामा
कृतिभविष्यन्त्याऽनयः भोःभोः सप्तद्वीपकुलप
वेनवर्तिनोराजनश्रोतयथम् ॥ येनस्तोविनिहन्य
मानरमपितत्ताससमधासवस्वादाभिर्ज्ञापरस्थेनवि

दधेनिःक्षत्रियामेदिनी। यद्वाणाबाणवर्मेनापिस्वरिणः
क्रौञ्चस्यहेमकुलादयाप्यास्थिकाणः यतनिमग्नःक्रु
ञ्चोमुनिभार्गवः ॥ रामः सरोषपरिक्रम्यन्यानप्रन्त्य।
दान्किमपिदिशामेराघवहृदः शिशुक्रीडाभग्नत्रिपुर
हरधन्वानवग्रः अहेकारवशाज्जनभुजवनवृश्चनक
लानिरतष्टायोबाहुःकथयकनरसौप्रहरतु ॥ जाम
ग्न्यःपाप ॥ विकर्तनेनकुलकलंक पुनस्तरांनदेवपा
र्वतीदयितकोदण्डदलनमुद्भावयसि ॥ अहहक्षत्रि
योपिभार्गवस्य कार्तवीर्यावमानितेनभुजदण्डमात्विच्छ
ते ॥ अहोगरीयान्कालः यदस्मानपूर्वैश्रावयति य
दहष्टचरमपिदर्शयति ॥ अपिच ॥ रेराजन्यकीट ॥
आर्नामस्पवयथापिनः परिहरहोमार्जनोमत्कोदण्ड
मनेकराजकवधस्वाध्यायमभ्यायिभ्यनू नेनेवास्तिभ
वत्सृषयपिममक्रोधायमोत्सर्गिकस्ततत्पत्त्युपसर्जनं
गुरुधनुर्भग्रादहहेनमान्। रामः जामदग्न्य ॥ पद
स्पृशीभृताभवल्लियेपुराननीकीर्तिपताकानन्विदानीमे
वहृष्यानेपथ्याभिमुखम् वत्सलक्ष्मणधनुः २ जाम
देनक्षत्रियवटो अनात्मज्ञ नश्चापमीशम्भुमपीडनपीतमा
द्धे प्रागप्यभञ्जनभवांस्तनिमित्तमात्रम् राजन्यकध
नस्ताथनमस्तदीयमाकर्षयाकिमिदंगरुडध्वजस्य
श्राकृष्टेनपुनरसनेवधनुषाकिलास्मानभियुत्यसेतत्व
मतेदीहिनानाविरमाहोनापरघुरस्माकमस्त्येवेतिरा
मरुक्षिधनुर्वर्षयति ॥ रामः ॥ यद्दीहाभार्गवसमज्ञाऊ
ह्वातिनीभूमिरियं तदेहिविमर्दक्षमंप्रदेशमवतरावः
जाम सरोषपरिक्रामन् भोभोः क्षात्रेणब्राह्मणेनवेन
साविकर्षमानः भवन्तु पारणादेवासववसन्नामिसारःपति
विदधतवास्मिन्नापितोवैजयिकः अदपारश्यमरामा
निर्विदहेनुमर्वीवलयमिहविपनेरोषणोरणेकेयः

म्रा
२८
38

इतिनिष्क्रान्तौ भोभोः पौरजानपदाः प्रवर्त्यतांमाङ्गलि
कमातोद्यम् प्रस्तूयतामयंवैदेहीविवाहोत्सवोजामदग्न्य
विजयोत्सवेन ॥ कन्याकाचिदिहाप्यिकर्मिणिपणाः स
दित्यस्यावलम्बीतापांगमस्त्रमेवामलमवज्ञेयेनत्राव
लिम्नीदिवम् ऊर्वणेनरघूद्वयेनचक्षुषेनाराय्यणीयेधनु
स्तन्यायाघ्यारसुभागेवानिक्षेदादमोघीकृतः ततःप्र
विघातोरामजामदग्न्योरामः भगवन्नागोव ॥ यदेवाहू
तानोविहितमपिप्राहुभववतः प्रकृत्याविप्रेभ्यःपुन
रकृतप्राह्मणसुभवः विमारात्मी वेशाङ्खायिनदपिरामेण
गुरोणानेनयोविद्याबीरव्रतमयमपिहासस्तत्रभवान ॥
जाम विहस्य ॥ कथमपराद्धमस्माखवत्सेन ॥
यदर्थमस्माभिरसिप्रकोपिन । तदस्यहसुनवधाम
वैभवम् विधीर्णसर्वमयदमस्मदान्तरेचिरस्यकेवि
लचिमानमश्नुते ॥ रामः इतइतोभगवान् जामद
मस्यपवित्रकमुत्रमयम् सास्मिनेवन्त ॥ अप्रधास्यः
ल्लिसगाघ्यकानांजनपदेषुक्षिप्रचारः नत्कुपुनरस्मा
त्वेवाति ॥ रामः भगवन् भगवतोयाज्ञवल्क्यस्याव
सयोकृतानिथेयमेविधानेतानजनकावन्नभवन्तंप्रति
पालयतः एहिविहरपाद्यमधपर्कैकृतपास्यिनम
इत्याकेमुविदेहास्मुपुनीहिभगवन्नत्र जाम वत्स॥
अपरिहार्यमानिष्य राजन्यश्रोत्रियाणांकिंपुनरेवंवि
धेव्यानमोऽधिनाधारमचलितविलवोनपाक्रोमि ॥
धर्माचार्ययाज्ञवल्क्यमुखेन्यावलोकयितम् आचारस्त
द्रमादपिस्तनकृत्यः स्यात् किंचिद्विद्रुः नेपथ्याभिम
खम् यस्यस्मरतिमयेप्याततेवतनुवर्गमनोषिणः नमोभ
गवतेतस्मैयाज्ञवल्क्यायायोगिने ॥ नेपथ्ये ॥ मा
याचीदुपदादेवीपापमानमपहन्तेतेपुनन्तुपावमान्याम
तामर्षोनवस्मतेयरम जाम भगवन्नुपत्रपमानोभव

त्वेनद्रष्टुमुत्सहे ॥ तदत्रमन्यस्वमामरण्यय ॥ नेप
थ्ये ॥ शिक्षालेपर्यन्तोव्रजन्निनरहेभ्यानिनगरहा
किंमन्यन्तांधोणमयाधीरोमाल्यमसिनः त्रिलोके
निर्माणस्थितिनिधनवन्धोमेधभिदोमवान्कृतिः वद्धी
मंगकलमधिहायरमते ॥ जाम ॥ वत्सराममभद्रा
मः आज्ञापय ॥ जामनिवर्तस्वत्वमिदानीकृतकौ
तुकागारमंगलोपचारः श्वशुरकुललोकस्त्वाप्र
तीक्षते ॥ इतिपरिष्वज्यनिष्क्रान्तः रामः सोद्वेगम
कथंगतोभगवान् तदहमपितातसमीपंगच्छामि
इतिपरिक्रामन् पुरोवलोक्यकथंतातसुजनकम्
नपराभिवर्तते ॥ इत्युपसर्पति ततःप्रविशतोज
नकदशरथौराजानावन्योन्यपरिष्वज्य ॥ सर्वविन
मिदमेतिहासिकानोनह्युविक्षेरस्याति ॥ यतैवपव
त्सः भृगुसुतपरमृत्दराद्विराजमेहजाविजिद्ववामव
कर्षतेजः ॥ द्रष्टापरोक्षलोकस्यसहर्षम् कथमागतो
मेवत्सोराममद्रः जन ॥ साते ॥ महाराजदशरथ
॥ पश्य २ ॥ विराजन्तेजयजितजगज्जयमीवोजनपि
ताविधानासर्वेषामुपरिमविनारं उलसनम् विने
तावर्णानोभृगुपतिभुजादर्पनिकषोमहावीरः श्रीमा
नम्रत्नमयमतणोविकरति द्रष्टा निकषे ॥ सत्येह
म् सवेसीरध्वजरघुराजधर्माधिकारसर्वधरीणःशि
शुरपिवत्सोयम् तदस्मिञ्जरसाधर्वहंवणाश्रमभा
रमारोप्यैकाधिनपोवनेदिलीपकुलोचितेनविधिना
वोयमायुरुत्पभोक्ष्यामहे ॥ जान सखेदपारण्यसाक्षे
हृदयमीहापोकस्मादेवानुप्तानव्यम् रामः उपसृत्य
अभिवादयतेजनपत्येहिवत्ससहर्षमालिंगति द
श रामामालिंग्यसावेजनकाराममद्रमभिषेकेजाम
दग्न्यविस्मयपीतिरेवश्चोपानवसरःकालदोषपुनः

अ॰ रा॰
पं॰
२५
९१

कोहेन्नुः प्रविश्य लक्ष्मणः ॥ अयमार्यमामकयोर्यनी
नामथ्यमाम्बायाः पत्रिका । राज्ञा नीमस्तविन के मैन्योन्य
पश्यतः रामः सहर्षम् वत्सलक्ष्मण ॥ अपि सपरिवा
याः कुशलमम्बायाः कथयत्यार्यमकुरा । लक्ष्म
आर्य अथ किम् ॥ रामः नूनमस्मत्प्रवासदौर्मनस्य
मम्बायाः पीडयिष्यति ॥ जन ॥ लक्ष्मणः हस्तात्प
त्रिकां गृहीत्वा वाचयति । महाराजेन्द्र दशरथदेवीकै
कीयी विज्ञापयति । यथा । तत्रभवद्भ्यामङ्गीकृत
पूर्वमेव याचे विभक्तं भरतस्य तव राज्यलक्ष्मीम् वर्षाणि
निषूर्त्तु वन देशाद दण्डकायां सौमित्रिमैथिलसतासहि
तस्सुरामः ॥ इति राज्ञा नीमस्तकेन रामः रामः पत्रि
पत्रिकां कृत्वा वत्सलक्ष्मण ॥ निजाक्ष्मसदाराधन
महाध्यायिनी प्रजावनीमादायपुरस्ताद्भवेति ॥ ल
क्ष्मणो लिख्यन्तः रामः तातोमुमाखासितम् जन
आख्यास्य ॥ पाणिगृहीतीश्व पुण्येनदेवः पुराणः
प्रस्थोविश्वास्यत पितास्वयं केकयचक्रवर्तीकर्मेद
मेनाक्षमाः किमेतत् । इतिमूर्च्छयति ॥ रामः त
थैवपटाञ्चलेन वीजयति ॥ दश आख्यास्यकोप्येव
वोमनस्ययोरतिकृन्तवर्त्मा । भावोऽङ्गनाशान मयस्तुतमो
मयस्तु भोक्तव्यमातमिहमे पुनरीहशो मोहावस्था नाम
कथमनातामकथमस्माकमेवविहान्नम् ॥ विमृश्य
हा वत्से जानकि । निशाचराणामातिथेयी भवितुं
दशरथगृहे प्रविष्टासीति मूर्च्छति ॥ रामः तातो
समाश्वासितम् ॥२॥ जन आश्वास्य आकाशे ल
क्ष्यं बद्ध्वा साधु महिके केकयि साधु ॥ यदस्या विश्वम
योयाजडितवन्तावः पत्युरेवानुरुक्तिः प्रसादीकृता
विस्मय सख्य प्रम ॥ धनुष्मतो वत्सो दशम
लम्भे ऽप्फलत माः प्रदेशास्ते वत्सा पिप्पराधीवह

तान् भवः श्रियोराज्ञा मुक्तैरसमिरयमाक्षिप्तमय्याशुविश्वा
आसस्माविक यथ्येमयी केकयकुले ॥ कञ्चुकी ॥ वयमपि
कथमेनमनपदेषु बहुलीभविष्यतामस्यराज्यलक्ष्मी
कर्णपूरउमालपल्लवेन कैकेयीन यस्मासम्बरानमत्रम
यत्लोकस्य सर्वेऽरुद्राशाः ॥ रामः । तात जनक यथा
ह्रस्यं नाते स्मरणोमिनथा भवनैव विधेयामिति निष्क्रा
न्तः । दश आश्वासयोर्धायवत्सामभद्रूपतिपाल
यमामिति जनके थायमाणो निष्क्रान्तः ॥ ॥
इति नक्ष्येरावचवेचनर्थोऽङ्कः ॥ ॥ ओं ततः प्रवि
शतः श्रमणा जाम्बवन्तौ ॥ ओं जाम्ब ततः २ श्रम
ततो मिथिलाया निष्क्रम्य । मन्थरा कलेवरमवीर्य
माक्रतिप्रतिवेदितेन सपरीरमधिष्ठाय गंगायाः
शृङ्गवीरपरे नामायत्नभूतास्मि ॥ जाम्ब ततः २ श्रम
ततश्च समानपदमेव तस्मिन्निभो राम लक्ष्मणौ विदे
ही ते निसर्वतः प्राहो महानभूत जाम्ब सहर्षम ।
श्रम कावेतौ रामलक्ष्मणावितिकर्णधाराधिपति
नागुहेनाहमनयुक्तानि वेदितवती ॥ पुत्रीयता
दशरथेन मुनिप्रसादात्प्राप्ताः पुत्राः पुरुषस्य का
लाभुतमः तासामध्ये गुणामयः प्रथमा कुमारो वी
रोद्भुतः पुनरसः पराकृतीया ॥ जाम्ब श्रमणोसा
भुक्रम ततः २ श्रम ततश्चोदकान्तनिवर्त्तितानुया
त्रिकबन्धुवर्गः समभ्रमः समस्मेषोपगतेन गुहेनो
पनीतां नावमधिरुह्य ॥ नीलाम्भस्तेषामोलिसज
ममरधुनीमात्मना सौन्दर्नीयस्तते सौमित्रिमत्रीम
यमुपहृतवान् तातेनाधिकाय व्यामयात्पत्तनीभि
धावरयुवतिभिः कौतुकी दत्वदं तं कृष्णादन्वीयमा
नः क्षणमचलमयोविनकृतेश्रनमथे ॥ तस्मिन्नि
गलदीनकनतले कुमारयोर्जटाग्रहणं ह्रस्वानमत्रति

अ॰रा॰
पं॰
३॰

वृन्यास्मि ॥ जाम्ब अम णोसर्वमेतत्काल्पाणोदकं
भविष्यतिस्म अहंतन्निसादयन्तिप्रीनयेनवैवाति
हम् अनीनेवगणराजेसप्रकृतियोरजनपदाःपि
तः स्वगोधि रोहणवानोभिधायीदाशरथिन्निनी
योरामभद्रमयोध्यामुपनेतुंनेनेवपथाविवक्षुरम
पगतः जाम्ब ॥ सानन्दम् ततः २ अम ततश्चो
त्सवैतस्मिन् आर्यलोकेमुकेकेयानामाकल्प
मकीर्तितम्नेनिवनताकेनापिक्षलितस्तातः
ततः प्रतिपद्धारामारण्याधरामितिपूतः पुनरन्व
न्धीरामेणसपत्नीरस्यापि कथ्यास्यापात्र हृष्टः कृतन
ह्यापरिग्रहोभरतः पारमेगुप्तविनमस्याङ्ककाङ्
ग्रेभद्रासनेवाधिरोप्यप्रजानामात्मदयिकमवे
क्षिष्यमाणस्तदैवनन्दिग्रामंगतः जाम्बर्षम् ॥
हन्तफलितमस्मदाबसायपरिश्रमाभ्याम्। त
तः २ अम ततश्चयाणमशोवमारिथतस्य
ततस्यप्रतिषिद्धमन्नग्रहणमितिनिश्चित्ताल्वे।
षिभिर्जनस्थानवास्तव्यैः खरदूषणप्रभृति
भिर्विराद्धोनामतीर्णाः प्रक्रितः जाम्ब विहस्य
यिस्मरोन् आयानिकेक्षिकार्थैरन्तेसयोविशुद्धि
ततः अम विमयवधस्थानमिमहृदयेऽनस्तद्धा।
योकदीवोक्तीमोधरैकिंकीयेनाक्रियामनिवा
स्रभगवनागस्त्यस्तडनुपाश्चिर्धयेनविन्ध्याचल
स्यापत्यम्भवस्वमप्राप्तिनावानापिदानवदी
र्हेदीनिद्रामंगलकलेनकलशयोनिनामस्वाथा
मरणानीप्रविष्टेदामायोधरधरनामावाय।
सस्महसैवदेहीमुपाड्वत् जाम्बस्वगतम् इ
हैतत्कृपानेनाम। प्रकाशम ततः २ अम ततः
रक्षोभिश्चाव चक्रभाण्डमिवस्ततेयोदेव्याविदेहङ्

क्लिनविदत्वारकाक्कः ॥ ऐषीकमस्त्रमधिकृत्यनदान
मदंष्ट्राकाणीचकारचरमोरत्नराजपुत्रः जाम्बततः २
अम ततश्चकमेणोत्तस्ततीक्ष्णादीनुपर्यायमहाम
नीव् अगस्त्यशासनादस्मि पञ्चवट्यां रघुनन्दनः जा
म्ब सहर्षम् नहिंदस्तत्पदाम्नाकम्। कियदन्तरं अ
ध्याख्यकजनस्थानयः अम आर्य खल्वद्यापिज्ञात
वं स्मृणोषि ॥ जाम्ब अवहितोस्मि अम ततश्च का
मुकीरामममनुप्रविश्यपरस्तदाश्यामीतिमेकल्पितप
तिद्रोहपतनकिनीसूर्पनखालक्ष्मणरोषवह्निः सु
ष्मिलिकृताणनासोष्ठमयीभिरिन्द्रिरमिगाढतिभिःआ
यच्छितयावर्के ॥ जाम्ब ॥ सानन्दम् अहत्तमफान
नर्थकः संहन्तुः अप्यभगिन्यास्ताहरूपाविडम्बनमव
लोक्य ॥ खरादिभिः किंप्रतिपन्नम् अमविहस्य
यद्रामभद्रेषुतयनुषिप्रतिपद्यते ॥ जाम्ब सहर्ष
हासम् नन्किंवालिसहायकोपस्याखिलोविराधयं
श्रापहतमधानमुपपन्नः अम अथ किं जाम्ब ॥
अमणोपदहृकमिदानीरामलक्ष्मणयोवेराम् अमहस
नी आर्यमन्येखरप्रभृतीनामभिमतामिधानेके
वलेनेमायनिवाचमाम्नातः पुनरनहायविमूल्यनाता
मुखमावेदयिष्यन्नभिभवेदष्टाकल्पस्य ॥ जाम्ब
अमणोलच्चर्थानमनर्थकल्पमुस्नेहस्यप्रभूयोस्मि ॥
ऐक्ष्वाकेनपुराणिकौशिकमखोदारम्भजेकेअप्सरोधवे
शाश्वतिकेविरोधमधनान्येनकनाबान्धवाः अन्ता
स्रप्रभृमनवपाकिभिरलंभसंकुलत्ताबलीदमः सु
धनवानिकारमपरंदहाकथ्यमरष्यने यानेरनयो
विरोधमन्वनुतगोत्रबलसनस्यांदाशरथिरसहा
यः स्वयंवहन्तनासहसन्ध्यानमीषद्धरः स्मात् स
म सूर्ये किमिदानीमनन्तप्रमस्तिमपक्षिपिष्य

अ·रा·
प
९२।

पुत्रोनिषादचक्रवर्तीगुहोलक्ष्मणमित्रम् अनेन
सोपानेनसखलुविरोहोरघुपतिरस्माकम् जाम्ब
सहर्षमस्मिन्नम् अमुष्मिन्नस्मिन्नसिसुग्रीवपदपा
तिनीनदकुक्षसहरमुपस्थायनिषादिराजमित्र
मणानिष्क्रान्ता। जाम्ब सर्वतोनिरूप्य। अयंपुर
णप्रियसुहृदस्माकंदाक्षिणात्यादिशः पुराण
ज्जनायुरिवहृष्यते नदेनमनपालयासिनावव
हरदृशोगरुडः कदाचिदेषुलंकाद्वीपहनान्नमधु
मलभेन ॥ प्रविश्यजटायुः अयेवेयमस्माभिः पञ्चव
टी। यदत्रगोदावरीतरंगशेकमुक्तमारसामलपरिसा
रागाण्यमालिन्याजनस्थानसीमानः। अपिच ॥ दृष्य
न्मधुमत्तकोकिलवधूनिर्धूतचूताङ्कुरप्राग्भारप्रसरत्प
रागसिकतादुर्गास्तटीभूमयः याः कृच्छ्रादभिलंघ्यल
ब्धकभयात्तैरेवरेणुत्करैर्धाराबद्धिभिरस्तिलमपह
वीनिषांकमेणीकुलम् जाम्ब किंचिदुपसृत्यचक्रनः पु
नरियत्ताबेगेनवयसः जटायुहत्वाकथंजाम्बवान् सा
हित्रमक्षतः सभाजयिष्यामितावद्वत्सम् मयाहिमा
लयाचलकन्दरायादारथसम्पातिपाद्यादाभिवादयि
वर्तमानेनमारीचसहचरस्त्वपरविमामरण्यानीमि
भिलक्षितोराक्षसजात। नरानिविषममापांकमानेव
मांसान्नभक्षस्वेहेस्तरयति ॥ जाम्ब स्वागतम्।
वयमप्यनेनदेवपादानिपिज्ञातम्हे। प्रकाशाम् सहेवत
स्मानिनिष्क्रान्तः। जटायुरिन्धापवलोक्यचयमग्रे
पञ्चवटी ॥ नीलोड्डरंकनककेशरिणःककुन्नागामभ
रुः पदूदरेनंदुनमन्तुसरन्तोषवन्ताः कानिमूः विम्ब
न्तिभ्यन्स्वविषाततिनः पराग्निज्वालाघभिन्नकोटि
कोष्टपञ्चयन्तिनिजामाकनिरावेणायम्। अहह
आर्यपुत्रार्यपुत्रेतिक्रन्दन्तीजररीमिवरथमारोप्य

वैदेहीमेषपापः कोगच्छति। सटोपंपरिक्रमन् अरेरेरा
वण। वद्धुटीमिवाकोत्रिजकरुंठलस्यकोमलिनामिमांकु
र्वाणस्यहूरनिहृदिषांभवभवतः कुलेयेषांकिंनुत्वमसि
गणितस्तोपिगुरवः अग्राणवत्ताणः कच्छमिवपुलस्त्यतन
यः पुनराकाशेअलीकाणठरासभूमच्छरिनवकाकल्मी
द्धकिमन्यैरेराक्षसापसदः किमार्थ ॥ जगद्विलोभिसी
तात्वमामिषहरतोमम अयंविलजरदृकुः कारदत्या
नेष्यति। आः पापकथमेवमभिद्रष्यामि ॥ निष्क्रम्यभुज
विटपविमर्देनच्छत्रमन्यंभविसृंगणपक्षसिचोदः कर
माकृष्यमाणः त्वरम्भिविरथान्त्वामपस्वारकीलिंकृटि
लकरजकोटिरक्तमाजटायुः इतिनिष्क्रान्तः विष्कम्भ।
कः। प्रविश्यलक्ष्मणः अहोजविचारदारुणाक्रोधशो
कलत्ताग्रहणोविषमोयंदशाविवर्तः यास्मिन्निविकेने
षतामभिधानमपस्याकमनपाथिकम् नृपाहि ॥
तन्नाहमद्यपाकहरवत्रवनकृपाणमत्युयमानोस्मि। ता
वोत्कपविलीनवर्णविषुरामार्थसमाप्तोस्मि। चापे
तानजटायुजीविनकथापर्यन्तमाथितक्रोधेन्धीकृतनि
पीतशोकजडिमाहरिस्तुविश्रामयति। नेपथ्याभिमु
विंडवत्तनआर्याराममारीचमथनः हे पञ्चगमत्रवाचीकज्ञ
भमभिप्रवद्धमानाविन्ध्यवनवीथ्यः प्रविश्यरामः श्री
कापोलदण्डवस्त्रायलेवायोऽर्थिताभुजसमदयेवानसिवा
वभूवत्रपाज्ञत्वमिवभविताराेनवरमे। अहोदिष्ट्याह
त्मेकथममनिविशदेषुनखलप्रवीराणांपश्यादशावदन
येनासिवालिनः विश्वपसत्रेदमिनेहहेन्द्रोपोलस्त्य ॥
सिद्धश्रोत्रयरस्यगपस्मिनेरेभिः प्रपोतस्यनेवृतेरच्य
पुलस्त्यवर्तमभिनः स्नोरेषुदेवर्षिषु। विषमतिमस
गानानमथिन्तेकवीरलज्जाभरम्लानश्रीस्तवचनमेविभ
गवतोधानुः कथंवर्तते ॥ ततममनुध्याय। हाप्रियेविदे

म.ग.
१पु.

स्वराज्यसुग्रीवमिमं शरणागतं नाशयति । लक्ष्म० उपसृत्य आर्य कोय
मभिषंगो येनाम भवाद्दशानन्यामस्यदीकरोति ॥ पउतिष
मनुदेवाहारुणोदारुणादपि । संवर्मयति वेदनाथेयं हिम
हृतामनः ॥ रामः दीर्घं निःश्वस्य । सहजं धैर्यं वर्मेव दृष्टुं ने
योहृदिस्थचक्षुरुपचक्षुर्नियमितः इकंनांकिंकरवैयद्गु
त्रयाकिमपिमामवजित्य विजृम्भते ॥ लक्ष्म० पुरोवलोक्य
आर्या यम ऐतानंतरदा सुग्रीवोवीरलोकसाधनुमिह होतुमर
ण्यामत्रिवेश ॥ पश्य भग्नीयैक पथमालिश वणारण्यो त्तानवः
जेवहृतापस्किमिमणभंगुरनवेद्यादितिकूटकृत्यनः ॥ रामः
सकरुणम् हा सीरध्वजराजपुत्रि सनसाहृत्कत्वयाथन्यया
पदीनोदशाकाएवरजेस्मरप्सरज्ञानंनः इनिलक्ष्मणमवृष्ट
भ्यध्यानेनाशयति लक्ष्म० स्वगतं महादोषाः खलु य मानिष
सत्यमानोमानसः शोकाख्योविकारः इत्युन्मनः प्रसार
यामि । प्रकाशम् आर्य पश्य २ विन्ध्यगिरिराजकन्या
त्र पुरप्रनाम्नरंगमालिन्यः वेनस्थलीभिरद्भिसा येनि
गुणानिकोदयते ॥ रामः उन्मील्य चक्षुषी । दीर्घमसंव
नि:श्वस्य वत्सदर्शनीयमेतत् उन्नरुवन विशाय जात
दम्भोतस्तहृतनयामिकविधमारमत्रेमस्तकालकरिकर्णा
रन्यमैवरमद्भुस्मनोरमालहिन्यः इनिपरिक्रामतः लक्ष्म
आर्य स्वयमिनो गिरिर्माल्यवान् इहमतंदिषविषाणाव्याल
पाषाणपीठस्खलनमूलभग्नोहिद्वमिलीभृणाहन्याःकु
हारविहरमाणासोयं वल्कलकोटिक्ता चयवाकिनकितात
त्रस्तश्चास्त्वावनाल्ता रामः विरहद्वा सकरुणास्वम् । प्रतिप
विस्रंभयानर्धोपिवेणःस्मोयपामिलितमलिभिस्संभ
प्रत्येकरस्वविभ्रमयः अभिनवधनसुधोरस्कः प्रवर्धनिमा
ल्लवात्विषाधरवधूगर्भाधानपिंयंकणीरपः लक्ष्म धारय
मानपाकोमितम्मायितमात्मानम् ॥ इयमविरलसासा
मुष्यन्तादीभिजरस्वनातनरवयवेः पानस्सेतपैनिवि

म् स्मरतिमभिनीय ॥ सविनलकम् सर्दिष्टमस्मामप्रियस्वह
दालेकेष्ठरेण ॥ प्रसहस्तम काननकुमारभ्रूक्रिदोर्भाग्निनेयोज
नकेनमुक्तः मनुष्यमामत्र मनोनियंगीसाह्नानन्नसिष्ठनिद
णउकायम् नो चास्माकं नन्त्र विहारिष्ठुजनिचरेषुपदस्पृशीहे
तिंमानिष्टमानो भवद्भिः प्रतिकर्तव्या विनिनलिमयंब्रवीति
महावीरः ॥ लक्ष्म किंचिदुपसृत्य इनआवाम् । उनोभ
वान् । वाली ॥ भोः काकीनोयुवान् लक्ष्म महाभंगयाय
वौदात्तियावावाम् वाली आयुष्मन् आकारविशेषागम
यज्ञिजातिविशेषानम् नहिषोवेष्टुहि लक्ष्म नत्रक्रमेवग
चवाविनिवाली सामक्यैवपुरयिविष्ठणोनिदत्तन्नतांको
विशेषोरघुयदभिधन्तेगाद्ववाविन्यवीर्दाम पशिकल
यित्तमिष्ठं नामसंस्कारिकंवामहक्कथमप्रत्यप्रत्यामि
स्त्रिनोमि ॥ लक्ष्म सर्वयैश्वम्मम् आवां नो राम लक्ष्म
णौ वाली सविमर्शमात्मगतम् कथं तावेवसर्वनामयदे
नप्रसिद्धाविन्याह ॥ नत्रिमनयोरन्यतरःपिनाकथन्को
दमयितासोपि रामभद्रः स्यात् भवत्वनेनावत्प्रकाशम्
एकोवेषपरिग्रहः परिकरसाधारणः कर्मणा मालुम्यो
मधुरत्वमेव सहपात्लेपवगम्भीरतानहुष्ठु चिरवन्नसिकोस्मि
कतरोवां रामभद्रः पुनः सर्वदानवधनेनोभृगुपतिर्येना
वकीणीकृतः लक्ष्म सविनयमिव आर्य साक्रन्दन ल
क्ष्मणस्तवरहस्य वाली अयमपरो दाशरथिः कोपीका
त्रैवासीरामः लक्ष्म प्रणकिम् वाली सहर्षोल्लासम् कि
ञ्चिदुहोभोरामभद्र एषवैवर्णमात्रव्यवसितजगतोभागे
वस्याहाहसदत्वजानिस्वमसिपार्थिगिरामचनः स्वप्रभ
नम् कदोष्मस्वेदसञ्चाःसामिनवणासुखस्फोटकाटुविकारो
वीरस्यहोभज्ञस्त्वापरिचयस्तुविरंचयक्षीनन्दतोचरामः हहास
सहर्षम् सपषमहाबाहुः संक्रन्दननन्दनः येनवीरगणस्य

योकिष्किन्दायामियं मही ॥ रावणाभिभवज्ञानात्रायाथ ज्झाम
मश्नुते । अतिक्रामतिलक्ष्मण महाभाग आर्य इतश्च भवान् वाली
उपसृत्य महाभाग रामभद्र । सुरासुराणामसुभिर्दीव्यतोस्य
मिकोस्तनिः अयमेनारदस्त्वृ हो येनासि भूमगोचरः । रामः म
हावीर किमुच्यते ॥ मूर्धाभिषिक्तोसि समस्तोणानाम् देवस
ह्यामस्तनाद्विष्क्रपस्पदिनस्व चषू वेगीवन्धप्रेतायाग लैवप्रस
मरसमरोइज्ञामवैज्ञाविज्ञोमः योविज्ञोन्मानवाणव्याणानिव
हनिर्भेनिर्भेवाभेगुरभूभीमक्षिमाङ्गि रंगेकृतदवहननमावन्पद
त्तांसहस्रम् । अपिच वन्दीकृत्य जगद्विजिजरभजस्नमौ
चेज स्तज्वरेरक्षो राजमपिह यानिद्ध मासन्ध्यामसाधिवृत
म् ॥ प्रत्यक्षीकृत कार्तवीर्य चरितादृन्न्यपरे वांसमेसवींभि
मेहिकीभिरमुनिधयोविष्ठेपिविस्माधिनाः ॥ वालीवि
हस्पविरायवाज्ञि ज्वरवीरचक्रसारं कचेत्तनिकपषपनस्त
त्वाम् स्वधामथमोगामिमांचवाचेनसृणवनस्त ध्यानिमा
नसेमे ॥ किन्न । येनाक्षित्य समस्तपार्थिवकुलप्राणान्न
कंकाम्र्दंके । रामस्तप्रनिलम्भितो भृगुभवाम्रत्सांगमिड्डेस्त
चम् इहंवीरचिरस्य धामभवनस्त कूर्म्रवस्वस्त्यीहन्म
स्त्रवणोहणीषधमिमोवाहवकर्णोम्पनः ॥ रामः समि
नम् नन्वीनदधिमोवीकंयुकृसर्वसद्दिणाम् संजमस्प
वमेरदोलक्ष्मीमूलकृदंधन । नन्महाभागोपिवासमाद
त्माम् ॥ वाली ॥ साधुभोमहात्मन्नियपथ्याथमेमभिरदासि
। किं पुनः नयोरिसिांध्रमिकपमदोषमनो यदोमज्जानिप्रति
रूपनायुधम् । अयस्वीपीभिः कपयोनपाहिणस्तलाश्व
मृष्टिस्तनखायुसतिनः ॥ लक्ष्मण आर्य साधूक्तं महाभापे
न ॥ नितोपनउन्तोगधाम्नेवनेरस्त्रीजानिः रामः विहस्य
धनुरास्फालयन्नहह ॥ सर्वोचप्रसिरेगरावणिरसायदु
र्योधाभागिनेचक्केणोनमघापयत्निनभजस्यामानमावे

वर्णानाम् स्फुरति जनुनाबाष्पायेनेह शोणलानिस्फुरति न्मयिर
मनयाशोकोभावाच्छिरेणविपश्यते ॥ इतिलक्ष्मणेन थार्थमानेति
मीलिनात्प्रपव । हेप्रियेदण्डकारण्यचिरात्समब्रह्मचारिणी
निपुनः संहाप्स्यते ॥ लक्ष्मणखेदमात्मगतम् केनपुनरेषव
मौरसान्तरेणानिवर्त्स्यते ॥ नेपथ्ये ॥ आः पापदनुकवन्ध
हनकोयेनभविवि ॥ रामः आकर्ण्य ससम्भ्रमम् वत्सऋग
मनादनकवन्धकेनसहकलहायमानो वयस्यस्तेगुहइ
वश्रूयते ॥ वज्रकूलानिरन्ध्रासितनवरिनमापयसेवानि
लक्ष्मणोनिष्क्रान्तः । रामः पाश्रनोचलोकयसकरुणम् ।
देविवामपीलेश्रागच्छतीत्यधुजनन्दिनिइयंनेवैविस्रम्भम
मवेदितीनिशुल्कनिर्क्कजलेखा ॥ इहहि सर्वपुषितनवल
तस्तेनहृत्वाभवन्त्याक्रान्तमिनिचनरवाणांदग्धायिघोसविना
म् इतिरहस्तिमयानेभीचिनयाः स्मरामि स्मरपरिमलम
द्राभंगमर्वसहायाः इतिधैर्यमवलम्बलक्ष्मणाहन्तानेद
नुचेनासत्येवाले ॥ ततः प्रविशतिलक्ष्मणोगुहश्च ॥
गुहः जयतु २ देवः ॥ विनेताहसनामयममयजगीदि
विप्रदोकनिष्क्रःकाकुत्स्थोजयतिजगदास्पुर्यंविजःय
टस्त्रेपाप्यानेरजनिचरजन्मप्रहरजे विजित्यसालोकानवि
कलपानिष्ठुनदनुः ॥ रामः साधुहतन्देवयानः पन्थानः
शिवास्तस्य ॥ वत्सगुह क्रियानि वर्तमानः कश्चिदचल
इवलक्षितः किमसौदन्वानानेनाद्यप्रहरणीकृतः गुह
देवजन्तांनिर्भेतामदेन्योन्हंनिक्षिपेवकपीश्वरः ॥ नस्य
कंकालकूटोयं ऋमारेणाविलोडितः ॥ ननिमित्तजन्मा
मस्मानिपुनर्वालिनोमहानभियोगः सम्भाव्यतेलक्ष्म
णः किम् रामावन्नामामवम मानीयः खलुसोपुरा
णवीरोमहेन्द्रसूनुः ॥ गुहपति । कुनः पुनरागनोरामच
तस्यायोजनवाहुसंगः संव्रतः गुहः व्योमयानेनसत्वरम
तिक्रामन्निरावणीभोनादेव्याः ॥ रामः सापीकम् रामः किं

स्यात् गुहः पतत्त्रीयमनुपदमस्मानग्रहीत् नदेनदेव
गुणानुरागिणा कुमारसुग्रीवेण सभाजयितुमुपास्थितवते
मेहलेदेवस्य प्राभृतीकृतमिति तिरामस्यार्पयति । रामः गृही
त्वा हृदये निधाय सस्तम्भम् हा देवि विदेहनन्दिनि कथम
त्तरीयपोवासितस्पृष्टेऽपि निमीलितालोचने क्षणमवलम्बते
लक्ष्म निश्वस्य सखेदनिषादराजकृपाले सुग्रीवस्य ॥ ::
गुहः अयमस्येव वार्तामनुयुज्यते ॥ रामः सुगतम् जान
न्नैवदशाननोपहरतेनः प्रयसी मालिका चन्द्रापीडेनया
सितेन सदिशि पीतोदातमस्वयं कृतवान् अन्यापोवा जनीचरस्यन
पुनः कृष्णाटवीकतेनाद्रिग्याणोर्मम चन्द्रहासहननकृद
ण्ठाग्रमधाहनः लक्ष्म आर्य । कथमस्मासु वनौकसोपि
सौजन्यमनुधत्ते ॥ रामः किमुच्यते । सुग्रीवः सतामिरस्मा
कम् अस्माकि । समगवानेकस्य वराजवंशस्य प्रभवि
तासविना । हृदयस्थं चोत्तरीयं हृदयन्नाम् गुहस्स हृयामि
सुग्रीव हन्तमनोदर्शनायऽहृदयमन्द्रुका गामिनं मार्गमादेश
य ॥ गुहः तत्स्वमात्मगमनम् कथमचिरादेव जाम्बवतो
मत्र पात्तिः मन्वाथाम् ततः मानेगाश्रमवर्त्ममायाति ॥
सर्वे परिक्रामन्ति गुहः देवपम्पातिरध्यतिमदमत्तपोऽग्न
नावपनीपग्रहमनसहचयानिन्यन्त्यर्मेशुराः फलपु
लकिन जम्बकुम्भकुजन्यावनेपिश्वावरगुरुन्थीवल्म
वीविन्ध्यलेखाः ॥ रामः सर्वतोनिरूप्यसखेदम् समस्ता
ञ्जनीलहरितलतरुश्रीलेन न कालालसुप्रेङ्खन्मम्यानिलविट
सरैतलासुभयः अविषावेदहीपानलिप्किरीणाममवधि
याम मीहसालमणिविपिनविनिवेशाविदधते । लक्ष्मश्रा
र्यैऽतस्तावत् भयम्न सुमेयो विरहलिगहेक्कारहृरिणी म
खालोकेमीलहृतकेतनाहवांणं सहचरीम् विलोक्यो
न्मुकीमलमलामेम श्रोकामि हिनः पारन्याहृन्याला
हृदयमपराऽंनतधारः ॥ रामः सास्रम् हा देविमारीचम

गयाव्यग्रे मयि प्रामेचराणोश्रामामिवक्क्रमंगीनानवोम्र
पश्यामि चलाक्षी ॥ लक्ष्म स्वगतम् कः पुनरत्याघायेन
विनोद्यते हृदयमर्यस्य नेपथ्ये भोभो वानौकसाः क
पयन्तु भवन्तः केनाप्यकीर्तिकामिनीचङ्कमणपव
नीयेविचक्षितो दन्जाऊकं कालकूटः गुहः दृष्ट्वा
ससंभ्रमम् देवपश्य पश्य कनकमयसहस्रपत्र
पुण्डरीकरचितवैकक्षकप्रभामण्डलेन ज्ञानुमिव
वहदम्भोज्वालाकलापोऽपि लितहे राज्यमस्सरावनौकस
वने । ध्वनितकरजन्मनावेषरागेणापि पीतनपादथा
नः स्वगपुङ्गवोऽयमितएवाभिवर्तते ॥ पोलस्त्या
वयवैषसंकट । वीरायायसेन्हविः निन्यालोकन
कौतुककथसमितीः शोकेसहसेहृपाः पिण्डीकृत्य
दलक्षलेनुकनकाम्भोजसवलदत्तवान् त्वमेवदे
वस्य वीरसंवादगीतिसीयमस्सम्पर्कवार्तामवसयति
नदश्नो गत्वा दिष्ट्यावर्धयामि सूर्यतनयम् रामः
एवमस्तु गुहः वालिकं पुनरेनातं कुमारसुग्रीवस्य
यान्मित्त्वयर्थायानरिकं देवस्य दास्यामिसुद्धामीति
रामः अपवार्य । लक्ष्मण एवमाह गुहस्सोवयस्यः
किंच ॥ मन्त्रोत्साहशक्तिसम्पन्नानामपि प्रभुशक्ति
मपेक्षते सिद्धयाः उदहृवालिस्थाने सुग्रीवमावि
धपतत्कसादराजाभ्यासमन्त्रशक्तिवैरपारंगन्तुमिच्छामि
लक्ष्म ॥ यद्येवमुपयुज्यमानमिन्द्रसूनुमपेत्य सुग्रीवे
णोपयोत्स्यमानेन सान्धिविग्रहिकोऽयं खल्वयन्थः रामः
सस्मितम् साधु ब्रवीषि किंतु घपाप्पोलस्त्यकण्ठ
भिन्नरभुजबलोपमाणमाणः कपीन्द्रो नायं नस्तन्धी
नकुचिदपि किं विधौ नेसहायकामः सोहं सुग्रीवमे
नहलनहयनमेमित्त्रमिच्छामिपरचान्यायरस्त्रैणयप्र
जयशिथिलस्पृशे शाक्रमारापयावः ॥ लक्ष्म सा

ग्र वा॰
नृ
३४

न्नदर्शिनीबुद्धिरार्यस्य ॥ किंच । विप्रकृतश्शापेनदनुनापि
देवभूयोगतेनिमवलम्बितेनसन्दिष्टमार्यस्य ॥ यथाहम्
निवादयनेवंचसिदेवेना वधानव्यमिति । रामः उद्धृहो
विप्रतिकृत्यमर्हति । लक्ष्म गुहं प्रति वयस्येवमसक्रि
रामग्रीवोवक्तव्यः ॥ पिनाथ्रेरेनोधाम्नवनगणिरसाङ्क
लगुरुमनवेमाद्रेयस्तदपिस्तनमिद्धमसिनः अथापि
मनेयशिषिलयसिकापेयनवलाः शारलेखेवालि ।
हानजरमल्लोलाः प्रतिभवः ॥ रामः विहस्य वत्सगु
हपषवल्लपौलस्त्यगनेममर्षेणाभूयमानोयथा क
याचिद्दासोमित्रिरभिदधानुनाम । ततनंतसमिध्यमा
नमानकीविरहवेश्वानरेणरामचेनसापुनरग्रिसाति
कमीवसुग्रीवोमित्रमभ्युपगतः ॥ गुहः सहर्षम् यत्तम
नुग्रहीतोविकन्नयः सपरिहासस्मितम् सुग्रीवेयदि
पदपानमधुरेदेवहृदीयमनः किंनतेनविदांकरोत
भगवानम्भोजिनीवल्लभः नवोनात्मजराज्यलाभस्य
सोद्भूतेनयस्तेजसा स्वांस्मादधिकेनजस्मत् नरोलोके
भुवान्निधने ॥ लक्ष्मविहस्य ॥ कथउपनजन्मनोराज्य
मंगीकारितावयंवयस्येन । रामः सस्मितम् वत्सगुहन
नावन्नकाधामेवप्रति सुखनेहृदयम् गुहः सप्रश्रयमि
तम् स्वामिन् इयमेवमहतींचोली ॥ सत्तोमनास्तिवद
वमहृत्ताः हन्यवसति । कस्यसनिस्त्रुणोनिस्तकमलेभ्य
श्रियेरविः नेपथ्ये । भोभोवनौकसः कथयतभवतः उ
न्नभिकरेकविदेपरम्भामानगम्भीरावह्नम्भनिर्भरो
गाकेनास्माकमियंचिरस्यभुजकाण्डकाण्डुतिरपनेष्यते
गुहः स्वगतम् अस्मेदर्शीमयाविलोदोभ्यातिन्यसमर्षे
णः नाम वभ्रीगणादीपः पामीरोप्लवगेश्वरः । उद
तमपिवीरयाचरदर्शनसुखमनुभवामि ॥ प्रविश्यवाली
सृप्तोवलोक्य । प्रसन्नोज्ज्वलालस्तीकावेतौ । नियतमे
ताभ्यामेवदानवनायकेकालोलत्तेपनिमितेनेभविनय

णलम कलागनकुटीरतोरमयतोवीरत्वयारावणोनतोसहम
होविषाल्पकरणीज्ञागतिसत्त्वतना सोपित्वामथनैवदैवेवश
रथीकृतोसि ॥ वालीसरोषम् अः कोऽस्य ॥ अस्माहोन्नलक्ष्म
लेकषमभञ्जनग्रन्थिमंगप्रसंगकोपालोकेनदनत्रिभुवनवि
जयख्यातिसर्वस्वमाय । यः कश्चिदिकमोयंमवलकलि
त्तुरिततसाधारणाज्ञादनर्मर्दायमानणोविजितभृगुपति
ह्रामसिहाकमोति ॥ नवेदिविमन्दत्वमा भूमिमव ॥ वनि
निष्कान्तौ । गुहः स्वगतम् दिष्ट्याफलितमस्माकंमनोरथे
न ॥ लक्ष्म नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ॥ इदमन्यतोवानर
हयमार्यस्यपार्ष्णिग्राहमिवससम्भ्रममादायमेवानवर्तते
तदहमपिधनरारोपयामि ॥ गुहाहृष्टासहर्षम् कुमा
गलमावगेन । नन्वयंसुग्रीवोरामगुणानुरागेणवालिम
त्सरेणाहितगुणितोत्साहः । समरसीमानमवतरति ॥ ल
क्ष्म दिष्ट्या ॥ सपथ्वैकर्णनिः अयापरः कः गुहः अयम
पिकिष्किन्धेश्वरस्कन्धावारैकवीरः प्रभञ्जनस्यपारमेष्ठ्य
पुत्रोहनुमान् लक्ष्मसहर्षम् कथमयममावाञ्जनेयः ॥
अयेहि ॥ बलप्रायपरिहृष्टस्ववीर्यज्ञानयत्रितः अन्येरपि
भववीरेः कीर्यमाणमुपेक्षते ॥ नियतमनेनस्वचर्ययाह
दयशल्यमङ्गरिष्यते ॥ इदंतवर्तमानमेकतेलाङ्कुनमा
र्थस्यजयलक्ष्मीपरिग्रहयोनवेयवासिवयमर्येवास्त्री
वोवानकेचिदंगोनाधिकारिणः गुहः ससम्भ्रमम् कुमा
र पश्य ॥ २ समतालानयेभित्त्वावालिप्रहरणीकृतान्
हहाचवालिनेवाणोरामनजुणीरमागतः ॥ अहह ॥ प्र
पारोमसंकनकपुष्करकण्ठमालाव्रजेणदाशरथ्ययेवि
हितातिथेयः दिक्कुलतहृत्यघातविदादिवोलः पोते
सवीरघायनेकपिचक्रवर्ती ॥ लक्ष्मसखेदम् हादेवसं
क्रन्दनकेनपुनरीदृशीमहावीरप्रकाण्डमानमंतसहसेण
पितोचनेरवलोकयामि ॥ नेपथ्ये ॥ जम्भिशुनिः मंगलगी

तेच ॥ गुरुः सहर्षम् कथमाचार्यजाम्बवदभिमन्त्रितैः पा
नकुम्भकलशैर्नीलः कुमारसुग्रीवमभिषेक्ष्यति ॥ स्वयंचा
स्पदेवो दाशरथिः काञ्चनपुण्डरीकमालया कण्ठमलंक
रोति ॥ लक्ष्मण प्रियं२ नः नेपथ्ये ॥ भोभो वानरराक्षसबलगो
लांगूलऋक्षयूथपतयः सर्वनेषबोम महाराजसुग्रीवः समाज्ञाप
यति सज्जयन्तु भवन्तः सर्वाणि यौवराज्योपकरणानि ॥ अथ
महे सीतादेव्याः प्रवृत्तिमन्वेष्टुं प्रहितस्य हनूमतोर्धमोर्धं
मौहूर्तिकेनाग्रे कुमारमंगदमभिषेक्ष्यामीति लक्ष्मण तत्रैव
स्तोयस्माकं सर्वथा हृदयंगमः किंतु वाली विलीनोयं व्याप
विष्यति वासवम् अन्तरिते पुष्यहस्तनक्षत्रे ॥ जय २ जगत्
पते रामभद्र । लक्ष्मणा वालिनिबर्हणप्रशामिनं हेराम्बवैरा
रपया ॥ किष्किन्धायनेकदेवनमर्यनारायणनिर्दीप्यते ॥
नमारं युवराजमंगदमपि श्रुत्वाति हर्षादभूदस्माभिः एष
तौ च मौक्तिकमयो गुल्मः सहस्रवेदाः ॥ लक्ष्मण ॥ प्रिया
त्प्रियतरेन वयस्येन देह्या वासपि महोत्सवसंविभागिनो
भवामः ॥ ॥ इति निष्क्रान्तौ ॥ ॥ इत्यनन्तरे राघवे यज्वमा
कुः ॥ ॥ ओं ततः प्रविशति माल्यवान् सर्वतोवलोक्य
सखेदम् अहह कष्टम् दग्धः प्रदीप्तपावकपरिचयपि
राजस्थलेमवेपमारुः तेनामनुरुक्ष्यमानेहनमतिलंकाग्र
रोहेण अपिच निजकिरणोच प्रभावितनिम्नोन्नतकर्म
चूपभेदेषु मुनिभवनेषु फलानुज्वलाः फलतो नमीयते ।
विस्रब्ध ॥ सप्तोजन्त्रिवारनाभविनव्यनायः ॥ दोसन्दे
हवर्णावदन्त्रिभुवनस्त्रीगर्वसर्वकषः कैलासोद्धरणप्र
चण्डचरितो वीरः कुवेरानुजः यत्रायेसायमस्तिमेयम
स्तरावन्यापि वन्यापुरी नेतामल्कटकेन कामपिदर्श
यिग्देवमावयपकम् ॥ नकिंचिदेतन्नाज्ञयेन रावण
स्य ॥ सखेदमाकाशास्याः पापपौलस्त्य ॥ विघासव
नर्दपाचतसृषु निजानेन मुसम्बाधजसिंयनवनीरवलोक

वेदाः साभ्योपराणि नियतं दशाननस्य खानि स्वम्यप्रणानुरकोन्म
कण्ठेन ज्ञोसि ॥ तृणं च स्थित्वा ॥ कथमेवमेवविपर्यस्ते नेनाः उ
तम् खरादीनवधीद्रामो वत्समहत्त्वमानतिः स्वयं निष्कामया
सासदृशास्यस्य विभीषणम् अलेवाङ्गविहितमनीमनुपाल
भ ॥ सिन्धोः सदीचितीरे निवेशितस्कन्धावारो दाशरथिः कि
मारम्भश्चेति कथं न प्रतीमः पुरो दृष्टा ॥ कर्पराच्च चरितानि
चरितं प्रहितयोः शुकसारणयोः सारणः प्रविश्य मारण
जयतु २ कनिष्ठमातामहः माल्य अभिनन्द्य ॥ समीपमुप
वेश्यच ॥ वत्स सारण कच्चिद्दशकैरेव पदे न सुग्रीवकटका
द्गतोसि ॥ सार ॥ अथ किम् माल्य उपाध्यानुभावमुभि
धीयताम् सार ॥ सार सत्यमेव नौकासामस्तमुखेनैव वधा
नथाः प्रतीतेमानामहेनाधुनान्तसेनाग्रपथनायमिपिलक्षु
सैनिकेषु । वानरमूर्तिधरो पि महाराज विभीषणो नेत्य
वोक्षोत्पभयमार्यविरपवामेन महाराजेन्द्रलीकप्रवादो
मामनुवभाति । माल्य । साकूतम् किमभिषिक्तः कानि
ष्टवत्सो गासवेण ॥ सार अथ किं माल्य ॥ तृणमिव ल
व्धः स्थित्वा निःश्वस्य ॥ वत्स निःशंकमभिधेहि ॥ सार
कुमारविभीषणेन सत्यासेयस्य चाहं राममस्पृदर्शिनः मा
ल्यसानेकम् ततः श्सार ॥ ततस्तुवाच्च वेणानिज सचिव
निविशोषसपरत्यपुरस्कन्यच प्रहितोस्मि माल्यसह
र्षम् किमुच्यते । यावद्भूत्यभावी हि गुणो विजगीषुणा
मुदानेनाविशेषेणापुनरयं राममभङ्गः किंच ॥ अभेद
नोयास्ते कुमुदमदरेवास्थितवनोविपक्षादमोजाउ
पगतवतो वामधूलिह्रः अपर्यामः कोपिसपरपरिच
यीपरिचयप्रवन्धस्माधुनामयमनभिसन्धानमधुरः
अथ शुकः किमासीत् सार अहमपि न जानामि माल्य वि
मृश्य वत्स विभीषणस्य रामो दोषेण स्वकुल्यव्यसनमि
तिसंप्रहृष्टोस्मि ॥ सार आह ॥ तथाध महाननिरार्यसत्रा

म॰रा॰
प॰
३२
37

नन्नु मारः कथं ज्यायसं भ्रातरमवधूय प्रतिपद्यते वर्त्तीभूतः
माल्य वत्स ॥ दशग्रीवं हत्वा निःश्वस्य । अयमवोदेवः ॥ सा
रश्रार्यः ॥ यदिश्रवणार्होस्मि तदावेदय ॥ माल्य वत्स ॥
केसरिकलत्रसम्भवेनप्रभञ्जनसूनुनाविलङ्घितनामपयोक
वनिकामवलोक्य ॥ राजतवायंविभीषणमवोचत् वत
समनुष्यपोतहृत्यावष्टम्भेनऽशात्मनाकपिकीटकेनकथं
विजृम्भितमिति ॥ सार ततः २ माल्य ततस्तु विभीषणः श्र
णम्यव्याजिज्ञपत् जानिमानयमानुषीमभिमतोहहस्त्वया
हीययास्तत्ववालिभुजोवसाम्प्रतमवज्ञातं चनेवानरान्
तन्योलस्यमहाग्निहोत्रिणमहेश्वमेनदन्यर्थयेसीता
मर्थयमुज्ववक्रतलिहः काराङ्गुम्वीक्ष्यतान् अहहवा
लिभुजाविनिवुवतामानामहेतस्माविनोस्मि ॥ आर्य ॥
किमाचदसेताहितिथवाप्तिरः श्रेणिनिकषेः प्रकोष्ठेती
र्णाः कपिभटभुजस्तम्भानिवहात् समेरोन्मानस्यारं
नतिचिरमप्यभ्रज्भिः शिरोभिर्विन्ध्योपयद्वरमपिनसोढं
परिहासः साधीकम् ततः २ माल्यततस्तुबीषान्यनामि
षेमज्ञानाशदसराजेन तथाचेष्टितम् यथाविपद्य।
मप्याश्रितः ॥ सार सखेदम् आकाशेहादेवपुलस्त्य
नन्दनकथंभवतेववैधर्म्यंदृष्टान्तेनानमानतोमूलक्ष
दनिमित्तोत्रिवर्णयिष्यतिलोकः माभ्यर्थनेव ॥ अरि
षत्वेगं एवायमस्याश्लाडउपदानिषट् तेषामेकमपिश
क्लित्वंज्ञयश्रमंरीश्रियम् मन्निणांप्रतिराधवेण य
त्नमन्येवानरवरूथिनीवृपामपलस्यधांकेविभीषण
एव ॥ यथस्माकंज्वलनद्गुःखीष्यते । माल्यविश्वस्य
वत्सद्वयोरपिकटकयोस्तन्त्रज्ञोसि किमिदानीमवि
तम् सार नन्वेवंब्रवीमिराजपुत्रोऽङ्गदोसौबालोनवबुद्धि
राममिवपात्रं यथासाधीयतेतन्नदारूषयति ॥ माल्य
ततः सार ततस्तुपितृवैरिणोरामसुग्रीवौव्यापाद्यविक्षि

प्तायोचनमभवन्नमभिषिच्यवालिसोहृदस्यात्मानमनृणा।
मिच्छामइति यूपप्रणिधिमुखेनदशकन्धरादेशमभि
धायसुग्रीवशिबिरादपदाहृते ॥ तस्मिन्नपक्रान्तेचसुग्र
हमहिभयोपजापजर्ज्जरमवेक्षमाणोवानरपतिः शिवि
लितरामप्रयोजनः स्यात् माल्यसस्मितम् वत्समाधु
समर्थयसेकिंपुनः स्वयमङ्गदोगर्भरूपोभिनवयौवनो
ज्ज्वलयौवराज्यसंवेपलालितोऽरपवाहएव येचास्यमा
तापितृवान्धवास्तेपिसुग्रीवसम्बन्धिनः कथमेनमुत्तिष्ठ
मानमनुज्ञानीथुः सार यथाहमार्यैणकिंचकालसे
वीदृणनीतिप्रयोगः तथात्रसहेस्माहेकपिभिस्सैव
कर्मणिप्रहन्तुम् यथैतावताकालेनसजीर्णमहार्णवो
रामः स्ववेलशैलोपयन्यकामध्यास्ते ॥ माल्यसविम
र्षादुतम् अहह ॥ असौमनुष्यमात्रेणालोचितोयदि
सागरः प्रतापोदयाकाण्डस्यभुवनैरपिलङ्घितः ॥ स
खेदंच पौलस्त्यस्यसुरासुरेन्द्रपीरक्षोनिमील्यमेत्रित्व
यंकुर्वणेरघुपुङ्गवेनचदिनेसैतोनिथावम्भसाम् अयो
न्नद्वयतिस्वहस्तविधृतंराजीवमिङ्गोरविः प्रत्याहृत्यरस
स्य चामतभुजोपीन्दोः स्वदन्तेकलाः । विमृश्यवत्ससा
रणवालिवधविमृद्रणाससरेनेकवानरनायकेनसादा
एकनैवसख्यासुग्रीवेणमहावत्सस्यहनूमत्सूविमास
दीयहृ तेरयमेवकाविहितोभियास्यत्कर्मणास्त्यस्याभि
योगसमयः सार आर्य अयमात्मद्रव्यप्रकृतिसम्पन्नो
नयप्रस्थितस्त्वेविजिगीषुरितिप्रथमोदाहरणंदशर
थिः माल्य स्वस्त्यानाटयिहा ॥ यतस्मिन्निहतेपिवा।
लिनिवयेच्दह्मास्तैवास्महे तथुक्तोभजयोन्वलाद
तिवलेद्वर्गस्पृजविग्रहम् मन्त्रेनापिजगाद्दिलक्षणगु
णःग्रामेणरामेणनन्वेगत्यातिशानेहिनामकियन्तीनी
तीयमणींनिधिः ॥ दीर्घमुच्छ्वस्य निःश्वस्य ॥ स्मरण

अरा· ब· चू·
38

मभिनीय आकाशेनर्षानिख्याति लीलहानरमनारसैथमे
ह्वैरष्टभिः क्रन्दन्तीकमषाः पयोदषामुखीवत्सस्यपस्पात्त
तो ॥ वत्सेकेक्वसि विष्ठवीरजननीमीमत्रमुक्तामणिम
मातामहभवती कथंगुणवतः पुत्रस्य किंउत्तचि सारशं
नम् प्रतिहतममंगलम् अनर्थशंकीनि बन्धुहृदयानि
भवन्ति । किंच आर्य ॥ भग्ननिवहविहंगिकावलम्बीनि
विकुगणोच्चध्नोपिराज्यभारः स्वयमपिदशाकन्धरेष
शेलोस्खलनियदि स्वलनेनतदास्यचूयम् माल्य ॥ अस्त्र
णोस्तम्भयन् विज्ञानपाहत्रमिव स्वभावेननावदान्मा
नमहृब्रवीमि । महामनेविंश्र ममसमपोभिन्निधाय।
वीजंयदिनः कुलस्यान् प्रविष्टयापजा तेपेणमम्भान्न
शुकः ॥ २ प्रहलधुम्माहमहोदगादीन्व्यापायसेनाधि
पतीनमात्यान् सपशुलेकामुपस्तयमानः शाखामृगे।
काणीवमाननोति ॥ माल्यमविषादम् । पुरस्तादेवेदं
दृष्टमस्माभिः देशाकालव्यवहितस्यापिप्रमेयग्रामस्य
सम्भावीनमादर्शितलंहिस्थैविरवुद्धिः विमर्षपाका
णोसाधुरामभद्रसाधु ॥ विजगीषोर्दीर्घसूत्रताका
र्थसिद्धेरवधपंभावः सार सखे शुक अथकिं विधान
यान्नधानाधिनाथः शुकः सखेदस्मितम् सखे किंनस्य
विधानम् श्रुत्वादाशारथीस्त्वीलकटकेसादोपमेवथ
नृशंकैः परिहरयंति ककुभः प्रोज्झन्तिकौतेयकान्
अभ्यस्यान्तिनथैवचित्रफलकेलंकापनेतन्मुनवैदेहीकु
चकुम्भपत्ररचनाचातुर्यमवेकराः ॥ माल्य निश्वस्य
त्रातवत्सरावण ॥ कथमद्यापिसेवहृदयपरिस्पर्दमुञ्
शुकंप्रतिश्रुण्वगोपुरगोलिकवलाध्यतेण वत्से नर
न्तकेन । किंप्रतिपन्नम् शुकः निश्वस्य आर्ये कुलैवकु
मारेणहारमर्यादापरमंगदेनसोप्यवोकेसासमथो।
मरवसिष्ठति ॥ माल्यतावत्सदशाकन्धनरदनकथ

मिदंनवइष्टमेनावन्नेकालमस्माकमायुः ॥ नेपथ्ये ॥ भो
भोमहापाशुप्रभृतयः सैनिकाः व्यावर्तध्वमपायमङ्गर
घोरज्वलाम्भवीमानरेदैवीमस्त्रमयीमुत्तंगपशवः प
पपन्निष्टष्टानिवः चेतः शक्राजितोपिलक्ष्मणात्रुधेव
ऊेघमंमध्यमा पौलस्त्यः स्वयमायुधं चदधनवानयो
पिरामाङ्गयम् ॥ श्रुत्वासहर्षम् आर्य ज्ञातमवलम्बन
म् यदयंप्रवृत्तः कुमारकुम्भकर्णः पुरस्तात्पमेघना
दमभ्यमित्रीणः संहतः माल्यविस्मयस्वस्तिविजयेता
रामलक्ष्मणौकुम्भकर्णमेघनादौ शुकः सविषादम्
आत्मगतम् कथमविशिष्ट कर्तृकर्मभावमभयत्रा
पिद्विवचनेप्रयुक्तमार्येणमाल्यसखेदम् वत्सशुक
सारणौ अद्यावलिव्येनदमलक्ष्मीमार्तवेथाकुम्भकर्ण
मवलम्ब्यवर्त्तते । इदैन्नवविघ्नः ॥ अग्रजेवाद्याप्री
वमनुजेवाविभीषणम् अनयव्यतिरेकाभ्यावीरः कि
मभिषेक्ष्यति नेपथ्ये ॥ माभैष्टकमकेन्द्रयत्रगपतीक
ष्विव्रवैशेषिकोभूमेरघभरः पतिः पलभ्रंजामत्रायय
त्येववाम् शुकः सहर्षम् नूनमस्मदीयैर्विशेषणाकि
मपिविक्रान्तम् माल्य अवधत्त पुनर्नेपथ्ये ॥ दोःशैलो
हृतनाहृत्यकृत्यगयोमूर्धानमुत्तिमुत्तारामेणापिलक्
क्तेनपततियन्तकौम्भकर्णोवपुः माल्यहावत्सेनिम्न।
र्किनः पतति उभौ सावम् आर्य समाश्वासिहि माल्य।
आश्वास्य वत्सोजवत्तोरामभद्रस्यामैथिलीहरणावेन
दस्माभिरानरेण चदशापविषयीकृतमेवकिमिदानी
समाश्वासितमस्मि ॥ शुकः थिकृष्टंकौम्भकर्णोवपुः
पततीत्यनेनैवनाक्षपयितव्यमेव ॥ माल्य वत्सायाय
पिरावणात्मा । नूनमन्योन्येषां वैहासिकाः कपयोद
शाकण्ठकमलपतिसार आः दैवः पत्युलिवीर्यम
त्यवकर्मैवकथयिष्यतिमेत्रनादमजिह्वेवधिकहा

सविभीषिकाम् नेपथ्ये भोभोप्लवगप्रणयिनः लम्बन्तुभ
वन्तो लङ्कागोपुरप्राकारतोरणानि ॥ सत्वरइन्द्रायुधम
लिरलारम्भिगीर्वाणगणश्रेणीवर्षन्तदवजगरदेयन
त्रैष्टुरहेण। मालवसेदुहेगम् आः किमनेन प्रवर्षिण
वोस्मि इति वर्णोपिदधाति। पुनर्नेपथ्ये इक्ष्वाकांचिर
प्रहरणमयीं वीरयज्वनमिष्टिं दिदृक्षोर्यसमयशामि
तइन्द्रजिल्लक्ष्मणेन मालव्य ॥ सत्योयमतिज्ञः खोनि
मेवेइवेतिलोकप्रवादः यदास्मिन्नापि समूलघ्नानम
भिज्ञातिव्यतिकरे नत्थैवमस्मिमः सकः ऊर्ध्वमवलो
क्य यथासमन्नादम्बरमवरचरविमानवीथयः ककुभ
मवोन्ध्रवस्तम्भन्ति। तथामन्येऽवीरदारुणाक्रोधवड
वानलनिपीयमानशोकसमुद्रोदाहारणिविजर्ययं या।
यसत्रत्यतिदेवः मालव्य तदर्थय तदस्माभिर्जरसा
दूषितस्मात्मनः प्रक्षालनाय प्रार्थं संसुधारानीर्यमि
तिनिष्क्रान्तः विष्कम्भकः ततः प्रविशति आकाशया
नेन विद्याधरद्वयम् एकः श्रूयोवक्कालादन्यागग
ननलवीथ्यानि यान इकामिव सञ्चरावहे अथोवलो
कदेवेन्द्रोपनिवेशनन्दनवनसन्तोरणस्पर्शिनील
केयेदपाकन्दविक्रमसत्वीयस्यां समन्नादमः सुद्धालो
कनकौनकोर्मवबद्धसंकीर्णकाणि रथ्यारथ्याः किंक
थयामिमानियदमीनथ्योन्मिवैमानिकाः ॥ सखेदा
कुतेच ॥ सखेहेमांगद। एताः पद्मपलादपन्नभव
सौत्रामणीनाट्यप्रा मस्तामम्भोभिरदेवमातकगरहारा
माभिरामश्रियः एतास्प्रतिजातिविक्रमकथ्योपा
लम्भवैनगरिकैः क्रमेलधजिनी जयानकृतिभि
भिम्भैरपिक्रीडितम् द्वितीयः सखेरत्नचूडकिमवग
ते ॥ एतासीतिपुरापि संग्रामे वीरस्य ककुत्स्थस्य हर्षो
जागत्रिस्सजगत्त्रयीविपदलकर्मीणचोविक्रमः प्र

ख्यस्यारम्भविस्फूर्जिलिरचनावर्ण्यमाने तत्राप्रेणीसम
भूतगोत्रभिद्मयजयस्तम्भोयथाराघवाः ॥ रत्नमावे
पथ्य ॥ पौलस्त्यपत्तनप्रतोलीषुप्रदीयमानेसन्नाहध्व
दहे। दिग्दन्तावलदन्तमौक्तिकमयद्वारतोरणसृगवि
नो गीर्वाणाधिपतिप्रतीहृतनिगडेऽन्द्रहस्तान्यवान्दीघु
चः वीरश्रीमहयोत्सकेलिसहदोमन्दोदरीरन्ध्रता
पोणीमासुरसुन्दरीसुरभयः स्वभ्यञ्जिरङ्गोगृहाः। हे
मा विहस्यत्कनमितानीमेवमत्र ॥ हृष्टाराघवमेक
राक्षसवनस्कन्ददावानले जानक्याविजबलमस्य
परमप्रेम्णामालोक्य च कोदण्डीगुनरामपत्रविज
येमंगे चमग्ध्यामहे बावनीमहकरकरालपतिना
मन्दोदरीवर्तते ॥ रत्न। कस्तस्मिन्नम् विबुधगज
विजयविक्रमक्रीनचेतसाहद्वप्रपितामहेन स्वयं प
रमेष्ठिनाप्रतिष्ठितेन्द्रजिन्नामधेयस्य नाशश्लान्त
जस्य सुचाविचेष्टमानामरानिगृहीतामपिनैवमुप
द्रेष्टुमर्हसि ॥ पुरोवलोक्य। हृस्लदत्तणेनकथमये
द्विधाभवत्येनेमहाजनः। निहृष्यसभयकौतुकं मुखे
षष्ठ्य। न्यञ्चत्कुञ्चदुरिस्त्रीक्षतचरणाभरसूचुकहास्के
चित्तव्यावलाघो। पयोन्मकसकलभजाक्रान्तदिक्च
क्रवालः क्रोधकृतादिरक्तोन्यलक्ष्यचिनवियतोरण
सज्जिविभ्रद्धकरणाणि प्रत्यनीकप्रहरभसरभसोनि
र्जिहीते दशास्यः। हेमाविवर्णाहष्टवरमप्यसंसो
ग्रामिकमोजायिनमयानयासामि वभीषयनेसखे
रत्नचूड ॥ महत्त्वेदं मौलिदशाचादितत्रोरस्यध्य
नानि संगीदग्रेणप्रसभमरसाधीनगगनः स्रियंदे
वद्रीचीनिजभुजवनोद्दामिकरिणीमयंकुर्वन्नी
रः स्मारामिकथमासीदृशामखः रत्न सखेकिम
नेनमहतामप्युपरिकिमप्यपयोयेयंरावणः ॥ ए

प्र रा
ष
धं
40

नेकल्पतरुद्रुवैरस्वकरत्वान्येस्मदाभृशेणोरराय
नोतिसरराधिपः किमपरं दीनो नदीनांपतिः दास
थिकभयात्वार्यं कथमपिस्कन्दापनेयान्मणी न
णमेयपरिशोधयन्त्यपदिशान्तिस्मम्पदः स्पाकेरा
नु। हेमास्सभयम्। कथमयंपवापनितएवसम
रहर्षहेषमाणावनायजवाजिनिवहवितीर्णकी
नापाकासारकर्णज्वरेणप्रजविनारर्थेनकार्मुक
पाणिन्महावीरः रत्नमभयद्भुतम् कल्पान्तक्षु
भ्ररत्करविकटमखोमानुषजेन्द्रयज्ञक्रीडाकाण्डु
यद्भुजेस्वलसकलभजालोकस्पयोविलदः सम्भ्र
योत्तिष्ठमानमुपरवलमहाशास्त्रसम्पानभीमाम
धीगीर्वाणगोष्ठीगुरुमदनिकषः कैकसेयः पिध
त्ते ॥ हेमा सकौतकव सखेदहिणानःसचला
वत् श्रगास्पाज्ञासघः धामितविकलोक्षय विषमा
नदस्पत्रःसेनावलगितवती विन्ध्यशिखरान् पि
रसंखेपासन्याक्रुतहशामुखोलोकरमसाङ्येत्याभि
त्यालास्त्ववलमपसर्पन्निकपयः रत्नहृष्टासहर्ष
म् पाक्षीकृतनर्कपिभिरायतनोमदैवविक्रम्यवन्द
ननवूत्युननेयलादाः नत्तांगितस्नभुजगाः दाणा
पाषावन्धुरुःखोमिकाश्रवयवेषुदिशान्पमीषाम्
हेमाविहस्य इतोपिनावत् । रसत्स्तयंवरविज
म्यपरांमुखीभिः पुष्पोत्करोत्करवभूभि रवरुज्झिते
पि पाक्षीकृतेननरुणहरिणहमोसोनकान्चर :
सुपिनिनन्दुःसमावकीर्णाः ॥ रत्न विर्विभाव्य
सतनुरुचिभिर्दीर्घाहीयामिनःस्वजनानिनेरप
विरदधतःकायाभोगेरकाण्डतस्तिनीमदधतिनि
नरामद्वीपाणामयोभिजरस्त्रियोहरिद्भुनभुजाभूम
क्षामधीरजनीचराः ॥ हेमा सस्मितम् सखे कि

मपिकपयर्कमोस्त्वयेमहानकस्पास्मिणोविदधन्तिय।
थादिक्कुलेभ्यपस्पायमरज्ञाम्ः भुवमवयनदृतःप्र
णीतिविशुन्तनभोजरप्रतिभरणिकानिर्मथ्यमानो निशा
चरकीनयः ॥ रत्न। सम्भ्रमम् ॥ हाहादारुणमुपस्थि
तम्। रक्तोसिपिष्टकपिमुक्तमहीधृचूर्णपर्णान्तरा।
भिरिषु हाष्टिभिरुज्जिहानः शोष्टाष्टहासदहनप्रस
रैस्तडित्वांलंकायतिः किमपिसन्नमसंतनोति ॥ हे
मा। हाणनिर्वाणं ॥ अहोदाडेरपिसम्भ्रमभयोभि
रेकोमहानुच्छ्नस्परःकम्पायितम्। यतः हृष्यद्दि
कुलदन्तावलवहलसदावग्रहेग्राहिरहर्णानाराभि
न्दीप्यमानेदिशिविदिशिदशग्रीवसङ्गीवयन्तः पेते
तिः शोषसेनग्रुप्यनसमधिकैःशास्त्रणः पौलया
देरुद्दमानःकपीन्द्रारजनिचरमरीमुत्तरेणस्वयत्नं॥
रत्नसविषादम्। हन्तमहद्विषमस्मिवपधपामि ॥
यदमीतिक्षुपक्कुपाणपास्यमानप्रतिभटोरःकवा
टकण्ठकिनकपोलभिन्नयःसन्तानपाति तिमिरवी
करुधिरधाभिरनिग्रहहड्बीस्थानगोष्ठीमहेन्सावा
स्तमन्तादभिद्रवन्ति यातुधानाः। प्रदानयुष्पतीन्
हेमा सहर्षम्। सखेक्रुतंविषादेन। यदेषःदश
मुखेशरपीडितापयानोद्यमपरिपृच्छयमानवान
राणि। स्वस्भुसममभिसान्द्रयवेलानिद्विषमभियो
धयपतिलवंगराजः ॥ रत्न हृष्ट्वा सखेदाद्भुतम्।
ग्रहह। अस्माणिलवगाधिपेनविहिताः पौलस्य
वत्सलटीसंचहुनलदन्नदावविपदस्मीदन्निभूमीरु
हः उत्पाटप्रहितस्तुपौलाशिखरोलकेन्द्रहस्तावली
पिष्टोर्यानिजकुञ्जनिर्झरजलैर्ज्वालापिप्तायते ॥
हेमा ॥ विहस्य सखेदषाकाण्डमपिहत्वनकिरीम
चदेनन्। नपैतेनोहन्यस्फटिकशिखरीखरीसेपि

अ.रा.
ष.
२र

41

विदधे। समन्तादामूलन्तुदिनवस्वधावन्यविधरः प्र
मेयेनाद्यापि त्रिपुरहरन्नन्यहृनिकरः पुरस्तादन्येषाम
पिपीखरिणामलसयति। किञ्च नन्कयामि। पारी
कृतस्तरुवरोहरिपुंगवेन लंकेन्द्रवक्षसि मरणालम्द
दुःपपात नन्नाक्षिनेस्तकुसमैः कुसमेषुरेनेसीतावि
योगविधुरं हृदमाजगाम॥ रत्न सखे किमुच्यते
महासमुद्रतनायां रावणः खल्वयाम्। तथाहि।
स्वधूल्कन्येद्रुतेषु मूर्धस्वजवादग्रैः स्फुटद्धाहद्धिनिष्क्राम
न्मालिकेषु दैवलिपिभिर्दृष्टापितामायणम् चिन्तेनास्व
लितेनयस्तदधिकं ब्रह्माणमप्रीयत सैकः प्रथमायमा
निषुमहावीरायवैरायते॥ सखे पश्य॥ भयानकम
द्भुतं च वर्तते। विषिर्वोच्चविकीर्णगण्डशैलेन रुसंहर्णि
नशक्तिनोमरेच॥ कपिराहसमरानयोराजस्वंनमुलेभाद्
तितलानतिप्रपञ्चाः॥ त्वनमिदानीम्॥ ध्यातोस्मिप्र
तिवन्धनर्मिलगलत्पक्षिन्त्रहारावलीरत्नैरापनयात्स्वभि
कृतफणप्राग्भारभंगश्रमः श्रोत्राभावनिरन्तरालमि।
लितस्तब्धैः शिरोभिर्मंवंधते वानरवीरविक्रमभराभ
ग्नेभुजंगाधिपः सविषादम्। अहह वाङ्मयेनेणवपी।
यस्तग्रीवं किसाहदशग्रीवः श्रमस्तंभनवनान्दोस्तलभेफ
लमाप्नुवन् नियुद्धलागवक्रान्तः शाखामृगस्त्वीभव
। रत्न सहर्षम् सखे करणकौशलविमोचितात्मावि
पत्तद्वचनतद्यमानहृदयोहृदयंगममभिदधातिवा।
नरेन्द्रः॥ विंशत्यायुगपत्तमेरपिभुजैराकृष्टेण श्लोद्द
योरक्षितेदशामंमुखंकथयति स्लिन्नानियानिक्रमान्॥
तान्याशाउमहेश्वराणिभवतः श्लाघ्यानिवन्स्पंदसाः
क्षिस्तानोवशानितवैर्यदिपुनः शाखामृगेन्द्रस्तवी॥ अ
पिचरेरावस॥ दशास्यवदनात्सहत्वथायोरघुपतिरम
ब्पापिपार्श्वाकोहम् प्रकरणफलवीजमातुकानाम

नभंगोस्तुमपास्महेसमाजजनम्॥ इत्यभिधानोनोमनुत्यशिर
क्षितिन्द्रयनाडितः सुग्रीवेण रथध्वजदण्डकल्मषीकृतस्त्व
दाक्षितिरावणः सर्वतोवलोक्य सहर्षम् सखे पश्य २॥
यत्मात्सप्रग्रथनावशेषविकलैस्तत्राकिनां भन्नेभगर्भकमेवदा
मनिर्भूतैः स्वन्मालिके गुम्फितम् तस्मिन्त्रद्यदयास्यमूर्धनि
नवप्रस्तावनामापदापश्यजोरभसोगभन्नक्षितिनभियः क्रो
धान्निनः स्पन्दनाः। हेमा सविषादम् अहह आश्चर्य॥
दशाकण्ठेनापिमुष्टिताडितः कपीन्द्रोनीलहनुमच्छ्रामाध्या
स्यमानोपसार्यते॥ रत्न सखे प्रथनस्यप्रवेशमेववाणाशा
नहतः वा विजयन्तेविजीयन्तेचवीराः तत्कोऽपिविषादः हेमा
अन्यतोवलोक्य॥ सखेरन्ध्रवद्दिशावर्धमेयदयमन्न
प्राप्तः। ऋषिकमुनसपर्याप्राप्तदिव्यास्त्रतन्त्रोभ्रगुपतिस
हयुद्धावीरभोगीणवाहुः दिनकरकुलकेतुः कान्तकोना
न च दलवेद्दमनरि पुकर्माकार्मुकीरामदेवः रत्नसहर्षम्
राममालोक्यरावणंप्रतिराहसमराज॥ वालेनापिविलज्य
जैटिधनुः स्तम्भोनवाहुक्षमियैंनस्वेदयतामनोहरस्रजंचक्रे
मुनिर्भार्गवः सप्राप्तोरघुनन्दनः किमपरंतेनाधुनानेष्यतेय
न्योवालिसमानकर्तृकवधश्लाघ्याग्रभूमिंभवान् हेमासस
कौतुकम् तस्मीमास्तेनावक्षएवः किंब्रवीति रावणः
कर्णादत्त्वाकथ्यमेवामाहसाध्वस्तेतियद्भिमसाध्व॥ य
त्कन्यामभिलक्ष्यतानिमिपतेन्त्रस्यासावीर्यमयादोर्लीला
नुलितावमातिनहरग्रावापिसर्गाणिथनुः तद्दपन्यधुना
कियन्नमवधियावद्भवानित्यमीदेवेन्द्रद्विपदानजान्दिनमि
दाप्राप्ताचिंपरोमार्गणाः॥ हेमा सविस्मयम् कथमद्यापि
श्रेणीकृतनगन्तयस्यपवास्यतावानहंकारग्रन्थिः॥ रत्न
सविस्मयम् सखेकथमेवमिदंभवन्तंविस्मापयते॥
मानाध्मानस्वविलासकृत्यनावन्दर्थप्रेणोमेकपोषोत्त
मोगः स्तीमवांगेवञ्चायिताम्रखेनप्रीतः शाम्भोरेषपादे

प्र.राघ-
वृ२

यपात ॥ ऊर्ध्वमवलोक्य ॥ भगवतो दिवस्पतेरिव रथोद
ग्राशयिमुपतिष्ठते । हे माहल्लामहर्षम् सपत्क्रायेनपश्य
सि ॥ लोचन मार्गमहेश्व चन्द्रकलवकिन माहेन्द्र वमह
लामानलिः द्वर्णं चनि वर्ण्य विहस्य ॥ विविधमरेणमा
शीविमञ्जरीभिः कृतस्वर चापसहस्र सन्निपातो ऽयथिम
मरमहास्यद्विमानेनिजमपिकाम्ये कमत्र देवराजः । कर्णं
दत्वा काशी किमाह रावणप्रतीहारः ॥ अरे रे पुरुहूतहत ॥
दुर्योधं भवतः स्मरास्त्रं च मृदोकाण्डकाण्ड विषज्वाला
जांगुलिकेन जांगलभञ्जो पत्यापि नत्याजितः येनैतैरथ
वमेली रघुशिशोरस्थापनीनेह या राजशिष्टामिदं विदा
यसकर्णे शक्रोपि वर्जिष्यते ॥ रत्न पुनिमभिनीय ॥ कि
माह रामः सत्यमिदं भोः स यत्क्रीलन क्रीलाः प्रकृतयः
यदेवमपिस्वामिनो मूलच्छेदिना जन्नयेन विकम्मे ॥ हे
मा आकाशे कर्णं दत्वा ॥ किमाह रावणः अरे रे पानस
वटो ॥ क्रोधेन ज्वलिताम हृतमनच स्वैरेव निर्वापिताः
क्लीवैरसुमहेर्मिभिमं रवे भुजापनुत्तह संहशाः येऽहं ह्या
भुवनत्रयीविजयिभिस्तर्वं कथास्तन्मयी ने समस्यात्यपि
मेनयापनयपुत्रिर्विवाहमूलं भुजाः ॥ रत्न कर्णं दत्वा
विहस्य च किमाह रामभद्रः । क्षित्वा वध्वं किमितिस
हतो भुजेरियद्यमीषां दोस्तम्भानां त्रिभुवनजयश्रीरि
यं वास्तवीने । मुर्धानो वान वलभवनो जलं भास्तम्भवे
पुर्यं हे वस्यहमस्मिजगतो ऽपि स्वीनोपि प्रपोत्रः ॥ युत्तु
नत्त्वीषि सम्प्रति भुजास्तन्नीति । नदद्युनैव ज्ञास्यते ।
हे मा कर्णं दत्वा ॥ किमाह रावणः अरे राजन्य डिम्ब
भवतः पुराणपितामहेन वज्जनावस्तरणेन ज्ञानमेव ॥
इदानीं ज्ञास्यति भवान् रत्न कर्णं दद्वा । विहस्य किमा
ह रामदेवः अरे राक्षसीपुत्र ॥ नह्ययेनः सर्वं नरपतिमनर
ण्यपदवधीर्जयो वामस्तुवा पुष्पभुजस्त्रस्ताकः परिभ

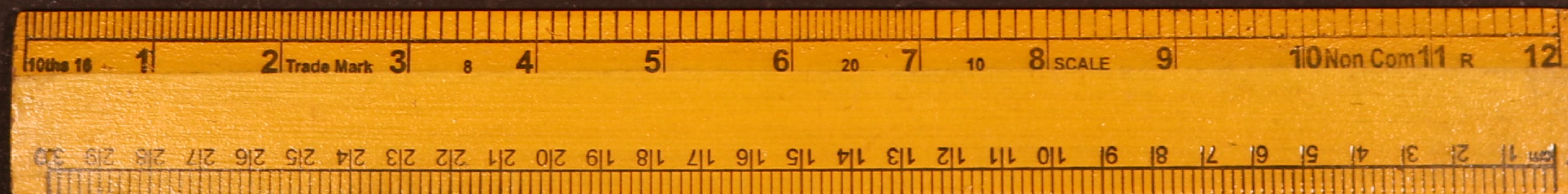
वः जितेन क्रमेद्वाकारगृहविनिहितं हे हयपतेः पुलस्त्यायद्वि
ता महता नक्रयणास्तव्यथयति ॥ हे मा कर्णं दत्वा । किमाह रा
वणः आः क्षत्रियवटो वाचाट कथमपूर्वपिल्पी रजनिचरच
रितचन्द्रेपि लब्धमलिखसि ॥ नदयं न भवसि । ससंभ्रममवलो
क्य कथमपक्रान्तं पारसहस्रमन्दोदरीदयितेन ॥ रत्न । कथं
मैथिलीदयितेन प्रत्युपक्रान्तमेव । विहस्य पतत्त्रिणामभ
द्रेण खण्डितानाराव णोषवः पूर्वार्धेः फलिभिर्वेगान्यस्त्वार्धैः
पक्षिभिश्चिरात् । किञ्च अदेतच केतनदण्ड च सारथी च ह
येषु च ॥ खेलन्निरात्तसेन्दुस्य स्पन्दने रामपत्रिणः हे मास
भयम् ॥ अहह । अन्धकारी कृतव्योम्ना बाणवर्षेण राव
णः रामद्वन्द्वे निरोधन्ते प्राज्ञागे प्राणमन्यवम् चिरं हष्टा सवि
स्मयम् सखे ॥ नानाविधानि पापत्राणि ॥ नानाविधैरपि
इमो हि प्रतिकुर्वते न कश्चिदतिरिच्यते ॥ रत्न एवमेतत् ॥
यद्रावणो बहुभिरेषक्षणैः करोति तद्राघवः प्रतिकरोति ॥
भञ्जद्वये कर्महयोयद् पिन्त्वफलेन पापिरत्तो भटद्वया
गुणेन रवीर वीर्यम् ॥ हे मा विहस्य सखे विमान्यापि भु
जैरेषद्वैभञ्जावभियोधायन् अप्राप्तित जन्तुयुद्ध मर्यादो
दशकन्धरः सखेद भयं च कथमयं रावणो महेन्द्र स्पन्दना
त् तस्यारि वलभीतस्य ध्वजदण्डस्य लाञ्छनम् दर्पाद्दीप्र
त्तरग्रेणमास्वरं विच्छमानत् ॥ रत्न सखे पश्य ऊर्णिपाके
खवमाननाविलद्रङ्गजेन । दिक्पालद्विपसर्पिदानलहू
रीसौरभ्यगर्भानिलैः पद्मैरेव समस्तराक्षसकथाकल्पान्
तकर्णेजपाः दीयन्ते रघुपुङ्गवेन कतिचित्पौलस्त्यमौलिश्र
मी पौलोमीनयनाम्बुपीकरकणावग्राहिणो मार्गणाः
हे मा सखे दाद्भुतम् । किरीटपरम्परापरिभवमम्बरमा
णेन वाणवर्षाहेतमानन्वनाराक्षसराजेन । विदेहकन्या
ऊचकुम्भकोटिकुथोरनासादितिणिमायकोयम् रामस्य ज
न्मान्तरमेलकारश्रीकौस्तुभो वक्षसि हानिवान्तः सस्य गवलो

अराघ-
व२

क्य ॥ सखे ॥ एकैनेवनिवातकेकटभिदालङ्कायते: पवि
णाविज्ञेयेयदिनामकोपिजगतामत्नाद्यदोयाद्भवः चद्भवे
त्मसहस्त्रनिस्तारदस्त्ग्धाशेद्यजाह्वादिणामाह्नेत्वेणाद्भवर्मण
विहाएवन्तोवीरस्तह्नसंव्रणान् रत्न सहर्षम् राघवेणापि
सीतास्तनस्तह्वकज्जमयेकलापसंकल्पपानकिनिवद्दस्मि
वणास्य न्यस्तः शरोविबुधकुञ्जरदन्तयानद्भफ ब्रह्मास्तुदव
न्हृष्टयमध्यवत्ती ॥ हेमा कर्णदत्वासविस्मयंएकेनस्व
पाणिविशिखमन्तवायकिमाह्नरावणः ॥ साधुरेमनुष्यजि
न्वसाध्य ॥ द्वैविक्रमसकलदानवमौवनान्नविद्यासमामलि
पिरेवसदर्शनोपि ॥ यस्मिन्निपत्यहृदयेदलितारराजाल
ज्योतिश्च धारामयमाभरणंबभूव यस्मिन्नपि रुधिरदर्पणे
न्थ्यर्वाणेनभवनादर्शिनेयंस्वरामस्वीरातिपणायिनीहस्त
वत्व ॥ रत्न श्रहह विपतत्गिरामङ्गरेणसवग्रर्थ्यिगुरुणा
ह्रुरेदीप्यमानस्यह्रविनिह्निनचन्द्रहासव्रणकिणवलयो
पहसितहारेषुरामस्यमार्गणगणाः पतन्तिदशाकण्ठके
षु ॥ हेमासचमत्कारम् ॥ सखेपश्यप २ अनन्यपविरसं
वादप्रमोदभरनिर्भरह्विगुणितावष्टम्भसंक्षोभितभुवन
त्रयस्यनिरन्तरप्रहीयमाणवाणपञ्जरमध्यवर्त्तिनाराम
भद्रेणक्रीडचुडन्नककोनकंस्पर्थनेराक्षसराजस्यः कृत
मिदानीम् उदञ्चद्धूविहतनिभृतानाम्नापरणामुणी
नोविशुद्धिः तणमर्षितपातालतिमिरः भुजक्रीडवलं
दर्पाम्बरपरम्पासगतिमप्रगल्भेत्रिपष्ठ्यासैरजनिभुज
गानामधिपतिः रत्नसखेपवमेतत्त् रक्तोविक्तोभवेगो
ञ्छलितजलनिधिव्यक्तमातंगनक्रः कुथ्यद्दिग्राग्रासक्तो
द्धरणगुञ्जनरामयनागाधिराजः गरगेरंगेषुमग्रेशलिर
लवलिनोवामनेनातिपीध्यादेहेनापङ्कवानाः फणफ
लकपरीणाहमुर्वीविभर्ति ॥ ऊर्ध्वमवलोक्य। कथ
मितस्ततोवैमानिकैरवक्रम्यते। हेमासचमत्कारम् श्र

हो त्रिभुवनभंगभयमुपक्रान्तेमहावीराभ्याम् तथाहि
ध्यायत्ययंगाधिसूनादधीतान्दिव्यास्त्रनन्नामंतवेषावी
रः ब्रह्मोपदिष्टामिहचास्त्रविद्याममोतदाह्मास्यतिराघवे
न्द्रः ॥ तदावामपिग्रपसन्यास्वहे । तथाकृत्वाहेमासम
न्नादवलोक्य ॥ यथायंभवनसंक्षोभस्तथातन्कयामि। ता
मिस्त्रभानवीयेनतस्त्रराहवेनतस्त्रवैसंवेननस्त्रपौष्यके
नवेनतस्त्रपाशुपतेनास्त्रमन्त्रेणप्रतिकुर्वाणयोः पुलस्
त्यकज्ञातस्य उलेकवीरयोः तस्त्रलमायोध्यनंवर्त्तते । सखेकृत
प्रत्यकृतीनामविशेषेपिजीनव्यमितिरामस्यमन्तव्यमितिराव
णस्यनिर्भरोयंसर्वसमोहोनिर्णयति ॥ विशिखमुखोपम
धायिनीनांदेवतानामवलीयानाटोपः कल्पते ॥ तथाहि य
द्वदन्तिपत्तिपत्तिश्चराक्षसेन्द्रः तेहेनतद्यपनेहेजसान्निध्य
त्ते ॥ यांदेवतामुपदधातिचरामभद्रः सामादसौदशमुखस्य
पुनैसपैति ॥ नेपथ्ये । ययत्कृत्तंदशामुखोशीरस्तस्यत
स्यैवकात्रोसंक्रामत्यौमतिपाश्यवतीघोषवज्रेपुलक्ष्मीः यो
यः कृत्तोदशामुखमूजस्तस्यनस्यैववीर्येलब्धाहृष्यन्नधिक
मधिकेबाहवः शिष्यमाणाः तभौसहर्षरोमाञ्चमाकर्ण्य ॥
अयेषाह्यापसंस्वर्तकेनकर्मणानिर्मितानिभुवनस्यको
पमिन्द्रियाणिप्रीणयति ॥ पुनर्नेपथ्ये ॥ कलकलः अभीम
भयाद्भुतम् ॥ कथमयंकपटकण्ठरवकुण्ठकण्ठकठो
र कोलाहलकाहलोमहानिर्घोषः प्राणाकोशभंगमंगी
कर्त्तमपर्वणिप्रक्रमते ॥ तूनंचकालकूटोपदिग्धैः काण्ड
धुनिमिरेवमूर्छयतोभुवनानिभैरवस्यस्तरतिमभयमत्य
परमेष्ठी ॥ पुनर्नेपथ्ये ॥ दिव्यास्त्रैर्भूर्भुवःस्वस्त्रितयउम
रणोद्दामरैर्योधयित्वास्तोत्तिमैः शिरोभिर्दशाभिरधिन
भोदर्शितैकादशात्कः काञ्चनस्यैनावकीर्णोनिजविशाखोसि
त्वोयोगपीठोपहृतवसास्रेणाधिपोनेरजनिचरपतेर्वीरशा
यंकवन्धः अभौश्रुत्वासहर्षसम्भ्रममूर्ध्वमवलोक्य सविस्म

यम् पद्यम् २ प्रलयकालकरालकालानलज्वालापुञ्जपिञ्
जराणि रावणशिरांसि ॥ तत्र पश्यन्त्याथलान्यश्रुयतः हे
मासकरुणम् हा महावीरप्रकाण्डलंकेश्वरपर्यवसितो
सि ॥ भिन्नैरावणवन्धुसिन्धुरशिरस्सम्पातिभिर्मौक्तिभि
र्ग्रावस्थित्यजयप्रशस्तिरचनावर्णावलीलिख्यते नाका
न्तः पुरिकाकपोलविकसत्कापमीरपत्राङ्कुरश्रीविन्यास
विनाशभीषणभुजस्तस्मायनुभ्यो नमः ॥ निर्वर्णपञ्चम
विरतन्तुडधुवंपतितयंत्रिकन्धरकवन्धयीडभरान्निजा
वनमनक्रमोद्भ्रमितचक्रवालावलम् महीवलयसवङ्क
एडलितविग्रहाधारकप्रतीष्टफणमण्डलो वहतिका
द्रवेयाधिपः । रत्नसवे । सर्वमतिशणाधिरावणस्य ॥ पु
रापि खल्ल । चलितजगतोजैत्रेयत्रस्तभोगिचमूभटे । दंल
यितमहादेवस्तम्भोविभर्तिभुवस्तलम् प्रचलदविल
द्माभ्युन्नलोपलव्यतिषङ्गिभिर्ज्वलणमणिशिखाजलमा
कीभिरहीश्वरः । इदानीन्तु पुनरयमुत्क्रान्तवायुरतिद्र्वव
होदेहकवन्धः ॥ हे मा ॥ अन्यतोवलोक्य । कथमियंद
शाकन्धरकवन्धाभिमुखी शोकविक्लवा मन्दोदरीनिशा
चरीभिरपह्रियते । वर्णं दत्वाकाशे । हन्त चपलकपिकुला
नुक्रियमाणकरुणकाकुप्रकारकातरनरस्वराकिमाह
महावीरवरवर्णिनी ॥ भूयिनिमृखोनिशास्वनिभुजैर्भुयो
भिरालिंगनेवारिद्रवन्तदेवतायिभवनाकान्तेन मन्दोदरी
हालम्बोदरकुम्भमौक्तिकमणिस्तोमेमेमेकावलीवि ।
ल्येवागधमणिकोद्यभवनोलकेन्दुनिद्रारसः ॥ सखे
दम् उदमशाकान्तु भवेच चक्षुः श्रोतस्य ॥ प्रतिकृतानो
हिविद्धसामपिव्यसनमतिमात्रं हृदयस्य मर्माणिछि
नत्ति । हेमामविदर्शीम् अहहन किञ्चिदनीषत्कारं
तान्यस्य ॥ वन्दारुवृन्दारकवृन्दवृन्दी मन्दारमालाम
करन्दविन्दून् मन्दोदरीयं चरणारविन्दरेणुन्करैः कौतु

रसामनैषीत् ॥ नेपथ्ये नीयन्तेवदनेवताभिरमरस्त्रीणीकृहोन
न्दने नीलोचलोमपालकेन च निजामु चैत्यवासमेरम् रक्षोभिश्च
विभीषणप्रणयिभिः कारागृहोन्मोचित सर्वबन्दीकरनावलोक ।
निविडव्रीडोविशेज ः हृतः ॥ रत्नसहर्षम् सावेन देहिलंके
श्वरकारागृहाधिवाससतनवाससे वन्धुवर्गस्समीद्याववृते ॥
इति परिक्रम्य विलोक्य सहर्षम् अन्योन्यं सवेपथु २ ॥ प्रहार
जंरवलीमुखोत्थवल्गुलोलगलग्रामसेवर्गण व्यग्रिमग्रीवसत
मणानिहितनधन्वाविभीषणभुजावलम्बी विजयश्रियाश्रि
याचकिमपिप्रदीप्तरमणीयोरामभद्रः श्रयंत्तिसमश्नति ॥ पौ
लस्त्यन्यस्तशक्तिव्रणकिणकलितिणकाल्लक्ष्मणोलक्ष्मणोर
पीनाविर्जज्ञोविशुधपुरवधूकल्पसपुष्पाभिषेकः
सद्योनष्टारमन्येरजनिचरपुरीभट्टपीनप्रविष्टं हृष्टाहृष्याख्य
पुलस्त्यात्जगतिविजयते जानकीजानिरेकः ॥ इतिनिष्क्रान्तो
इत्यनघराघवेमुरारिमिश्रविरचिते दशकन्धरनिग्रहो ना
म षष्ठोंकः ॥ ६ ॥ नेपथ्ये । ओं नमिस्तात्कालत्रिजग
दंगकारकिरणैरक्षणोगोत्रस्यप्रसविततविदेवसविनरि
पुरःस्थैर्यदिक्पालेस्सहपरगृहावासवचनात्यविष्टावेदे
हीदहनमपश्युज्ञाचनिरगात् अयमपिच पंकेकाति
शारंसिराहुस्तचमूचस्पद्धदानिजे तेजोग्रोदशकण्ठ
मूर्धभिरघोनिर्मायपूर्णाहुतिम् अथचस्तस्ययतेसमाप्य
जगतां लंकेन्द्रबन्दीकृतां सीतामप्यवलोकयोकरभ
सव्रीडाजजोरागवः ॥ क्रमेच । सहैव सुग्रीवविभीषणा
भ्यां सौमित्रिसीतापरिपूर्णपार्श्वः तपेनिवैयसमनवंशा
हृन्तमेथ्यामयोध्यामपपुष्पकेण ततः प्रविशन्तिविमा
नयाने नरामः सीता लक्ष्मणोसुग्रीवविभीषणोच ॥
सुग्रीरामंप्रति ॥ किं कुर्वाणपयोधिसेवितगृहोयानाम
देसर्वतोलंकेयं रघुवंशविक्रमकथावीजप्ररोहस्थली
देवेनाद्रदघानन स्वदप्रभिक्षितैः शिरोभिः क्रमादेवे

अना-
वृध

केनशान्तेशान्तेशानमन्वस्यामोदिताहृदयः रामः देवि वैदेहि
हृष्यता मिलितालंकापूर्वं लग्नवेलं पश्चिमेन । इदमीयत्स्वव्या
लकपिञ्जलकवन्यव्यतिकरैः करालेयं भूमिर्भवनभयमघा
पितनुते ॥ अम्भवनमभोधे विहसद्धिरमयोयुवतयः सहस्व
सहस्रासिद धायुवतीनां च पातयः ॥ अपि च ॥ नयस्यद
इन्द्रिजपन्नगरत्नमाज्ञानसाक्षि चन्दनतरूपरिक्षमनः ।
घोज्योतिरिंगनमयीमिह मेघनादमायनसोपलपिनाःक
पयोवितेनुः ॥ सीता । मयऽउत्त अपिपदे येव भुजगपा
मवङ्गाणसीदाय सहाविदाऽम हे रामः आमैथिलि आं ॥
त्वविंतपीना हि गणाष्टशाति निष्ठीनफणामणिरभीदर्शी
मू वन्धनवैधुर्यधरामध्यनोदिहनौ विहायसामिन्दुः ।
विमर्षपसस्मितम् अहो वैषम्यसम्पाजाने ॥ इनावत्व
रणेरसान्ध सयिते घाक्षांसुखरूपाणि च श्रोत्रे हृष्टमर्थेक
मिन्द्रियसरोगत्वे विगूढपदम् अन्येषुष्यनिलोषुस
त्वसजगतः प्रणाईदत्तेनरोमानः कण्डूयदिप्रसोनिभ
वतीः भूयाः सुतानीह धातुः ॥ सर्वे हसन्ति ॥ सीता स
हेवहसितम् लक्ष्मणमवलोक्यरामंप्रति ॥ अयऽतत्र
सौमित्रिकिविकन्दलीपनर्थेनिष्कन्त्रसंकटेरोनणासन्नि
वसो ॥ रामः सहर्षरोमाञ्चम् देवि मैथिलि ॥ अय
मितो हस्तदक्षिणेनदाशारथिदशाकण्ठस्कन्दावारप्र
वीरयोरनुयुद्धव्यतिरेकसाक्षिसवेलपादः ॥ सीता
अहि पसा अणऽराअरो मकएदसे अजलेहिंणिसाअरी
काविनट्टी विअणिधाइदं दयिअविचिआणलेअणऽसरे
३। रामः आंजानकि । इदमेतल्लक्ष्मणस्य वीरलक्ष्मी।
स्वयंवरकौतुकागारम् ॥ इह हि आनीनद्रोणशैलेन
सौमित्रेः शाल्यहरिणा अक्रियन्त जगत्त्रैवानिः शल्यानि
हृत्वमना ॥ सीतास्मरतिमभिनीयसानुरागे अयऽउत्तकि
क्लिन्देसरएदीवारपुरन्धयोरहकेरपतिष्ठावविसंःदा-

णमयमर्दीभिः प्रतिवहन् समममवोनदोणीधरऊरहरप्रति
व्यतिकरप्रसृष्टाहंकारैः स्मरसिनदवस्थां निधिरपाम् सखी।
देवभवस्फुरितविरचन्द्रशालिकायाम स्माकेचनस्मिकिरा
मनाधिनमस्मि ॥ अपिच । सेभृयोगमपदिलवणाद्न्यमस्मे
तिमिभ्यः कालेनायमधुरमपिहि स्वादमभ्रावयन्ः योसह
योच्छलितसललिक्षहन्तसमन्ताद्दारं पन्थोपटुतरमसृपि
मृगामसन्निपेन्तुः ॥ विभी । देवमत्वं धामं पत्रिक ॥ सद्यः पी
हादशीभिर्जलधिमथ चिराद्दृष्टमेनाकबन्धु प्रीतिपोढम्
पूरद्विगुणमहिमभिर्विकरैः प्रयत्नः ये विन्यस्ताः पुरस्ताद्वि
क्षितिधिवहेरोषधीनाञ्ज्वलद्भिः लेहृष्यन्तेनदाशोषिनकपिश्चि
वरस्माणिमस्तेनशैलाः सीतासस्मितम् अयऽउत्त गोरीगुरू
णोगिरीन्दसञ्जवशऽजलनिधिगर्भवासपमेणाऽजाणा
मिपदक्षेदं विणाविधावरीहदो ॥ रामः विहस्यआंजान
किआं ॥ कौञ्चविमुच्यपुरेचापितरेचहिमाचलम् प्रविश्य
नलधिंपदौरदत्ता तेन किंकृतम् सीता हमज्जीपुष्पकं प्रति
विमाणराअगञ्जणमाग्गं चेकमणकोउहलोपफुल्लिनमाण
सम्हिदात्तणमहिदाव ॥ रामः सकौतुकस्मितम् देविपश्य
यथायथोपरिव्योमविमानमधिरोहति । तथानथापस
र्पन्तिपरतः परतोदिशः ॥ किञ्च । आसन्नऽउपनयपानट
चःपुष्पकपीडिताः गगनार्णवयादांसि तिष्ठन्ति स्तनयि
त्नवः ॥ अपिच । अमीनेगाम्भीरस्तनितरवरोद्धानयनयो
रनाधुष्यंपुष्यन्त्यवतमसमम्भोदलमुचः विसर्हाद्रिर्येषा
मुपरिपरस्तिन्दोः परिमलैरसस्वाथज्योत्स्नातिमिरचयवि
न्वेवियदभूव सखी ॥ अधोवलोक्य । सकौतुकं रामंप्रति
देवदूराचवलोकयतावत् निहनोत्रननप्रविभक्तिम
स्ववर्णाविनिविष्टपदार्था ॥ अम्बुराशिपरिवेशवतीभू
विन्वपाद्दिममिवप्रतिभाति ॥ अपिच । देव । अयमनेनम
हादधिभोगिनावलयितोवसुधाफणामण्डलः जरादन

२

अरा
३६
४८

र्यमवाप्यभवात्शंकिमपिरन्तमलंकृतेनराम्। सीतापु
रोदर्शयन्ती॥ कोयमकण्याणलज्जाकलज्जमाजलनिधि
लवणान्नमाणिस्तलेथाहि हसिहरमहस्समद्भरसेहरोमहि
हरोपलोइंजदि॥ विभी। देविपुराःप्रालेयशैलोयेयस्मिन्न
करकेनव स्तनपञ्जीपदञ्जगामहौषधिराजायन। सीता
सकौतुकम्॥ अपिश्रयथेवचनसेहरणप्राणाणालेश्रा
हृदीद्रदोभयश्चवंमस्तहो। विभीश्रादेविजानकि। आइ
यमन्तरोणदेवदारुवनलेखाविषमपारउरन्तासादि
णीः पराणुरांभेउरिहविनेशीश्लगाटकेवलास्तखिस्थिनेषिध
गङ्गिभ्यज्वलदेकमन्येनङ्गमपीजमपितासहेताम्॥ राम
किमुच्यते। नीललोहितललाटलाञ्छनोलोचनेजयति।
कोपिपावकः रक्षितस्यजगदन्तदेनवेयस्यमज्वलनमात
मभ्रमभूत्सीता अपूर्वमनहासिरएवकोमोकहंपुणपाडि
णिश्रुतिहोममहादेवोदेवीच॥ रामः स्मरपरिभवनिस्त
ह्यायदीचैरघस्तभगकरणोरियंतपोभिः उदहनयदेसा
नितेपिदेहेजयतिजगत्यनिरातमनाद्वितीयः सपरिहासम्
चिरमनयाउपस्थित्वाकपालहषविषधरैकविनस्यचक्रेकं
हरस्यमूर्तिः फलमेवफलदमर्थंच॥ सीतासहर्षं वि
हस्यतेप्रतिसकौतुकम्॥ कादरस्मिंउणमणिवेसभय
वदीपमस्थमंगलाथयाणिगाहणमासि विभी॥ देवि
दमोषधिप्रस्थंनामनागराजनगरम्॥ अत्रहिमम्प्रदान
रिमहोषधीमयेभूधरेसखेमवाहपार्वतीम् यञ्चकेकण
कणीन्द्रनिर्भयोनरकेश्वरेकिशोरशोनविभमे गौरीनिर्म
दभञ्जेनभूषणमभीषणोपियकरंभेजे सेनासस्मितम्॥
अयउन्तश्रर्थिपदस्मियेवसश्राणनएउदहणवश्वरणिर
सणोहन्तेअवीसत्नीगौरीपचन्दचूडेसंगडिदोणिश्रस
रीरे॥ रामः विहस्यश्रादेवि॥ पतस्यांहितवारभूधर
पिरस्तीत्रिप्रियावोनंचस्वेनाम्नानचनाहयोपत्रपतोह

तेर्धनारीश्वरोमेवेणाथपुगेक्रान्तप्रहसने गौरीसावीभि
लदावक्रेदक्षिणावामयोविनिमयादभ्योर्धनारीश्वरः॥
अपिच॥ सम्भोगाननिरिच्छमानविभोयद्विप्रलम्भोर
सस्तद्दिव्यमिथुनंयपरस्परपरिष्वङ्गेननमस्तकमेहे एकमर्थ
प्रतिविम्बसम्भ्रनविपर्ययीभोमङ्गन्दर्पणेसव्यागस्थित
कौतुकंशय्येमंनिस्वामीमयजापुरः॥ विभी देव स्वस्क
न्देकस्तनश्रीकृतभयगनमिलमौलिचन्द्रःफणीन्द्रप्रावी
नावीनवाहीसुखयतभगवानर्धनारीश्वरोवः॥ यस्या
र्धेविघ्रदाहव्यसनविस्मरज्योतिरवेक्रपोघ्रहार्घ्यंचा
न्योन्यवेगप्रहतिसिससिमाकारचक्रस्तनीयम्। अपि
च। स्वेदाद्भवामऊचमाउलपत्रभेग संधापिद्दक्षिण
करांगुलिभस्मरेणुःस्त्रीपुंनपुंसकपदर्थ्यानिलोचिनी
वः शाम्भोतनुःस्खलयतप्रकृतिस्वतन्त्री॥ अन्यतस्त्र
दर्शयन् आर्थतदनस्तनस्तदनभुजाकेयूरवज्रंअरव
होलेखपदावलीवलिमयेरंगेमंदंमंदः आधारीचन्न
क्रमंषट्कवणप्रदीणम्नुलोभ्रना जानीमः परतः प
योधिमप्युनाज्ञस्नेहसरोयोगिभिः रामः निवर्ण्यसस्मित
नृ उत्साहकफणिराजरज्जुकवणसंहतपद्मछिदा।
चातातन्नदमप्यहोकथमयंमन्याचलस्तोफवान्। प
तेनैवजरात्मनाजलनिधेसन्यापपापामिमालक्ष्मीमी
श्वरहुर्गतव्यवह्नतिव्यतंजगन्निन्दितम् सीतासावीग
म् इमिणयेवसन्यंसेसीकदहस्रमूमाञ्श्रेणवन्दउ
रि आपउन्नकयसणास्तानवरिवारड्डीविफन्ना॥ सर्वेह
सन्ति। विभी उदेयरामस्कंभावयतहह। प्रचेतमसद
धोलइंमी भूयोपिवलनेमनःकिन्तपदिमपवायेपुन
रायाजिचन्द्रमाः विस्मय्य कसेचित्तपुजायकेटभारि
पुरः पीवरीचालयोदविहाम भिवाघनमप्यासिनचेव
त्किंचिदाचक्ष्महे यतेमन्दिरममुजन्मकिमिदंविया

अरा
पृ७

गङ्गेयमुन्नेनीचान्द्रीवनरोपसर्पणमयामेनत्किमाचाम
कम् लक्ष्म सह्यासम् हन्त सुरासुरमलभटीभूतालनन्त
कीसकलराजकुलावलीकारखर्ज्जलासाहसिकसहस्र
पास्त्रान्धकारखेलनखद्योतामधुमथननीभूतविलास
विच्यलनाकिमेवमपालभ्यते श्रेयोहि गुणवद्भिस्साहसंग
ममस्त्रैः पदमासमुन्नत्तकालक्ष्मीः वीरकरवालवसनि
वुवमसिधानाव्रतं चरति। सीता साभ्यसूयमिव ॥ गि
अदिर्दुर्बुद्धिर्लासस्य विशालमालनोजलक्ष्मीदेवीउज्ज
ज्जसवश्रणाउगायदि ॥ पुरोरतः पायन्नी कोपसदिवसक्त
जीकदजोणफाविस्फुटरूपडिदओगिरी विभी देवि सो
यं कैलासशैलः स्फटिकमणिभवामेघजालैर्ज्वलद्भि
छायापीतापियत्र प्रतिहतिभिरुपस्याप्यते पादपा
नाम् यत्रोपान्तोपसर्पन्नवनरकवनस्यापि पद्मस्पम
द्धामहामानोदिद्यान्निविपुरहरशिरश्चन्द्रलेखामयूखा
याम: हन्त पानदाहप्रयमानेन चन्द्रकैर्नक्तं करोति ॥
गिरि: कैलासोयं दृष्टावदने केपरविलसमणिश्रेणी
पत्रांकुरमकरन्दडाकिनाशीलः श्रमभिन्नातत्यस्फ
टिकमयसर्वांगविमले निरीक्ष्यन्ते यत्रा: फणिपतिप
रस्यापि चरितं अपि च। दशास्यखबुजचन्द्रमण्डली
नाहदपरिपीडनपीतमेखलायम् जलगृहकवित
र्दिकाश्रवानि स्फटिकगिरिरास्यनिर्मिमीले। विभी
सीता प्रति देविहयत्नाममी कैलासाद्रितटीषु धूर्जटि
जमालेकरचन्द्रांकुरज्योत्स्नाकन्दलिताभिरिन्दुदृषा
द्यामङ्कितदीमाङ्कः गौरीहस्तगणप्रहृष्टवपुषः पुष्प
त्रिधाश्चेयकभाक्ष्महसहोफलाउखेषी पुक्त्रीजाम
खा: प्रावि न: ॥ अपि च। अस्यनित्यमधिभ्यकाधि
वासी परमेश्वरः सहस्वादेवै रंगेत्रमसितविनीलोत्पल
मयीमिवाम्नानेमालामपनयतिपत्त्यौमखेभजाम् जि

तत्रोचकीडाभमसि निकुमारेसहस्राणोङ्गसन्वोभद्राणिदूक
यत्नमज्जनीयमिहाफ: ॥ किञ्चि। यत्राद्याभसिच्चूर्णमानव
सुधाचकूर्सयिन्नफेनहशंमेषोपाघ्नानि वेष्णिवासुरनिपाचि
ह्रैपरिव्रम्यनितेजस्पलङितोभवत्सुपानशोहसाहिमाता
कथ्येतामस्येपिसवः पुनात्तजगत्स्त्पेक्षियज्ञविभुः स
त्स जयतिपरिमक्षितलक्ष्माभयारत्नुपसर्पनेवहरिणे
नश्हकेसरिकरजांकुरकुटिलाङ्करमौलिविध्रुलेखा ॥
सीतासपरिहासम् पदसदर्भमूश्रणारकावलकोडि
मण्डमालामण्डलस्तम्भमालावासिणो भूमण्डाविडम्ब
नफेवरोहिणीवल्लभसकले कोकिंभवस्मिनाऊरेगच
विहस्य। पोकेभगवानपिमृगांकमलंकरकामं कल
यतेसहूचरपिशाचपरिषत्सुसक्तोयो कामचारेनोजानी
म् कामयित्तमिवकपालीषिरसिनिपाकरमयंवह
ति सर्वेहसन्निरामः सवकुमानम्। श्रीकण्ठस्यकपर्द्दव
न्धनपरिष्क्रातोरगग्रामणीसन्दष्टाम्कुटावतंसकलिकां
चन्द्रकलामेन्दवीम यापिश्रप्रतिसरणाययरिमोनिष्पीड
मन्दंपिाका यद्येणवल्ललाटलोचनाधीहिज्वलाभिराव
ज्यते ॥ पुष्पकं च प्रति। विमानराजमनागुणस्यतामस्तो
कयन्तमैथिलीसमेनाधीरवराणि विभी सीतां प्रति देवि
पश्यप्र मेरोन्ने भ्रयन्निसम्पद मधस्तज्ज्वातिभिर्ज्योति
षामाटोपैर्विटपोपरिस्थिनन रुक्षायाभृतोथितव: नि
ष्पीतासचमामिमासिविबुधैरिन्द्रा: कैलासकामासुहा
मस्तवमानलाञ्छनमगक्षितोग्रदर्भाङ्कुराः अपि च भू
मेस्तवकर्णयानयाफलोत्तुमनर स्मेरस्यमेरोमटीसीम
त्रोघमनस्वारथिरथ्यप्रस्यानगण्डापथ्यः अस्मिन्नद्रिय
तेकच ज्व नहत्यैरुह्यामचण्पात ...लाजालवि लीरका
ञ्चनाधिलाजस्वाहमरन: प्रधि: ॥ लक्ष्मासीतांप्रतिप
तास्वपर्वननिजस्वनदीषुपपमध्यन्दिनेपिहारिचन्द

व ऊकेयम् पदस्थितसुमणिविम्बनयातिदीर्घच्छायावि
तानमधुरं ।सद। मायदाति निद्रूप्यचमहर्षमिसितम् क
यमपर्युपरिपुष्करा‥ भ्रमवलभः ॥ विमृष्य । अथा
यंविवुधेन्द्रवान्धववधूसंमन्त्रसन्नानकस्पन्दास्तीसमराव
नीविहरनेनिर्वैरमैरावणः यंदोमात्रपरिस्फुरदोद्युथिमु
दोल्लिप्यप्रती‥ ऊ स्नात्रेनेदचभिमृदुः रापिनिजेस्तं
राविणेरावणः ॥ सुग्री सत्यमगोचनेगिरंदाशकाण्व
कडितानि । एकैकेनिवसन्नितेभुजशानकसंनिगर्हा
महेवीरदेत्नमियंपुनर्वसमनीपोलस्त्यमाविभ्रनीहृय
मानसेनमपियस्पृक ऊतनेचवेषीपक्षपामःप्रवसी
क्रानेचस्पृणस्तस्तद्रुनमत्येवयस ॥ रामः॥ सवङ्मा
नम् सकिंवायोवालीभुजऊलिपामूलेनदशनोदप्राग्री
वंयस्यप्रतिजलधिसन्ध्याविधिरभूत् क‥ निर्वाच्यस्त
वदशास्यवोयस्पदमनेमनागासीद्वालिव्ययचरितमे
वोपकरणम् ॥ सीता । अयऊत्तकिंपुनरुपदेंदलिदकाप
ष्ठरपलाशासऊन्कगोरश्रृंगश्रृणगणोदीसदि ॥ विभी
सीतांप्रति । देवि चन्द्रलोकोपकण्ठमधिरूढोविमा
नराजः दृश्यन्तांचभगवानयम् यश्राकश्यन्यगवागुद
ग्विकऊभोनामानिसंविभ्रजेऽपान्थाजालकलऊरी
भिरभिनोलम्पन्नमन्थेनपः । प्राचीनादचलादित
स्त्रिजगतामालोकवीवीजाद्धहिनियान्नेहरिणाकम
ऊरासिवडष्टुत्रराज्ञीवति ॥ सग्रीकाणकिरीदऊद्धि
मपरिक्षारप्रदीपाऊरो देवःकैरववन्धुरन्यनमम
प्राग्भारकृदिम्भरिः संस्कृतानिजकान्तिमौक्तिकमणि
श्रेणीभिरेणीहृषा ॥ गीर्वाणाधिपतेरस्मथारमवनीपा
रोगवःप्रोदगात् युग्मम् । अपिच । प्राणायामोपदेश
क्षासरसिनवहनेयौवनोमांदलीला । गोक्षीनांपीठ
वन्धस्त्रिभुवनवनितानेत्रयोःपानरागः । कामायु

ध्रोमयज्वशामितक्रमदिनीमोनमुद्रान्तरागः शृंगारावैतत
वादीविभगवानेषपीयूषभानुः ॥ लक्ष्मविलोकासकौ
तुकम् ॥ वणीत्रेसयवांऊरेकारतलेहत्वाहसिद्धामिष
संस्कृतःपुरुकृतपौरमणीवणाकोत्तहला ग्रामात्रि
त्वथितोयमेकहरिणःऊर्वीनकिंकिंकला कन्यामित्र
जमयीमजस्रवदनोऽद्वाफस्रणावस्थितानाम् ॥ सुग्री ॥
रोमन्यप्रचलोष्टसस्पुरस्फाखासीनष्ट्रिरंकोनका द्
ष्टासिडवधूभिरंकहरिणस्सालेरथ्योन्नासितः । माभां
हीदत्रमासनव्यचरनात्रिस्तान्थिस्थंवन्धवपुः । प्रीतां
शेःत्वभिनस्तुशल्यवदयऊःखायवतिष्ठते ॥ अपिच ।
पनस्पकलासेका ममनमयूखस्यपावंनीरामणः व
णंकलिपिमिववहतिप्रतिमामेचदमानस्य ॥ रामः
मादंप्रणस्व हेगीर्वाणगणायनित्यमसनप्राङ्भव
द्गीगितिनाडी । कमैच । वीस्तथाविदधनीधनेजगज्जी
वितम् सोमहाममतिजयमृधं निभवेत्कः कासक टं
गिलःकाठतस्फलकालपाशवलयालीफाणिमस्तु ।
न्नयः ॥ सीतांप्रति । नेत्राणांमधुपर्कसत्रमथदेस्रवा
गमेदस्कुरः ॥ शृंगारैकरसायनंमृगभुजापीयूषग
गज्ञापतिः देवःकिंत्वमहेमहेश्वरशिरो नेपथ्यरत्ना
ऊरः दीरोदार्णवशुक्तिकमयंदाक्षायणीनायकः
सीता । हसन्ती अयतन्तसमाणऊलत्र्पजोदीणाण
भिसऊत्तीणसीसेदिःणाधंनएपदापदाखिगोतेध
वलापवलणाजेणरोहिणीरमणोयेववचन्दोसणीश्र
दि ॥ रामः विहस्य आजानकि । प्रियोपभोगेनत्वपि
ताराजेसमविग्राते यतेनकिमपिसोभागपसोरध्यमिहतो
हिनी । स्पर्शीनिरूपयत् दलितऊमदकोशोदरश्च इ
क्षोपचा । रक्षणाशामिनचकोरीचन्द्रिकापानजाड्याः
श्रभिरस्मरमगादीमकइन्यस्यदनेयपीशामणिम

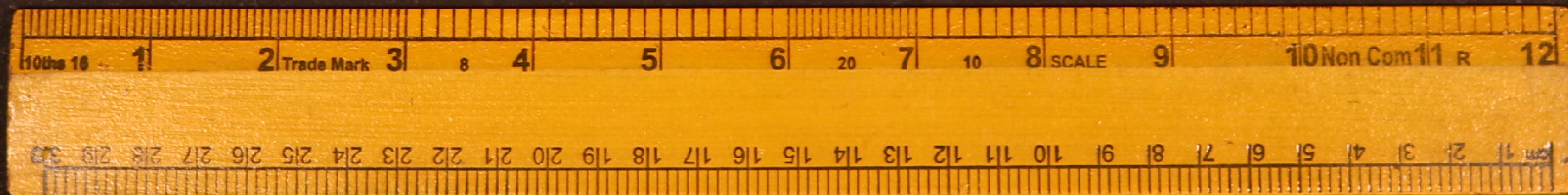
अ रा॰
२९
४९

कारन्दोर्कान्त्लासुन्दभारण अपिच। जगतामनुग्रहाय
नदयति कले मेन्दुः कण्ठनालेन लीनां अमृदम्भकोलके
पुष्पञ्जयन्ते गह्वारान् मदम्बुवरुच कारी तोयकर्माणि
कार्ये नह्निनकविरवामाहद्दिलोलाकचन्द्रः। अपिच
नैमलवर्तीभवदभिसरतानेयसिज्ञाञ्जनैर्वा नीरन्ध्रेयाति
भुवनहर्ष्यामन्धपट्टैस्तमोभिः व्यामस्पृष्टीवलयमवि
लेहालयनुच्छलङ्गिर्ज्योत्स्नाजालैरम्बमदयनेसर्वशीमा
वैभौमः॥ रामः सस्मितम्। प्रियेप्रियवादिनि, चन्द्रलो
कादपि परं पदमारोपयन्तिमाम् अमाश्रमनविन्दुनाम
न्प्रासाल्लवोन्नयः। विभीक्षानुरागम्। अघोवीनलम्
लम्बूलमज्ञात्रिकम चर्षणोकीर्तिश्रवणचमत्कारः पि
रःकम्पेहेतु चर्षणावधाअहं हृदूरममपिश्रेणीश्री
परिपीनपीवरनमः स्परेपुरेभोगिनाम् कर्णाभावनि
रस्तऊाउलरवव्यासंगमाधुन्वनामूधः पन्नगपुंगवेन
स्तुभगह्वल्कीर्तिराकर्णने। विहस्यच। भोगीन्द्रः प्र
मदोत्तरस्तरगीसंगीनगोष्ठीषुनेकीर्तिदेवभूषणाति वि
शान्तिशान्तीयंचद्वषावर्तनेरक्ताभिस्तरमन्दशीभिर
भितोगीनोनुकर्णजयी। ऊः स्पर्यः श्रोष्यतिनास्तिके
सद्दिमहत्वादीनचद्गः प्रवाः। रामः विलक्षितो
न विभीषणस्तु कसेनुगर्हचन्द्रसमेतीनामुखेचनि
वेपि॥ आरब्धेदयितामुखेप्रतिसमेनिर्माणमास्मि
न्पियव्यक्तेजन्मसमानकालमिलितामेपुष्कदावर्धति
आत्मश्रोहिणाशोहितापरिहृढे। पर्यंकपंकेरुहसंको
चादतिक्रमःस्थितस्यनविथेसच्छिल्पमुन्मीलितम्॥
सीतांप्रति। अनेनरम्भोरुभवमंत्वेनहृषारभानेस्त
लयापनस्यऊनस्यनेपरिपूरणाय तारा:स्फुरन्निप्र
तिमानवर्णाः॥ किञ्च। तान्यपि गोत्रेमाताटशा
निभगवानेवयत्ययोनिः घायोर्मृधीर्यप्यदखिलमहः

प्रीमद्यन्निर्हिरेफान् पकाग्रयद्दधनिभगवन्नुसरयेमो
चभक्तिंनत्वापुत्लेसनवन्दनैपश्यममोरुहाणि॥ सी
ता॥ स्मेरावनतमुखी अफउनकथंपुणसमु:णम
णेलेयरिसंचन्दे अवमःणिश्रकलामिन्नेभगवता भूर
णाहेणचूडामणीकदम्। रामः सप्रहासम्। प्रियेजान
कि त्रयाणामपि जगतामुपजीव्योयममृतदीधितिः
यदिपुनस्तमग्रमेनेमौलिनापिनाकपाणिरधास्यदे
गाथा····

—·····—

·· · ·· मधिकानन्दीनवसुन्तुमाः॥ सीताश्रनुमोच
घानाश्रयकउपरिपुःणागुणिणोजहिंनाहिजीणानण
मीमेश्राकहर्मिहनयस्त्राचन्द्रोयेव पद्धिणीद्वेसः राम
विहस्यदेविहस्यदेविमहाद्गत्वियकुलसम्भवेपवमेन
तु सेभूपदमकोनकाहनविविप्रक्षेपवेगोच्छलवि
षोधाम्बुपरिस्फुटोदरदरीगम्भीरिमासागरः चक्रेगा
घादवाहलेचितवरोप्यतंभ्र्यमानतः पूर्णाद्वादनेरि
घपनेहिमहतनस्तरुच्छस्पृडलेख्यता। इदंवाम्य। प्राचीना
चलमूलचून्दमणिभिर्निकूपपाद्यान्वितेत्निजयमे
स्तद्भिर्निजैनवपुष्पादत्ताचलाजाञ्जलः अत्रःप्राफ
कलंकतच्छमभितनस्वाहंपरिस्तीर्यनेविम्बारेज।
भगवनेशीकनमस्तान्दोहमिन्दोहमिन्दोर्महः। धनेव
मृगराजकरजभद्गुरकिंशुकजसमावनेसिकास्त
हपाः भयसंज्ञाचदकहृरिणवहल्लोज्वलपूर्णामिन्
सीवन्ते॥ विभी। इन्दोरेककलायाश्रङ्गेणाद्युन्मूर्ध
निधृतायाः स्थानमेवनच्छमेनन्बलंकनरूपेणपरि
णमते॥ विहस्यरामंप्रति। रोदसीकूपमण्डूकः कि
यदेवप्रकाशते चन्द्रमायदयंचेवद्गन्कीर्तेःप्रतिमा

अरा· मं·

50

कृति ॥ सीता सस्मितम् जानामि अयमुत्तरकिंनरकु
न्निहियाजिसिद्धे कज्जपराजिदेण भअवदा हरिणा
करणेण कलंकमेत्तगी विपक्ता ॥ सर्वे हसन्ति । रामः
स्मयते ॥ सीता रामं प्रति सास्मं सिरिवच्छलांछण
त्र आयलहन्तसर्थी अलन्तवोद्दोपलिरजडसिद्ध उसि
डु लअरीगः भक्खअंकोगपृदिए दे नद्दणायमुणो
अन्यारयकृत्वान्तराशाक्षोक्षगामि अंकमएडलमंडू
कुद्दामगोरंजसम् नेपथ्ये हृदयेनाम सत्विधतेभग
वद्दमिक्षगद्दीतोमंगलाभिषेकमहूर्तः ॥ रामः ॥
आकर्ण्य । कथमयमयोध्यायाः प्रत्यासत्तो मारुति
रसांस्वरयति । सीता सहर्षम् कथं अज्जउत्तणरन्दत्तो
त्तवत्तावेदि नाम अवउक्का अज्जेण मए दिणीसःणि
क्तिदगअत्तसम्ग्वेणगच्छम्प ॥ अथोवलोक्य ॥ अ
फउत्तकिंउणयारं नरुणजीमूदसामलेदहीवलअ
स्मि महमहणावक्षअलोकोत्तहकिरणत्रूवअंपि
वज्जलंतं लक्खीअदि ॥ रामः । दृष्ट्वा विभीषणं प्र
ति । तत्कं तदकलितकितार्कमण्डलप्रौक्षलकाणक
दम्बभास्वरम् शिल्पपालमिव विश्वकर्मणः किंवि
भातिमगतरंसिंकाशयम् । विभी ॥ सपथ ॥ जेष्ठा
यलीयया ज्ञासरभसकरभीकास्य कानोरवत्ता इ
रे पिज्योतिरत्नोरपलयनिमरुज्जोज्वलज्ञांगलर
श्रीः विश्वद्वेचीभिरस्मिन्निविद्धमुडुपतेः कान्तिभि
प्रस्नवानाः केनायतेनिज्ञोष्यकोप्यनैभरनदडुपुर
चन्द्रकान्तः ॥ सर्वे विमानावतारं नाटयन्ति ॥ रामः ।
विलोक्य ॥ देवि दक्षिणेन सिंहलद्वीपसमीपे स
म्नुत । सिरमत्पलम् ॥ माणिक्याचलकिंजल्कार
मणीयमुदीक्ष्यते ॥ सीता ॥ जहि कासन्नसमस
हकसो अअतिहेसो चरदि ॥ रामः सस्मितं ॥ अंग

हेवरोहणगिरेस्तपत्यकायां हितीयमायतनेमनेलीपा
मद्रावल्लभस्य । सन्नमभवान् हरदुचर्मा कलयति । यमा
राध्यविन्ध्याचलशिखरशोके कभिषजविवस्वानासीनं ममा
नमधिरोहकलयति ॥ अपिच । निपीतेयेनाब्धोस्त्रिमिनगुरु
भिः प्रत्तपटलैः प्रयत्नाजरुजीयप्रतिपदसपत्यस्तपतिना :
विशातेः कौलीरैः क्रतरम धारणाः शीखविराः हाणोहष्टा
स्तस्यस्तनिभुवनगिरोसाहसरसः ॥ अपिच ॥ शृंगारसार्व
भौमस्य ॥ रत्नसिंहासने सिंहलनाम्नि प्रदोषारम्भेषु ॥ न
दीपनीपद्युतिरुचिकणाद्रेः शाशिमणि । स्थलीनोप
न्यां नोच्चनचरणलाक्षालिपिश्रुतः । चकोरैस्तृणैर्नैवर्धति
नितकलशंकप्रतिपदं । पराग्वस्वग्वारनविनयवती नोवि
हृणते । अन्यतोदर्शयन् । इयमितो मौक्तिकीयानामपामा
धारस्तास्वर्णी । शुक्तिकागर्भसम्बन्धस्ताम्भिता सोयविर
वः अन्तस्त्रिसभुवामंकदेकमस्याः प्रसूतयः ॥ अपिच ॥
पुवन्ति ऊत्वभोगकर्मभिरुत्झैः शुक्तिसम्पुटदूतानि दय
तीहनास्वपाणी स्थिरकरहृशावमम्भोसि । सीता । अय
उत्तजोहरन्ति दहिणमितपतअस्सभअवदो साअरस्स भार
रघीए पदविवादो पेमसव्वस्सणी सन्दापुजमरुतत
धुंगमोत्तिआहरणरमणी ॥ आचनन्नावःणी चवःणीअ
दि ॥ रामः विहस्य अन्यतो दर्शयन् रमयति मलयमलोय
सस्माधुपनमताप वनेन मानिनीनाम् दयितविनयकृ
टस्मादितीभिरस्त्वलुस्वालीभिरजस्कुरप्रबोधः ॥ लक्ष्मा
अयदर्शयन् । स्वपाणिप्राग्भारप्रचलवितनोत्तानसलिलस
पंचहस्कीरतिमिनि बहलयामिव ग्रणाम् दधानस्यापी नो
क्तिनजलनिधेरेन परं पुलोयामहृहसहचरमरेनाप्रमपद
म् अपि चास्मिन् । चन्द्रस्थितिपानवेष्टाहृहपिपसेमनावुद
यमाने पाययितामिवात्मानं दिग्मुदृशमतीभवन्त्ययः ॥ सस
मितम् धुवमिहचन्द्रमसोनिधिरचितापोधानकर्मणिम

नीडैं भक्तिमन्यानि किमपि चक्रम्यिरंसमनुवनानि ॥ सर्वं
तोवलोक्य च सहर्षाद्भुतं अहो चिरेणायं रामदेववन्दं
शालोकैकमंगलानुस्वरे धर्मास्वनाथितोहि पिण्डकार ।
णपरहमेधिनो हृदयः । राम स्तलज्जास्मितम् । विमानवे
गनरितेन केन विलोक्य । कथं हि रणपहरणविहारकान्ता
रस्थली नाम परिप्रतिष्ठामहे । सुग्रीमोपहासम् ॥ इ
ये मारीचमारीचोपहररतिनामनो दण्डकारण्यकपट
भित्तवेशाविजृम्भनन्दम्भरैकममंतापञ्चवटी ॥ सादरं च
विश्वामित्र सवहिषेचवपुषाविनेतारणपनुमेखादप्याक
हृविधेहराजननयानेत्वारविन्दायचमारीचायनमोन
मः किमपरं यमसैकले रक्षसा द्वैवारोविभ्रमापिदाघार
ष्ठिनाचकञ्जेननम्यथनः सीतालज्जाने । रामः अन्यत
एाचलेदर्शयन् सीतामपवार्य देवि नकूरत्नमपर
पारवसिलंककोलकोलाहलभमंकोपीकभग्नाकन्द
रत्नमास्तोयेगिरिः स्मयेन यत्राहकृष्टजवोम्भुकेमयिस्त
छावकायपत्राणि नेचिन्त्यावदनेवनास्तस्थलनामस्त्रु
धंपुत्तौनकाम्त सीमपमानाकपोलेहस्तेदत्ता । भ
गवती तनएणगदेवरा — सावोपमिश्राविकाजनाई
पणमपि ॥ रामः अन्यतोदर्शयन् वदम्बगवतीमितो ।
गोदावरीम् । जनात्रिकम् एतस्याः पुलिनोपकण्ठफ
लिनीकुञ्जोदरेषु सभ्रं हाहाकिंशुककोरकैरकरवंक्रीड
सहिस्मृत्वाने दत्तावतामिनेमयिप्रहसतिमोदपराधेत
दा कोमारवनभंगरोषितमपिस्मरेनवसीमेतवम् सीता
सलज्जास्मितम् मुखमानयति नमति च गोदावरीम् । रा
मः परिहसत्यावलोकितकेन मखेदम् ॥ देवि । आस्मिन्
मालिबनस्तटीपरिसरे ''''' र मस्थूलकारणोमरस्तु
पयसामासीचवर्षत्रपि यत्राबालिनेनप्राविभिरवि
लत्पालिनेमोनपा हृष्टाकन्दलितंनकोकिभिरपिप्रा

भिसह्गीनम् सीतामनस्त्रुरुद्धचकारवग्रन्थिलमवरापु
ष्पकेप्रतिविमाणवामीरम्भिणादतिष्ठेव अजमस्र
मेहि द्दगनयाविनवरेहि — मामन्नरीअजदग्ण आरः
णतिक्षालीरामः विमानवेगनाटितकेन सीतां प्रति
इदमग्रेमहाराष्ट्रमण्डलैकदेशमण्डनं कुण्डिनंना
मनगरम् इहहि अनन्यहः एष्श्रीमेलयवनजन्माय
मनिलोनिपीयस्वैरानुसारमकरमभृङ्गविभवः वि
दर्भीणांभ्रविभियनमपरीरम्भरभसप्रसंगान्विहिगुण
पुलकबाझ्जिनन्नुनराविभूतं कैशिकीह्वानिमोरभाद्र
गिरिणांगिरिपुराक्षनोपिकवयोवह्वरीतिमयास्तनेद
द्विणोनोदर्शयन् प्राम्यनामययमन्थ्यविषयल
द्यापमम गोदावरधरकलापैकनायकोभीमेश्वरः ।
अयेहि नत्कालारभटीविजृम्भणपरिज्ञासादिवत्रप
नावासार्धेननदेकशोषचरणाविभ्रस्त्रभैरवं नलंघा
स्थिभुजंगभूषणमसौभोगीन्द्रकंकालकै र्विभ्राणःपर
मेश्वरोविजयतेकल्याणकर्माबिकः ॥ रामः कृताञ्ज
लिः नत्वारम्भरसत्रसमद्भिरिसुनारिष्कावसंभ्रमेनये नि
चूडभमिविभ्रमायजगतामीशानतुभ्यंनमः ॥ य
च्छ्रभुजगेश्वरप्रभृतिभिस्तावद्गमग्नीर्दिशाः पश्य
द्भिश्चेनचर्माननवदनैः प्राज्ञोपिनप्रहृष्टे अपिव
क्रीडटस्यप्रतपान्धकारैः कण्ठनिपीतेनवनीतक
एव एषकुम्भकर्णपृष्ठगतमांग नन्दइयादेतनकाल
राशिः सर्वेनमन्ति रामः अन्यतोदर्शयन् ''''' मण्ड
लमौलिमाणिक्यालवकमिदंकाञ्चिनामधेयमायनमा
यतनेसीनकेनतस्य । सीतामपवार्य इहहि खेदज
लपिच्छिलाभिस्ननभिरैनापहिषिलमास्त्रेवं विपुलं
पुलकपालाकापटलैकहितिप्रतिकरोमि ॥ अपिचा

अग
५२

त्र अभिमुखपतयाह्लमिर्ललाट श्रमसलिलैरविधौतप
त्रलेखैः कथयतिपुनरप्याधितवधूनो मदितहिमसुति
र्मनाः कथेलः सुग्रीवामनोदर्शयन् । इयमिनः सुंगा
रदेवतागर्भगृहमवर्तिविषयलक्ष्मीसीमन्तमौक्तिक
मुज्जयिनीनामनगरीकमिन्नमभिसरहरीणांगोरी।
गीनामिहेन्दुगौरीषु उज्जीयमानानामिवजनिषु
परसीहयनेक्षाया ॥ अपिच । अथस्मात्सौधानामि
हहिचरतामिन्ककरिणान्त्वनोदञ्चव्यञ्जुपप्यनिहि
तनेत्राश्रवनयः चकोराणांज्योत्स्नारसकुम्भपकौतु
हलक्तना मदीर्दन्तेनपापान्तिमिरविघदाभोगमन्दरस
अपिच। इहयुवतिवदनकान्तिभिराप्यायितनन्दप
रिस्तजः पोने भक्तापमन्तहिमरुचिमरीचिरन्तः पु
रचकोरः ॥ विभी साञ्जनादरम् इहैवप्रथमलकाया :
शाखे नगरगौरवभाजिविभवनदहनाधिष्ठनप्रति
ष्ठितोभगवान्महाकालनाथः ॥ अयेहि । नहामभमि
वेगविस्तृतजटावलिप्रणालीयनत्वर्गंगजलदणि
कावलयितोनिर्मीयतनुज्जरम् मत्रस्पङ्गजघण्ट
पत्रपचलठन्हेनहंसायितस्वैलोक्यव्ययनादिका
नयनदः स्वामीनगत्वायतनाम् रामः प्राञ्जलिः । नम
म्लभ्यदेवासुरमङ्कुटमाणिक्यप्रणालीसंभेदस्नापित
चरणायस्मरजिते महाकल्पस्वाहाकृतभुवनचक्रे
पिनयनेनिरोद्धुंभूयस्तन्मसवमिवकामेङ्गनवते।
किञ्च। वेताद्गादवतवज्रिनेवयुगमेनरस्मान्तयना
न्तःपातः कामेनसस्मोहनप्रासहस्तेस्वाहामन
घायचिरंजनेभूत । सर्वेनमस्यन्ति । सीताविहस्य
अत्रैतान्नभवदोसमहरमेहरस्मासेकवलिदचनह
तोयस्तविणपलाश्रश्रक्षेसतुभकुवाजेणमश्रणो
विभगवेविआलिक्षमासीकदो। सर्वेहसन्ति रामस्त

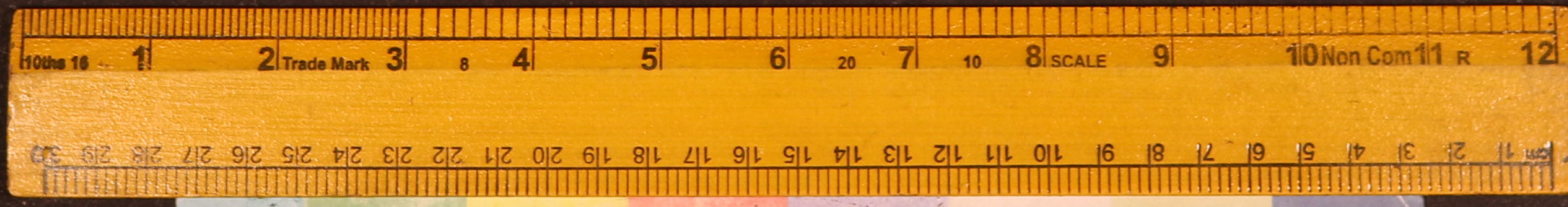
विमर्षम् अस्याद्रिपुराभगवतः भालीभूतपुराणपुरुष
हूतिप्रत्याघायाधाविनेविद्रातिस्फुरदाशुशुक्षणिक
णस्कान्ते शाङ्कतेश्वरे । नमोऽस्तमभुजंगपुंगवगुण।
व्याकृष्टवाणासनदिम्रास्वस्पपुरद्विषोविजयते।
मन्थानसीमाश्रमः ॥ अन्यतोदर्शयन् इयंचकति
धुरिकुसनरेन्द्रमाथारणाग्रमहिषीमाहिष्मतीनाम
चेदिमण्डलमण्डमालानगरी ॥ इहहि आश्लेषसु
खनरनोत्सवकौतुकानि क्रीडाङ्करोदरपणप्रतिभू
नेगः भोगस्तयपविजयेदपराजयेचयूनोमनस्तद
पिवाञ्छतिजेतुमेव । विमानवेगंद्रूषयित्वाच । देव्या
भूमेर्मङ्गमदमयंमण्डनेसिद्धसिन्धो स्सधीचीयंजय
तियमुनायानदैकान्तहन्तीम् प्रेमोत्कण्ठादिवपिङ्
पतेर्भभराङ्ख्रियहृस्तादस्तावाप्यंगमयतिपितुर्मण्ड
लेभास्करस्य ॥ लक्ष्मणः रमेगुल्यादर्शयन् त्रिपुरहर
किरीटक्रीडितैः प्रीणयन्ति भुवनममरभानोर्वालमि
त्रैः पयोभिः सगरसुतविनाशाः पावनीतोयराशेरि
यमियमयमग्रेजाह्नवीनिहृतेनः । रामः सहर्षम् ॥
गौरीविभज्यमानावसेकीर्णाहरमूर्धनि ॥ अम्ब ॥
द्विगुणगम्भीरे भागीरथ्यिनमोस्तुते। सीतांप्रति ।
देविवन्दस्व देवस्याम्बुजसम्भवस्यभवनदम्भोधि
मागामुका सेयंमौलिविभूषणंभगवतोभर्गस्य
भागीरथी उद्यानानयहायविग्रहमिहस्थानः प्रती
पानपि स्वेनस्वतनरहगामयतिद्राग्ब्रह्मलोकेज
नान् । सीता कृताञ्जलिः । पसाणिअम्मोनुसिंखिला
सन्दाणिदचिहूवणोमन्दा इणिवन्दिज्जेसे ॥ सर्वेनम
न्ति । लक्ष्मणः अन्यतोदर्शयन् धनधिनाथचरणयानु
रोधादभ्युकैलसनिकेतनस्यदेवस्यकल्पान्तकपाल
पाणेर्वारणसीनामपुरीयरस्तात् रामः सहर्षमव

अरा॰
घन

53

लोकस्तुवमानैरयारोध्यं जनैः संसारसागरः द्वीपे वा
णासीनाहि विश्रान्तैर्विहृतीयते । अपि चैतन्नित्यमध्या
स्ते भगवान् । कण्ठच्छायनिपीतपन्नगफणारत्नो च
मा चास्य नेत्रोद्धारैर्निर्भयपार्वतीभुजलतावन्धोल स।
त्कन्धरः स्नान्सर्वांगविनाशवामननमेरंवस्वरैस्मा
म । गाविश्वद्रुलाशीरः शिवाय जागनमेणांकचूडाम
णि अन्यनोदर्शयन् सीतांप्रति देवि हृप्यनामिनः ।
नवोन्मीलमौर्वीकिरणनिकरकार्कश्यमसदयप्रहृतस
स्वनाणोकिमपिनिविडंपीडयतिमे हताश्यांयत्रा
ऽयं समजनिकरस्मैवपुरनः पुरीपूर्वेषांतेनयनयुगमा
लानयति नः । सीतासस्मितानुरागम् साचीकृतावा
गामेयपप्पत्नीपुरीप्रति । अम्बमिहिलेवन्दिजसे । पु
सश्रमणाणाजनन्दामपिविनिष्टेणांमेवि: णवेसि । रामः
सुग्रीवविभीषणौप्रति वयस्योइयंजानकीप्रजाय
मानायाभगवत्याभूमेरविहमन्दिरंमिथिला । सु
ग्रीवविभीषणौसकौतुककाम् यत्रभगवतःपार्व
तीजिवितेश्वरस्यथनुरनैक्यसिनावजगवभांगवा
वत्रभवतोभञ्जयनस्सहपासक्ती उमस्वीयनीवी
रलक्ष्मीः । रामः सलज्जस्मितनमन्यतोदर्शयन् ।
इयंपुनस्त्यं नोपिपुरस्तात्सुम्रनाममंगोज्ञानांविनय
मधुरशृंगारविभ्रमरमणीयामकरकेनव्रलचर्य
व्रतचर्यां तपोवनस्विवराजधानी मीतामपवार्य
इहाहि । गेमाञ्चोक्कुसरंगस्तन्धिनिविजैरालिंग
नैर्यांमिनीर्षोषीकल्पविहाएवनेनिजरहस्यायमे
णाहृषाः यत्रिस्थेसपिटीप्रदीपमकुलेद — र
पांमलिकानैलेप्रज्वलतिसूणाति वसतीदन्नाभि
दन्तेतमः । लक्ष्मणश्रग्रे दर्शयन् पनेभगवद्योभूमि
देवानामलायननमन्नंवीदीपूर्वेणाक्लेसागुरुमलय

नमयमेगराग सरोत्पस्यकर्वणकलिन्दकन्यामन्दा
किन्योसंगच्छेत्ये हिमालयो ऽङ्ग सदाधिवासनोऽ
नेवपाण्डुः प्रतिभाति जाह्नवी निधाच्यधामावित्रं
कालालनाहृनेवकालीयमनापिहृष्यते । विभाव्य
च ।। वलिहिषत्यादनरवोम्नुराजिभिः स्मगारिमौ
लीन्दुमरीचिवीचिभिः हिमाद्रिनिष्यन्दरसैः प
देपदेविवक्ष्यनेवैचुधसैन्धवीसुविः । अपि च प्र
यागस्सर्वतीर्थेभ्यः तीर्थमुस्सेहरामयम्लमेस्मप
प्रपरंयारमिहस्तेदेवलोकाप्ते । रामस्सादरसीकि
मुच्यते सत्यमेवप्र.... येसोतद्वारम्दीयेतेदिश्यो
यमभितोगंगायमुनेवहृनस्त्रियम् । सीतांप्रतिप्र
णम्यनामिनः ।। ष्यमोराम.... मेतस्याहृतकर्मणः
काय.... षिवास्तव्ये...... ज्योतिस्त्रिश्चेष्यते ।। स
र्वेनमस्यन्ति रामः ।। विमानवेगनाटितकेनसह
षम् पुपांकरपकरदत्रुत्नीरलेखामन्थयमानम
नुसन्नतिसमनन्तैः इत्वाकवैशमहिषीपदपहल
दमीदेवाभुवेभगवतीसरपरियेनः । इयंचभगव
त्ययोध्यागगनतलाहुड्डीदत्तणाक्क.... लोकमष
धुनिस्पन्दैः उदालस्थलकुवलयवनमिवजन
लोचनैः क्रियते । सर्वेप्रणमन्ति । सुग्रीवविभी
षणौनिर्वर्ण्य हन्तैरिवक्रान्तमहत्सम्भवाफलानमा
लोकस्यपतिकरैर्मधुरामयोध्याम् रत्नामिहस्रव
हन्तांचविचित्रमिति द्रुन्देवःशाचीसहगरोपिनगणे ।
चनेनः । रामः तौप्रति । वयस्यौ प्रागजायतराज
सुभद्रमायदिहस्थये...... सत्यस्यैवभवम्
पुरोविलोका । ...... मपिकल्पिता
स्मदभिषेक ...... प्रतीक्षमाणा

वर्त्तते पुष्पकंचप्रति विमानराजअवतीर्यतामस्मा
काशमध्यजलोपकारिकायामवैविमानवतानेना
टयति ॥ ततःप्रविशत्यपटाक्षेपेणवसिष्ठोभर
शत्रुघ्नौचवसि चक्षोलेकेश्वरपरिभवक्लेदनिशांत
दोर्लीयहस्तेनत्रिजगदगदं नलविनीयतेनः ताले
नाङ्गेविगलितवतोवीर्यनिर्यासराशे यत्पिपाक
सानिवसन्नानिर्मितोग्रामदग्ध्नः। राममवलोक्य
सहर्षम् लवलूनदशकन्धरकण्ठपीठसीमा
समामभुजविक्रमकर्मकाण्डःदिष्ट्यानगद्विज
यमोगिलकैर्यशोभिस्तोयेपुनर्मयनवत्सनिराममभ
द्रः रामःससम्भ्रममुपसृत्यवसिष्ठस्यपादावुद
पगृह्यच। रघुकुलक्रियाचार्यपुराणब्रह्मवादि
नम् ब्रह्मर्षिकुलजन्मानमेषरामोभिवादये। व
सि सादरमालिंग्यवत्सरामभद्र कान्तुम्यमाशीः
श्राद्यप्रतिपदकीर्तिनिवहात्वलाण्डमूर्यान्तरेनि
विघ्नयमतानितानमश्चित्तैलैरेवतोजोग्निभि उत्त
हृत्कुटकाकशोधितमिवशसंगुणोत्कर्षिणा पि
एड्स्यंचमहत्तमेवचतवतानिः त्रातारंयशः। त्रि
जगदंगनलैचनकेसवयशोभिरतीवयाविधिना
प्रथमपार्थिवपुंगवकीर्तयोविबुधसिन्धुजलैरि
वसिन्धवः तथापीमस्त। जगदालोकधौरेयोस्य
याचन्द्रमसाविव पुत्रौगोत्रस्यगोप्तारौ जनयसभ
जाविव सीतांमुनिर्वन्दते वसि वत्से जनकशा
स्वामिनिपुत्रयोस्साधारणीमेवरामभद्रस्यव्रय
माशिषमवोवाम सीतासहर्षम् ग्रन्मानुग्रहमेषो
णीसावर्त्तयेयपिमेश्रयफउतस्तागिरिशिनाणीमभवि
ष्यदि लक्ष्मः॥ सगरगोत्रगुरोर्मैत्रावरुणसोमि

त्रिरभिवादयते वसिवत्सलक्ष्मणआशिषांविषयमतिक्र
म्यवर्तसे वीरमिन्द्रजितं जित्वा दिष्ट्यावर्धयतोजगत् अभ
येदाक्षिणीयस्ते गीर्वाणग्रामणीरपि तथापिप्रार्थ्यसेर्वे
पिङ्गौजनयनान्मनौमादिशमवेघोयमपराह्नः पुरो
हति लक्ष्मसहर्षकृताञ्जलि। भगवन्नयमनगृहीत
मिक्ष्वाकुलम् भरतरामंप्रतिमृत्यभवरप्रकोष्ठेवारत्नाय
दातिर्भरतः प्रणमतिरामःसहर्षमालिंग्य वत्सभरत
आत्मानमिन्द्रकरमेजरचन्द्रकान्तस्तंभोज्ज्वलेविततमे
हृदिनिष्ठाणोसितभारमंगमस्तवाचिकयाजहानिवि
मौसकौशलभमरस्तुपलायितलक्ष्मीः। भर सीतांनमति
सीता। वत्सभरदाउएहाकिरणाकरणिजस्मवत्तुमिदे
कमलमणिविववरिमेविवत्तनौणदेस्स लक्ष्म भर
तंनमति भरवत्सलक्ष्मणसोत्कण्ठंचिरात्परिरभस्व।
माम् प्राञ्जलभ्भोभरजानांवन्दनेषरस्परोदकी निर्भरं
चपरिरभ्याहन्नरञ्जुवेषाययाम्तजकनकतटपदा
एऽनलक्ष्मणाबाहुनापरिहितप्रमाणखिरेणधीनलि
हृतोस्मि। इन्दोःकलाकलापेनपक्तिक्रिमविवेचि
नासर्वज्ञःखापनोदायसोदराणांभ्रजोहृतौ शत्रु
घ्नः रामंप्रति आर्यपादकाभ्यत्यानभृत्यः प्रणमति
शत्रुघ्नः। रामःगाढमालिंग्यकस्यमाहन्तलक्ष्मण
नुभवामि॥ अपवार्य सीतायैदर्शयन् पतन्नदेवस
खमहीतनचन्द्रभिम्वसेवावहृकमवलोकयलक्ष्मण
स्यमीवाणवारणाकरागलककर्णीगामादेवलक्ष्मण
भद्रौलयपरिष्वजाते। शत्रुसीतांप्रणमति सीता सत्त
लोअस्तलउरणगारवलेहिंचरिदेहिंपिलकवणस
रिसोहोहिवच्छसत्तुग्घहणअज्जउत्तणोकहिं शत्रु॥
कृतमंगलाचारोमध्यमाम्बाभावनेभवतीप्रतीक्ष्यां
प्रतीक्षते उपसृत्यलक्ष्मणंप्रणमति लक्ष्मसहर्षमा

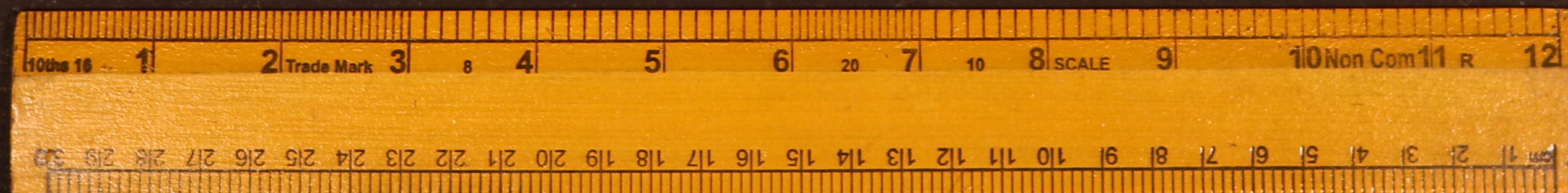
अन
घघ
16

लिंग्य ॥ दिष्ट्यादीर्घाश्रमिद्ददयिदेष्यमानेनत्वयमार्यभ
नोपरित्यज्यगताः ॥ रामः सुग्रीवंप्रति यतोलंकाधिक्षि
न्द्रास्वामिनोविभीषणसुग्रीवौभवन्तैप्रणामतः ॥ वसि ॥
पुलस्त्यकिकतेनकुलकीर्तिनोरणमालावलम्बनस्तम
भाविमौविरस्यभूयास्तास्म् रामः भरतंप्रति वत्सावर
स्वमहात्मानावेतौपौलस्त्यमारुती भरतयात्सौविभी
षणसुग्रीवौवसिष्ठायपौचिमाचारन्ति । वसिष्ठः । स
हर्षम् दिष्ट्याचतुर्दशाभिः परिवत्सरैः पुनस्त्वमद्यमा
नेदशरथकुडुम्बमीक्षामहे सविमर्षस्तिनम् जेतारं
दशाकन्धरस्यजिनवानेवाजेन्भार्गवस्तेरामोयदिका
कुपक्तकपरलस्तुविनेयंकथा कुक्षंकस्त्ययतस्त्वा
लिचरितान्यप्रक्रियागौरवा दम्भोवं कविमानयापिम
गतांतोषायवतिष्ठते रामंचप्रति वत्समांगलिकंलग्न
मतिक्रामति नदिदंरघुसिंहानांसिंहासनमलंकुरु
तत्रत्रः प्रतनन्तुमदमुत्तरकोसलः रामस्तथाकरोति
वसिष्ठोमन्त्रपूर्वमभिषिञ्चति अन्योभ्यस्त्वावचमभि
षेकंनारयित्वामप्रयोगत्रुमिनभूमयः प्रणामन्ति ने
पथ्ये मंगलगीतनान्दीवाद्यानिच वसि सहर्षम् व
त्सराम उदुहसम्प्रति । उदयद्गर्भस्कन्धेधरंद्वयविभ्रति ।
कृतपरिभवौहद्दाप्रजाः परिकर्षतः अपिबल्लु यथा
जीवातु नः प्रभोः परमात्मनोदिशीदिशीदिशाहंसो
नाप्यास्तवैवविभूतयः । रामोलज्जते विभीषणः कृ
ताञ्जलिः जानभ्याप्रणियत्य देव लज्जावपुष्पकमिदं
चविमानमाथयदेष्वरादयहूतंदशाकन्धरेण पंके
भवानदितमत्यमप्याधुनैतदाज्ञापयतुतमवैननिधि
धीनाम् रामोवसिष्ठंतम्पनन्त्वा नः पुष्पकंप्रति विमा
नराजप्रथमस्वामिनेप्रथमपौलस्त्यमुपतिष्ठस्व वसि
सहर्षं रामभद्रकिन्तेभूयः प्रियमुपकरोमि रामः भग

वन्नः परमपिप्रियमस्ति ॥ नानाज्ञमथिमौलिमौक्ति
कमणिकान्त्यमहापोन्निणोदेक्षाविन्ध्यविलसपवग
वरीहस्ताभूयोमीदिनीमेतुर्देत्तिणपश्चिमोजलनिधी
सीमन्तयन्तर्पितः कस्यान्तेक्षतेन्तविभ्रमदशाग्रीवाय
मर्गेजगत् नथापीदमस्तु । समभीत्तमृत्तिलवध
मकरन्दैः श्रवणयोराविष्ठास्यङ्ग्रामवनमुपचिन्व
कवयः .... परिमलमनाचायचन्नः कवीनां
सम्भीरेवचमिगुणदोषौरचयतु ॥ इतिनिष्क्रान्ताः
सर्वे ॥ इत्यनर्घराघवेनायकानन्दनामसप्तमोङ्कः
॥ ८ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

56

राघवपांडवी
ईश्वरध्यानकम्
देवीध्यानकम्
अनर्घराघवम्

श्री
१.श.
२

ॐ श्रीस्वात्मने गुरवे शिवाय नमः ॥
ॐ सर्वः प्रायो जनो नित्यो वा स्वकिं निजकृता
म् उपायान्तरं कोपायः स्मरस्य जहार
नाम् १ सर्वः प्रायो हीत्यादि ग्रंथारंभ निर्वि
घ्नविघ्नोपशान्तार्थं कविना नमस्कार वा
क्यं कृतं तत्र विनेयेन भगवता स्वतंत्रेण
प्रायः प्रायेण यो मूर्खो वा स्वकिं ह्यरतो नीनाः
पतेन विष्यापारं त्वेधनित्वेन यो उपायान्त
पम विघ्न विघ्यायि त्वान्न न्तेर्ष्यो याको पान्ते
विघ्नस्य प्रसिद्धा स्मरस्य नन्वे जहार दर्दारी
ति प्रतीयते नाभिन्व नु भवगावराम् श्रुत
पवयक्षे हेपा दानेन क्रते यदा कः प्रकोन
प्रसिद्धानुभूत विषय लक्ष्के हेय क्ष्केहोपादा
नेनापेक्षते नवनमस्कारः स्वातंत्र्य कर्ते
त्वात् भगवतः सर्वातिशायित्वादर्थो
हेवातिमः १ स्नावता संभीतं भवमत्युद
पेक्ष्य नयनीति गुणेनं तं समन्तोप्रियता
मिमाम् २ सेतेतिदेवेश्वरपरमात्मन् न
उक्तं क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः
पुरुषविशेष ईश्वर इत्यन्तसंबोधने भवसंसा

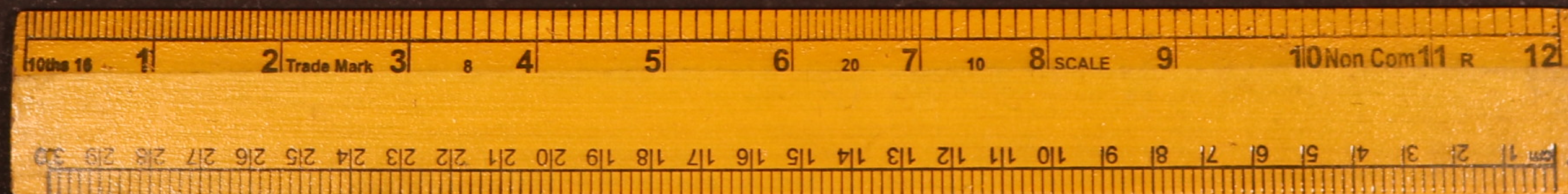
रं भीतं त्विहयनि धारय कथंभूतं भवमुग्र
कठिनं त्वं भक्तानामवतारं श्रवनरणं भवा
त् पुनः पुनरागमनेरत कविनाच श्रव
तारमवतारं नामानं मोपाद्दी नित्यनामा
धनितेनपन्नोत नेर्इ मा प्रत्यन्ता सर्वेषाम
ता प्रियतान्नू हेकृ नितेहेवा किनो प्रसिद्धे लो
को त्वं नीतिगुणेन यथा प्राप्तये त्रचरत्य
अवतारं गंभीरं भवमुग्र हृदर्द्दश्वरनयनी
तिगुणानेन प्रसन्न प्रिय इति हृदयदयो
शाहृयो र्थस्य पीनन्यासिवाव भासते मि
त्रार्थत्वात् पुनरुक्तवदाभासः श्रासु स्वाव
भासवेन पुनरुक्तवदाभासमिति २ वदा
मिते संसारमयत्रमोहं वदामि संसारमयत्र
मोहम् तत्र भगवता योगवता स्मितेन सुक
स्मृत योगवता पस्मितेन ३ वदामीति श्रुते
ते तेभ्यो नमः वदामि नमस्कारं करोमि श्र
तेन कायवाङ्मनानामपि प्रह्वीभावः स
चितः श्रतपूर्वं स्वश्रान्नामनेरमयत्रानंदय
त् संसारमयं मोहं श्रतानं रूपं नवदामि
यत्कं श्रानंदंवलत्वा विहान्न विभेतिकु

६
धा.नो.
२

तच्छ्रुत्वेति हे भगवन् स्मरयोगवतश्चाक्ष
यैः प्रहेतवः तत्कोपि मानुषादलानान
मुदोहर्षोत्पन्नानि रत्नत्रयप्रतीतिरूपाणा
म् आसमेताद्योगः आयोगः ततनामुदा
योगवतास्वानुभावैकगोचरेणास्मिन्नेतन्न
भिमतमास्माह स्मितो नोपलक्षितः सम्बु
द्धोस्मि यमकं ३ स्वहिस्थितेऽष्टमभजता
कृतापवर्गीत्यमेनाश्रभवांधकारे श्रुतः
तया विश्वमतोहतावि वर्गीत्यमेनाश्रभवां
धकारे ४ स्वहीनि हे नाथ श्रेयकारे श्रेयका
स्वरियोऽप्राक्ताहिस्थितीभजता ऊर्वतान
या श्रद्धानेनतांभवांधकारे संसाररूपांधका
रेकृतापवर्गीयमेकृतः भक्तानामपवर्गो
यं मयमोयेन तथाविधेन रविविधकृत्यका
रिणा नैव विम्बेषु नैव तो ममापिप्रयद्दा
नाविवंभव श्रयः मुख्याकामावयोयेन
नाद्दश्राः पादयमकम् ४ संतानसंतानत
तोवनाग्रे संध्यानसंध्यानपमासमरोचैः मा
धीनमाधीनपरिग्रहेणकालेनकालेवद
तेकृष्णामाम ५ संज्ञातातिनिमतश्रद्धि

संज्ञाते जन्मपस्य समज्ञानः सज्ञः समत्र
आनतो विस्तीर्णो विश्वव्यापनात्मोचना
ग्रियस्य तन्द्रामंत्रणेसज्ञानसज्ञानतनेलाः
वनाम तथा सनौ वैर्विलविस्मभृतिर्दे
वममृदेसंध्यानपमाविसंध्यममाधाने
नसंध्यानस्पसक ध्यानकालेनप्रसिः
तवर्णेन भयंकरेतियावत तथा आधी
नपरिग्रहेणाधीनोमनः पीडनांयेड
नः स्वामिनः जरादयोरोगास्तेषांपरि
ग्रहः परिवारोयस्य सतातादृशेन काले
नमृत्युनादत्तेसंनमाधीनेकृष्याः संपा
दयमायाः शोभायाः प्रधीनमायनेमा
धीनेस्वेतराज्ञर्षिवर्तित्र्यैः आदियमः
कम् ५ भवोन्तकानामसमाधिभिन्नः
कश्चिन्मदन्योनसमाधिभिन्नः ये नाम
धासंतिसदासभार्यास्तपवजीवंतिसदा
सभार्याः ६ भवेतिनेनः प्रस्माकमन्त
कानांसोन्केदानामसमाधिभिन्न प्रम
माप्रनल्पाः येप्रादयः मनरजः तान्भि
नत्तीतिताहकभवमेपयस्वयतोमन्न

६·
प्रा·नो·
३
3

काशात् अन्येजनः समाधिभिन्नः चित्तैः
कारुव दिक्षनेना स्निग्धेन्तो सदा सर्वे का
लेसभासमध्ये आर्याः निष्पापाः अशेष
तिस्त्वेति तपश्च सदा सभार्याः सहदा
मैः भार्ययाचवर्ततेयतेसपरिवारस्त्व
जीवेति पुनः संसाराद्भिन्नलभते पुन
श्चपदस्थामेः अन्यत संसारिणानानाज
न्मोपलब्धा जीवेनोपजानाति भूतापव
श्लोउरेवसंतमपकवदपरेजंतोवन्ना
तनष्टाः इतियावत् श्रेनयमकम ६
दैत्यविघातश्चरणावलीनोत्वन्मुनिः
भीतेः सवरणावलीनाम् स्त्वंत्वनोनि
श्चरणावलीनामभिवीवजेभश्चरणाव
लीनो ७ दैत्येति दैत्यविघादेवानान
श्चरणावलीनोभूमवाणाभिवश्चेवजेप
श्नाभवतः विश्वोतिष्यानेमनोभिलषि
तप्राप्तेः स्तइत्यर्थः कथंभूतानोदैत्यवि
घोभग्नः पराजितारणावलयः संग्राम
मभूहादैस्तथाविधानोश्रनोदैतोः निर
श्चरणासाहसपश्रयिईतेः संसारोपद्रवस्य

मरणेभागीश्रलीनामस्मिग्लानन्मूर्तिमन्वेति
कथंभूतोवपयोरैक्यात बलिनोमिनोस्वामि
नीम तदधिष्ठानन्वान्ससर्वपादांतयमक
म् ७ भवेतिभिन्नः कलपामराणामभवेतिः
भिन्नः कलपामराणाम् संदासकोनायर
नमोहरायसदासकोनाथनमोहराय ८
हेश्रमराणांदेवानांकलपत्वेनः अस्माकं ऊ
लमध्येपामराणामयोग्यनाहालिपनोः
निभित् उर्गतिनिहंताभव पुनस्त्वमेवभ
वेसंसारेश्चतिभिन्नः ऊर्णोः सहदासैर्वनेनो
कोनस्त्वयः सर्वाभिलाषदायिनास्मदास
कोनलसैनयामोहरानिददातिमोहनः
श्रतानदायीनमोहरः तस्मैनमोहरायसर्व
कालेसकोनायनिजभक्तिपरिहीनायद
सयनमः स्फुटयमकम ८ रामनेविरुपा
कारारकापाहिफणावरा रावणायापि

नोदानारानानाशा
दिनोनरा ९ पद्मा
वेधः ॥ तत्रदिक्ष
नोकोनकोनलाव

ह्लिनीवामृतमयीमयीनः १० श्रीवलयम
कम् राजती तिनतुरङ्गीतिदेश्रहिमुनाकोः
तपार्वतीप्रानवसे।बेधिनीतनुर्मूर्तिः राजते
कथंभूताविष्णाकाराविश्वंजगत्तदाका
रा तयाराकायः पूर्णेन्दुः तथाप्रहिफणाः
नाभिर्वरातन्कुद्दानयाराव एभाराधिताः
मीविता श्वलयानत्ताराभैाम्यस्वभावश्न्यर्थः
तयाराद्तालाद्तानवतोमममविद्यवेतिक्रिः
याविशेषणराद्तानाभ्राविराजतेऽन्यर्थः
तयाश्रजराजन्मादिरहितत्वात् कोनला
वण्यवाह्लिनीश्रमृतमयीवाह्लिनीनदीव श्र
नवर्वहलाश्रुगलकं श्रायश्लोकः पम्बं
धः ह्लितीयाश्वलायमकमायस ॥
दरवति वरदय भटभय दपण दलण
यरश्यपर श्रुरशारसमरे भटमयरणय
जयजयश्लिमतद्दतमावश्नरवरश्रुलवदाशि
व ११ महादेववंधः
जागेश्वरवंधश्नयर्थः
दरवतीतिहेशिववंवे
जयजयकिंविदयार

वे
लिंट
त न म ख स र व
ल र य ज य
रे म द
स
श्रु र ता
द ल प घ र
ति व र द य म ट

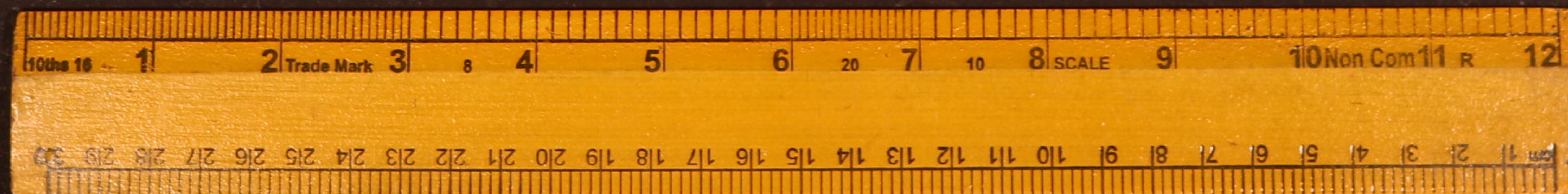
वतिसमभयेसाहशोवरदयवराउन्कृष्टा
दयायस्यश्रेयकादीनांविघ्नकंठकाना
मपिश्रुनर्दययायाणांपन्यश्लितिपादक
त्वात् तथाभटानांभयदःपणोव्यक्ता
रोयस्यनाहशः तथाद्तणांपथायस्यना
हयोरथः तत्रपरतश्चोगवान् तदा
मंत्रिणांभटभयदपणाद्तणपथ्यरधघ
रश्रुराणांत्रिश्रुराणांशारसमरङ्गाणश्चडे
भटमयः साहंकारोरणरथः संग्रामवे
गोयस्यतटामंत्रणम् तथाखिमताद्ता
नामैन्द्रियाणांमनश्रभिषेततदपिधान
त्वामवैन्द्रियाणांतथाद्नोमरखः दत्ता
धवोयेनतथास्वरराणांमखिंद्ताती
तितत्संवधनम् ११ कृशानवराणांभवता
शोधनीयाविभागतिः चराचराणाः
भवताबोधनीयाश्रुभामतिः १२ कृपा
डःसहासंसारेतातुराणांभक्तानांभव
तास्वामिवाश्रविभागतिःतामसीगः
तिःशोधनीयाःचराचराणांजंगमस्था
वराणांश्रुभामतिः भवतैवबोधनीया

अथगोमूत्रिकाबं
धः १२ न्यासः
नरकेकालमा
लाभारणादिनर
माश्रिताः नरकेकालमा
लाभारणादिनरमाश्रिताः
१३ कोवीगोमूत्रिकाबंधोमम
ह्ययमकम् ततोनिननिताता
नाममममामामिमामममाः लल
लोलालिलीलालैककरोबाबैबरम्
पारैकान्तरः ॥ यामबागगनाः कोनै
रवमादरवतापदैः समेषस्त्रामवङ्कि
रवमादरवतापदैः १४ त्रिभिर्वाक्यार्थ
तिलकम् ॥ नवेति ततेति यमेति ॥
त्रिभिः श्लोकैर्वाक्यार्थतिलककम् ॥
यथादेतानततज्यताः यमबागगनाः
नृत्यस्त्रियः भवङ्क्तिरवमादरवतापदैः
भवतिविषयेयातिभक्तिराबाणायाः
मादरवातनस्याः पदातिवाक्यातितेस्त्व
न्ताः भीताः कोनैर्मन्तेभिः समेमसहपनः

कथंभूतैर्मन्तेभिरवमादरवतापदैः अव
मादेविनाशोबाविदढतितापवदढतिता
दृश्योभैर्मन्तेभिः श्लोकैरस्त्राः भवदीयभक्ति
नस्तितिवाक्यश्रुतिवच्चस्त्राऽन्यार्थः इमा
ममसेवधिनीमालक्ष्मीमापतानमामा
माश्रुहेनिषिधार्थैः अमाअश्रीकाः पुनः
कथंभूताः नोस्मादिरमावलेनाद्विनिश्च
येननरकेश्रिताः ततेतिततताविस्तीर्णाः
याईतिततयः ईतीनाविघ्नानो ततयः स
मूहाः यत्रतथाविधं कृत्वाकालमाला
भरणाः कालस्यमालक्ष्मीस्तश्चआभायै
रणेयामांतथाविधाः पुनः कथंनरके
कालमालादिनरमाश्रिताः नराणांके
कालमालाभियांनिश्राभरणानितेषां
दिनः रमाश्रिः रमपर्येतोयत्रतथाविधं
कृत्वापुनः कथंभूतैर्मन्तेभिः ललल्लो
लालिलीलालैः ललंततस्त्रसंततः लल
लाश्चतेप्रलयः तस्त्रीलोलोतिकस्मिता
त येतैः तथापुनरपिकथंभूतैककरोबा
रैः उरुबलेवनत बोरेबाविध्रेउरुबंत

इ॰
शा॰टी॰
८
6

याबीणिसमूहः श्राइक्ष्तवोरेवश्चारेचना
त्रुक्रोयारेनवरणिनिदटानिनथाविधेः श्र
रमन्यार्थेश्रवाक्यार्थतिलकेप्रथमः
समुद्गयमकम् कांचीगोमूत्रिकाबंधा
च द्वितीयः पादेकान्तरः तृतीयापादय
मकम् १५ प्रलापिनेमारसेनाभयप्रद
प्रमाज्जलम् श्रीमान्पवित्रितीव्रप्रभावो
चितविग्रह १६ हेतीव्रप्रभतयाउक्ति
विग्रहश्रभयप्रद त्वंमाकर्मभूतेश्ववा
त्कनेरसेणाद्वेणसाकोहशोयमाज्ज
लेयमाद्राज्जलेनथाप्रलपतितल्लीलः
प्रलापीतेप्रलापिनेनवितमागास्पृह
कर्मक्रियेयंश्लोकः १६ विरातिविने
निचितेवितानाश्वरावरावारवरित्रवा
र रैवाकृतावित्रनवविरावीरेतिरनारै
कृतचोरयोरैः १७ त्वत्वरः हेभगवन्त्व
यावरावारवरित्रवारेवरावराणांजना
मस्थावराणांयतश्रावारवरित्रेनत्ववा
रश्वराणांयस्यात्त्वंवोधनेरैवाकृतायां
धनानांवाकृतापुरुस्वयंवित्रनरासाक्ष्यं

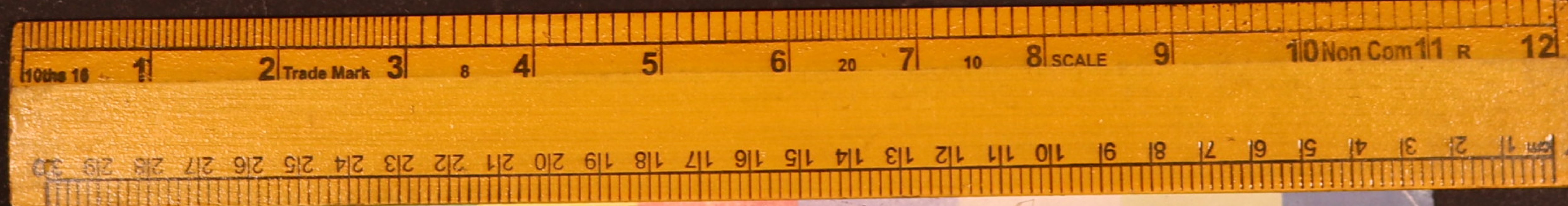
त्वणिकात्वाद्विचरविषोविश्रुतःरीतिं
इतासामाकैईतभूतेःश्रवः वद्गलाः
येवैराः तथारोराणिद्वाविद्याणिउक्त
चौरेरैः कैःरतारैःरनस्याविततविश्रांते
वाराणिश्रुतिसमूहाइवतेःपुनःकथं
भूतेः विरेयाश्रान्तिःतथाविनेतिः वित
बाधावतयाविनेष्याप्रेविरातिविनेति
विनैः श्रीराद्वरतःत्रुत्वरोयंश्लोकः १७
मृदातसारायुसभासमानासभासमा
नोगासृदात्तमारा विभावसस्यात्भ
वप्रभातेभवप्रभानेरविभावसस्या १८
स्याद्वयमकम् ॥ हेभगवन्भवविभा
वसोः नेत्राश्रयस्यवह्नेःस्यात्तश्राश्रय
भवप्रभातेसंसारोदयेसतितेनवर्मत्वं
धिनीप्रभारविभावचूर्णं सस्थासास
स्यवतीयतः मृदाहर्षेणश्रान्तेसारेय
सामृदात्तसारायुसभायोदेवसरसि
समानासहमावेनराजयावर्ततेयासा
भासमानिकविराणिसंगानियत्रतथा
विधंहृत्वाउदात्तसज्जटवलेयस्याख्या

ई.
श्री नो
८

त्रयमकम १८ देहींतकालेश्वरमेनपा
ह्रियमात्मभभास्वरलोचनाज शमैक
सर्वस्वसभूदिकांमांमांयक्षदेवेशजा
ह्रीह्रिमांसा १९ वज्रबंधः देहींतेतिदे
भास्वरलोचनथामत्र्यनेत्रश्रजश्रनादे
शमैकसर्वस्वउपशमैकसाधनत्वेमांटे
हींतकालेश्वरसेवपाहि मरणसमये
स्वरमेनकृपयापमानभ्रमोःपाहि त
थाभूरयःवहलःकामाःमनीषितानि
यस्योसताहश्रीसर्वाभीष्टप्रदंमोलंकी
यक्षविनरमोचमाजह्रीह्रिमापरित्यज्य
वज्रबंधः ॥ न्यासः ॥ नत्रल दीयाभ
गवन्मसादेरसामुत्वमुक्ति परायं
णनंसादहींतनाकृतां न
हासा २० हेभगवन्
मुसादेशोभनवलस ण
देतवसेवंधिमीतत्रःमृ र्निः
रसायांमुत्वेलहृणयाभू नलस्या
वांजनानांसदवहायिनीतयाउक्तिमूः
त्वभोगमोहमदेत्यथैःश्वनपवमकिप

गयणानांप्रभावदा तथा सादस्पावसा
टस्याप्रवंतांविक्षेदस्तेन हेतनाहमाः क्षि
ग्राःकृतांतदासाःयमभदाःयथात्वङ्के
भ्यःतेनिराशाःपलायंतेनेदिकद्रवन २०
स्त्रियासवापदपगाम्भाःस्थिमासावराम
त्रमसावलाभा वाटहिनामत्रमतादिटे
वातिभाविनाउत्पन्नतविभाति २१ प्र
तिलमानुलोमपादःयुगलकम् तदी
यानत्रिनेनेनभूर्वेस्माकस्येनमहाल्पयः
तदीयानउर्विभातिकोहश्रीस्थिरायेश
स्ताशुंधकाटयःतेषांश्वपदतपरायतिप
त्वभूतासवाणांश्वल्लादीनोवास्थिमाला
द्विभिःवेरउन्कष्टातथाश्रीसमाःनिवदः
सगुवः नाटशुक्लालासउत्कष्टश्वपादेवता
यस्याश्रासत्वसराव लाभा तथावादेवत
देशाविद्यास्थानविशारदविमयेह्निताभः
कविहत्वनोभयनिशेषः तथामेत्रैमत
तलाणधर्मादिभिः देवतश्रावकपदैःम
ताभाविनायहाऊःमवपूर्तिस्वेदेवतः
ति तथा सहिर्भिमागेः टवेश्वत्रतिभाः

ई॰
शायी॰
८

विनाप्रतिष्ठाना तथानन्यानन्यायेत्रता
स्त्य: नैरपिनुनानन्यनुनाप्वं विधानदीया
तनुर्विभाति युगलकम् प्राय: प्रकारस्म
तिलोम: द्वितीय: प्रतिलोमानुलोमपाद:
प्रमन्नमता: प्रसंत्रेभ्यो प्रात्रेभ्यागता: प्रद
य: मर्धायसंतानाहर्षादेवातिभाविनाच
ननोनिने नान क्रीतोलिन्यानेनूनेननानो:
ननुनोननीति: नेनेननोनूननेनाननीना
नेननूनानेननननोननेति: ॥ द्यालव: देभ
गवन् नानपूज्यनथा उन्ननानो नननो उ
न्ननाप्रनंता: पृथ्व्यादय: ननवोस्तनयो
यस्य ननेबाधनेनेननमंबेपिनीनीति:
नतानोभक्तानोनुनोमत्यानूनेनिश्चिनेन
नंनोलनुनोननमंनो निद्राघमेवपोषयति:
नपन्नानरननहेननाः नेनप्रथीनमवना
स्वामिनानोस्माके ननाविस्मीर्णाइति: स
मारबाधा: नूननतोननंनेननीनामवन्ना
निमात्रेणावंयमन्ता इतिमंचिंत श्लोकोयं
द्यातव: ॥ हरप्रभोपरेवंयरलोभाग र
स्थितोभव प्रभाविनदमोरोवंभोगानव

मदस्थिप ॥ सर्वप्रभ: ॥ हरप्रभो भवते
तेरंराग्यिवेहरवि
वारयपरमनवर्ये
वंचवंदनीयक
थंभूतस्वंरनमो

ह	र	प्र	भो	प	रें	क	न्य
र	द्दो	भा	ग	स्थि	रो	भ	व
प्र	भा	वि	त	द	मो	रो	रं
भो	गा	त	स्व	म	द	स्थि	पे

हिमांपरानोप्रतिभागोसंविभागेप्र
स्थिर स्वबल: दानानावपि सर्वेलाप
कहितदेवनाकीलित: पुन: कथंभूत:
प्रभाविन: सर्वज्ञनोपलक्षित: स्मर: इ
ह्निय: जयोयस्य तस्याप्रभो कथंभूनभो
गानस्वभोगा मनोयस्य प्राभासमानना
न पुन: कथंभूतप्रभो मदस्थिपसंतिः
ष्ठोभनानिप्रस्थीनिभूषणानियापादि
रत्नीनितादश ॥ काशेन भगवना
लितवकेदक्ष्वे: समा कालिकाका
लिकालालीलीलाकापरवीवघ: ॥ ४४

त्रिशूलबंध: ॥

पदाइन्द्रदशा: योवीरस्वान्य: पाति

ई. शानी. ५

९

नाहस्याप्रवीरपवीनरागभयनेषोरादि
तः सर्वसंश्रयैः सर्वभूतानुकंपी च वीरः
स्मृतेनवयैरिति नवसेविधिन्यः केदच्छ
वेकान्यासमाश्रमिकीदक्षीकालिका
मकाकानामालयः पंक्तयः सथाकाला
नामालीवनामामिवलीलाविच्छिनिये
स्याः नादपीक्लमत्वेन त्रिशूलवेधयम
मत्तमेहरविन्सारोमगारामोरमाधिरः सरा
विरामारोरोगसुमारामीममोहराः २५
ह्यलवाः ममसेहः सर्वदेवताविश्रांतिः
स्थानमपिमहः निर्मलश्रायोदेशः इनाव
नेकः मारः कामोपि सर्वजनवल्लभः श्र
िः श्रावकनयाश्रमराणां देवानां आगमः वि
श्रानिपदोनंदनादिप्रदेशः सोप्यवसः
शोभारद्दितः श्रुतपवश्रीरिवः श्रवीन् वा
तीतिश्रमवविन्यानशाचूदश्व सगारेवि
ग्गा रमालक्ष्मी भगवती रोरोहारिर्णेश्र
रमन्यधीनमारामीउमयामहायोवपर
मनेसपार्वतीवल्लभाः सपवउहराः मद
उत्कृष्टे निधानभूतेपवं २५ विहायसा

समसेपन्नासेव्याः स्वामी शिवं भवेन ये
नाप्याटिविपंथानोराजमेनंवचतिष्ठति
श्रुपगाह्याभासः नः श्रस्माकं ससमेपन्ना
यान्यादिसमडिंमनेविहायस्वामीवि
षेस्वराः सेवनीयः येनदेननाशिवंका
ल्यानंभवेन दिविच्चयः येथीः सवाप्यः
श्राप्यः राजेन्नेनरानमध्येइनन्नभमंवच
तिष्ठतिश्रुश्वविहायससमसेपन्नाशिवेला
मीसेव्याः येथानश्राप्यः राजेनन्नतिष्ठति
इतिसर्वैश्याह्वाउवाभामेतेश्रुतश्रपगाह्वाभा
सैयंश्रुश्चीनरपतीतानिर्देशः २८ नभा
सनेनेसमानभाविनामममतोविभा सना
वदेदेवनामनेमदेननदेमते २९ श्रुयंसर्व
तोभद्रः ॥
सश्रावयं
भवमयेना

न	भा	स	ने	ने	स	भा	न	
भा	वि	ना	म	म	ना	वि	भा	
स	ना	व	दे	दे	व	ना	स	
ने	म	दे	न	न	दे	म	ने	

श्रुताः पश्चावबन्धायायाब्ज

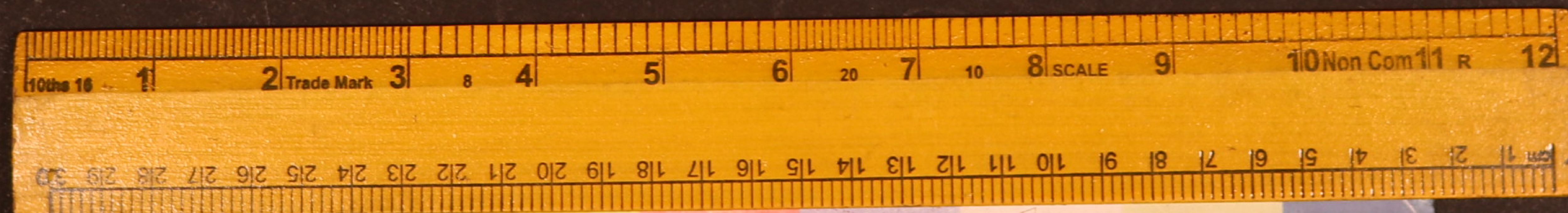
पद्मा श्रु बंधः

वश्याननेभागामाभानोकइ नाः
हा २८ युगलकम ॥ नभामनइमया

ई॰
श्री॰
१०
10

वयमितिहृद्योः टीका हे भगवन् देवा
नां सदेवतानां ब्रह्मविष्णुप्रभृतीनां श्रा
मनं स्थितिः रक्षणं हे प्रणविनाशो वाय
स्मात् तत्संबोधनेतेन वयमभानभासते
श्रपितसर्वांतमाभासतेपवकिंविधाभा
वितानांते द्विप्रभृतीनां श्रमननानिरहेका
रनानयाविभादीमिवस्यांसतासत्पत्रेपा
णाब्रह्मणावदेवदेहतिभामसेनाप्रसंभाषा
ज्ञानयत्नविमस्रुपनिमत्वेशुवदेहस्पात्म
नेपदे तेतवववंमदेनश्रेहकारेणनदेभ
वमये श्रमतेश्रनीसितें इसतेनउकेमा
ग्राधुङिनासेनः पणावरवातानपरुनात्
नयानोश्रुताः हेकदकजोङः खोनोभास
क्रोधः श्रमाश्रलक्ष्मीसङ्ङाजांकजायाः
श्रवस्याः नाहरविवारय इतिश्रुगलकम्
पकः सर्वतोभद्रः द्वितीयः परस्रुवंधः
कलिकालकलालीककेलिकलका
लाङले कालेलिकोकिलाकालेको
लेलोलेङलेकिल २५ द्यवरः काना
मश्रुलेसमर्थोभवतिश्रपितनकश्चित्

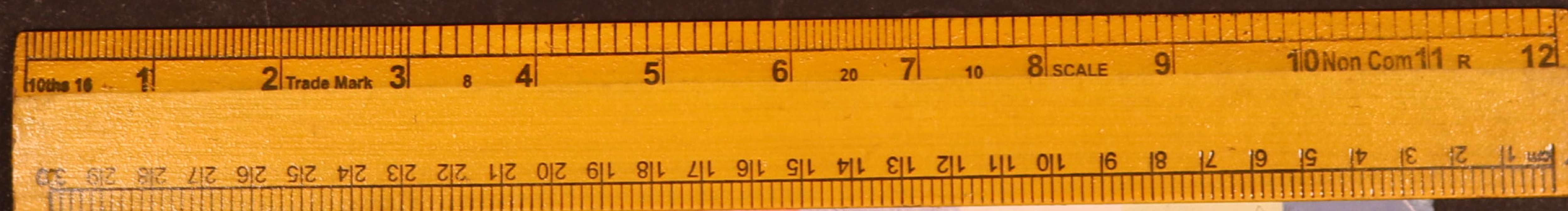
ङलेश्हीश्रीरेश्त्यर्थः ङलेशारीरेलोलेः
श्रुस्थिरेमतिर्यतः कलिकालेयाः कलाः
ताभिर्यद्रलीकांतदेवकेलिः खेलनंयस्य
तथा कालकलेः नानाविधेः कलिका
भिः श्राकुलेहभिनेतथाकालेशैत्याजा
ग्रतीत्यर्थः तथालयोभ्रमराः तथाको
किलाश्चतद्भकालेनामसे २५ श्राभा
तिभातिभवतत्सवकालमाकिंसेविं
नयमरद्दोयतनेङ्कशांगम् मोमाप
मुंवभवभीममलेकलंकेद्दनानिकष
मपरापिपदेवतेनः ३ पुनककेवदा
भामः सर्वपादाश्रयः हे ममहाहदेव
हे श्रमरापिपतेमाकिंइग्रनंगेरोहशरी
रंसंविनयकर्षेभूतमाकिंकालमति
मलीमसंतथाभवतः जन्मदेतोः मो
कृशांगश्रतिभीत्पालामतंसंविनय
श्रतिदयालतयेनिशेषः तेनदेवताहे
तावपकः नाहशालोमश्रशारीराणाम
पीत्यर्थः नमस्मकालस्य भीमभयदा
यकेश्रतिकर्षकलंकेमामंचकलंकं

६
श्रा तो
११

सर्वेषाजन्तौन्तर्थः श्रुत्व श्राभातिभाति
भवतः तथाकालेऽस्मिं किंसेवितंयस्मर
दश्चञनत्रेक्ष्वणोमासाश्रस्थेचभव
भीमसलेकलेकेह्मनश्रुतिकछेश्रपणीथि
पटेवनेनइतिसर्वेपदाश्रियवेपुनरुक्त
वक्षाभासस्थदेवनानासिनःदेवनेनः न
दामंत्रणम ३। यजनोवास्थीसारसमा
नेमसारम सरसामनसासारमाधीरव
नेजय ३। दाम्भोश्रुस्मम् देभगवन् त्व
जयकिंभूतयजनेयहेव उत्कृष्टतयाऽ
धीमारेत्याहिधीसारागणयोगिनोयार
साभूमिः सैवमानसंतत्रसारसहेस न
थाटत्तनिष्ठनतयादासानोनिजभक्ता
नोवरापवश्रासारः तत्रनदसयोविशेष
तयामन्नेष्ठुकामाद्दित्त्वाटपक्षेषक्रतः
श्रागवस्राणवार्थपोयेन ३। ददताम
वरासारनदसमस्कृतावर वरताकृतेम
दत्तसारावसुदाटट १२ तथावनत्या
उत्कृष्टतयाक्रमोमदनोयेननादयोना
यारमः रमपुक्तः आर्षीश्रारित्याटवक्षा

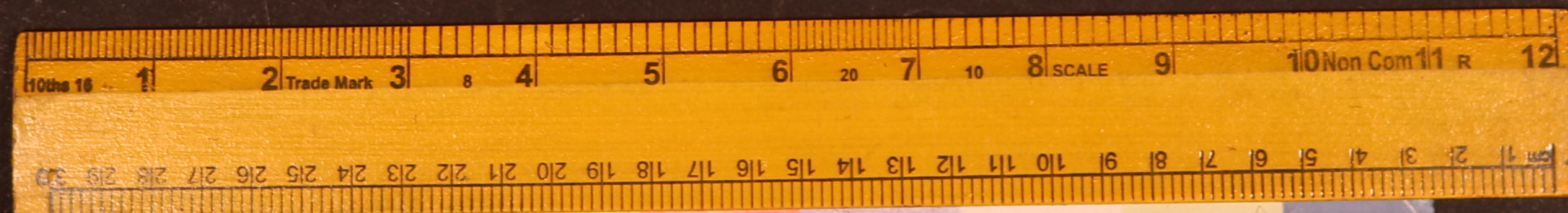
गावः सेजलेपायस्थनदामंत्रणम् नदाम
दासर्वदाश्रुत्वान् भवपाशात्पान् सूनपा
सकानस्थितिहेतोनिनाटश्रासमाटत्नक
स्मिन्सरसामनेसामासरमाधीरवनेसर
समासनेस्थितिर्येषांतेमायालन्म्याः
सारा रसापांभूसौयेधीरावदेकनानाः
भाउकाः तेषांवनेसमूहस्तत्र दाम्भोश्रु
गलके १३ तवैवमूर्तिःशिवधर्मराजस्य
हिन्सनानासस्तहिन्समाना शुभावहा
तस्तजषांनिरस्तधनादरागोनिधनाद
रागम् १३ देभगवन् शिवनवैवमूर्ति :
श्रासहितश्रागहितभवतिकेषांधर्मरा
जस्तहिन्समानोयमस्तहास्तहश्रावाना
त्रियलोकानेतकिंकरागोवाकथंभू
ता समानासहमानेनइजयावर्तनेया
सा पुनःकिंविधानिरस्तधनाधरागोना
निधनाकर्मेनाम शुभावहाशुभरावा
करादांनंतयसकोर्येसाकः १४ भूया
उकिस्वस्वभाकोनतोवासारा दत्तासे
वसोतादरासा नोवेषांजोयनेकाल

दे॰
गीता
१२
12

मेनायाकालिन्द्रानित्यविन्द्रालिकायाः
मुक्तात्प्रतिलोमः हेभगवन् उमाको
नवयिमाभक्तिः ममतीव्रासारांविक्षि
न्नाभूयात पुनः किंभूतादस्मान्निर्गुणाः
पुनः किंभूतात्रमोघः सफलः मोत्स्या
दहोयस्यानोचेद्दक्लिलवस्यात नहेषा
कालमनाभृत्यवमृः जन्ममरणादित्रा
णानजीयतेकेनापीत्यर्थः पश्चाकालसे
नाकायाकालिन्द्रामलीमसत्वेननित्य
निम्नः प्रतिनीचः पुलिकायाः भ्रमरका
योयस्यासाभ्रमरकायारदण्यत्येतमलि
नेत्यर्थः इथ नवानानाजानिनूनेनोनना
नीनानवाननः नानानेनजनेनानज
नेवाननेननौः इप पकानराः हहेनल
भ्याभवतानयदौनलसाधुना भुक्तिरू
पाभवाधीतानयनानलसाधुना २८ पा
दयमकम युगलकम नूनेनिश्चयेनस्न
स्माकंनानाग्रानिनानाविधान्यन्नानिनो
नभवति यतोनीनाः निर्गताः इनः स्वा
मीयेषांतेनीनाः स्वामिरहिताः धनाः श्र

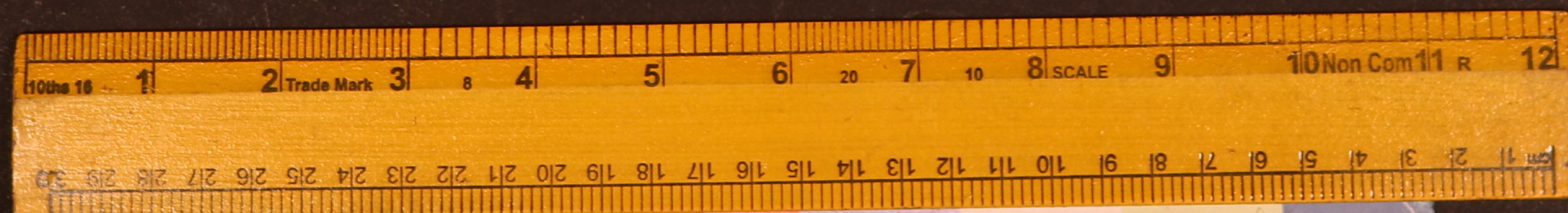
वियमानाः धनाः प्राणायेषांतेधननाः
निष्प्राणाइत्यर्थः नानना इत्यादिधने
नहेतनाधनधवियमानानीयस्मिन्नक
र्मणितनधनभवतिकाकाभवत्यवे
त्यर्थः नानरः स्वामीनभवतिकेषांनः
इतिभक्तजनेभ्यतिशुभ्यौकिः नवलिश्चये
नानतेनइनस्यानतेमत्वियस्यमइनाननः
लक्ष्मीवान् नेवाननः दरिद्रः नेननेनान
नेनदिरिद्रेणापिमुक्तिरूपानैः लभ्याक
दापिभवाकेनहेतनाभवताकथंभूतेना
हहेनपुनः कथंभूतेननयनानलसाधुः
नानयनानलेनसाधुः पृष्ठास्यास्तनमुक्ति
रूपानौः कथंरूपाभावाधीताभवाधेना
यस्याः साधुनः कथंभूताजैनाः नजेनो
हितेपुनः पादयथापुमम इतिभक्तजने
प्रतिश्रेष्ठोक्तिः अथनाम्नदानीमायप
कादरः द्वितीयपादस्यमकं इहशाहूपो
नमस्यमानिर्भिन्नलिंगनानाग्राशासाय
काव्याकिशतजनीयादिकाबेम्रुवद्दृशपि
पादाख्यानापीनकतोहयपतेः नमस्सर्वो

ई.
ग्रा.बे.
११
13

स्रार्यैः समर्थितेयथा यमकेस्रेषवित्र
र्णनानितिपर्दर्व्देः ग्रस्थकवेःकविन्ता
नरूत्याहिसमन्कतेवित्रवादस्यडुष्करा
त्वात् ३५ ससररससभाभासस्सदादाव
वरूरूममतुगततनानानाततग्रभजाजात
नवयुयनानाश्चेवलाभमेव्यसममनते
ममन्दान्दासमंगुगतेति ॥ प्रावलिः ॥
नर्थितमुससचितानानारूमीयमेहमीयावि
जनविरणाग्राणवकातिभातिजयजय
जगतस्वेनत्वनतोसिभासि ग्रसिकमद
मदासंस्तेभवेवभवः ३७ पतसग्राकस
ग्रग्रमार्येनाबेमूलवंधः ॥ द्वि नीयार
र्थेणदावे धः ॥ मालि
नीहमा भा पुग
लकम ॥ मरे निम
यीतिरेभग वन भगी नना
वग्रायलाभ भवावस्य लाभे
नदेतनाउक हः वासः वि
याविथाग्रास वेत्यमनेय स्पहे
नोयदार्या नामनेननक लरका

न नथाविधहेभासिन भासनयीलरसि
कभकजनमियईहमीनतेमथितेनवदा
ससंगतेग्राम्नविरितेदभीय यानवनतप
वेभूनानाग्रनिभानिसानिशयायेणभनेकथं
भूनासमररससभाभासहसरागणासाय
संनथाविधायंमाभायस्याःग्रादावादा
वेवसस्वदामूकग्राद्दिम्यभकेध्यःस्वमाली
यंस्वयवेददानीतिनथाग्रवक्रकमेहत्वाग्र
कोटिलेनग्रवृपश्चात् वतेतमेयस्याःसा
नयदोनरेग्रानमाविस्लीणग्रकहाग्रजा
समर्थिथभृनिसकलनिर्माणयस्यास्तथा
विधास्वयंपुनःग्रजाजन्मादिनातथावय
धनानांहिंसाजीवनानोग्रसणदीना वेव
लाग्रस्यियासमनुसर्वेकालेग्रमेदानित्या
नोनोनरमितिसवेधः नथायाथनेनउः
रविरजस्पयमस्ययेजविनःवेसयावेनः ग्र
थान्भदाःतेःसदयोरणाःतेनसायनेनथा
विधाग्रतपवसवैंमाजाणकाग्रनपवंनन
गमेनननविधयेनतोसिविवादनिपुनःज
यजयमदमनोतिन्यानिपयार्थेमासः

ई॰
प्रा॰तो॰
५४
14

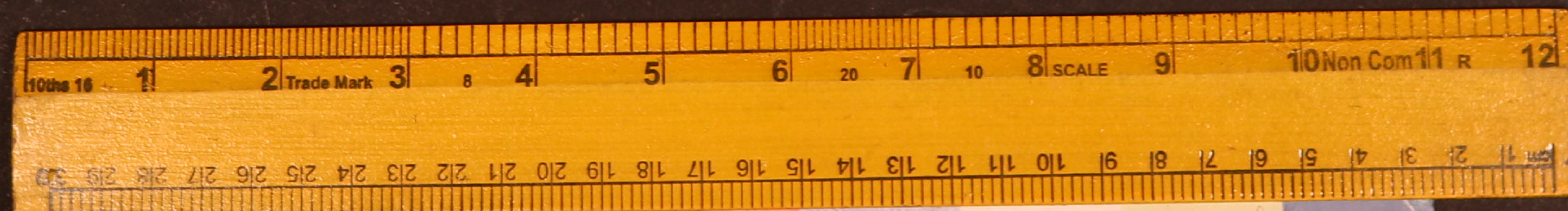
आश्चार्यरूपाः तेनैव भवे संसारे भयमुत्क
टः सतः सत्वेन स्थितिर्भवता कल्पिता
अस्तेनापि त्वेषु साद्दैव धातोर्यासत्वेन
यदाह कस्त्वं भवतस्त्वान्यत्वेन नास्तिका
मतिरिति प्रमेयमतत्त्वेणाप्रमाणेन प्रा
मीयते अन्यत्वं तत्त्वमात्रमथ पतित्वा
दमतेनापि त्वं वस्थास्मनादिसिद्धेश्वरा
निर्माणं वैचित्र्यात् अत्र पुगलके पक्ष
वलिः द्वितीये श्लोकस्यार्थे नात्रिश्लवेध
द्वितीयार्थेन च गदाद्वेधः ॥ १७ स्वत्वेन
दमत्वेन सवर्णाकृतिविग्रहः नागराज
अपत्यान्यकोगिरिविभोजयता दसौ ॥ १५ अ
धेवात्र कोयं अमीगिरिशो महादेवः गि
रीणामीशो मेरुः गिरिवाविंशो ब्रह्मस
ति श्वेतिश्चयार्थः नद्यार्थे गिरिशो महा
देवो जयति सर्वेषामभवानिर्भवा निस्ति
नोनि स्वात्वदः तथान्यत्वं सत्वेन उत्कृष्टे
न सर्वेषां भवानां वर्णानां ब्राह्मणादीनाम
न्यवर्णानां च स्वस्मैतास्याकृतिः स्वर्णीयसमा
न सत्सवर्णाकृतिः नागेशोविग्रहः आ

मी मसन्निवेशो यस्य नागराजादीनां अस्था
या असिद्धा अत्यर्थः अविरहिताः सर्वांग
भूषणत्वात् तत्साहित्यपक्षोर्थः मेरुरपि
सर्वेषां भवनाः स्वर्विदः गन्धर्वाणि यस्यासु
त्वदः नवा उत्कृष्टा मालक्ष्मीर्यस्य तत्राद्वेता
पलक्षितः सर्वर्णमयी आकृतिर्यस्य वि
विधानेव स्यनागहो ग्रहणं यस्य च न अ
गराज मथार्थत्यार्थः सर्वेन राजपव इति
द्वितीयार्थः वृहस्पतिनवमत्वेन स्वत्वदः
जीवः सभमनवहिप च मगनइति तथाव
वर्णश्रेष्ठाभन वर्ण्या आकृतिर्यस्य तथाविधो
विग्रहः सन्निवेशो यस्य भासमानकृतित्वा
त् वृहस्पतिभ्राजस्वी तिकृतिः विधिशो ब्र
ह्मावा विग्रहः नागराजमप्यहं तिनः अघया
अन्यथाः राजवाहनेनानभयया अतिशा
यी वा सर्वेषान्मभेणावर्तनानइतितीथा
थाः अर्थत्रयवादी स्माकोयम् ॥ १६ ॥ भवस
वभवात्तीतत्वतनमोहरं ग्रणे वक्त्र
मेवैहि हिताहि सहितार्थं ॥ ५ ॥ दयाद
त्तदत्वाग्लानिर्निर्यानि तं विगमयः यमा

ना॰
श्री
१५
15

यानेयनिह्नाववरवेयवेलपमाम् ॥
ह्नाभेपागद्वावेथेपगलकम ॥ भवे
ति यदेनिहेभवभयसर्वी क्षे
ह्नभवेसेसारमतीननिभेक ने
ह्नेनपरमाथेनतन्तसमाक वे
माथेनतह्नसजानानीतिन से
नमोहरसर्वजनानामह्नान हो
नष्नशेविषवकेठकोडर णा
थेरमहेवाकिनभेरवन्ता ने
रसेनकृपाविशारदश्राद वे
लपहिदिनसर्वजनेभ्यः श्रेष्ठ दद्या
घोरनक्रशलस्नयोहिभ्यःशे माहि
भ्यःसहितमहमाहिभ्याभकेभ्यः श्रेष्ठ
ददयायोददक्रशलश्रयानिपापानि
ददशानिनयनियानिनिदनीयानि
पापानिविरामयश्रयः कृतारगयमस्मा
यनेसामश्रलयमिन्तामस्यानोयनिह्ना
श्रयन्नसर्वश्रवरद्भवरवेयवेलपशनि
श्रामेश्रलयद्वानि ४। ननक्षेनाद्वपनी
ननेनादिनाददनिनीनिनिषेनिषनेन

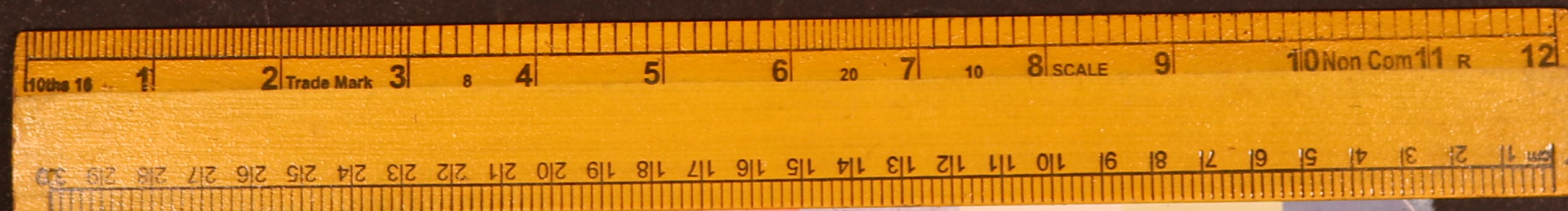
नम् निपिवनाथनतेश्रवश्रनननिथ
नेनदिदेनिहदानिते ४२ नवगीवेथः ॥
ननेनिनिपिदमाथश्रवीरस्यसामिन हे
वीतिनिथे ननेनोद्विनानोद्वाःरोगाःन
ननेनोद्विनाबद्दलरोगिनानिथमेश्रेनस
मथेनवेदेदेनेनदनिथ्यपथनियनस्न
वृनेनदपनीवहलेनषथेः ननेस्मा
ड्नेः श्रद्दनेनभयनूतनेमिदेवनिथने
स्ननिरेवविनेनिथाद्वानिनिवीनेवि
सखिनिश्रपायानिथेश्रामपद्वननेवि
स्नोनिनक्षमम्रवोकरणेडनविलेवि
नाद्रपभ्यानवगीवेथः ४२ सारानेने
नक्षेलवरद्वापरासा सालपद्वारादि
नमन्मद्दासदासा सारासदास्नम
वोनवरकाविलासा मालाविकारथा
श्रुसाद्दननेजरासा ४ दे श्रष्ट
लपयवेथः ॥ हे भग
वन् श्रासारश्रयो यया
वासावापननयाहि नःनया
महश्रननमाश्रद्दमालयापानिया

दे
श्री लो
१९
16

यामस्ववर्तितोयः सदामेत्रलाम्भसादिः
नसावननेनेनवसेवेयिनीसानन्तरान
नेवगान्तनीनिवरहायराव श्रेस्यनीः
तिपरासापरेक्षोशत्रुलोश्रासः कोपोवा
यस्याःसकाशात् मन्सहरुक्षेशान्सव
हासःप्रमोहःयेषानयाविधाहासाले
वकायस्यासन्महहासदासानयासादे
नमहेतेश्निसाहासहाहनभवोत्कर
काविलासाकथेसालवन श्रविका
रुष्टवनिनिर्विकारयो गुरूकानतया
श्रुजनासानवियनेनगयाश्रासाश्राः
स्यायस्याः श्रुष्टदलयस्थवेधोयमव
सेनत्वेनेन ४२ ववासावववासारयरा
भवयरामव सनहृमासनहृमानत
त्ववनतसव ४४ यमकावली हे
भगवन् भवसमुहनानन्तत्वसमय
गुरुश्रेहेमानिहृदोसि स्वगुरुयूयभ
वीनियगुनयाविधाः स्वनन्तुवोवह
लाःत्ववाःत्वयाणियसनाहसान
वसेवेयिनीनतुववराउक्षहानयासा

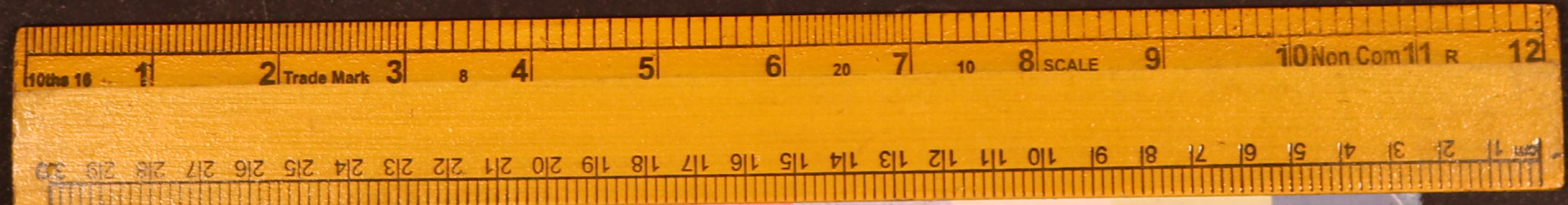
ग्रः सत्यायेवनाः तेषामासारोबहलवर्षः
णानत्रप्रराउत्युक्ता सारवासारपरानयाः
भवेमोतापिपासिणोषयति श्रभवेपरा न
या समेताहृमाभेरववाउत्कटा ४४ सा
ध्यामूर्तिगुणैर्याने भाविनवमनारसा
सारनावाधिनविभारविजस्समदेवसा ४५
त्सरिकाबंधः॥ सानवमूर्तिः यमनियः
मादिभिःगुणैः साध्याश्रारा ध्यासाया
काभाविनत्वेनमनाश्रिया भविनम
मतानयारसावीनरागा नयाः
रसावीनरागा नयासार नयाउ
त्क्षष्टेनवाधिनाउपसा मिना
विभाययाकस्यविजसत्वेषाःसदास
वैदेवइतित्सरिकाबंधः ॥ ४५ ॥ ॐरवे
कालेसावयमारेसमकुमारसादान
वदेव श्रनवदयाधिनभवमदनारेजा
लसामक्रियतेमयिदेव श्रनवदयावि
नभवभि ४६ संल्लानकरमोरापश्रासा
काःॐरवेइतिदेभवकोभूमौरेवसूर्यवत्
प्रकासात्ॐरवेमदनसम्भ्रेमदनारेका

ई॰
प्र॰ नो॰
१२

लेममयेदेसा वमदश्रवेन
यत्नेणे ने
वर्ते ते
यस्त से
वोथनंश्रेहस्मरा मिमञ्जकि
नयामियवमोगतिमितिवन यममध्र
देयमावेश्रवममंसारवामनोतितिनसदा
लितनवनकणादेवदेवकीञयमवहाय
हिधानथेवावकाश्रनवदयगाकुपयाः
वितवामश्रवलस्थिरउक्तिश्रयतेनयुः
के उक्तियुतेमयिविधेयेश्रनपवमासव
इतिश्रवाणपुकमसंस्कनभाषार्थः ऊरवे
कालेकम्मीरभावयामवैमानितः वम
मऊमावाः मदानवादेवाश्रनवदभाव
यानिवविधिरस्यार्थः यावितभावभाधि
तंसारइतिमदनाइतिमदवक्तिना
मुकातानाश्रपाश्रपिकम्मीवभावार्थः प

ऊल्लसदिनयानंदशिवमदिजयानयन
मूर्तिनाभातितेभुवामास्थिरयाभातिने
नमः ५० श्लोकंषणावंधद्वयम ॥
ग्रंथणावंधः ॥
युगमम देशिवम दिनवा
वंदभुवणामायोभ विवारे
त्वेः मदारभेण
विश्वकर्मणावतीने यस्तदा मंत्र
णेतथाभक्तिस्थिरतयाऊल्लसद्विन
ः नयारहितः नकणश्चदनोनिवतिश
यमीतिलत्नणेमोत्नपर्यायोयमन
याविथनवमेवैयिनीसामतिः भवाऊं
त्वहाश्रभातितेजमः परमानंदस्पश्र
भास्करमायदाऊः देवः मकोपिजगती
प्रकाशारतिनटलेसान्मावबोधेश्रसा
तितेजोमयामृत्तमव ः श्रकृपायमेवमः
न्यातिवनत्रस्तुयोभातिनवेडतावकाले
माविश्रुतोभातिकतोयमानिः तमेवभा
तंश्रनुभातिसर्वेतस्यभासासर्वमिदंवि
भातिकुतोयमाशिः तमेवभांतमनुभाति

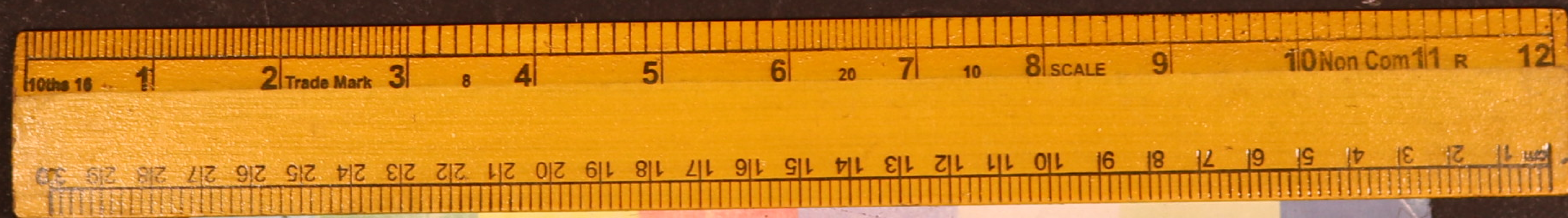
शि॰
स्तो॰
१८
18

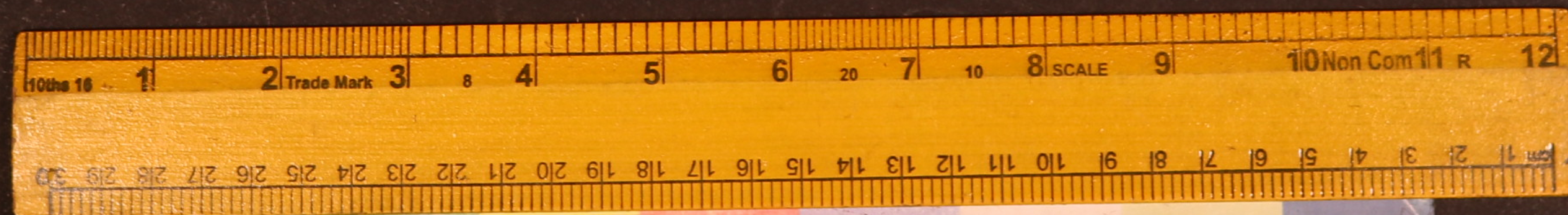
सर्वेन स्वभासा सर्वमिदं विभाति इति नि
त्यास्वरूपं निर्मलपरमेष्ठिभि विद्यादिभिः
गीतैः सर्वदर्शनेषु परमात्मनः सर्वे तेजो
व्याप्तिमाप्य सर्वेश्वरत्वे विश्वकर्तृत्वमिति
सिद्धे इदं काव्यमात्र प्रस्तावेन किंचि
दुल्लितमत्र विस्तरभयान्न कृतानि पद्या
गाश्च न वितन्य प्रपंचितं दोभिस्तरसा॰
श्रवसेषु श्रवगानरसेषु वालिपापाये
षु श्ररतात्रसकानारे संसारोन्मारणेना॰
दः समर्थो रसो यस्याः सा तथा विधा वृ
षु भाया श्च भयदायिनी एवं रूपा नवे वे
ति इति नृपांबंधः ४७ वर्चोशिवतिता॰
मेवनत्वविभवोदारभक्तोनिर्भृशं सना
वेयभवप्रशोक्षिविदिनस्वेकृतवैरिभिः
वि विश्वस्तव्यहिनायनेभवितमोस
नार्यजेयपथनेमेगाग्राचक्रनस्सगायविभ
वे मार्गीयविश्वात्मने ४८ कविनामग
र्भचक्रबंधः ॥ शिवस्तुतिविषमवृत्ता॰
कृता इति निर्दशांति वर्षेयपुनःपुनःप
र्यालोचनया श्रुत्वैः स्वव्रतः सान्तः इति

नीत्या पायेयपरस्यः शिवस्तितो मे त्राणो रुद्र
स्यपरमार्थस्य विभवक्रमेणेस्फारस्तुणे
महिमातेन नंदादागग्रीयंस्यमनथावि
धः श्रमिविभवश्रेष्ठोगृहेः कविनामग
र्भः चक्रबंधः शिवस्तुतिविषमवृत्ता॰
कृता इति शेषकाद्विर्गुक्तिनिसंबमाना॰
विशिष्टेति मावचक्रबंधान स्तबहिते

शिवस्त तितिन्ता॰
दिहा दृषाद
दीति विगं
क्षति भवा
स्व विम
श्रोत्र कः ख
तश्चर्वी यावता॰
शिवदयाशृंगीश्वरं तिशृंगो स्वसाभक्तज
नानो वेदयत्नानयुक्तंभवजत्वसभक्तिसा॰
धकं दत्तानियः सतथाविधः सतथाज
न्मना हित्वात्रिबलेन सर्वेसाध्यते स्रनप
द्रभविमवजनानां विदितः समस्यमानः
देहकृतवेतिन कर्मावेगाः कामादयः

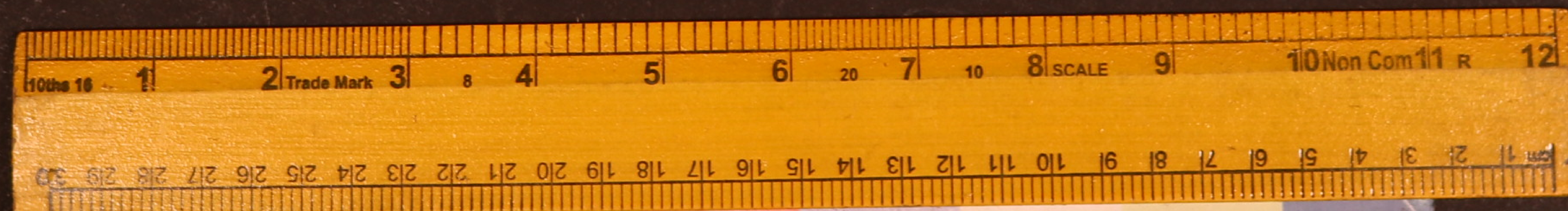
३।
षाते
२।
20

तथैव सदृसमानेन वर्त्ततेयासाम मानासम्य
गाहत्रेमतिलोमात्रालोमपादतः ५। पिता
महाणांतपितामहाणांभवसन्नूनेविभव
सन्तूनम् त्वयाजितानोमत्वयाजितानोम
दाषिवतेनसदाषिवत्वम् ७। सर्वपादा
न्येतयमकम् हेसदाषिवत्वमेवतमहा
सर्वकालेतपितामहाणांमानिनदैत्यानो
महाणांविस्नुप्रभृतीनांसेवेपिनः विभवस
पैश्वर्यस्यनानिर्मातानाभवसिन्नूनेविश्विते
प्रनूनेक्नत्वाविश्वाकर्मेणाजितानोतस्या
मूलस्तैनिन्लापेवेवालेः प्रतिपत्तेरजिता
नोत्वमेवशिवस्वभावः शिवत्वंकल्याणा
भावः सर्वपादायेनयमकम् ५। प्रहीन
भोगाभरणात्नूयायसदानयमानकविग्र
हाय सभृतिवेनोहरवीरकाघेवरायते
सनत्नमोहहाय ५२ प्रहीनभोगाभर
णायेति प्रहीनेतिमहायसकेपुससम
हेहवीरकायतस्यावरेङक्रस्य प्रहीनभो
गादिषुराज्यादिषुप्राभायस्मात्नस्यहो
नभोगाभः तस्यामंवरणेतस्याविषमर्वेत्र

भवदीमेवेवम्रुतरणात् तदुके नमाजीव
कलाकाविर्नेतानानहयवत्तिनीयाज्ञीशि
वकलायस्यामधिष्ठाजीनविद्यते इतित
भेनमः सन्ताणिइन्द्रियाणिदयनेपलाय
तिमनःप्रभृतीनांसर्वेन्द्रियाणांवाह्यपदा
र्थानोवतदधिष्ठानमंतरेणग्राहकत्वश
ह्यत्वासिद्धेः यदाहुः आत्मामनसायुज्य
तेमनइन्द्रियाणांइन्द्रियवार्थेनेतिरणात्दाय
रणाहैत्यसंथामानस्रुदाः निर्भयः नमोस्मा
णात्दरायसदालभजयन्ताना सदानःस
दाहिणः यतोनःयस्माद्धेतोः सर्वयन्तसेपा
दनवेलेयंकहमीन्धंमेवदहिणादिय
जमानावित्तरंतितावश्चयत्तस्मरणेनात
भवतिसृतोपतत्स्वदहिणइतिनीत्याय
जमानसृतेकत्नालेसृतिः विग्रहायस्यत
थाविधायश्रहसृतितात् शोभनासृति
रैश्वर्यं यत्ततनसभृतिपेश्वर्याणाभोगाःसा
मोक्षईश्वरेत्वयाप्राप्यतेतथाविधंकत्वा
चसमश्चर्यतः लोकान् वनेशतिपदकं
दःश्रायतेमक्तिमार्गोसज्जनमकजनवि

स्नारेणासन्न उनेनसम्प्रत्नदायपकोर्थः
प्रर्थ्यानंयथा वदायवरार्थसज्जनानो
मोलदायनेभप्रहीनाउनः नागराजः ते
षोयेभोगाः शरीरसन्निवेशाः नदाभर
णाश्रावरोयस्यमदासर्वकालेनयं संसा
रास्थितिजानाति यः तन्नबंधनम् प्रतक
प्रतिविग्रहाविरोधोयस्यसतथास्वभूस्या
भस्मागरागेणावेतोहरः शीस्कोनामग
णायस्यसतथाविधायइतिसहायसके
युग्मम् ५२ साध्यसङ्कतिभिर्यन्त्रेरमै
रंतमेजसा साहसानोनिधिंगस्यनउरा
मदनेनसा ५४ साध्याविनेसवेयनुव
रोयेभूषितारसा साधुहर्षसाव्यपात्र
नेत्रमतिसादरम् ५५ सङ्कतिभिः स
ङ्गमेभिः साध्यन्ते व्यानधारणातथो
भिः श्रमैर्भ्रूलादिभिः नूतनेलनमेजसा
साहसाधैर्यैर्विशेषैर्चिंतेपूजितेयेन
भगवनाइयेरसाधुः भूषिता तथा साधु
त्रेयस्यसनाहसात्यासादेरूपयस्यतथा
विधंत्रितनेचरूपेव्यक्तेभक्तनेपसादसा

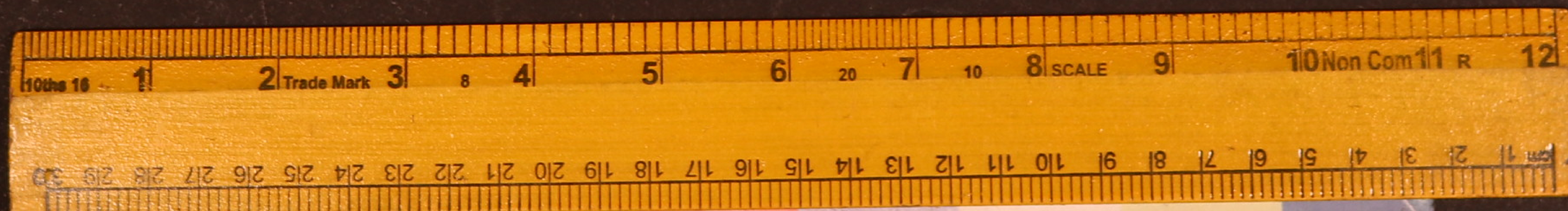
हसानोत्रिपुरदेहादीनोनिधिस्थानेउरा
मदेनतेजसाहेतनासर्वैः कैश्चिदेवभक्त
रागस्यमेवविधेयसर्वेतमदेस्त्वे ॥ इति
श्लोकाभ्यानुष्टुबंधः ॥ युगलकम् ॥
५५ सा … वतेवसदाचारतयाच्छिदमसा
वर … म रेहसानोस्पयिपनार
हसे … मक्तिफलप्रदम् ५६
॥ मुसल बंधः ॥
सारेति … सारेमुक्तिनत्ने … नानानी
तिनया … विधेयसदाचा … नागतास
मयिनो … नापेत्रिविधेपत्नि … नेतियः
नमसा … वल्लभनानेउमा … वरेसदी
तियग … यिनेवहसान … रयाश्रयि
पतया … सर्वेधरनेन … रसंगन
याम … क्तिफलेमद … दातियः
नमहे … नौ … सिमसलबंध
५६ सा … धनुर्बंधः ॥ … ध्रुवकर
नेवे … व्यावपादिनायेनगजस्यविजितार … देवेत
वर्तामित्रपरमाणवोपिकनमेधि
अरवृत्तसवद्येपिभ्योतेस्वकीनेभासा
… को …

ऊं.
शा. ना
२२
22

वशौर्यदम् दंष्ट्राविपाटितायेनगज
स्यविजितारसा ५० पद्मबंधः साधव
केन्दुनेनियमिसमूहैः स्वतेरणकोड
वोजामदमम्यः तस्य शौर्यदंष्ट्रास्वा
कर्मी शि। दामनिपाटनेनयेनऊर्जय
स्यगजामस्यदंष्ट्राविपाटिताउन्मू
लितात्मतपवरसाभूविनिता इति प
द्मबंधः ५० मावनतामित्रपरमाणा
वोपिकनमेस्थिसासाभानैकस्यते।
भ्योपिदेवसमनेरंजसा ५८ शावदे
योर्थे ॥ संसारेपितृग्रवभान्तसक्ता
न्यभूनयः सावनताभ्रमेनः नवनवाक
नमेनावन शुभसंख्याविस्तारणाया
मनात् शुभगणाः नेभ्योमध्यात्मन
त्रुः पकस्यापितसाभासाटीभिःश्च
न्मनेवानेधाभवत्राणासमर्थैनिमि
त्तस्यवापरिमाणवः ५८ सामर्थ्यात
समूर्तिसेसाटाजीयात्मभोवसा सा
रसासारसारास्थियास्थियासाविविता
भुविः ५९ त्रिशूलबंधः ॥ सामर्थ्य

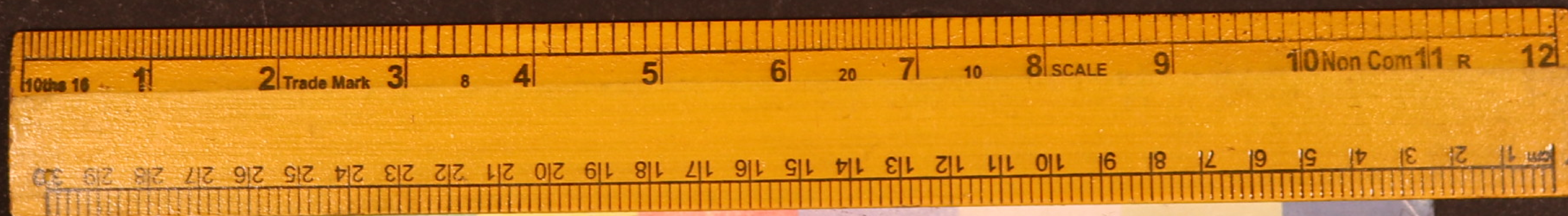
संभा रसागवनरणयोगेपटटानि
य स्थ्याविपनवमूर्तिः सवे
को लेजीयात रसासारेरसा
योम थेसारउनकुमुग्रसावीतरा
गास्था रास्थिकन्वास्थिरः स्वास्थि
निर्यै स्याः तथाभविविटिता ॥
इति त्रिशूलबंधः ॥ साविष्ट्यव
कना नीत्वामवनीकृतनो विभो
विभा रेऊकतेकालमेनादोषमपि
स्थिरा ः ६० डमरुबंधः ॥ काल
मेना मयिविभारेउर्व
लेवि षयेदोषं क
कने विउव कनेक त्वा
कराना सामवनी ६०
सारवैधेना लविभो
भियानो मेमतिः पूरा सावाननो
विनेवनाभगवनेदिवंदसा ६१ फल
वेधः छिद्रवंधाम्भूतिभिः समभिर
मोमगर्भचक्रवंधेरवतामिबंधैः कवि
नामगर्भचक्रवंधः कृतेवकमिटेवो

६.
ष्रतो
२१
23

रवनारेणसमभिमिनि निर्गच्छनिदेश
जद्देभगवन्नियंमेमतिर्नेवविराजते
वैयोराणवामायीयकमेणः पश्चा
यतउपलदिनामारादुर्लभमत्वषा
जन्ममाभ्याभवासनीभियायमभीमा
म्रातीपराउत्कृष्टान्वेदसाह्वविलेप
हिमोपादीन्यथ्येः ॥ इतिदलवेयः
कृतेवकमिदेवेषैरवनारेणसमभि
श्यदनराणिवकाउश्चिन्यनिर्गच्छो
ति ९१ महेमसगमसगसोहसोहा
रोवाकवामोविमुङामि सिद्धामि
विमोकववरोसोगोसोगममहेसो
प्रतिलोभानुलोमगाथा पतस्यामे
स्कनीकरणंसहेममागमसर्गः म
भावृपदमोविमुङामि सिद्धःसवि
मोलहमेहासोग्रःमेयममहेसाः
महेममागः मकलेप्रतिशोभाहपा
हमायसम्हविमोचः वरः यसमे
वेयीग्रहदासउग्रःसङ्गमेत्यामेतण
म ९२ पदेनसाधुनामायकसमे

सुसपदलनेपरमसेमतेजायभोनम
लेनमसत्वः ९३ भोभगवन् इनसा
मिन् देश्वनमसत्ववनग्रमाः नथाकस
मेषोः कामसम्पयासप्दःसर्पीतिशायः
नसपदलनेदावो ग्रमायनिष्पुपंचस
कल्वात ॥ साधुनायस्थाउपलेदिने
तेनमंवमः ग्रमेग्रनभवगोचरना
न सर्वजनग्रन्थदायसनेसेविद्रूपे
णवर्तेमानायग्रपशाह्वाभासःपश्चे
तिमायवामायइतिकृतमेसुस्पशति
दलनेइतिपरमसेःइतिमतेजायइ
तिनमसत्वनमसत्वेति पतेग्रामलेष्व
पशाह्वाभामेतेइतिग्रपशाह्वाभासः ९ १
किंनेकार्यंभगीभयंकामद कालस्पि
नेयंमेमनुष्यमेयंजनायिधीयंकेमाः
लाद्मनिदलाभांनवहर्षिप्रुकेनेपुण
णः कि ९४ नेदिकावर्नेयः ॥ देका
मरसर्वाभिलषिनदायिन् इयंसम
विनाग्रमेयंवज्रलेमनुजनाभिजीज
निष्पलीनयर्थेः इयंकायनकालाङ्ग

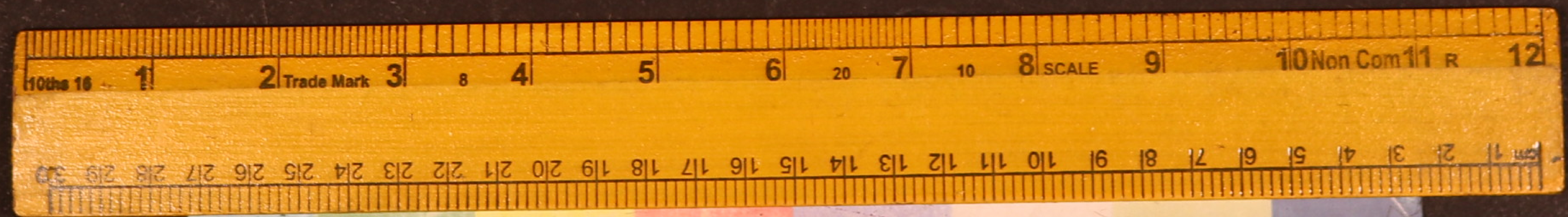
ई॰
प्राती॰
२५
24

येकार्यं छिन्नेनवमेवैयिनीहच्छिलोभा
त ललाटात प्रग्निटलाभोवाळिव
क्षायुतिर्वेगेपकाशायनिमाहच्छिते
मेटमतेत्रक्षद्दयेनेपुरतः एंचाळ
नकिंनमृकोकिमि निभस्मसात्क
रोतीत्यर्थः मनमयुरेण नेयावनग्र
मः ९५ गिरिभिहियिजिडिविन्दिषि
छिटिस्थितिगिगिश्रियिभिडिविषि
विषिविछितिरितिविक्षिषि ९५ इ
कार्येनपकस्वरः हेमगिरिभिहियिः
जित्नगिरिभिहिन्दुः विषिवेलाकोभ्य
जसमेनपिरक्षेनवजिनवान् न
सेवापुनेतमितिविडिजानीहिकि
किहिमवैरितियाः गीः लक्ष्याक्षिति
मानिधिछिहितिथावय स्नतपवनोसा
केष्विरिभिडिः षियिप्रलायाविषिवि
थावेविडियिचितप्रपरितानायाभीति
सेमारभृमत्तात्नस्याविक्षिगिविडेसे
भवतीतिसर्वत्रयोज्यम् ईकार्येनस्वरो
यम ९५ मार्वनयः प्रभोविनराणे ग

णेरनविभोनिष्ठनेश्रियेजर परेचिरंप
ञजयेतनत्वपयोवचात्क्लमात्वमोव
हकवादर्शायमछितेपरस्वले स्नांवस
रपतेः ९६ स्मरवंधः देभार्वविभो
गुणोरनन्ग्रनवजहारारहित नेनवना
यः वीनिः श्रावारः भुभक्तिष्ठनेविन
रोणदानविषयेपमन्यर्थेविरेश्रियेर
पवज्ञत्वक्षेयोजयः तस्मिन्स्तितत्स्मा
त हेमरपनेनेक्रपयात्स्ववाकवमणी
यः मोप्रवमोप्रवरात्तमर्थोलामर्थो
नसावराजन्कहायाकक नयामझेर
द्दितेविषयेयत्रमवमतिसौख्यात
याविंयक्तलेसपुत्रावानिर्मेहियाणिः
यत्रनद्दर्शाय ॥ स्मरवेधायेश्लोकः
कालाकोनानतुरमरनवनचलेयं
मेविहितविहितविवि नृपात्मयेनेवस
रमवतत्कानिः सेयंवभिरमदक्षिव
प्रतिलोमानुलोमपादार्थः काले
तिहेपमरजनेहेटिविविटितविन
हेमरसलजानाविभ्यांने हेवभिने

९९

९७

६।
पातो·
२५
25

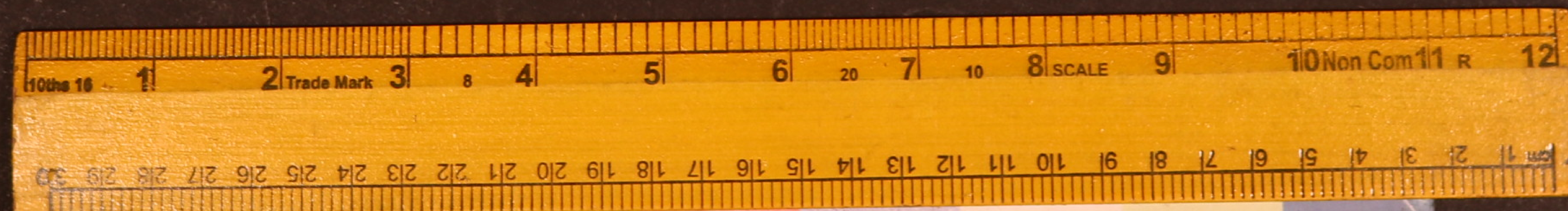
जितेन्द्रियाणांदमट सर्वसत्वनां
ध्यिनूममसेवयिनी?येनत्रु:काले
नाक्रांनात्रलावन्नप्राञ्जर्यं नवप्र
भोरग्रेनश्चयति मंगेद्गानि:षिवस्त
वैषांश्रेयस्करभ्रमरविलसितेषुसे
प्रतिलोमानुलोमपदार्थः ६० दा
नासत्रापविद्यात्रुतजनितरणत्राभि
शुद्धेनजेयामाभाभिध्योसत्वयोवि
रतस्फुटरसयापिदत्तापराका था
पाक्रन्यायनत्तावनमत्रुमनिशुका
रागन्यानुपायायास्मारस्यागदन्वा
शिवनतुरमह्दानितुलनापरासा
सारापनाहनिद्वादमरत्तुनवाधि
नाटगम्यारसाया यायानन्यागार
कामुनिजनमनवत्तानयन्याकूपा
सा कारापत्तादपियामरक्तनदवि
योनसाध्याभिरामायाजेनननेपदैवा
गरतविजनशुद्धाविप्रतासमनाता
प्रतिलोमानुलोमाभ्यांस्पृशपराहंय
दानामसेवति सारापत्रेति मासि

वनत्रु:पर्वेविधासतीमुनिजनेभक्त
लोकेकारापत्ताम्मसारवेथान प्र
पियोनयनियत:रात्रेप्रासन्नाप्रभ
णिवरिंनी नव्यापविद्याप्रासमेना
न त्रुतेसवनेयेषांनयाविधै:प्रान
नै:भक्तजने:जनितोयारणा:विपदै
सदकलहः ननसाध्यने प्रानतज
नितरणात्रोरिशुनेसत्निशुसहादिभि
नैजेया सारप्पकामसयाभिध्यानु
वेलावणपकोनिमनात श्रोभातर
यासामानवर्योसत्वयोनइकेनपथै:
विरुद्धेयद्धतसणोविदनेसासास
किसनकुंनतिछिदनिशनिविवत्त
कृत प्रसन्नयथेप्रयापिप्रविच्छि
नपवाहेणदत्तायवकृनपत्रभला
पनान प्राञ्जनप्रकतिकोटिल्येनो:
द्वेवयतिपरकामाप: प्रकृत्येयः
सा:धारपकृन्यासवैषांकृपयावर
दायिनीनान प्रयनेमुकिगमनेजा
नातिप्रयनतात्प्रयनताप्रयनमनेवे

ई॰
ग्रा॰ को
२९
26

मस्कारेणजनेनजन्मानोमुंचनिश्चवा
नमनजनिमक नारगत्याविलार
केनोपायेनश्रनपायाश्चविनम्बरीप
वेविधायामसिडासारम्भमगटनमा
योगंपयस्माःसारम्भागटना तथाश्र
मदत्वेटीननामनिषायेनहरवनियस
माभावः श्रमदानिस्मानेजःश्रमा
नेनपवानस्पनिविपनिवासा श्रम
दानिस्मापवासापवेविधासावावद
लायाश्रापदस्मासेभावःसावापमा
नस्माहनिनेहरणेभावः नस्मान्मा
गापमाहनिनान तथाश्रमसंवनव
भिनान महस्ततजितेन्द्रियनानम
गम्पाइष्यापाश्रमावीनरागाचया
वपानेरत्नेणत्पागोवभक्तजनायरः
षुटानेरकाहेवाकिनी तथाश्रनव
नानविधनेश्रवनाभक्तजनेमनिश्र
वहेलायस्पान्तथाश्रासमेतानकप
याश्राशायस्पाःसकाशानन्तथाश्रा
हटःकृतोरविःयथाप्रभोटेनदला

नाव श्रटरकृनरविःयाचनतः सावा
मेवयाभिरामाभक्तानभिरमयनिया
कारापनादपिश्रयोत्तमेसारत्रपान
कारागुह्याद्यास्वर्गेनयतिथाःजाश्रा
याशक्तिः इनेनेसनिश्रभनेसनिशुरि
भुवनेत्राणारकापालनोग्रकायानि
जनत्रः निन्याटिरहविधानामपित्रा
यनेयवेणत्रपेणाधिनिष्ठने श्रनपवा
विपन्नाकल्याटावप्यनम्बरीसनादा
सपाहोक्कामायनः नमोम्निमन्पेया
लोकेयः याह्यात्रगमाहने श्रत्रविड
मिटेसानेसंवेशहेनभासनेशनिवचना
न पाह्यात्मकेपंश्रमत्रपेपुगलक
मु ६५ मरविंगापामनिवारणाय
नमंभमसिद्धामनिवारणाय नमो
सभयापभवाकलायमेसावना
गुभवाकलाय ४० यमकम मवह
शेइति हेभगवननभंनमोस्त म
हिंसोदैत्यानोपामनिवारणायनेमो
स्थापनाय तथासमिडामनिवारणा

३.
श्र नो·
२०
27

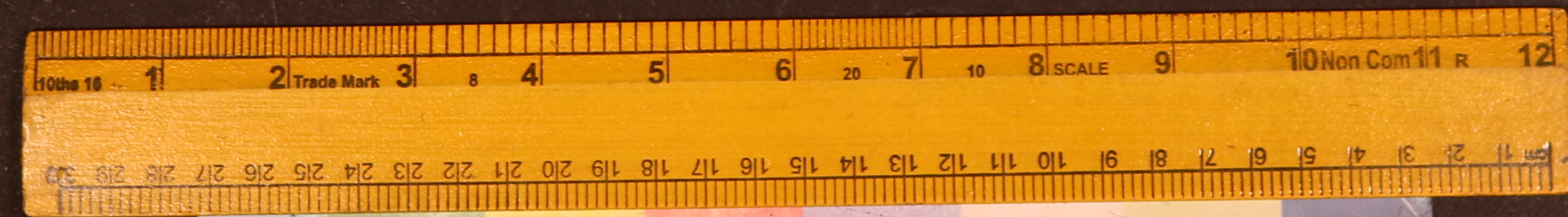
यममिद्धामनिर्देतिनोद्दाभकनान
भव्यायसर्वैन्तकेशायश्रूलायजन्मरा
हितायानसंसारदाभवैराङ्गलायश्च
ग्राय यमकं ७० रसारसारसारसारसा
रसारसारसा रसारसासारसारसार
सारसारसा ७१ मकस्थलीत्वत्तरहते
मयीदृसतिधामनि श्रुतमायसमेतेना
धामयीदृसतिधामनिः ७२ अत्राद्या
र्धत्रयः द्वित्रयाः प्रमेयुक्तान्तः प्रथ
भ्रमः सर्वतोभद्रः समुद्गकयमकिमा
लायमकेश्वाद्यन्तयमके गूढचतुर्थः श्रु
छन्नपादः गूढचित्तीयदन्तरेवा गोमूत्रि
कादयश्चबहवोभेदाः अत्रस्मकेषा
घवद्यन्तार्धप्रेत्तरणीयाः द्वितीयाः पा
दयमकः मसारमेनमस्टीका देवमा
गवनुरसारसरमेभ्यः श्रूतपाताहिमाः श्र
रमः विमुखबतदामेचरणम् देवसार
सानयासारसारश्रसारान्तेसमानत्रा
रः नाहश्वादेमारसार श्रीपामसमुद
ग्रारंसदृश्चारेणवनंतेयन्न नन्मांसा

रंवनन सारंवलेयत्रमोयस्यमनदि
णासालोकानसारसाभूमिः अवनगाम
मकस्थलीत्वमयिविभयेधामनिसव
नेजसिमन्यपिइदसंसारेयनःकीद
शाः भूः रसारसासारसारसारसारर
सारसा शामस्यजयस्यये श्रामारान्ते
मारापिये पूतानि रसासारसारापि
नयासारसानां हंसानांसारगामनेरा
निदत्तानि एवंविधानि सारसानिसमः
समृद्धेयस्यांवकणपाजलशूर्णानस्था
विधायमानायत्नी विभ्रनोहेतोः
यमसेनार्थधामयीमांदृसतिधामा
निगूढे ७३ यद्द्यन्दीणतांत्नुयथा
देवभयंसमत्स्लेधीरचिरेनंगंस्थीसा
महोत्सवदत्तिभमांत्तोसगंगणश्विने
वा वयीलतेणालोकतमसतुया
मदासमक्तानेस्याणोमहाबहुसर्वोद्दव
गानिमपुणकेकाननेद्दलवेनि ७४ अ
वंशोकोगायामभेः यथासवत्स्यामि
निशोकोस्यामयपमितिसमवत्स्यामि

३.
स्था नो
२८
28

तिष्ठाकिंस्वार्थः देस्याणोऽहमेमारे
केनोनस्तवंनिश्चपित्तसर्वेणवयनः
प्रत्ययेदेनेशोकाः नयः श्रुतयः ना
हशोजितेः पाकाइतियः नथ्याद्दीणा
मादः मेमारावमादोयस्मान्नथा
नृणांमनुष्याणांवृथानोदेवानांवद
नभयेयेनसुनाहर्षांच सनाफलेभ
किमुकिंरूपयस्मात् धीरेस्थिरेभा
कानुमतिविनेयस्यनेगमन्त्रन्नेम
वोपशिवर्मिनान्त्रियासारायेरेवा
स्राः नेषांहनोरभसश्चादेवोयस्मान्
देनोवर्योलदेपावदलवर्योभिः स
देवर्गानानोदृथक्मस्यापनन्वानश्री
वाश्मैदेः श्मिनेसेविनेमगंगंगंगाथं
लोकेषुममसमसमधोनेसमेसर्वेः
सदेश्वलायः श्रविनाश्वरः समानुसक
मोयस्मैवेस्मानेसेणसर्जोपवक्रम
मनेदेवेनात्मनाश्वावेथाः सर्वोद्दवे
षुदेनायुइषुमासिमयुणाः येनइमान
दन्नान् एवंविधेगायागर्भेयंगथा

यथा प्रश्येणाद्युद्मत्वेनेगसारस्तद
ष्ठासेगम नेचलनकमलेमसमेरा
जेषेणावमदगमणान्हष्युष्मिनिश्रम
मेत्तनीकरणेश्रार्थेणनवपश्चमरको
गेसारश्राभरसोगम नवचरणकम
लमसमेराजेपनुरुषभगमननवेनि
श्रमायागाथायाः स्पष्टार्थः समासवना
योजयेदवादवाल्माल्मा सदासदा
स्नारना विभोविभोगनागना ७५ श्रा
वलिः सवेतिसमसवाणांमाजयेसंभ्रा
मायजयेविषयेश्चादेनिर्भयश्चादेोय
स्मान्नथाविषयधादेदे विभोगनावि
शिरूभोगनाइतियावत् सदासदेका
लेसदावनायोगादेस्मिन्सकाश्चमा
श्रुविद्यामावालक्ष्मीर्येषाश्रीकामगु
नाश्रावली ७५ जयश्रमननवदसने
श्रमर्गतनय जयत्रपस्वर्णनत्तः मा
रमदर्पदः ७६ श्रुयमेकसरः श्लोकः
देदाहदवेयादोदावेंदोहदयाविदाहः
हदे योदादावेहदहदादिदावेदाहयेदा

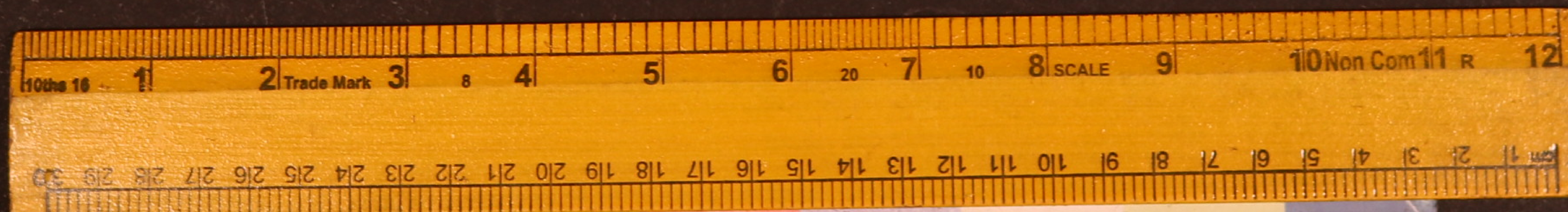

ई:
पा·तो
५५
29

हा ॥ अयंश्लोकोष्टदलः प्रायीद्वने
हेहरेति हेहरअहिवाक्षकिभूषणेत्वे
देहोलयास्थिति मेराहेहारिघवहा
हरनिवारयरेदोहरणेवेगहारोयः
श्रिमात्रः सपवराक्षस्मानमेवहरिः
गिरीहरत्वात् नदामंत्रणेरोहहदारि
राक्षहरेरोदाकेदमूलाटयः नेषामारा
मैभिहारीभेंदरहः प्रतिदिनेहाहावेष्टा
कष्टवेष्टाहरनितथाविधोहरांदष्टा
लरः प्रायाहममयंश्लोकः ॥ साव
नास्थिरवरस्थितनारमाभारसौम्यगण
गम्यसेभभा राजनेस्तनिमनिस्तनो
गेमाटदनमान्यथनयन्मामादद २८
स्वर्गमार्गदनिर्गलालतुः सामनान
कृतस्कृतनामसा रोडमेडिनाधिरःस्य
जाक्रवीनीरभाग्भयभव्यभावनी २
प्रतिलोमानुलोमपाद्रार्थः युगलकं
मारेतेति स्वर्गमार्गेनिर्देस्वर्गमार्गेद
नथाहेरोतमेडिनाधिरःस्यजाक्रवीनी
रभाग्भयभव्येभमेडिनेवननाविरम

त्रानिष्टनीतिनाहश्रीयाजाक्रवीन
स्यानीरभाविदभयेतेनभव्यउन्कृष्ट
नथाहेटनसर्वत्रकमलहेमान्याष्ट
ज्यतथाहेयनयन्यमयनेनमकना
दिभाथनेनयन्यामामाशोभायस्यना
हयातथाहेश्वदस्त्रनाणिदिवौदि
याणिहरदपीनअवणयोयस्यानिट
हानियः नाहश्रातथाहेरसाभारसौ
म्यरसाभारोभ्रभावोदहनेसनिश्रेसा
निर्विकाराणेनवभारनीराजनेकोह
श्रीसावनास्थिरवरस्थितनासावनया
स्थितास्ननेवराः नेषुस्थितनाश्चनःकी
हश्रीगणगास्यसौरभागणेनदिवस
भूतिभिः गम्यंश्राप्येसौरभेयशःपरि
मलोयस्यास्तथाकिंभूताश्लनिस्ता
सौमनिर्यस्याः तथानिर्गलानिर्वि
घ्नानि अजरानिन्यनकणाश्चनः
कष्टभूतामनामसेयथाश्चनःकीह
शीभूतनमस्तुल्यारथ्योडनाश्चमस्य
समाधिकारासरमारमादरासमा

५५

६
श तो॰
१॰

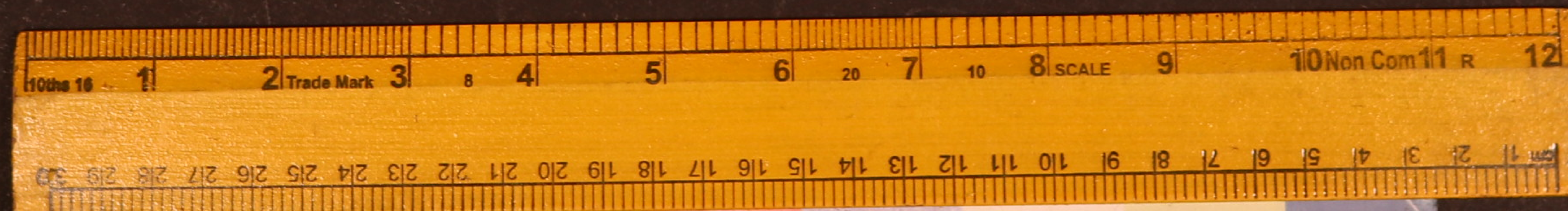
धिकारामरसारमाद्या समाधिकारा
मरसारमाद्या समाधिकारामरसा
रमाद्या ८॰ स्वदर्शीनस्यवशुधिनि
घावयेमतिः स्वनीदगाभवतोनय
त्यसौ नमामिशेभोग्रामिमानवाभ
येनयंभवानर्थजिनेभवाननम् ८॰
श्रायाःपदाभ्यासयमकं ॥ द्वितीय
[illegible]लंबधः ॥ समेतिस्वदर्शीनेति
हेशुंभोकीदृशाभवनोरतिस्सौस्वनी
द्गाजयति कृष्णभृतासमाधिकारा
साद्दमायावनेतेयः समसमः सर्वीका
श्रधिकारोयस्याःसानथाकिंभूतांस
मारद्वारमारेषुबलाविलसभृति
युसाद्वारमानुग्रदाभुनःकीदृशीसा
माधिकारामरसारमोटदासमाधि
काराः तन्यवीर्याः तस्याधिकः स
विगमतेवाणदोर्यधानादृशायेस्मा
स्मासेधासारस्मृमादरानितदानि
नादृशोनथाकिंविधासरसानतेषु
घोभनरमायुनःकिंविधारसाघरा

रमायोभृमैप्रदानिर्भयः तथाग्रम
माधिकामासरसारमात् श्रासमाश्रा
युधःनरावकारेधनाशृद्दयेषुजेनाद्द
प्रायश्रमवःतेषुयारसाहेवा कः तत्र
श्रावश्रवीणामसमूहः श्रारसवसारमप
त्रश्रारसान्हिंसावधेनतेसामेवश्रा
धरास्वदर्शीनस्यवसाचश्रालिभदानोव
धेस्वनीदगांसेवामश्रायानुपरिसमूहा
दुवप्रदेनेवनयनेनमामिनेकिंशभा
मानवाभयंशामिनोयेमानवाःतेषां
भयमभयमदत्वात् श्रायुधंनामिनि
त्यायेमयतोभवानिनःतयंकथंभूते
भवानर्थजिनेसंसारानर्थभेदिनम्
श्रानतेविस्तीर्णे ८८ कृतानवनन्तः
श्रातावाभासरसमाधिकन स्थिता
नादिसिननाणदसासमकालमाशि
सरसानविस्थितिसमसेननाथाहय
स्यन रसमारसनामानामतिसार्नत
मोयम ८८ दाभ्यामहत्लयसंबंधः
कलकेकृतानवेनिसर्वेनिदृकृतानाः

६:
प्रा.तो.
३।

वतनमानकृताश्रनवाश्रायाःनवः
पृष्याटययेननयाविथश्वासेमानेष
ताहशनयादेस्वाभशोभनद्वीमेनया
श्रस्वसमाधिकृनश्रस्याणांसमाधि
कृंननिक्षिनबिनदिश्वकाविनाप्न
याहेस्मासकहमेश्रासकसामानिम
र्थः त्वमवरत्नकथंयाविविगताश्या
शवनयाविधिकृत्वानयाहेस्वमान्
स्थितिसमशोभनेयनवमानमेषधे
नमयायास्थितिः नसंसमश्रुगरिकन
याहेमेननश्रविनश्वरनयाहेश्राद्रपस
नश्रदयःस्वनःश्रानात्रपःशाह्यास्य
समाहशानयाहेमानासतिसारवतोः
मयम मयालद्ध्यानयाश्रैतेविड्ये
रासमेनानमतिसारुमठ्यमाःकव्य
मायस्वनाहशानकयंभूनःसनसमा
रसनाःश्रावाप्तराविनःसन पुगलक
म ८३ वरनास्थिरसामेनसावनाति
समादिन सकृनायांसननस्वानातस्मा
मेसंनवभासि ८४ नमयभवसानाः

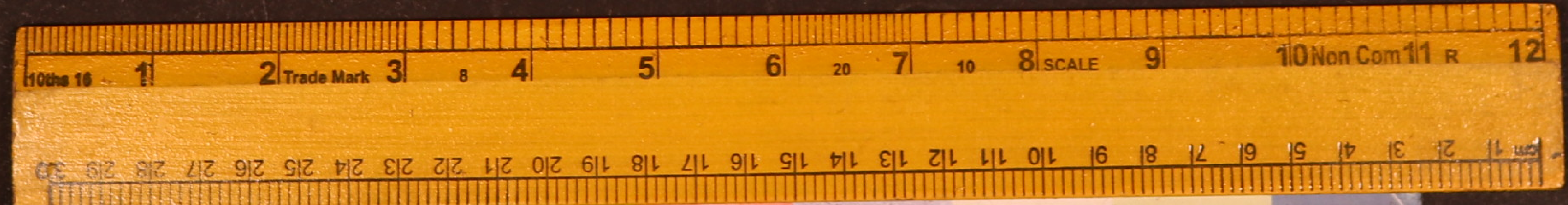
त्वानकृनःभाप्यसङ्घर नामस्वस्थिर
मोत्वायसमाधिविनिमानश्या ८५ प
नङ्कवनसंगाश्चपाटश्राएशोकपुण
लकम वरेनेनि त्वमसेनिदेगेभोवर
नयाभाधान्येनस्थिराःसंसनाःसेवका
युस्मासनाहशावरनास्थिरसामेनदया
हेसावनानिसमाहिनसावनयाउत्तृशा
त्वेनश्रनिसमाहिननयाहेसकृनायां
सननसकृनेनयमेणश्रयेसेविनसास
नम यमनाहिय नयाहेस्वानाटमा
समशोभनाश्वनाश्रानाटमाश्वनेषा
ग्रश्रामःनेनशोभनामनायस्वनाह
शाश्रयमासित्यर्थात त्वमवसिवत्
सिनयाहेननानकृनश्राप्नननस
रहगुकृनमनकरणानेपुसकेभावे
कःनेनश्राप्यमनावरनामसंभावा
नायांऽप्यनोहेनोःमोत्वायसमनया
गः श्राधिमनोककनहयमवसीनिः
साहीकृनेपुनः ८५ कृनाहननननस
रसाहिनश्राप्यवनाहय रसावत्वाः

६।
प्रा।नो।
३२

मारकृतनकृतनतमहसागरव ८९ सुप्रा
पदाङ्गिगितोममज्जसेबोथोशूढवन्त
थ्यः कृतमानतेजानेतियेनाहभाः कृ
तानवत्ताहेवायोगिनः तेषांयामरमा
शोभनावाभैरमालक्ष्मीः तेथैदिनवे
यम्पनयाविथहेकृतानननतमहसादि
नन तथाहेप्रप्पभक्तिगम्पनवदेश्र
इयनयाहेरमायोधस्मभलोरत्ननयाः
मारतमकृतनतहेमरदेवमास्रपिमाम
पित्वमेव ८९ समताउनमावलमकृ
तोननतनुव्याय रत्नावनाश्मयवमति
भास्वरमास्थिर ८७ सुप्रापदनिर्गनः
पविनाशाक्रमसोक्ष्मयवंधः ॥ देमः
प्रतशोभनमासैाप्रतः ताहृशनयाश्रा
ननमावनश्रानतानाभकानामारभ्रः
मर्दैजानातियः ताह्रेय तथाहेमदे
कृतानननुवायेनवर्ततेनहिषंश्रवता
इंवेदेनिकविरशाम्हेश्रान्मनिदेश्रति
भासरहीमिमन् हेमस्थिरश्रविनस्व
रसुप्रापदानिर्गतकविनाशाक्रमसेमो

श्रयनवंधः ८७ वेदवेदविदोवादवि
हेवाहिविद्याबद्धः वादोवादेवदेवा
दिविदोवादिवदेविरे ८९ पंकानमि
तयादत्ताः हेदेवदेवश्रद्धेवदेश्मकेवा
दाभिदेवः देवादिवन्ममाविदेवज्ञाः
ननीज्यथैः वेदविदोमथेवादविन
हिविदावमुपनापदैनपकृतेयतिवाः
इयनियः मदावदः श्राहिविम्मवेदतना
न देवीविदेश्रद्धेनपदिम्पविदेकथाः
भोगतनोम्मृढवयाश्राद्धैभोमद्याः श्री
याफलापदिशतोनाहकादितिवाद्
धः ८४ सुपुनकलकवंजनः यनःसदे
कस्माभोगाजः मृढंश्राकवशोयस्मश्रा
ससमंमताग श्रेष्ठश्रागनयाश्रामवः सु
वैपकलायामापदिशानः सुपुभस्व
स्थिरमाःरमसमत्दतमोपेनदामो
वमोदानयेमोदत्दत्तांभमोहिविभः
विवाविभक्षपादेमदीनाविमोका
लकामोविनाद्दोपादेदोगदेजिन्न
गणगाणत्तानाचोवीयापिदो माकि

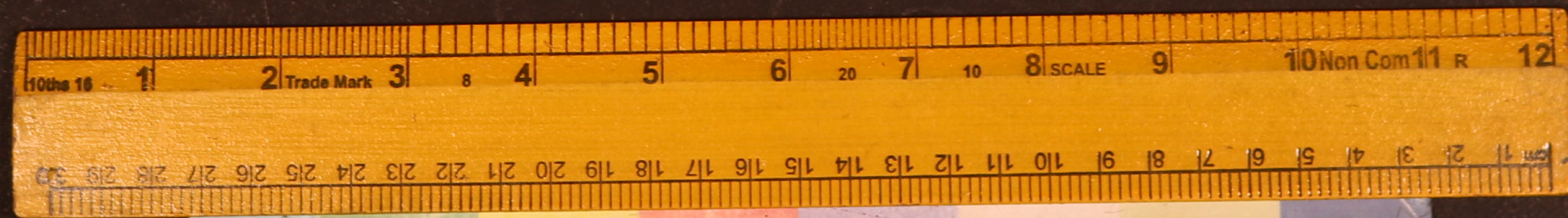

ई.
मा.नो
३३
33

मादैपियावीरावैद्वेद्यनः किंमभव
भवभंगदोषागनेपापवेसाधुमावे
ष्यापानेगदाक्षेत्वले स्थिरेनिस्थिरस्र
विनस्थवस्रवरेषुवलविस्रमश्रुनिष्व
षेशभनः प्रमादोयस्नत्त्यविध हेमा
पेतदोनिपकदाकद्दमेववनिष्कलेर
मोदातपेप्रनानत्तापेमोलदेवामजे
हिहिविभूरेवभ्रेयावाहयिवेः स्वाः
मिनेप्रद्वीशानोनागराजानोदेदाश्र
गदायस्नत्त्यादिर्थविना ३ मोनोका
लकाभ्रेविनावेरवीयावधिदोवा
वीयाश्रपिः पीडानत्वदोपियाप्रतपा
वीवैद्वोकिंमामवोयनाः ठवेद्यनः
किंमनवजिनरणगुणरत्नदेभवभव
भगनेपापवोपशारवेपाशवः नमि
नषवेनश्यासाधुस्नावेशपानेसनिग
दावेगास्त्ववदट्याभ्रत्पलेनत्त्ववेदेवो
देवदेवीवाइनिवेदहीमपयानदेके
नवेटिछावनवेषः ५ः नभूजगत्रय
त्राणामेप्रजायतेनमः शिवमयस्र

भाषीलजयप्रमजनवत्सल ५। नभ्य
मिन्नस्नावजयप्रमजनवत्सल इतिचा
नर्थः पादः समंजसेनभनिलोमेनैव
पाठेननिगेक्लेनिश्रोतिः समंजसम्
बोधोगूठवनर्थः देशिवजगत्रयत्राणे
मदहेमपठिरघृविधाभिरूहिमयीभि
वैनेनेयः नमोवोधुनेहेजगत्रयत्राणम
मेमातभ्रजयनेसवेनकृष्णायनमः नुः
भ्यमिचस्नानजयप्रमजनवत्सल इति
चनर्थः पादः समंजसभनिलोमेनैव
पाठेननिगेक्लेनिसेयनभाषीलमा
शमयर्थत्यगयणामसकधवत्सलने
जय ५। समंजसबोधोगूढार्थः ॥
मधीसाहनाभयमयभासागमदाम
समानभजमाभत्वधीरनाधायसागामे
सपियाशोभवभतयायासारन सान
यादेवभूनयाभवायक्केसोयसनदिा
धम्पाशोभानयावभदतमसर्वभदम्य
मानशोभनक्लेसोसानः नदामत्राणम्
श्रदेवेयाधीरनयाभ्रमसागमसर्वेगा

४२

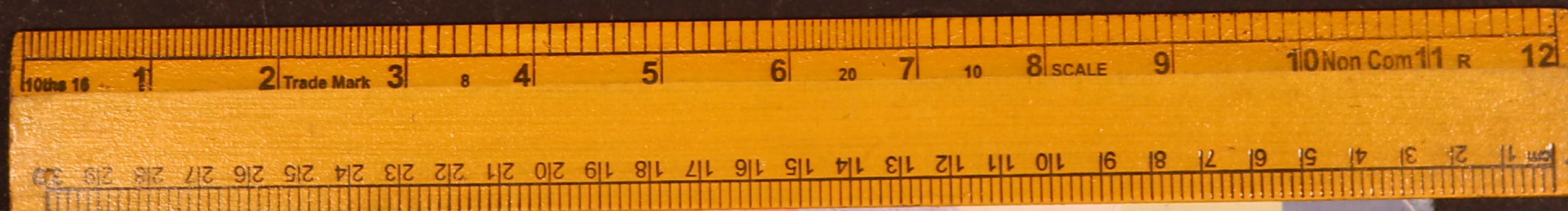
दे.
श्रा.तो
२५

34

ममममग्रथमार्थादेकोनविंशतिश्रुत
गणिाउवित्यनृतीयपादः शिष्यासेो
न्तैथवचनर्थपादः ४२ नूनेनमेदेन
मनिस्त्रमेन समानसोननृश्रेनमोना
मानेसिमानस्वनिमानिनीनामनूत
नामानेमिनेनमामि ४३ द्वावःनूत
मितिग्रहामेनमिनेस्तास्त्रिनेश्रूनना
मानेनमामिश्रनेनाभियानेस्रमेख्या
नःसदृक्षाणीनिवेदकृतेःनथान्यग्रा
गमेपि नवेकोसास्तवाग्नेडसाल्वाः
दूपाणिशंकरःकृतेवात्साश्वभजेन
पतिरूपेणमेवव इत्युनोन्याभगवन
मुनूनानिनूनेनिश्चिनमायाइनः म
नोःलक्ष्मीपतिः नमन्मेनः लक्ष्मीप
तिर्यसातयाश्रनिश्चेश्रन्स्त्रनेनयाड
म यामनोमाननाथेदेनोरंजना
यवनंनिवाविनेमोनेयेनेनस्तुनिमाः
विनीनोमोनेभनेविषयेसयमासिः
मिमानेहिंसेनेटवदाकवनप्रवेशान
हृदिलसमानसमानोहृयनेशाम्बाः

२५

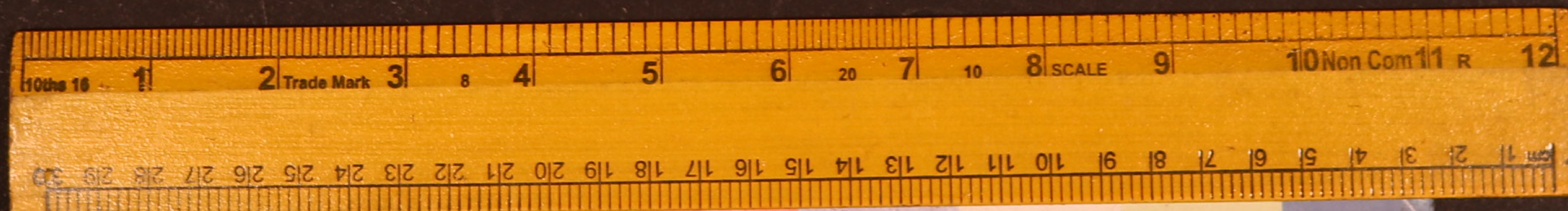
नीःसमानसमानःकान्तसमानसमा
नःकरोध्यनन्तोधकाससमानसमानः
पदेनयमकम् ॥ सर्वेषामदिलसमा
ननथाणायेस्यानंदृत्येकजसमङ्गकाः
मितिनीत्याहेश्रेथकामश्रेथकदेनाव
स्तानियमनसंबोधनम् केशिवदपिनेन
वसेवेधिनीमःमानःश्रजकेषाम्बनीः
साभाः श्रेनकालेनहृयनेनापलण्ने
समाः श्रनश्रनननेजीवनेयेनसनथावि
शःकान्तसमानसशीकान्तकरोषिया
तोसमानोश्रनत्यःश्रस्माकेमानसमा
मानमसाचेनसाःमाशोभामानसमा
चेनःशोभाश्रनस्याश्रनभागना सर्वे
पदेनयमकम् ॥ ४४ ॥ विजेमडाम
मेनेसमिदपामदोयोगदासेकोः
साबादीकदवामसमदामोदसेनापदा
री पानादेजोगसेनाविरलसवणदो
मस्थलमोकलेकोकालेकामेनको
देविनरननरसामसजसपतिदोवा ४५
श्रायेस्माकसंस्कृतमाकृताभाषाश्री

३६
श्री·नो
म
35

घः इति मेघकानीकरणं श्रीमोग्रकाले
ममयेश्रमेग्रामे इन्यशः कामेविषयेश्र
नकोबोधुष्माकेपानाद्रवलश्रविनरः
विगतेनरः नरण्यस्मात्मविनरः नवि
नरः ननः श्रमस्तविनरननः श्रथवर
मायाभूमेोसत्नामोमेपमिः नोटवानि
रस्मामस्नमपत्रिटः तथागतेनागमनः
गोमागानानेजोगामिनोश्मनाश्रकिन्ते
वश्यपरश्रकाशश्रूपनान तथाश्रविरः
लस्मणपः श्रविरलेकमास्वश्रेणाभना
न स्नावबाधिनेभरणांटदानितयास्य
लासः श्रमस्तबेम्नादिश्रुवलः श्रस्थिरः
श्रासाश्राश्चायस्थानपदाकलेकः बेबे
नमिसिद्धसमनेसनिसन्नदामोक्षिका
मः तेनसमेमनिसमिटपरमदः समिर
न्मसेशामेषुश्रपरः मदः उन्मवः भगव
नः स्मरणानरणेसर्वेषांमकलस्वजनय
नानेश्रजः जन्मरहितः तथागतानेव
रः नविद्यतेगदेः मदमेगतोयस्यनस्या
श्रानमेनानदेश्रः सर्वार्णस्यवर्षेणावद

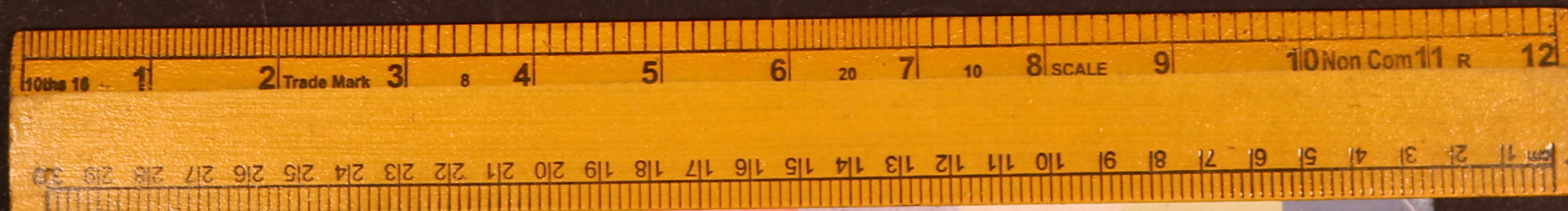
तिश्रुदेमामायवादी कवबवरममदा
मोदमेनोपदावीकन क्रम्भिनः तथाव
रमोमहामोहः तस्यममोक्ष्यितिमपद
रतीतिसक्लनभाषामेघः ४७ विशेश्र
ढामसमोश्रमिनपरमोबोयोगनापा
करोघानापेममावादिः कनवरमा
महान्मोघमकश्रयादिः पापयोयोा
गुप्तकोविरलसवननः मत्पलासः क
लाकः कालेकालेमणकापः विनर
तेनरस्मादपोर्मामेदावा ४८ विशेषा
इर्गवतिमदासमनेश्रज्ञासमामेश्राद
रंनिहेमामसिदपरमदः शमितपरस
लेः इत्वाधर्मयेननश्रागतामेवोमा
गनाश्राकरोघानवाक्रिबाधेमनिमेमा
रवादीमयाश्राभयाउपलक्षितः मा
रवाहद्वदयः बाष्मकान्ध्यायस्मनथा
कमेवरममहामोदमेनापदावीकृता
वरमसमहान्मोघमकश्रयादिः कनव
रः स्ममदाद्रश्रामोम्मवानमोघसका
याश्रयानस्मायुश्रातिः पापातोपनवाने

३६
प्रा॰नो
३६
36

तोः विरलैः कानिपैयेमैर्वेलादिभिन्न
नः समयकायाम्यानमस्कजः यदाकः पु
जकाबद्दवः मेनिमदस्सः प्रसाद्धा
पात्रमाधस्लाद्विप्राप्वनग्वशाइजिन्दी
न्यायोगमोन्मयोगभ्रमः नथासकला
सः सन्पलासासन्पलासेनटनेसस्या
ममकलासः कल्यानाबौनृत्यलिन्द्या
कलोकः कलाचोड्डीश्रेकयस्यसकाले
कामैंनकोवाकालेकमेणाकोयः छिन
यलदत्तानतरमावेगनसजमन्दष्पोपति
देवाग्रामिदोवाइनिशाकनभागापिसे
वेणासेस्कनभाषाम्भांसेघोयं ४६ वि
भोपसन्नस्पनिनोनदीमयाजोमयपतु
लमनापयियादविरस्रक्रनावसाद्दाथ्यो
इविद्यापिपनेः प्रसीर ४० कमलभ्रमा
लीकविधेकमलेववप्रानन्नष्पोकमलं
कमलेऊकेष्वनविधेकमलेकमलेस्वि
नेवलमनकमलम् ४८ सर्वपादायैनया
मकम् नोनुटष्मेनंवकेजलेगोगावनल
भोडस्नरमलोकेविधोसऊटवेइननवेः

मैल्यानकेत्रलणमाननषोकमलं
वयः मात्वभगानथ्याकेनजलेऊकृषे
षुपितसर्वसुत्वयमिश्रलेविशोकेकृ
नाकिमिवसविनारविकमलपला
मिवकथेभूनेलसेनोकमलाललक्ष्मी
र्यरनथाविधे ४८ मीमायाराराममा
समामामामामामायायामामायामाया
रामायामायारामामामामामामायाः
मायानानीधानेसानेधासासाभासेना
नादीनामाडेनासानानादेसानाया
देश्मानें ४० श्रायसेमाकस्वरंगापदस्ल
नसः छिनीयोगजपदवंधःगजपद
वंधस्पप्रमेपुकदिसरनेदेभीमभग
वनृयामानायिकाप्रारारुदिला श्रा
राग्रानिर्यस्थानथ्याविधासनीमायासा
रागामायस्नन्मादिनेनपथेः मायणप
वैयनः नथासायस्पश्रावकपावः
मायानिनाइश्रीमायायायाउर्थयेः सा
रायामासायस्पमाविश्र्यानिस्यानावि
रामाभवंतिपलैनेनिपनः श्रायामाः

१६
प्र॰नो
१२
37

भीमकीर्त्तिशामाराथमस्यजामट्
त्यसप्राईपानुममृदः नमप्राराः भो
मः नाशकत्वान्मालक्ष्मीस्मारानीवि
मायानाट्शीमानइत्यर्थः देश्रनादेन
वसेवेधिनीमाभाटीमिभीमृगामाभम
ममायाप्राानेद्विगिणप्राघानेरानेसा
निश्रनाशाश्रविनाश प्रादेशप्राहाय
स्पानयामेनानादेमनिसामास्याश्र
यामाश्रयाभिश्रसानिनिवारयनिम
दश्राशायाश्रादेशाः नसश्राभाविक
नयादेयोनेमकिविम्याशयस्यानविशु
न्मालाभ्यांयुगलकम् १० मृजेन्मा
द्रामसन्नासेदाणवबनयिस्ने सा
स्नमहानमन्नासेयस्नोह्टेविनमोस्न
ते १ सम्प्राथः कांचीवंधः निजाः
ज्ञानिनुनाजीनुनेनानाजनानजामा
निजानुनेजानिनाखमनिजजानुना
विननेः २ दालवः देदनसामिन्
नन् क्रनानजनेनेन्मनः हेनापनानु
कान् निजजानिसाभाधीनयाजुना

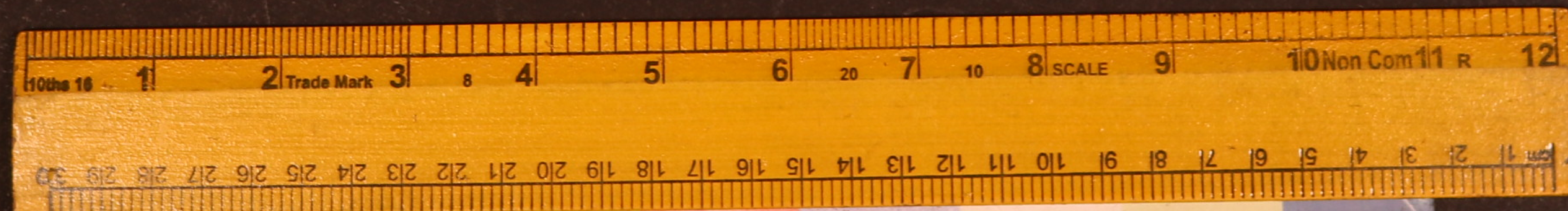
नीनुनानाजनान सभटानुश्रजास्वो
श्रगाश्रवानिचश्रननेजीवनेश्रजिना
निंकवादीनिभावरणानिश्रनुजाः
स्वप्रादयः निजामिश्रादयः ननु
निश्चिनेननशश्रपनानिजनेश्रनः प
नः सेमावश्रमणा कुनानुजनेनिस
रमीत्यर्थः ज्ञन्याहसेवाविनेनिश्री
निः केनक्रौंचादिभिन्नः कमलवन
गताः केहिनेशास्पनीदणः श्रेमसा
हान्वं किंबिथजलमथिकोनकिको
जानिमध्याभृत्यानोक्रत्रभक्तिः किम
चिनमजयदमानेदशः किमर्थम् का
मेभकाश्रजेसपविदधनिनमः स्वा
मिनेशक्रवाय प्रदेलिकाश्रनसीपि
कत्वाकेनेनिस्वामिनेशकगीयापु
हक्केदेनोमंयथाकेनक्रौंचः पोलो
विभिवः श्रेनेमंस्वामिनेनिस्वामि
नाक्रमावेणाकेश्रवननगताः केनमा
गताः लोकाः इतिशेषः श्रेनेनमेश
महादेवंकेहिनेशामावेनीनाश्रेनाः

ध्री
प्रो नो
२८
38

न्रेकगरमयः तथाग्रतस्थायाग्रथ
कंकिंग्रञ्जरेयश्निविजक्लेग्रास्थ
ण वर्णःप्रथिकोग्रहामण्याकोजा
निवक्रिग्रगनरेस्वाभूत्यानोक्रतमक्तिः
ग्रेगनरेश्तिस्वामितिकिमविनेयक
म ग्रेगनरेस्वाभूकमोकल्याणनरे
ज्ञराजानःद्व्याभूमिकिामर्थ्यग्रजयन
ग्रेगनरेकरायप्रजाभ्योग्राह्यबलपृथ्वी
भक्ताकसैनमःग्रजस्तभविदधाति
ग्रेगनरेशोकरायमहादेवायश्निस्था
भूमदेलिकान् १ त्रिभुवेपाग्रपपदमो
हपाणपरेरम गेरेपावज्ञपेगापपेश
रिरिपोभुवा ४ ग्रद्वरःदेवभूरिणोक
ध्रैभूतत्रिभुवेपारोपप्रवधात्रकनावाय
णेनतथुमपवापुवेशाजनमनःप्रभू
निश्वपावज्ञपेरनेनदोगेनप्रकोपपोश
पाणपरेःप्रकर्षेणात्रणिधानिपापा
निनात्पेववंदरमाणोयञ्चमयाविधे
पापैःप्रापैःप्राक्रमैवेचित्यादेवजन्मा
दिवैर्गमोपलब्धेरमनार्थ्ये ४ ग्रपंका

॥ ५

शोगननिर्विभवासवःस्वयमिनःत्रिन
सत्यकलादयःत्ततनमाग्रसह्यलक
लिनापदस्तमभिनाथवयेनवार्थिन
ह्रैनाथनमप्रकसःनप्रकसःग्रप्रकसः
पाकग्रदिनः वयंवमोसारेग्रनिग्रण
गनकछःनैनेवावधिनत्वानलेगननि
र्विभवासवः गतेनिर्विभः निष्क्रान्तेवा
सवः गतोनिर्विभः निष्क्रान्तिर्वासवरे
शेयस्मान त्यस्तकाधावासवः
स्वभनानिष्प्रभत्वंगतइन्द्रस्त्पर्थः व
येवगननिर्विभवासवः गताग्रस्तमयः
प्रशभ्यःइवेतिशेवःनिर्विभवाग्रसवः
श्रात्मायेशोतेनथानंस्वयमिनःसर्वेश
१ः वयंवस्वयमिनःसेनयमिनःतेभि
नसत्यकलादयःसत्यकलावयथाव
नेसत्यकलादयोयेनसःवयंवश्रिनाः
सत्यकलादयः कविद्यवद्यार्थसः
त्यकविश्वकलादयोयेःनारहणःतथा
त्वंवततनमाः वत्ततनमयेनसःवयंवतत
माः ग्रतिशयेनततनाःत्वमसमस्तोग्रः

३८
शानो
३५
39

भट्टानां गुरुरूपेण कलिनापदेदृष्टा
तिसः बयंच प्रमृदुश्चिमित्रैः कलिना
दृष्टा श्रापदोयेषां नाहं भावयं चनवा
र्थिनः याच्चापराः सेवकाः पालनीया
इति प्रणीयमाना वितर्मिः इत्येकवचन
बहुवचन श्लोकः उक्तेवालेकादिकैः
श्लेषलक्षणेवर्णपदलिंगभाषाप्रकृ
तिप्रत्ययविभक्तिवचनाम्मष्टविधः श्ले
षइति ५ भाविदासदिनेसारसमनेदि
क्षामय यममारननन्यागगन्यात्र
सदाविभा ६ हेरमामयलक्ष्मीमय
नवसंवेधिनीविभासानिशयादीमि
भाविदासेभ्यः भाविभ्योदासेभ्योदिने
साय अक्रूरसोरस्मय यममारयोक्ष्ननस
गोनयागानिविक्विनिमक्ष्य थाहेननभ्रूनया
सर्वैर्नृनक्षनः भट्टकावनेबेधः ६ सा
दासन्नाविष्णुप्रवमृत्वस्मरपदोनिनि
क्षियरासा सारास्थिक्षस्कभावाविभ
वनवभविज्ञाणभव्योज्ञमामासा सामान
योमद्रपातनरसरवृनन्यरक्ताहिलासा

मालासामालाहिलासरलाभेतियज्जनत्र
यानिश्वः प्रसन्नामसासा ७ भट्टकावने
वेधः घोडगटलक्षहेश्वनियजननवन
नुजेयनिश्चलिङ्गाणिनानिसवैान्हाणि
गजः मानियमासनाहंप्रामर्वेयवेपुरुद
सामत्येनान कोहप्रीविघ्नणमोटवि
नोषोऽश्रमसमामासदासन्नाप्तनः कीहप्री
परसोविमरपदेवनत्वेनेनस्थिराणा
सारः श्रियकभावेयस्याः नथाविभ
वेनेपेश्वर्येणनवभाविनोनूननसमाि
णोश्राणेरदणेभव्योऽक्षाशाननमाप्रक
सासामद्राश्रानेवोमद्रूपेणयाप्रमनत्र
ननान सर्वदेवस्तननान पुरस्तानिहि
नाविलासायस्याः नथासालाहूवला
येनोरपिविश्वनासालभ्राप्तुः सूः दे
वानंप्रमसामासहदासैर्वनेयासदा
सा भवजलवाग्रुनभोवकविकमद
ललाजरसाग्रुमदेहजलाहिसोनाग्र
वसामनिमोहकमाग्रमदाहरनमाइद
नेत्रुरभयदेहः ८ हेभवजलवाग्रुना

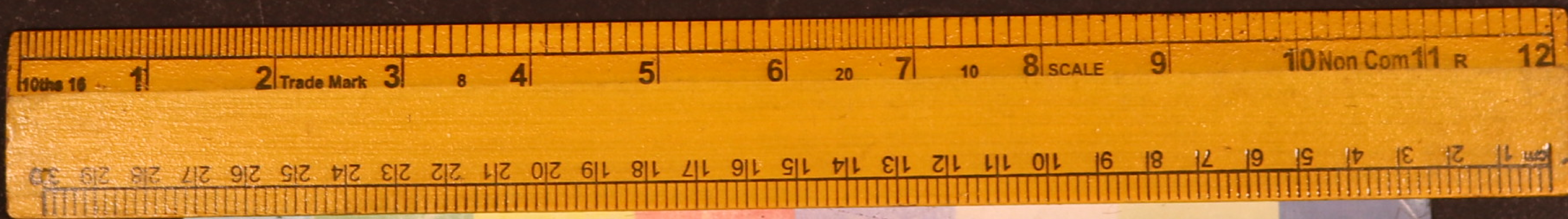
२६.
प्रा.जो
५.
४०

भोजनकृविक्रमदनलराजरमायमदे
हजलाहिरमांनानोचार्यदेदः तेषांमश
नामूर्तित्रपायामकृनिः तन्मयदेदजनश
ह्रोयजमानवाचकः तद्रूपधारीरवेमाम
वरलयनः कोहशश्रुतिमोदकोयंसार
मः लब्धभिलाषः तत्रिवायकदेदवड
दसर्वत्रभुवनानरेनेवभ्येनमः तथाक
ह्रोभूतप्रभयदेदपुराणामयेस्तानित
याईहायस्पतन्मेहोधनेइनिसंस्कृतका
प्रमीराघभ्रेमाभ्यांस्मेषः ८ विविधध
रसा माभांभवाव्यसासाप्रधुततनन सा
मादहततनसासानततकवरसासारव ९
मग्रतिनलमनेनेवंदनेवांतुधोवानवमन
वभ्नेदेवदेवेशभृत्यः श्रावलीगुम्मम
एकेनयकावलीदितीयेनकवधः
विविधधरसायामवेमयवक्रूपसाम
नोगुनभूनेनवनेयेननयाविधप्रसादेस
मुस्रराणेदहारसवसासावबननरसा
सावन्यासासा पर्वतभूमोसाभसदीमे
भवाउन्कृष्टवासविशोषणासौवामनेयाः

धृहादेवदेवेश
भूत्याजयसिन
नमनेनेदयं
श्राविधेयेनव
नननतक

स्थानितथाविधत्वादेवालेषांमध्येनवमे
वनः देवदेवइनिसासामदञ्जासेनञा
स्यथावनेनेसासासास्थापवेविधानतु
जेयनिननस्नस्वा: शोभनदेवायेनदेत
नालविथरसायांभूमोसारेस्ववर्णवर्णा
यानिमेमोसममाणाम्वस्वप्रान्मधनप्रव
नेनरवर्णननेषुविषयेरसायस्याः प्रसा
इयमेवेन्यथः प्रवनोभूमोप्रन्मषुदेन्यष
विवेधविकदेषुसासास्तोदप्रनवमउन्न
हृदेवानामध्येदेवसनेजयनिगागासल
मनेनेनयाश्रुते: सम्भृदसानवेनेदनेव
देष्टन्वाधारयिन्वाप्रनेनेजनेचनेदयन
प्रविधेयेदैत्यस्वार्थेप्रनवनप्रवर्णानन
नसवेनानन्यावंतकविविदतेनेवदेवद
वेशभृत्यः कंडबधोगागृविकावंधम
यमादजावइयमायदेववदेयमेयइवि
नार्थिनोज जनार्थिनाविइविनाविनादि
दिनोवनावइवजादमाय ९ यमागमा
कृत्यालिवेदियेननयेनवेसन्यमवासमे
त तमेमदासन्यवनेमिमान नतेवमो

१०

दे.
प्रा
५८
41

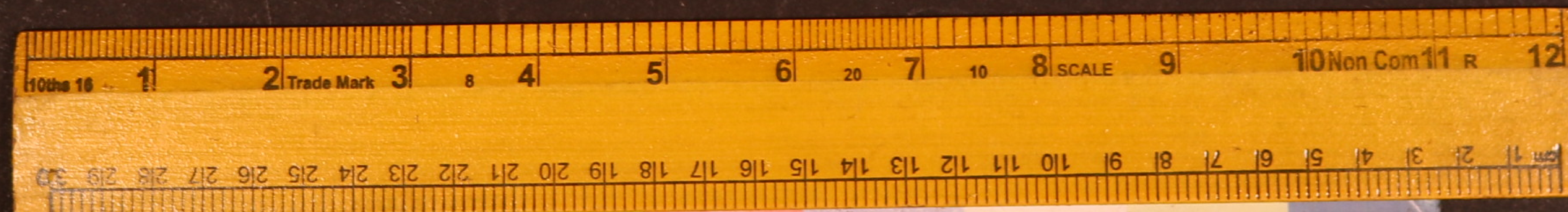
ततममामिलनाथ १२ यत्नतमोपनेनया
तचारुरुचातयातनत्वनमोव्यान नवाः
धनेमन्ननुमोनुनेनयातमोसिनेनत्पकृ
तागमाय १३ यनाकृतेषवनजेनिवासे
सेवानिजेनवेशनाकृते ततकृनाशोम
मत्तामयामिभियामत्नामर्वपमेकृतायाः
चतुर्भिः श्लोकैः मल्लावः हेप्रान्दिदेवमभ्य
प्रमाऽयमास्तिपुनावल्गालीवड्डवेलः
वड्डवेलवावसुर्थिनः नामर्थोपः न्यार्थः
देश्रजयनः यणेनोजनः शुष्पेनाविड्डवना
ममत्वंप्रतिसुर्थिनस्पर्थेनवत्तोभविष्या
तीतिभवजात्मेसारजानतत्समवदाहि
नःसतपुमायमायावर्जितसत्पानुतिष्ठ
स्मततस्वेधनेयमेमिमामानर्हिसतय
मायायानेयत्कृत्येनदेवहियेननयमिः
तिविष्मायेनत्यर्थः तभ्येनमामितन्याकृ
त्याश्रगमामर्वजतोपदेशार्थैप्रान्हामि
येनतमेवैसत्येवैष्वयैगदापर्वकनव
णेहेभगवनन्तप्रनेनस्वामिन् ततमा
ननेश्रुतयाचारुरुचामणीप्रदीप्नोत्यर्थ

व्यानयमनियममन्त्रेनत्यर्थः प्रनोहेनो
येद्रास्मनननैयोयकाविवेनन्देमेयमाः
नियममतेनमनः सकाशाद्ज्ञानवःश्रम
णानप्रन्यः प्रल्पश्रीकःनास्तितभ्येने
नमोविषयेप्रननमनमोहदायोऽनहृ
मोहदायोऽनहृमोहदायिनोवेवि
धायनमः हेप्रावेयनाकृतेसेयनात्म
नू विजेनःनिषेधेणजयेनशीलरूना
स्वामिन्मायाविद्यानाकृताश्रायमताका
रिणापर्वेनजेनिवानकृताश्रभिनःसंम
नानभीर्येमपनेष्या विपेनमहाकृताय
णपसंचयार्थैविनयेने महेरायमानारं
शामेकमपिमांकृपयाप्रवेतिष्ठेकोकाः
वाक्यार्थः चतुर्भिः कुलकम् १४ महा
मतेमेत्रयनेपरेपदेविनाविमुविदनि
केतिमृतिमान् कृपाकृतेकृतयमाः
यमायनेननमोनमोनप्रादिनेदिमाहि
माम १५ हेमहामतेविमुद्धरणेदत
नयामेत्रपनेममममतिकीर्तीनामेवा
णेमभरव्रयः श्यागमेनोप्रमेविनाः

६
पानो
५२

परिच्छेदकः जनः परेयदेषु किञ्चिदपि विद
तिलभनेश्चतिशयेनभूतिमान् सूक्ष्मवि
धैश्वर्ययुक्तः नमस्तदिनश्राणयत्त्वमदि
मोपाहिरत्यतेत्वभ्यक्रुपाकृनेककरा
णापरायकृत्त्वमाय कृत्तकालायनम
चनमर्दादेवस्वस्तिकाबेधः ११५ भोभो
भविभुभावीभविभावैभवभीभुवः भ
वाविभववाभाविभवाभिभवभावविन
भोभोभवमदेष्वरभानेनतस्त्राणाबि
भुःचेदःजटैर्द्वारिस्थैःनसप्राभादीम
यःताभिर्विगताइभस्यगजासरस्यवि
भौवैभवैयस्मामाहशत्वमवरत्वमामि
तर्थैः ग्रथैःप्रकरणालिंगमित्यलेकार
तःभावीयःभवाभिभवःसंसरत्वलीका
रस्तस्ययोभावःसमानडिनभवबाधो
विकल्पेभोभोइतिप्रधानामंत्रणेप्रवदन्त
कृतोनाम्नभियोभयस्यभवस्यभूतस्य
लिस्थाने ननःद्वादशीयेश्लोकः ११६ इ
तिश्रीमदाकाव्यवतारकृतमीश्वरशा
नकंसटीकंसमाप्तम् ॥ ॐनमस्ते ॥

ॐनमोगुरवेसरस्वतीश्रमायनमः ॥ ॐ
ॐनमोस्तुवागर्थीशायदत्यश्रीवायविष्णवे
कौमोदकीवक्षशंखकमलाकिनपाणये
शरण्यपरमेधामयत्समादाञ्ज्वलेन्यमी ॥
महामोहमहिम्नोर्विनाशयिपानलाः ॥
संविलिष्मरलेस्वडिरवितैःपर्यायशोहेहं
धार्दीकांवल्लभदेवशतमतिस्हन्यभवानी
स्तनौ पर्यायैःक्रियाममंकविक्रतान्या
ठान्यवक्रयपदश्चशादितानतूनश्यमको
नैस्यवनमानवाम् ॥ श्रानेदवर्धनकविप्र
वरप्रणीतकाव्येकिमल्पमतिलाक्रियते
मयैवम् किंवापिपीलककुलानिनसंश्र
यंतेमनेभदंतपदपंक्तिमभेयसाराम् वि
षमेत्रकाव्यमार्गेस्वरसेवास्वलतिमाम
कीर्त्तिषणा   शनैःशनैस्तट
वियाति सर्वेत्रकाव्यार्थेभेसंबंधाभियेयप्र
योजनानितानव्याणि ॥ सिद्धिश्रोतृप्रवृ
त्तीनांसंबंधकथनाद्यतः तस्मात्सर्वेषुशा
स्त्रेषुसंबंधःपूर्वमुच्यते सर्वस्यैवहिशास्त्र
स्यकर्मणोवापिकस्यचित् यावत्प्रयोज

दे.
शा. टी.
१

त्रैलोक्यं तावन्नैकेन शक्यते इह तद्देव्यालो
केन महाराधनाराधनेन संबंधः तदीयगुण
कर्माणि वेद्याभिधेयानि तदभिधानद्वा
रकस्य वेदव्याराधनस्य इष्टाइष्टफलभूता
भोगापवर्गफलप्राप्तिः प्रयोजनम् तत्रादौ
कविः श्लोकत्रेणाशिष्टैः पंचभिः श्लोकैः उल्ल
केचकार ॥ प्रणतमहिमव्याप्तविश्वावे
धानवेद्याम् याचमानेव भजनेषुणाते
मानवेद्याम ॥ तत्तापनीतक्लेशायाम
गाजितापनी तत्तापनीतत्तुर्येस्मात्तल्या
तदीनतापनी वद्भुपद्माविधेभ्यो तियया
सर्गलयोदया यामाद्यायाचाजनिताश्वि
तीसर्गलयोदया याश्चितापावनतया या
मायासंस्तनाश्रिया तमोसिधुसमाया
तियस्याः स्तस्यादरेणावः तस्याखिलचेथि
योमानः कल्पनापादरेणावः तस्याधि
योमानः पादरेणावः सिद्धैकल्पं नाम न
स्यावर्णयितुमाणस्वरूपायोधियोमानः
प्रतानजनन्याः संवेधिनपादरेणावः चरण
णोस्तवः वोधुमार्के सिद्धैसमीदिनसंपत्र

ये कल्पं तां संपद्येताम् योवेदानवेद यो दे
वीवेधात्रस्तानवेदनवेभिनजानातिश्रपिशा
स्त्रार्थांवगम्यते वेधाश्रापितवेत्ति कोन्यावरा
कोतास्यतीति यथाकोथास्त्रतासोत्तमतेनथा
तः धातः प्रजापतेरपितत्त्वमतेरित्यर्थः किं
भूतायाः प्रणतमहिमव्याप्तविश्वायाः प्रणतेनाभ
गवानिखिलस्यमहिमाद्यात्म्यतेनव्याप्तमप्र
तिविश्वम् त्रैलोक्यंययानाम् इहिमाहा
त्म्यवशेनहिभगवतीजगदाप्नुवंतीत्यासः
प्रथवाप्रणतैर्वेदभिरप्रमेयैर्महिमभिर्व्याप्तं
विश्वंययानाम् प्रथचयादेवीमानेवजननी
वप्रणतेमानवेप्रकेभक्तेनरेदयोत्नुंतांभजते
णोषयति यस्माद्वितेयस्वरूपायायाप्रपिभ
तैर्भक्तिवलभक्तसम्यकंभवतियावेधाश्रपि
नवेदस्माभक्तासलभेतिसंशोधमेसाफल्य
म् ॥ प्रपरंयस्यास्तापनीतत्वभेनवीमूर्तिः
ननत्वत्यासहशैवेत्यर्थः तपनस्येवतापन
नीकिंभूतायादेव्याः तत्तापनीतक्लेशायायाः
ततानांभक्तानांतुपनीनाविनाशितक्लेशा
रागादयोययानाहरूपा कीहशीचतापनी

दे.
मा.टी.
२

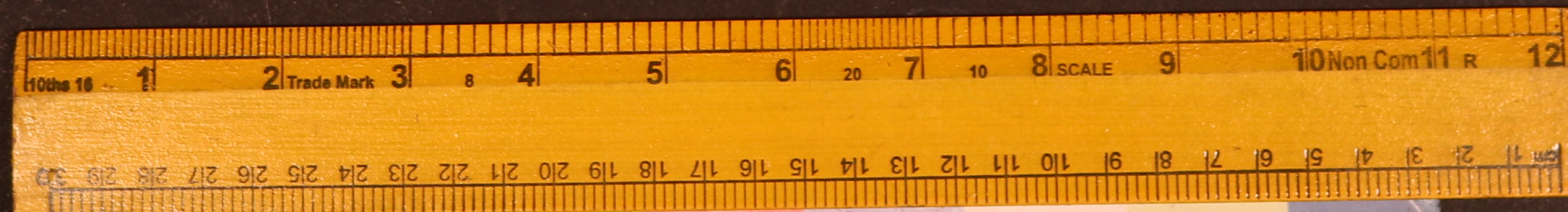
ततः समाभिजननापनीदेवशत्रुमर्दनी सुरा
रिजनोत्लापयती तिनच्छीलेतिदेवशत्रुवेवृ
नैवेतितयोस्तत्स्वत्वम् तथा दीननामोजिः
त्वमापयतिशापयत्यसौ शुद्धीननताउच्छाय
प्रदेतमभयोः समानाम् २ ययादेवाशृपया
विधेयंब्रह्मणेवक्रूपम्रास्पवनलिनाविभाति
प्राभेतेकीहशाः सर्गलयः स्वचपवालयः
वेदस्वेउत्त्रयेसद्धतेनवर्ततेइति यावदेवी
सातासयात्स्यामयीत्यर्थः तथायाचदे
वीजनिनस्थितिसर्गलोटयाजनिनाविहि
नाः स्थितिसर्गलघोटयाः पालनोत्यजिवि
नायायेनासौजनितस्थितिमार्गलघोटय
भोगवानिस्सलनउटयोयस्याः साभगवक्ष
त्रिरेवसादेवीतिभावः श्रुथवाजनितउत्पा
दितः स्थितिसर्गलयानामुदयः श्रभवोय
या ३ भ्रमदपि यापावननायापवित्रत्व
नाप्सितासेविता पवित्रमित्यर्थः तथाच
यादेवीयाननाश्रित यातनाशाविदितउ
भ्रकर्मविपाकः भ्रमस्थानीवयोर्नतयापि
यासत्यायामायायाश्चायासोविद्यामयंचः

तस्यायासउपपानः निवारणेनचयावनी
यासार्थनीया तस्याश्रियालक्ष्यास्तता
तथायसादेव्याः स्मृत्यादरेणस्मरणाभिः
निवेशेनतमांसिमेदाबोधादयोध्वंसविमा
शमायांतिशास्रुवेतितस्यापलाइयणाविधे
मातः पिबगणोनांप्रमविद्याः संबंधिनः पा
देरेणवः चरणरजांसिवः सिद्धेकल्पांता
मिति ४ ऋग्वीणांसाधयामासयातमांसि
त्रयीमयी पायाद्वः सादयामाधिच्छिदेजा
गतिविभूती ॥ सादेवीवः शुभानुपाया
त्रस्त्वनात् त्रयीमयीऋग्यजुःसामरूपा
ऋचीणांमुनीनांतमांसिशुत्तानानिसादर
यामासनाशयांबभूवत्र्यामदिनायामृषी
णीणांहितमांसिनष्टानि तथाद्यांकरा
णांविभूतीदथानाकिंभूतोद्यांजगतिवि
श्वसित्र साधिच्छिदेमनः पीडाविनाशिनी
म ॥ स्मरद्धिषायायाचेयांचेयविधेः श्रि
यायांचाच्युतोपितद्भावस्वलवस्मास्तपाव
ती सापार्वतीहिमवत्कन्यावोशुभाकेत
सप्रसन्नाभवतयादेवीस्मरद्धिषांकामस्य

टी॰
प्र नो
३

णंपयाचेप्रार्थिताययादेव्यादेनभूतया
विधेः प्रजापतेः इयंप्रत्यक्षहश्यमानाखिल
लक्षणक्रियासिद्धायाचाप्यनोपिनस्मवद
विदंविदिरण्यगर्भादिभिः स्तुतेत्यर्थः ॥ १
यादृग्भावनयायोगेनस्वाराधानयमायया द
र्शितं तद्वदास्यायमायामाविजितायया
प्रतिलोमानुलोमतस्तदवायंद्वितीयः श्लोकः
यायताजिविमायायास्यायस्याद्भावनकैविद
यायमायनयायास्वानगेयानवमादया
मानुडिकतमालोकः मतामायीपुनानवः
यद्गलेकतमालोकः प्रामोन्येषविग्रुडता
म ॥ इत्यनुलोमोन्यत्रेनश्लोकत्रयेणमद
विशेषकमिदम् मायांप्रज्ञाप्रत्यान्तुना
तपविशीकरोतु यादृग्भावनयायोगेनदमा
ड्युपशांतचित्तनाननावनेपालनेनदेवयाप
इद्धिः तेनस्वाराधामसंत्वमाराध्यतेभिमुखी
क्रियते ययानयमायायानीतिपरयाहरि
कैतवयस्याध्यहनेर्विदस्यकैतवदास्याय
व्याजोपदास्यायमायामाः सर्वेस्वामाः क्रु
तोयमोविजिताः पराभूताश्रभिमानवशे

नवकमप्यएद्दास्याहकेविदाकमेनितेप्र
भिभूतायेयनिमावः यायताजिविमाया
यतेवितनतेश्रमौसंग्रहदेविमायाविगतप्र
पंचास्पष्टयुद्धाविविधमायाप्रपंचावा य
स्याश्वदेव्यादिभिरिद्दास्मिंजगति स्माम्बाद
यानिताकरुणानवमायोभनाद्भावनके
हैवादिभिरिद्दास्मिंजगतिनगेयानगातः
श्रेसर्वैरेवस्तुतेत्यर्थः इवतर्षाह्वावपि
विस्मयेययाद्दोवनासिस्पृहणीयवीर्येः
तिकावसादयायायास्नायायापीयुषस्कृति
ह्लादकत्वात् श्रमणसमतोसाहनोडुडिधी
कोहषीधीः उन्नमालोकतन्तुषप्रकाशः
प्रतापवल्लीद्दिश्चनश्रणिप्राशधरदहनभासो
पिदधातिनचसंबन्धरिति इतस्वमोरवि
तमकाशनुणाहियावुद्धिस्तद्देवीस्वरूपमा
द्दः नयाचयद्भकेर्यदीयसेवनात तमप
गतत्वातमाः विनाशितमोहस्मत् उन्नत
मार्श्रप्रवैषलोकः प्रयेजनः विग्रुडतामा
पयातकल्मषवेमेतिमामोति १० यय
मापुत्रालयमामयापसद्दारिण्या स्वकैत

दे॰
पुतो
४

दीप्रादेवानांमामवायामहाविरणा चर
णावाननिहतकामवायवणाजिरे रा
जयानयजैवैरराजसजनानना सावता
द्वींबिकाभ्यर्च्चैनामाननयशोभितः
नेनोनिस्रणानोयस्यानामाननयशोः
भितः इदमपिविशेषकम् स्वोबिः
काजननीवोस्माक्रवर्तान्तरत्नानाः
न् यासामवासदेवासनीश्रयवासाम
मोवेरानिहतानिसामवापिंसनीसाधु
त्राणायसजनपरिवताणांयाविणाशत्रू
---णासममयुद्धयुडमकार्षीत् कौ
हपीदेवीविष्ट्रेनासिनाकरवालेनदी
प्रज्जलाकीहवेणदेवानामसुराणाः
मामरं संग्रामभवमायासेक्लेशेदवति
नक्कीलःतेनमामवायामहाविणासौ
गामिकक्लेशविनाशिनेत्यर्थः तथा
नयजैर्येनीमुत्कर्षैःवराजपुरुभेकिंभू
नावणाजिरेसंग्रामांगेनचरणाधातनि
हनकामवायपातहतिव्यापादितमदि
षासुरा मृत्यत प्रराजसजनाननाराजा

प्रनिषेधान्न हूवनेनोमोनिषिद्धमनव
मानिवजनप्रणेनेत्यर्थः यथावावजंक्त
परेपदं प्रपरंयस्यदेवानामनुष्यःप्रण
तःप्रह्वःनानाभितःसमन्तायशाःकी
र्त्तिनेनीनिविस्तायर्यत्ति प्रपित्तेनोन्यव
सवनाभ्यर्च्चिनामाप्रन्याभिधानःदेवीः
वाभ्यर्च्चौनामनोमनेयस्यात्इतिप्रन्यश्च
सपुमान्मानंनयशोभितःमाननया
भ्यामलेक्तनत्यर्थः ए सयुतेयावमा
नेनयस्याप्राप्तिद्विसावुधःसेयन्तेयाव
मानेनयुवाकिमणानेजनम् यात्मान
वमानंदपदमाननमानन्दा दानमाः
नत्तमानिन्यधनमानवमानिनो ॥ म
रतवंधः ॥ सारतनादपवानेतरसकैः
ववाधिका पुनरप्येवम् इदमपिविशे
षकम् मादेवीनिरतानात्प्रवर्तानय
स्याद्विषाशत्रूणांसयानेसंग्रामेयाव
मानेनप्रार्थ्यमानेनवधःप्राप्तिमरण
मलेद्रियाचदेवीभणानेप्रकेसेयनेजने
यमनियमवंतेनोकेमानेनयुवकिमन

दे.
पानो.
५

5

यावायुन किसंबभाति यादेवीदमानवा
मंदपदेदमेनैवियजयेनानवमः श्रोहोर
श्रानेदपदश्रानेदश्याने वियया हिमाम
मुवेलाभः किंचननमानदाननमभुः
वेमश्मानेश्रजोश्मायात्रुपांदहानिमयक्ष
ति नियमभृशपदाभावणान्सवेष्टजे
भवति एवंचपादद्वयेन प्रकाशन्नुएवा
न्नुएवदेव्याश्रागमोक्तं प्रकाशितेभवति
तथादानमानदमानिधनमानवभाति
ता दानंमन्याऽधनममर्पणमानंतानं
तमाराधाप्यानः नापवनित्यमविनः
मुवंधनं वितेषेमांमानवानां शुमांतेमा
निनाभूजिताहानादिभिर्देव्यर्चिता
यथाभवतिननथाशुध्यादिभिरित्यर्थः
एवमुरजबंधः ॥ साध्यपारोपथेनाधी

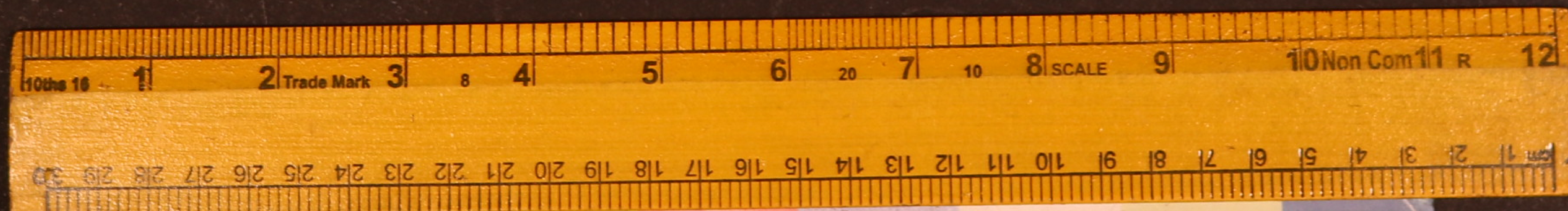

धीक
प्रबा
धिका
विद्यातिनीमास्वतानान्। उन्कर्षदानेः
प्रमकृत पुनःपुनः रसकृत रसेयाग

करोनिछिनतन्नचमारसकृत श्रभिम
तनिधीहावावस्वरत्नान कीदृशा
स्वानेपापातेनिःशोसा किंचगौरवाधि
गौरवेणपूजयाधिकोन्कष्टामवेधाग
हरित्यर्थः एवमसमस्तकबंधः चक्रमु
श्रनंतमोहदायायोभवेति

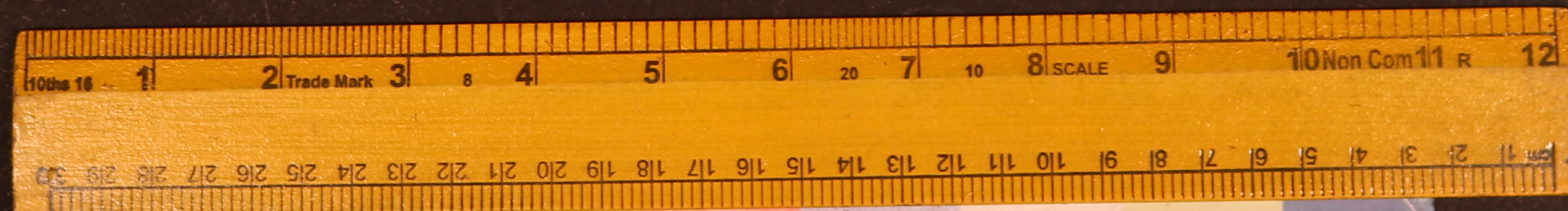
यामना श्रिताः श्रुनता
मोहदाभायायथाविवेच
रंजिनः श्रनेनतागतापा
यास्तापयतीभवापदः श्रनेन याप
तापायः सवेगौरी क्रियात्क्रियाः से
थानिकम मांगौरीवियुक्तकमनंत
रागतापायाः सवैश्रनेनरमविषमा
नोतरंकान्ताश्रागताः श्रामाश्रपायावि
वानायासोताश्रनिषन्नायवोन्यवि
नाशायाः क्रियाश्रम क्रियादद्रन
दुष्टक्रियाविनाशायामित्यर्थः गौदे
वीमनाश्रिताः शारांन श्रामानवाश्र
नमोहदाशायोभवति श्रुपेनिसोन
निवदाश्रविनापिनत्तमोभवंतिसेप

दे॰
मा॰
६
6

येनेययागैर्यैःश्रुतन्सोविद्यमानमभ
नःद्वगाग्रासोमहादेवविनैविवंदका
लेवंजिनश्रावजिनःनयायादेवीभवा
पटःसंसारःखानभवपवापतनभव
मेतियाकोहपणभवापटःयनेतोग
येनोशागनायःस्वरोनिहाहोयस्याल
नस्तावेयत्रीउत्रंयत्रीनीभवापटश्रुनि
कृयोगेकर्मणिषष्ठीश्रयवानेनायेग
गजनिनाम्नापात्नानायम्नानिहिपली
निदेवीविशेषणम् १७ यामायासनि
दासकशोकजालस्यानिनी यामा
नामदेवाभकलोकजालस्यपालनी
योमूर्तिकावेयः ॥ मामवागम ना
यासंसारजालार्थैःसरादिभिः मा
मवागमनायासन्नयनाशुभि य
द्रुताः मामोद्दयाजयाशानैः
यानैःशोवेदेतोयया मामो द
याजयाशनैर्गीर्वाणैर्गीर्वलोज है
ययायययाप्ययाश्रयेययायेयेय
येययाम यथुयायियेयेयाय ये

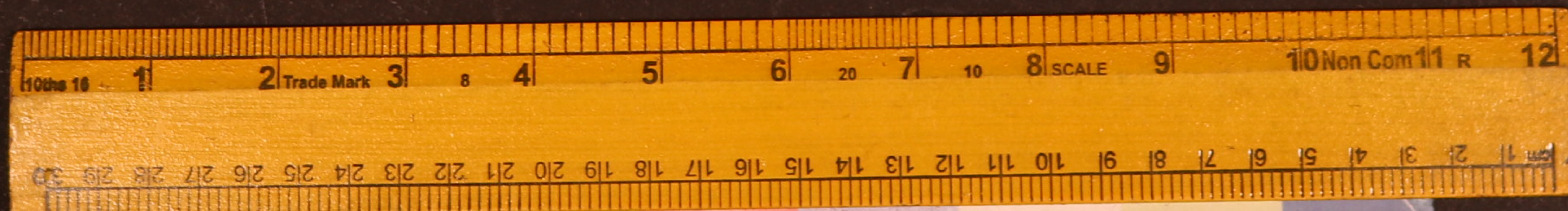
येयायाययायथुक मास्याहैारीम
हायुष्मानमहायुष्मान्ममूर्त्तिजि शार
णंयांनयोगक्षत्रयोगक्षेमन्समेनिच
पंचभिःफलकम सायौरोपिविनन॰
योग्यमाभवनःसहामननमव्यान्न
पायानयाभकलोकजनसपणजन
समूहस्ययामायामजिनयाममने
नकृतमायासमपनापंजयनिश्रभि
भवतियामानाककणपरासमीसवे
हासर्वकालेचभकानामेवासकेशो
कजालस्यणानिनीश्रासकानिसेल॰
श्रानिशोकजानिलवेद्राइवानियामा
लस्यानिनानिपानयतिनिर्दतिश्रव॰
श्रुपमितिभकलोकस्यनालेसमूहः
नस्यपालनीयोऽश्रीवेयोमूर्तिकावे॰
यः ॥ नयायद्रुणायस्याः संवेधिनः
याश्वेकिंकराःसरादिभिःसार्थैदैवे
सहशुभिसंश्रामेणभवेयोःचताःश्चवे
भूमाहेकाताःमामवामदेवामेनश्चा
मन श्रभुवन किंहनामामवारोसा

दे॰
प्रा॰ टी॰
७

नसकिंत्यका पतिन्यज्ञ किंभूतमक्षा
यामम् ग्रक्षेशाम् ययाचाजयाजम
गद्दिवायामामोटयामहर्षीयाग्रक्षो
विपदेषानेः श्रम्बली देवाग्रगुपेःद
तेनियातिनेमनिनेगीर्वेणोदैवैः मामे
टयाजनाश्रामोनाहूनाविजयाको
त्तासर्वेतोभिमानावजदेत्यकामाम्र
रटयोयस्मात्तिमामोटया ग्रयिजा
नाःययादेव्यादेनभूतयाश्रूयंभवेन
ग्रायायाविर्भूयग्रयाविस्मावणाम
वतोभगवंतेवामदेवयोन्यया संपाः
राधम् प्रभवस्यादिदेनदेवीतिभावः
ययाचगोविंदभगिदेवीनदंनेनकृति
प्रटा भगवतीत्यागमः योयः ग्रयो
लोकः यामेययोदेवीप्राप्ययगुया
यियिया स्यायययगुभिरम्बयोनिग
कनितक्षीलोययगुयायीसूर्यः तेय
गुयायिनेयानीनियगुयायिवः भवि
मंडलभेदीमुक्तः स्यर्थः तस्ययागति
यानेयान्यत्रापिहरूपनः निकिंपुनः

याययगुयायिययासूर्यमंडलभेदिया
न्याकिंवेनोधानेनवलजन्यानीनिपवि
भाषानवनान् श्रनोधानोनिन्याकार
लोपेक्षनेरूपमेननस्यायजगामकिंभू
लयाजन्यायेययाव्रपश्रप्ययायोयेन
नस्कादेवीधारणामेनिमस्तूर्यमंडलभे
दिगन्यागच्छतिमच्छनःतिनान्ययो
येः प्रनस्मयादेवीग्रयायाययधेग्रयो
तानेदेवमनुजलेवाकथेननस्यायः ग्र
यायः ग्रयनमयः ग्रामिः नदर्थमयाः
यायतानश्रामयेययोपिभिग्रोयस्मा
देवीग्रायुयुक ग्रायेनतानेनभनागम
वेनवायुनकिसम्भानिग्रयधारणां
धारणांगच्छन्नः ग्रपयमानः पुमानस
दायुष्मान् श्रोभनचिरंजीवीसनुसह
व्यतिसमृद्धिंमेपतिभ्रामोनिरोगश्चे
दंचनैनिव्याधोगवनंनेग्रमोनि
व्याधिवशात्देहघयायोनजातभवति
योदेवीधारणामेतिमन्त्रायुदासेन्यामै
कर्येलभनः तिनाकार्थः ३२ कनास

हे॰
प्राति
८

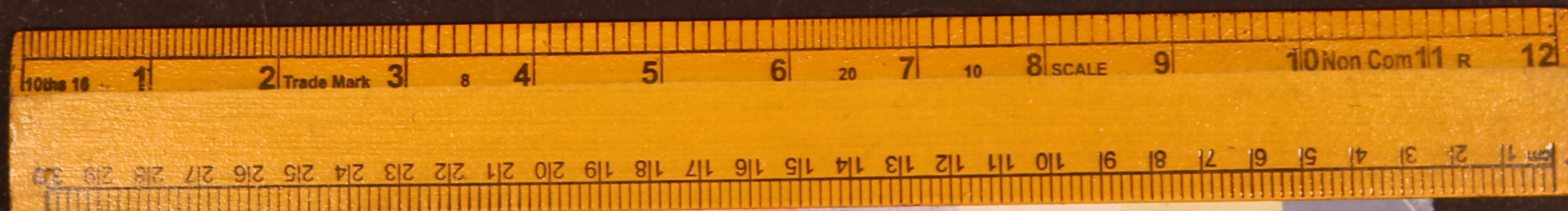
त्ययया संपद्वानिसर्ववैरिषुहंनिग्रा
वोगमयीहूरात्स्थानिसर्ववैरिषुः जि
नानयायानना जिनारसाननसावना
नसाबनानाबसानयाननारिरिनानया
याननारिरिनानयानसाबनानाबसार
नारसाननसारनाजिनानयायानना
जि ॥

जि	ना	म	मा	या	न	ना	जि
ना	र	सा	नं	न	सा	र	ना
न	सा	ब	ना	ना	ब	सा	न
या	न	ना	रि	रि	ना	न	या

सर्वतोभ
द्रः ॥ म
नेंद्राविम

नोभिरामश्याजरामयापाकरणेकल्प्र
न्नयानिर्मलनांदूवानयामरानयास्या
क्रियनोनवार्थया विरोधकस्थिरस्य
नवमबनमयार्थैयागोर्यानयस्थास्था
नीमपवास्थितिः सदासर्वकालेक्रियनो
विधीयनाम् ययाहेव्यासर्वविघ्नदेव
तावृष्कनामपलालभयनिहानसेषत्वा
मृतिः प्रवानिजस्रेदनायाचवर्णगी
वैरिणीमथमपंयपनीरूपाप्रवानिवि
स्रेहनायाचको पापाणिसमनानिबा

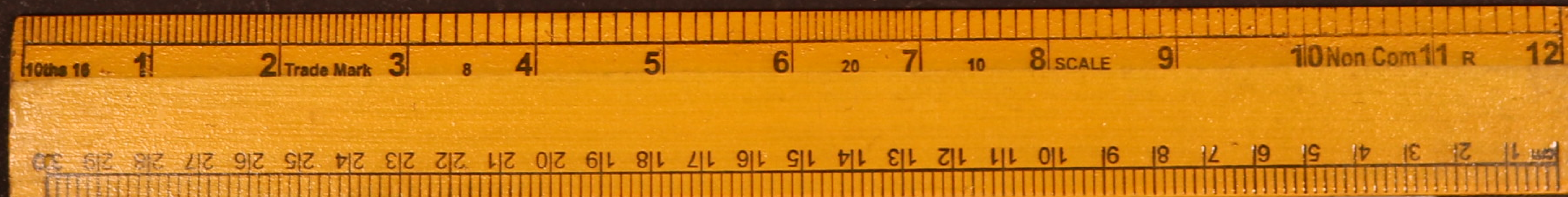
हेतिहिनस्तिकेनसर्ववैः सायुधौहेःसा
वहूरदननादिषुविरुषु यामिनाना
याविधमानोनी निर्यचानेजिनायया
नयायादेवीननाजिनारसाननसार
नाननानाभक्तानाश्रीजिनःसेयासान
यस्तारस्तारणेविजयः तत्रयासानना
सविस्तरा श्रातननमाननमितिसार
नाहन्नाबजनरंहांधसादेवीनयस्थः
नसाबनानमहाबनेनरत्नेणनवनेते
इतिसाबनाननसाबनाकिंनसावनै
वभक्तानोसरत्नणाकिंवप्रबसानया
ननाविः प्रबसानेश्रेनकालेयाः यान
नाः उकृतिविपाकाक्षासामरिःशा
त्रूविनाशिनीश्नासामिनी सर्वतोभ
द्रप्रः वेपलमसिद्धव नयादेव्या
मनोभवानानिवनोभिरामयाविनना
नमपाचवेननोक्षलयाविनयनविना
हारिणानयाजरामयापाकरणेक
ल्पयाजरापलितेश्रमयायापयः नेषा
मपाकरणेनिरस्ताः विनाशनेतरा

दे: मा तो ५

दत्तयाच नयास्तन्यश्चमदत्तयादहे
काराविद्यातोडेनोनिर्मलतोविरजस्के
नटययारणेममायययायानजिनादिमे
नया ममायययाचेदस्माश्चिनःममा
ममायययाश्रुयतयामनोहतनाःमाभाव
हालवर्योनुनाविभवनवर्योवस्लाव
भामाजानानस्पाष्ठययानुवनीलनव
नमायपायानजानाजा मोनेवमाननस्या
रहमिरस्मिहवस्यानेनमोवनेसायायार
टकारणाजा मननमननमत्राणका
टथापा इतिपदेप्रतिलोमः संथान
नकम सादेवीश्रकाममकाणायादवा
न येरहिताययाऋश्रेयोर्थेरणेमंग्रामे
समायर्योममाजगाम एवंममाय
कस्वरुपिणीदेवीनुक्तेभवनिमासमा
म्यामकटयाविमेनयायाशुहननयान
जिनानाभिश्रुनापिश्चमुख्यनयाकशात
यायुक्तःममाःचेद्रःहवेमहादेवमासि
नःमेश्चिश्समनस्फुटलूनेययादेवामा
माःदेवीनत्यामनोतिनाशमणीयका

नियययाचेमार्थयामामममन्ममलावणेवा
क्ष्श्चेडःस्फुटदरे याचसभावहालवा
यौहालनेहालःभवस्यचेतसःहालेन
नैमिल्यनद्भवयावर्योश्रेष्ठा जनविभवि
नद्युःजनाविभविनीमहाप्रभावानरुर्द्र
निर्येस्याः वलहावभामावलनःश्रुद्रः
श्रवभामःप्रभायस्याःश्रुद्रमकापाद्रूपे
न्यर्थः किंवनानानस्यज्ञानिनःश्राया
ययाश्रभिलाषपूर्णानयानवनलिना
वनश्चाणस्याननाश्रयग्रकमलपंक्ष
ल्यस्तानममलीनयाजाजन्मरहिताकिं
चानवस्यामूलगनासमीमानेवमेश्रो
श्रःकवचःमैदेवसतोवाक्ष्पणपरमेस
हतंमेत्यर्थः नथारहमिविजनेरमीया
स्मिकोयोमैरदः नमयानिस्यानेनमो
णिश्रवमस्पेपविहसिमानिश्रवनेसःका
णंभवणेयस्याःसा यणाजा मंयामसजा
खिणी श्रपर्यमननमननमत्राणका
प्रतिमायेनमनमभिप्रेतेनमनंदेवीप्र
णामोयेषांनेषांत्राणकोसकायनोद

दे.
मा.टी.
१०

योकरुणापानिश्चवतिश्वासोनिश्वासप्रणा
नानोचग्रापोतिभावः ४० उपासतेकष्टि
कृतोर्द्योयाजनाःसदाएवनमीहमाः
नाः श्रीभोग्रसिद्धानजुनोवहन्तीभोगोदि
नेभवतोविधेयान सर्वेश्वयवाचीसागो
रीसूतानीभवतीयुष्माकेहिनमजुक्त्ले
विधेयात्कर्यातयोजनालोकाः उपास
तेमेवैतेयनःकृष्टिकृतोविहितोउदयः
आविर्भावोययानाम्कीहशाजनोस्ती
दासनतंसच्छाभनमारायतेसमुद्वीक
गणेसेवामीहमानाःकोहेतःकिंभूता
देवीश्रीभोःश्रार्वसनजुनोकार्यवहन्तीवि
भूएणाप्रसिद्धाप्रार्थितना सर्वपदसागोवी
एणेहिनमभिमतेविधेयतोकीहशीः
कृष्टिभिःसूरभिःकृतउदयोविकासो
यस्याश्चेभूर्वहलाएःअनजुनामकृशानो
वहन्तीप्रसिद्धा नस्मिन्नीवूपेणापिसव
नास्थितावागितिभावःशोभवन्तेम्भौ
त्रैयोयाजनाउपासतेकीहशाःसमाना
भूतामारायतेविजयहणामीहमानाश्च

भिलषंत ग्रन्यस्य सौगौभूः वहंद्धितेवि
धेयान् योजनाउपासतेसर्वथितिष्टनिः
कीहशाःसदाराःसकलत्राःधनेविन्त
मीहमानाःप्रार्थयमानाकीहशीदेवीकृ
ष्टिभिःकर्षणाहलविलेखनैःकृतउदः
यः कृत्यागमः देवीववोमयीमूर्तिरपी
तिवाक्यार्थः ५० यांसर्वपदविदेशाः
पुमांसःसमानमस्यन्तिसद्धानभोगाः
यस्याःप्रभवेयुसदाविद्वेषसेनावधान्
न्दयितादहस्यमनोवृजस्यावहन्तिश्रिवे
वःसेनावधानन्दयितादहस्यमेधानिन
कम् माइनाईस्यवीहहस्यागिरीधास्यव
क्षभादयितावोभवतोस्त्रियेलक्ष्म्यै
मवधानेप्रयत्नस्यावहन्तिविदधानयां
पुमांसः नराःसर्वपदस्थानेस्यसमन
तरमेवविदधोदेवैः सम्मानस्यानमा
स्यतिप्रणामेतिकिंवसदानभोगाः सु
हदानेनत्यागेनभोगस्यविषयानुभवे
स्रवंतीते नयासयस्यादेव्याःप्रणताःस
न्ताःनभोगानुभसिगतोइतिविदेयः

दे॰
मा॰ टी॰
११

शत्रुभिः समानेमहात्मानि पापानि सा
दा सर्वकालमस्यातिस्थैर्यंतितिनथाया
स्याद्देव्याः प्रभावो माहात्म्यं च सदास्मा
णां विपत्सु सेनावस्थाने दर्शयित्वा अधिवर्द्ध
यित्वी हतेनाने दर्शयित्वा परितोषयित्वा
किं वा स्मरणोत्सवस्य चेतः कमलस्याह
र्षप्रदः विकासकत्वात् एतेदेव्याः
प्रभवस्यवा विशेषणाम् ३१ सदाजिता
भाविनदेवराज द्विपत्समायानरणाद
भीतम् स्वापत्रबोधासहितेननामस
दैवसनाभवतोहितानाम् पुनरपिपठ
नीयं पुण्यं सति महायमकम् ३२ सदा
निति दैत्यजनैरभिद्रुतात् दातात्वयास्वय
माहवोयता शिवायतात्प्रशमस्तया
तवप्रशस्तयातत्र दर्शाविधीयतम्
विशेषकमिदम् तयादेव्याप्रशस्तया
मेतास्यभूतयातवभवनः श्रेयास्मितर
नितत्महमावत्वानेनशिवः श्रेयातस
त्कुलः ससावदतियावदता
पप्रशमस्याध्यात्मिकाधिदैविकाधि

भौतिकदोषत्रयस्यप्रशमोविनाशेनाः
विधीयतनाम् क्रियतांयादेवीस्वयानः
दैवान्द्विषजनैःशत्रुजनैरभिद्रुतात्य
लायितान् स्वयमाहवोयतानांस्थाम
स्त्रज्ञासतीःनिवल्पमाणप्रकारेणो
हारदवोवचनकथमित्याह देजिताः
श्रभिभूताःसदादेवारणात्संग्रामादभी
तेनिर्भयंकृत्वायातगच्छतमाभूद्भवतो
संग्रामभयमित्यर्थः भाविनादेवराज
द्विपद्भिःसावणास्यदनमेनशकनायैस्ते
श्चपरंबोभवतांहितधामावकलस्थाने
ननामस्तापंप्राप्तमेवेत्यर्थः श्रन्यश्चा
यादेवसेनासदादेवैनेनेनप्रभुनावस्तः
ग्राजिताःस्वपुत्राजिताःश्रहिनानानदि
तानांविविविषयाणांशत्रुणांमध्येभा
वतःसेपकिंचिद्गतम् सममस्तेसाकाय
सनात्महायमकमिदम् ॥ वक्तविष
न्पुण्यहितवंदात्यास्त्यासस्माहप्रशमन
स्तूर्याकाराकारनीतामममरिमाविदे
पदेशपकाशाभविमावःपायात

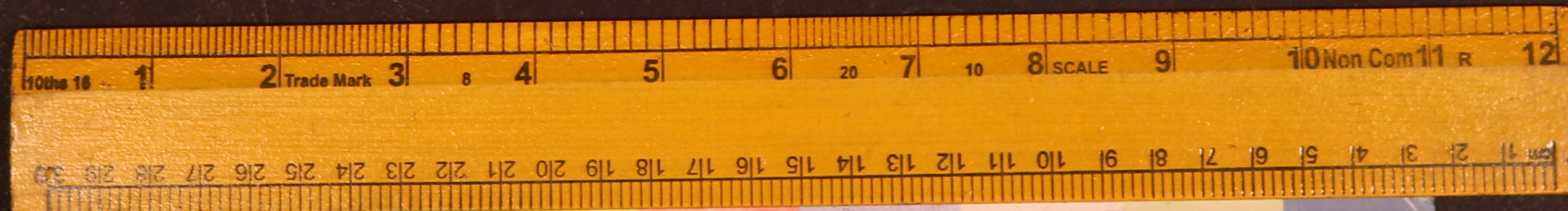
कांचीयमकम् माहेवीवेगुभ्मानुपा
यानुयाणहितंवशया मेवक्येविप्रती
स्वकांन्वनिश्रायेनयोहितोटनक्षेइस्य
श्रीशाकस्यायामोझानियेनमाहशेव
क्रेसुवेविप्रतीयाव्यनीनथ्रामेभृत्ता
हाहेनमस्नम्भप्रामन्हेविनाश्रानेस्त्याः
कावाभानुवस्यास्तुयीयथ्यानमोविना
श्रानेहनमकजाहेनमोनिवर्नेनेहेवीः
न्यभिम्नयः नेयायाहेवीहेयनयकाम
हेनदहिनानियानुलभविकाथानेजाः
मेवेधनस्यायिनदेवमविंथानुम श्रा
विहेयनहावममथ्यमाङ्गनवनेन
थः कांचीवन्मेविलावन मेवनाव
कांचीयमकम् जलयरमालानामः
ङ्गनम् १७ हिनाहिनस्तनेस्तनेनिता
जितानिनामिता जयाजयानेतेजाः
नोयायावलेवलेवलम श्रावलिनाः
मयमवमलिहम नयाबाहेवीने
नवहिनेहेहितेस्यवस्ले श्रलमवृ
नहिनेवनहाहिनमिनिवेहिनकार्य

वृनेनामिन्यर्थः कीदशीहिनेहिनेस्तने
प्रशस्तेकीदशीहेवीनितानितानाम् ल
ङ्घयमममरनाम् इनागनानव्यामिता
श्रप्रविव्हिनसवृणा श्रवनु यथाहेना
भृतयाजनोलोकोलमन्यर्थयथोजगा
मलेभेकीदशपायथ्याजयाजन्मवहिना
याकीदशोजनः प्रजनः जन्मवहितःस
नुजनेजनः इतिकृत्वानेसमासःयाम
नेत्वानइन्यर्थः नमृहतेनः नेनसाह
म्योहावामिसामथ्यिलभनइन्सकेभा
वनि १५ समितिवःसकृतेनेविहेथनीमा
गायतेत्रायनोडयाइर्यहनेमिनेइनाः
थियामायामहायासहा श्राधृमाहवि
थानमकमनभान्मुख्यानेना ख्यानेनोम
म्यपैवै [illegible] श्रायामा
हाहेशवायिनीनथामाधृम्नाहविथा
नेसजनानामन्ताहकवपोसनकमनमा
मभिानेविहेवनसीलाकपालानाम्ना
ख्यामथानं श्रनयमसंसनापावसमा
णेनेवननेविसीणोख्यानेनामस मम

हे॰
प्र॰ नो
१३
13

रतनः स्वेष्टवाञ्छल्पश्च एव सर्वमानोविमला
पश्यापदेशो भागेपश्यानेपानापदोखेदम
दास्ता ३१ यांस्मृति किमपि स्मरति विस्त
माघलेसमायो जिनांघ्रोः हृदेव विनाश
मापसदृक्षास्तुभिः समायो जिनांघ्रोन
मैः लब्धसिद्धकिन्नरनरैः खेदेविनाशाय
नेसाहेतभवतो त्रिलोचन वपुरश्चीथि
नाशस्यनेः ॥ त्रिलोचनवपुर्दर्पणीने
भवतः श्रश्री विनाशस्यालक्ष्मीमनिश
नस्यहेतर्निमित्तेभवतांसेपथनाम या
स्मराविवन्धामदनविधुवादीनेणसमा
योजिनाभिस्त्रिलोक्तूतिं तनेकिमपिके
नापिहेलनाधनेधायतियोवाञ्छितम
परिभूतस्मृभाक्तेतिहेल्व: समायः सर्व
वोधिसत्वहेतावलोकेपवक्षहमाजनिने
वविनायामरणमापधापलेभे नधाकूर
सिद्धकिन्नरनदैर्देवसिद्धगंधर्वैरुकैश्च
देविनालस्वविनाशस्यनेस्यायते ३८
मायासायात्रिलोकाः प्राणमकरणा
दपादेत्पवीरासुरैश्चखेचरघातगौरीहत

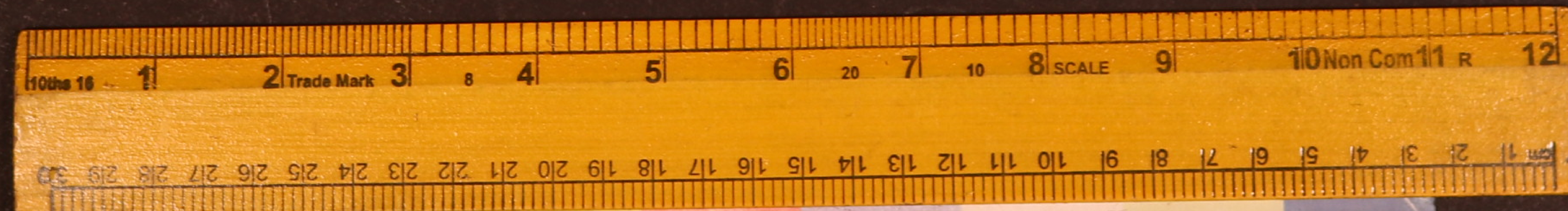
नमस्महामोहहादेहतेनी गुरुपापाप्राद
धनासकलमभिमतेभक्तिभाजस्यजेव
ल्लाटस्ताटश्रेष्ठोवादिप्रचरधनामनीसर्व
नः पावनीवः वोधुभाकेसर्वेनः समस्ता
हिस्यप्राकानदिग्ध्वरुधपामनीशत्रुमदि
नीस्ताद्धवनात ------ शुस्तादिताबि
नाशिनाथवश्रायपोविभिन्नासदोनो
देशा मूर्तेमूर्तेरुद्रा ------ नयासा
ताः सायाः स्वपोनापाया त्रिलोक्याः
भूर्भवः स्वर्नतपाः प्रावणमभय
गृहस्थानस् श्वनाश्च श्रृदकर्णेनिर्देठे
कृत्वादलणा विनाशिनादेनमृवीया
श्रस्वप्रधानायथासा स्वपितुः सैर्विनि
वेद्यासर्गैः श्रवयवप्राडभीवेसैर्घाने:
यानेः कृतागदनतोमोङभीदोयासो
महानदादोदहस्यभवोमोहोविवेक
स्नेहाथ्येनीनिवार्येनोस्वमस्यभक्ति
भाजः सेवासकष्टमः प्रासासास्वम
ध्यवक्लन्याभिलाषसमनास्यजेवे
ध्यानमात्रसमसकलमपेक्षमभिमते

दे॰ भा॰ नो॰ टी॰ ५४
14

ग्रादथानापोषयंती ३१ मयमयविना
विननवनवभवभवनानादनाये ये
लयलयवसौणोचवसैणानमामिनने
ननमामिनते निवनमावलियरकम्
हेटेविमलैटेवे: स्ववितिनमामनरचा
नमाविनाहरानवानव्यकृतानवा: स्व
वायस्या:सास्वरविनविनकवनमा न
मायेभवभवा: संसारसंभूतानानाथ
गवजगकारभयानितविहृतार्थसा
दयेणेत्यकेनयादेव्याग्राणयव्याया
भवभवरवजानादयादृवायव्यायान
व्या: स्वयमार्थसाकेनस्थानम् ॥
येनवकशेणोयादोलयालीलाविला
स:तस्पलय: ‴ चरणेगमनेयथो
सैा ‴ नतेनमनेनमामिनप
तीमेभवामितृमितगवकालीमथं:
याविमलयेवकंकारोपितालवेनारी
णेनकृलमतवपरमायाविदायमाके
समाहृतानाति बलेन तोनमयताः
वक्तमेवसनेकर्माभातिभद्रकालीनत

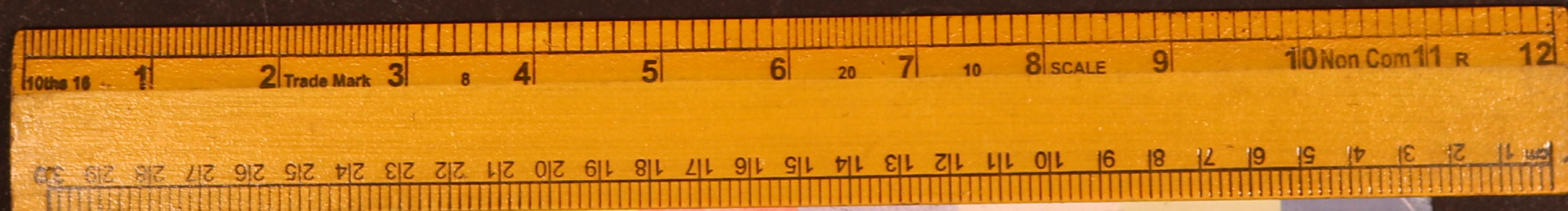
या व्योमनिर्ययानतोज्वलविलीनशो
भातिभद्रकालीननया कलापकम्
तोदेवीनमननमस्कृतनयासवभि
दामल्लनदनकेनभयोदरेणाकारोपि
ता इन्द्रमामारीहितानामतीनारीणांस्त्री
णोनवमपूर्वविमलमामाश्रयम् नया
यस्मात्समस्यदामयानुपक्षसंवेधीके
कारोपितिबन्तिरपिसुरीणामनीनोना
नवेद्भयेननविद्येपितत्वके मुरारेया
नारात्योमकामाद्रपिणी विवाद्य.
माकाशेनभयानागतामतीकृस्या:
भगवान्वासदेवसभवत: देनादि
मनहयनेनप्रकारेणकेमालिदेन्य:
मादावोचनस्मकथमित्याह परमा
याविदायहिषकस्ती: यतिनाज्या
निबलेनवाक्नासमादनावानिना:
निदनयाजूणावलेनभगवनासेका
रेणाक्षेनयावामाकेमाथेसह न
याया वेभद्रकालीकामायिनीमम
वेषसहेसुनेकेभावरूपाभातिसोम

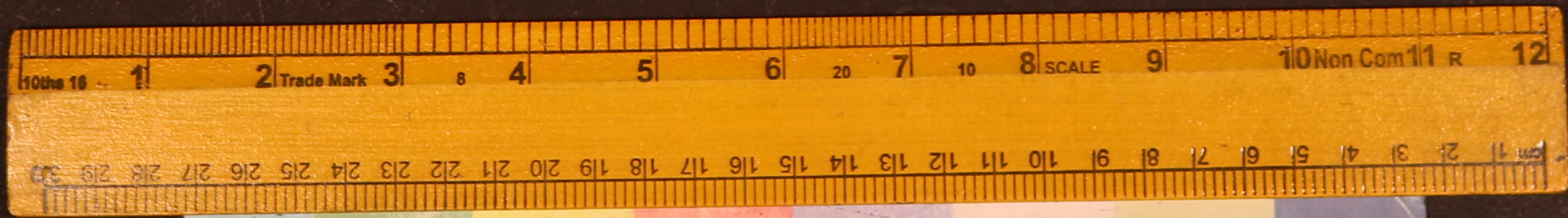

दे॰
था तो
१५
15

लेयथावदेखालननथाम्रणानयानर्थेमे
गलसंस्कृतनयादेवभूतथाम्रथात्नथार
देकीभानीनर्थः ख्यानिमृकापानेवाः
कोभवनः नमतस्तिसंवेथः ५॰ ता
स्मवनथास्वनेवदियामवनामदसमा
ननायानिबलान यन्मणानेमीः स्थय
नेमानवलामदसमानलायानिबलान
नादेवीस्मरनविंनयनदिस्मानयामा
नवमानानिनास्वनेवप्रानेवमतीस्त
मयसमाननाः देवनल्पान्यानिस्तूस्त
दीनियानिदद्वाति नयायन्मणानेरमा
प्रकेमानवनामदसेनवनलिनेशानना
यानिबलान स्नसमेनादानतेवृधंयद
यानिबलेननयविनाज्यदनिल्यसोपका
मेगिंवबीनस्मादेनयोलेल्मीस्थियेः
नेसेवने ५। स्नवनवानामसमृनवदेहना
पुपवनादेहथोगिगिथेनया स्नवयाग
ममुनबदेहनामवननोस्मिजवाम्मियाः
नामती नामनीमेनामाधीवादवनो
स्मिथ्रदेसपानः कोटस्थीम यानवया

गमवैान्कृष्णेयोमावगाः पर्वतः नम
मङ्गवदेहनातजानवारीवन्नमृपगना
मामामतीगिगिथनेमहादेवनेहासि
जगनि स्नवनवानामसमन स्नवनवनेनचिव
नतेथागणप्रेमणामसमन मदर्थाहष्ट
महश्रे नथावकालिदासः सतीम
नीथोगाविस्मृदेदेनितथामवदाम
वेसमानेयानिविस्यति ५२ मेनेन्नृन
मलेनमाननमृनानाम्रानमेनोन्मना
नुवेनोनमनेनिमाननमृनानोनामः
नानानमे मोलेनाममममाननिस्नमन
नानानाभिनानेमम्निज्ञानन्नमान
मीमनिमनामानानोनामिनि ॥
खलरः देवेननामनिदेविनृत्वेमेरि
नेयदेनः पापनदेवनमनेप्रणानिर्थि
स्याः पापचानीनीथस्याः मेवेनर्थः
नामारूपनभामिनार्थादमवनेनेः
नदेदेविनमनमः नयंनाप्रणामामे
निभावः नथादेदेविमेनादिमवन्म
दिला उन्मनाः मोनकेठामनीश्रवेनाः

दे॰
माटी॰
२

ध्यायेत्सततां योगी विमृश्नोदृश्यवल्लभव
ण्ययो वा चिंतयन्तो यो नित्यं शोभनं लभे
ते ४९ ध्यानानन्तो ध्यानानन्तोनयात्यं येन
यात्ययम् शिवे हितो शिवे हितो स्मा
मितो स्मरामि ताम् ॥ तो देवी स्मरेणा
कामेनामितामपरिच्छिन्नामनभिभू
तो स्मरामि चिंतयामि ध्यायेयध्यानेनो
पास्या: प्रणतो इमान् ध्यायध्यानतः श्रेया
देवमनकूलेन स्वध्यानेन सायः दीनानेत्र
पंश्चनोपध्यानतः श्रयो देवनतो हे तोन
यात्यये नीति विधानेन यातिन गच्छ
ति को हं श्रीदेवी शिवशंकरे हितामा
नुकूलानयाशिवः श्रयः परमो हितेः
वे क्षितेय स्यात्ताम् ५० सर्वस्विमस्ता
हे मेस्थिति विनसर्वस्वति सर्वस्वति
अक्कतेत्रकृतेत्र सर्वस्वति ॥ हे सर्वस्व
न्याम्ये देवि सर्वनिप्रसादे सर्वप्रतिष्ठा
येनुच प्रसादे सर्वगच्छस्वतिष्ठाहे सर्वत्रा
मर्थे तथा विनसर्वस्वति विनमेव सर्वा:
स्थान सर्वदृश्यस्त्रमनः सर्वस्वति स्थिति

परेकृकृ विधन्मवेत्रं श्रीमे तेदेवकृकृ
लेत्रसंतं पुण्यस्थाने नत्रनित्यावस्था
नात्सवस्त्वनीन दीर्घ सर्वस्वनीनस्थान्त्रा
मेत्रेण श्रीवैनित्यादिनवा स्वपनया
स्थितिनिभावः ५८ त्वह्यकिंभाविता
धियान्नगतामत्रयेत्रये जन्मवेतामहे
मनेतेषामेवानूणानूणाम् विशेषाभ्या
मः हे देविधेनवात्मकिंभावितयः
जन्मे वा पिवा सितपिस्थणाप्रत्रसिंज
गतिजगतो विश्वपानेत्रयेत्रैलोकेये
मेनितिषामेवजन्मावेतो स जन्मनिमनू
णामेव विनहृदृणात्र्यामहे सर्वेषां सि
ज्ञाने कश्चिपि नदेवानां ब्रह्मदेवप्रजा
यतो ये ध्यानूण्यन्हदेवी भक्ता भवती
ति भाव: ग्रत्रयेत्रयेषु नृणानृणामि
ति विशेषाभासितम् ५९ जयतानः सा
निरेकात्वं गतिस्थिर स्थिराथिकातारम्य
त्रासमा वेः सास्वत्रासर्वसर्वस्थितिप्र
र्थप्रभोयम् हे देविश्रय सनभाव: त्रैलो
क्यस्य साति रेकासा निगायानि:प

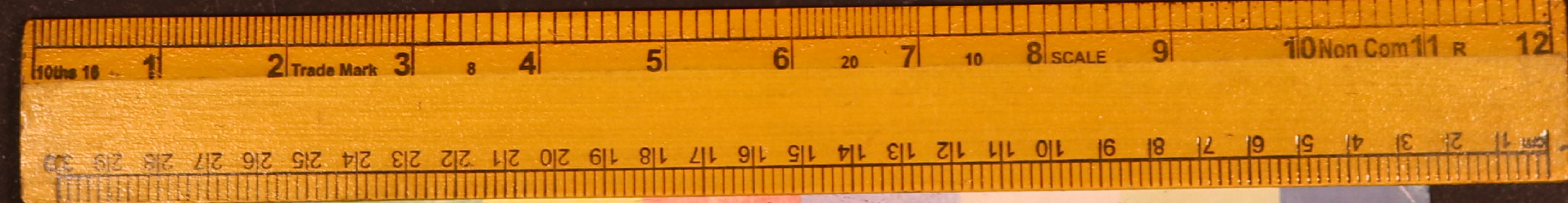
गयपोशरणमित्यर्थः कीदृशी स्थिता
नपायिनी अथाधिकामवैछागरीयसी
तिभावः तथाचास्मिंजगति श्रष्टतायास
तीश्वरेमीदेनरमिसहृतादेणवतिकइति
मद्दलाशयासहृताया श्रुतायास्तत्का
हूनाशयामीत्यर्थः कथमत्रासबसस्थि
तिकृत्वाग्रामसेबयाभिनिवेशस्थितिः
स्थानैनविद्यतेयस्मिन् सर्वतोभद्रापेव
यार्धभ्रमार्द्धभ्रमइतिकथ्यते सर्वभेवा
यम ॥

तन्नाम
स्मरणा

ज	ग	ता	स्मा	ति	रे	का	त्वं
ग	ति	र	स्म	स्थि	रा	धि	का
त	र	स्म	त्रा	स	भा	रा	रे रे
स्मा	स	त्रा	स	र	त	स्थि	लि

देवनलक्ष्मीश्चपलायते सर्वेनः यदा
वैतिविभ्रमलक्ष्मीश्चपलायते देवा
वैतिगिरिजेतन्नामस्मरणज्ञानाते
सत्तावितनादेवलक्ष्मीनैवपलायते
चपलत्वंवनाचवतिनचलतीत्यर्थः
तथापिभवनविनेसवतोदेशादिकस्मा
वेपदार्थेभ्यःश्चलक्ष्मीदेर्भीरपपलाय
नेदृशीभवति ५१ जगतिभवतादेवेशा

समगाद्दत्तवादवे हेदेविनवभवत्याः
संबंधिनःभक्ताःसेवकाःग्रादेवेसंग्रामे
जयंतिसर्वोत्कर्षेणावर्त्तन्तेपराननभिभूय
त्यर्थः कीदृशाभक्ताविनेशानेवश्यवरो
नममस्तत्वःसाधनेयेषांतेविनेशासम
रायः तस्मात्तेभवत्येनमः कीदृशीश्रया
एलेकानेममादवरमिलाकीरदा
एतार्थैयःसमरः यत्रुदेनत्रायस्तः अम
भेतान्क्ष्यत्वाश्याभूतावादेवोभुजायस्या
इति ५२ मंसेसमयाकेजनीलपहृदिभाः
सिविराजसे दिशामरीणांनेसेनावादि
नीमुदकंपयः हेदेविविराजसेविराज
सेनविकारहृदयेन्दुभासितोभासेकिं
कृत्वासम्यक्खिथितवस्तसेवेनोगुणलक्षु
णीलयभवदीकृत्यतथाहिधीयावनृर्पा
संबंधिनीवादिनीनमुस सर्वांगमाव
वनीसेनासेम्बेरानमुदकंपयःकस्याः
तेकारकंपितवनी भामिविराजसेवा
मृश्रीसेनासेनांवादिनी उदकंपयइति
श्रुतकत्तभामनांसंतकत्तवसाभासेताया

म नवपुनकनः १५ हृदागतरसाथव्याः
मेवनेयसलवत्तनीः हृदागतरसाथव्याः
मेवनेनसमसिद्धयः ॥ हेदेवियोथव्याश्र
कृषः पुण्यवान्ननवभवन्याः सत्तनीः प्रा
प्रीमाः सेवनेविद्यानिनसप्तेमः सिद्ध
यः मनोरथाः श्रुणिमायावाकल्पेनेमे
वनेकिंभूताः सिद्धयः हृदागतरसाः हृ
दागमोइहसक्तिः ततः तपस्तरणसा
थयेनिसेपादयेनिनकीलासाः ७७
मोहेहत्वासयदेव्यासिसानमेवुरवासि
ना यानस्यययसेकेनसानमेवरवा
सिना हेग्रंबमातः सानेवत्समाणस
हृपाकेनावरवासिनायुसद्धादेवीनन
स्ययसेसर्वदेवैरपिस्थयसेऽतिभावः
सानेकायाभवनीरवासिनानादत्तव
हेनमोहमतानेहत्वाविनाथपप्रकाशा
त्मकमन्नगुणमयेग्रसादेस्वकीयेप्रका
शस्थानेयासीत्यर्थः तथाचोक्तम् श्र
नादतेपात्रकर्णेभयग्राहेसविडते श्री
हृदसाणिनिसानःपरंब्रलाधिगच्छति

प्रकाशगृहसुप्रेमसावेदकेसंबुद्धावा
ली प्रनात्मनेनविमलाक्षिनाहृष्णा
सिविहनाम श्रुपशाह्माभासः हेदेवि
श्रुसिनेविहतो वेदनेविनात्मानेताद्धि
यनेयथानेधामेवयित्याहाभित्रेडोप्र
तात्मनात्मानंद्वृपेणाविवेकात्मनाप्र
काशप्रकटीकृताऽनविमलाञ्रा
दिपरूपातिद्वसीत्यर्थः कीदृशीत्व
महृदयात्वस्येबोधनायेषुमासः तप
वमस्याशालितनसावेदग्राद्यासः तस्य
हेदेविनाभोग्रवृद्धावलीनिभावः ॥
गृहसुप्रेमस्यप्रनात्मनेनहृष्णसिविह
तामप्रशाहुवद्मासनादयशाहृभा
सः ७८ भवानियेनिरेनवप्रणा
मलालसाः मनलमोसलालसाभ
वेतिनेवनक्कचित् हेभगवानिशार्वा
भावैयेजनाः निरेनरमेविरलेकृत्वा
नवभवन्याः प्रणामलालसाः प्रणा
मिपरालेमनस्तमोसलालसाःचि
तमोहकलेकाः पोभानक्कविक

दे॰
प्रासी॰
२॰
20

त्रविद्धवंनिसंपद्यंते ५० विभावनाक्र
लम्बयिक्रमेणाहेविभावना वद्युष्य
निस्थिरेनेरनितांतमेवाप्युष्पाति ॥
हेदेविनृयिविभोव्यापिन्योनृद्धिष
थेक्रमेणयथोक्तविधिनाप्रनाक्रा
लास्थियानिस्त्रलाभावनाभक्तिः
प्रनिस्थिरेनेरप्रनिभायेनस्थिया
दिनेरेविनम्वरेवप्रविसारीरेनितां
नमेवान्यनेप्रुष्पानिप्रसमकस्मा
इत्यर्थः प्रास्थिरेस्मिन्मेसारेवंद्भे
क्तिरेवसारमित्यर्थः ५८ मदो
दयानामवधीरणेनमदोदया
नामवधीरणेन मदोदयानाम
वधीरणेनमदोदयानामवधीर
णेन ५९ पादाभ्यासयमकम्
नदयंनेरदोनिरन्पदयाहिंसा
मेघासदयानामदृसेनःरणेन
मेघामेणायानेयान्नमदोप्रास्य
यैदयानामवधीरणेननिंक्षारे
णावधीनिंदनवनीनिर्दयनया

हिंसा नेममरे मोहदयानामन्त
वान्यनीनाप्रवधीरणेनावधिनुणेण
त्रथीरयनीनिधीरणेथेकनोवेन्नमी
म्यंन्प्रन्प्रवरन्नसमाहानानानोकनो
रेप्रन्पालयेनियावत्त ६१ नम
जनेननीथोनोनदिदृमाप्पनेप्रभ
म् नमजनेननीर्थानामागमानो
सेवयासमनाप्रयेणनृतसजनेनव
णनजनेनगपुभेफलेप्रयःप्राप्प
नेलभ्यतेननीर्थानामृषिसेविनज
लानामज्जनेप्राप्पते ६२ प्रयाति
मोहेनेः सारभारतीवमेनन्यायम्
नन्यसावाजनः सारभारतीवनमे
न्यायम् हेदेविश्रयेजनःलोकः
तन्यसादाज्ञदीयेनकालरणेन
सारभारतीवृनेसारापृथानाचा
सेभारतीवाकनईनेनन्यरना
मेनिप्राप्नोनिपश्यनीवन्नयेलभ
ते इत्यर्थः वाक्तिनयेहिप्रपरवा
यमंपनीनथावोकम प्रविभागात्

दे.
प्र.टी.
२१

21

प्रवृत्ती सर्वेनः संघत्तक्रमास्वत्रा
षज्ञेया निरेवोतत्सत्वा वागतत्पा
यिनीति कस्मिन्समये मा देशूता
नेश्वत्यये विनाशंप्रयाति गच्छति स
तिकी हशो मोहे निस्सारभावतीश्वे
मति: स्मारस्यदुर्बलस्य यथाभास्वा
यासहेतः तत्रनीयत्तेमश्रविषया या
सदहइत्यर्थः ८१
॥

प्रत्यक्षप्रभावदर्सितात्सनोयानिर्मला:
गिरः प्रत्यक्षप्रभावदर्सितोत्समेवनिमि
रच्छिदः देवुस्वजननियाः मनोमाहूना
स्त्रीणांसंबोधिन्या: प्रत्यक्षप्रभावेणपट
वाक्यमाणानां माहात्म्येन दर्सितागि
रःवाचोनिर्मला अकलंकाः तित्रयमा
हात्यात्सप्रत्यक्षप्रभावाद्युषदीयितयत्ति
मिरच्छिदोंधकारध्वांवहासि विभर्षिधार
यसिनिश्चयवादावाचोमोहध्वान्तवाधुध
मित्यर्थः समीहेतो समानतो विभाति
नोत्रसनयः विभाविनोत्रसनयः समीह
तेसमानतः हेटेविनेनवसमाननः सम
कारणानःयदसंसारेअत्रसनअविभानुस
नविस्मेभोभवनिवामदेवालोचनलाणा
इत:नगतः मोहेनप्रामवतिभावः प्राणी
जितेन्द्रियस्सन् सन्नयोविद्यमानतीवि
प्रवसंसारेविभाविनोलक्षितोमानमो
लानातहेतोः संश्रयतः ईदृसोवेहनयः
संसारसकलजनाभगवन्तेविसेवश्रितः
मोयितोप्रमाणतेश्चदियमानतीतिःप्रा

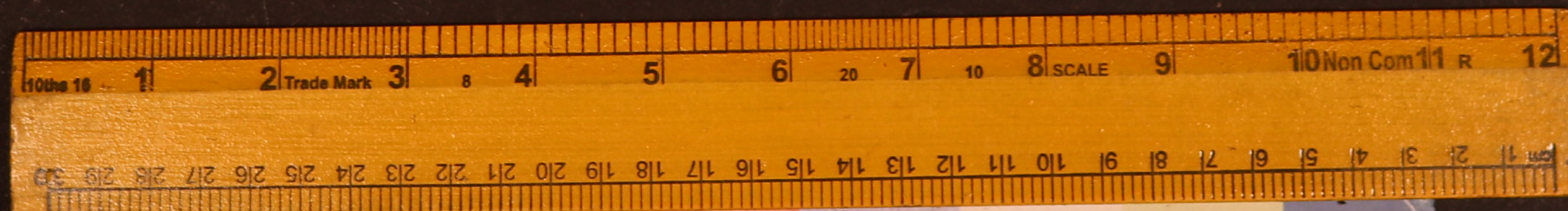

दे॰
पातो॰
२२

मीचश्रामतान: विम्बप्राभोतीनिभाव: ९९
मानवेत्वापदेसश्यश्राश्रितालेकयेजना
मानवेत्वापदेसश्यश्राद्येश्रयः समागर
ना: हेदेविनोमानवेश्रविकोयेजनार
लोकाश्राश्रिता: नेकर्थकेनयकारेणा
सयत्वत्वणमेवश्रापदेमानवेनमाले
हृयेनरुः लमुनीर्यवनेतरनिभाव:
नोकीहसीमसत्वदेशोभनस्थानेज
ना: कीहशा: श्रायमाग्रिमेश्रयः शिवे
ममाश्रिताश्रधिनिष्टेन: ९४ भानिव
नवसंश्लेषसत्वेवपुरत्रमरम सेमारा:
होमष्टाहुसेमसत्वेवपुरत्नमरम ९५ हे
श्रवमानवत्वमनुसंसेषवल्कंपसंगेम:
निपुनवनुत विपुवरानि:शोभुः भानि
शोभनेनेनवसंवेषिवनन्मन्यंश्रंवेषु
पदृपनीवामन्दंशरीरेसंमारायोत्नगम
लधोसतनरंशोभनेसवमनुत्तरमविय
मानापेश्राढः भुवनेनवविहः एवंगा
येनीनार्थः ॥ यक्रमेनिन्यसंसेमियर
क्रमेनदिष्टेमनः सकलोभक्तियोगासे

स्वकलोकविवेकस: हेदेविय: यामे
विषयाणमसंयोमनश्चेन: नित्यमंसे
गिमनवानुरुकेनदिष्टेनयाविधमेत्ता
नेमसमयेक्षदेहियनमेननवसंबेधियो
भक्तियोगः सेवामेगा: स: सपुत्रविय
मानक्कल: निक्षिढ: सनसच्छोनिर्मले
लोकानांजननांलोकयोर्हेद्वासत्वव
विवेकप्रकृतिपुरुषान्तमान्कर्षसनेज
नायनिश्चनपवरहाश्रपत्रचसक्ता
केवलेनेविनत्वनश्रासेनविमलोधिय
म हेदेविनन्मणानाः नन्मक्ता: जनावि
नत्वेनक्कन: विनलोरनेगस्थानकेनावि
नाशकाविण: भवेससारेकेवलेनेको
श्राविर्भवेनिनन्मणानाजितकामावि:
भुक्तेनेरनिभाव: नेकेवलसमनन्याथाणा
ण: सतोनिमेलासमोहंर्धियंबुद्धिंविना:
त्वेनाविस्तारयेनश्रासमेनिहितनियाठंस
मार: नावद्विमोदा: भूयस्रनन्मणाना:
भवेनिवर्तेनेरनिधाकार्य: ९० देवि
निदेशकामसानेनिगावरणानन्मन:ह

९८

दे॰
शा॰नो
२३
23

रस्यशुभसंतानंतेनासौभ्राजतेनतथा दे
देविवेहस्यागिरिवननयाथवस्यापिव
स्यानिर्देशयकामस्यभस्मीभाविनमीनके
तनस्यनथानिरावरणात्मनः निर्गता
मावरणपरिधानमात्मनोयस्यासौव
स्त्रादिरहितासमः शुभसंतानेशुणएषभता
नेश्रेयोविस्तारः तेनकारणेनश्रसौदृशः
तथामादात्मयुक्तोभ्राजतेशोभते श्र
त्रचक्रियोभ्रत्याकोदृतेवनास्तिविशुषा
मानश्चापौलब्धयः एवक्रियायाश्रभावा
न शुभसंतानमितिद्वितीयानुपपन्नेन
मितिप्रथमायाश्रमामानाधिकरण्ये
शुणानस्मलीयमानार्थसंबंधिनीक्रिया
गोपितभवति अत्रैवव्याख्याकालोभ
तेनदावाल्वयोभवति यथाटेविनिर्दे
शकामस्यानिरभिलाषस्यनथानिरा
वरणात्मनः प्रदीप्तकर्माजालस्यभा
वस्याथतत्वसशुभसंतानमावरणसंत
तिंदस्यतिनिवारयतिनेनाशुभसंतानं
हरणेनासौनथाभ्राजतेदीप्यते ४८

ह्रिषड्रियासस्पर्धिविमुच्यानेयनत्वत्वान
तोजननिजयाशायानकः स्त्वानलोजा
नजिनयाशायानकः कवानितेपुथिमथ
सूकूलस्वमः मथुमथनभगिनिकान्याय
जितनतिमानः अनोस्माद्धतप्रमाणाडे
नोः कः शुमानधिसेयामेजयाशयावि
पतिक्षवाभिलाषेणत्स्ववाननीनेकवो
तिनुविदधातिसर्वोलोकोजिगीषुस्त्व
त्वानीविरचयनीनत्यर्थः यतोयस्मात्का
रणात्तवभवत्याः श्रानतः प्रदृः जननि
जयालोकान्भीषयाहिषड्रियावत्रूभी
त्याकर्याशायानकोपिनिरुह्यमोपिसा
पदितत्वत्णमेवभतालमानेनारमेवि
भुवानेनत्वनेनतोदैतारितिसंबंधः ४९
ज्यायोनिषाविवर्धादितिनिरुपमनवशरुवै
दमायशनानासाराधनासमप्यनियज
नजननिहेयहस्यावभासा नानाप्रण
गमस्याजननमनमयतानतेद्यावराथीः
यातननद्याविभुत्वेजुनसत्वेमननखामस
स्यावदाते प्रतिलोमानलोमनयवायं

श्री·
हे· श्रा·
२४
24

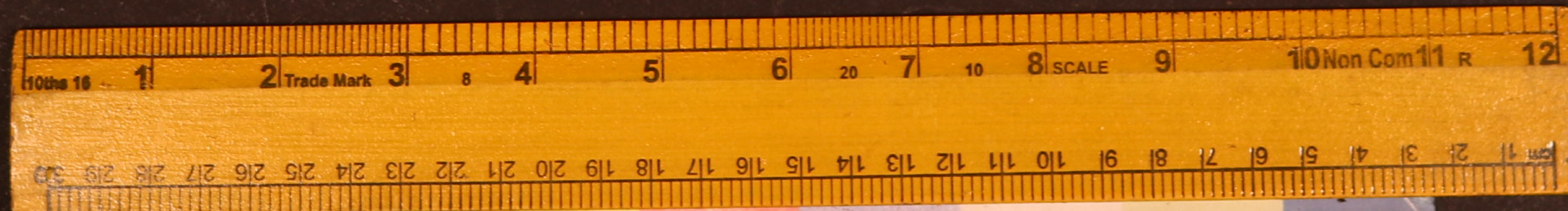
द्वितीयः श्लोकः स्वोद्धावस्याममस्तान्
मलेरसनतत्वं भविध्यानन्नायाथीतावे
यानन्तायमनमननजस्यामगण्याप्त
नानास्वभावस्यामयते निनजननचि
निध्याममन्नाथवाश्वाज्ञानायज्ञादरवेर
वनमयुनिथिज्ञावविज्ञानियोज्या यते
नमदसंधानितकम् देदेविस्याममा
न्नानवस्यानिन्यद्वारूपसमेहृते तेनसा
न्वेमाभवनीद्वाभिंजगनिसमस्तान्सम
ग्रानवरद्वयानवभिंथभूनाज्यायसांज्
गक्षेश्वानांनिश्चापराकोदिः तथाविवे
शात्रुप्रधानानामाधीनांमनांमनः पीत्र
नांत्रेनियमनायनिगाकरणायुवरंस्या
गीकारस्यैवेरस्वातेज्ञणादमादिनीणा
यताद्वीवीविनाशिनी श्रानाधानमनेयथा
नथाद्भेदानेयसास्मानथायतेनेनिष्ट
यायुक्तिः स्वाराध्यत्वेनिस्वाराधत्वेनमाल/
सेवानयामभ्मानिस्वप्रतिमानिध्यानिः
नांयोगिनेयानिरंजनानियतानाः तानि
जनयतियातस्याश्रामेवणांत्तेयतानवेया

येऽंबस्यानिश्चलोवभासोः प्रकाशेनाया
स्यात्मेयस्वस्यावभासा तथानानाश्रणा
गमस्यानानाविधेषुप्रोपशुप्तणाशमे
षुधर्मेष्वास्वेषुनिहसिते तथाजनतम
नमयताजनंव्याजनानांतमतमयेश्रण
समयेतत्वस्मायोंद्वागनेयताननेनने
याविद्यारूपासमीनवनीयेत्यर्थः व
गश्चेश्वाधीश्वावे तेथाह्नुनमसवलमनः
गुनेनसत्वेनसवलेमनः चेतोयस्यासा
हसिद्धिदेवि तमपवनामसेमनादिगारः
स्वार्थेणालसानाभसस्मोदस्यावदासे
तेविश्वत्वमीप्रांतेयानागाला तथात्वा
या श्रपरं हेश्रमलरसनत श्वविधमा
नोमलरस्य श्रावणां गागस्तेनोप्रावीवेय
स्यानस्याश्राज्ञनिलं भवनीभुविभूषे
धानाविधिवत्रमस्ततानाश्राद्यास्वाभि
नीथीवायेयेयुक्ताशेयाप्रणाम्यानतता
पितत्वासर्वेदर्शिनीयमनमननस्या
मगणपाद यमेनेनाहिंसास्त्यस्तत्व
ब्रह्मचर्यापरिग्रहादिविधिना तथाम

दे॰
पा तो
२५

तेनेनजातेयत्स्यामवलंतेनगणणापरि
च्छेद्या तथाप्रुनानापवित्रीकुर्वाणाच
मनीद्वेष्यत्तेशोभनयज्ञेनतस्यानिना
जनजयिनिश्वनीस्वर्लोकपरिभवका
रिणिसैवप्रकारानुप्रायमादरवैः श्री
गुनोवषेपादयोनिर्भयः स्वश्रान्मायेभ्यो
तैः भावस्यापायस्यानानाबुद्धा तथा
ध्यामसमाधस्याध्यासानोधमरणेना
नमोमयानानमोमहाधरा ..... स्तोत्री
याश्रवनमयनिधिः पालनमयंनिधा
तेनस्यावशिष्टाश्रेष्ठाग्रनियोज्यानवेना
विलेपतेमवनेशेतिभावः ७॰ प्रलेलक
मलेविमललासकमलालये पादिर
चेद्विमहामोहभंगभीमवलामले भा
षाषेकममावषः देवदेवाणादिरदप
लोलाचपलापिवंकमललक्ष्मीः प्र
लोलकमलानाहषितस्याविनमेवल
लामकमले प्र

प्रतिदिनपरमापिभक्त्यासेवयासुला
भासितयाभवानुकूलापिद्दष्टाभवेति
णोषितसमांनिहैसि प्रतिच्छेयापि
विलतीयापिमतीश्रुपेयतोयवतीयांत
मदैवसर्वकालयासिगहुसिद्धिपिद
संभावनाय्या याङ्गाङ्गमासालभा
साभवानुकूलासाभवत्रीयाप्येयासा
प्येयतोयातीतिप्रपिशहेनविकद्धवदा
भासनाद्वितीयाभासोयम् ७६ महदेव
दमेधमेतमवसमासंगमागमाद्देलि
हृदवकुश्रयोतेचितमोदमवसदउमेम
हृसा संस्कृतमहाराष्ट्रभाषास्वेषः प्र
कृतवातेसंस्कृतमाहाराष्ट्रलावन हृदो
विमहदेउत्सवदायितिमेममसमहेशं
महादेवाःसंधिरवधिर्येस्यतस्म श्रागमा

दे.
मातो
२९
26

हरणेशास्त्रार्जनेसमासेगसम्यगामा
किंग्रहामवलशास्त्रासकिः दैवरपि
नपवित्यकेतिभावः यडुक्तं तस्माच्छा
स्त्रप्रमाणेनेकार्याकार्यविवक्षितेनाइ
ति तथा हेऽमे देव्रजेहमनेहमः सह
हसेनवर्ततेइतिसहसासामोदासमनीश्व
रसरेप्रसंगेवक्रसरणमयेनव्यापारेता
चितमोहेवेतोजासेहरावितानाशयकवि
वैविध्यरचितमहामायाभाषाशास्त्रार्थेश्व
नाहेहरवक्त्रशिवकमपसियमे प्रपर
संयागेहेमृदेहिदंदन्तविपन्स्वनयाणे
नोस्माकेतमायामासंस्कारानतमवसोत
मवशोऽव्रवियाभयंचायतत्रेसासामाणा
हराहिंहिविनाशायमोहेदेहीनाशः मेम
मतेत्वेसरणाधारणेपरायणेमहसाजनि
स्तेवविनमोहेमानसमत्तानेचितमोहः
वाचिवेनानाविधंसोहमोवैविफलमहा
हेसंसारस श्रवसरतश्रपसरतमयातरति
क्रियाचितवेनद्वितीयभाषाशास्त्रार्थः ॥
देव्याप्रभावेनसेपेवशयीलोकप्रवर्तिनी

निवर्तयमिदेविनमहामोहमयीनि
द्राम्‌ हेदेविवेद्याग्रणम्यास्त्रीणा
विड्धाश्रालोकप्रवर्तिनीप्रकाशादा
यिनीतानदासनीमहामोहमयीमत्ता
नस्वरूपांनिद्रामविद्यांनिवर्तयमिद्रा
वयसि ---------- प्रतपवप्रभानमे
यारवडधाप्रत्यक्षयोरेनरेयथासादिस
यासर्वेषांवेद्याभवतितथास्यालोक
प्रवर्तिनीमहाप्रकाशेनिद्रांनिवर्तया
ति ॥ सेवादेसासंपन्नीसदायोरिजये
शुद्धे नवसंनीरदेसन्नसंसारेसमानदे ॥
संस्कानभाषासेन्येषः ॥ तत्रसंस्क
तयाहार्थेलावत हेदेविश्रसदेशाणा
दायिनिलवसंवेधिन्योहेसन्नेभावावि
त्वयि नेत्रेकाविद्यमानताप्रवाडज्वल
तानेसन्नेसद्वियमानसातोप्रदाधेयेसा
नेषांसागसासाप्रयानासवीणाप्रात्र
णाजेयेभिभवेपराभवविषयेसेवादि
सासंपन्नीसेवादिनीतायमानासार
रूपबलस्यसंपत्तिः सम्बद्वियस्तस्सेसा

दे·
श·तो·
२१
27

साधयथाश्रयोयथाजनेननीयंतेनद्या
नवमन्निधानेमौज्ञस्यचलत्वनेत्यर्थः
तथात्रसंसेहेभवसागरेसमीपदेशाभ
पारप्रदेशाभनपारप्रदेत्वयिसत्यानन्न
भावेणसंसारसागरादुत्तीर्यतेइतिभावः
तथासमस्तमानेसुपर्शमानेदृढनः अ
थवासमस्तमेवस्नानादिस्तेभपर्यंतेनचन्दे
शाक्तियेभूतेसर्गेनित्यादितयासमत्वेन
साधारणत्वेनावस्थितेशाहृषाहृषेवलाः
ददनः तत्त्वसंसारसागरसमुत्तरणेसा
वम्. तथाचवाकृचीफुलिः स्वेच्छन्तः
रोपैसेव्योमन्यासिन्देवान्त्रापिविष्टेवनि
ष्टेडःयसेनवेदकिंमृचाकरिष्यतियष
तद्विदुस्तइमेसमासतेइति सूक्ष्मेना
भावार्थोयधुना देवाविदेवोजिषेसत
गन्तत्रैलोक्यदे तेनववसमीतपःशक्ति
स्तपःप्रभावःसदासर्वकालेसंवादि
सारसंपत्तीभास्वानितारसंपत्तिभिः यङ
तममरसिंहेनक्लादिनीवज्रमस्त्रीस्या
त्कुलिशंभिदुरंपविः शतकोटिःस्व

रुः शंभोहंभोलिरशनिर्द्वयोः अनपायि
नीत्वनयः शक्तिरित्यर्थः कीदृशोगोवि
मत्स्यपदेसमेवत्रेनचेनाविकारजयासमेक
कीदृशोसमस्तेसमारभ्यः प्रथाने तथात्र
देगोरितिसमानदे सर्वधामाननेसशोभैः
सुहृदयितिरेकजयिभिः ज्ञानतेमणेनेसु
मृतत्वस्तेनामणमतीतिभावः यत्तश्चिम
त्यपवमोहः यडक्काविन्नमोवदिसे
साररागादिक्लेशाहृहिनम् तदेवतदि
निर्मलकेमोलक्षणमभिधीयतइति ११९
आगमसमणित्कदमहिमसमेसंसटक
दएवनःसः किरसविभयवदितोसम
रोडजलभावसदस्य सेकलमापच्छेश्चा
स्तेनः विषयकार्यंहतम् इहापिसे
त्कतयाहार्थः तावत्सकलनात् देदे
विशुधरजःस अपरागतरजस्केसुविग
लितमोदेसुरुह इनोसात्सभावात् अ
समयेनवसर्वेयागमसणितस्दसहिम
ससमस्मदक्कत आगमाः श्रास्त्राणि
तपवसकाशकत्वात्समणारदसण

टे॰
मा॰नो
२८
९४

यः तथागतोभवेयोगेहमच्छिन्नोपशमः
मपवनिर्वाणकल्पाद्धिमेतन्मवधीयो
गैसमोनाजलः संमदोहर्षः तेकेन्तनि
च्छिन्नतियत उक्तिवउत्तिपञ्चत्तानेवि
नाशयेतिवाक्यार्थः कथंमतिभववा
तमवप्तत्तोयस्यासीतिमवीयायस्तकः
तेषांभवववभीतिवत यज्ञनोयथाभ
योकिरसितदत्तानेनाशयेत्यर्थः तथा
कोहर्षोसुहृदुउज्जलभावमहः सउक्तो
योसौसमोनाजलः संमदोहर्षो जलभा
वोजडभावोजाउस्तत्रसंमदोवलेयेषांते
स्थलयावेकरूपाविति स्याशयः प्रथम
कृत्यापर्श्वभाभार्थः तः स्वयवयस्यापरं
केवलेश्वागममणिश्वागमाः प्रगल्भा
णिममणिमतसितथा सदमहिमस्य
तमहिमाश्वास्त्ववबोधः तथासमथा
मा विषयनिग्रहः एतेचमवैसंमदमा
स्याः साम्यमनाउलत्वेदयानाः कि
स्मवि किलमोपिभवावदितोसमय
उज्जलभावभावमहः समभावतीतोव

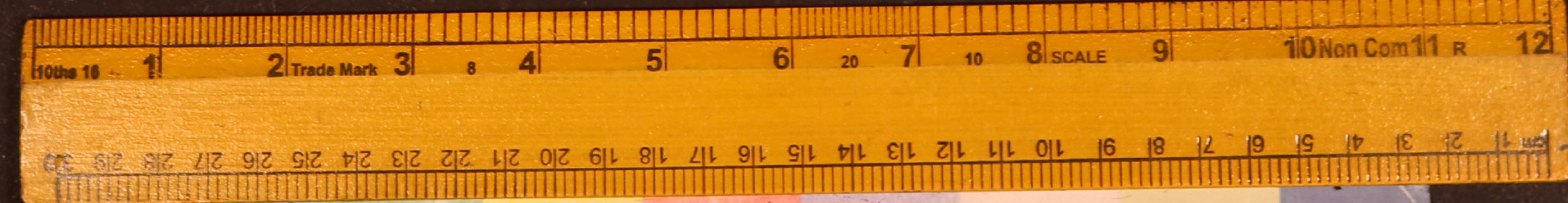
मयेउज्जलभावमहत्स्वंसदसशोहोवाक
ल्यार्थेनदयिकिलेदेवीपविनोश्वागतो
निर्मलपदार्थमहत्समिन्पर्थः देवीश्र
माटविलसितेनस्यत्तिवाक्यार्थः प्रथ
मप्रश्न नेवाटेशास्त्रमेमिन्पाभामिवा
विविवेकसाः नवाटेशास्त्रमेस्काशा
जयंतिवरटेढिशः प्रश्नतिभितायमक
मिदम् देदेविवरदेभिलषितदायि
निवाटेस्वपरपहृत्परिग्रहेशास्त्रमेगि
स्काशास्त्रमजायांवाचिभारस्यानेभव
तीभासिप्रोभमेतयाटिवेकमेलेला
देवास्तवभवन्याः सेवंधिनश्राटेशास्त्र
मेस्काशान् श्राटेशाश्रास्तानदेवोस्वावि
नाश्वायाभिविमितेनमेस्काशानदोव
नाबलाद्वेनोद्विशः शत्रूनजयत्यभिम
वेतिवाटेशास्त्रमभितिपवान्तरयम
वेषप्रत्यभितानादयतिभिज्ञायमेकवे
तत ॥ मदावाज्जवशिपानाः मदा
तजपपादिताः दशसाजस्तेशिवा
ताः सदातेजसिषिपाश्रिताः गोमवि

टी॰
शा ना॰
२५
29

काबंधश्चयेनजालाकारबंधसंबंधादयो
जालबंधः हृदेहृदिविश्वजन्मनवनेनैशिव
नाःअथमत्वानिटद्रासिमयक्कसिकोः
प्तीःशिवनाःमद्रासमर्वकालेश्वव्याजैनि
टद्रासिमयक्कसिकीह टेभेः वशिभिर्नि
नैर्द्विपैः ध्यानाक्षितिनाः नथ्यासतश्चे
भनेकनानजयेश्रृहीतमेवावर्तनैः शि
तिनाश्रुमध्यलाः श्रुनश्चसमुद्रराताङ्ग
जिंतामयधानांयाश्रुनदिकविस्मस्यानो
पवेत्रलनतश्चस्थिनापरव्रलणाश्रागता
इतिभावः श्रुनेनतमयक्रानाश्रतिकया
मकेनमद्रासमनागोमूत्रिकाबंधेनचम
त्कालबंधोयम् ॥ केचित्तनेनगोमू
त्रिकाबंधैनेकेवलेनजालाकृतिवि
लिखितिनवयथावृत्तेषुकाशुकवि
वोजालसप्रयोगमनवचितः चित्रका
व्यकरणकुशलाः कवयः प्रमाणम् ॥
नवकेवलेनजालबंधोयथा ॥ श्रयंगो
मूत्रिकाबंधः ॥ पूर्वापरसंयोगोयंजा
लबंधः ॥ चक्रबंधयथा ॥ भक्तारोधुना

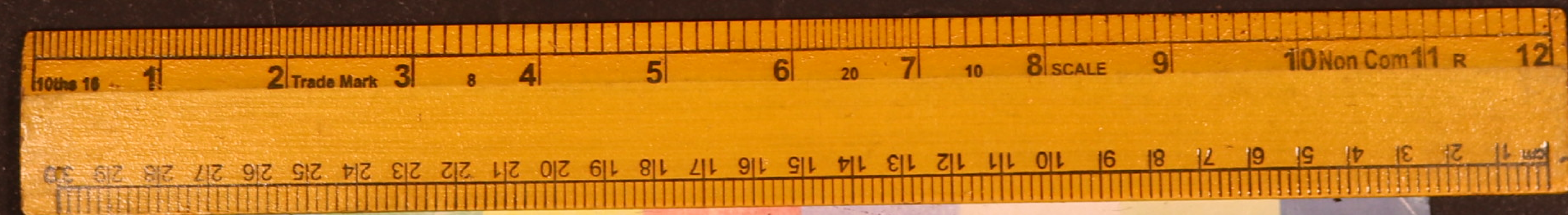
हृदेः स्वसारंहृदिविनाजननता
श्रित्यनतस्मनः वेत्ति
स्वसारंहृदेविनाशया
गेनलपिताप्तभा
हृदेदेविजननाजन
सम्भृदः त्वामभव
तीह्यरेः गोविंदस्य
भगिनीशाश्रित्या
संसेव्यनतमनःसम
नःस्वस रंनिजमकरुंवेत्तिजानाति
कर्थयो गेनचेतोवृत्तिनिरोधेनहृदि
त्वाम वसन्त्यलपितापभाविना
शितकिल्विषाः नथाचमनः प्राणाया
मैहृदेहोधान्यन्याद्दावेणासंवातिम् ध्या
नेनानीषवानभावान्याशणाभिषकि
ल्विषम समस्तेन्द्रियवृत्तिनिर्दिष्टधारणावा
युःप्रकीर्तितः नतथाहिद्वियाणाप्
विजितानिभवंतिहि प्राणासेवजयो
योगः प्राणासेवजयस्तपः प्राणासेव
जयात्मर्वपापनेनात्रसेपायः तथाच

दे.
भा.टी
६०

हृदक्षिन्युपनिषदि यथाशाकृतिः स्व
त्रैवेयो दिशो दिशोपनिनान्यश्रायनतम
लक्ष्मामाणमेवोपाश्रयेनमाणनिवेध
वद्दिसोस्यमनः तथावबकुलीस्फतिः
ममयुंजनेरथमेकचक्रमेकोवहतिस
मनामात्रनाभिवर्कयत्रेमाभूतानिभुव
नाधिकृतस्तुतिति ॥ सत्रामेतियति
हेमोनितिनाहंयोनत्मसाटवैः प्रभावना
मोमयेनकल्पयेनकल्पेतेमोहनुमितः
देदेविनस्यभावनः तस्मादात्मायति
स्वनथ्याश्रमीमेयमीवानाहंयोनस्यावि
येमक्षोभनेज्योतिप्रकाशमानरवेतेजआ
मोतिलभते येनज्योतिषाकाशएधते
नदेहतनावामोदतुमितिः मोहविनाश्या
देनोऽप्रभावीमिविद्यतेयस्येतिनस्यप्र
भावनः सूर्यस्यमम तेल्पःकल्पनेम
मथ्याभवतिमेपचतःश्नान्यर्थः एवंदे
व्याः समक्षनादत्रूपिणीतेप्रनिपायाने
नेस्माकेनविंडूपिनामटाधीता एवेमा
निविंडशाहेनोत्याने यडकम यदादि

व्यागतेतेजोजगङ्गासयतेविलम् यस्य
इमस्मियस्यामौनतेजोविद्धिमामकम्
तथाचोपनिषत्स्तेजोनिस्थानममक्षुचा
गमेवभूवेतकम् तेजयोकमयोस्येपनामा
वेश्वास्मधानः स्वस्थेनहिजानीयादि
स्वस्थायनतेश्रद्धन इति ॥ त्वंमेगतिः
क्षितायायापयाविद्यातितीद्वियैः सेसा
गादवचोवत्समत्वेयास्मिन्विपन्निनः श्रुत्ये
गूढवनयैः देवमानः सेसावाडतिनी
येन उबनामिकः पुसत्स्मस्वहतिः योः
भनेत्र्यापानायणशयलोकीहंयोस्थिता
निर्मलायापायर्यतानेताप्रयाउवस्था
विद्यानस्वहानायेयाइसंसारेस्तनमप्राणि
नेविपन्निनः श्रोपदश्रोनौः स्वपासिव
दासि चतर्थोयेयादतोतप्रवपदश्रया
स्वस्थानश्नायस्यगूढवनयेता एवमाया
तपवहनिरायोश्नोस्यतिमनाः एवमा
यातमचायधियोधारणमाहताः ८५
देजनाः प्रमोसःपरमत्पर्थमाहताःसा
दराः संतः श्रायोयादेप्याः संवेपिनोता

दे·
पा टी·
३२
32

म्हकदाःदर्शिनः म्हदेशस्यनेकीर्ति
मंडनन्वेनयंनिये: वर्देशस्यनेथींरैभ
वनीभुविदेवनाश्रीयोमूर्त्तिकावैथय
म कम् ॥ देदेविवरदेशभिमनदा
यि निर्येधीरे देविकनविनैभवनीज्वं
भुविभूमीसेस्वादेवनाशावणे:
ग्रास्यनेस्थायने नेपुमोमः को·
तिश्रयोस्वदेशस्यदेवमटनस्य
मंडनन्वेभूषणनेनगतिस्थापयो:
ति ८८ नम्हेवीनादनननन्नेः
ननवनीमनः विम्हेविम्हवदिन
न्ववीनावीनवनोवन ॥ श्लोकः ॥
देदेविविन् वियेवनाश्चंदेवीनावीन
वनेसेख्यानेवीनस्लावीनस्तना:
सोल्लानोप्रधानपुरुषस्वावदेदकोदे
श्रादेनवः नेविययेनेथेधानननोदेम्हनव
भवन्याः विनन्वेधननेविनेनानसावः
स्येथः नेहिसानादेवमोल्लमावनेन्या·
थी: यस्मानन्वेननवली उस्वनीनेन्वेय
रमायेथयश्रमस्वरपंननववनी विस्वाव

वजीवीह्नकम्हेवीनावननन्नवीनावि
गनाश्रवनला विश्लीयांसल्हाग्रयाय
ञजन्नसंख्यानेनल्सेवमदेप्रधानमि
तिसनप्रयोर्थः ८स नोयश्यणमसंघेनी·
स्वेषणानाञ्चमे: नेदेशाण्यानिनोद
ग्रस्वेशणानाम्भिनोदवे पादवेयसूत्रि
नावयाद्वयेनदणणंवेधः ॥ हेलावेनाया
भिविश्वविमलेलंन्वेभवजीषावणास्यो:
लीश्राम्भिनयाणायविदे
लीश्रद्धयस्वदेशाडन्वदनि जवा
ङनावेशाणाम्भिनाडविल विा
नाशकन्वेख्यापादेः नोदवे प्रेव
नोकालेश्वेषावणशकन्हे ग्रा:
मेनाम्भिरद्धस्नियालिना
देलाभवनीषावणम्हेनाशवनः सं स्या
मानवनाः संपुरेनम्हनिवाकवाये: मान
देनवरदेशस्यनेकीर्तिनेनाथीगोमूर्ति
कावयेनमहाननापादेनावनिगोम्र
निकाव्येनसूणावंथोयेन्यासः नवम
काशंचकेख्यिहृत्वावलिलिविनम ३·

दे.
पा नो
११

33

समानरत्नयाखरत्नयालोकरत्नयानम
हामना: नैर्थेर्जननीपारजननीः
त्रिगुणस्थिती: हेमानःश्रेणभवजन
निजनानोलोकानानीतेनेय...स्ता
नोमश्चवितानोस्थितीःस्थयोमु...
नेमाज्ञमार्गानुसे बीव्यापारोनीनिः
त्समादयःकीहशीनेग्रत्नयालोका
रत्नयाभाश्चनजोनिस्वाणोनानेशुद्धी
नेमहडदारेमनश्चेनोयथाविनाशाम
कामात्रपिणीन्तुर्थः नथापैर्थजननी
पैर्थेस्थानाप्रलजाशाठत्पत्रिः ४४ ख्या
तिकल्पनद्दैकानेसमर्पजमाश्रित
सत्वासरत्नसोमुखेदानवानामत्स्थि
तिः वेफविवर्तिकोयम हेटेविनेभ
वतीःइनोम्लिजगतिश्चनवानामत्स्वा
नोसमर्पजवोत्रयाणोवेदानामस्मः
स्थितिःमाणत्रपासलीवेदानांहिवा
गीशीप्राणः जनानोवनथावबकवी
श्चनिःचनारिभृगाःस्योश्चपादो
पीवैसमदत्नोश्चस्य त्रिपावडोहछ

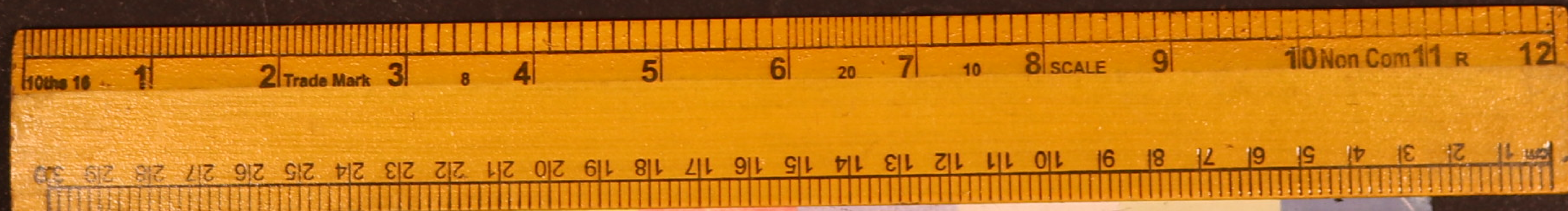
भोमेरवीःनिमदोदेवोसेनानाविवेश
पाश्नि श्चनःसदासननेसरत्नसोमुख
दानिश्चेश्चभिमुख्योदायिनी ख्याने
सनुश्चःकलानेरवनेटदाचक्षापका
रूपाविवानोःविपर्थ्यप्रदोषरत्नणीःव
मेवेनिभावः रेफवर्तेनेनायमयोःशेषः
सत्दसोरतोभिःसहितानांमुखेदा
नवानांसामग्र्याजुषासामग्र्याग्य्यसमग्र्याः
सम्मग्रतोजुषेनिसेवेनेयनेषांसमग्रा
णामिन्यर्थः सदाख्यानिकल्पनद
त्नामथावेदनवनाभवमीन्यर्थः व
दोस्नवथोऽभेदःत्वेषावादासानि
भूत्वानिश्चप्रयानानिर्यानिरत्नोमितो
निवानरत्नोसिसदनेर्वेर्थेनियनेसदास
रत्नसोमुविवासाणामिन्यर्थः सूथवा
सहदासेःरत्नोभिश्चवैर्तेनियनेषांभिः
निश्चश्चोकेसामर्थ्येःनिवाणोस्थरेफ
स्वविपर्थ्ययाक्षुःनिजायतनेरफविवर्ते
कोयं ४६ सिनासेसत्वसमानेसत्वने
नेश्वननेसमनःननासितेनिनेसेतनिस

दे॰
प्रा॰ ती॰
५४
34

तिः सूनिस्तनो सिमा ॥ ॥ देदे
विसाग्रासि साव नेनो हिंनोः शाभुनाथं
तिः रत्नाग्रवनेः क्तिनियानना इँपया
स्मानेभवन्पाः सेवंपिन्याः स्तुतेनुनेः
देनोः सनः साथोः सननेसदासिसन्त
सभास्तलाप्राग्नलासिनाबिर्मला
सेतिह्नति नथानस्यसनः नमाश्रुस्ति
नापुनि विस्तीर्णविराजमानानाथानिः
दीवेमायुरावे येवल भनेश्रात्निभेवमी
निभावः कोहथीश्रस्तिनानसेनित
स्तातियानाईनीनंथ्यथीनांहूनिः ध
सलोयसाम् ४५ नवदनयाजन्मंदेभा
सिनेमलगुवनः सदान्नयासगर्यवेस
सिथामविस्तुसि नः थोसूविकाबेधः
देदेविमलगुन श्रावरणानिवासिस
नदालयाभवक्तासमेनेदजगन्संवेसम
ग्रेनैलोक्यतानसाकवि स्त्रामकेभव
नीनिभावः यनोय स्माकारणानश्र
विगतिनः श्रानुभ्रेरणादिपत्स्तिनाया
नादेनोस्तयाभवन्पासमिङेसेलवा

नानेस्तगोयंवैसदेवकुशीलवेयननगद्रा
सिनेमलेहिभासेविपन्नानेचवेनुहसि
श्लारोसमाग्रावन ५५ यनोयानिनेना
भेनियपनोयनेः मानामितेन्नामन्त
मान्तनोनीनंमतिसम ॥ स्माकार्यंदा
नम् ॥ देदेविमतिबुद्धिमस्तनायनेः
मेविनार्यनाकोदृशीनमोनीनोविग
ननमस्काम यथामत्यायनोव्यानियः
नोनिवर्तनेभोनि ननोविनयपनश्रुनि
भावः कोदृशीमतिः मानाजनवीः
नप्यायिन्नापविक्लिन्नाउरमाभदृवना
नमयी पनेमानपश्चाकाः देवेवेदो
शावाः पनपूनवपुनसेलामनमनोः
लिविनाः श्रुनोकेदशद्वाविंशदवाः
सहनीनेभिनादासजनेमोहकिदा
वस ठक्कुईनगनाः पार्थग्रन्थसमभाः
भंजय छिपकारोत्रासजनः पकेनि
वृवपायावरणाः श्रपरः प्राणावृनः न
मदेमोहक्लिनप्रशानवानिलिदेविः
नंभवनीमहन्माम्विलामावानमनपा

५६

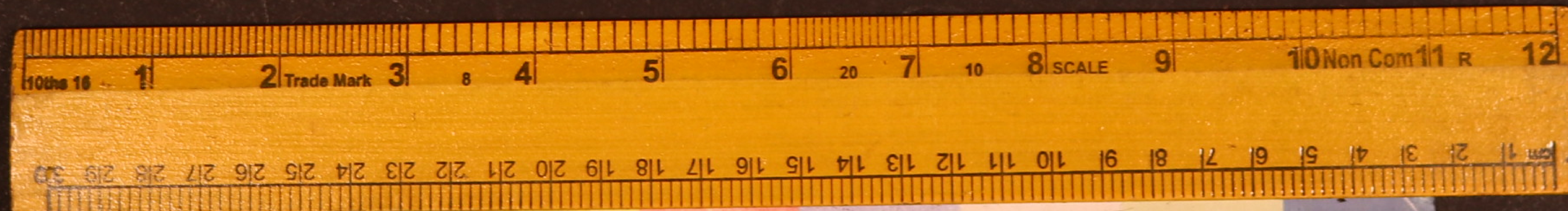

दे॰
शीता
४५

त्रासतीयःशुद्धत्वंदासजनेगतःतेर्म
लेयशामःतमावसमुपिनिष्टः श्रृत्यस्य
सपापस्यपापंकल्मषंसमभेवलात्रा
यनिवर्तय ४० त्वंसातानामजगन्मानःस्व
छंजातानांसर्वकर्मसु प्रत्तासख्योसमुद्रामि
तमस्युत्वंप्रदर्शय देजगन्मानःत्रैला
क्यजननेसर्वकर्मसुसन्मार्गेविषयास्वा
नामनिरूपणासत्वंभवतीमुख्योमथा
नामस्तावुद्धिःसहतानामस्यकर्मविद्दि
तानदानतस्युत्वंवुद्धिविकल्पंसमुद्रामि
श्रवपंपममुद्रासत्येयततत्प्रदर्शयप्रक
टीकुरु प्रभ्वादेवेस्माकादत्तगण्युद्धि
ज्ञानमार्गोभवति ४१ श्रात्मानस्त्वंजग
न्मानःस्वछंजातानांसर्वकर्मसु प्रत्ताभ्या
सित्वंमामख्यासमुत्थत्वंप्रदर्शय
श्रद्धोस्माः हेदेविजगन्मानःत्रिलोकी
जननिशोभनेवकर्ममार्गेयेयोतेषा
मेतद्विषयायाश्चात्ताःनामत्वंसाता
त्वादिहितानामख्यापत्राभासिस्वछंमम
प्रकटमानेदर्शयमस्युत्वंमहिमाने

प्रदर्शय ४८ हेश्रीफलःसमापनाःस
दैवोभवत्वमनतःसेवहितःसेवनेनाः
सततेषःसमेहितः ॥ हेदेविदमाप
नास्त्वंपत्राप्रसिद्धायाः दोनयःदर्पेनि
दलयःनाभवतीनिभावः कीदृशान्त
माकृपोदेव्यकायविनाशिन्यःनथा
सदैवोभःमन्याश्चादोभक्ष्यश्चोद्धाग्र
धिकाश्चेतच्येःताःत्वमाःसततमन्तः
हेयउत्तमःप्रधानपुरुषःसनाईदिनाः
शोभनेनमार्गेणव्यापादितःसततसेव
नेश्राश्रयनेसःतेभवत्यादितोनकुलः
कदाचितात्वमेवत्वनमदस्यानेस्थिता
मतीः प्रदेयतिःसततपसालभनेतः
सप्तक्रिम हेदेविउत्तानमोदस्या
नेउत्तानानिमोदस्थानानिप्रदातेषां
यथानस्याश्राकृतिः यतस्तोस्थितासती
मैत्र्यादिकोविशेषणाप्रवलाःकदोचिसे
पाटयसिप्रनोदेनोःयतिर्युद्धःसत
पसायोभनेनविद्धेभनत्रनादिनासा
पुद्भिमरतसमोरहितेप्रदस्यानेता

४८

भेन प्राप्नोति पुञ्जिकागुणं एतेनैतेन पुञ्जि
कायामदवर्त्तनेयतत्पुञ्जिकामयमन्त्र
गणम् चत्वारपत्रेन मिश्राक्षाकारः प्रथमा
क्षप्रथमे प्रथममन्त्रे त्रीणि त्रीणि अ
क्षराणि लिखितानि चतुर्थे मन्त्रे श्लोक
प्रान्ते च भवन्तीति नेमे द्वितीयमध्ये मीलि
ते भवति एवमेव वर्णान लिखितानामर्था
नामीमीलने भवति एवं च क्रमस्तारः
पत्रेन रेदर्शनीयः अत्र पदात्रिमानेन।
मिस्यानात्रामिलेवाप्रमेदत्वात्तनीय
तृतीयमेकोनत्रिंशपकोनत्रिंशेचात्
रमाद्यमयथालिखितदर्शनात्रमारभ
कविकानि वर्णीत्पपर्णाद्यात्रिंशानः
श्लोकोयमेपयते ५५ देव्याः स्वमोक्ष
मातिहृदेवीशतकमनया देशिना।
नुपमासाधादतोनोपासनोत्तनिम
रत्यकश्लोकोयमुच्यते प्रथीस्पाये।
एतामेवमसकमकावस्तनिन्नतिनोपा
स्तनेनोणाम्पकस्पविनत्तनः पुत्रः
प्रानन्दवर्धननामा प्राथान विदितवा

न प्रकाशीनकोहंमीदेव्यावागीस्वर्या ः
स्वमोक्षमेनिक्षाविभावेशादिशादेवीश
नकामेनियामत्वानयादेशिनानुपमो
रक्षणोणादेशोनिर्देशाशान्ताविद्येना।
यस्याः मादेशिनीनस्याभावोदेशिना
स्यानविशेषः अयादेशिनयाविद्यमा।
नानुपमाशामामनुपमोदेवीस्तोत्रनया
सर्वोनिशापिनीमितिभावः ९० द्वा
न्त्वभ्यानतिर्यन्तभामनवपुः स्वर्वोसिना
मर्वतोऽर्वोगरिपवितयेविदयतीष्वा
मैवनिर्वाणस्तः देदायैनिहितभवन
भुवनत्राणैकमानान्मनादेविनत्वमि
काप्रराजगानिकामेन्मेकवीद्रस्थितिः
प्रदेलिकेयम् देदेविनमिवजगति।
कापवाभवनीनत्या त्रिभुवनैकात्मा।
विरनेनत्मह्यीत्रैलोक्यपितान्याबि
यतरम्यश्रीः द्वादेशानेसत्यमोहतसा
निर्यत्रपमाथिभास्वरीमिमत्वपुः प्रा
गैरयस्याः सानध्याविध नथा सर्वासि
नेरिद्वैवाकमासर्वनः समतानतर्वागरी

दे॰
मा॰टी॰
३०
३७

पविलयमजेयशात्रुभ्रामनेविदधतीक्ष
णानन्यथाध्यानेवेनिर्वाणस्यः चिति
नैवनिर्वाणेमोदेसतेप्रयच्छति श्रप
रंदेहार्धेनिहितामवेनदेवेनध्यानतयी
लेनभवेनशिवेनशरीरार्धे निर्याजिता
स्वशरीरवामभागेस्थापिताइत्यर्थः अभ
नाकीडशेनभुवनत्रयोणिकनानानन्मना
भुवनानित्रयाणांलोकानांत्राणरक्षा
येपकनानप्रकारम: सर्वेदायस्मिनश्रा
त्माप्रकृतिः स्वभावोयस्यतेवकोदृशी
सत्केसंरीदृश्यितिः शोभनेसिंहराजेनि
त्रिवक्त्राणेयस्या: (अथवानिर्दृन्यस्या
मितिस्थितिः सत्केसंरीदृस्थितिःयस्या
सा) अथव नभसिवापराज्ञयनिकाश्र
नित्रश्रेकृनेसत्केसंरीदृस्थितिनिवृतंव
नतस्याकाशनिएकाग्राभगवनृसिंहमू
र्तिरित्रसुरादानाम्बेहेलिके: नीयमप्या
नेध्याख्यानसमानासर्वेचकेवलंदेहार्धे
निविवेशितामवेनसमाकारप्रसंशा:
मा(ख्यायतेनतथाभवेनाविद्यमानसंसा

रेणाजेनभगवताविस्मनादेहार्धेशरीर
मूर्ध्नभागेनिहितेनपतावान्नतिविशेष :
प्रेहलिकेयं ॥ क्रमोन्माथकरीसंता
भवद्भवानन्दैकहेतोगुंफमानानवेगता
मवेतिविभवा: सर्वेनवातग्रद्धाच्च उर्गे
नमकविदेवसीटनिजनस्वन्दक्लिश्नाया
य: स्वत्पाभवेरभिन्नत्येतिविद्वधेस्वस्त
ये स्रीरिव चन्द्रवर्थः पूर्वोक्तप्रकारा
पेक्षायांवर्तने भवेरभिन्नयापश्यु: स
हरूपणान्त्यथोत्रत्यानंभवनीविवुधैर्देवै
मेनीषिभिर्वा श्रीरिवलक्ष्मीरिवस्ता
यसेनृयसे अथैवशाब्दिभक्तिवचन
लिंगपरिणामश्रतिलक्ष्मीर्यथाभवेदभि
नतया स्वन्यास्थयते तथानेस्थयम
इति पर्वनहमूनिस्वतिपद्मानिवतना
णांभवभवानीकमलानांशोभ्यतेन
त्रोपमानयो: कमलाकोनकमलयो
स्तावन्नतिप्रकारव्याख्यायेते देवी
भवद्भवानैदैकहेतो: संसारत्रसाभगव
तोविसर्गानंदेचिन्ताजाटनेपकहेतो

दे.
मा टी
३८
२४

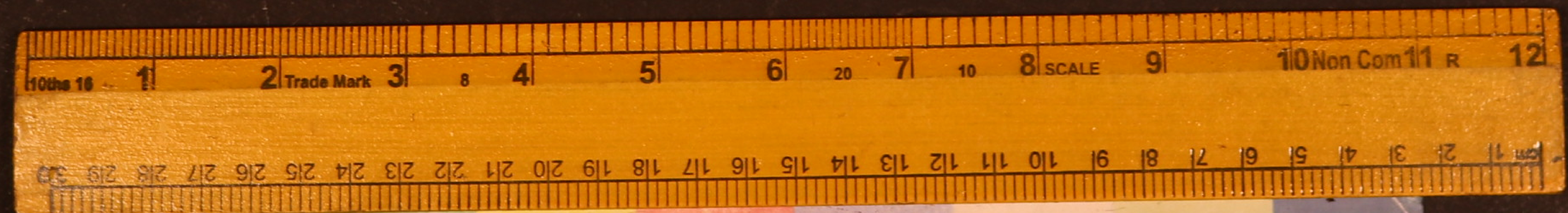
एकनिमित्तभूतेत्वंभवतीसर्वतोसाधुर्नो
लेकेशोन्माथकरीश्रविद्याविनाशिनी
करीतिश्रवलोकात्वचिशीषु तथात्व
जगतोत्रयाणांलोकानांगुरुः यथा
त्वंमाताजननीतथा विभवाः सर्वेग
णाः सकलाः तवानुग्रहाद्भवन्तिमात
इत्वंतिमेपर्येतेश्रन्यत् त्वत्कृतकाप्ता
योजनाः भवेत्सेवापवित्रीकृतमनाः
लोकः दुर्गोद्गतीतानकाविदेवतत्कृत्वि
देवसीदतितिमत्जाति १ भवेत्वभित्रया
दर्यैतितद्दृतीः भयोजनादेभवदर्शसा
त्ताधाकविस्मा तथात्वंदेकहेतोत्वंस
नोलेकेशोन्माथेविद्याविनाशनेकरीद
स्तीश्रात्वंदैकहेतन्त्वान्मोतत्पदस्यार्थः
तथात्वंजगतोगुरुः मातामापकथत्वि
भिःकैमैतितिभावः भवेतिविभवाः
मातुकृतनाटयः सर्वेतवानुग्रहात्तद
गीसेसारवेपनेनकविदेवसीदतितत
तस्तादित्तिसतापायः २ उपमेयोपा
धुनासंबंधः तत्रभावान्यानाबतमाः

नोल्केशोन्माथकरीभवलोकमध्येमाः
पुरुषेकवचनामेनत देउगैविध्यवा
सितिहस्यात्वंदैकहेतोशिष्टेश्रीत्व
न्यासमाने ३ एतद्रूनगिरिशास्यापु
नादेभवदेहस्यात्वंदैकहेतोत्वंजगतोः
गुरुः मातादिंमितात्रैलोक्येसदनीः
दुरुत्यापाश्रायः मीताते कृतावस्यत
विमानेनित्रपमं तवानुग्रहात्सर्वेवि
भवाश्राणिमायाः स्रहद्योभवतिपिशि
श्रीपतिवलन्यासमानमितिएवमय
मर्थेवतत्वयवाची १०३ येनात्वंदक
यायांत्रिदशात्वंदेवलालितावाणी
तेतसदृक्कभेतन्नोत्रैदेव्याः कृतेभ
नया श्रमण्यायमर्थःतेनकविना
नोएतत्वेनात्वंदर्थतेनपतदेवम
नसकात्वंदेसोद्भवतेनभक्त्यासेवयापि
रायधिधयादतत्वेचेयविनेकीदृशाः
लोत्रैसद्दकंशोभनादककराख्याद
योपत्रसदृक्कोत्नात्मेतकेवचिन्ते
धाकयमिति केतकविनेमाहयेनात्वंद

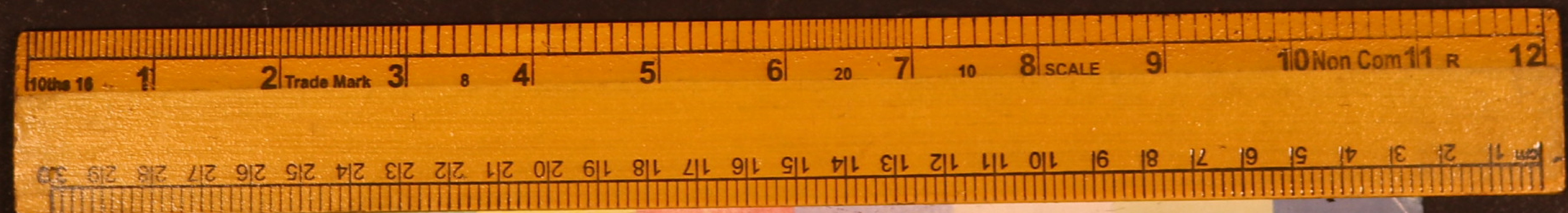
दे॰
शा॰ तो
३५

कथ्यतेविषमबाणलीलायांत्रिदृषान
न्द्रेनवरितेनवाणीभारतीलालिताविः
नोदिताविषमबाणलीलाजेनविरचि
तःकवेःकृतिरेनन्तारमितिवाक्यार
थः वल्लभादेवायनिश्चेद्रादित्यादेवा
प्यजन्मेमाम् कथ्यदमामायचदिव्यत्रि
देवीशतस्तेत्रे पदवाणीम्युथाःस्वरूपा
मायायपन्मयायामे गुणपतेनजगत्सी
नमतिजन्मावामपरबोधम् बलमनिम
गतोदधिसममकालेयानेकलेसपाले
के हापंवायोवर्थैरितेनयेभीमगभभृत्पे
कमीस्यानोदिनामाहिमकरशोभिभे
हरिकोनतस्यदेवोगेठायनायम
लयरविकराग्रादतेनोविरामा लिंग
मेदालिखोमाकचटनपयशालापि
नीमध्यवाद्यावालाग्रान्तत्वंबाहार
त्रिभुवनजननीपान्तवागीश्वरीवः ॥
पदकयनस्याच्युतनल्पमृतैरोचार्यनाराय
णागलेनाम्रः श्रियोपकद्धेयमनंतपास्तवे
वःसहस्रतेणकथ्य ॥ देव ॥ इतिदेवीशतकंसमाप्तम

Trade Mark
SCALE
Non Com